

The Project Gutenberg eBook of Alfred Kihlman: Elämän kuvaus. 1 (of 2), by Eliel Aspelin-Haapkylä

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Alfred Kihlman: Elämän kuvaus. 1 (of 2)

Author: Eliel Aspelin-Haapkylä

Release date: October 1, 2015 [EBook #50110]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK ALFRED KIHLMAN: ELÄMÄN KUVAUS. 1 (OF 2)

Produced by Juhani Kärkkäinen and Tapio Riikonen

ALFRED KIHLMAN I

Elämän kuvaus

Kirj.

ELIEL ASPELIN-HAAPKYLÄ

WSOY, Porvoo, 1915.

SISÄLLYS:

Esipuhe.

I. Suku ja vanhemmat.

II. Lukiolainen 1840-43.

III. Ylioppilas 1843-45.

- IV. Apulaispappi 1846-51.
- V. Ulkomaanmatka 1851-52: Lähtövalmistukset; Ruotsissa.
- VI. Ulkomaanmatka 1851-52 (jatko): Matka Stuttgartiin ja olo siellä
- VII. Ulkomaanmatka 1851-52 (jatko): Tübingenissä; paluumatka.
- VIII. Vielä apulaispappina 1852-55.
- IX. Kielenopettaja: Pietarsaareissa 1855-1863.
- X. Kielenopettaja: Vaasassa 1863-66.

ESIPUHE.

Paremminkin kuin kukaan muu tietää kirjan tekijä itse, että häneltä puuttuu monta mitä tärkeintä edellytystä Alfred Kihlmanin elämän kuvaamiseen. Vainaja oli teologi kautta elämänsä, hän oli pedagogi, hän oli suuria yrityksiä johtava liikemies ja vihdoin valtiomieskin, jollei varsinaisessa merkityksessä, niin kumminkin monilla valtiopäivillä hartaasti ja vaikuttavasti ottamalla osaa säätyneen keskusteluihin ja päätöksiin. Eikä tekijä puolestaan voi sanoa varta vasten perehtyneensä yhteenkään mainituista toiminta-aloista. Syystä saattaa siis lukija ihmetellä, miten tekijä on uskaltanut käydä tehtävään käsiksi, jopa saattaa vaatia selvitystä siitä mitä päämäärää hän on harrastanut, koska hän ei ole kyennyt täydellä asiantuntemuksella arvostelevaan kuvattavansa monipuolista elämäntyötä.

Kuinka oudolta se ensi hetkellä kuuluneekaan, on tekijän tunnustaminen, että juuri Kihlmanin toiminnan monipuolisuus on rohkaissut häntä. Kun hän näet on ajatellut, kelle tehtävä olisi ollut otollisempi, on hänen mieleensä tullut sekä teologeja ja pedagogeja että liikemiehiä ja myöskin valtiollisessa elämässä toimineita, jotka kukin alaansa katsoen olisivat olleet pätevämpiä, mutta ei ketään, jonka asiantuntemus olisi yhtä täydellinen kaikilla puheena olevilla aloilla. Näin ollen olisi tämä elämätkuvaus jonkun toisen suorittamana epäilemättä siinä kohden, missä erikoinen asiantuntemus olisi johtanut kynää, tullut etevämmäksi. Mutta eikö tällainen etevämyys samalla olisi merkinnyt yksipuolisuutta toiseen tai toiseen suuntaan? Eikö, on tekijä itsekseen miettinyt, kuvauksen tasapuolisuus ole taatumpi, jos hän voimatta ja tahtomatta erikoisesti syventyä yhteenkään kyseessä olevista toimintahaaroista koettaa parhaimman mukaan pitää silmällä kutakin, asettaa kunkin niistä arvoonsa? Ja edelleen, eikö tekijä, jota ei erikoinen asiantuntemus houkuttele erityisesti huomaamaan toista tai toista puolta kuvattavassaan, ole sitä vapaampi pyynnössään tehdä oikeutta itse persoonallisuudelle, joka on monisuuntaisen elämäntyön alku ja juuri, *ihmiselle*, jonka luonteenlaadun kehitys ja selville saanti on elämätkuvausten sisin esine ja päämäärä. Näin on tekijä ajatellut ja hän on tyytyväinen, jos hän joissakin määrin on saavuttanut tarkoituksensa, eikä mikään estäne muiden vastedes ottamasta mikä toisen mikä toisen Kihlmanin toimintahaaroista erikoisen, perinpohjaisemman tutkimuksen alaiseksi.

Kirjan päälähteinä ovat olleet vainajan jälkeenjättämät muistiinpano-, kirjoitus- ja kirjekokoelmat, ja juuri niiden perustuksella on tekijä voinut käsittää ja suunnitella tehtävänsä mainittuun tapaan. Miten sulkeutunut Kihlman seurustelussa olikaan, on hän muistiinpanoissaan ja kirjeissään avannut sydämensä ja visusti säilyttämällä nämä todistuskappaleet tehnyt jälkimaailmalle mahdolliseksi tutustua siihen rikkaaseen sisälliseen elämään, joka hänen vielä liikkueensa meidän keskellämme oli ainoastaan läheisimpien tuntema, muitten korkeintaan aavistama.

Suullisesti ja kirjallisesti saamistaan perhe- y.m. muistelmista on tekijä kiitollisuuden velassa varsinkin vainajan vanhimmalle pojalle, hänen serkulleen, rouva Mathilda Forsgårdille (o. s. Grönvall), ja lehtorinrouva Lydia Hällforsille (o.s. Bergroth) samoin kuin erinäisistä tiedonannoista ja ystävällisestä avustuksesta professori Jaakko Gummerukselle, teol. tohtoreille Lauri Ingmanille ja Erkki Kailalle, rehtori V. T. Rosenqvistille y.m.

Lisättävä lienee vihdoin, että Alfred Kihlmanin elämää kuvatessa tekijältä ei suinkaan ole puuttunut mieskohtaisiakaan muistelmia. Samoin kuin entisyyden muistot ennen ovat saaneet hänen julkaisemaan sarjan "muoto- ja muistikuvia", ovat lukion ajalta 1862-65 säilyneet vaikutelmat etevästä, kunnioitetusta opettajasta sekä sittemmin koko elämän ajan jatkunut ystävällinen suhde vainajaan innostuttaneet häntä tähänkin työhön. Helsingissä 9 p:nä lokakuuta 1915.

Tekijä.

I.

SUKU JA VANHEMMAT.

Suvun kantaisä, Anders Kihlman, muutti 1780-luvun alussa Ruotsista Vaasaan. Hän oli syntynyt 10/7 1749 talonpoikaisista vanhemmista Taalainmaan Ahlin pitäjän Kihlin kylässä — josta nimi on johdettu — ja oli ammatiltaan neulaseppä (nålmakare). Kihlman meni Vaasassa naimisiin seitsemän vuotta nuoremman Margareta Byringin kanssa, ja syntyi heille neljäntoista vuoden kuluessa kuusi lasta, joista kuitenkin ainoastaan poika Gustaf Anders, syntynyt 12/4 1788, sekä tyttäret Greta Sofia ja Anna Charlotta jäivät eloon vanhempiensa jälkeen. Nähtävästi Anders Kihlman ei täydelleen kotiutunut Suomeen, sillä viimeksi mainittu, nuorin tytär oli syntynyt (8/3 1799) Ruotsin Arbogassa. Oliko hänellä taikka hänen vaimollaan siellä sukulaisia, joiden luona kävivät, siitä ei ole tietoa, mutta Arbogaan neulaseppä lähti myöhemminkin, nimittäin sodan jälkeen 1810, eikä enää palannut. Muuttaessaan takaisin alkuperäiseen kotimaahansa Kihlman oli jo v:sta 1805 ollut leskimies, ja seuranaan hänellä oli vain 12-vuotias Anna Charlotta. Tukholmaan asti sujui matka onnellisesti, mutta siellä vanhukselta taittui oikea jalka, ja osaksi seurauksena siitä kuolema hänet saavutti Arbogassa 21/10 1811. Orpona Anna Charlotta jäi sinne ja eli siellä palvelijattarena, kunnes hän 1816 palasi Vaasaan, missä omiin hoteisiinsa jääneet vanhemmat sisarukset silloin olivat turvallisessa asemassa. Greta Sofia oli näet jo 1811 mennyt naimisiin kultaseppä Anders Gestrinin kanssa, ja veljenkin oli aikaa myöten käynyt hyvin niinkuin seuraavasta näkyy. Mainittakoon jo tässä, että Anna Charlotta 1824 tuli, myöskin Ruotsista Vaasaan muuttaneen, sorvarimestari Jonas Grönvallin vaimoksi.

* * * * *

Gustaf Anders eli, hänen oman kirjoitustapansa mukaan, Anders Gustaf Kihlman pantiin Vaasan kouluun 1797 ja pääsi ylioppilaaksi 5/2 1806. Joskin on oletettavaa, että isän varat olivat riittäneet pojan kouluttamiseen, on varmaa, että hänen sen jälkeen täytyi tulla toimeen omin neuvoin. Jo ensimmäisenä lukukautena hän suorittamalla n.s. examen pedagogicum hankki itselleen todistuksen, että hän kykeni "antamaan nuorisolle yksityistä opetusta", ja sen nojalla hän sai tilapäisen julkisenkin toimen; syyslukukaudeksi 1806 hänet näet määrättiin apologistaluokan opettajan sijaiseksi Vaasan kouluun. Sittemmin hän koko vuoden 1807 ja vielä 1808 elokuun loppuun asti oli Isossakyrössä Orisbergin tehtaanpehtori Tuomas Reiniuksen poikien kotiopettajana. Jos olisi ollut rauha maassa, olisi hän luultavasti sieltä lähtenyt Turkuun jatkamaan opintojaan, mutta kun oli sota ja ylioppilaita oli kehoitettu ilmottautumaan lääkäreiksi, hän noudatti kehoitusta. Kihlman matkusti Lapualle, ja siellä, päämajassa, Pehr af Bjerken, kunink. majesteetin ensimmäinen henkilölääkäri ja Suomen armeijan ensimmäinen sotalääkäri, 31 p:nä elok. nimellään vahvasti todistuksen, että hänet oli otettu lääkärioppilaaksi (läkare lärning) armeijaan.

Olihan oloja kuvaavaa, että teologisen tiedekunnan ylioppilas pitemmittä mutkitta kotiopettajasta tuli lääkärioppilaaksi, mutta ei suinkaan vähemmän merkillinen ollut Kihlmanin nopea virkaylennys. Jo parin kuukauden päästä 28/10 1808 pohjoisen suomalaisen armeijan ylipäällikkö K. N. af Klercker päämajassa Pyhäjoella allekirjoitti valtakirjan, jolla kenttäsaaraloissa palvellut Kihlman saavuttamiensa "kirurgisten ja lääketieteellisten tietojen" nojalla nimitettiin "alilääkäreiksi". Kihlmanin toiminnasta sodan aikana ei ole muuta tietoa, kuin että hän 9/11 1808 Raahessa sai käskyn kiireimmiten matkustaa Siikajoen kirkonkylään ja sieltä veneellä Hailuotoon, missä armeijaa varten oli perustettava sairaala, jota hänen tuli hoitaa kahden oppilaan, Löfmanin ja Lindmanin, kanssa. Käskykirjeen alle on kuitenkin Kihlman itse merkinnyt, että sitä oli ollut mahdoton noudattaa, syystä että meri jäättyi. Jää esti veneellä kulkemasta, mutta se oli niin heikkoa, ettei muullakaan tavoin Hailuotoon päästy. Sen vuoksi ei voitu muuta kuin kuljettaa sairaat maata myöten pohjoista kohti päälle tunkevan vihollisen tieltä. Kihlman oli siis mukana tuolla surkealla peräytymisretkellä, jolla Suomen sotilaitten kärsimykset saavuttivat huippunsa ja jolla pakkanen ja nälkä, puhumatta taudeista, kilvan harvensivat heidän rivejään. Vihdoin hän sai osansa siitä kurjuudesta ja epätoivosta, joka Torniossa odotti peräytyviä ja varsinkin sairaita, kunnes venäläiset saapuivat sinne, ja hän kreivi Shuvalovin 27/3 (s.o. 8/4) 1809 allekirjoittamalla passilla pääsi matkustamaan "kotiinsa", Vaasaan.

Kesäkuulla 1809 Kihlman palasi Isoonkyröön ja — tietenkin entistä köyhempänä — rupesi nyt kappalaisen Israel Reiniuksen poikien opettajaksi, pysyen siinä toimessa tammikuuhun 1811. Silloin hän vihdoin hyvillä todistuksilla varustettuna matkusti Turkuun valmistuakseen papiksi, joksi hänet vihittiinkin kesäkuulla 1812. Että Kihlmanin toimeentulo ajoittain oli sangen huono, siitä on meillä todistuksena eräs hänen poikansa laatima kirje (elokuulta 1844), jossa tämä sanoo kuvitellessaan, missä oloissa isä oli ollut hänen ikäisenään (s.o. noin 20:n vaiheilla), miten isä otsansa hiessä oli taistellut mitä ahdistavinta köyhyyttä vastaan ja elänyt päivänsä tietämättä mitään huomispäivän toimeentulosta. [Luultavasti kuvaus tarkoittaa sota-aikaa, sillä kyllä kai Kihlmanilla kotiopettajana oli ainakin ruuan puolesta huoleton elämä. — Erään perhemuiston mukaan on kuitenkin mainittava, että Turussa

ylioppilasaikana hänen ateriensa toisinaan oli käsittänyt ainoastaan torilta ostetun räätikän ja leipäpalasen.] Kaikissa tapauksissa hän voitti vastukset, ja pappina hänen ei enää tarvinnut puutetta kärsiä. Hän toimi ensin Vaasan ja Mustasaaren kirkkoherran ja pitäjänapulaisen apumiehenä v:een 1817, ollen sen ohella pari vuotta kollegan sijaisena Vaasan koulussa, ja sittemmin vakinaisena opettajana samassa oppilaitoksessa v:een 1825, jolloin tuli mainitun pitäjän kappalaiseksi. Siinä virassa hän pysyi v:een 1842, sillä vaikka hän jo 1839 oli tullut nimitetyksi Kruununkylän kirkkoherraksi, tapahtui muutto sinne vasta kolme vuotta myöhemmin. Naimisiin Kihlman meni 1819 pitäjänapulaisen Isak Erik Siniuksen [Isak Sinius, joka oli synt. 1747, oli ollut pitäjänapulainen v:sta 1785. Kun sodan aikana, kesällä 1808, Vaasan kaupunki joutui ryöstön alaiseksi, oli Siniuksen talo yksi niitä harvoja, jotka vihollinen säästi. Sen sai aikaan kruununvouti Hellman, joka vanhana poikamiehenä asui Siniuksen perheessä. Koska venäläiset tarvitsivat kruununvoudin apua paikkakunnan hallinnon järjestämisessä, oli vahti asetettu hänen asuntonsa edustalle. Luultavaa on, että tämä sai kateelliset keksimään uskomattoman jutun, että ukko Sinius olisi kenraali Demidoffille ilmottanut, miten vähäinen se ruotsalaisjoukko oli, jolla Bergenstråle hyökkäsi kaupunkia kohti, ja että hän itse kirkontorniin kiivenneenä olisi huomion tehnyt. Sitä vastoin oli hänen (silloin 13-vuotiaana) tyttärensä Sofian lapsuudenmuistoja, että eräs sotilas laukasi kiväärinsä isää kohti, kun tämä uteliaisuudesta oli yrittänyt akkunasta katsella kaupunkiin palaavia venäläisiä; onneksi kuula ei sattunut (ks. *H. E. Aspelin* Vasa stads historia I. siv. 651 ja 756). — Kansan kesken oli pitäjänapulaishella nimi "Spraka-Sinius", joka kuuluu johtuneen hänen äkillisyydestään ja pikaisuudesta: hän kiirehti muka aina muitten edelle. Niin virkatoimituksissaan ja muussa elämässään ja niin kuollessaan; hän kuoli näet huhtikuun viime päivänä (1820), odottamatta toukokuun 1:stä (joka olisi tuottanut perheelle yhden vuoden palkan.) ja hänen vaimonsa Sofia Albertina Krookin tyttären Sofia Siniuksen kanssa, joka silloin oli 24-vuotias. Avioparille syntyi kolme lasta, nimittäin Gustaf Siegwarth 1821, Hilma Sofia 1823 ja *Alfred* Floranpäivänä, toukokuun 13, v. 1825.

* * * * *

Siitä tavasta, millä A. G. Kihlman mitä ahtaimmista oloista raivasi itselleen tien arvokkaaseen yhteiskunnalliseen asemaan, voi päätätä, että hän luonteeltaan ja käytökseltään oli vakava sekä lahjoiltaan kykenevä mies. Rupeaminen lääkäriksi sodan aikana ilmaisee sitä paitsi miehekästä, tarmokasta luontoa, ja ryhtyminen koulutoimeen, osaksi pappisviran ohella, osaksi yksinomaisesti, ahkeruutta, yritteliäisyyttä. Sisälliseltä elämältään hän oli kumminkin enemmän hiljaisen mieltävä ja suljettu, joskin nuorena ystävyysuhteisiin antautuva. Oliko hänellä erikoisia kirjallisia taipumuksia, siitä ei ole todistuksia säilynyt, jollei oteta lukuun paria runosepustusta ja oivasti laadittuja kirjeitä, mutta kumminkin hän, ainakin nuorempana, mielenkiinnolla seurasi aikansa kaunokirjallisuutta, vaikka kirjojen hankinta oli kaikkea muuta kuin mukavaa. Lähempää kuin Turusta niitä ei saatu, ja lähetykset sieltä tulivat milloin minkin tutun taikka aivan tuntemattomankin matkustajan mukana. Mutta nähtävästi oli avuliaisuus sata vuotta sitten yleisempi hyve kuin nykyään, ja mitä erittäin Kihlmaniin tulee, oli hänellä samanhenkisiä ystäviä, joiden kanssa hän yhdessä sekä nautti runoutta että jakoi kirjojen hankinnan vaikeudet. Näistä mainittakoon kultasepän poika Gustaf Adolf Andström Vaasasta ja rovastin poika Gustaf Emeleus [Isä kirjoitti nimensä Äjmeläus, joka vastaa nykyään tavallista muotoa Aejmelaeus; Gustaf poika näyttää sitävastoin ensin käyttäneen muotoa Emeleus.] Isostakyröstä, molemmat ylioppilaita v:lta 1810. Emeleus oli jo hovioikeuden auskultantti, kun Andström oltuaan jonkun aikaa merellä 1816 palasi Turkuun ruvetakseen papiksi. Tällä yliopistoajallaan hän oli ahkerassa kirjeenvaihdossa Kihlmanin kanssa ja säilyneistä kirjeistä [Ks. "Erään pohjalaisen ylioppilaan kirjeitä Turusta 1816-17". *Aika*, 1914 siv. 173-190.] näkyy, millä hartaudella ystävykset lukivat fosforistien ja göötiläisen liiton julkaisuja. Vaivojaan säästämättä Turussaolija toimittaa Vaasaan Phosphorokset, Idunat, Poetisk kalenderit y.m. kirjallisuutta, samalla kertoen, miten eräskin runoelma sai hänet "taivaaseen, jonkunlaiseen hurmaukseen, jota tuskin kukaan muu kuin minä voi tuntea täällä maan päällä(!)" Emeleuksella ja varsinkin Kihlmanilla oli sitä paitsi tapana jäljentää kauniimmat runoelmat, ja jälkimäisen pieniksi kirjoiksi yhdistetyt jäljennökset on kirjoitettu harvinaisen hienosti, oikein kalligraafisen mestarillisesti, niin että ensi hetkessä luulee näkevänsä painoa eikä tavallista käsialaa. Yhden semmoisen kokoelman, "pienen vihreän kirjan koteloineen", Kihlman lahjotti Andströmille, siten täyttäen tämän "sydämellisimmän toivomuksen", toisen samanlaatuisen hän antoi neiti Sofia Siniukselle, tulevalle morsiamelleen. Tämän lahjan ohella hän lähetti neidille — jota hän ajan tavan mukaan sanoi serkuksi ("Cousine") — seuraavan kirjeen:

"Ystäväni! — Nostakoon tämä kirjanen, joka vastedes on sisältävä myöskin Serkun mielirunoelmat: Tulevaisuus ja Elgströmin Kirkkotarha, sielun alhaisesta, maallisesta siihen, joka sisässämme ja ulkopuolellamme on korkeampaa, ja tulkoon se siten Serkun paremman elämän virkistykseksi! Toteutukoot viattomat toivomukset ja iloiset kuvittelut, joihin esim. Hilmassa, Fantasian riemussa y.m. niin ihastuttavasti viittaillaan, Serkun viattomuus-elämässä, ja muuttukoot nämä runot, jotka niin elävästi kaikuvat sisimmässäni, muuttukoot ne jonakin juhlallisempänä hetkenä Serkun silmissä lainaamattomaksi [s.o. välittömäksi] ilmaisuksi siitä ihanasta, siitä todesta, jota *minä* aavistan, tunnen ja toivon, ja pelastakoot siten häviöstä muiston eräästä vieraasta, joka ainakin on aavistanut, innokkaan

iloisesti aavistanut, miten suloista on säilyä ystävien lämpimässä mielessä. Ja vielä yksi rukous! Vastaanotettakoon kirjanen ja nämä toivomukset samalla suosiolla kuin ne antaa — Sophian päivänä 1817 — Gustaf."

Siroa sanontaa leimaa ei ainoastaan kirjoittajan hellä tunne, vaan koko aikakauden haaveellinen romanttisuus.

Millaiset A. G. Kihlmanin papilliset lahjat olivat, siitä ei saa tietoa lähteistä. Että hän virkatoimissaan harrasti järjestystä sekä että hänen saarnansa olivat ajan henkeen ja tapaan huolellisesti valmistettuja ja kaikkeen hyvään kehottavia, on tuskin epäiltävissä; sitä vastoin ei voi todistusten puutteessa olettaa hänessä olleen erikoisesti lahjakkaiden saarnaajien sytyttävää tulta. Se seikka, että hän ilmeisesti oli mieltynyt Hagbergin [Kihlman osti Hagbergin saarnat itselleen ja lahjotti ne myöskin Arbogasta palanneelle sisarelleen, jolle hän samaan aikaan antoi saksit, rukiin ja 1/2 leiviskää pellavia.] y.m. aikalaisten saarnakokoelmiin ja että hän myöhemmin pysyi kylmänä herännäisyydelle, osottaa että hän, niinkuin luonnollista on, mielipiteiltäänkin kuului siihen vanhempaan pappispolveen, jota vastaan tämä hengellinen liike nousi. Ainoastaan yhdessä kirjeessä on pieni tunnelmakuva Kihlmanista pappina. Eräs entinen vaasalainen, rouva Sofia Goes, joka miehensä kanssa oli muuttanut Ekkerööhön ja oli niin läheinen Siniuksen perheelle, että hän sanoi vanhaa pastoria "isäksi", kirjoittaa Ahvenanmaalta "serkulleen" Kihlmanille, että hän kovasti kaipasi Vaasan kirkkoa. Ekkeröössä oli, hän kertoo, "pieni kirkko niinkuin Maalahdella, [Tarkotetaan v. 1659 rakennettua ja 1831 revittyä kirkkoa Maalahden joen pohjoisella puolella; nykyinen kirkko v:lta 1825 on joen eteläpuolella. Vanhan kirkon paikkaa muistuttaa vain v. 1823 kuolleen kirkkoherra Benjamin Siniuksen hautakivi.] jossa ei ollut urkuja, ja *tavallinen maalaispappi*." Istuessani kirkossa "minussa muistot virkosivat sanomattomalla liikutuksella — oli kuin olisin nähnyt serkun alttarin edessä ja isän tukka harmaana sakariston ovella nojaavan seinää vasten niinkuin hänen tapansa oli. Tuskin saatoin hillitä itseäni, niin etten herättänyt huomiota itkullani." Onhan luonnollista, että Kihlman syntyperäisenä kaupunkilaisena ja koulunopettajana oli olenoltaan ja esiintymiseltään "tavallista talonpoikaispappia" hienempi. Siitä huolimatta hän rehellisenä, hyväluontoisena ja hyväntahtoisena miehenä ainakin Vaasan tienoilla, missä toimi elämänsä pääosan, saavutti yhteisenkin kansan suosion.

Merkillisimpiä A. G. Kihlmanin virkatoimituksia oli se, jonka hän suoritti 27 p:nä kesäk. 1816, kun 25-vuotias murhaaja, Öström, mestattiin klo 11 a. p. Värnönmäellä ("Värnöbacke") Höstveden ja Martolan kylien välillä. [G. A. Andströmin päiväkirjan mukaan tapahtui murha, jonka uhri oli rautakauppias Malmström, yöllä huhtikuun 2 p:vää vastaan 1813.] Siitä hän kirjoittaa Andströmille: "Irti ja vapaana hän ajoi ulos [kaupungista] osottamatta halua karata, vaikka täällä edeltäpäin yleisesti puhuttiin, että niin tulisi tapahtumaan ja johon ei tilaisuutta puuttunut, sillä hän ajoi ilman vahtia melkein koko kaupungin läpi — kiitos olkoon Appelgrenin huonojen toimenpiteitten. Masentuneena ja murheellisena hän käveli [kappalaisen Fredr.] Juveliuksen ja minun välillämme mestauspölkylle, ei kuitenkaan enemmän masentuneena kuin että hän itsekin veisasi. Ja vihdoin hän itsekin auttoi laskemaan kauluksensa alas ja vetämään nutunhihansa ylös, ja sitten hän antautui meidän talutettavaksemme pari askelta eteenpäin ja paneutui niin alas — — — mitä minä silloin tunsin ja seuraavana hetkenä — taikka varsinkin mitä tuomittu tuns — sitä en voi kuvata. Olkoon hän viimeinen [mestattava], joka tulee minun hoidettavakseni! — Mestaus kuuluu tehneen kamalan vaikutuksen Korsholman vankeihin. He luulivat hänen palaavan mestauspaikalta — — —".

* * * * *

On jo mainittu, että Kihlman 1819 nai Sofia Siniuksen. Heidän tuttavuutensa oli arvatenkin alkanut kuusi vuotta ennen, kun Kihlman vasta vihittynä pappina palasi kotikaupunkiinsa. Kumminkin nähdään säilyneistä kirjeistä, että aluksi kummankin sydän oli toisaalla ankkuroitu. Vasta sinä vuonna, jolloin Kihlman sepitti yllä luetun kirjeen serkulleen ja ystävälleen, asiat heidän välillään selvisivät — vaasalaisten hämmästykseksi. Oli nimittäin niin, että Kihlman ja hänen lähin ystävänsä nuorempien koulunopettajien joukossa, Pietari Ulrik Sadelin, [S. 1788 Vaasassa. Hammarlandin kirkkoherra 1828, rovasti ja teologian tohtori, k. 1858.] sekä tämän sisar Ulla ja neiti Sinius paljon seurustelivat keskenään ja että heidän tuttavansa luulivat ensinmainitun mieltyneen Ullaan ja Sadelinin Sofiaan. Itse asiassa oli Sofia sytyttänyt kummankin sydämen, ja Ulla teki parastaan edistääkseen veljensä toiveita. Kumminkin Kihlman voitti kilpailussa. Olen maininnut kilpakosinnan sen vuoksi, että Sadelin Turusta, missä oli pastoraalitutkintoa suorittamassa, häitten jälkeen kirjoitti Kihlmanille huomiota ansaitsevan kirjeen (28/2 1819). Esitettyään vilpittömät onnentoivotuksensa ystävälleen avioliiton johdosta Sofian kanssa — "tytön, joka kerran oli sydäntäni lähellä" — hän ehdottaa, että he — Kihlman ja hän — yhdessä perustaisivat sanomalehden Vaasaan. Vuosikautia kirjoittaja sanoo hautoneensa tuumaa. Virallinen lupa oli pyydettyä Londicerin [G. V. Londicer perusti 1776 ensimmäisen kirjapainon Vaasaan; v:sta 1804 oli kirjapainon isäntä, s.v. ylioppilaaksi tullut, Carl Anton Londicer (*L. L. Laurén*, Vasa Trivialskola 1684-1884, siv. 136).] nimelle, mutta toimittajia, Sadelinia ja Kihlmania, mainitsematta, ja suunnitellen hakemuskirjan sisällyksen hän pyytää, että ystävä laatisi sen. Miksi asia meni myttyyn on hämärissä; vasta 20 vuotta myöhemmin kaupunki todella sai ensimmäisen lehtensä, "Wasa Tidning'in".

Kihlmanin avio tuli onnelliseksi. Kaikesta näkyy, että puoliset luonteiltaan ja elämäntavakseen sopivat yhteen. Sofia Kihlman oli luonnostaan iloinen, toimelias, oikeamielinen ja lujatahtoinen nainen ja semmoisena kodin hoitajaksi ja perheenäidiksi luotu. Vanhemmilta päiviltä häntä vieläkin muistetaan suorana totuuden harrastajana, puheissaan usein humoristisena, olennoltaan aina arvokkaana rouvana. Elävin piirtein on hänen poikansa Alfred kuvannut äitinsä puheessa, jonka hän piti tämän hautajaisissa 12/6 1870.

"Hänen luonteensa ei ollut heikko", hän lausui, "päivän vaihtelevien mielipiteitten mukaan taipuva. Varustettuna hyvällä ymmärryksellä ja voimakkaalla tahdolla oli hän elämänsä alusta loppuun asti ympäristöönsä tuntuvasti vaikuttava henki. Hän hallitsi taloaan niin, että hyvin tettiin voimakkaan käden olevan peräsimmä, eikä juuri kenenkään mieleen tullut vastustaa tätä lujaa tahtoa, ja kuitenkin oli ilma kevyt hänen kodissaan. Varmaankaan se ei tuntunut raskaalta hänen palvelijoilleen, koska he pysyttelivät siellä 20 jopa 40 vuotta; ainoastaan ymmärtämättömyyttä, oikullisuutta ja itsekkäisyyttä on raskas totella. Jos sitä vastoin talon emännässä ymmärrys ja voima esiintyvät yhtyneenä iloisuuteen ja ystävällisyyteen, joka ottaa osaa halvemminkin suruihin, silloin tulee koti semmoiseksi kuin sen tulee olla, paikaksi, jossa meidän on hyvä olla. Ja hyvältä tuntui vainajan kodissa, sillä luonto oli antanut hänelle iloisen mielenlaadun, tuon onnellisen lahjan, jolla niin monta erimielisyyttä kotielämästä karkotetaan ja niin paljon hupia ihmisten yhteiselämälle valmistetaan. Iloisuudellaan hän monesti haihdutti pilven puolisonsa otsalta ja samalla iloisuudellaan hän kuolinvuoteellaankin kuivasi kyneleet niiden silmistä, jotka hädissään odottivat uhkaavaa vaaraa. Maallisesta rikkaudesta oli hänen mielipiteensä se, että väärin hankittu tavara oli kirous, mutta ahkeruudella ja säästäväisyydellä perustettu omaisuus Jumalan siunaus. Ei penniäkään hän tahtonut omistaa, joka ei oikeudella hänelle kuulunut. Mutta mitä hänellä oli ja mitä hänelle kuului, sitä hän mielestään oli velvollinen hoitamaan ja hallitsemaan Jumalan uskomana leiviskänä. Sitä tuli hallita ei ainoastaan omistajan eduksi, vaan myöskin toisten hyödyksi ja avuksi. Tämän perusjohteen mukaan hän toimi niinä kovinakin vuosina, jotka sattuivat hänen elämänsä viimeisellä jaksolla. Ei voitonpyynti saanut häntä lainaamaan muilta lainataksaan hädänalaisille! Jollei häntä olisi ollut ja jollei hänellä olisi ollut tuota perusjohtetta, olisi arvatenkin häntä ollut katkerampi monessa tämän seurakunnan mökissä. Tavallisesti ihmiset vuosien lisääntyessä tulevat säästäväisemmiksi; vainajan oli päin vastoin: mitä kauvemmin hän eli, sitä vähemmän tappiot häntä surettivat, hän vain iloitsi voidessaan auttaa semmoisia puutteenalaisia, jotka olivat autettavissa — mutta nekin, jotka eivät olleet autettavissa, muistanevat häntä kiitollisuudella.

"On melkein itsestään selvää, että semmoinen luonne kuin tässä kuvattu ei tekeytynyt toisenlaiseksi kuin oli. Vainajan mielestä ei mikään ollut inhottavampaa kuin petollisuus ja teeskentely. Itse hän suoraan julkilausui ajatuksensa, ja ne rankaisevat sanat, jotka hänen suustaan kohtasivat laiskaa, huolimattontaa ja siveetöntä, eivät olleet kaksimielisiä taikka helposti unohtuvia. Rangaistuksessa oli vakavuutta samoin kuin avunannossa hyvyttä ja sydämellisyyttä — — — Semmoinen hän oli. Taikka kenties oikeammin: semmoisen kuvan hän on jättänyt sydämeeni. Olen koettanut kuvata häntä imartelematta." — —

Ymmärrettävää on, ettei poika ilman erityistä syytä ottanut puhuakseen äidin suhtautumisesta maalliseen rikkauteen. Perhe oli varakas, ja luultavasti sanottiin sitä, tavallisuuden mukaan, rikkaammaksikin kuin se todellisuudessa oli. Alkuaan oli A. G. Kihlman niinkuin tiedämme ollut köyhä, mutta rouva oli tuonut pesään pääomaa, jonka hänen kerrotaan perineen ennen mainitulta kruunuvouti Hellmanilta (ks. aiemp. muist.). Eräänä päivänä oli Hellman — niin perhetarina tietää — joka paljon piti kodin ainoasta lapsesta, silloin aivan nuoresta Sofia Siniuksesta, antanut tälle rahoja ja arvopapereita sisältävän lippaan (shatullin) ja sanonut: "Tämä on oleva Fiian oma." Paljonko lippaassa oli, sitä ei mainita, mutta varmaa on, että tyttöä sen jälkeen pidettiin varakkaana, ja kun hän oli tullut A. G. Kihlmanin vaimoksi, näkyy heidän kirjeistään, että heillä oli lainassa rahoja, joiden korot lisäsivät viran tuottamia tuloja. Vaasassa he asuivat omassa talossa (vastapäätä Ilkesgrändiä saman kadun — Stora långgatan — varrella kuin koulu ja jotenkin lähellä sitä), joka myytiin, kun perhe muutti Kruununkylään. [Vaasan kaupungin tonttikirjan mukaan oli talon (n:o 139) arvo 5000 ruplaa. Sitä paitsi omisti Kihlman saman kadun varrella toisenkin talon (n:o 137), joka kuitenkin on arvioitu vain 676 ruplaksi, ja Itäisen Stakettikadun varrella asumattoman tontin (n:o 120), arv. 200 r. Näistä osti postiekspeditööri Bladh ensimmäisen ja kolmannen; keskimäinen joutui langon, Jonas Grönvallin, haltuun.]

II. LUKIOLAINEN 1840 — 43.

Alfred Kihlmanin lapsuudenkoti ei ole enää kuvattavissa — ei ulkonaisesti, sillä hänen kotitalonsa hävisi

siinä tulipalossa, joka 3 p:nä elok. 1852 tuhosi vanhan Vaasan, eikä sisällisesti, sillä kaikki ne, jotka ovat sen näkemältä tunteneet ja sen lämpimästä elämästä vaikutelmia saaneet, ovat iäksi vaienneet. Lukuunottamatta muutamia harvoja, hajanaisia piirteitä on kaikki mielikuvituksen vallassa.

Niinkuin jo tiedämme syntyivät lapset, Siegwarth, Hilma ja Alfred, 1820-luvun alkupuolella, ja heidän nimensä todistavat, että vanhemmat yhä elivät romanttisen runouden ihailussa, jonka merkeissä heidän nuoruudenrakkautensa oli kukkinut. Paitsi omia lapsia asui perheessä 1820-luvulla nuorukainen Adrian Gustaf Ganander, [Synt. Kaskisissa 31 p:nä toukok. 1807, sukulainen rouva Kihlmanin puolelta.] joka kirjoittaen Turusta 26/1 1829 alkaa kirjeensä: "Armaat kasvatustuvot", kiittää erinomaisesta hyvyydestä, jota hän pitkän olonsa aikana "Sedän ja Tädin kodissa" oli saanut nauttia, ja tervehtii herttaisesti lapsia, joiden hyvä ystävä hän tietenkin oli. Ganander tuli s. v. papiksi ja pääsi apulaiseksi Paraisiin, arkkipiispa Tengströmin luokse, mutta kuoli jo seuraavana vuonna. Ymmärrettävää on, että 23-vuotiaan sukulaisen kuolema läheltä koski niitä, joiden piirissä hän oli vuosikautia elänyt. Kovempi isku oli kumminkin Siegwarthin kuolema 1833. Hän oli jo aloittanut koulunkäyntinsä ja häntä mainitaan "toivehikkaaksi". Vanhempiensa esikoisena oli hän heidän lempilapsensa, ja vielä vanhoilla päivillään äiti oli sanonut Siegwarthin kuoleman olleen kovimman iskun, minkä hän elämässään oli kokenut. Alfred oli siihen aikaan kahdeksan-vuotias ja siis jo niin kehittynyt, että hän nähdessään veljensä kalman kalpeana, suu ja silmät iäksi suljettuina, pystyi vastaanottamaan pysyvän vaikutuksen kuoleman järkyttävästä arvoituksesta. Jollei se ollutkaan alkusyy hänen luonteensa vakavuuteen, eihän se hänen mieltään huojentanutkaan. [Muutamista, alempana luettavista sanoista, jotka Alfred 20-vuotiaana kirjoitti erään ystävän kuoleman johdosta, saattaisi kuitenkin luulla, että veljen kuolema ei ollut erittäin syvästi häneen koskenut.] — Hilma, Alfredin kahta vuotta vanhemmasta, ainoasta sisaresta, kerrotaan, että hän lapsena sairasti ankaraa tulirokkoa, joka ei ollut jättämättä häneen pysyviä jälkiä. Hän tuli näet sen jälkeen joissakin määrin tylsämieliseksi ja välinpitämättömäksi ulkonaiselle elämälle. Hän oppi kyllä kirjoittamaan ja lukemaan, teki myöskin käsitöitä eikä hänen olennossaan ollut mitään outoa, loukkaavaa, mutta siitä huolimatta hänen kehityksensä jäi keskeneräiseksi. Eräs tiedonantaja, joka aikoinaan on hänet läheltä tuntenut, on sitä mieltä, että omaiset jotakuinkin väärin arvostelivat Hilmaa. Hänellä oli m.m. kaunis lauluääni, ja hän oppi helposti uusia lauluja. Jos ennen, niinkuin nykyään, olisi yritetty kehittää jällellejäneitä, arvelee kertoja, olisi Hilma voinut tulla aivan toiseksi. Alfredia kohtaan sisar osotti suurta kunnioitusta, mutta ymmärrettävää on, että hän ei veljeen vaikuttanut siihen tapaan kehittävästä kuin usein huomataan, missä sisarukset ovat keskenään uskottuja ystäviä.

Helmikuun alussa 1839 A. G. Kihlman lähti Turkuun suorittaakseen pastoraalitutkinnon ja viipyi matkallaan toukokuuhun saakka. Puolisojen tällä ajalla vaihtamat kirjeet sallivat meidän vilkaista siihen kotiin, johon huomiomme on kiintynyt. Kovasti siellä kaivataan isää, samoin kuin tämäkin kaipaa omaisiaan. Akkunasta tähystetään, poikkeako Forsblom kirjelaukkuineen taloon vai kulkeeko ohi; jos hän tulee, Alfred huutaa riemusta. Kirjeissä on lapsillekin osansa: Hilma saa tietää, että isä joka päivä käyttää tohveleja, jotka tytär oli ommellut matkaa varten, ja Alfredia kehoitetaan tyystin ja tyyneesti miettimään ainekirjoituksiaan; poika näet ahertaa koulutöissään. Kuvitellen elämää kotona isä kysyy, laulavatko vihervarpuset häkissä kevätauringon paistaessa. — Äiti puolestaan hoitaa taloutta ja antaa kaikista tietoja. Kerran hän kuitenkin myöntää itselleen aivan harvinaisen huvin. Venetsialainen noitatempujen mestari Olivo esiintyi toht. Sabellin salissa, ja pastorinrouvakin maksoi pankkoriksin nähdäkseen "ilmamatkan, lumotun mustalaiskeittiön eli taikakyhkysen" y.m. "Mutta usko pois, se oli jotakin erikoista, olen kuin noiduttu, hän teki ihmeellisiä temppuja. Tiistaina hän vielä esiintyy, ja vaikea minun on olla menemättä — mutta teatterissa [jossa näyteltiin 'Sulhanen Mexikosta'] en ole käynyt". Siihen isä vastaa, että Turussa oli Torslow näyttelijäjoukkoineen; se oli jotakin merkellisempää kuin Vaasassa näyttelevä kuljeksiva teatteri, eikä Turussa teatteria pidetty syntinä. Isäkin oli kerran ollut Torslowia katsomassa. Seuraus äidin käynnistä Olivon näytännössä oli muutoin se, että hän seuraavana yönä näki unta omasta ukostaan ja Olivosta yhdellä kertaa! — Kodin hoidon ohella vei seurustelu pääosan aikaa. Perheen ystävät ja sukulaiset kävivät usein talossa, ja olivat niistä läheisimpiä: rehtori J. C. Ebeling, hovioikeuden asessori G. A. Alán, Calamniuksen, Grönbergin, Vasastjernan perheet y.m. Ja tietysti kävi siellä myöskin, niinkuin pappilassa ainakin, kansanihmisiä, ja heistä kerrottaessa toistetaan heidän lauseensa kansanmurteella. Siitä huomaa, että pastorinrouva, aivoasialainen kun oli, osasi ja rakasti kansan alkuperäistä sanontaa. — Yksi isän kirjeistä sisältää suoruudessaan rakastettavan kertomuksen onnettomuudesta, joka häntä kohtasi Turussa. Hänen saarnavuoronsa oli määrätty pitkäksi perjantaiksi. Lukujen kiireessä hän oli vaillinaisesti valmistautunut eikä senvuoksi paremmin käynyt kuin että hän takertui keskellä saarnaa. Hän huomasi, ettei hän voinut "kartatta" jatkaa, mutta käsikirjoitus oli jäänyt — kortteeriin! Silloin hän pyytää seurakuntaa odottamaan, astuu alas saarnatuolista ja rientää jalan suoraa päätä asuntoonsa, jonne oli noin kilometrin matka. "Millä mielin olin kaiken tämän aikana, kuinka kiireesti kävelin, kuinka palatessani olin hiessä ja punainen kuumuudesta ja häpeästä — sen voit hyvin kuvitella!" — Tällä matkalla, joka huolimatta pitkän perjantain vastoinkäymisestä päättyi hyvin (lopullinen arvosana: cum laude), Kihlman haki Kruununkylän kirkkoherranviran, jonka sitten saikin. Yksi kilpailijoista oli Ebeling, mutta ei se näy häirinneen ystäväysten väliä. [A. G. Kihlmanin pastoraalitutkinnosta on myös tietoja

samanaikaisissa J. L. Gummeruksen kirjeissä (*Jaakko Gummerus*, Pohjal. pappeja past. tutkinnossa 1830-luvulla, Jouko II siv. 31-56)].

* * * * *

Käytyään Vaasan koulua syyslukukaudesta 1835 Alfred keväällä 1840 erosi siitä ja lähti 20 p:nä elok. Turkuun jatkaakseen opintojaan sikäläisessä kymnaasissa eli lukiossa; Vaasaan näet sentapainen opisto perustettiin vasta 1844. Silloin alkoi pojan ja vanhempien välillä kirjeenvaihto, johon tämä ja seuraava luku pääasiassa perustuvat. Mutta ennenkuin seuraamme sankarimme elämänvaiheita kodin ulkopuolella, on hänen kuvansa ainakin muutamain äärioviivoin luonnosteltava semmoisena kuin hän oli lähtiessään kodista. Välittömien aineiden puutteessa on siihen käytettävä kirjeistä otettuja, niin sanoakseni, taapain viittaavia piirteitä.

Alfred sanoo itsestään, että hän luonnostaan oli hidas, jopa laiska. Laiska hän ei kuitenkaan ollut tavallisessa merkityksessä, päinvastoin oli hän erittäin ahkera lukemaan; mutta hän oli — mikäli päätettävissä on, isäänsä tullen — hidasverinen. Luontainen vitkallisuus esti häntä tekemästä pikaisia päätöksiä, reippaasti toimimasta, vaikka hän toiselta puolen — äidin tapaan — lujatahtoisesti harrasti päämääräänsä, kun se oli hänelle selvinnyt. Hän oli älykäs mietiskelijä, joka puolelta ja toiselta tarkasteli omia asioitaan ja muittenkin niin malttavasti ja järkeilevästi, että saattoi muistutuksillaan ja päätelmillään loukata toisia, jotka olivat taipuvaisemmat noudattamaan tunteitaan. Kun lisäksi tuli varhain kehittynyt velvollisuudentunto ja — ehkä osaksi heikonlaisesta terveydestä johtuva — vakavuus, on luultavaa, että hän monesti näytti vanhamaiselta ikäisekseen. Luontaisesta sulkeutuneisuudestaan hän avautui ainoastaan uskotun ystävän seurassa, mutta kuuluu hän sentään joskus useammankin kesken olleen iloinen, niinkuin pojan sopii, ja hupaisa. Vilkaspuheinen hän ei ollut, mutta hänen sattuvissa, usein ivallisissa huomautuksissaan ilmeni luontainen kyky tarkata ihmisten heikkoja ja naurettavia puolia. Sisarensa ja tämän ystävättärien seurassa ja tanssikoulussakin Alfred tottui seurustelemaan naisten kanssa, ja kerrotaan hänen koulupoikana yhteen aikaan osottaneen taipumusta oikeaan kavaljeerimaisuuteen: hän oli tarkoin huolehtinut pukunsa siisteydestä ja mielellään käherryttänyt tukkansa. Sitä vastoin hänessä ei — äly kun alusta aikain oli voitolla ruumiilliseen verraten — huomattu taipumusta urheiluun. Isästä tiedetään, että hän oli luonnonystävä ja m.m. huvitettu kalastamisesta — nuorempana sitä varten joskus käyden Isossakyrössäkin, mutta vanhempana säännöllisesti Molnträskillä, jonka rannalla hänellä oli pieni viljelysmaa ja tupa ("Stugan vid träsket"); syksyisin hän siellä pyydysteli lintuja ansoilla. Oliko Alfredilla ollenkaan halua semmoiseen taikka yleensä ulkoilmaelämään, on epäiltävää, sillä jos niin olisi ollut laita, olisi hän kai edes ohimennen kirjeissään viitannut siihen, maininnut sitä kaipaavansa. Kaikesta päättäen oli Alfredissa jo lapsena ja poikana nähtävissä se mietiskelijä, se henkisiä ja hengellisiä tähtäävä etsijä, joksi hän yhä enemmän oli kehittyvä. — Mitä hän poikana luki koulukirjojensa rinnalla, siitä on olemassa vain seuraava muistotieto. Kotitalon puutarhassa kasvoi omenapuita, ja niistä oli yksi niin iso, että Alfred saattoi kyyristyen istua sen oksilla. Vanhana hän oli kertonut siinä lukeneensa Robinson Crusoen, Envallsonin (ranskalaisen alkuteoksen mukaan laatiman) komedian Slotterölet eller Kronfogdarne sekä Fryxellin kertomuksia.

Alfred matkusti höyrylaivalla Uleåborg, joka rakennettuna Oulussa ja varustettuna Tukholmasta tuodulla koneella kesällä 1839 kapteeni Kaarle Rambergin johdolla oli alkanut säännöllisiä kuluja läntisten rannikkokaupunkien välillä. Edistys entiseen verraten oli suuri, vaikka ei kiirettä pidettykään. Niin esim. Bergön edustalla iltapäivällä viivytettiin useita tunteja, joina matkustajat kävivät maissa. Sitte jatkettiin eteläänpäin. Alfredilla oli makuusija lunastettuna peräsalongissa, mutta kun hän, tapansa mukaan, myöhään yritti menemään levolle, ei hän enää tavannut pienintäkään sopukkaa vapaana, vaan hänet neuvottiin etusalonkiin. Siellä taas oli niin kuuma, että hän pian palasi kannelle. Oli yö ja jotenkin pimeä, eikä muita matkustajia näkynyt. Vähän aikaa hengitettyään raitista ilmaa, hän äkkiä kuuli pelottavan huudon: "auttakaa! auttakaa!" Ensi hetkessä hän ei tiedä, mistä huuto kuuluu keskellä aavaa merta. Muutamat ravintolanpalvelijattaret, jotka myöskin olivat vilvottelemassa kannella, selittävät asian. On näkynyt kuin kari tai kivi laivan edessä, ennenkuin ennätetään ilmottaa perämiehelle, huomataan, että se onkin vene, jossa on neljä henkeä ja joka samassa joutuu laivan rataskodan alle. Kun vene murskaantuneena tulee esiin, on siinä vain kaksi henkeä. Näkijät huutavat, että laiva on seisahdettava, mutta kapteeni nukkuu kannen alla, eikä perämies tiedä mitä tehdä(!) Pirstattu vene hukkuvine ihmisineen häviää yöhön, ja laiva jatkaa jyskyttäen kulkuaan! — "Kuinka kauheata", Alfred huudahtaa, "nukkuvana, sillä varmaankin ihmiset nukkuivat, kun laiva murskasi heidän veneensä, muuttaa iankaikkisuuteen!" Luonnollista on, että kaamea tapaus kauan esti häntä saamasta unta ja että se pysyvästi jäi hänen muistiinsa. [Erästä isän kirjeestä saadaan tietää, että tapaus ei sentään päättynyt niin kauheasti kuin Alfredin kertomuksesta luulisi. Toinen kalastajavene kuuluu tulleen avuksi, eikä haaksirikkoisia liene ollut useampia kuin kaksi.]

Laivassa oli muitakin Turkuun meneviä lukiolaisia, sekä semmoisia, jotka Alfred ennestään tunsii, että tuntemattomia. Jälkimäisiä olivat Raahen kappalaisen And. Helanderin pojat Viktor Lars ja Reinhold, joihin hän matkalla tutustui ja joille hän antaa arvauseen: "luultavasti siivoimmat (de hyggligaste)

koko lukiossa". Varsinkin on tuttavuus Alfred Kihlmanin ja Reinhold Helanderin välillä merkille pantava, sillä se ja heidän keskustelunsa *laivalla* vaikutti, niinkuin pian saamme nähdä, käänteentekevästi edelliseen. Sen on hän itse myöhemminkin tunnustanut. — Kun aamulla oli käyty Kristiinankaupungissa, missä pastori K. J. Roos herätti Alfredin hänen aamu-unestaan, tultiin yöksi Raumaan ja kolmantena päivänä illalla Turkuun.

* * * * *

Jos Alfred Kihlman olisi ollut herkkä runoilijaluonne, jonka sisäinen elämä oli moninaisten ulkonaisten vaikutusten varassa, olisi kai tässä tarpeen luonnostaa kuva 1840 vuoden Turusta, täynnä muinaisuuden haamuja, vaikka 13 vuotta ennen tapahtunut palo olikin supistanut kaupungin varsinaiset muistomerkit mahdollisimman vähäiseen. Koska hän ei kuitenkaan kirjeissään sanallakaan ilmaise kiinnittäneensä huomiota siihen, tyydymme mainitsemaan ne opettajat, joiden johdolla hänen nyt kolme vuotta oli jatkettava opintojaan. Historian lehtori oli Edv. Bergenheim, teologian J. A. Edman, latinan kielen Erik Elfgren, matematiikan J. Efr. Ahlstedt, filosofian ja luonnonhistorian Henr. Heikel; "pyhien kielten" s.o. raamatullisen kreikan ja heprean lehtorinvirka oli avoinna C. Jos. Estlanderin jälkeen, joka keväällä oli muuttanut Vöyriin kirkkoherraksi. Lehtorit olivat, niinkuin tiedetään, myöskin tuomiokapitulun jäseniä, arkkkipiispan, Er. Gabr. Melartinin, ja tuomiorovastin, Gust. Gadolinin, ohella. Alempana saadaan nähdä, että Kihlmanille oli kylläkin edullista jo lukioaikanaan oppia tuntemaan hiippakunnan hallinnon miehet, sillä hänen kohtalonsa oli myöhemminkin saattava hänet tekemisiin heidän kanssaan. Alfredille oli asunto tilattuna erään leskirouva Hjeltin luona, joka, Pienen Hämeenkadun varrella asuen, kahden tyttärensä kanssa elätti itseään pitämällä koululaisia täysihoidossa. Hänen huonetoverinaan oli ensiksi A. F. Roos, papin poika Kristiinankaupungista, ja viihtyivät he hyvin, joskin heidän kamarinsa oli vaillinaisesti kalustettu. Heillä näet ei ollut piironkia, eikä peiliä, eikä edes sänkyvaatteita tarpeeksi. Mikä puuttui oli joko kotoa saatava tai yhteisesti hankittava. Alfred puolestaan tilasi peitteen ja lakanoita kotoa ja samalla pistoolinkin, jotta hänellä olisi ase, millä puolustaisi itseään, jos paluumatkalla kotia kohtaisi pahantekijöitä(!). Mietittyään myöskin vuokrata pianon Alfred, Roos ja kolmas toveri, Jak. Simelius, markkinoilla yhdessä ostivat kitaran sillä tyydyttääkseen soitannollisia taipumuksiaan. Kun koulutunnit olivat klo 7 — 9, 11 — 1 ja 3 — 5 ja lukeminen illalla kesti klo 10 — 11:een saakka, ei ollut paljon aikaa huvituksiin, ja pian Alfred tuli kannalle, jolla hän periaatteellisestikin niitä kartti.

Samassa kirjeessä (1/10 1840), jossa Alfred mainitsee kitaran oston, hän kertoo: "Reinhold Helander asuu nyt ulkokamarissa, ja hänen kanssaan on minulla tapana keskustella uskonnosta, sillä hän on hyvin perehtynyt uskontoon ja on n.s. pietisti; mutta miten ylenkatsottuja nämä pietistit ovatkaan, niin toivoisin kuitenkin olevani oikea pietisti, niinkuin Olof Helander". — Olisi halu sanoa: näin se alkoi, jollei Olof Helanderin nimi saisi ajattelemaan, että siemen kenties oli jo ennen kylvetty. Innokas herännäisjohtaja Olof Henr. Helander, Reinholdin vanhin veli, joka 1838 oli vihitty papiksi, oli näet s.v. tullut Vaasaan kirkkoherran apulaiseksi, ja tietysti oli — juhannuspäivänä 1840 ensikerran ripillä käynyt — Alfred kuullut hänen saarnaavan ja ehkä muutenkin oppinut hänessä tuntemaan palavan heränneen, "oikean pietistin" esikuvan. Niinikään oli hän varmaankin jo ennen kuullut heränneitä ankarasti arvosteltavan ja pilkattavankin. Vihdoin hän hyvin tiesi, että hänen vanhempansa eivät suosineet heränneitä. Kaiken tämän huomaa niistä kirjeistä, jotka lähinnä ovat selostettavat.

Seuraavassa kirjeessä (18/10) Alfred jo tunnustaa sisällisesti muuttuneensa:

"Nykyään olen ruumiiltani sängen terve", hän kirjoittaa, "mutta miten on sydämeni laita? Huomaan joka päivä minkälainen kurja syntinen olen, ja kuinka suuri on Jumalan armo, kun hän on antanut Pyhän Henkensä vaikuttaa yhteen suurimpia syntisiä. Sikäli on tilani nyt parempi, että tiedän sieluni olevan saatanan kynsissä ja että Jumalan hengen kautta olen ruvennut huolehtimaan sen pelastamisesta, mutta muuten lankean tavan takaa, mikä ei ole ihme, kun aina olen turvannut omaan itseeni. Vasta tänä iltana olen havainnut luulleeni että voin omin päin tulla oikeaksi kristityksi, jonka vuoksi myöskin lukemattomasti olen tehnyt syntiä Jumalaa ja hänen käskyjäänsä vastaan; mutta nyt tahdon rukoilla Jumalaa, että hän Kristuksen tähden suo minulle voimaa ja rohkeutta taistella saatanaa, maailmaa ja lihaani vastaan, ja silloin kai minä onnistun. Minä tahdon tulla totiseksi, eläväksi kristityksi, ja tullakseen siksi täytyy hyljätä maailma, ja sen minä mielelläni hylkäänkin voittaakseni Jumalan valtakunnan. — — — En tahdo salata mitään vanhemmiltani, ja sen vuoksi sanon ennenkuin kukaan muu sen kertoo, että olen — pietisti. Toverieni suosion, johon pääsin ottamalla osaa kekkereihin lukukauden alussa, olen nyt kokonaan menettänyt, mutta se tappio ei ollenkaan vaivaa minua, sillä toivoni on, että saavutan paremman suosion Jumalan luona. Joka päivä saan kokea ivaa ja pilkkaa, joilla keinoin saatana koettaa vetää minut maailmaan ja sen huvituksiin. — Olen Isän neuvon mukaan välttänyt suurempia seuroja ja seurustellut ainoastaan Roosin ja nuoremman Helanderin kanssa, joka on ollut välikappale Jumalan kädessä minun herättämisekseni synnin unesta, johon olin niin sikeästi vaipunut." Sitten hän vakuuttaa, että huolehtiminen sielun autuudesta ei estänyt häntä täyttämästä maallisia velvollisuuksiaan, että hän ei kertaakaan ollut käynyt assembleeoissa eikä teatterissa eikä sirkuksessa, vaan toivoo, että Jumala vastedeskin varjelisi häntä semmoisista maallisista huveista.

Vihdoin hän lähetti terveisiä Hilma-sisarelle ja Lindbom-neitsyeelle [Lotta, uskottu palvelijatar], että heidän tulee vakavasti ajatella sielunsa pelastusta, "mutta kaikkein enimmin toivon", lisää hän lopuksi, "että Teissä, rakkaat vanhempani, syntyisi totinen elävä usko Jeesukseen". — — Vielä Alfred samassa kirjeessä sanoo, ettei hän enää seuraavana lukukautena tule asumaan Roosin kanssa, sillä he ovat eri mieltä uskonnollisissa asioissa; sitä vastoin olisi hänelle hyödyllistä asua [Isak Otto] Appelbergin kanssa. [I. O. Appelberg oli myöskin pohjalainen ja Oulun koulusta tullut Turun lukioon. Oman kertomuksensa mukaan oli hän jo silloin herännyt ja juuri hän ensiksi vaikutti tovereihinsa tässä oppilaitoksessa, niin että heränneitä lukiolasia oli noin 20, kun hän 1841 erosi. *J. A. Cederberg, Teol. Tidskrift* 1907, siv. 317.]

Oliko tämä vanhemmille kokonaan odottamatonta, on mahdoton tietää. Ainakaan ei Alfredin heräys ollut yksinäinen tapaus laatuaan. Herännäisyysliikkeen vaikutusta oli näet ilmaantunut Vaasan koulussakin, ja Alfred kirjoittaa kirjeensä lopussa: "Sanotaan, että Vaasan koulun pietistit ovat joutuneet kouluoikeuden eteen, saa nähdä, miten se asia päättyy." [Tästä asiasta kirjoittaa N. G. Malmberg Frans O. Durchmanille (Lapua 9/10 1840) seuraavaa: "Nykyisin on valkea päässyt irti Vaasan koulussa ja niin sytyttänyt rehtorin ja konrehtorin luokkalaiset, että ainoastaan 2 edellisistä ja 3 jälkimäisistä on enää vanhassa aatamilaisessa elämässään. Alemmillakin luokilla ovat useat heränneet. Nämä pojat ovat iloisia ja vilkkaita (muntra och lifliga). He sanovat, etteivät kämmenpatukat eikä selkäsaunat voi pelottaa heitä vastaanottamasta Jumalan armoa. Inspector Scholae on todistajain läsnäollessa kieltänyt [Olof] Helanderia pitämästä seuroja heidän kanssaan; sen vuoksi pitävät he niitä nyt itsekseen. Koko Mikkelin viikolla ovat he melkein joka ilta pitäneet seuroja. Näetkös, että Herra armollaan tunkeutuu kouluhinkin? Eikö kaikki semmoinen sytyttäisi tulta meihinkin mädänneisiin pilkepuihin (ruttna klabbar)!" — Kirjeen omistaa toht. A. W. Koskimies.] Varmaa on, että kirje oli vastenmielinen sekä isälle että äidille. Isä alottaa kyllä vastauksensa myöntämällä, että Alfredin kirje yleensä (i det hela taget) oli häntä ilahduttanut, "sillä sydämessäni ei ole rakkaampaa toivoa kuin että tulisit ja jäisit siksi, miksi kirjoitat *tahtovasi tulla* totiseksi, eläväksi kristityksi". Mutta toiselta puolen on kirje myöskin saanut hänet levottomaksi ja etenkin se, että Alfred jonkunlaisella ylpeydellä sanoo: Olen pietisti. Sentähden hän jatkaa: "En voi muuta toivottaa kuin että Jumala pelastakoon Sinut siitä! Sillä semmoisena kuin pietismi tähän saakka harvoin poikkeuksin on esiintynyt parhaimmissakin edustajissaan, sisältää se lahkolaishenkeä, ihmisorjuutta, luostarimieltä, kaiken maailmallisen ilon hylkäämistä, joka vain soveltuu orjuuden hengelle, ylvästelyä siitä, että *voidaan kieltäytyä* yhdentekevästäkin seikoista, sekä kuvittelua, että siten kieltäytyen ollaan Jumalalle mieluisempia kuin muut; halua ulkonaisestikin, vaatteiden kautta y.m. herättää huomiota — toivoa saavuttaa marttiiranimi ja tulla vainotuksi, ja siinä toivossa rikotaan esivallan selvimpiä asetuksia — uhkarohkeutta tuskin itse synninunesta heränneenä asettua tuomioistuimelle ja säälimättä tuomita toisin ajattelevat kadotukseen, uskoa kokevansa ja tietävänsä mitä ei kukaan muu ole kokenut eikä tiedä ja täydellisyydessä olla Paavalin vertainen, joka voi toivoa, että kaikki olisivat niinkuin minä. Että pietismillä suuremmissa tai vähemmässä määrässä on nämä viat, sen tulet aikoinaan huomaamaan, vaikka nykyään et voisikaan sitä myöntää, ja että siinä siis ei esiinny kristinuskon pyhä, korkea ja lempeä henki, siitä rukoilen ja toivon, että Jumala Jeesuksen itsensä kautta, joka on tosi valo, vähitellen on sinua valaiseva. — — Ensimmäinen toivomukseni on, ja minä toivon että suot sille jotakin huomiota, on se, että hartauskirjana luet ainoastaan raamattua — niin että sinä ensin siitä opit tuntemaan Jumalasi ja vapahtajasi ja mitä hän vaatii ja vastaiseksi jätät sikseen kaikki muut uskonnolliset kirjat, joihin on enemmän tai vähemmän sekotettu ihmismielipiteitä, ja 2:ksi neuvon ja käsken minä, että olet itse toimeenpanematta uskonnollisia seuroja taikka semmoisissa käymättä toisten luona — hartauteen on tilaisuutta kirkossa, kaikki muut seurukset ovat tarpeettomia ja useimmiten vahingollisina kielletyt. Tällä en kuitenkaan tarkota, niinkuin ymmärrät, uskonnollista keskustelua jonkun hurskaan ystävän kanssa. — Muutoin, koska jokainen uskonnollisessa suhteessa seisoo ja kaatuu oman isäntänsä edessä, tulee Sinun luonnollisesti siinä seurata omaa vakaumustasi — mutta älä vain rupea ihmisorjaksi! ei apollolaiseksi, ei keefakselaiseksi, ei paavalilaiseksi, ei helanderilaiseksi taikka appelbergilaiseksi! — vaan Kristuksen opetuslapseksi ja ystäväksi." — — Äiti kirjoittaa lyhyesti, että Alfred on tarpeettomasti antautunut pietistien seuraan, sillä ilman voi peljätä ja rakastaa Jumalaa. — — Jos sydämesi on tullut paremmaksi, tuottaa se meille suurta iloa, mutta että Sinä nyt olet pietisti — se ei ole oikein. Sitä paitsi hän Alfredin vastauksesta päättäen oli sanonut tämän "menettäneen järkensä", mutta sitä ei näy säilyneistä kirjeistä.

Alfred puolestaan vastaa (14/11) yhdellä kertaa molemmille, isälle ja äidille, alkaen "Jeesuksen nimeen" ja toivoen, etteivät paheksuisi, vaikka hän jollakin tavoin ankarasti puhuisi heistä itsestäänkin. Isä oli erehtynyt olettaessaan, että hän ylpeillen oli tunnustanut olevansa pietisti. Eihän se nimitys tuottanut muuta kuin vihaa ja pilkkaa. "Sitä paitsi tunsin ennestään Isän mielipiteen siitä, enkä siis voinut toivoa mitään kannatusta Isän puolelta." Hän oli vain tarkottanut, että tahtoi olla tosi, elävä kristitty. Edelleen isä väärin syytti pietistejä lahkolaaisuudesta, sillä olihan heidän oppinsa yhtäpitävä raamatun kanssa. Mitä tulee maailmallisen ilon hylkäämiseen, niin oli poika sitä mieltä, että juuri niin tuli oikean kristityn tehdäkin. Maailmallisella ilolla tarkotettiin kai näytäntöjä ja tanssiaisia; jos semmoisissa tiloissa alkaisi puhua Jumalasta, niin joutuisi naurunalaiseksi niinkuin hullu, ja se, jos

mikään, todistaa, etteivät ne ole kristillisiä. Assembleoissa maailma näyttäytyy mitä viehättävimpänä, ihminen mieltyy pian suruttomaan elämään, omatunto vaipuu uneen, ja synninunesta ei helposti herää. Vetäytyä pois semmoisista viettelyksistä ei hänen mielestään ollut orjamaista, vaan päinvastoin oli orjamaista palvella maailmaa. — Mitä äidin lausuntoon tulee, oli se tehnyt häneen tuskallisen vaikutuksen, mutta hän oli lohduttanut itseään ajattelemalla, että äiti ei todella ollut tarkottanut mitä sanonut oli; "Vaikka kirjeeni paikoittain on jotenkin pietistinen, toivon sentään, ettei Teissä asu vihaa minua kohtaan." — —

Kuukauden päästä Alfred palasi kotia joululomalle, ja silloin arvatenkin keskusteltiin enemmän näistä asioista. Ettei kuitenkaan täydellistä sovintoa pojan ja vanhempien välillä syntynyt, näkyy selvästi myöhemmistä kirjeistä. Totta on, että niissä ei väittelyä uudistettu, mutta kireänlainen väli ilmenee kuitenkin. Alfred julkilausuu kyllä rakkautensa vanhempiaan kohtaan ja käyttää tavallisen nöyrää kieltä, joskin siellä täällä joku lause, niinkuin nuorelta kirjoittajalta saattaa odottaa, on huonosti valittu; sitä vastoin on isän kirjeissä — äidin kirjeitä ei ole säilynyt, eikä hän näy enää kirjoittaneenkaan niin usein kuin ensi lukukautena — jotain soimaavaa, joka viittaa pysyvään tyytymättömyyteen, vaikka samalla on tunnustettava, että hän osottaa suurta malttavaisuuttakin ja varoo sanoja, jotka olisivat voineet johtaa syvempään välirikoon. — Näin oli siis Kihlmaninkin perhe ja koti yksi niitä lukuisia samanlaisia, joissa herännäisyys sai aikaan eripuraisuutta toisiaan rakastavien sydämiä kesken. Säännöllisesti se oli yksi tai useampi perheen nuoremmista, joka vanhempien mielipahaksi joutui voimakkaan uskonnollisen liikkeen valtaan ja siten aiheutti epäsovun. Ymmärrettävästi nuoretkin siitä kärsivät, mutta palava vakaumus, että kyseessä oli kaikkein tähdellisim ja korkein, sai heidät pysymään lujina, ja sanomattakin käsittää, että itsenäisen aseman puolustaminen hengellisissä asioissa ei voinut olla syvästi vaikuttamatta luonteenkehitykseen yleensäkin. Mitä Alfred Kihlmaniin tulee, näkee kirjeistä, että hän monessa kohden vielä oli lapsi, mutta myöskin, että hän merkillisen lyhyessä ajassa miehistyi. Siihen ei ainakaan ollut vähin syy se, että hän heräyksen jälkeen eristettynä vanhemmistaan oli niin sanoakseni pakotettu itse vastaamaan puolestaan.

* * * * *

Kevätlukukautena 1841 oli kirjeenvaihto hyvin laimea. Äiti oli jo kotona sanonut, että hänellä ei ollut mitään kirjoitettavaa, sillä tiesihän poika kuinka kodissa elettiin, ja toukokuun lopulla Alfred huomauttaa isän viimeksi kirjoittaneen helmikuun keskivaiheilla. Toiselta puolen olivat Alfredin kirjeet hurskaudessaan niin naiveja taikka, sanoisinko, kömpelöitä, että vanhemmat kai katsoivat parhaimmaksi olla niihin vastaamatta. Siten hän neuvoo heitä (viitaten äidin sanoihin, ettei ollut mitään kirjoitettavaa) kirjoittamaan Jeesuksen rakkaudesta ja heidän omasta hengellisestä tilastaan, "sillä minun on sydämeistäni tähdellistä tietää, ovatko rakkaat vanhempani hyvällä vai huonolla tiellä", ja toisessa kirjeessä hän varottaa heitä antamasta rikkauden estää heitä kääntymästä — "ajatelkaa näitä sanoja: rikkaitten on vaikea päästä taivaan valtakuntaan". — Että Alfred itse pian ymmärsi, ettei hänen asiansa ollut opettaa ja johtaa vanhempiansa, varsinkaan ei näin nuhtelevasti, sen huomaa myöhemmistä kirjeistä. Kumminkin ovat nämä piirteet kuvaavia aikakaudelle: kun herännyt vaati muitakin muuttamaan elämäänsä, niin noudatti hän hehkuvan vakaumuksensa pakotusta. Niin saattoi lapsikin katsoa velvollisuudekseen nuhdella vanhempiaan; mutta toiselta puolen tämä saa käsittämään, että perhesopu niin helposti häiriintyi herännäisyyden vaikutuksesta. — Isän vastaus kirjeisiin, joista viimeinen päättyy kysymykseen: "Tuleeko minun tulevana lukukautena asua rouva Hjeltillä, vai mihin olette aikoneet lähettää minut?" oli jotenkin ankara. Alottaen: "Meidän poikamme Alfred!" kirjoittaja näet huomauttaa, että "ei ole kylläksi että lapsi kirjoittaa *rakkaat* vanhemmat, vaan on rakkaus osottautuva *koko kirjeessä*", s.o. ilmenevä teoissa eikä sanoissa. Asunnosta puhuttaessa ovat sanat sitä kovemmat: "Meidän tahtomme, toivomme ja käskymme on, että asut yksin, ja tämä toivomus on niin vakava — että ei Helanderin sinua hallitsevien sanojen ja katseiden eikä sinun *'aavistuksesi'* taikka jonkun *rouvan toimenpiteiden* tule kumota ja tyhjäksi tehdä sitä rakastavassa pojassa." Muuten oli heistä yhdentekevä, asuiko hän entisessä vai toisessa siistissä paikassa — "luultavasti olet ymmärtämättömällä innollasi pahottanut ja väsyttänyt isäntäväkeäsi". Pojan on senvuoksi pyytämisen heiltä anteeksi ja vanhempien puolesta kiittäminen heitä heidän häntä kohtaan osottamastaan hyvydestä.

Kesällä välit paranivat, ja sen jälkeen on isän kirjeissä enemmän lämpöä. Alfred matkusti Uleåborg laivalla myrskysään vallitessa ja merikipua kärsien Turkuun, ja isä kirjoittaa, että hän "tuvassa järven rannalla" kuullessaan tuulen tohinan oli toivonut pojan Kristiinankaupungista tai Raumalta jatkaneen maitse. Vanhempien tahdon mukaan Alfred nyt asui yksin entisessä huoneessaan, johon oli tuonut piirongin kotoa, ja lokakuusta alkaen oli neiti Gustaava Cairenius hänen emäntänsä. Rouva Hjelt oli näet vuokrannut toisen huoneuston, ja hänen kanssaan oli Helanderkin muuttanut; Alfred kävi vain syömässä rouvan luona. Isä selittää nyt, miksi hänen tuli asua yksin: "Ihmisen täytyy itse ajatella — eikä aina kuunnella toisen lavertelua — ei aina eikä kaikessa olla toisen johdettavana — hänen tulee itse etsiä tiensä ja itse vaeltaa sitä." Jumala antaa valoa ja tukea, kun nöyrästi etsii häntä; mutta "häntä on etsittävä hänen *omasta* sanastaan, eikä lahkolaikirjoituksista. Älä ymmärrä minua väärin. Ei kukaan

toivo enemmän kuin minä, että olet Jeesuksen ystävä ja opetuslapsi." — Nähtävästi vanhemmat syyttivät Helanderia Alfredin mielen muutoksesta ja olivat sen vuoksi tyytyväisiä, kun toverukset asuivat erillään. [Tuskin tarvitsee sanoa, että Alfred Kihlmanin ja R. Helanderin ystävyys pysyi muuttumatta. Sen todistaa m.m. heidän kirjeenvaihtonsa väliaikoina. Edellisen kirjeitä ei ole olemassa, mutta kyllä muutamia jälkimäisen kirjoittamia ja näistä näkee, että he kirjeissään pääasiassa puhuivat sielunsa tilasta samoin kuin vanhemmillakin heränneillä oli tapana.] Alfred ei enään antaudu vastaamaan, eikä hän myöskään mainitse mitään nti Caireniuksesta, joka hänkin oli herännyt. Sitä vastoin hän kertoo opinnoistaan y.m.s. Lukukauden alkupuolella (22/9) hän ensikerran esiintyy opponenttina väittelyssä, joka tietenkin tapahtui latinan kielellä. Ensimmäin hän oli ollut aivan kalpea pelosta, sanoivat toverit, mutta kaikki meni hyvin. Huutokaupoista hän ostaa kirjoja, Beckerin maailmanhistorian (josta lukee lisää läksyjen ohella), Passowin kreikkalais-ruotsalaisen sanakirjan y.m., osottaen siis jo 16-vuotiaana sitä kirjanrakkautta, joka hänessä pysyi virkeänä niin kauan kuin hän eli. Varsinkin Passowin ostamista hän pelkäsi isän moittivan. Se maksoi melkein yhtä paljon "kuin kokonaisen kuukauden toimeentulo täällä Turussa", mutta syystä että hän aikoi suorittaa maisteritutkinnon oli hänestä hyvä, että hän nyt jo sai hyötyä siitä. "Sitä paitsi on sillä aina arvonsa, ainakin niin kauan kuin Suomenmaa katsoo klassillisten kielten olevan välttämättömiä todelliselle sivistykselle(!)" Isä, joka itse oli kirjojen ystävä ja yhä tilasi uusia (enimmäkseen kuitenkin saarnakirjallisuutta) ei moittinut poikaansa, vaan lähetti rahaa. — Opettajistaan Alfred tänä lukukautena erittäin mainitsee toht. Aron G. Borgin, joka 1841 oli nimitetty pyhien kielten lehtoriksi, mutta jo seuraavan vuoden lopulla tuli eksegetiikan professoriksi ja muutti Helsinkiin. "Erinomaisen taitava ja kaikkein suosima", sanoo hänestä Alfred. "Senkin vuoksi on hän merkillinen, että hän ei koskaan kiivastu, vaan aina hallitsee mielensä, olkoot vastaukset kuinka tyhmiä tahansa. Hän voittaa kuitenkin yhtä paljon ja kenties enemmänkin sävyisyydellään kuin toiset kiihkoisuudellaan. Kun muut eivät osaa, kysyy hän minulta; se pakottaa minua, jollen muuten tahtoisin, tarkkaan lukemaan kreikan läksyni. Minä luenkin ahkerasti, siitä olkoon Isä vakuutettu." — "Olin läsnä", hän kertoo edelleen, "kun eroavia tutkittiin venäjän kielessä. Kun Ryssä oli päättännyt, kuulin hänen sanovan rehtori Edmanille: 'Ne olivat kovin kehoja'. Siihen vastasi Edman: 'Jaa, ketä on siitä syyttäminen, oppilaita vai opettajaa?'" — "Ryssä" (J. Fredr. Wallin) oli huono opettaja, jolla oli tapana hyvässä hutikassa ilmestyä luokalle; hänen aineensa Alfredkin tunnusti hutiloivansa. — Isä puolestaan sanoo saaneensa 7 teertä, 7 pyytä ja 1 metsäkanan, jotka mielellään jakaisi poikansa kanssa, iloitsee tämän ahkeruudesta ja että hän on Borgin suosiossa; mutta kun Alfred on laiminlyönyt ilmoittaa vastaanottaneensa erään rahalahetyksen, isä kiivastuu: "semmoiseen ilmoitukseen, kun rahoja on kyseessä, ei saa koskaan puuttua aikaa. Muista se!"

Jollei olisi muita lähteitä kuin kotiin kirjoitetut kirjeet, saattaisi helposti luulla, että Alfredin uskonnollinen into vähitellen laimeni, mutta semmoinen oletamus olisi väärä. Kuinka hänen heräyksensä määrävästi vaikutti hänen ajatus- ja katsantotapaansa, todistavat m.m. hänen ainekirjoituksensa. Useimmissa hänen uskonnollinen vakaumuksensa tulee näkyviin, joskus johtaen hänet sangen omituisiin päätelmiin. Kun esim. lehtori Henr. Heikel syksyllä 1841 oli antanut hänelle käsiteltäväksi aineen: Hyvän nimen arvo (Värdet af ett godt namn), on kirjoituksen tulos se, että "hyvällä nimellä on mitä suurimmassa määrässä vähäinen arvo(!)". Tämän hän perustelee sillä, että vaikka hyvästä nimestä voikin olla hyötyä maallisessa elämässä, ei se merkitse mitään kuoleman ja tuomion edessä, ja koska ijäinen elämä on äärettömästi tärkeämpi kuin nykyinen, eikä hyvä nimi mitenkään auta meitä pääsemästä tuohon parempaan elämään, niin ei sitä käy arvossa pitäminen. Joskus vanhempina päivinä Kihlman on tullut lukeneeksi tämän kirjoituksensa ja silloin hän on siihen liittännyt muistutuksen, jossa hän osottaa kuinka hän nuoruudessaan oli erehtynyt. Hän näet huomauttaa, että ijäinen elämä ei ole jotain nykyisestä kokonaan eroavaa, vaan alkaa jo täällä, ja sentähden on tälläkin elämällä mitä suurin merkitys ja arvo. Kaikki maallinen tulee ihmiselle arvokkaaksi samassa määrässä kuin se on ollut välikappaleena ijäisen elämän edistämiseksi. Hyvä nimi, joka on saavutettu ei missään itsekäässä tarkoituksessa vaan rehellisen elämän seurauksena ja joka tekee ihmisen kykenevämmäksi vaikuttamaan Jumalan valtakunnan hyväksi maan päällä, on siis sekin kristitylle arvokas. Siihen tapaan Kihlman jatkaa päättääkseen Syrachin (41, 15) sanoilla: Katso, ettäs pidät hyvän nimen, joka vahvempana pysyy kuin tuhannen kullaista tavarata.

* * * * *

Keväällä 1842 kirkkoherra Kihlman perheineen muutti Kruununkylään, ja oli muutto useasta syystä vastenmielinen. Mukava kaupungintalo oli vaihdettava ränstyneeseen pappilaan, jonka uudestaan rakentaminen tavallisuuden mukaan oli aiheuttava hankauksia pitäjäläisten kanssa. Edelleen Kruununkylän emäkirkolla oltiin vastahakoisia auttamaan uutta kirkkoherraa muuttopuuhiissa, vaikka kappelista, Teerijärveltä, tuli yhdellä kertaa 17 hevosta. Vihdoin oli Kihlmanille ja hänen rouvalleen raskasta erota Vaasasta, heidän syntymäkaupungistaan. Alfred Turussa oli utelias tietämään, miten muutto tapahtui, mutta ei se sentään näy hänelle olleen sydämeen käypä asia. Purkaessaan haikeat tunteensa kirjeeseen pojalle isä lausuukin: "Luullakseni tiedän kaikki mitä sinulla saattaa olla siihen nähden viisaan tasamielisyydellä huomautettavana, mutta se ei paranna asiaa. Kevyesti puhutaan

semmoisesta, joka ei paina sydäntä." — Tähän aikaan äitikin tulee kirjoittaneeksi pojalleen. Muun muassa hän kertoo isän jäähyväissaarnasta 17 p:nä huhtik. Kirkossa oli ollut väkeä enemmän kuin koskaan ennen. Paljon maalaiskansaa oli jo edellisenä iltana tullut kaupunkiin, ja klo 7 aamulla alkoivat ihmiset vaeltaa kirkkoon. Kaduilla oli liike semmoinen kuin markkinoilla. Klo 8, kun ensi kerran soitettiin, oli kirkko, penkit ja käytävät täynnä, ja yleinen sydämellinen suru tuli näkyviin. — "Kotona käy joka päivä vanhoja ja nuoria hyvästelemässä. Jumala antakoon minun päästä pois täältä, täällä on nyt niin surullista." —

Alfredin kirjeet sisälsivät hajanaisia tietoja. Eräänä päivänä hän toveriensa kanssa julkilausui rouva Hjeltille heidän tyytymättömyytensä huonoon ruokaan ja aikaansai siten laajalle kuuluvan juorujutun Turun rouvamaailmassa. — Mielenkiinnolla hän seuraa papiksivihkimisiä, pastoraalitutkintoja y.m. tapauksia kirkollisella alalla ja kertoo niistä isälle, enää mitään mainitsematta uskonnollisesta elämästään. Tänä keväänä vihittiin m.m. Lauri Stenbäck papiksi, ja Fredrik Gabriel Hedberg suoritti pastoraalitutkinnon. Jälkimäisen kanssa (joka innokkaana heränneenä oli ollut ja vieläkin oli konsistorin vainon esineenä) Alfred sanoo usein seurustelleensa ja oli hän myöskin kutsuttu hänen jäähyväiskekkereihinsä — "saan siis", hän lisää, "olla lehtori Heikelin ja tohtori Borgin seurassa"; Hedberg oli määrätty välisaarnaajaksi Raippaluotoon, tuohon syrjäiseen saaristoseurakuntaan Vaasan ulkopuolella ja vei Alfredilta suullisiakin terveisiä kotia. — Lukukauden päättyessä Alfred primuksena pääsi viimeiselle luokalle ja sai sitä paitsi palkinnon ahkeruudesta (Bibliothek i populär Naturkunnighet, 3 nid.). Vapaana hän ei kohta palannut kotia, vaan jäi Turkuun ollakseen saapuvilla kesäkuulla pidettävässä pappeinkokouksessa, tuossa aikoinaan suurta huomiota herättäneessä kokouksessa, jossa herännäisyys tuli julkisen keskustelun ja arvostelun alaiseksi. Jo maaliskuulla Alfred oli ilmottanut halunsa olla läsnä merkillisessä tilaisuudessa, "osaksi senvuoksi että aina on hyödyllistä olla oppineitten miesten seurassa, osaksi sentähden että olisi hauskaa nähdä ja oppia tuntemaan tämän ajan mainehikkaimmat miehet Suomessa(!)" [Kokouksesta kertoo *M. Rosendal*, Suomen Herännäisyyden historia XIX:llä vuosisadalla II, siv. 391-408.] Toiselta puolen hän myöskin piti tärkeänä saapua kotiin, Kruununkylään, isän virkaanasettajaisiin kesäkuun 19 p:nä.

* * * * *

Alfred ei enää palannut rouva Hjeltille, vaan asui syyslukukautena ensin muutaman maalarinlesken luona, josta niinikään huono ruoka (reikäleipä, eltaantunut voi, hapan maito j.n.e.) pian karkotti hänet, ja sitten erään kirjansitojan luona Aleksanterintorin varrella, missä viihtyi hyvin. Kerrottuaan näistä asioista hän myöskin mainitsee teettäneensä uuden "kaprokin", jommoisia lukiolaiset samoin kuin ylioppilaatkin tähän aikaan vielä käyttivät. "Minä ostin", hän sanoo, "7 1/2 kyynärää tummansinistä verkkaa à 6 rupl. kyynärä, 5 kyyn. boyia à 3 rupl. 60 kop., 3 korttelia samettia 1 rupl. 20 kop., 3 1/2 kyyn. shertinkiä à 55 kop. kyyn. Tekohinta oli 6 rupl. Kaikkiaan se siis maksoi 72 rupl. 13 kop. pankin ass. (noin 82 mk.). Yksi vika sillä on, se on liian korea." — Siihen isä vastasi: "Oli oikein, että teetit itsellesi kaprokin — liian korea se ei voi olla. Toivon, että olisit ostanut kalliimpaa verkkaa; se olisi ollut kestävämpää." Muulloinkin isä muistutti poikaansa siitä, että hänen tuli käydä siististi puettuna. — Ettei Alfred ollut Turkuun kiintynyt huomaa seuraavista sanoista (30/10 1842): "Kaikki menee täällä, kuivassa ja elottomassa Turussa, tavallista kulkuaan. — Senvuoksi olen iloinen, että lukukausi pian loppuu ja että saan vaihtaa tämän epäterveellisen ilman Pohjanmaan raittiiseen ja voimakkaaseen sekä että saan tulla yksinkertaisten ihmisten luokse, jotka eivät aina puhu tieteestä, vaan muustakin, joka on tärkeää kristityn sydämelle". — Joululomalta on merkittävä, että Alfred loppiaisena Kruununkylän emäkirkossa saarnasi ensi kerran eläissään; hän oli silloin kahdeksannellatoista. Kevätlukukautena 1843 Alfred muutti asumaan yhdessä Kokkolan postimestarin pojan, K. F. Öllerin, kanssa, joka oltuaan neljä vuotta apteekissa palasi lukutielle, ja oli heillä oma talous, jota Öller hoiti. Nähtävästi oli Alfredin asuintoverikin herännyt, sillä he näyttävät molemmat seurustelleen nuorten heränneitten pappien kanssa, kun semmoisia kävi Turussa (esim. markkinoilla helmikuun kahtena viimeisenä päivänä: F. G. Hedberg, C. G. v. Essen, E. M. Rosengren y.m.), ja kävivät myöskin Rosengrenin luona Perniössä, missä tämä oli v.t. kappalaisena. — Lukukausi oli viimeinen, ja Alfred kirjoittaa 23/4, että valmistukset erotutkintoon vaativat paljon työtä; hän nukkui tuskin 5 tuntia yöllä. "Kunpa edes olisin [talvella kotona] lukenut suomea!" hän huudahtaa, mutta aika oli mennyt "navetan-, tallin- ja sikoläätintarkastuksiin(!)" — "Miten menestyn ylioppilastutkinnossa, on Jumalan kädessä. Voin kyllä helposti saada reput, mutta on sekin mahdollista, että saan laudaturin. Latina, matematiikka, venäjä, melkein kaikki minua pelottaa. Jumala johtakoon kaikki hyvin!" — Jos tutkinto päättyy hyvin, hän pyytää saada matkustaa Savoan oppiakseen suomea. Siihen oli hänestä nyt suotuisin aika, vaikka hän ei tiennyt, tulisiko hänestä maisteria. "Savoan lähden mieluummin sen vuoksi, että siellä *puhutaan* hyvää suomea ja *harjotetaan* hyvää kristinuskoa. Syyt ovat päteviä, jonka tähden toivon ensi kirjeessä saavani myöntävän vastauksen(!)"

Viime ajastaan Turussa ja ensi ajastaan Helsingissä Alfred kirjoittaa vanhemmilleen juhannusaattona: Tentit arkkipiispan ja muun konsistorin edessä alkoivat toukokuun 29 p:nä ja kestivät 5 päivää. Eroavaa oli 16, hän itse kuudes järjestyksessä. Kesäkuun 9 p:nä käytiin hyvästillä opettajien luona. "Edman

suuteli jokaista 3 kertaa, joten suudelman luku nousi 48:aan!" Ainoastaan 10 matkusti suoraa päätä Helsinkiin. Alfred lähti viiden toverin seurassa 11 p:nä klo 4 aamulla höyrylaivassa Storfursten ja saapui klo 7 illalla perille. Hänen pulpettinsa kuljetus (hän teki siis jo silloin niinkuin myöhemminkin työtä pulpetin ääressä seisoen) maksoi 5 rupl., ja hänen oma lippunsa (kansisija) 14. Ylioppilastutkinto kävi loistavasti. Eteläpohjalaiseen osakuntaan ilmoittautuneet saivat kesäkuun 21 p:nä kaikki laudatur: J. A. Lindelöf, Gust. Lithén ja Kihlman 35 ääntä ja C. G. Hällsten 21 ääntä. "Se oli kaunis ja kunniakas tulos! — Olisi hauskaa tietää, olenko tuottanut Teille iloisen hetken?", Alfred päättää kertomuksensa.

III. YLIOPPILAS 1843 — 45.

On harvinaista että tuleva merkkimies, minkä lahjainen liekään, jo kouluaikana löytää varman pohjan elämälleen. Kihlman on kuitenkin esimerkkinä siitä, että niin voi tapahtua. Hänen uskonnollinen heräyksensä ja asettuminen silloisen herännäisyyden rintamaan tietää, ei että hän oli muuttumattomasti jäävä tälle kannalle, mutta kuitenkin että hän jo lukiolaisena tapasi sen uran, josta hän, miten hän kehittymistään kehittyikään ja miten monipuoliseksi hänen harrastuksensa tulivatkaan, ei koskaan luopunut: teologina hän oli pysyvä koko elämänsä. Että näin kävi, siitä tulee ansio herännäisyydelle, sillä mikäpä muu uskonnollinen suunta maassamme, jos toisesta semmoisesta voi puhuakaan, olisi kyennyt aikaansaamaan niin häviämättömän vaikutuksen.

Topelius on jossakin sanonut, ettei mikään paremmin osota aatteellisen liikkeen voittoa kuin se, että lapset ja alaikäiset liittyvät siihen, ja todella ovat tiedot heräyksistä Turun ja Vaasan koululaisten kesken huomiota ansaitsevia todistuksia herännäisyyden valtavasta kehityksestä 1840-luvun alkuvuosina. Ei ollut paljon enemmän kuin puoli vuosikymmentä kulunut siitä, kun tämä hengellinen liike Paavo Ruotsalaisen syyttämänä oli alkanut kulovalkean tavoin levitä Pohjanmaalla sekä Länsi- ja Etelä-Suomessakin ja, huolimatta vanhoillisten ja uskonnollisesti välinpitämättömien vastustuksista sekä virallisista vainoista, oli se jo saavuttanut alaa, niin että harva se seurapiiri, jopa harva se perhe, joka ei olisi saanut joko omissa jäsenissään taikka läheisissä tuttavissaan nähdä ja kokea, miten oppi jokapäiväisestä armonetsinnästä pelastuakseen synnin tuottamasta kadotuksesta oli omansa muuttamaan ihmisten mieltä.

Kuinka heränneitä arvosteltiin vanhoillisten puolella, sen olemme nähneet rovasti Kihlmanin kirjeestä pojalleen. Totuuden mukaan on tunnustettava, että syytöksissä lahkolaishengestä, ihmisorjuudesta, luostarimielestä j.n.e. oli runsaasti liiottelua, jollei palavaa uskonnollista innostusta ja hartautta tahdota semmoisilla mainesanoilla leimata. Kerran vastaisuudessa oli Alfred Kihlman itse kohdistava senlaatuisia syytöksiä heränneisiin, mutta nyt puheena olevana aikana oli herännäisyys vielä puhtaimmillaan. Taistelun aika ei ollut vielä lopussa, eikä hajaannus eikä repivä keskinäinen riita vielä alkanut. Onneksi on sentähden katsottava, että Kihlman näin aikaisin, liikkeen terveyden ja eheyden aikana, siihen liittyi.

Jos Kihlmanin varhainen aseman ottaminen ajan uskonnollisessa elämässä oli tärkeä hänen tulevaisuudelleen, oli se erikoisesti määräävä myöskin hänen yliopistoaikaansa nähden. Se tuli näet hyvin lyhyeksi, eikä suinkaan vähimmin siitä syystä, että yliopisto ja sen jumaluusoppineet eivät kyenneet kiinnittämään hänen mieltään. Kaikki teologisen tiedekunnan professorit, nimittäin dogmatiikan prof. A. A. Laurell (v:sta 1836), kirkkohistorian prof. B. O. Lille (v:sta 1840), raamatullisen eksegetiikan prof. A. G. Borg (v:sta 1843), teologisen moraalin (sitemmin käytännöllisen teologian) prof. F. L. Schauman (v:sta 1843) ja teologian apulainen Jak. Algoth Gadolin olivat vieraita herännäisyysliikkeelle. Ainoa siihen liittynyt tiedekunnan opettaja oli heprean kielen ja kirjallisuuden dosentti Julius Imm. Bergh, ja häneen, jota samoin kuin L. Stenbäckä ja C. G. von Essenä heränneet ylioppilaat 1830-luvulta saakka olivat pitäneet johtajanaan, Kihlman läheisesti tutustui. Muut opettajat, ja erittäin Borg, jota hän lukiolaisena oli niin ylistänyt, tekivät häneen enemmän tai vähemmän vastenmielisen vaikutuksen. — Mutta palatkaamme jälleen kertomukseemme.

* * * * *

Tietysti oltiin kotona iloisia Alfredin menestyksestä ylioppilastutkinnossa, mutta ei siellä pitkään aikaan saatu nähdä häntä itseään. Tosin ei isä ollut mitään vastannut hänen kysymykseensä, saisiko hän matkustaa Savoan oppiakseen suomea, mutta "koska isällä ei voinut olla mitään pätevää syytä vastata kieltävästi", Alfred pysyi tuumassaan. Sitä paitsi hänellä aluksi oli toinenkin syy olla kotia matkustamatta. Hän oli näet jo Turussa saanut kutsun häihin 3 p:nä heinäk. C. G. von Essenin luokse Nygårdin tilalle Espooseen.

Oleskelu Helsingissä, jossa Alfredilla kesän aikana ei ollut tuttuja, kävi hänelle pian ikäväksi, ja sentähden hän jo juhannuspäivänä lähti Nygårdiin. Niin tuli hän siellä olleeksi puolitoista viikkoa ja tutustui perheen naispuolisiinkin jäseniin — rva von Esseniin ja hänen tyttäriinsä — joista nuorin oli tuleva hänen vaimokseen. Kumminkaan hän ei omaisilleen mainitse heistä mitään, eikä hän yleensä kerro koko Espoossa-olostaan muuta kuin yhden ainoan, totta kyllä laatuaan järkyttävän tapauksen. "Eräänä päivänä menin maisteri Essenin kanssa paikalle, jossa hänen toimestaan louhittiin kiviä. Siellä oli louhija, en tiedä mistä syystä, tehnyt pienen nuotion. Kun panos oli valmis, otti hän kekäleän sytyttääkseen tulikivilangan; mutta — nyt putosi hiili suoraan ruudin päälle, ja panos laukesi ilman että kukaan oli ennättänyt astua askeltakaan paikalta, missä sattui seisomaan. Minä, joka olin korkeintaan kahden sylen päässä, pääsin eheänä!! Samoin maisteri Essen, mutta louhija itse lensi kumoon, kasvat raadeltuina. Vielä samana päivänä hänet reellä vietiin Helsinkiin, missä hän muutaman päivän päästä kuoli."

Ettei Alfred edes häistä jutellut mitään kotolaisilleen, on tuskin muuten selitettävissä kuin että hän — tietenkin rauhan vuoksi — kerta kaikkiaan oli päättänyt olla vanhemmilleen mitään kirjoittamatta heränneistä. Ja kumminkin olivat häät, joissa Essenin käly Aleksandra Arppe ja Säämingin lukkari Pietari Venell, sekä hänen vanhin tytärpuolensa Hilda Fabritius ja Pihlajaveden kappalainen Frans Henr. Bergroth yhdellä kertaa vihittiin, merkillisimpiä tapahtumia herännäisyyden historiassa — tietysti ei morsiusparien vuoksi, vaan erinäisten seikkojen tähden, jotka sattuivat häävieraitten kesken. Jo ennen. L. Stenbäckin elämäkerrassa, kerrottuani näistä häistä laajemmin kuin tässä voi kysymykseen tulla, muistutan tässä ainoastaan pääkohdasta. Vieraitten joukossa nähtiin Paavo Ruotsalainen, lähes kolmekymmentä heränneitten tunnetuimpaa pappia Pohjanmaalta ja muista maan osista ja vihdoin myöskin ruotsalainen evankelinen maallikkosaarnaaja C. O. Rosenius, joka Stenbäckin kehotuksesta oli varta vasten saapunut tilaisuuteen mieskohtaisesti tutustuakseen Suomen herännäisyysliikkeeseen ja sen johtajiin. Viimemainitun läsnäolo, se suorasukainen, loukkaava tapa, millä Paavo Ruotsalainen julkilausui vastenmielisyyden, jonka ulkomaalainen vieras oli hänessä ja muissakin meikäläisissä herättänyt, ja toiselta puolen se perin epäedullinen käsitys, jonka tämä sai heränneistämme ja vei mukanaan Ruotsiin — se se oli, joka aiheutti, että "Venellin häistä" puhuttiin ympäri Suomennientä. — Alfred Kihlman, joka vuotta ennen oli jäänyt Turkuun oppiakseen pappeinkokouksessa tuntemaan "Suomen maineikkaimmat miehet", sai täällä nähdä monta, jota turhaan oli sinne odotettu, ja tietenkin hän oli harras osanottaja seurusteluun, joka häissä oli tarjona. Vielä vanhoilla päivilläänkin, kun minä kerätessäni aineksia Stenbäckin elämäkertaan otin Espoon häät puheeksi, olivat ne hänellä hyvässä muistissa, ja erittäinkin hän mainitsi täällä ensi kerran tavanneensa Stenbäckin.

Heinäkuun 5 p:nä häävieraat hajaantuivat. Ainakin lähti silloin Alfred Kihlman luutnantti G. A. Collianderin, Venellin ja hänen nuoren vaimonsa, Paavo Ruotsalaisen y.m. seurassa Valkealaan, minne luutnantti oli kutsunut hänet viettämään kesää omistamallaan samannimisellä tilalla. Collianderin ja hänen poikansa, Aleksanterin, hän nähtävästi oli oppinut tuntemaan Helsingissä, sillä jo sieltä kirjoittaessaan hän mainitsee kutsun. "Colliander on rikas tilanomistaja; siellä [Valkealassa] kuuluu olevan suuri liike, kansa on suomalaista; sitä paitsi on siellä muutamia nuoria oppilaita, jotka eivät osaa muuta kuin saksaa ja joiden kanssa ehkä sopii harjotella saksankielen puhumista." Siinä ne tiedot, jotka Alfred antoi omaisilleen; hän jätti kertomatta, että nuori Colliander, joka oli tullut ylioppilaaksi 1839, Julius Berghin y.m. vaikutuksesta oli herännyt, ja että myöhemmin isäkin, ensin oltuaan pahoillaan poikansa kääntymyksestä, oli täydestä sydämestään liittynyt heränneisiin. [M. Rosendal, m.p. II, siv. 448.] Semmoisina oli Alfred, ehkä Berghin luona, tavannut heidät, ja varmaankin juuri yhtäläinen uskonnollinen vakaumus aiheutti, että luutnantti kutsui nuoren pohjalaisen ylioppilaan maatilalleen suomenkieltä opettelemaan.

Ainoassa kirjeessään tältä matkalta (25/7 1843) Alfred sanoo joka päivä lukevansa Renvallin suomen kielioppia sekä suomalaista raamattua ruotsalaisen raamatun ja Heleniuksen sanakirjan avulla ja sen ohella harjottelevansa suomen puhumista niin paljon kuin mahdollista oli. Sitä paitsi hän, niinkuin almanakka-muistiinpanot todistavat, seurusteli pitäjän pappisperheissä y.m. Jopa on 10 p:nä heinäk. (neljä päivää Valkealaantulon jälkeen!) muistiin pantu hämmästyttävä uutinen: "Blef — förlofvad med Sofie W[ahlber]g" (Menin kihloihin Sofie W—gin kanssa). Neiti oli kappalaisen, Erik Wahlbergin, tytär, mutta muutoin on asia täydellinen arvoitus. Siitä näet ei ole olemassa mitään muuta tietoa. Jos olisi kyseessä vähemmän vakava nuorukainen kuin Alfred Kihlman, käsittäisi muistiinpanon mieluimmin pilaksi; mutta nyt voi tuskin muuta ajatella kuin että kihlaus todella tapahtui ja taas yhtä äkkiä purettiin. Neiti kuuluu olleen Kihlmania 7 vuotta vanhempi, ulkonäöltään viehättävä ja luonteeltaan "romanttisuuteen taipuva". On siis oletettava, että hän mielistellen sai kokemattoman nuorukaisen pauloihinsa, mutta että sitten Collianderit, jotka paremmin tunsivat neidin, saivat Kihlmanin peräytymään. Kumminkin on tapaus semmoisenaan ilmeisessä ristiriidassa sekä Alfredin luonteen että heränneitten yleisen menettelyn kanssa. Olisikohan mahdollista, että pojan peräytymiseen olisi vaikuttanut isän varotus: "Ainoastaan kirjeestäsi tunnemme niiden nimet, joiden luona oleskelet. Älä ole heille liian kauan vaivaksi! Anna mahdollisimman vähän palvella itseäsi! Ole varoillasi — naisten suhteen!" — Heinäkuun 24 p:nä Alfred matkusti Anjalan Rabbelugniin, tohtorin leskirouva Cleven

luokse, jonka heränneisiin poikiin, Ottoon ja Fredrikiin, hän oli jo Helsingissä tutustunut. Rabbeluignista, mistä Alfred kirjoitti viimemainitun kirjeen vanhemmilleen, hän ja Fredrik lähtivät tiistaina 25 p:nä klo 5 i.p. jalkamatkalle ja saapuivat, katseltuaan Ummeljoen sahan ja kosken, klo 9 Anjalaan, jossa viettivät yön suntion aitassa. Seuraavana päivänä katseltiin Anjalan putousta ja ruhtinas Menshikowin asuntoa (edellisenä vuotena oli senaatin toimesta suuri maatila lahjotettu ruhtinaalle, Suomen silloiselle kenraalikuvernöörille), juotiin kahvia parooni Wredellä Wredebyyssä sekä kuljettiin veneellä ja hevosella Korkeakoskelle. Torstai, unikekojen päivä, oli sateinen, mutta silti jatkaen retkeä nähtiin Korkeakoski, Kymen linnoitus, Kotka ja Kymen kirkkomaa; yötä oltiin Kymen kirkonkylässä. Perjantaina käveltiin 2 peninkulmaa Haminaan, jossa katseltiin kadettikoulua y.m. Sieltä palattiin lauantaina osaksi jalan, osaksi hevosella Rabbelugniin. Fredrik Clevelle näkyy matka olleen rasittava, sillä koko sunnuntain hän oli sairas; Alfred sitä vastoin pysyi reippaana, ui maanantaina Kymijoessa ja palasi tiistaina elokuun 1 p:nä Valkealaan.

* * * * *

Paluumatkalle Alfred lähti 16 p:nä elok. yhdessä Aleksanteri Collianderin kanssa, joka aikoi Etelä-Pohjanmaalla seurata isänsä ystävää, kihlakunnan tuomaria J. Fr. Gottsmania, käräjillä. Vaikka kyydillä kuljettiin, oli kulku hidasta, sillä ajan tapaa noudattaen matkustajat alinomaa poikkesivat tuttavien luokse päiväksi tai useammaksikin. Siten käytiin Matias Enrothilla (missä?), [Enroth vihittiin papiksi 16/12 1843, vietti, niinkuin alemp. kerrotaan, tammikuulla 1844 häitään Vaasassa ja oli ensin kirkkoherran apulainen Akaassa.] Julius Berghin luona Peskan talossa Ruovedellä, N. G. Malmbergillä Lapualla, F. O. Durchmanilla Isossakyrössä, Fredr. Östringillä Munsalassa ja vielä muuallakin. Uudessakaarlepyyssä Alfred erosi matkatoveristaan ja tuli kotia 28 p:nä illalla. Matka oli siis kestänyt lähes kaksi viikkoa.

Alfred jäi syyslukukaudeksi Kruununkylään ja eli siellä jotenkin tavallista ylioppilaan kotielämää. Hän otti osaa perheen seurusteluun pitäjäläisten kanssa, joista kappalainen H. W. Wegelius useimmin mainitaan, lueskeli Homerosta, oli toisinaan kalassa tai luistelemassa (kastui ensi kerralla vyötäisiin asti), saarnasi kaikkiaan kolme kertaa ja avusti muutenkin isäänsä j.n.e. Marraskuun 27 p:nä hän lähti Ylikannukseen ystävänsä, s.v. papiksi vihityn Is. Otto Appelbergin luokse ja sitte tämän seurassa Jonas Laguksen luo Ylivieskaan, missä oltiin seuroissa samoin kuin Ylikannuksessa, kun sinne oli palattu 2 p:nä jouluk. Matka oli hengellisesti virkistävä, sillä tultuaan kotiin 5 p:nä Alfred merkitsee ikäänkuin matkan tuloksena: "Djefvulen var bra arg" (paholainen oli hyvin kiukuissaan). Että Lagus oli syynä siihen, huomaa siitä, että Alfred uutena vuotena jälleen tavattuaan Laguksen (Kruununkylässä) uudelleen kirjoittaa: "Djefvulen grufiligen förargad" (p. oli kauhean vihastunut).

Muistiinpanoista ei näe muuta kuin että Alfred viihtyi kotona, mutta ensimmäisessä kirjeessä, jonka hän tammikuun keskivaiheilla 1844 palattuaan Helsinkiin kirjoittaa sieltä, me kohtaamme merkittävän viittauksen pojan ja vanhempien keskinäiseen suhteeseen vastakuluneena aikana. Hän sanoo eroamisen kotoa, jossa oli ollut puoli viidettä kuukautta, tuntuneen raskaalta ja tuskalliselta. Syynä ei kuitenkaan ollut se, että hänen rakkautensa vanhempiin olisi pitkistä yhdessäolosta kiihtynyt, "sillä sydämeni sykkii aina lämpimästi Teidän puolestanne, jopa lämpimämmin etäällä ollessani, kun minua eivät loukkaa kotona alituisesti viritetyt esteet saavuttaa sitä päämäärää, jota Jumalan omasta kutsumuksesta harrastan, nimittäin sielun autuasta rauhaa ja lepoa Jumalassa", vaan ajatus, "että kuolema voisi viedä pois toisen tai toisen meistä ennenkuin uudestaan yhdytään". Tiesipä hän, että ihminen herää toiseen elämään haudan tuolla puolen semmoisena kuin hän täällä kuoleman uneen vaipui ja ijäisesti semmoisena pysyy, sekä että Kruununkylässä aika hiipii niin ohi, ettei ennätetä ajatellakaan oikeata parannusta. Sitä paitsi oli hän luultavasti itsekin epäviisaudellaan ja esimerkillään ehkäissyt Jumalan hengen työtä johtaa vanhempiensa sydämet synnin ja maailman palveluksesta. Näitä mieltien oli hän ollut murheellinen matkallaan.

* * * * *

Alfred oli lähtenyt kotoa ylioppilas F. V. Bergin (Kokkolasta) kanssa ja oltuaan yötä heränneen kauppiaan K. J. Collanderin luona Uudessakaarlepyyssä seuraavana päivänä (16/1) saapunut Vaasaan. Siellä hän poikkesi toisen heränneen kauppiaan, Gabr. Revellin, luokse, jonka perhe vanhastaan oli hänelle tuttu. [Turusta Alfred Kihlman usein oli lähettänyt terveisiä rouva Hedda Revellille (o. s. Hamrén), jonka sisar, nti Lotta Hamrén, jonkun aika oleskeli Kihlmanin perheessä ennenkuin (7/3 1844) meni naimisiin nimismies K. J. Strömmerin kanssa. Heidän äitinsä, vaskenvalajan leski Anna Elisabet Hamrén oli o.s. Sinius, joten Alfred äidin puolelta oli sukuakin. — Olof Helander kirjoittaa Reinhold veljelleen Vaasasta (16/10 1843): "Niistä, jotka nyt ovat täällä heränneet, tahdon mainita rouva [Hedda] Revellin, joka on täydessä touhussa, ja sitäpaitsi nuoren rouva Grenmanin, joka puolittain on päättänyt seurata hyvää ystävänsä rouva R:iä." Revellillä oli juuri ennen hänen tuloaan pieni tyttölapsi kuollut, mutta siitä huolimatta oli vieras tervetullut. Muuten ei Alfred paljon häirinnytkään isäntäväkeään, sillä hän meni ystävänsä Enrothin ja Pyhäjoen kirkkoherra-vainajan G. A. Appelbergin tyttären, Katar. Sofian, häihin, joita paraikaa vietettiin; hänen tullessaan oli vihkiminen jo tapahtunut. Häävieraitten

joukossa hän tapasi paitsi muita ystäviä Collianderin, jonka seurassa edellisenä syksynä oli tullut Valkealasta ja joka nyt päätti seurata Alfredia ja Bergiä Helsinkiin. Colliander oli lähinnä edellisenä aikana oleskellut Durchmanilla Isossakyrössä ja tämän kanssa tullut häihin. Kun sitte toisena päivänä oli oltu seuroissa morsiamen äidin luona, lähtivät kaikki yhdessä, ja Durchman kutsui matkustavaiset luokseen yöksi. Seuraavana aamuna oltiin kuitenkin varhain liikkeellä ja samoin muinakin, mutta huonojen ilmojen tähden saavuttiin Helsinkiin vasta 21 p:nä, sunnuntai-iltana. Ruovedeltä asti Alfred Kihlman ja Colliander olivat matkustaneet kahden, syystä että Bergin heikon terveytensä vuoksi oli pakko jättäytyä jälkeen. Yksin ei häntä kuitenkaan jätetty, vaan seurasi häntä Collianderin palvelija.

Mielialasta, millä ystävykset saapuivat perille, Alfred kirjoittaa: "Hyvin tietäen että Helsingissä-olomme tulisi paljon vaikuttamaan sekä maalliseen elämäämme että hengelliseen ja ijäiseen etuumme, olimme jotenkin samalla mielellä kuin kenraali, joka valmistautuu ratkaisevaan taisteluun(!)" Kumminkin hänen kirjeensä kotia eivät sisällä paljon tietoja siitä elämästä, johon hän nyt tuli. Syystä, jonka jo tunnemme, Alfred vanhemmilleen kirjoittaa miltei yksinomaisesti ulkonaisista seikoista. Sitä vastoin hän ei puhu juuri mitään tovereistaan eikä seurustelustaan eikä sisällisestä elämästään. Mutta yksistään hänen mainitsemainsa ystävien nimet ja useat pikku piirteet, jotka tarkoituksettomasti esiintyvät, ilmaisevat, että hän johdonmukaisesti pyrki edistymään siihen suuntaan, jonka hän jo Turussa oli valinnut. Jo Helsinkiin-tulonsa jälkeisenä päivänä Kihlman sopi silloisen filos. kandidaatin (sittemmin professorin) A. W. eli niinkuin hän tähän aikaan nimitti itseään Antero Ingmanin kanssa, että he asuisivat yhdessä turkkuri Mattssonin talossa Kolmikulmaisen torin varrella. Talossa, joka vanhastaan oli tunnettu ylioppilaiden asuinpaikkana, oli Ingman vuokrannut pienemmän rakennuksen kolmihuoneisen yläkerran. Yhden huoneen hän oli luovuttanut ylioppilaille G. W. Lybäckille ja Birger Vegeliukselle, toisessa hän asui itse, ja kolmannessa asui Kihlman. Kaksi jälkimäistä huonetta oli toistensa vieressä, ja pitivät Ingman ja Kihlman yhteistä taloutta: neitsyt Karolla Kask, "vanha, pohjalaisten uskollinen palvelijatar", kantoi heille päivällisen läheisestä ruokalasta; aamuin ja illoin syötiin leipää, voita, palvattua lihaa ja maitoa. Ensi kirjeessään Alfred tosin sanoo aikoneensa syödä päivällistä yhdessä ylioppilas (myöhemmin arkkiaatteri Otto) Hjeltin kanssa, mutta tietysti tuuma raukesi, kun yhteiselämä Ingmanin kanssa alkoi.

Kihlmanin joutuminen Ingmanin asuintoveriksi oli epäilemättä sangen tärkeää hänen kehitykseensä nähden. Totta kyllä olivat he luonteeltaan hyvin erilaisia: toinen herkkä tunneihminen, toinen tynnosti harkitseva. Mutta kumminkin oli Ingmanilla edellytyksiä vaikuttaakseen Kihlmaniin. Kuusi vuotta vanhempana ja kandidaattina hän oli edellä ei ainoastaan kirjatiedoissa vaan myöskin niissä hengellisissä harrastuksissa, joihin nuorempikin toveri sydämensä innolla oli antautunut. Ingmanin oli herännyt ja oli (julkaisemalla kirjasen: "Ännu några ord om pietismen", 1843) jo ottanut osaa herännäisyysliikkeen aiheuttamaan julkiseen väittelyynkin; sitä paitsi oli hän silloisen nuoren Suomen hartaimpia miehiä, Kalevalan ihailija ja suomenkielen innostunut viljelijä. Tämä viimeinen seikka selittänee, että Kihlman, vaikka hän jo Turussa oli ajatellut suomenkielen oppimisen tärkeyttä, pian toisin sanoin puhuu sen merkityksestä.

Vihdoin mainittakoon yksi seikka, joka aivan erikoisesti on voinut Kihlmaniin vaikuttaa. Ingman oli kihloissa Essenin keskimmäisen tytärpuolen, Lina Fabritiuksen, kanssa, ja mikä on erittäin merkittävä, heitä yhdisti ei ainoastaan yhteinen uskonnollinen vakaumus, vaan myöskin rakkaus. [Sen huomaa eräästä kirjeestä, jonka Ingman 15/12 1843 Helsingistä kirjoitti tulevalle kälylleen, Hilda Bergrothille. Siitä otettakoon seuraavat rivit: "Tulit kai, rakas Hilda, sangen noloksi, kun tullessasi Peskaan [Malmbergin, J. Berghin, Ingmanin y.m. heränneitten pappien yhteisesti omistama talo Ruovedellä] et enää tavannutkaan minua siellä. — Mutta miksi onkaan sinulla niin viehättävä sisar kuin tuo Lina on. Se oli hänen syynsä, etten viihtynyt synkässä, yksinäisessä Peskassa, vaan muitten muuttolintujen tapaan rakkauden siipien kantamana riensin lämpimille seuduille. Tietänet, Hilda, omasta kokemuksestasi, miten on tuskallista ja vaikeaa kauan olla erillään rakastetustaan. Kuitenkaan minulla nyt ei ole syytä valittaa, sillä koko tämän pitkän (minulle lyhyen) syksyn olen luonnollisilla, likinäköisillä silmilläni saanut katsella morsiantani, sillä Lina ja [nuorin sisar Angelika] Gela ovat jo noin 6 viikkoa olleet täällä voimistelemassa. Ja voit ajatella, kuinka hupaista meillä on ollut. Meistä molemmista on kumminkin kiusallista olla kauan kihlattuina. Ihanteellinen kosimiselämä on mielestäni hengellisessä suhteessa — joskus ollut minulle vastuksena. Sen vuoksi olemme vähin mieltineet viettää häitä jo tulevana talvena. — — — Tässä lähetän sinulle joululahjaksi [julkaisemani] sangen huonon kirjasen pietismistä. Pidä se sentään muistona Linan Antero Vipuselta.

"P. S. Meidän kesken, Lina ei ollenkaan pidä sointuvasta suomalaisesta nimestä: Antero Vipunen. Niin pilattu suomalainen korva sillä tytöllä on — huolimatta soitannollisista lahjoistaan." Ingmanin läheinen suhde Nygårdin perheeseen oli omansa saamaan Kihlmaninkin lähenemään sitä, samalla kun leikkisän ja humoristisen toverin vilpityn rakkaus morsiamensa oli hänelle noudattamisen arvoinen esikuva.

Mutta selvää on, että Ingman ei ollut ainoa, joka tänä aikana vaikutti Kihlmaniin. Tiedämmehän, että hän jo ennen oli tutustunut lukuisiin heränneisiin ja että hän pyrkimistään pyrki samanmielisten yhteyteen. Ymmärrettävästi hän Helsingissäkin etsi heidän seuraansa, ja aika oli semmoinen, ettei

aiheita puuttunut keskusteluihin, jotka olivat omansa samassa määrässä kiinnittämään Kihlmanin laatuksen nuoren miehen mieltä kuin kehittämään hänen käsitystään hengellisistä ja kansallisistakin kysymyksistä. V. 1844 leimahti näet edellisenä vuonna virinnyt riita uuden evankelisen suunnan ja vanhan herännäisyyden välillä ilmi liekkiin, ja samana vuonna J. V. Snellman alkoi Saima-lehtensä avulla levittää uusia, innostuttavia aatteitaan kansan ja maan tulevaisuudesta. Luonnollista on, että F. G. Hedbergin aikaansaama hajaannus heränneissä sitä enemmän koski Kihlmaniin, kun hän Turussa oli tullut läheiseen tuttavuuteen hänen kanssaan; mutta silti ei ole tiettyä, että hän olisi epäillyt, kummalle puolelle kääntyisi. Hän pysyi sillä kannalla, jolla oli seisonut. Että taasen Kihlman lueskeli Saimaa ja sen herättävistä kirjoituksista vastaanotti pysyviä vaikutelmia, sen on hän itse vanhempina päivinä tunnustanut. — Vihdoin muistettakoon, että tänä kevätlukukautena tapahtui Lauri Stenbäckin yritys päästä yliopiston opettajaksi, yritys, joka oli turha, mutta ei sittenkään ollut luettava tappioksi. Vaikka yliopiston ovet suljettiin häneltä senvuoksi, että hän oli pietisti, arvostelivat useat korkeakoulun etevimmät miehet häntä ja hänen edustamaansa suuntaa niin kunnioittavasti ja tunnustavasti, että hetkellinen vastoinkäyminen, avaten monen silmät, muuttui herännäisyydelle pysyväksi eduksi. — Mutta, niinkuin jo on sanottu, kirjeissään kotia Kihlman syrjäytti sentapaiset seikat, joihin tässä on viitattu. Ne toverit, paitsi Ingmania, joiden kanssa Kihlman näyttää enimmäin seurustelleen, olivat R. Helander, Edv. Leon. Levón, Cleve veljekset (Otto ja Fredrik, jotka molemmat, keväämpänä, makasivat sairaina kotona) [Fredrik Cleve kirjoitti 13/5 R. Helanderille ja pyysi häntä viemään veljesten lääkärintodistukset yliopiston viranomaisille. Samassa hän lähetti terveisiä Kihlmanille, Nylanderille, Ingmanille, Collianderille ja Levónille.], And. Abr. Favorin (s. 1818, ensin medisinari, sitten heränneenä ruvennut teologiksi), G. R. Petterson, Ad. Abr. Nylander ja A. Colliander. Säännöllisiä kokouksia eli seuroja ei tähän aikaan pidetty, mutta joskus kokoonnuttiin sentään Julius Berghin luona. Niin esim. on Kihlman 26 p. tammik. merkinnyt almanakkaansa: "Illalla Berghillä, jossa paitsi veljiä oli muutamia Säämingin talonpoikia." Toisinaan pari, kolme yhdessä käytiin Espoossa pitäjänapulaisen sijaisen G. B. Hildénin taikka Essenin luona.

* * * * *

Vanhemmat vastasivat kahden kuukauden äänettömyydellä Alfredin mietiskelyihin siitä, miten hänen uskonnollinen elämänsä kotona oli ollut esteiden ympäröimä. Vihdoin saatuaan kirjeen hän 23/3 sepitti vastauksen, joka — ilmeisesti hänen aavistamattaan — oli omansa herättämään ja todella herättikin uutta mielipahaa hänen omaisissaan. Valittaen, että hänelle niin harvoin kirjoitettiin kotoa, hän käytti niin liioiteltuja sanoja, että ne tuntuivat ivallisilta ja pistäviltä, vaikka kirjoittaja nähtävästi vain noudatti luontaista taipumustaan pilansekaiseen kieleen, jonka kirpeätä makua hän itse ei huomannut. Hänestä olisi vanhemmilla ollut yllin kyllin tilaisuutta kirjoittaa, kaksi kertaa viikossa meni posti Helsinkiin ja kolme hevosta tallissa odotti muka ainoastaan saada liikkua. Joskus oli hän aikonut kirjoittaa, mutta häntä oli estänyt epätietoisuus siitä, elivätkö vanhemmat vielä vai lahosivatko aikoja sitten Kruununkylän yksinäisessä kirkkotarhassa. Nyt hän kuitenkin sydämestään iloitsi, kun hän kirjeestä huomasi heidän olevan hyvissä voimissa sekä että he eivät vielä olleet unohtaneet, että heillä oli poika Helsingissä. Vieläpä hän siteerasi Karollan murinaa siitä, että kotoa ei oltu lähetetty mitään ruokatavaroita j.n.e. Siihen isä vastasi, että pojan "kurittajaaäni" (ton af tuktomästare) olisi vanhempia hämmästyttänyt, "jollemme ennenkin joskus olisi saaneet tottua siihen ja jollemme tietäisi, että se kuuluu uskontunnustukseesi". Ja hän huomauttaa sitte seikkaperäisesti, kuinka Alfred oli väärin arvostellut oloja, ja lisää että pojan tapa syyttää toisia ja varsinkin vanhempiansa saattaisi mahdollisesti aikaansaada semmoisen kylmähkön suhteen, jonka hän olettaa heidän puoleltaan jo todellisuudeksi tulleen. — Tämä kirje sai Alfredin puolestaan vakuuttamaan (3/5), että hän ei suinkaan ollut mitään pahaa tarkoittanut. Jos hänen kirjeessään todella oli jotain loukkaavaa, niin oli se johtunut "liioittelevasta ja sopimattomasta leikillisyydestä, s.o. sulasta ymmärtämättömyydestä", ja hän pyysi vanhemmiltaan anteeksi sekä myöskin, etteivät he väärin lukisi sitä hänen uskontunnustuksensa syyksi, jolla toden totta ei ollut mitään yhteyttä sen kanssa.

Yllä mainitusta kirjeestä, jonka alkupuoli — niinkuin isän viittaus Alfredin uskontunnustukseen todistaa — ei parantanut sitä kireää väliä, joka jälkimäisen heräyksen jälkeen yhä jatkui pojan ja vanhempien kesken, on vielä merkittävä pari seikkaa. Alfred pyytää jälleen tänä kesänä saada oleskella Savossa, oppiakseen "äidinkieltänsä, suomea". — "Minä toivon", sanoo hän, "ettei Teille, jotka jo puoli vuosisataa olette keränneet elämäkokemuksen aarteita, suomenkielen välttämättömyys ole tuntematon. Mutta miksi juuri Savossa? 1:o sentähden että siellä puhutaan puhdasta ja voimakasta suomea, 2:o sentähden että silloin saisin nauttia etevän, käytännöllisen ja teoreettisen suomalaisen, asuintoverini Ingmanin, johtoa. Hän, joka tulevana Vaasan lukion apulaisena on opettava suomenkieltä, aikoo myöskin sinne tutkimuksia varten suomalaisessa kirjallisuudessa. Minulle, tietämättömälle, olisi hänen seuransa sangen otollinen." — Seuraavana sunnuntaina oli Alfred lähtevä Espooseen hautajaisiin; "Essenin nuorin tytär, Hanna, oli kuollut hinkuuskään, ja oli siellä suuri suru".

Jo ennenkuin Alfred sai mitään vastausta, kirjoitti hän kaksi uutta kirjettä, kertoakseen ankaranlaisesta vatsataudista, joka huhtikuulla vaivasi häntä. Erään osakuntalaisen, lääkäriksi

valmistautuvan Gust. Appelbergin hoidolla hän kuitenkin vähitellen toipui, mutta kauan jälestäpäinkin hän tunsu voimattomuutta. — Kaikissa näissä kirjeissä Alfred oli pyytänyt rahaa, jota hän saikin runsaanlaisissa annoksissa. Kun isä lievästi viittaa siihen, että vähemmälläkin pitäisi voida tulla toimeen, lähettää Alfred tarkan tilinteon "Menoista ja tuloista kevätlukukautena 1844" — niin tarkan, että vain 42 kop:n ero on olemassa meno- ja tulopuolien välillä. Selittäessään miten rahaa oli niin paljon mennyt, hän muun muassa lausuu: "Että jokunen kirja olisi voinut olla ostamatta, sitä en kiellä. Meillä on kullakin heikkoutemme ja huvimme, erilaiset eri yksilöillä. Te tiedätte minun antavan suurempaa arvoa hyvälle kirjoille kuin kaikenlaisille kalliille maallisille huvituksille. Senvuoksi ei voitane kummeksia, että olen uhrannut heikkoudelleni. — Osakunta (Nation) on aikunut tilata Ranskasta yhden kappaleen Laokoonryhmää (ks. Virgil. Aeneid. Lib. II: v. 200 — 230) sillä koristaakseen kokoushuonettaan. Sen menon, joka jokaisen jäsenen täytyy suorittaa, olen merkinnyt sanoilla: osakunta-meno (nationell utgift)."

Mitä Alfred oli toimittanut ensi lukukautenaan Helsingissä saadaan tietää kirjeestä, joka on päivätty Porvoossa sunnuntaiamuna 9/6, vanhempien "toisena häpäpäivänä", s.o. hopeahäpäpäivänä (jota nimitystä ei kuitenkaan käytetä). Hän oli jo silloin matkalla Rautalammin kappeliin, Suonenjoelle, missä aikoi viettää kesänsä, ja oli hänellä toverina Niilo Henrik Bergh, joka vanhan isänsä sijaisena hoiti kappalaisen virkaa mainitussa seurakunnassa. — Hän oli tyytymätön siihen mitä oli aikaansaanut menneenä neljänä kuukautena (joista sairaus oli vienyt yhden); hän oli muka vain lukenut muutamia lauluja Homeroksesta, 20 psalmia hepreaa, kirjoittanut muutamia latinaisia aineita prof. Gyldénille, lukenut latinaa, saksaa y.m. Mutta vähitellen käy ilmi, että hän toukokuulla oli suorittanut n.s. "Suuren (pienen!) teologian tutkinnon" sekä kirjoituskokeet: pro seminario (ruotsiksi) ja pro exercitio (latinaksi) ja saanut tutkinnossa arvolauseen "erittäin kiitettävät tiedot" ja kirjoituksissa: "approbatur cum laude" ja "admittitur". — "Variatio delectat, sanoo sananlasku sievästi", lisää hän leikillisesti viitaten vaihteleviin arvolauseihin. Paitsi häntä saivat useat muutkin (esim. Lindelöf) admittitur. — Lopulta olivat siis tulokset aika hyvät. Mutta ihastunut Alfred ei mitenkään ollut Helsinkiin. Hän sanoo kaupunkia "sietämättömäksi ja ikäväksi" ja huudahtaa: "kunpa ensimmäinen lukukausi olisi ollut viimeinenkin." Syy tyytymättömyyteen jää sanomatta.

* * * * *

Mitä Kihlman teki Porvoossa, jossa hän viipyi puolitoista viikkoa, sitä ei näy muistiinpanoista. Mahdollisesti oli hän siellä vain seuran vuoksi, sillä vähitellen tulivat sinne myöskin Julius Bergh perheineen, Petterson, Colliander ja Ingman, jolloin vihdoinkin kaikki lähtivät, kahdessa joukossa, Valkealaan Collianderille. Matkalla, kertoo Alfred kirjeessä kotia, "kävimme tohtorinrouva Cleven kahden kuolevan pojan luona, joista toinen [Fredrik] sairastaa keuhkotautia, toinen [Otto] kouristustautia. Molemmat olivat taitavia ja kaikissa suhteissa lupaavia nuorukaisia; nyt he ovat haudan partaalla". Sairaista toipui kuitenkin Otto, joka myöhemmin tuli tunnetuksi hartaana heränneenä pappina. — Valkealassa, "jossa minut nyt jälleen, samoin kuin viime kesänä, vastaanotettiin ja kohdeltiin mitä suurimmalla rakkaudella ja ystävyydellä aivan kuin olisin ollut perheen jäsen", Alfred viipyi kolmatta päivää. Syystä että mainitut matkustavaiset olivat keskenään hyviä ystäviä ja matkustivat samaan suuntaan, heitä näyttää huvittaneen vaihtaa matkaseuraa. Alfred oli Porvoosta tullut Ingmanin kanssa, mutta hän lähti Valkealasta Julius Berghin perheen seurassa; kumminkin kaikki jälleen yhtyivät Suonenjoen pappilassa lauantaina kesäkuun 22 p:nä.

Kohta juhannuksen jälkeen Kihlman ja Ingman muuttivat asumaan Rajakorven taloon, johon pappilasta päästiin sekä veneellä soutaen että maitse, ja siellä edellinen nyt alkoi opetella suomea lukemalla ja harjoittamalla puhumista talonväen kanssa. Suotuisinta aikaa siihen olivat ne heinäkuun viikot, joiksi Ingman juodakseen terveystettä asettui toiseen paikkaan, lähemmäksi lähdeä, mistä vesi saatiin. Silloin Kihlmanin oli pakko puhua yksistään suomea, joka nähtävästi tuotti hänelle paljon vaikeuksia. Vasta heinäkuun lopulla hän mainitsee "hämmästykseseen ja ilokseen kirkossa ymmärtäneensä suurimman osan saarnaa". Muuten hän parhaiten ymmärsi juuri uskonnollista kieltä, senvuoksi että oli lukenut hengellistä suomalaista kirjallisuutta. "Voi, jos minä lapsuudesta olisin oppinut suomea puhua (sic)!" hän huudahtaa suomeksi keskellä ruotsinkielistä kirjettä.

Yleensä kesä ilmojen puolesta ei ollut kauneimpia, mutta ei se estänyt Kihlmania nauttimasta maallaolostaan. Pappilassa hän oli alituinen vieras. Pari kertaa hän oli kalalla, toisen kerran Niilon, toisen kerran Julius Berghin kanssa, mutta tavallisemmin oli yhdessäolo henkevää laatua. Pappilassa kävi pitkin kesää kaukaisempia ja läheisempiä vieraita, herrasväkeä ja talonpoikia, joita halu kuulla Bergh-veljesten opetuksia ja neuvoja uskonasioissa sinne houkutteli, ja kaikkiin näihin Kihlman tutustui, milloin eivät ennestään olleet tuttuja. Kävijöistä mainittakoon luutnantti Colliander rouvineen, J. J. Rahm Rautalammita, Paavo Ruotsalainen (12-13/7), A. A. Favorin, Niilo Gabr. Arppe j.n.e. kauempaa sekä Korhoset, Markkaset, Vepsäläiset y.m. omasta seurakunnasta. Oltuaan Paavon seurassa Kihlman on merkinnyt almanakkaansa: "oli hyvin hauskaa tänä iltapäivänä." Toisinaan kävivät myöskin "kaikki pappilasta" Rajakorvella, ja kun se ensi kerran tapahtui (30/6), hän panee muistiin: "kuulin ensi kerran kielillä puhuvia naisia (språktalerskor)." Sittemmin mainitaan vielä pari kolme kertaa, että

"Lisette [neiti Maria Elisabet, Bergh-veljesten sisar] puhui". Niin esim. 28/7: "L[isette] p[uhui]. Älä unohda: Matth. 24: 23-25; Voi niitä, jotka asuvat maan päällä; sillä perkele tietäen, ettei hänen aikansa ole pitkä" j.n.e. Niin myöskin 15/8 "L[isette] p[uhui]. Voi! kuinka hauskaa! Matkustin edes ja takaisin Raja[korve]lle Juliuksen, [hänen rouvansa] Olivian [o. s. Bergroth] ja Lisetten kanssa." — Erityistä hupia, kokemusta ja oppia tuottivat varmaan Kihlmanille monet Bergh-veljesten seurassa tehdyt retkeilyt Suonenjoella. He kävivät näet useat kerrat tapaamassa ylempänä mainituita ja muita heränneitä talonpoikia. Kaupungissa kasvanut ja ainoastaan ruotsalaiseen kansaan tutustunut Kihlman sai nyt nähdä ja perehtyä savolaisten elämään. Kuitenkin hän valittaa, että huono kielentaitonsa esti häntä hyötymästä seurustelusta hurskaitten talonpoikien kanssa niinkuin muutoin olisi mahdollista ollut. Sillä vaikka moni oli nukahtanut sen herätyksen jälkeen, joka seurakunnassa oli tapahtunut kymmenkunta vuotta ennen, oli niitä semmoisiakin, "jotka olivat esimerkkejä siitä, mitä Jumalan Henki saa aikaan siinä, missä se [saa] esteettömästi jatkaa työtänsä". — Tavallista pitemmän matkan Kihlman teki Niilo Berghin seurassa, kun tämä 4 p:nä elok. lähti Pielisjärven kappeliin Juukaan, jossa hänen setänsä, pastori G. A. Bergh oli kuollut. Matka tehtiin milloin vene-, milloin hevoskyydillä, milloin jalan erämaitten halki. Perille tultiin 6 p:nä, seuraavana oli hautaus, mutta paluumatkalle päästiin vasta 12 p:nä, sittenkun perunkirjoitus oli suoritettu. Suonenjoelle saavuttiin yöllä 15:ttä päivää vastaan, ja oli Kihlman silloin nähnyt Kuopionkin.

Muistiinpanot ovat niin lyhyitä, ettei niihin mahtunut tietoja ystävistä. Ingmanista mainitaan vain, että hän toisinaan saarnasi, mutta hauskaa olisi ollut saada tietää, eikö tämä kesä ollut se, jolloin hänessä tapahtui se kääntymys "pakanallisesta" suomalaisuudesta kristilliseen suomalaisuuteen, josta hän itse on kertonut Joukahaisen II:ssa vihkossa 1845. Ennen innostuneesti kuviteltuaan Kalevalaa siksi suomalaisuuden perustukseksi, jonka pohjalla sekä kieli että kansansivistys oli kehitettävä alkuperäiseen voimaansa ja rikkauteensa, hän julkilausuu vakaumuksenaan, että ainoastaan elävä kristillisuus kelpaa perustukseksi uudelle kielelle ja uudelle elämälle, joka isänmaassa oli nouseva. Ja tämä mielenmuutos johtui siitä, että eräässä savolaisessa pirtissä, kun hän hehkuvien mielin kokoontuneelle väelle esitti vanhoja runoja, eräs vanha ukko keskeytti hänet sanoilla: "Voi, herra kulta, pakanahan työ outtenki! Näitä runoja muinoin entiset pakanalliset esi-isämme veisasivat, voan meille kristityille ne ei enää ensinkään sovi. Savon pirtissä jo kaikuu toinen veisu." Ainakin voimme olettaa, että ystävykset kerran ja toisenkin keskenään keskustelivat pappien kansallisesta tehtävästä, sillä Ingmanin, mielestä oli juuri näiden asia luoda sekä uusi elämä että uusi taikka oikeammin uudistettu, hengen syvyydestä syntyneillä sanoilla rikastutettu kieli.

Kun Ingman Favorinin kanssa 19 p:nä elok. lähti Helsinkiin, jäi Kihlman vielä Suonenjoelle, sillä hänen oli oltava pääkaupungissa vasta syyskuun keskivaiheilla. Hän asui siis taas yksin suomeapuhuvien keskuudessa, ja tuli tietysti yhä paremmin toimeen. Että niin oli laita, huomaa siitakin, että hän syyskuun alussa yksin käveli Pentti Korhosen [V:sta 1840 naimisissa Paavo Ruotsalaisen tyttären. Evan, kanssa. *Auk. Oravala*, Paavo Ruotsalainen, siv. 61.] luokse ja viipyi siellä kokonaisen viikon, joka tietenkään ei olisi tapahtunut, jollei hän jo jotakuinkin vapaasti olisi kyennyt vaihtamaan ajatuksia isäntäväen kanssa. "Ehkä voin vielä aikaa myöten tulla välttäväksi suomalaiseksi", hän kirjoittaa kotia, mainiten samalla, että hän Suonenjoen pappilassa kesän kuluessa oli saanut osakseen paljon hyvää. — Tämä on otettu pitkästä kirjeestä (2/9), jonka Alfred kirjoitti vanhemmilleen saadakseen neuvoa sangen tärkeässä asiassa. Hän kertoo, että Ingman, jolle yliopiston kamreeri A. W. Vegelius oli antanut tehtäväksi hankkia kotiopettajan kolmelle lapselleen, oli tarjonnut paikan hänelle, mutta vaatinut niin pikaista vastausta, että aikaa ei ollut kirjoittaa kotia. Itsekseen harkiten asiaa oli Alfred, sen johdosta että hän nyt monen epäilyksen perästä oli päättänyt valmistautua filosofiankandidaatiksi ja siis tulisi pitemmän aikaa oleskelemaan Helsingissä, miettinyt, että hän yhdistämällä käytännöllisen toimen "teoreettiseen elämäänsä" välttäisi yksipuolisuutta ja epäkäytännöllisyyttä. Sen arvelun, että kotiopettajatoimi veisi liaksi aikaa, olivat Ingman ja Julius Bergh kumonneet huomautuksella, että heidän kummankin kokemuksen mukaan senlaatuinen tehtävä vain enensi työntöä, joten edistys tulisi olemaan suurempi eikä vähempi, puhumatta tunnetusta lauseesta: docendo discimus. Vihdoin tahtoi hän mielellään itsekin ansaita jotakin, eikä yhä vain tilata rahaa kotoa. Hän tiesi kyllä, että vanhemmat halusta tyydyttivät hänen kohtuulliset vaatimuksensa, mutta kun isä oli nuoruudessaan otsansa hiessä taistellut köyhyyttä vastaan, pitikö pojan säästää laiskaa, flegmaattista luontoaan! Lopuksi oli sekin huomioon otettava, että Vegelius oli arvossapidetty, sivistynyt mies, joka monessa kohden saattaisi olla hänelle hyödyksi. Näistä syistä Alfred oli vastannut myöntäen ja oli siis syyslukukauden alusta koetteeksi opettava kahta poikaa ja yhtä tyttöä, joista vanhempi poika juurikaan oli alkanut lukea latinaa. Korvaukseksi hän oli vaatinut ainakin vapaan asunnon ja elannon.

Vaikka kysymys oikeastaan oli ratkaistu, oli Alfred alkanut epäillä, oliko hän tehnyt oikein, ja halusi nyt tietää mitä vanhemmat ajattelivat asiasta. Hän vakuuttaa, että hän ei mitenkään tarkoittanut vapautumista heistä ja heidän avunannostaan; sen tarpeessa olisi hän edelleenkin, ja hän asetti kysymyksenalaiseksi, eikö hän voisi saada kotoa jonkinmoista korvausta siitä, että hän itse otti ansaitakseen välttämättömimmät tarpeensa. Tosin hän jo ennen oli saanut tuhatkertaisen "korvauksen",

mutta olisihan sentään hupaista, jos hänellä olisi rahasto, jonka itse oli ansainnut ja jolla voisi menetellä mielensä mukaan.

Isä vastasi, että kotoa päin Alfredia kyllä ei olisi neuvottu rupeamaan kotiopettajaksi, koska perheen taloudellinen asema ei mitenkään vaatinut semmoista, mutta kun hän itse oli siihen suostunut, niin vanhemmat eivät voineet muuta kuin pitää sitä hyvänä. Hänen perusteensa olivat päteviä, ja Jumalan avulla oli opettajatoimi kantava hänelle hedelmiä.

Juuri ennen lähtöänsä Suonenjoelta Kihlman oli kolmatta päivää Rahmilla Rautalammilla, missä piispa Ottelin 12 p:nä syysk. vihki uuden kirkon. Paluumatkastaan Helsinkiin hän itse kirjoittaa kotia 27/10: "Syyskuun 16 p:nä lähdin kahden toverin [Petterssonin ja Simeliuksen] kanssa 'mun omasta Suomenmaastani', joka oli tullut hyvin rakkaaksi sydämelleni, ja jota senvuoksi suurella kaipauksella muistelen." — — Huolimatta sateisesta ilmasta saavuttiin aikanaan Valkealan kartanoon. "Me tapasimme herrasväen vast'ikään kotiin palanneena hautajaisista — — Fredr. Clevén, hänen, jonka kanssa kesällä 1843 kävelin edestakaisin Haminaan, hänen, jota niin sydämellisesti rakastin ja jonka sairaudesta olen Teille maininnut. Vaikea rintavesitauti on nyt tehnyt, mitä alkanut keuhkotauti muuten olisi yhdessä vuodessa aikaansaanut. Olin myöskin kutsuttu kantajaksi, mutta tulin kaksi päivää liian myöhään. Se oli ensimmäinen tuntuva tappio, jonka kuolema on minulle tuottanut. Kumminkaan hän ei ole kadotettu, sillä hän sai mitä hän eläessään enimmin oli toivonut, nimittäin autuaallisen lopun. Tapahtukoon meille kaikille niinkuin tälle vanhurskaalle nuorukaiselle! — — Valkealasta sain Collianderin matkatoveriksi ja saavuimme 24 p:nä syysk. Helsinkiin."

* * * * *

Edellisestä näkee, että Kihlmanin kesänvietto Savossa oli ollut sangen vaihteleva. On itsestään selvää, että se myöskin oli ollut kehittävä, sillä eihän mikään tee merkitsevämpää vaikutusta älykkääseen, terveeseen nuorukaiseen kuin tutustuminen outoihin oloihin ja seurustelu erilaatuisten ja varsinkin semmoisten ihmisten kanssa, jotka elävät jokapäiväistä syvempää henkistä ja hengellistä elämää. Helsingissä häntä odotti työ, ja siihen hän kävi tarmokkaasti käsiksi. Saatuaan Vegeliuksella kaksi hupaista huonetta asuttavakseen hän neljä tuntia päivässä opetti lapsia, tehden omia töitään aamu- ja iltatunteina. Lapset olivat, hän kirjoittaa, tottelevaisia, hyvin kasvatettuja ja myöskin, varsinkin pojat, hyväpäisiä; senvuoksi opettajatoimi tyydytti häntä, joskin se monesti kysyi kärsivällisyyttä. Omista töistään hän sanoo: "Luen joka päivä Genesisistä, kuuntelen Geitlinin julkisia luentoja arabiankielessä ja Sjöströmin yksityisiä Iliadissa. Kun ilmoittauduin viimemainitulle, hän lisää, pyysi hän minua kirjoittaessani tervehtimään Isää ja Äitiä viimeisestä. Hän mainitsi 1825 olleensa Teillä jymykemuissa, virkaanasettajaisissa, jos oikein muistan, 'eikä vielä voineensa kiittää viimeisestä.' Samassa ukko kuvasi kuinka jymyvää oli ollut, ja huusi minut vielä takaisin eteisestä, varottaakseen, etten unohtaisi asiaa." — Tänä lukukautena heränneet ylioppilaat jälleen pitivät kokouksia toistensa luona. Kihlman on almanakkaansa merkinnyt: "olimme kokoontuneet": 2/10 Collianderilla, 6/10 O. Hjeltillä, 20/10 minun luonani, 23/10 N. G. Arppella (luettiin profeetta Danielia), 7/11 G. A. Forsströmillä. Pari kertaa hän sanoo olleensa osakunnan kokouksessa, niin 20/11: "Lasse [Stenbäck], C. G. v. Essen, minä ja Pettersson"; Antero Ingman oli tänä syksynä Turussa, ja ystävykset vaihtoivat vain kirjeitä.

Kihlman ei lähtenyt jouluksikaan kotiin. Hän oli näet Suonenjoella saanut hankaushaavan jalkaansa, joka hitaasti parani, ja sen jälkeen ilmaantui pohkeisiin ruusuntapaisia haavoja, jotka eivät tahtoneet umpeutua. Haavat olivat varovaisesti hoidettavat, ja pelkäsi hän sentähden lähteä pitkälle talviselle matkalle. Sitäpaitsi oli hänet kutsuttu häihin; hänen ystävänsä Ingman, joka joulukuun 19 p:nä vihittiin papiksi, vietti näet itse jouluaattona häitä 18-vuotiaan Lina Fabritiuksen kanssa Espoon Nygårdissa. Siellä Kihlman oli lukuisain ystävien kanssa sekä jouluaaton että joulupäivän. Uutena vuotena, 4-8 p:nä tammik., teki hän (Kuopioon teologian lehtorina muuttaneen, mutta häitten vuoksi Helsinkiin tulleen) Julius Berghin, Otto Hjeltin y.m. ystävien seurassa huviretken Valkealan kartanoon.

Enemmän ja osaksi sangen huomattavia tietoja on säilynyt kevätlukukaudelta 1845. Maaliskuun 26 p:nä Alfred kirjoittaa vanhemmilleen paraikaa toipuvansa ankaranlaisesta taudista. Koko talven oli hänen terveytensä ollut vähemmän tyydyttävä, sitte hän vilustui ja sai kovan kuumeen sekä sen ohella samanlaisen vatsataudin kuin edellisenä vuonna; professori Törnrothin hoidolla hän kuitenkin oli parantunut. Mutta huono hän oli ollut kuin riepu, ja professori oli ihmeteltyt, "miten heikko mies tuo Kihlman sentään oli." [Yksi syy Kihlmanin heikkouteen oli luultavasti se, että hän — ajan tavan mukaan — niin usein antoi kuppauttaa itseänsä. Niin tapahtui ei ainoastaan silloin kun hän tunsu itsensä sairaaksi, vaan väliaikoinakin.] Miten liekään, palasivat työvoimat pian, eikä lukukausi laisinkaan mennyt hukkaan. Sen ynnä muuta näemme tavattoman pitkästä kirjeestä 19 p:ltä kesäk.

Suurimmassa osassa kirjettä Alfred laajasti selvittää niitä näkökohtia, jotka olivat saaneet hänet luopumaan aikeestaan suorittaa kandidaattitutkinto. Painavimmat syyt olivat, että tutkintoon vaadittiin niin monta ainetta (kaksitoista), että oli mahdotonta täysin perehtyä kaikkiin; että useat aineista eivät ansainneet sitä työtä, jota niiden oppiminen edellytti; että hän yleensä luki hitaasti, toisin sanoen, että

työ ei edistynyt, vaikka hän esim. viimeisenä lukukautena oli tehnyt työtä 14 jopa 19 tuntia vuorokaudessa; että hänen terveytensä ei kestäisi semmoista ponnistusta; sekä vihdoinkin että hän ilman tutkintoakin saattoi hankkia itselleen tarpeelliset tietoperäiset ja käytännölliset tiedot. Todistaakseen tätä viimeistä väitettä oli Kihlmanilla esitettävänä seuraava tosiasia. Päätettyään jättää sikseen maisteritutkinnon oli hän vielä samana lukukautena suorittanut seminaaritutkinnon, ja vaikka tauti oli ryöstänyt häneltä aikaa, oli hän menestynyt niin hyvin, että hänet tunnustettiin primukseksi 12:lla äänellä 12:sta. "Tämä ylen harvinainen arvolause, jolla minua kunnioitettiin, vahvistaa ajatukseni, että minä tähän asti saamillani perustiedoilla pystyn tutkimaan sekä käytännöllistä että teoreettista teologiaa kaikkine haaroineen." Näin ollen hän ei luule koskaan katuvansa valitsemaansa opintotietä. Sitä vastoin hän "kuvittelee, että hänen omaisensa kotona, 19:nnen(!) vuosisadan lapsina, ehkä tuntevat itsessään taipumusta uhrata yhdelle tämän vuosisadan heikkoudelle: turhamielisyydelle, eli toisin sanoen [haluavat] nähdä poikansa laakeriseppele päässä; kumminkin on hän varma siitä, että he mieluummin kuulevat erästä parempaa ääntä, s.o. asettavat järjen tunteen edelle(!)"

Mitä siihen tulee, että hän menetti ne kolme vuotta, jotka maisterinarvosta virkaylennykseen nähden luettaisiin hänen hyväkseen — siihen tapaan, joskin paljon monisanaisemmin, Alfred jatkaa — niin oli hänestä vahinko korvattavissa. Jos hän näet käyttää sen ajan, jonka kandidaattitutkinto olisi vaatinut, oppiakseen suomea niin täydellisesti, että on pätevä hakemaan suomalaisia virkoja samoin kuin ruotsalaisia, eiköhän ole myönnettävä, että hän on saanut riittävän korvauksen. "Kun nyt siihen tulee lisäksi, että kaunis, kieliopillisesti rikas suomenkieli on tai oikeammin on oleva äidinkieleni, kuka voisi soimata minua, joskin minä yksistään isänmaan kielen tähden laiminlöisin yksityiset etuni?!" Hän toivoo siis vanhempiansa tyytyvän hänen päätökseensä.

Mutta luopuminen aikeesta suorittaa kandidaattitutkinto ei ollut ainoa tärkeä kysymys, jonka Alfred oli omin päin ratkaissut; toinen koski juuri mainittuja suomenkielen opintoja. — "Lienee kai vihdoinkin meidän aikana", hän lausuu, "niin edistytty, että suomenkieltä ei ainoastaan olla halveksimatta, vaan että sille annetaan arvoa muihinkin kieliin verrattuna. Senvuoksi on kai myöskin mahdollista tulla Suomessa toimeen ilman suomenkieltä, jollei nuoren Suomen lämpö isänmaata ja sen kieltä kohtaan kylmene taikka sen intoa kieltotoimilla ehkäistä." Tästä ja muista syistä oli "ehdoton välttämättömyys", että hän täydentäisi suomenkielen taitoansa. Menestyäkseen siinä oli hän harkinnut tarpeelliseksi asettua semmoiseen seurakuntaan, jossa puhuttiin puhdasta suomea, jossa hän tapaisi oppineen miehen, joka oli enemmän kuin kotitarpeeksi kieleen perehtynyt, ja joka (seurakunta) ei ollut kaukana hänen kodistaan. Miettiessään näitä asianhaaroja oli Alfred kuullut, että Malmberg Lapualla halusi saada kotiopettajan pojalleen. Hän oli kohta kirjoittanut ja tarjoutunut siihen toimeen, ja niin oli sopimus syntynyt, joka tyydytti molempia. Koska oppilas oli niin nuori, ettei häneltä vielä voitu paljon vaatia, olisi Alfredilla runsaasti aikaa lukemiseen ja suomenkielen oppimiseen, jossa Malmberg auttaisi häntä, sekä myöskin, jos hän sitä toivoi, harjoitteluun käytännöllisissä papintehtävissä. Palkkaa oli vapaa asunto ja elanto ja maksuton kielenopetus Malmbergin puolelta. "Katso, niin on kaikki yhtynyt edukseni", Alfred huudahtaa. Määräämättä oli vain aika, milloin hän saisi vaihtaa pääkaupungin melun ja turhuuden Pohjanmaan maalaiselämän hiljaisuuteen ja yksinkertaisuuteen. Se oli tapahtuva joko syyskuun taikka joulukuun keskivaiheilla.

Viimeksi Alfred sisältörikkaan kirjeensä lopulla ilmottaa, mistä syystä hän nyt oleskeli Espoossa, josta se oli kirjoitettu. Jotta hän ennättäisi valmistautua seminaaritutkintoon, oli kamreeri Vegelius itse ottanut jonkun aikaa opettaakseen kahta nuorempaa lastaan sillä ehdolla, että Kihlman osan kesästä jatkaisi kotiopettajatoimintaan, johon hän oli sitoutunut ainoastaan lukuvuodeksi. Sen johdosta hän nyt oppilaittensa kanssa eli eräässä talonpoikaisessa talossa Espoossa. Kamreerin ja hänen rouvansa tultua maalle Kihlman 11 p:nä heinäk. pääsisi lähtemään kotimatalle. — Lopuksi poika toivoo, että vanhemmat hyväksyvät kaikki "mitä hän oli tarkoin miettinyt ja päättänyt" elämänuraansa nähden, semminkin kun hän usein oli kuullut heidän lausuvan, että vanhempien tulee antaa lasten vapaasti valita tiensä. Kaikissa tapauksissa hän pyytää vastausta, niin "ettei tietoisuus tulevista epämiellyttävistä väittelyistä mitenkään himmentäisi jälleennäkemisen iloa". Raha-asiansa sanoo hän olevan hyvällä kannalla, kiitos olkoon kotoa saamansa avustuksen ja 30 hopearuplan stipendin, jolla hänet palkittiin tutkintonsa jälkeen. —

Nyt selostettu kirje on mitä kuvaavin Alfred Kihlmanin luonteelle ja hänen ja vanhempien keskinäiselle suhteelle. Itsekseen Alfred tyystin mietiskelee ja suunnittelee ja ratkaiseekin asiansa ja esittää ne vasta sitten vanhemmilleen, kun heidän neuvonsa ei enää voi vaikuttaa mitään. Jopa ovat hänen päätöksensä niin perusteltuja, ettei hänen mielestään vanhemmilla voikaan olla muuta tehtävänä kuin sanoa: jaa ja amen! Ymmärsikö Alfred nyt jo, että hänen menettelynsä ei suinkaan ollut sen laatuinen, jommoista vanhemmat oikeudella saattoivat häneltä odottaa, on epätietoista; että hän myöhemmin sen käsitti, sen saamme nähdä. Isän vastaus (18/7) luo lisää valoa heidän väliinsä. Joskin pojan toivomuksen mukainen ja hyvin maltillisesti laadittu, sisältää se kuitenkin viittauksia, joiden luulisi koskeneen Alfredin omaantuntoon. Otan sen tähän lyhentämättä:

Rakas Poika! Kiitos pitkästä kirjeestäsi kaikkine siinä meille annettuine tietoineen

tähänastisista harrastuksistasi. Mieluista on meidän Sinulta itseltäsi saada tietää asiiasi, vaikkemme voisikaan täysin hyväksyä kaikkea. Sitä vastoin on vähemmän mieluista saada niistä tietoja toisten kautta. [Viittaus siihen, että prof. F. L. Schauman käydessään Kruununkylän pappilassa oli ensiksi kertonut, että Alfred oli jättänyt kandidaattitutkinnon sikseen.] Kiitos siitä ilosta, jonka olet tuottanut meille ahkeruudellasi ja siitä johtuvalla edistykselläsi. Jos se ilahduttaa jokaista ystäväsi, niin tietysti vanhempasi iloitsevat siitä monta vertaa enemmän. Mutta — niinkuin jokainen ilo maailmassa on oleva supistettu, jotta se ei olisi liian suuri, niin piti meidänkin ilomme Sinun jatketusta olostasi yliopistossa vielä 2 vuotta eteenpäin mennä tyhjiin. Että tieto siitä on ollut meille vähemmän tyydyttävä, sitä emme voi kieltää, sillä me 'kahdeksannentoista vuosisadan lapset' [Alfred oli, niinkuin ylempänä näkyy, kirjoittanut '19:nneen vuosisadan', mutta isä on oikaissut erehdyksen.] olemme, se tulee meidän myöntää, niin heikkoja ja turmeltuneita, että me nitimur in vetitum semper, cupimusque negata! [Ovid. — Harrastamme aina kiellettyä, himoitsemme luvatonta.] Ja tokko sinäkään, vaikka oletkin toisen aikakauden lapsi, olet siitä niin vapaa kuin luulet? — Tokkohan olisit yhtä mielelläsi luopunut yliopistosta, jollet olisi tuntenut toivomuksiamme siinä vetitum'ina? Ja eikö kotiopettajan toimi Malmbergilla ole niitä seikkoja, joita me nimenomaan olemme kieltäneet (expressis verbis negata), sillä eihän se ole Sinussa mikään uusi ajatus, vaan jo vuosikautia sitten täällä kotona julkilausumasi toivomus, josta silloin neuvoimme Sinua luopumaan. — Nyt kun olet ottanut ratkaisevan askeleen niin toisessa kuin toisessakin suhteessa, ei meillä ole muuta toivottavaa kuin että kaikki kävisi toivosi mukaan, ja että ne 3 maisteriarvon tuottamaa vuotta, joista ylenkatseella olet kieltäytynyt, tulisivat runsaasti korvatuksi suomalaisilla pappisviroilla. Eikä nyt enempää siitä. — Lupauksesi mukaan toivomme pian näkevämme Sinut täällä hellien vanhempiesi luona

A. G. ja S. Kihlman.

Kruununkylä 8 p:nä heinäk. 1845.

P. S. Hilma tervehtii Sinua sydämellisesti. Paljon terveisiä
[Lapuan rovastille J.D.] Alceniukselle ja hänen rouvalleen.

Nyt tulemme tärkeään tapaukseen Kihlmanin elämässä, hänen kihlauseensa Angelika Fabritiuksen kanssa. — Kun hän juhannuksena 1843 ensi kerran tuli Espoon Nygårdiin, ei Angelika eli Gela, nuorin Essenin tytärpuolista, ollut täyttänyt 15 vuotta — hän oli näet syntynyt 19/10 1828. Ettei tyttö, joka siis vielä seiso lastenkamarin kynnyksellä, tehnyt mainittavaa vaikutusta 18-vuotiaaseen ylioppilaaseen, sen todistaa ylempänä kerrottu, samana kesänä tapahtunut "kihlaus" Kihlmanin ja Sofie Wahlbergin välillä, mutta sen jälkeen he tapasivat toisensa yhä uudestaan. Aina siitä saakka, kun Essen oli asettunut asumaan Espooseen, oli heränneitten ylioppilaitten tapana ollut tehdä kävelyretkiä hänen luokseen, ja mitä erittäin Kihlmaniin tulee, selittää yksistään hänen läheinen suhteensa Ingmaniin, kahta vuotta vanhemman Linan sulhaseen, että hän usein tuli siellä käyneeksi. Tiedämme myöskin, että hän oli Ingmanin häissä ja samalla vietti joulunsa (1844) Essenillä. Nuorten läheinen tutustuminen toisiinsa oli siis luonnollinen asia, mutta sentään on syytä kysyäksemme, rakastuivatko he toisiinsa, vai ottiko Kihlman ratkaisevan askeleen Ingmanin tai jonkun muun kehoituksesta — niinkuin siihen aikaan heränneitten kesken tavallista oli? [Vrt. Kirjoittamaani L. Stenbäckin elämäkertaan 6:s luku.] Tuntuu vaikealta olettaa jälkimäistä vaihtopuolta oikeaksi, semminkin kun, niinkuin edellisestä tiedämme, Ingmanin ja Linan liitto perustui sydämen tunteisiin, mutta pian saamme kuitenkin kuulla hänen halveksivasti, etten sanoisi tuomitsevasti, puhuvan romanttisesta rakkaudesta.

Ainoastaan kuivat almanakka-muistiinpanot antavat meille aavistusta asian kehityksestä. Ollessaan Espoossa Vegeliuksen lasten kanssa Kihlman jälleen kävi useammin Nygårdissa, ja kun hän juhannusaaton kirjoitti almanakkaansa: "Tämä päivä ei kulune merkitsemättä jotain tulevaisuuteeni nähden", saattaa arvata hänen aikoneen kosia. Kumminkaan ei sinä päivänä eikä yleensä Espoossa mitään ratkaisevaa tapahtunut. Juhannuspäivänä Kihlman lähtikin oppilaittensa sekä kamreeri Vegeliuksen ja Essenin seurassa Tenholaan, missä kamreeri, oltuaan vuoden tai pari leskenä, vietti häitä nti Sofia Vendellin kanssa, ja jo 1 p:nä heinäk. hän arkitehdinrouva Kjällströmin kanssa matkusti Pohjanmaalle. Mutta ei tämä sentään tietänyt pitkää lykkäystä. Kihlman pysähtyi näet Malmbergille Lapualla ja siellä, jonne Julius Berghkin tuli samaan aikaan (4/7), hän viipyi neljättä päivää. Sitten hän 8 p:nä lähti Alahärmään, jossa Antero Ingman nyt toimi kappalaisen sijaisena ja johon Angelika Fabritiuskin oli vähän ennen tullut sisarensa ja lankonsa luokse. Siellä, niin on muistiin pantu: "ilmoittauduin Gelalle kosijana ja sain myöntävän vastauksen". Sen jälkeen Kihlman vielä oleskeli samoilla seuduilla, niinkuin näkyy seuraavista muistiinpanoista. 9/7: "Pyörryin ja voin kovin pahoin käydessäni sairaan miehen luona — 11/7 Lähdimme kaikki [arvattavasti talonpoikais]häihin Ylihärmään — 12/7 Veneellinen häävieraita tuli Lapualta toisiin häihin tänä päivänä — 13/7 Malmberg saarnasi Ylihärmässä, kova sade, matkustin vesitse Lapualle" — kunnes 15 p:nä on merkitty: "Tulin kihlatuksi

Gela Fabritiuksen kanssa", mikä kai on niin selitettävä, että nuoret silloin ilmoittivat salaisuutensa Anterolle, Linalle ja Malmbergin perheelle, jonka luona oltiin. Muita omaisia ei liene ollut saapuvilla, sillä Essen ja hänen rouvansa, jotka kyllä olivat aikoneet käydä Pohjanmaalla, jäivät yhden lapsen sairastumisen tähden kotia, eikä luultavaa ole, että Alfred edes kirjallisesti antoi vanhemmilleen tietoa asiasta, ennenkuin hän 17 p:nä saapui kotia Kruununkylään. Sanoma kihlauksesta arvatenkin aiheutti, että Essen, niinkuin pian saamme nähdä, kuitenkin elokuun loppupuolella tuli Pohjanmaalle.

Kotona Kihlman oli elokuun 23 p:ään. Ettei hän nytkään oikein viihtynyt siellä, saattanee päättää eri muistiinpanoista. Viikon päästä sen jälkeen kun oli tullut, Alfred matkusti Alaveteliin, jossa hänen ystävänsä Anttu Favorin nyt oli kappalaisen apulaisena, ja jäi sinne viideksi päiväksi. Sittemmin hän vielä kävi siellä kaksi kertaa, ja yhdessä Favorinin kanssa hän sitä paitsi teki kolmen päivän käynnin Purmossa kappalaisen Edv. Svanin luona. Kruununkylän pappilan vieraista mainitaan, että sinne 31/7 tuli Pietarsaaresta rovasti Höckert ja maisteri Malm joukkoineen ("ett stort anhang"), jotka eivät olleet saman hengen lapsia kuin Alfred. Vihdoin on suurin sanoin merkitty, että vanhempain ja pojan välillä kiivaita väittelyjä tapahtui: 2/8 "suuri kalabaliikki vanhempien kanssa" ja 6/8 "pieni kalabaliikki äidin kanssa, joka johtui äidin ylpeydestä ja minun hengellisen köyhyyden puutteestani." Kumminkaan ei ole syytä epäillä, että yleensä elettiin hyvässä sovussa, sen todistaa kohta alempana luettava kirje sekä myöskin että Alfred saarnasi muutama päivä jälkimäisen kahakan perästä ja että hän vähän myöhemmin äitinsä kanssa matkusti Kokkolaan.

Kruununkylässä ollessaan Kihlman oli vaihtanut kirjeitä Gelan kanssa; paluumatkalla Helsinkiin hän jälleen tapasi morsiamensa. Siitä y.m. hän kertoo seuraavassa kirjeessä:

(Helsinki 7/9 1845) "Rakkaat vanhemmat! Kiitos, sydämellinen kiitos, hyvä Isä ja Äiti, viimeisestä! Jumala palkitkoon teitä runsaasti Teidän minua kohtaan osottamastanne suuresta ja sydämellisestä rakkaudesta, jota en ollenkaan ole ansainnut! Jumala palkitkoon Teitä myöskin paljosta hyvydestänne ja anteeksiantavaisuudestanne, jota niin usein olette osottaneet monien erehdysten ja tyhmyyksieni suhteen! Aina olen kiitollisesti muistava hyvántahtoisuuttanne ja, jos mahdollista, on se ajava hitaan sydämeni rukoilemaan Jumalaa Teidän puolestanne: ainoa oleellinen hyvä, jolla voin koettaa maksaa suurta suorittamatonta velkaani Teille." Siinä johdanto; sitten seuraa matkakertomus. — Lauvantai-iltana Alfred oli lähtenyt kotoa ja myöhään saapunut Sundbyn majataloon, missä rouva Kjällström ja eräs pietarsaarelainen, suomea taitamaton palvelijatar vuorokauden olivat häntä odottaneet päästäkseen hänen seuranjatkonaan Helsinkiin. Kolme tuntia levähdettyä lähdettiin klo 3 sunnuntai-aamuna ja tultiin ennen jumalanpalveluksen alkua Alahärmän kirkolle. Kun siellä sanottiin, että "vanha supranaturalismin pylväs, Isä Tuomas Calén, [Yksinkertaisuudestaan kuulu Alahärmän kappalainen, jonka virkaa Ingman oli määrätty hoitamaan.] oli näyttäytyvä saarnatuolissa (on näet niin, että ainoastaan joku epäselvä äännähdys silloin tällöin tunkee kuulijain korviin)", jätti Alfred "naispakaasinsa" Alahärmään ja ajoi itse Ylihärmään, minne ehti juuri ennenkuin Malmberg nousi saarnatuoliin. Kirkonmenon jälkeen hän palasi Alahärmään, poikkesi muutamaaan taloon, jossa vietettiin ristiäisiä, sekä saapui vihdoinkin illalla Ingmanin kotiin, johon häntä "jo edellisenä iltana oli odotettu ja ikävöity". — "Maanantai-aamuna lähdimme joukolla Lapualle. Siellä viivytettiin Malmbergilla tiistai-aamuun, jolloin vanha [30-vuotias!] appi-isäni [Essen], morsiameni ja minä sekä entiset naisseuralaiseni suuntasimme kulkumme etelään. Tänä päivänä ehdimme Kankaanpään majataloon. Varhain seuraavana aamuna matkustimme vielä yhden välin Visuvedelle, josta lähetimme rouva Kjällströmin ja Pietarsaaren tytön Peskaan. Sitä vastoin me muut kolme kuljimme osaksi veneellä, osaksi jalan Bergroth-langon luokse Pihlajavedelle, mihin väsyneinä tulimme klo 8 keskiviikkoiltana. Kahdentoista tunnin päästä s.o. klo 8 torstai-aamuna nähtiin vene etenevän Pihlajaveden pappilan rannasta; veneessä istui 3 henkeä: vanha ukko, joka vitkalleen souti venettä, edelleen appeni, joka piti perää, ja vihdoinkin minä, joka sydän synkkänä nojasin päätäni hänen polveensa. Morsiameni jätiin Pihlajavedelle, missä hän viipty Mikkeliin, jonka jälkeen hän palaa toisen lankonsa, Ingmanin, luokse Alahärmään. Siellä hän sitten luultavasti viipty joulun yli. Hän käski minun paljon tervehtiä Teitä, niin pian kun kirjoittaisin. Ah, minkä suuren ja kalliin lahjan onkaan Jumala hänessä antanut minulle. En olisi koskaan voinut saada lempeämpää, vaatimattomampaa ja teeskentelemättömämpää tyttöä. Kuinka iloinen olenkaan tavatessani hänessä sen turmeltumattoman, lapsellisesti yksinkertaisen hengen, joka niin ylen harvoin on nähtävissä nykyajan naisissa, syystä että uskonnottomuus, keimailu, mielistelyhalu ja naisen viekkaus uudenaikaisissa kasvatustaitoksissa tavallisesti on sen karkoittanut. Kuinka iloinen olenkaan, etten huomaa jälkeäkään siitä imelästä tungettelevaisuudesta ja romanttisesta rakkaudesta, joka tavallisesti runsaassa mitassa tulee näkyviin kihlatuissa, naimahaluisissa taikka vastanaineissa naisissa. Ad rem vero revertamur (Mutta palatkaamme asiaan), sanoo Cicero herätessään ajattele mattomista poikkeuksista." — Torstai-iltana tulivat matkustajat Peskaan, ja klo 8 lauantai-iltana (30/8) Espooseen.

Kirjeen lopussa Alfred sanoo Vegeliuksen perheen syyskuun 1 p:nä muuttaneen kaupunkiin. Silloin täytyi hänenkin muuttaa Helsinkiin, vaikka hän mieluummin vielä olisi viiptynyt maalla; hän jatkoi näet yhä edelleen kotiopettajatointaan. Jälkikirjoitus ilmaisee, että Alfredin kihlaus oli salainen. "Toivon, että

olette väärinkäyttämättä luottamustani pieneen(!) rakkausasiaani nähden. Vaikka kuinka monta ja hyvää ystävää puhuisi asiasta, tulee Teidän kuitenkin *älykkäästi* koettaa hävittää heidän järjetön luulonsa. Sillä mitä suurimmassa määrässä järjetöntä on se, että 20-vuotias nuorukainen, joka aina on pilkannut varhaisia kihlauksia, on tehnyt itsensä sypypääksi niin mielettömään tekoon. Millähän ne elättäisivät ja millä vaatettaisivat itsensä? Ei, Teidän tulee ylistää itseänne siitä, että olette kasvattaneet ymmärtäväisemmän pojan(!)"

* * * * *

Alfred Kihlmanin viimeinen lukukausi yliopistossa kului samoin kuin edelliset ahkerassa työssä, johon vain arvatenkin taaja kirjeenvaihto morsiamen kanssa toi vaihtelua. Kirjeet ovat hävinneet taikka — luultavasti — tahalla hävitetyt. Kumminkin tiedämme, että sisällys niinkuin säännöllisesti sekä vanhempain että nuorempien heränneitten kirjeissä oli uskonnollista; kihlatut kertoivat toisilleen havaintojaan sisällisestä elämästään. [Vanhoilla päivillään Kihlman kerran huomautti merkkillisenä herännäisajan piirteenä, että hän lukiolaisena vaihtoi toverin kanssa kirjeitä uskonnollisista kokemuksistaan ja että hänen nuori viaton morsiamensa kirjoitti hänelle synneistään ja synnin tunnostaan. Morsiamen heräys johtui jo lapsuusvuosilta; hän oli 8-vuotias, kun Essen tuli kotiopettajaksi Puhokseen ja toi uuden hengen perheeseen.] Tämän todistavat useat otteet Gelan kirjeistä, jotka Kihlman kuusi vuotta myöhemmin on käyttänyt vaimovainajansa hautajaisia varten kirjoittamassaan kuvauksessa hänen uskonelämänsä kehityksestä. — Vanhemmilleen Alfred kirjoitti ainoastaan yhden kirjeen, mutta on se tavallista huomattavampi, syystä että hän siinä tekee tiliä Helsingissä saamistaan vaikutelmista. Se on päivätty 19/11 1845 ja kirjoitettu "uudenaikaiselle" paperille, jota koristaa kivipiirroskuva kaupungista nähtynä eteläsataman puolelta. Siihen viitaten Alfred kirjoittaa: "Kuva on kaunis ja siitä päättäen voisi luulla Helsingin olevan taivaallinen Jerusalem. Mutta yhtä vähän kuin kaikki kiiltävä on kultaa on kaikki muukaan sitä, miltä se näyttää. Niin on Helsingin laita. Pinnalta se on kunnioitettava ja loistava, mutta sisältä on se täynnä kuolleitten luita. Ainakin olen minä lyhyenä opintoaikani täällä tavannut vähän hupia. Täällä rähistään totuudesta ja hyvästä, kieltäytymyksestä ja isänmaanrakkaudesta, uskonnon ja mielenjalouden harrastamisesta, mutta kaikki on enimmäkseen vain sanahelinää; senvuoksi ei epäilläkään, kun niin on tarpeen, kieltää kauniit perusjohteensa ja asettaa ne syrjään, kunnes oma kunnia ja arvo jälleen vaativat niiden ottamista noudatettaviksi. Puhutaan suuria ja komeita sanoja, mutta ainoastaan viran ja aseman puolesta. Muutoin antaudutaan kumarteluun, ahneuteen, laiskuuteen ja hekumoimiseen. Samoin kuin runoilijan, kun hän täällä etsi suomalaista isänmaatansa, täytyy minunkin hakiessani totuutta kääntyä pois 'murhemielin, katsein katkerin', tyytymättömänä ja saamatta mitään todenperäistä ravintoa henkeni nälkään. Korkeakoulussa ja sen oppisaleissa olen turhaan etsinyt jotain sielua tyydyttävää; kaikkea siellä kuulee, vaan ei vastausta elämän tärkeimpään kysymykseen: missä ja miten löydetään rauha, sydämen tosi rauha? Olen istunut oppineitten jalkojen juuressa; minua on ravittu järjen ja mielikuvituksen loppumattomilla unelmilla, lähdenkin senvuoksi nälkäisenä pois. Tämä lukukausi on ollut ikävämpi kuin yksikään edellinen, syystä että ei ole saanut, vaikka onkin liber studiosus, kuunnella sitä opettajaa, jonka luennot on huomannut mieltäkiinnittävimmiksi ja hyödyllisimmiksi, vaan on täytynyt kuunnella kurjia teologeja, joiden tulee kiittää tätä raakalaista pakkoa siitä, että vielä joku muu kuin he itse käyvät teologisessa oppisalissa. Klo 8 aamulla jokaisena varsinaisena lukupäivänä menen minä yliopistoon ja messuan klo 9:ään; sitte meitä vaivataan surkealla kirkkohistorian, kirkko-oikeuden, siveysopin, eksegetiikan ja symboliikan töherryksellä ('lappverk'). [Lukukauden luentoluettelo ei anna seikkaperäisiä tietoja opettajien käsittelemistä aineista.] Iltapäivinä toht. Gadolin lisäksi tarjoskelee uskonkiihkoisia mietiskelyjä liturgiikassa, naisen vapauttamisesta, hänen suuremmasta sopivaisuudestaan olla uskonnonopettajana mieheen verrattuna y.m. Muuan meidän teologisista opettajistamme, professori Borg, piti meille muutama viikko sitten jäähyväispuheensa. Hän pyysi anteeksi, että hän luopuu tieteestään hoitaakseen Limingan laajassa seurakunnassa Cathekismus majoria eli kantokirjaa. Tietysti hän ei salannut vakaumustaan pappissäädyn tärkeydestä, jopa oli se 'jaloin ja ylevin kutsumus maan päällä', mutta kun semmoinen vakaumus ei kuitenkaan estä viettämästä iltoja ja öitä ravintoloissa ja huviloissa, ['Villor'-sanalla tarkoitetaan kai ravintoloita kaupungin ulkopuolella.] niin en todella tiedä, mitä minun on siitä sanominen. Niin, älä ihmettele, hyvä Isä, jos kerrankin suuttuu niin häpeämättömästä teeskentelystä. Kun alinomaa saa kuulla puhuttavan valistuksestamme, kristillisestä uskostamme ja vakaumuksestamme y.m. ja sitte elämässä tapaa vain törkeitä hairahduksia ja paheita eikä vilahdustakaan mainitusta vakaumuksesta, niin eihän muuta voi kuin sielun ja sydämen pohjasta harmistua. — — — Vapautumishetkeni on lähellä; pian saan sanoa ijäisen *salve*, voi hyvin, *vale*, hyvästi, yliopiston suojelusjumalattarelle ja hänen kalvenneille, laihtuneille, onnettomille palvojilleen. Aikani oli loistava, mutta lyhyt. Olisin iloinen, jos joutsenlaulunni jo olisi laulettu." —

Ovathan nämä 20-vuotisen ylioppilaan jäähyväissanat yliopistolle sangen merkilliset. Että ne ovat sydämestä lähteneet, se on selvää; mutta kumminkin on syytä kysyäksemme, paljonko niissä on omaa, paljonko sen ympäristön, jossa Kihlman oli Helsingissä elänyt. Jos näet se ankaruus, millä hän tuomitsee Helsinkiä yleiseen ja erittäin yliopistoa ja varsinkin teologista tiedekuntaa, on kuvaavaa

hänelle itselleen, niin on se varmaankin yhtä suuressa määrässä kuvaavaa koko sille heränneitten piirille, johon kirjoittaja kuului. Mitä taas arvostelun oikeuteen tulee, niin on kai sanottava, että se nojasi samaan oikeuteen ja että siinä myöskin näyttäytyi sama liioittelu, jotka säännöllisesti kuuluvat nuorelle, edistystä edustavalle polvelle. Eihän ole kiellettävissä, että yliopisto oli jäänyt jälkeen siitä nuoresta hengellisestä ja kansallisesta elämästä, jossa oli kansan tulevaisuus. Ilmeistä on, että Alfred Kihlman ei ollut ylioppilasaikanaan paljon laajentanut ihmis- ja maailmantuntemustaan. Kun hän 70-vuotiaana kuvaavana piirteenä mainitsi, että hän ylioppilasvuosinaan ei kertaakaan käynyt ravintolassa, niin voi siitä päättää, ettei hän Helsingissä koskaan eronnut hurskaasta toveripiiristään taikka samoin ajattelevien vanhempien seurasta. Hän oli siis välttämättömästi yksipuolinen arvostelussaan muista, mutta toiselta puolen oli hän siten perustanut vahvuutensaakin. Hän oli nuori ja ihmeen kehityskykyinen: hän ei ollut pysähtyvä tälle asteelle.

Kirjeensä lopussa Kihlman sanoo viimeistään 15 p:nä jouluk. lähtevänsä Helsingistä. Hänen tuli silloin, kamreeri Vegeliuksen vanhimman pojan, Adolfin, kanssa, matkustaa Lapualle, ryhtyäkseen uuteen kotiopettajatoimeensa Malmbergilla. Vihdoin hän valittaa, että hänen terveytensä oli ollut huononlainen. Koko lukukauden hän oli käyttänyt lääkkeitä.

Alfred Kihlmanin erotodistus oli Teologisen tiedekunnan pöytäkirjan mukaan 12 p:ltä jouluk. 1845: "kiitettävä ahkeruus ja edistys."

IV. APULAISPAPPI 1846 — 51.

Vaikka Alfred Kihlmanilla vielä oli askel astuttava päästäkseen papiksi, oli hän kuitenkin lopullisesti eronnut yliopistosta, ja alotamme senvuoksi uuden luvun.

Edellisestä tiedämme Kihlmanin aikoneen viettää joulunsa Malmbergilla. Luultavasti tapahtuikin niin, jollei hän kenties viettänyt sitä Ingmanilla Alahärmässä, jossa hänen morsiamensa oleskeli. Kaikissa tapauksissa on helppo kuvitella, että hän vuoden vaihteella aina tilaisuuden sattuessa pistäytyi Alahärmässä ja myöskin kävi tervehtimässä vanhempiansa Kruununkylässä. Ettei hän, niinkuin papiksi pyrkijät säännöllisesti tekevät, kohta Helsingistä taikka ainakin kohta uutena vuotena 1846 lähtenyt Turkuun vihityttämään itseänsä papiksi, vaan aherteli kotiopettajana ja suomenkielen harjoittelijana Lapualla, se johtui yksinkertaisesti siitä syystä, että hän vasta seuraavana vuonna oli täyttävä 22 vuotta, joka ikä laissa oli määrätty papinvihinnän ehdoksi. Kumminkin oli hän päättänyt (26/2 1846 hän kirjoittaa siitä vanhemmilleen) jo kesällä mennä naimisiin ja — arvatenkin aikaa voittaakseen. — jo maaliskuun keskivaiheilla matkustaa Turkuun suorittaakseen asiaankuuluvan tutkinnon, joskin hänen oli sen jälkeen odottaminen itse vihkiäisiä kunnes oli saavuttanut laillisen iän.

"Maaliskuun 21 p:nä saavuin yhdessä R[einhold] Helanderin kanssa vanhaan, tuttuun Turkuun, jossa olen kokenut niin monta iloista ja surullista hetkeä", niin Alfred 17/4 kirjoittaa vanhemmilleen. Vuokrattuaan 2 huonetta rouva Delvigillä, vastapäätä entistä postikonttoria, kävivät ystävykset esimiestensä luona, joista enin osa oli vanhoja tuttuja, nimittäin arkkipiispa Melartin, tuomiorovasti Edman (Gadolin oli kuollut 1843), sekä lehtorit Bergenheim, Ahlstedt ja Heikel; uusia olivat Fredr. Hertzberg kreikan kielen lehtori, C. Jak. Helander pyhien kielten ja Fr. Wilh. Hjelt latinan kielen. Heidät vastaanotettiin erittäin hyvin; "Edmankin, jonka tapana muuten on jo ensi kohtauksessa tarjota herroille pappiskokelaille runsaita annoksia meheviä, suolaisia sanoja, oli nyt kuin karitsa." Useimmat pitivät sentään Kihlmanin tutkinnon ehtona sen, että hän hakisi erivapautusta, ja noudattaen saamaansa neuvoa hän lähettikin valtakirjan kamreeri Vegeliukselle Helsinkiin hänen puolestaan sisäänjättää hakemus. Professori J. Ph. Palmén kirjoitti sen, ja viikon päästä olivat asiapaperit jo tuomiokapitulissa, joka yksimielisesti puolsi hakemusta. Sitten paperit palautettiin senaattiin lopullista ratkaisua varten. Sillä välin oli tutkinto alkanut. Ensin (9/4) olivat messuamis- ja lausumiskokeet tuomiokirkon sakaristossa — "messuamiseni onnistui erinomaisen hyvin"; sitten 15/4 "olin, pyynnöstä, yksin heprean tentissä Helanderilla." — "Minua pidettiin kovalla 2 1/2 tuntia taukoamatta. Tentti oli, niin kuuluu hän jälkeensä sanoneen, ihana. Hän oli arvellut, ettei hän enää koskaan saisi luokseen semmoista heprealaista kuin minä, joka niin hyvin tunsin hepreankielen kieliopillisen rakennuksen. Jos olisin lukenut laajemman pensumin, olisi hän ehdottomasti antanut korkeimman äänimäärän; nyt hän sentään epäili." Latinankirjoitus 18/4 kesti klo 2:sta 10:een. "Se oli sanomattoman ikävä iltapäivä." Tulokseen oli Alfred tyytymätön, mutta luuli, etteivät hänen toverinsaakaan olleet kehuttavaa aikaansaaneet. Ruotsin- ja suomenkielen kirjoitukset olivat seuraavana päivänä; jälkimäisestä hän ei paljoa toivonut, mutta kuitenkin hän tahtoi kirjoittaa, jotta ura olisi auki siihenkin suuntaan. — Kovin ikäväksi Alfred sanoo tätä Turussa-oloansa, kaukana omaisista ja ystävästä, "erotettuna toisesta minustani". — "En ole kahteen viikkoon saanut mitään sanomaa rakkaalta kyyhkyseltäni." Paitsi tenttejä

oli hänellä kaikenlaisia käytännöllisiä tehtäviä. Hän tilaa Mölleriltä uuden pianon, joka oli maksava 550 ruplaa, ja parhaalta kultasepäältä, Lundgrenilta, hopeakaluja uuden kodin tarpeeksi — jälkimäinen tilaus tapahtui appivanhempien määräyksestä. Edelleen oli kyseessä ajoneuvojen ja papinpuvun ostaminen.

Seuraavassa kirjeessä (17/5) Alfred ilmoittaa vanhemmilleen, että hänen erivapautushakemuksensa oli tullut yksimielisesti hyväksytyksi, "niiden eri tahoilta tulleiden tietojen nojassa, jotka todistavat minun taitoani ja vakavuuttani aina lukioajoilta saakka. Kuka olisikaan voinut ajatella tätä? Niin on Jumala nyt johtanut asian, vastoin kaikkea ihmisajatusta. Minä tulen siis olemaan pappi, pappi Jumalan seurakunnassa 21-vuotiaana. Tähän saakka on se kuulumatonta; voi, miten olikaan onnellinen se hetki, jolloin päätitte lähettää minut Turun lukioon." Ymmärtäähän sen, että vanhemmat puolestaan olivat iloissaan tästä poikansa menestyksestä, vaikka kyllä isä ensiksi, saatuaan tiedon hakemuksesta, oli kirjoittanut, että sen hyväksyminen tietäisi liiallista myötätuulta pojan purjeisiin.

Viimeisessä kirjeessään Turusta (15/6) Alfred kertoo saarnansa (helatorstaina) onnistuneen aika hyvin. Hänen pelkonsa oli haihtunut niin pian kun hän oli noussut saarnatuoliin. Muutoin oli tentti seurannut tenttiä. "Minua on pidetty kovalla 14:ssä tentissä, joista ei yksikään ole kestänyt vähemmän kuin 3 tuntia. — Torstaina 11 p:nä a.p. oli julkinen tutkinto. Arvaako isä lopputulosta? Korkeimmasta mahdollisesta ääniluvusta, 32:sta, sain minä... 30, s.o. laudatur. Olen siis kahden vuoden vanha pappi 21-vuotiaana; hyväpä niinkin! Taistelutoverini R. Helander sai korkeimmasta mahdollisesta, 28:sta 25, siis myöskin laudatur. Pitkiin aikoihin ei kukaan, joka ei ole ollut maisteri, ole saanut niin korkeaa arvolausetta. Nähdään siis, että saattaa olla toisiakin taitavia ja kunnon miehiä kuin laakerilla seppelöidyt. — Huomenna tiistaina (16/6) on papinvihkiäiset."

Paljon oli kirjeissä puhuttu siitä, mihin Alfred määrättäisiin. Hän itse halusi suomalaiseen seutuun — kielen vuoksi; mutta suostui mielellään rupeamaan isänsä apulaiseksi, kun tämä lupasi, että poika saisi ajoittain oleskella jossakin läheisessä suomalaisessa seurakunnassa. Tämän mukaan hän saikin määräyksen kirkkoherran apulaiseksi Kruununkylässä. Sen kanssa yhteydessä oli kysymys, missä nuori pari asuisi? Siitäkin vaihdettiin ajatuksia samoissa kirjeissä. Äidin ja myöskin isän mielipide oli ensiksikin se, että häiden vietto jo heinäkuulla (niin näet oli sovittu) oli "kylläkin hätäistä", toiseksi se, että tuskin kävisi laatuun, että Alfred ja hänen vaimonsa ("kaksi lasta") heti perustaisivat oman kodin, vaan ehdottivat he, että nuoret asuisivat heidän luonaan ylskamarissa ja muuten missä huoneessa halusivat. Siihen ei Alfred kuitenkaan suostunut. Heillä, nuorilla, oli paljon ystäviä, jotka piankin pelkäisivät häiritsevänsä vanhaa isäntäväkeä. Sitä paitsi olisi parempi, että nuori vaimo alusta aikain saisi perehtyä emännän tehtäviin. Sen vuoksi hän mieluummin asettuisi vuokrattuun asuntoon ja aikoi jo ennen häitä varta vasten tulla Kruununkylään vuokraamaan sopivaa huoneistoa.

Näissä kirjeissä ei huomaa hituistakaan siitä hitaudesta, jota Kihlman ennen oli sanonut yhdeksi luonteensa tunnusmerkiksi. Keskellä tenttejään hän pitää mielessään ja ajaa monta muuta asiaa, joista, paitsi jo mainituita, myöskin on merkittävä hänen puuhansa aikaansaada aviokuulutus, jota varten tarvittiin todistuksia eri tahoilta. Mutta semmoinen hän oli, että hän osotti tavatonta tarmoa ja toimeliaisuutta, kun tehtävät olivat hänelle selvenneet — hidas hän oli vain niin kauvan kuin asiat olivat, niin sanoakseni, mietiskelyn asteella.

* * * * *

Kihlman matkusti Turusta suoraan Lapualle, jonne saapui kesäkuun 21 p:nä, ja arvatenkin sieltä viipymättä Ylihärmään, mihin Essen tänä keväänä oli muuttanut kappalaisen apulaiseksi ja missä hän siis tapasi morsiamensa. Häistä oli sovittu, että ne tapahtuisivat Lapualla Malmbergin luona, hänen omistamassaan Marielundin talossa. Se johtui osaksi siitä, että Essenin asunto Ylihärmässä — niin hän itse sanoo kutsumuskirjeessään Kihlmanin isälle — oli liian ahdas pitoja varten, osaksi siitä, että samaan aikaan ja samassa paikassa oli toisetkin häät vietettävät, nimittäin Reinhold Helanderin, jonka morsian, neiti Sofia Forsman, oli hyvin tuttu ja ajoittain oli asunutkin Malmbergin perheessä. Sitäpaitsi oli huomioon otettava, että Reinhold Helander samoin kuin hänen veljensä Olof oli jo ennestään mitä ystävällisimmissä suhteissa Malmbergiin, sekä että tämän lanko F. H. Bergroth oli naimisissa Kihlmanin morsiamen sisaren kanssa ja nyt oli tuleva viimemainitunkin langoksi. Tulossa oli siis kaksoishäät, samanlaiset kuin ennen mainitut Espoon häät.

Lähimmästä ajasta ennen häitä on vähän tietoja. Mahdollista on, että Kihlman, lupauksensa mukaan, kävi Kruununkylässä, mutta jos hän ehkä oli ajatellut silloin esittää morsiamensa vanhemmilleen, on luultavaa, että se jäi tekemättä. Kohta juhannuksen jälkeen sattui näet surullinen tapaus, joka oli omansa häiritsemään monta suunnitelmaa. Kesäkuun 29 p:nä Lina Ingman, Anteron nuori vaimo, kuoli lapsivuoteeseen, kouristuksiin, ennen lapsen syntymistä. Kihlman oli silloin ystävänsä luona, ja hän kirjoittaa mainittuansa tapauksen: "Jumala olkoon sielullesi armollinen! Sinä olit minulle rakas, rakkaampi kuin monet muut naiset. Sinä olit todella jumalaapelkääväinen, sillä olit aina köyhä. — Semmoista päivää ja semmoista yötä, kuin edelliset, en ole elänyt. Klo 4 aamulla [30/6] matkustin Antero raukan kanssa Lapualle." Helposti ymmärtää, minkä varjon morsiamen sisaren kuolema heitti

häitten yli.

Kaksoishäät Lapualla torstaina 9 p:nä heinäk. 1846 olivat kenties mahtavimmat, mitkä herännäisyyden aikana nähtiin, aikana, jolloin perhejuhlat, syystä etteivät viranomaiset voineet kieltää heränneitä kokoontumasta semmoisiin, kutsuttujen vieraiden lukuun ja vieraanvaraisuuteen nähden kehittyivät niin suurenmoisiksi, että ne palauttavat muistiin renessansikauden upeat pidot, miten erilaisia ne kaikissa suhteissa olivatkaan. Muinoin ruhtinaat ja muut ylhäiset sekä kaupunkien porvariston varakkaimmat kilpailivat keskenään maallisen komeuden ja loiston ylellisyydessä ja vieraitten kestitsemisessä; nyt tahdottiin hämmästyttää surutonta maailmaa kutsumalla eri suunnilta uskovaisten joukot yhteiseen antautumiseen Jumalan sanan viljelemiselle, yhteiseen hengellisen elämän virkistykseen ja tunnustukseen. Juhlien toimeenpanijat ja vieraat eivät enään olleet maailman ylhäisiä, vaan maalaispappeja ja maalaiskansaa, mutta sittenkin oli renessansin ja herännäisyyden edustajissa jotakin yhdenlaatuista, he tunsivat olevansa vapautettuja vanhasta sovinnaisuudesta, heissä asui uusi henki, ja sen vuoksi he, vaikka jonkinlainen surumielisyys olikin heränneitten tunnusmerkkejä, joukossa olivat rohkeita, yritteliäitä, iloisia, jopa ylimielisiäkin. Itsestään on ymmärrettävää, että juhlimisessa nyt niinkuin ainakin piili se vaara, että unohdettaisiin asettaa suu säkkiä myöten. Kun kerran oli tavaksi tullut, että heränneitten perhejuhlisiin oli kutsuttava vieraita joukottain, ei monestikaan enää kysytty, oliko perheellä varaa kestitä kuinka monta tahansa. Niitä, jotka eivät tahtoneet alistua yleiseen tapaan, syytettiin saituudesta, ja välttääkseen sitä moni johtui elämään yli varojensa. Vuosia myöhemmin, kun silmät olivat avautuneet näkemään herännäisliikkeen aikaa myöten kehittyneitä varjopuolia, Kihlman eräessä kirjeessä (16/5 1852) Essenille huomauttaa tästä. "Pramea elämä", sanoo hän, "oli tarpeellinen pramealle kristinuskolle. Tämänlaatuista kristinuskoa täytyi ylläpitää alituisella kestitsemisellä." — Joku aika häitten jälkeen Pyhjärven kappalaisen-apulainen Heikki Schwartzberg laajassa kirjeessä kuvasi häät ystävälleen K. J. Engelbergille Pulkkilassa. [Tästä kirjeestä on tiettävästi säilynyt ainoastaan jäljennös, jonka omistaa Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.] Siitä ovat pääasiassa seuraavat piirteet ja kohtaukset.

Malmberg, häätalon oikea isäntä, ja Essen, joka tytärpuolensa puolesta myöskin oli isäntä ja toimeenpanija, olivat molemmat kutsuneet vieraita, yhteensä 200 henkeä säätyläisiä ja 200 talonpoikaisia. Kumminkin oli osa kumpaakin luokkaa, tilan riittämättömyyden takia, kutsuttu saapumaan vasta toisena päivänä klo 10 a.p., mutta muutoinkaan eivät vieraat minään hetkenä olleet kaikki samalla aikaa saapuvilla. "Kaikki päivät olivat matkapäiviä, ihmisiä tuli ja lähti koko ajan." Joku oli laskenut, että pappeja oli saapunut 48, mutta Schwartzberg arvelee niitä olleen enemmän. Mainittu luku saa ymmärtämään, että suurin osa Etelä-Pohjanmaan heränneitä pappeja oli häissä ja sen lisäksi melkoinen joukko kauempaakin, ei ainoastaan sukulaisia vaan muitakin, sillä tiedämmehän jo siitä, mitä on kerrottu Kihlmanin matkoista, että heränneet papit ympäri maata olivat keskenään tuttuja, veljiä. Suruttomia (säkra) s.o. ei-heränneisiin kuuluvia pappeja oli tuskin muita kuin pari kolme Lapuan pitäjän pappia ja rovasti Kihlman, joka viimeainittu oli vaimonsa kanssa tullut poikansa häihin, mutta jo toisena päivänä lähti pois. Pukuun nähden oli hääväki vakavan tummaa, väritöntä joukkoa. Miehet parrattomine kasvoineen, jakaus keskellä päälakea, papit pitkässä, napitetussa mustassa takissa, valkoiset liperit kaulassa ja talonpojat harmaassa sarkapuvussa, jonka merkittävin osa oli lyhyt körttinuttu; naiset, mitä säätyä olivatkaan, mustassa tai tummansinisessä hameessa, olkapäitä peittävä, neulalla rinnalle kiinnitetty huivi kaulassa, tukka samoin kuin miehillä sileäksi kammattu, keskeltä jaettu ja pantu palmikolle, joka joko riippui vapaana tai oli takaraivolle kiehkuraksi koottu. Eivät mitkään heleät värit, eivätkä mitkään kultaiset taikka halvematkaan koristeet häirinneet yksitoikkoisuutta. Semmoista oli hääkansa yleiskatsaukselta; mutta toista oli kun siihen lähemmin tutustui. Silloin huomasi, että enemmistö pappeja oli nuoria, noin 30-ikäisiä, vilkkaita, innokkaita, tarmokkaita miehiä, että talonpoikien vakavissa kasvoissa ilmeni henkevyyttä ja syvämielteisyyttä, joka ei ollut jokapäiväistä laatua, ja pian erotti naistenkin joukossa eri-ikäisiä, eriluonteisia, eri elämänkoulun käyneitä. — Paitsi Marielundissa oli häävierailta myöskin käytettävinaan läheisen Kauppilan talon huoneet, ja siellä oleskelivat enimmäkseen talonpojat. Itse häätalossa olivat varsinaiset asuinhuoneet vanhempien ja naisvierasten hallussa, jota vastoin ylliskamari ja avonainen ullakko oli jätetty "ukkojen" (Paavo Ruotsalaisen y.m. talonpoikaisten johtajien) ja pappien valtaan.

Schwartzberg saapui häätaloon vaimonsa, Luran, ja tämän veljen, Iin kappalaisen Janne Stenbäckin, seurassa keskiviikkona i.p., jolloin siellä jo oli paljon ennen tulleita, Paavo Ruotsalainen, [J. L. ja W.] Niskaset, pappeja ja naisvieraita. Paavo oli erittäin reipas ja hupaisa. Tavatessaan tulijan hän kohta kysyi, oliko hänellä passia, ja kun hänellä, "niinkuin taitamattomalla", ei ollut mitään näytettävänä, otti Paavo esiin omansa nimittäin Hedbergin [Kirjanen oli K. J. Nordlundin tekemä, mutta ilmestyi ilman tekijän nimeä ja luultiin Hedbergin kirjoittamaksi, syystä että siinä puolustettiin hänen suuntaansa.] kirjasen "Väärän opin kauhistuksesta j.n.e.", joka oli kirjoitettu Renqvistin samannimistä kirjaa vastaan, mutta jota "ukot" sanoivat "Uskon ruumissaarnaksi". Siitä hän luki sen kohdan, joka sisältää kiitosta hänelle itselleen, vaan ei muuta. — Schwartzbergin mielestä seurustelu säätyläisten kesken ei ollut hauskaa, oltiin kyllä olevinaan kursailemattoman ystävällisiä ja veljellisiä, mutta kuitenkin oli "hienoa ja väkinäistä", vaikka veisattiin pianon säestyksellä. Toista oli kun Paavo tuli hetkeksi sisään. Kävelen

edestakaisin salissa hän väliin puhui virsien välissä, antaen ohimennen milloin toiselle milloin toiselle letkauksen (s.o. mieskohtaisen muistutuksen, tarkoittaen puhutellun hengellistä elämää). Siitä mieliala vilkastui, mutta silloin kutsuttiin illallisille. Kun toisessa huoneessa syötiin, alotettiin pestä salin lattia seuraavan päivän juhlaaksi. Mutta työ oli tuskin puolivälissä, ennenkuin Malmberg, ukko ja muut palaamalla saliin ajoivat akat vesisaavineen ja kiuluineen niin pikaiseen pakoon, että he jättivät pesinrievut jälkeensä. Ukko alkoi jälleen kävellä märällä, liukkaalla lattialla potkien pois rievut tieltään. En ole koskaan, sanoo kertoja, nähnyt häntä niin innostuneena kalliiseen asiaan, sillä hän hoiperteli niinkuin humalainen. Sitten hän piti rukouksen. Mutta sekin tapahtui oudosti ja kummallisesti, sillä hän löi toisinaan kovasti tuoliin, ja siunaus jäi katkonaiseksi. ("Hupaista olisi ollut tietää, mitä itsekukin ajatteli tästä illasta.") [*M. Rosendal*, m. p. III, s. 47, (ja hänen mukaansa *Oravala* P. Ruotsalaisen elämäkerrassa) kertoo rukouskohtauksen vähän toisin ja sanoo sen tapahtuneen Paavon astuessa häätaloon. Schwartzbergin kertomus on ilmeisesti läsnäolleen tekemä.]

Seuraavan päivän aamupuolella veisattiin taas salissa pianon mukaan, ja ukko käveli ja letkautti ketä sattui. Oli sangen hauskaa. Iltapäivällä olivat suuret häät, joissa molemmat parit vihittiin yhdellä kertaa. Malmberg vihki, ja papeista yhtyivät parhaimmat äänet messuun ja veisuun. Jälestäpäin Julius Bergh luki ja puhui. Huoneet olivat tungokseen täynnä ihmisiä; kertojamme kuunteli puhujaa, seisoen porstuassa.

Yleensä Schwartzberg ei viihtynyt alhaalla, jossa hän olettaa Lapuan hienoston esiintyneen täydessä loistossaan(!), mutta sitä vastoin hänellä ylisillä oli monta hauskaa hetkeä ukkojen kanssa. Muun muassa Paavo ukko saneli Niskaselle esipuheen ennen mainittuun kirjaseen, ja F. O. Durchman kirjoitti sen sitten (kauniilla käsialallaan) sen kappaleen kanteen, jota ukko sanoi passikseen, jotta Niskanen veisi sen Iisalmen rovastille, toht. R. V. Frosterukselle, joka jo ennen oli puolustanut Renqvistin kirjaa J. L. Niskasta vastaan. Näin se kuului: "Tässä seuraa yksi vähäinen selityskirja Renqvistin hävytöntä kirjaa vastaan; ja tämä on tapahtunut jo kuningas Ahasveruksen aikana, ja Mardokai näki silloin unen, että kaksi suurta lohikäärmettä soti keskenänsä, että maa jytisi siitä. Ja nämä lohikäärmeet olit, niinkuin jokainen tietää, että Haaman oli ensimmäinen ja Mardokai toinen. Ja nyt tällä aikaa meidän kristillisessä seurakunnassa on Herra Pastori Renqvisti yksi ja Hedbergi on toinen. Nämä pedot nyt sotivat keskenänsä niinkuin lohikäärmeet. Nyt he pyytävät yhdestä mielestä ylösnäköä sen vähän Esterin, mutta hän on sen suuren kuninkaan Ahasveruksen käskystä suljettu hänen linnaansa, ettei nämä pedot voi häntä vahingoittaa. Kelvatkoon tämä vähäinen esipuhe tämän kirjan esipuheeksi, vaan itse lukija taitaa p. raamatusta sen enemmän käsittää ja selkeyden löytää." (Alla Paavon puumerkki: + d — risti ja ylösalasin käännetty P.)

Toisen häpäivän aamupuolella luki Durchman [arvattavasti yliskamarissa] ääneen sensorin jo hyväksymästä kolmannesta vihkosta hänen ja Antero Ingmanin suomentamaa Lutheruksen postillaa ja aiheutti sillä monijaksoisen kiivaan väittelyn heidän käyttämästään suomenkielestä, joka laadultaan oli aivan uutta hengellisessä kirjallisuudessa. Schwartzbergistä (jolla jo ennestään oli "äkää Durchmania vastaan" — hän oli tyytymätön tämän suomentamaan Luteruksen kirjaseen: Lyhyt tapa tutkia kymmeniä käskyjä, uskoa ja Isä meitä, Vaasa 1844) lukeminen tapahtui teeskennellysti, ja loukkasivat häntä myöskin semmoiset lauseparret kuin "tulla tupsahtaa taivaaseen", "kiiättävä tuulen tupru" (Paavalista) [Mainituista lauseparsista näkee, että Durchman luki pitkän loppiaissaarnan, jossa Luterus kuvaa paavilaisia, sovittaen heihin Paavalin sanat 2 Tim. 3: 1-9. Näytteenä käännöksen kansanomaisesta kielestä otan tähän ne kohdat, joissa nuo lauseparret esiintyy:

187. *Kymmenenneksi, ovat he sopimattomia eli erikoisia.* Mutta tässä mennä rynnöstyä P. Paavali niinkuin kiiättävä tuulen tupru juuri päätä pahkaa tätä hengellistä pyhää oikeutta kohden, joka kuitenkin niin paljon opettaa edustuksista, vapauksista, muutoksista, ja ampuu juuri kohden tuota pyhää sydän arkkua (scrinium pectoris) Roomissa. Luonto ja Jumalan järjestys säätää näin: jos ihmisten pitää elämän keskenänsä yhteydessä, niin on tarpeellista, että he yhdessäki raatavat ja kantavat yhteisiä kuormia yhteisillä hartioilla, tekevät työtä yhteisellä kädellä; niin sitoo heitä yhteinen hätä kiinni toisihinsa.

223. Mutta pyhän ristin, jonka Kristus pani kaikille seuraajillensa ja joka ei kärsi mitään hekumata, ovat he pettäneet sangen sievästi: ovat sen kaivaneet hopiaan, niin että on nyt helppo kantaa eikä saata mitään vaivaa, jopa myypi muiskujansa ja siunaustansa ja on heille tullut hyödyttäväiseksi hekuman palveliaksi. Mutta sydämmeen elköön tulko pyhä risti, eikä olko sillä mitään tekemistä heidän elämänsä kanssa; sillä heidän vapautensa, röykkeytensä, kerskauksensa ja paisumuksensa on pannut sille salvan eteen. Kuitenkin kantavat Herralle kiitokseksi ristinsä kunniallisella tavalla hapiassa, ja niin tulla tupsahtavat päätä pahkaa taivaaseen.] y.m. Ensin oli Schwartzberg yliskamarissa, jossa silloin eivät kuitenkaan suomentajat eikä Paavo olleet läsnä, moittinut uutta suomea. Väittely uudistui sitten ullaakolla, jonne Durchman ja Ingman ja vähitellen paljon muitakin kokoontui. Murheen masentamana Ingman oli vaiti, eikä Schwartzbergkaan ensiksi tahtonut käydä asiaan käsiksi, mutta toiset vetivät hänet esiin. Silloin vaihdettiin kiivaitakin sanoja. Durchman: "Sinä et osaa suomea." Schwartzberg: "Olen hamasta äitini kohdusta täysi ja selvä suomalainen, mutta sinä ainoastaan puolisko" — — —; hänen mielestään kielen outous ja koreus teki hengen ja sisällyksen tärkeyden tehottomaksi. "Perään

ajatelkoot itse", oli Schwartzbergin loppupäätelmä, "jos ei juuri meidän joukko sen kautta, että me suomea muutteleimme hengellisissä kirjoissa, anna maailmalle tilaa muuttaa koko pyhää raamattua ja niin poisottaa koko Jumalan sanan." Wilh. Niskanen muistutti vain pikku seikoista, esim.: "Mitä se hyödyttää, että kirjoittaa prikku ja ei (ett'ei), eikö ole selvintä kirjoittaa *ettei* eli myös *että ei* j.n.e." Malmberg vertasi koreaa suomea koruihin puettuun porttoon(!) Tämä oli jo liikaa; luullen, että kaikki olivat heitä vastaan, Durchman ja Ingman harmistuneina vetäytyivät pois. Suurin osa pappeja ja herroja, jollei kaikki, oli läsnä, ja sitä paitsi useita talonpoikiakin Isostakyröstä ja muualta. (Fredr.) Östring, (Edv.) Svan y.m. olivat Schwartzbergin puolella, mutta toiset taas Durchmanin kannalla.

Kahakan jälkeen Malmberg puhuen kahdenkesken Schwartzbergin kanssa ilmaisi tälle, että Durchman "akkain juorujen johdosta" kuvitteli, että ystävät pohjoispuolella ja Savossa olivat tyytymättömiä häneen ja muihin täällä etelässä, ja käsitti hyökkäyksen hänen suomennostaan vastaan aiheutuneen siitä sekä todistavan hänen kuvitteluaan. Malmbergin kehotuksesta Schwartzberg otti asian puheeksi Durchmanin ja Ingmanin kanssa (jonka jälkimäisen Durchman tahtoi mukaan), ja eräässä ullakon nurkassa hän yksityisesti vakuutti, että pohjoisessa ei suinkaan ollut mitään epäluuloa heitä eikä heidän kristinuskoaan vastaan; ainoastaan siitä oli hän suuttunut, että Durchman oli kääntänyt Luteruksen "Lyhyt tapa"-kirjasen. Siitä vaihdettiin sitten ajatuksia, ja oli Durchman tullut tyyneemmäksi.

Myöhemmin yhä samana aamupäivänä Paavo meni Kauppilaan, jossa talonpojat veisasivat, luki ääneen Björkqvistin saarnan kolmantena sunnuntaina pääsiäisten jälkeen, piti sen johdosta pienen puheen ja luki sitten vielä kappaleen Björkqvististä. Se oli hyvin hupaisaa ja kehottavaa. Iltapäivälläkin ukko kävi siellä ja piti lyhyen jäähyväispuheen. Sen jälkeen hän laitto itsensä valmiiksi matkaan. Silloin tulivat melkein kaikki talonpojat Kauppilasta katsomaan hänen lähtönsä, ja myöskin Marielundissa mentiin ulos pihalle. Suuri pihamaa oli niin täynnä kansaa, että tuskin pääsi paikaltaan liikkumaan. Juuri lähtöhetkellä Paavo sanoi matkatoverilleen, kauppias Petanderille: "Missä puteli?" Ja kun toinen oli vetänyt putelin esiin kontista ja antanut sen ukolle, otti tämä siitä aika siemauksen lausuen: "Juomarin nimeä pitää minun kuitenkin kantaa." Sitte hän ojensi putelin toverilleen, ja kun tämäkin aikoi juoda, ukko huusi: "Kah, älä kaikkea juo!" niin että kaikkien täytyi nauraa. Kaikkea tätäkin ukko suolasi useilla lyhyillä lauseilla: "Katsokaat eteenne" j.n.e. — ja niin he lähtivät. Ikävä mielissään talonpojat palasivat Kauppilaan, ja heitä seurasi Schwartzberg ja jotkut muutkin yläluokkalaiset. Siellä veisattiin taas, ja J. L. Niskasen kehotuksesta Schwartzberg luki Wegeliuksen postillasta toisen pääsiäispäivän saarnan.

Illemmalla ryhdyttiin häätalossa keskustelemaan, mitä oli tehtävä uuteen (J. J. Nordströmin laatimaan) kirkkolakiehdotukseen nähden, ja tultiin seuraaviin yksimielisiin päätelmiin: Kaikkien säätyjen on ehdotusta vastustettava, sillä se koskee kaikkia säätyjä; ensin on kysymys käsiteltävä sanomissa, jotta saataisiin tietää, mitä maailma ajattelee siitä, ja ehkä houkuteltaisiin viholliset luovuttamaan aseensa; sillä välin tulee jokaisen panna muistiin, mitä hänellä oli sanottavaa ehdotusta vastaan, jonka jälkeen yleisessä kokouksessa näistä muistutuksista laaditaan yhteenveto esitettäväksi suoraan keisarille, samalla kuin eri tahoilta tulevat muistutukset rovastien, kuvernöörien y.m. kautta menevät tuomiokapituleihin. Sitä paitsi päätettiin, että tunnustuskirjat, joista ehdotus hylkää useimmat, olisivat viipymättä julkaistavat suomeksi, sillä sen jälkeen kun uusi laki oli vahvistettu, olisi kai niiden ulosantaminen tuskin ajateltavissa. Jos. Grönberg y.m. ottivat suorittaakseen tehtävän. [Neuvottelu kirkkolaki-ehdotusta tarkottavista toimenpiteistä on ennen mainittu *E. G. Palménin* tutkimuksessa: 1869 vuoden kirkkolain vanhemmista esitöistä. Kirkkohist. Seuran pöytäk. IV, 97. — V. 1849 ilmestyi *Lutherilaisen seurakunnan* opin ja uskon *tunnustuskirjat*. Latinasta suomensi Joseph Grönberg. Vaasassa, P. M. F. Lundberg.]

Sitäkin myöhemmin, illallisten jälkeen, leimahti väittely suomenkielestä vielä kerran ilmieleikkiin. Se oli jo alkanut, ukkojen ylliskamarissa, Durchmanin, Ingmanin, Niskasten y.m. kesken, kun Schwartzberg tuli sinne, ja tämä kiukkuisesti ryntäsi taisteluun: "Voi, kun ette häpeä sotkea lorusuomeanne hengellisiin kirjoihin — Kemellin sotkuiseen juttuun juomareista, koottu kohmeloväen suusta, Kultalaan, Kanavaan, [Kl. J. Kemell oli Oulun Viikkosanomissa m.m. julkaissut Bellmanin mukailun: 'Ystävä kullat'; 'Kultala' oli K. N. Keckmanin kääntämä Zschokken kertomus 'Goldmachedorf', 'Kanava' P. Hannikaisen sanomalehti Viipurissa.] y.m. senlasiin on suomenne hyvää, ja niissä minä sitä kunnioitan, mutta olkaa tukkimatta sitä hengellisiin". — — — Kun hän yhä jatkoi samaan tapaan antamatta sananvuoroa kellekään, silloin Durchman asettui leveästi ja kunnioitettavasti istumaan tuolille ja rupesi kimeällä äänellä pitämään ruumissaarnaa Schwartzbergille, matkien sitä ruotsinvoittoista kieltä, jota siihen aikaan monessa kirkossa saatiin saarnatuolilta kuulla (skjeelu, skynddein, Juumala j.n.e.). Hän näytteli osaansa mestarillisesti, niin että kaikki nauroivat ja väittely kerrassaan taukosi. Hetken saarnattuaan Durchman ja Ingman menivät ulos, palatakseen vähän myöhemmin, niinkuin ei mitään olisi tapahtunut. — Sittemmin jatkettiin vielä seurustelua useita tunteja jutellen milloin mistäkin. Läheltä sentään piti, etteikö uusi kahakka syntynyt, kun Durchman alkoi ylistää Luterusta. J. L. Niskanen oli silloin esittänyt autuudenjärjestyksen Wegeliuksen mukaan ja päättänyt: "Tuskinpa teidän Lutherukseenne niin komeesti

selittää asiaa." — "Paljon paremmin!" oli Durchman lausunut siihen ja sitten esiintuonut uskontunnustuksensa Luteruksen kirjoista. Sen hän teki sangen hyvin, myöntää Schwartzberg, mutta sanoo kuitenkin, että hänellä oli suuri halu iskeä, kun Luterusta ylistettiin, mutta hän pysyi vaiti, jotta ei rauha häiriintyisi. — Seuraavana päivänä vieraat lähtivät. Sitä ennen olivat kumminkin Malmberg, Durchman ja Schwartzberg keskenään vielä puhuneet tuosta luullusta erimielisyydestä (pohjoisempaan ja etelämpänä asuvien välillä). He erosivat veljellisessä sovussa, kukin puolestaan vilpittömästi tahtoen ottaa huomioon Hedbergin varoittavan esimerkin ja olla uskomatta kaikkia sanomia, jotka paholainen lähettää aikaansaadakseen puolueita ja kuolemaa. — "Senlaiset olivat nämä häät."

Miten paljon kuvaavaa Schwartzbergin kertomus sisältäneekään, on se sentään yksipuolinen. Se on laadittu maalaispapin kannalta, joka ei pyytänytäkään antaa yleiskuvausta. Hän ei lausu sanaakaan morsiusparista; hänestä niinkuin kenties useimmista muistakin olivat ne ja häät semmoisenaan sivuasiana, suuren herännäiskokouksen veruke. Miten aika kului "Lapuan hienostolta" y.m., jotka täyttivät Marielundin ("Marjaluntin") asuinrakennuksen alakerran, jää niinkään sanomatta; saamme vain olettaa, että siellä veisattiin ja laulettiin ja että Julius Berghin jälkeen toinen pappi astui toisen jälkeen lukemaan ääneen ja puhumaan, sillä muu ajanvietto ei tullut kysymykseenkään kuin loppumaton seurojen pito. Ainoastaan ruoka-ajat keskeyttivät hartausharjoituksia. Vihdoin kertoja laiminlyö puhua siitä, miten vieraita kestettiin. Meille myöhemmän ajan lapsille olisi kumminkin ollut mielenkiintoista kuulla, kuinka satojen ihmisten maallisetkin tarpeet tyydytettiin. Vaadittiin siinä pitkiä pöytiä, suuria patoja ja runsaita ruokavarastoja! Entäs juomatavaroita! Olihan tapa semmoinen, että illoin juotiin totia, jopa runsaastikin, ja niin tiedetään tapahtuneen näissäkin häissä. Sen jälkeen kun tekijä oli edeltäkäsikin julkaissut tämän kuvauksen Lapuan kaksoishäistä ("Aika" 1914, s. 481-490), on hänellä ollut ilo rouva Lydia Hällforsilta vastaanottaa kirje, joka sisältää tietoja häitten aineellisesta puolesta:

"Kihlman suoritti Malmbergille tuhat ruplaa häiden pidosta". (Menoerä onkin aivan oikein merkitty hänen tulo- ja menokirjaansa — "för mitt bröllop"). Sitä paitse ostettiin koko hääjoukolle tarvittavat ruoka-astiat, posliinit, ja ne kaikki jäivät Malmbergin omaksi. Häävieraat toivat äärettömän paljon ruokavaroja tullessaan häätaloon. Kauppiaat Uudestakaarleppyyttä ja Vaasasta niinkään toivat ankkurittain ja laatikoittain tavaroitansa. Erityisesti muistan, että kertojat mainitsivat rusinoita ja rommia(!)

"Maalaiset tietysti toivat omia herkkujaan, leipää, voita, juustoa, tuoretta ja paistettua lihaa, niinkuin vieläkin kuuluu olevan tapana Lapualla ja monessa muussa paikassa. — Ajattelen, että näistä pikkutiedoista ehkä käy ilmi, miten köyhän pitäjänapulaisen kannatti ja miten hänen vaimonsa jaksoi pitää tällaiset suuret pidot". — Että joukossa oli yksityisiä raittiita ja montakin, on kyllä tunnettu, mutta raittiuden ajamista ei katsottu miksikään hyväksi, vaan ulkokultaisuudeksi, tekopyhyydeksi, ja tämä käsitys saa myöskin ymmärtämään Paavon uhmailevan menettelyn, kun hän koko hääkansan edessä otti "piiskaryypyn". Hänelle vain naurettiin, eikä suinkaan ivallisesti, koska menevä jätti "ikävän" jääneiden mieleen. Kaunista on kertojalta, että hän pidättäytyy arvostelemasta näkemiänsä, mikä ei lainkaan ole tavallista suurten pitojen vieraisissa. Ainoastaan sulkumerkkien väliin pantu kysymys, sen jälkeen kun hän on kuvannut Paavon meluavan rukouksen hääpäivän aattona, viittaa siihen, että hän ei lausunut julki kaikkea mitä mietti, taikka että hän ainakin arveli muissa liikkuneen sekavia ajatuksia ja tunteita.

Suurin osa hääväkeä matkusti Alahärmään rouva Ingmanin hautajaisiin, jotka olivat sunnuntaina 12 p:nä. Siellä oli tietysti myöskin Kihlman ja hänen nuori rouvansa, jotka olivat läheisimpiä surevia, ja joista häitten kuvauksessa on tuskin sanaakaan mainittu. Niinkuin häissä oli seuroja pidetty, pidettiin niitä hautajaisissakin, ja "hyvin hauskaa oli siellä ollut", vakuuttaa Schwartzberg lausetavalla, jonka merkityksen jo edellisestä tunnettu. Schwartzberg itse ei ollut Alahärmässä, sillä hänen Lauransa halusi viettää ainakin yhden päivän veljiensä seurassa Munsalassa, missä sotaisa Pyhäjärven pappi vielä kerran alkoi väitellä suomenkielestä hengellisissä kirjoissa lankonsa, Lauri Stenbäckin, kanssa. Kun tämä oli lausunut sen ajatuksen, että raamatunsuomennos ollen täynnä ruotsalaisuuksia olisi uudistettava puhtaampaan suomenkieleen, oli toinen huudahtanut: "Eiköhän tällä ajalla, koska maailma kaikin puolin hampaitansa hioo, olisi itse kullakin muuta tekemistä kuin käännellä ja väännellä suomenkieltä ja muita turhanpäiväisiä, tarpeettomia asioita, vai luuletkos sillä tavoin saavasi asees kuuratuksi ja valmistuvasi sotaparaadille, kun tarvitaan?" — Siihen Stenbäck ei vastannut mitään, ja niin väittely päättyi. —

* * * * *

Häämatkat nykyisessä merkityksessä olivat tuntemattomia heränneitten piireissä, eikä nimitys myöskään sovi sille matkalle, jolle Alfred Kihlman lähti 17 p:nä heinäk. näyttääkseen vaimolleen lapsuudenkotinsa Kruununkylässä. Ei ole mitään muistiinpanoa niiltä päiviltä, joina nuori pari siellä vieraili, mutta tiettyä on sentään, että vanhemmat avoimin sylin ja sydämin vastaanottivat uuden tyttären. Silloin, taikka kenties toisella matkalla, 10 p:nä elok., nuoret nimismies Hellbergiltä vuokrasivat Härbärge [Tämä nimi on nykyjään unohtunut; paikkaa nimitetään nyt "Venmans", muistona siitä, että siinä 1853-57 asui kappalaisenapulainen Fredr. Vilh. Venman, jonka vaimo on tunnettu J. L.

Runebergin entisenä ystävättärenä.] nimisen asunnon joen rannalla, noin puoli kilometriä länteenpäin kirkolta. Rakennus oli tarpeeksi tilava — sali, kolme kamaria ja keittiö sekä kaksi ylliskamaria — mutta vaati perusteellista korjausta. Sen vuoksi ja yhä jatkaakseen suomenkielen opintoja Kihlman päätti vielä jäädä Malmbergin luokse Lapualle, ja isänsä suostumuksella hän anoi tuomiokapitulilta lupaa saada 1 p:ään kesäk. 1847 asua Kruununkylän ulkopuolella, vaikka oli määrätty apulaiseksi sinne. Myöntymys tulikin siinä muodossa, että hän "vähemmän kiireisinä aikoina" saisi oleskella jossakin läheisessä suomalaisessa seurakunnassa.

Näin tuli Kihlman viettäneeksi ensi vuotensa melkein virkavapaana. "Olen kaikin voimin ryhtynyt suomeen", hän kirjoittaa isälleen, (28/10 1846). "Niin kauan kuin minä huolehdin poikien luvuista, en paljonkaan edistynyt, mutta nyt kun Malmberg on saanut tänne uuden kotiopettajan Helsingistä, ei minulla ole muuta työtä kuin lukea suomea aamusta iltaan. Jos lukeminen auttaa, niin pitäisi kai siitä joskus tolkkua tulla. — Olen luvannut Ingmanille kahtena tulevana viikkona hoitaa hänen virkaansa Alahärmässä, ei kuitenkaan saarvoja. Saa nähdä kuinka tulen siellä toimeen! Pahinta on, jos minut kutsutaan sairaitten luokse. Täytyy repiä häpeältä silmät ja tehdä parastaan. Ingman [on Isossakyrössä ja] suomentaa [Durchmanin kanssa] Luterusta. — — Kuinka isä on jaksanut virassaan? Isä parka ei ole saanut suurta apua apulaiseltaan; mutta minä koetan käyttää aikaani niin hyvin kuin ymmärrän, voidakseni sitten, Jumalan avulla, suorittaa mitä minun tulee." —

Ei syksy sentään kulunut ilman vaihtelua ja seikkailuja. Lokakuun 12 p:nä Gela lähti Tampereelle tapaamaan ainoata sisartaan Hildaa. Tämän puoliso, Frans Bergroth, oli näet siellä tehtaassaarnaajana. Matkan hän teki Ingmanin ja Durchmanin seurassa, joten Kihlman saattoi olla huoleton; mutta kovin ikävä hänen tuli olla ensi kerran pitemmän aikaa erillään vaimostaan. Viikon päästä Gela Ingmanin, Grönbergin y.m. seurassa jälleen suuntasi matkansa kotiin ja saapui Ruovedelle, Peskaan, 19 p:nä klo 3 i.p. "Ja arvaapas, kenet tapasin täällä?" Gela kirjoittaa sisarelleen. "Olin tuskin asettunut istumaan lähelle vieraskamaria, kun Kihlman kauniisti astui esiin ja tuli tervehtimään minua. Uskotkos, että olin ihmeissäni ja iloinen — minä, joka olin odottanut täällä saavani kauhean ikävää! Oli kovin hauskaa tavata." — Tapauksen yksinkertainen selitys on se, että ikävä oli ajanut Kihlmanin matkustamaan vaimoansa vastaan. Jos Gela oli iloinen, niin kyllä oli Kihlmankin. "Mieluinen kohtaaminen ja sydämestä", hän on merkinnyt almanakkaansa. Kotiin tultiin 23 p:nä.

Kertomani pieni välikohtaaminen todistaa, että — huolimatta siitä mitä Kihlman niin järkeilevästi oli kirjoittanut vanhemmilleen, kun hän elokuulla 1845 Pihlajavedellä oli eronnut morsiamestaan — tosirakkaus yhdisti hänet ja Gelan toisiinsa.

Kotiopettajana Kihlman oli elänyt Malmbergilla niinkuin perheen jäsenen ainakin eikä tietävästi häitteenkään jälkeen siinä kohden muutosta tapahtunut, vaan tuli hänen nuori rouvansa uudeksi jäseneksi samaan perheeseen. Läheiset sukulaisuudet selittävät tämän, ja nuorista oli ymmärrettävästi mukavaa lykätä taloushuolet, kunnes pääsivät omaan kotiinsa Kruununkylään. Mutta toiselta puolen johtui siitä sekin, että kaikki mikä häiritsi Malmbergin perheen elämää vaikutti heihinkin, eikä mullistavia tapauksia suinkaan puuttunut. Ensiksikin mainittakoon, että Malmbergin aikomus oli ollut yhdessä Kihlmanin kanssa matkustaa Ruovedelle, mutta kun hän meni sanomaan hyvästiä rouvalleen, sai tämä hänet jäämään kotia, eikä vaimo syyttä vastustanut miehensä lähtöä, sillä ainoastaan kaksi päivää myöhemmin (21/10) hän synnytti lapsen. Toiseksi on kerrottava, että rouva Malmberg ei ollut vielä läheskään entiselleen toipunut, kun Malmbergiä itseään kohtasi erittäin uhkaava taudintapaus. Marraskuun 6 p:nä näet verenvuoto aivoihin aiheutti halvauksen, joka sai ympäristön pelkäämään pahinta. Koska Kihlman oli Alahärmässä, niin neiti Sofie Nordenkraft, joka Lapualla piti koulua paraasta päästä heränneitten pappien lapsille, lähti suoraan Vaasaan puhuttelemaan tohtori Churbergia. Tämä piti kohtausta vaarallisena, mutta kieltäytyi antamasta määräyksiä näkemättä potilasta. Silloin — sangen kuvaavaa ajalle — ei keksitty muuta neuvoa kuin lähettää sairas Vaasaan (jonne oli 8 peninkulmaa), vaikka hän oli niin huono, että hän itse ja muut luulivat viimeisen matkan olevan käsissä. Malmbergin vahva ruumiinrakennus kesti kuitenkin koetuksen, ja kaupungissa aloitettiin sitten silloiseen tapaan iilimadoilla, suonensisäillä ja kuppauksilla vähentää potilaan verivarastoa, mutta lopulta myöskin pitämällä jäätä pään päällä (nykyään ensimmäinen ja miltei ainoa keino) ajamassa verta aivoista. "Jollei pakkanen olisi tullut, niin että saatiin *jäätä*", oli tohtori sanonut, "olisi sairas luultavasti kuollut." Vähitellen Malmberg toipui.

Syystä että rouva Malmberg oli vielä liian heikko lähteäkseen Vaasaan, asettuivat Alfred Kihlman ja Gela sinne hoitamaan sairasta. Marraskuun 28 p:nä Alfred kirjoittaa isälleen olleensa kaupungissa kaksi viikkoa, mutta sen jälkeen hän vielä viipyi siellä kolmatta viikkoa. Varsinkin ensi aikoina oli Kihlmanin elämä sairaan luona kaikkea muuta kuin yksitoikkoista. Kun näet tieto Malmbergin vaarallisesta tilasta oli levinnyt, hänen lukuisat ystävänsä — yleensä ihmeen liikkuvaa väkeä! — tulivat toinen toisensa jälkeen kaupunkiin tavataksensa häntä ehkä viimeisen kerran. "Usko pois", Kihlman kirjoittaa 2/12 Reinhold Helanderille, "että täältä on toinen jos toinenkin kirje lähetetty. Sairauden alkuaikoina oli täällä paljon ystäviä idästä, pohjoisesta ja etelästä, ja silloin oli täällä kuin mikäkin ministerineuvosto koolla. Essen oli neuvoston presidentti. Nyt ei täällä ole muuta kuin minä, Gelani ja

Eliel [Malmbergin vanhin poika]."

Olof Helander kirjoittaa (Munsalasta 20/11) Reinhold veljelleen käynnistään Vaasassa seuraavasti: "S.p. kun sain kirjeesi, Keppoensis [tehtaanisäntä Otto von Essen] kertoi Malmbergin saaneen halvauksen ja olevan lääkärin hoidossa Vaasassa. Kohta päätin matkustaa sinne pahimmassa tapauksessa vielä kerran tavatakseni rakasta veljeä. Patruuna yhtyi asiaan ja lähti lauant. 14 p:nä Purmoon viemään tietoa Svanille. Pyhänä tulivat molemmat sekä [Jak. Henr.] Roos luokseni ja maanantaina matkustimme kaikki Vaasaan. — — Klo 6 illalla tulimme perille, ja hetken päästä pääsimme sairaan puheille, joka huolimatta voimattomuudestaan iloisesti vastaanotti meidät, jopa laski leikkiäkin. — — Lääkäri antoi hyvää toivoa. Seuraavana aamuna matkustimme me neljä toverusta Maalahdelle [tietenkin Svanin appivaaria tohtori Jak. Wegeliusta tervehtimään]. Kun saman päivän illalla palasimme sieltä, saimme iloisen uutisen, että tauti oli taittunut(!) ja tapasimme Malmbergin iloisena ja hilpeänä. Et voi uskoa, kuinka rakas hän meille oli ja kuinka olimme iloisia. Seuraavana päivänä palasimme kotia. Kihlmanin tapasin Vaasassa, käskien hänen kirjoittaa Sinulle, ja sen hän lupasikin tehdä. — — Matka oli hauska ja hupaisa; mutta nyt istun jälleen kotona surkeana kuin Latsarus. Mutta eipä se haittaa. Täytyy oppia jyrsimään kovaa leipäkannikkaakin eikä aina syödä kräämiä. Sitä tulen nyt koettamaan kotielämässäni, niin sisällisesti kuin ulkonaisestikin."

Joulukuun 16 p:nä pääsi Malmberg lähtemään kotiin ja samalla hänen seurueensakin, nimittäin rouva, joka viimein hänkin oli kyennyt tulemaan Vaasaan, sekä Kihlman ja hänen Gelansa. Lääkäri oli määrännyt, että ensinmainitun tulisi ainakin puoli vuotta olla ryhtymättä virkatoimiinsa, mutta siihen rohkealuontoinen mies ei tahtonut taipua; kumminkin on Kihlman merkinnyt muistiin, että Malmberg saarnasi ensi kerran sairautensa jälkeen 16 p:nä toukok. 1847, siis aivan täsmälleen kuusi kuukautta siitä päivästä, jolloin Vaasasta lähti. — Kihlman oli aikonut viettää joulua joko Malmbergilla taikka appivanhempiensä luona ja vasta uudeksi vuodeksi tehdä saarnamatkan Kruununkylään, mutta siihen isä ei kuitenkaan voinut suostua. Oli nimittäin niin, että sekä Kruununkylän kappalainen Wegelius että Teerijärven kappalainen L. Schalin olivat siksi raihnaisia, etteivät tulleet toimeen ilman apua. Alfredin täytyi siis luvata saarnata joulupäivänä Teerijärvellä, uudenvuoden päivänä Kruununkylässä ja loppiaisena jälleen Teerijärvellä — jopa viimemainittuna päivänä sekä suomeksi että ruotsiksi, mikä on senvuoksi merkille pantava, että hän silloin ensi kerran saarnasi suomenkielellä. — Näin tapahtui, ja vastaanaineet viettivät ensimmäisen joulunsa erillään toisistaan; Gela näet ei voinut seurata miestänsä Kruununkylään, sillä keli oli huono, ja hän oli joutunut tilaan, joka vaati erikoista varovaisuutta. Heidän vaihtamistaan kirjeistä näkee, kuinka ikävä heitä vaivasi. Alfred oli jouluaattona vanhempiensä luona (saarnavuorot oli niin muutettu, että hän joulupäivänä saarnasi emäkirkossa eikä kappelissa), sai niin paljon lahjoja — kaikenlaista, jota tarvittiin uudessa kodissa — "että häpesin", ja saarnasi sitten määrättyt vuoronsa, mutta päivät olivat hänestä kovin pitkiä. Samoin Gelan oli ikävä miestänsä, ja vaikeaa hänen oli olla lähtemättä rakkaan "ukkonsa" luokse.

Myöskin kevätkautena (1847) täytyi Kihlmanin joskus vielä saarnavuorojensa tähden jättää vaimonsa yksin, mutta melkein yhtä usein, kenties useamminkin hän oli muilla matkoilla milloin Gelan kanssa milloin ilman. Näistä on vain lyhyitä muistiinpanoja, mutta ansaitsevat ne kumminkin mainitsemista uusina todistuksina heränneitten pappien alituisesta matkustamisesta. Tuskin oli Kihlman uutena vuotena palattuaan Kruununkylästä ollut viisi päivää kotona, ennenkuin hän 13/1 Malmbergin seurassa lähti Kuortaneelle (A. N. Holmström), Ruovedelle (Peskaan), Tampereelle ja Längelmäelle, missä seurusteltiin Grönbergin sekä Frans ja Berndt Bergrothin kanssa. Kotiin palattiin 22/1, mutta viiden päivän päästä tuli taas Grönberg Lapualle, ja nyt lähdettiin yhdessä Isoonkyröön Antero Ingmanin ja neiti Erika Hällforsin häihin 28 p:nä tammik. Oleskellessaan Durchmanin luona oli Ingman tutustunut kaksi vuotta sitten Ahvenanmaalta Isoonkyröön muuttaneen rovasti K. E. Hällforsin perheeseen, jossa tyttäret olivat heränneitä, vaikka isä ja aluksi äitikin olivat herännäisyysliikkeen vastustajia, ja niin hän sai uuden, samanhenkisen elämäntoverin kotiinsa. Ohimennen mainittakoon, että nämäkin häät olivat "kaksoishäät"; samalla kertaa vihittiin näet Isonkyrön kirkkoherran apulainen Anders Joh. Lilius Henriette Hällforsin, Erikan kaksi vuotta vanhemman sisaren kanssa. Häematikalla oli Gelakin mukana samoin kuin sillä matkalla, joka kohta sen jälkeen Grönbergin ja Malmbergin seurassa tehtiin Uuteenkaarlepyyhyn, Kruununkylään y.m. — Helmikuulta on mainittava Niilo Gabr. Arppen häät Karolina Snellmanin kanssa Laihian pappilassa (11 p:nä), joissa Kihlman, Malmberg ja Grönberg myöskin olivat, puhumatta käynneistä Ala- ja Ylihärmässä, Alavetelissä (A. A. Favorin) y.m.s. — Maaliskuulla tapahtui laaja kiertomatka, jolla käytiin tervehtimässä ainakin kymmenkuntaa herännyttä ystävää. Kun Kihlman vaimonsa kanssa 15/3 oli palannut Kruununkylästä, matkusti hän vielä s. p:nä Malmbergin ja Essenin seurassa Kuortaneelle (Holmström), sieltä Keuruulle (Jak. Simelius) ja edelleen Jyväskylän kautta Kuopioon. Siellä viivytettiin päivä (20/3) Julius Berghin luona. Seuraavana päivänä matkaa jatkettiin Iisalmeen, jossa tavattiin "ukko", s.o. Paavo Ruotsalainen, ja J. L. Niskanen. Sieltä meni matka Kiuruvedelle ja Pyhäjärvelle, jossa Jonas Laguksen luona vierailtiin kokonaista kaksi päivää. Näiden päivien (24-26/3) kohdalle Kihlman on merkinnyt sanan: "Risbastun" (selkäsauna), joka tietänee, että Lagus jostakin syystä nuhteli joko häntä yksinään taikka kenties koko seuruetta. Loppumatkalla käytiin vielä Reisjärvellä (Jak. Hemming), Halsuassa (Z. Gallenius) ja Lappajärvellä (F.

P. Kemell), josta vihdoin Kauhavan hautta saavuttiin Lapuan Marielundiin. Matka oli kestänyt päivää vaille kaksi viikkoa. — Vielä mainittakoon huhtikuun 12-15 p:nä tapahtunut matka Malmbergin, Ingmanin ja Durchmanin seurassa Vaasaan ja Maalahdelle hautajaisiin. [Rovasti J. W. Fontellin suosiollisen tiedonannon mukaan haudattiin 14 p:nä huhtik. 1847 talollisen tytär 22-vuotias Brita Stina Markuksentytär Mattlar, joka samoin kuin hänen lähimmät omaisensa oli kuulunut heränneisiin.]

Oliko Turkuun saapunut tieto Kihlmanin pitkästä olostä Vaasassa Malmbergin sairauden aikana taikka hänen matkoistaan, sitä ei tiedetä, mutta varmaa on, että tuomiokapitulissa hänen elämänsä katsottiin liian vapaaksi. Sentähden tapahtui, että Pohjanmaalla saatiin huhtikuulla Turun sanomista lukea, että Kihlman oli määrätty armovuoden saarnaajaksi Alatornioon! Saattaa käsittää, minkä hämmästyksen tämä herätti Kruununkylässä, jossa apulaista sitä enemmän kaivattiin, kuin Wegelius oli tullut niin huonoksi, ettei hän ollenkaan pystynyt hoitamaan virkaansa. Onneksi tuomiokapituli, rovasti Kihlmanin kirjeen johdosta, peruutti määräyksensä, mutta Kihlmanin oli nyt entistä vaikeampi lähteä Lapualta — hänen vaimollaan kun oli viimeinen aika käsissä. Senvuoksi isä kirjoittikin (17/5): "Älä sentään kiirehdi, äläkä häiritse Angelikaasi! Hänestä ja hänen tilastaan riippukoon muutto!" Ratkaisu tuli 27 p:nä toukok., jolloin Gela onnellisesti synnytti terveen tyttölapsen, joka 31 p:nä kastettiin ja sai nimen Hanna. Kun sittemmin äidin ja lapsen tilassa ei mitään huolestuttavaa huomattu, Kihlman 6 p:nä kesäk. matkusti yksin Kruununkylään hoitamaan virkaansa.

Aviopuolisojen lyhyt ero aiheutti kirjeenvaihdon, josta tässä muutamia otteita. (Kruununkylä 9/6 1847): "Rakkahin vaimoni! — — Vähän ennenkuin tulin tielle, joka poikkeaa pappilaan, huomasin äitikkullan (söta mor) tulevan ajaen, kuorma tuoleja y.m. mukanaan. Minä pysähdyin nähdäkseni, kääntyikö hän Kokkolaan vai kirkolle päin. Kun jälkimäinen tapahtui, seurasin hiljaa perässä, ja niin tultiin yhdessä kotiini. Äiti oli hyvin iloinen ja tyytyväinen. Hän oli antanut piikojensa aloittaa puutarhatöitä. Minä ryhdyin kohta komentamaan, suunnittelin käytävät y.m. — — Nyt on niin paljon tehty, että vain vähän puuttuu. Rakennuksen keskikohdalta joelle menevä käytävä jakaa kasvitarhan kahteen osaan. Toiseen on istutettu ainoastaan mansikoita, sivuille viinimarjapensaita, ja valkosipulia; toisessa on 4 lavaa herneitä, sekä porkkanoita, punajuuria, tilliä, persiljaa ja turkinpapuja. Rediisejä on kylvetty kummankin osaston reunoihin. Pitkin rakennusta on pengeri, jossa tullaan näkemään keisarikruunuja ja muita harvinaisia kukkia. Vahinko että unohdin Sinun kukansiemenesi. Mutta vähät siitä, ne ovat varmaan jokapäiväisiä verrattuina minun harvinaisuuksiini. Vielä on olemassa pienempi osasto keittiönseinän takana. Siinä kasvaa ruoholaukkaa ja piparjuuria, jos niitä siihen kylvetään ja istutetaan. Kokonaisuus osoittaa puutarhurineroa, ja, jos edistyn, voi minusta aikaa myöten tulla taloustirehtööri. — Huoneita ei enää voi tuntea. Niillä ei ole taipumusta pysyä kohtuudessa. Niin inhottavia kuin olivat, niin valoisia ja siistejä ne nyt ovat. Ne ovat, meidän kesken sanoen, sopimattomia kristityille. Sitten kun raot oli rapattu, on seinille liisteröity harmaata kartuusipaperia. Keittiökamari, jossa kirjoitan tätä, on maalattu harmaaksi ja pirskotettu mustilla ja valkoisilla pilkuilla. Sali on punaisenkeltainen (brandgul) ja makuuhuone taivaansininen, valkoisella marmoroitu. Toiset huoneet ehkä sopivat niin vähän kieltäytyville ihmisille kuin me olemme, mutta makuuhuone on loukkaava. Vanhemmat ovat tehneet parhaimman ymmärryksensä mukaan, ja sentähden olen kiittänyt kaikkea, jotta en syyttä herättäisi mielipahaa. — Astiakaappi seisoo valkoisena salissa. Imperiaalisänky ja perhekätkyt, myöskin valkoisiksi maalattuina, loistavat makuuhuoneessa venäläisten tuolien ympäröiminä. — — Hyvästi! Nuku suloisesti, Hannikka!"

(16/6) — — "Olen nyt oudossa asemassa. Olen samalla kertaa pappi, sielunhoitaja, marttyyri, ekonommi, isäntä ja emäntä, piika ja renki. Pyhänä herätti saarnani monessa kuulijassa tyytymättömyyttä. Alkusanani olivat: 'Jos joku tulee minun tyköni, ja ei vihaa *isäänsä ja äitiänsä*, ja *emäntäänsä ja lapsiansa* (tämä Sinulle ja minulle) j.n.e., ei se taida olla minun opetuslapseni' [Luuk. 14: 26,27]. I[sä] on koko ajan ollut hyvin kätynen. Harvoin hän on puhutellut minua; ja silloinkin purevasti. Eräänä iltana tapahtui purkaus. Silloin tuli esiin viimekesäimenkin synti, että näet tuloisaarnani edellä annoin veisata: Guds ord hafver förgäten legat j.n.e. (Jumalan sana on ollut unohdettuna). Minä selitin asian niin, että hänen kunniansa pysyi loukkaamatta, mutta pyysin, että hän vastedes, jos oli sitä mieltä, että olin tehnyt väärin, kohta ottaisi asian puheeksi eikä kuukausia ja vuosia hautois paiseita sisässään. Isän mielestä oli tämä liiallista nuhtelemista, ja hän katkaisi keskustelun tuomittuaan minut hengellisesti ylpeäksi, ilman mitään todistusta. Saarnani viime pyhänä oli hänestä riittävä vahvistus hänen väitteelleen. Tulin ohimennen sanoneeksi suruttomia opettajia mykiksi koiriksi. Se oli anteeksiantamaton synti. Sunnuntaista saakka on hän enimmäkseen ollut vaiti. Äiti on puhunut hänen sijastaan. Joka päivä on minua höylätty ja tuomittu. Yhdentekevää, ryhdynkö selityksiin, selitykset unohdetaan, ja minä olen auttamattomasti lyöty. Näkyy hyvin, että Sinä, suojelusenkelini, olet poissa. Sinua he kunnioittaisivat. — Tänne majataloomme [Härbärke merkitsee vierasmajaa, majataloa] on tapani joka päivä kävellä; se on kuitenkin turvapaikka. — — Joka ilta kastelen puutarhaa. — — Ei meillä vielä ole lehmää eikä piikaa. Odotan vielä Jumalalta. — Äiti on suositellut 14-vuotiasta tyttöä, joka osaa suomea ja ruotsia. Hän voisi olla keittäjän ja lapsenpiian varana, sillä emme kai ota useampia." — —

Jälkimäinen ote todistaa, että Alfredin suhde vanhempiin yhä oli kireänlainen, ja kuinka se olisikaan voinut parantua, kun nyt isä ja poika saarnasivat samassa kirkossa. Se erimielisyys uskonnollisissa katsantotavoissa, joka ennen oli esiintynyt ainoastaan kirjeissä taikka keskusteluissa neljän seinän sisällä, tuli nyt kuuluviin julkisuudessa, ja kun Alfred nuoruuden innolla ja vahvalla vakaumuksella kohdistuen kuulijoihinsa parannuksen vaatimuksia noudatti Malmbergin y.m. herännäisjohtajien saarnatapaa ja koetti tehdä opetuksensa mahdollisimman sattuvaksi ja kuhunkin yksityiseen tehoavaksi, niin ei ole ihme, että isä ja muutkin loukkaantuivat. He käsittivät mieskohtaisiksi viittauksiksi semmoistakin, joka lausuttiin yleisessä mielessä. Niin esim. oli ilmeisesti käynyt, kun Alfred puheena olevassa saarnassa, selittäessään, miten Jumala kutsuu vieraita taivaallisiin pitoihin, muun muassa oli sanonut sen tapahtuvan lähettämällä uuden hartaan opettajan seurakuntaan. "Hänen lähetyksensä on jo merkki siitä", oli hän sitten jatkanut, "että ehtoollinen on pidettävä, että otollinen aika on tullut sille seurakunnalle, johon hänet on lähetetty. Tiedän kyllä, mitä Te, kuulijani, ajattelette tässä asiassa. Te olette iloisia, jos opettajanne ovat suruttomia ja mykkiä koiria, jotka eivät voi haukkua. Teistä ovat semmoiset opettajat hyviä, jotka mielellään makaavat ja nukkuvat hengellisessä suruttomuudessa, sillä he antavat Teidänkin nukkua, vaikka olisitte aivan helvetin partaalla. Semmoisia opettajia Te ylistätte, jotka imartelevat Teitä synneissänne ja huvittavat Teitä hyödyttömällä opilla, jota ette edes ymmärräkään. Mutta jos Jumala lähettää Teille palvelijoitaan s.o. uskollisia ja rehellisiä opettajia, jotka julistavat Teille totuuden ja Jumalan neuvot autuuteenne, niin Te kirootte ja ylenkatsotte heitä. Ja jos Jumala siunaa semmoisten opettajien saarnaa, niin että ihmiset heräävät synninunestaan huolehtimaan ikuisesta pelastuksestaan ja että nämä heränneet eivät enää voi jatkaa samaa kelvotonta elämää, jossa Te edelleen viihdytte, silloin Te sanotte: 'Niin, se on tuo saatanan pappi, joka viettelee kansaa. Se on hän, joka pirullisella opillaan rakentaa eripuraisuutta vanhempien ja lasten, miehen ja vaimon välille! Voi, rakkaat kuulijani, häntä, joka harrastaa Teidän ikuista onneanne, Te kirootte. Häntä, joka rukoilee edestänne, Te vihaatte. Ettekö ymmärrä, että Jumala osoittaa Teille suuren armon, kun hän lähettää Teille opettajia, jotka etsivät Teidän parastanne, mutta päinvastoin on se suuri vihan osoitus, kun hän lähettää paimenia, jotka etsivät' omaa parastaan." —

Kaksi päivää edellisen kirjeen jälkeen Alfred lähetti Gelalle pienen kirjelipun (18/6), jossa seuraavat sanat ilmeisesti viittaavat isän ja pojan väliseen riitaan: "Ei minulla nyt ole mitään kerrottavana täältä, paitsi että kaikki näyttää pimeältä. Saarnakaava ('predikoformulär') on minulle asianomaisesti annettu! — Ole rauhallinen, rakas ystävä; minun täytyy, joskin kirvelevin sydämin, noudattaa muiden tahtoa. Ehkä vastedes vielä valkenee. — — — Yksinäinen ystäväsi Alfred."

Näistä sanoista päättäen oli isä jollakin tavoin rajoittanut Alfredin saarnavapautta. Siitä oli poika alakuloinen, mutta kun hän puolitoista viikkoa myöhemmin (28/6) lähti Lapualle noutamaan pikku perhettään Kruununkylään, oli hän kai jo rohkaissut mielensä. Gelan rakkautta uhkuvista kirjeistä hän tiesi tämän jotakuinkin toipuneen ja lapsenkin hyvin menestyvän, joten kodin onni näytti turvatulta — kodin, joka nyt vihdoin, yksitoista kuukautta häitten jälkeen, oli heille valmis. Lapualla ei ollutkaan muuta tehtävänä kuin järjestää kaikki muuttoa varten. Malmberg oli jo matkustanut Peskaan, eikä Kihlman olisi saanut kiittää häntä suuresta vieraanvaraisuudesta, ellei hän (Malmberg) olisi heinäkuun 3 p. palannut kotia, arvatenkin juuri hyvästijättöä varten. Kolme päivää myöhemmin Kihlman lähti kiluineen kaluineen. Matkalla perhe poikkesi Ylihärmän Liinamaahan appivanhempien luokse, joten Kruununkylään tultiin 8 p:nä.

Tästä lähtien neljättä vuotta eteenpäin on verraten vähän tietoja Alfred Kihlmanin yksityisestä elämästä. Hän ei enää ollut kirjeenvaihdossa vanhempiensa kanssa, syystä että he asuivat samalla paikkakunnalla, ja hänen muille läheisille lähettämänsä kirjeet ovat teillä tuntemattomilla. Kuvaus tästä ajasta on sentähden entistä yleispiirteisempi.

Ensi kesänä ja seuraavinakin Kihlman varusteli asuntoaan ja talouslaitostaan ikäänkuin pitkäkin aikaa varten. Rakennus laudoitettiin ja luultavasti jo silloin maalattiinkin punaiseksi, jommoisena se vieläkin vaatimattomana, mutta siistinä, haapojen ja koivujen ynnä vihantien peltojen ympäröimänä seisoo paikallaan. Hevonen ostettiin ja pari lehmää, ja paitsi puutarhaa, josta ylempänä on puhuttu, oli Kihlmanilla pieni kuokkamaa saarella kapean joenhaaran toisella puolella vastapäätä kotia. Perunoita ja vähän muutakin viljaa saatiin siis ostamatta. Mitä ei kotona ollut, hankittiin Kokkolasta, johon ei ollut kahtakaan peninkulmaa, puhumatta naapuritaloista. Näin oli toimeentulo mukava, ja taloudenhoito tuotti nuorelle isäntävälle enemmän hupia kuin räsitusta.

Aikaa ei puuttunut seurusteluun. Pappilaan oli vain noin kaksi kilometriä. Sinne kun käveltiin, kuljettiin joen vartta ylöspäin ensin valoisan, ristinmuotoon rakennetun kirkon ohitse, kunnes tultiin Isolle sillalle ("Storbron"), missä ranta-valtatie menee joen yli, ja siitä edelleen joen pohjoispuolta perille asti. Tämä kävelytie oli ja on tänä päivänäkin sangen miellyttävä, sillä molemmin puolin jokea, joka sekin pienine koskineen on näöltään vaihteleva, on nähtävänä pitäjän parhaimmin viljelty osa taloineen ja tasaisine viljavainioineen. Ymmärrettävää on, että vanhat ja nuoret Kihlmanit usein

tapasivat toisensa. Sitä paitsi kävi nuorten luona tavan takaa heidän läheisiä ystäviään, Anttu Favorin, K. Nauklér, F. P. Kemell, Antero Ingman y.m. Kysyä saattaa, eikö rovasti Kihlmanin ja hänen rouvansa tutustuminen Alfredin ystäviin saanut heitä yleensä lähemmäksi heränneitä. Valitettavasti ei niin tapahtunut, ja lienee ainakin osaksi syy siihen ollut näissä nuorissa ystävissä. Heistä näet sanotaan, että he usein melkein loukkaavalla tavalla karttivat vanhojen seuraa. — Paitsi kaupunkeihin (ei ainoastaan Kokkola vaan myöskin Uusikaarlepyy ja Pietarsaari olivat aivan lähellä) ja naapuriseurakuntiin, ei Kihlman ensi aikoina tehnyt muuta kuin yhden pitemmän matkan, nimittäin Keuruulle Frans Bergrothin virkaanasettajaisiin (8/8 1847).

Siitä elämän hiljentymisestä, joka oli luonnollinen seuraus oman kodin perustamisesta, ei kuitenkaan johtunut, että Kihlman olisi menettänyt halunsa ottaa osaa niihin uskonnollisiin ja hengellisiin rientoihin, jotka olivat yhteisiä hänelle ja hänen ystävilleen. Päinvastoin tiedämme hänen v. 1847 innokkaasti ottaneen osaa kirkkolakiehdotuksen tarkastamiseen, ehdotuksen, jonka vastustamisesta, niinkuin ylempänä on kerrottu, oli neuvoteltu hänen häissään, ja josta varmaan oli monesti keskusteltu niillä matkoilla, jotka Kihlman teki vuoden alkupuolella.

Ensiksikin Kihlman, asian hyväksi, ryhtyi kerrassaan turhaan yritykseen. Hän näet kirjoitti (toukokuulla 1847) tuomiokapitulin jäsenelle, lehtori Henrik Heikelille ja kehotti häntä vastustamaan lakiehdotusta. — "Uskallan Herra Lehtorille, vanhalle opettajalleni ja ystävälleni, esittää huoleni eräässä asiassa, joka, mitä enemmän aikaa kuluu, sitä enemmän minua arveluttaa. Minä tarkoitan Kristuksen suomalaista kirkkoa, jonka tulevaisuus, jos uusi kirkkolakiehdotus hyväksytään, on pimeä kuin yö." Sitten hän voimakkain sanoin viittaa ehdotuksen loukkaavimpiin kohtiin: neljän tunnustuskirjan hylkäämiseen, nuorempien pappien ja maallikkojen poissulkemiseen kirkon edustuksesta sekä hengellisten kokousten kieltämiseen, jollei kirkkoherra joka kerta ollut antanut suostumustaan. "Aika kuluu pian umpeen, jolloin muistutukset ovat sisään lähetettävät", kirjoittaja jatkaa. "Kyvyn puutteessa en ole mitään kirjoittanut; en kuitenkaan olisi vaiti, jos minulla olisi tarpeeksi esitutkimuksia. Myöskin on helppo ymmärtää, että sanani kohtaisivat kuuroja korvia, vaikka kyllä sittenkin omantunnon ja tunnustuksen vuoksi huononkin laululinnun tulisi virittää äänensä. Mutta jos Te, vanha opettajani, esiintyisitte voimakkaalla ja julkisella kumoamisella, niin saattaisi jotain asialle koitua. Palkkanne olisi Jumalan seurakunnan kiitollisuus. Että Herra Lehtori omasta puolestaan on tyytymätön ehdotukseen, sitä en ole koskaan epäillyt; mutta siitä on vähän hyötyä, että toinen siellä, toinen täällä on tyytymätön. Jos kykenevä ja arvokas mies astuisi vastarinnan päähän, silloin moni epäileväinenkin yhtyisi häneen, ja hyvä asia voitaisi. — Suokaa anteeksi rohkeat sanani. Asian tärkeys on saanut minut puhumaan." — —

Nähtävästi Kihlman ei saanut vastaustakaan. [Millä kannalla Heikel ja tuomiokapituli yleensä oli, näkyy *E. G. Palménin* ennen mainitusta tutkimuksesta.] Mutta huolimatta siitä, että hän alkuaan oli pitänyt itseään kykenemättömänä julkisesti esiintymään asiassa, hän kuitenkin otti sepittääkseen lausunnon kirkkolakiehdotuksesta, joka Kokkolan rovastikunnan nuoremman papiston puolesta oli lähetettävä Turun tuomiokapituliin. Milloin ja missä tehtävä hänelle annettiin, sitä emme tiedä, mutta lausunto, jonka hän itse on puhtaaksi kirjoittanut, on allekirjoitettu Kokkolassa 28 p:nä syysk. Silloin kaupungissa oli markkinat, joihin heränneillä vanhastaan oli tapana kokoontua tavataksaan samanhenkisiä — ja useimmat, jolleivät kaikki allekirjoittajat [J. Taxell, Kokkolan [2] kappal., A. W. Chydenius, Kokkolan [1] kappal. H. W. Wegelius, Kruununkylän kappal., C. F. Ervast, Alavetelin kappal., A. J. Gummerus. Ylikannuksen nim. kappal., Z. U. Gallenius, Halsuan saarnaaja, H. R. Aspelin, Ylivetelin kappal., C. H. Elfberg, Ullavan saarnaaja, S.O. Appelberg, Kokkolan pitäjänapul., A. A. Nylander, Lohtajan kirkkoherran apul., L. W. Schalin, Kokkolan ala-alkeiskoulun op., A. Backman, Kälviän kirkkoherran apul., Alfred Kihlman, Kruununkylän kirkkoherran apul., A. A. Favorin, Alavetelin kappalaisen apul.] olivatkin heränneitä.

Lausunnon pääosa koskee kysymystä yksityisistä hartauskokouksista. Sen otamme tähän näytteenä 22-vuotiaan papin esitystavasta: [Suomennos on tehty prof. *E. G. Palménin* hyväntahtoisesti lainaaman jäljennöksen mukaan.]

"Sen sijaan että Ehdotus edistäisi kirkollisen elämän kehitystä ja ilmaisua, Luvussa 'Kokouksista ja yksityisistä hartausharjoituksista', kristittyjä mitä ankarimmin kielletään yhtymästä yhteistä mielenylennystä varten ja keskinäisesti vaihtamasta ajatuksia siitä, mikä on heille kalleinta ja mielenkiintoisinta, jopa ankarammin kuin missään entisessä konventikkeli-asetuksessa. Sillä lukuunottamatta perheenisän oikeutta kotonaan tahtoo Ehdotus ei ainoastaan kieltää maallikoita yhdessä ollen kehottamasta toisiansa lukemalla Jumalan sanaa, laulamalla hengellisiä lauluja, rukoilemalla ja keskustelemalla, vaan tehdään 'seurakunnan virassaoleva pappikin', vastoin Jumalan käskyä sekä vanhojen kunink. asetusten suoria kehoituksia kaikissa tilaisuuksissa huolehtia kuulijoittensa opetuksesta, 'rikollisena vastuun- ja rangaistuksenalaiseksi', jos hän ilman kirkkoherran lupaa pitää kokouksen uskonnonharjoituksia varten taikka ainoastaan 'ottaa osaa' toisten yksityiseen hartausharjoitukseen. Onko siis Kristinuskoa suvaittava ainoastaan nimeksi, sen koskaan saamatta

esiintyä elämässä? Onko kristillinen hartaus suljettava kirkonseinien sisälle ja kokonaan karkotettava seura- ja seurusteluelämästä? Vai onko Pyhässä raamatussa ainoatakaan sanaa, joka ei hyväksyisi kristillistä yhteiselämää, missä jumalisuutta harjoitetaan? Eikö kristityltä kaikkialla Jumalan sanassa kehoiteta opettamaan ja neuvomaan toisiaan keskenään ja kehottamaan toinen toistaan, opettamaan ja neuvomaan toisiansa keskenään psalmeilla ja kiitosvirsillä ja hengellisillä lauluilla j.n.e. Ja eivätkö ensimmäiset kristityt, joiden jumalanpelko ei ollut ainoastaan ulkomuotoa, noudattaneet näitä raamatun kehotuksia. Ei tarvitse muuta kuin vilkaista Apostolien tekoihin tullakseen vakuutetuksi siitä, kuinka usein ja yksimielisesti Apostolit oppilaittensa kanssa, jotka olivat osallisia Pyhän Hengen lahjoista, kokoontuivat, milloin satakaksikymmentä, milloin kolmetuhattakin luvultaan, ylentääkseen mieltään pyhän uskonsa perustuksella. Niin, missä vain Jumala tänäkin päivänä saa herättää ihmisiä elävään huolehtimiseen autuudestaan, siellä on myöskin yhteisen veljellisen mielenlennyksen ja keskinäisen kehotuksen sisällinen tarve välttämättömästi esiintyvä, eikä sen tyydyttämistä, syystä että se on tärkeä armonvälillä, helposti voi eikä tulekaan laiminlyödä, ilman että Jumalan herättämä hengellinen elämä tukahdutetaan taikka sen kehitystä ainakin ehkäistään ja hidastutetaan. Eihän veljellinen rakkaus koskaan voi olla niin voimaton ja eloton laatuun, ettei se ilmenisi keskinäisessä seurustelussa ja ajatustenvaihdossa samanmielisten välillä. Kaikkien kirkollisten laitosten päämääränä onkin tähän saakka ollut saattaa kristinusko yksityiselämään; tämä on niiden kieltämätön tarkoitus, ja missä se ei ole menestynyt, ovat ne olleet hedelmättömiä. Ja lisäksi: kun vapaasti saadaan kokoontua aistillisia ja maailmallisia huvituksia ja syntistä ajanviettoa varten, ei liene liiallista pyytää, vaan kaiken inhimillisen oikeuden ja kohtuuden mukaista, että sama vapaus myönnetään jumalisuuden harjoituksille. Vai mitä vaarallisia ilmiöitä yhteiskunnassa ovat ne sitten aiheuttaneet? Vai onkohan enemmän järjestyksen mukaista, edistetäänkö kristillistä elämää ja tosisiveellisyyttä paremmin sillä, että kristityt käyvät teattereissa ja kapakoissa, peli- ja juomaseuroissa ja tanssiaisissa taikka vain teollisuus- ja tieteellisissä, maallisissa laulu- ja lukuyhdistyksissä? Terve järki riittää käsittämään ja arvostelemaan, millä puolen totuus on. Ja kun isompi tai vähempi luku henkilöitä, joko sattumuksesta taikka kutsuttuina vieraina on koolla, niin ei edes sokea pakana voi sitä leimata rikokseksi, jos kokoontuneet mieluummin käyttävät aikaa, joka kuitenkin on jollakin tavoin kulutettava, Jumalan, kunniaksi kuin turhuuteen ja syntiin. — Kuinka järjetöntä toiselta puolen onkaan koettaa kahleiden, vankilan ja ruumiinrangaistuksen uhalla vastustaa erehdyksen valtaan pääsöä; jos tätä tarkotetaan kieltämällä yksityisiä hartausseuroja. Eihän tällä tavoin koskaan voida vastustaa harhaoppia. Vähintään ovat semmoiset keinot *kristillisiä*, Ei: Sillä ehkä me lihassa vaellamme, emmepä me sentähden lihan jälkeen sodi. Sillä meidän sota-aseemme eivät ole lihalliset, vaan väkevät Jumalan edessä kukistamaan varjeluksia. Tämä ei ole ollut Lakiehdotuskomiteallekaan tuntematonta, koska se itse perusteluissaan tunnustaa, että 'evangelisen kirkon dogmaattisesta peruskannasta ei voida johtaa yksityisten hartausseurojen kieltä.' Mutta siitä huolimatta, huolimatta yhteiskunnallisesta ja inhimillisestä oikeudesta ja omantunnonvapaudesta, jotka äänekkäästi vastustavat asiaa, on Ehdotus kuitenkin säätämällä rangaistuksia kieltänyt poikkeuksetta jokaisen yksityisen hartausharjoituksen, joka ulottuu perhepiiriä ulommas; niin että evankelinen kristitty ei edes muutamien ystävien, ei lähimpien naapurien, ei matkalla ollessaan tuttujen kanssa saa harjottaa vähintäkään jumalisuutta, ilman että häntä rikoksentehtäjänä lain mukaan rangaistaan. Ehdotus tahtoo ehkä näennäisesti lieventää rangaistuksen toimeenpanoa useilla astemääräyksillä, mutta rangaistusasteita voidaan vain verrata roviolla polttamiseen heikommalla tulella, missä ruumis kyllä palaa ja lopulta häviää, mutta ainoastaan kauemmin ja siis tuskallisemmin kärsien.

"Mutta kaikkein merkillisintä on, että ei edes seurakunnan virassa oleva pappi, Ehdotuksen mukaan, saa vapaasti kuulijoittensa kesken käyttää Jumalan sanaa, tulematta laillisen syytteen alaiseksi. Paitsi raamatun kehotuksia opettajille yleiseen: Saarnaa sanaa, pidä päälle sekä hyvällä että sopimattomalla ajalla, rankaise, nuhtele, neuvo, sekä: Kaitkaat Jumalan laumaa ja pitäkää siitä vaarin, tavataan vanhoissa kunink. asetuksissa lukuisia kehotuksia papeille ahkerasti ja kaikissa tiloissa pitää huolta kuulijoittensa hengellisten tarpeitten tyydyttämisestä, ja selvimmin 1726-vuoden asetuksessa, jossa pappia kehoitetaan 'usein käymään kuulijainsa luona heidän kodissaan', jopa 'kutsumaan heidät kokoon' saadakseen selkoa heidän edistyksestään kristinuskossa ja johtaakseen heitä autuuden perustukseen ja tietoon. Mutta suorastaan päinvastoin Ehdotus nyt säätää, että pappi, joka ei ole kirkkoherra, ei edes saa 'ottaa osaa' kuulijainsa kanssa kristilliseen seuraan, jossa jumalisuutta harjoitetaan, vielä vähemmän esiintyä siinä opettajana, eikä myöskään kirkkoherran luvatta 'kuuluttaa kokousta uskonnonharjoituksia varten'. Kirkkoherra on siis oleva ainoa, jolla on seurakunnanopettajan varsinaiset oikeudet; muuta papistoa katsotaan ainoastaan kirkkoherran palvelijoiksi, ei Herran eikä Hänen seurakuntansa palvelijoiksi. Ja jos kirkkoherran mieleen juolahtaa, koska hänellä on rajaton valta kieltää, olla millään ehdolla suostumatta papin pyyntöön saada kutsua muutamia kuulijoistaan kokoukseen, ja tämä ei myöskään ilman 'kuritusta' saa käydä kuulijoittensa kodeissa, jos he vain uskaltavat yhdessä harjoittaa jumalisuutta, niin täytyy tämän jälkimäisen huomata olevansa estettynä kaikesta senlaisesta lähemmästä ja tuttavallisemmasta seurustelusta kuulijainsa kanssa, johon kumminkin Jumalan sana, omatunto, virkavala ja virkavelvollisuus häntä vaativat. Jos mitään, on tätä sanottava julman tirannimaiseksi ja hierarkiseksi yhteiskunnallisen ja omantunnon vapauden sorroksi, sorroksi, jonka vertaa ei tavattane protestanttisessa kristikunnassa. — Totta kyllä, Jumalan armollisesta johdosta meillä on kirkkoja ja saarnatuoleja sekä muita julkisia tilaisuuksia, joissa Jumalan sana selitetään ja

tarjotaan seurakunnalle. Mutta ovatko sitten Kristus ja hänen apostolinsa rajoittaneet toimensa ainoastaan temppelinmuurien sisäpuolelle? Eivätkö he opettaneet ja saarnanneet kaikkialla, sekä julkisesti että yksityisesti, temppelissä ja synagogissa, yksityisessä huoneessa ja taivasalla? Mutta sama sokea ja mieletön huuto: 'tässä on Herran temppeli!', joka muinoin kuultiin juutalaisten maassa, kuuluu vielä meidänkin päivinämme. Sama sokea into kirkonseinien puolesta näyttäytyy myöskin nykyajan ulkokullatuissa kuin muinoin farisealaisissa, joille Stefanuksen täytyi sanoa, että 'se kaikkein ylimmäinen ei asu käsillä tehdyissä temppeleissä'. Mutta eikö evankelisen opettajan toimiala Suomessa ole saava ulottua saarnatuolia, rippikoulua ja lukukinkereitä edemmäs? Onko siis pappi, jonka pitäisi olla vapain, oleva yhteiskunnan orjuutetuin jäsen, seurakunnassaan enemmän sidottu kuin kukaan muu, kun on kyseessä se sana, jolla hänen kuitenkin tulee syöttää, ravita ja ylentää hänelle uskottua laumaa?

"Yhteiskunnallisuus on ihmisluonnon vastustamattomia tarpeita. Lait eivät voi muuttaa tätä luontoa; päinvastoin se vaatii mitä sille tulee suuremmissa määrässä kuin muutoin, jos sen oikeuksia kielletään. Turhia ovat siis estotoimet. Niistä on vain haittaa; mutta lait, jotka itse aiheuttavat rikoksia, toisin sanoen: ovat mahdottomia noudattaa, eivät voi kauan pysyä voimassa. Me toivomme, että tämä, joka on non plus ultra luonnottomuudessa, joka sotii Jumalan sanaa vastaan, joka mitä syvimmin loukkaa omaatuntoa ja kristityn vapautta, on syntyessään hukkuva. Silti emme kiellä kirkon oikeutta valvoa opin puhtautta emmekä valtion oikeutta ylläpitää yleistä rauhaa; mutta me uskomme, että uskonnollisten seurojen julkisuus turvaa niille tämän oikeuden. Missä kokoonnutaan ovet avoimena (sillä salaisia kokouksia emme tahdo) ja pääsö on vapaa kirkon ja valtion palvelijoille, siinä emme luule syntyvän tai kehittyvän harhaoppeja tai epäjärjestyksiä, jotka häiritsevät yhteiskunnan rauhaa." —

Seuraavassa arvostellaan ja tuomitaan yhtä ankarasti Ehdotuksen XXXII:des luku, jossa ehdoton päätösvalta kirkonasioissa annetaan yleiselle pappeinkokoukselle, mistä alempi papisto ja maallikot ovat poissuljetut. Siinä uudistuu räikeässä muodossa paavillinen hierarkia, vaikka uskonpuhdistus on *seurakunnalle* pidättänyt oikeuden ratkaista oppia, liturgiaa y.m. kirkon elämää koskevat kysymykset. Yllä oleva otteemme riittää kumminkin, se kun osoittaa kuinka nuori Kihlman käsitteli sydämelle käypää asiaa, jommoisen hartausseurojen pitäminen oli hänelle ja kaikille heränneille papeille. Esityksen ansio ei ole niinkään tyylin keveydessä, kirkkaudessa tai luontevassa jäsentelyssä, vaan paremmin loogillisessa terävyydessä, joka tunkee kysymyksen sisään jättämättä mitään puolta, mitään näkökohtaa huomioon ottamatta. Saattaa sanoa, että lausunto on hänen mietiskelevän luonteenlaatunsa, mutta samalla myöskin hänen sisällisen vakaumuksensa leimaama. Että juuri Kihlman, nuorin neljästätoista allekirjoittajasta, on lausunnon laatinut, todistaa, missä arvossa virkaveljet ja toverit häntä pitivät. Toiselta puolen on tässä muistutettava, että ei-heränneet papit ja niiden muassa myöskin Kruununkylän kirkkoherra antoivat toisen ja toisenlaisen lausunnon. [*E. G. Palmén* m.p. siv. 165.]

Apulaispappien palkat olivat näihin aikoihin hyvin vaatimattomat. Pääasiallisesti palkka sisältyi vapaaseen asuntoon ja elantoon, rahapalkkio oli mitätön, joskin välttämätön, sillä olihan apulaisen esiinnyttävä siististi puettuna. Alfred Kihlmanille oli hänen isänsä kirjoittanut (3/6 1846): "mitä palkkaan tulee, niin ei se täällä tule olemaan vähempi kuin missään muualla tahansa", ja sai hän vuosittain 100 hop. rupl., joka ajan käsityksen mukaan oli runsaasti maksettu. [Edellisellä vuosikymmenellä s.o. 1830-luvulla vaihteli, tekijän isän muistiinpanojen mukaan, apulaisen palkka 100 ja 150 riksin välillä.] Sitä paitsi isä korjautti vuokratun asunnon ja kenties maksoi vuokrankin siitä. Kumminkaan ei Alfredin ja hänen perheensä toimeentulo ollut yksistään apulaispalkassa, vaan oli vaimokin tuonut omaisuutta pesään. Isänsä, maisteri J. Fabritiuksen, jälkeen oli kullakin kolmesta jälkeenjääneestä tyttärestä, ja siis Angelikallakin, noin 150,000 markkaa, josta jotenkin puolet oli kiinteää omaisuutta, toinen puoli käteistä. Sisarusten holhooja oli ollut heidän enonsa, tehtaanisäntä Niilo Ludvig Arppe, jonka hoidossa omaisuus pääasiassa pysyi vielä kymmenkunta vuotta nuorimmankin sisaren naimisen jälkeen. Arppe oli näet vuokrannut Puhoksen sahan Kiteellä, joka muodosti pääosan kiinteästä omaisuudesta, ja rahat olivat hänen liikkeessään. Paitsi vuotuista vuokraa hän suoritti, perillisille, entisille holhoteilleen, korkoa rahoista sekä myöskin suurempia tai pienempiä osia pääomasta sen mukaan kuin häneltä sitä vaadittiin. Näin ollen tapahtui, että Kihlman ei moneen vuoteen saanut vaimonsa koko omaisuutta hoidettavakseen, vaikka hänellä oli siitä varmat tulot ja mahdollisuus saada enemmänkin, kun tarve ilmaantui.

Jos kysytään miten Kihlman käytti niitä varoja, jotka täten joutuivat hänen käsiinsä, niin saattaa hänen tarkan kirjanpitonsa nojalla antaa luotettavan vastauksen. Vähin osa meni omiin ja perheen tarpeisiin, enimmänsä osan hän lainasi isommista tai pienemmissä erissä ystäville tai tutuille papeille, talonpojille y.m. ja melkoisen määrän hän myöskin suorastaan lahjoitti varattomille sukulaisille, ystäville ja muille puutteenalaisille. Niin esim. oli ensimmäisestä (29/9 1846 saapuneesta) 3000 hop. ruplan lähetyksestä jo ennen vuoden loppua mennyt: velkoihin 325, lahjoihin 360 (suurin erä, 200, erälle papille, Angelikan sukulaiselle), lainoihin 2000. Tuo lahja vaimon sukulaiselle samoin kuin kohta alempana nähtävä ote eräästä kirjeestä todistaa, että Kihlman kyllä hoiti asioitaan yksimielisyydessä Gelansa kanssa, mutta ei kysynyt neuvoja muilta. Kun Alfred jouluna 1846 oli yksin vanhempiansa luona Kruununkylässä ja siellä m.m. oli kertonut perunkirjoituksesta lankonsa Antero Ingmanin luona,

oli äiti ajatellen, että Alfredilla nyt oli yhtä suuri omaisuus, lausunut: "'Minä alan oikein peljätä puolestasi, sinulla on liian suuri menestys; mihin se lopulta johtaakaan!' — Paljon ihmettelyä on herättänyt", jatkaa Alfred sitten, "mihin olen voinut saada 3000 rupi. hop. menemään; minä vakuutin, että ne on lainattu luotettaville henkilöille. Muuten en tahdo, minä lisäsin, en nyt enkä vastedes, että minun asiani ovat yleisen tarkastuksen alaisina. Tulen itse hoitamaan niitä ja tahdon sentähden pitää niitä omana huolenani." — Tässä yhteydessä sopii mainita, että Kihlmanin anoppi, rouva von Essen (o.s. Arppe ja ennen ollut naimisissa J. Fabritiuksen kanssa), sekä hänen tyttärensä, rouvat Hilda Bergroth ja Angelika Kihlman, luovuttivat Ingmanille koko sen omaisuuden, jonka hän vaimovainajansa kautta oli saanut.

Luonnollista on, että Alfred Kihlman, huolimatta isän mielipiteistä, pappina noudatti vakaumustaan. Todistuksena siitä on mainittava, että hän ei epäillyt pitää hartausseuroja milloin kodissaan, milloin muualla heränneitten kanssa, jommoisia tietysti Kruununkylässäkin oli. Yhdestä semmoisesta seurasta, joka 18 p:nä heinäk. 1848 oli Erik Libäckin luona, hän on almanakkaansa merkinnyt: "Nimismies Hellbergin ilmiannon johdosta meidän nimemme merkittiin kirjaan siinä tarkoituksessa, että meidät pantaisiin syytteeeseen luvattomien kokousten pitämisestä. Huomaa. Olimme kutsuttuja vieraita, emmekä katsoneet voivamme paremmin käyttää seurustelu-tilaisuutta kuin keskinäiseen rankaisemiseen ja kehottamiseen, Jumalan sanan viljelemiseen ja lauluun. Minä, seurakunnan kutsuttuna opettajana, johdin seuroja. Meidän olisi välttämättömästi pitänyt tanssia, niinkuin samana päivänä tapahtui kahdessa toisessa paikassa, saadaksemme olla rauhassa poliisilta! Ja kristinuskko kuuluu sentään olevan ei ainoastaan suvaittu, vaan myöskin valtionuskonto!"

Nähtävästi tämän tapahtuman aiheuttamassa tunnelmassa Kihlman kirjoitti N. L. Arppelle, jonka kanssa ylläpidetty kirjeenvaihto säännöllisesti koski vain raha-asioita, (12/7 1848): "Olen nykyään yksin kotona. Angelika on pikku Hannan kanssa matkustanut Keuruulle Bergroth lankomme luokse. He ovat jo olleet kolme viikkoa poissa ja voivat, mikäli tiedän, hyvin. Yleinenkin terveydentila on vastaiseksi täälläpäin hyvä, vaikka peljätään kammottavaa itämaista vierasta [koleraa], joka jo on saapunut Turkuun. Yhtä pelottava vieras lännestä ja etelästä, s.o. mieltymys tasavaltaan sekä sen seuralaiset vallankumous, mielenosotukset, häiriöt, verilöylyt ja sota, ei ole sekään vielä mieskohtaisesti tullut, mutta jokainen siitä puhuu. Surkeinta ja naurettavinta samalla kertaa on se, ettei hävetä väittää, että nämä ulkomaiden valtiolliset liikkeet ovat läheistä sukua kristillisiin liikkeisiin Savossa ja Pohjanmaalla. Meissä nähdään Lamartinen y.m. ystäviä, syystä että saarnaamme kuollutta oikeaoppisuutta vastaan ja koetamme johtaa heräykset hyvään päämäärään. Tarvitaan todella omituinen valo, käsittääkseen meidät valtiollisiksi kansankiihottajiksi; siihen kuitenkin pyritään. Ja jos tämä mielipide pääsee valtaan, mitä siitä seuraa meidän ankarasti yksinvaltaisessa valtiossamme? Tulevaisuus on niin hämärä ja pimeä, että kuka tietää, kuinka kaikki päättyy. Kunnioitettu Eno, suokaa anteeksi mielenpurkaukseni."

—

Tähän Arppe lyhyesti vastasi (8/10): "Pelkosi, että Teitä pidettäisiin kansankiihottajina tuntuu minusta kovin perusteettomalta, koska on kylläkin yleiseen tiettyä, että harrastuksenne käy hierarkiseen eikä suinkaan vapaamieliseen suuntaan."

Vastaus ei tyydyttänyt Kihlmania, ja sen vuoksi hän vielä palasi asiaan (9/11 1848): "Jo edeltäkäs in saato in pitää varmana, että Eno ymmärtäisi, kuinka väärin monet rutivanhoilliset pelkäävät oleteltua vapaamielisyyttämme. Mutta Enon on annettava anteeksi, etten voi olla vastustamatta Enon vastakkaista syytöstä. Yhtä vieraita kuin olemme ajan vapaamielisyydelle, yhtä vieraita olemme myöskin kaikille pappisvaltaisille tarkoituksille. — Emme me harrasta tasavaltaa, emme yksinvaltaa emmekä perustuslaillisuutta taikka muuta semmoista; me jätämme sen puuhan maailmalle, joka arvelee, että sillä on aikaa semmoiseen. Sitä vastoin me harrastamme Jumalan valtaa (theokrati), ei valtiollisessa vaan uskonnollisessa merkityksessä. Että Jumala tulisi herraksi kunkin sydämessä, niin että ihminen uskollisena palvelijana ja alamaisena noudattaisi ei omaa tahtoansa, vaan Jumalan, siinä meidän tietoinen päämäärämme. Emme me itse tahdo tulla seurakunnan herroiksi, vaan me palvelemme jokaista, joka tahtoo palvelustamme käyttää. Me tahdomme johtaa seurakuntamme Jumalan emmekä itsemme puoleen. Hierarkisiin prelaatteihimme nähden olemme taistelukannalla; ja seurakunnat alkavat ymmärtää, ettei kaikki pyhyys ole tavattavissa papinkauhtanan alta. Olen nöyrästi tahtonut antaa Enolle tämän viittauksen, jotta Eno pysähtyisi ennenkuin langettaa kovan tuomion, että 'harrastuksemme käy hierarkiseen suuntaan'" —

Tiettävästi ei nimienkirjoitus Libäckillä johtanut oikeudenkäyntiin. Eräs vanha, nyttemmin kuollut Kruununkylän pappilan palvelijatar on kertonut, [Rovasti Joel Vegelius vainajan tiedonanto.] että rovasti Kihlman oli ankarin sanoin varottanut nimismiestä vetämästä hänen poikaansa oikeuteen seurojen pitämisestä, ja olisikin Hellberg sen vuoksi luopunut aikeestaan. Olkoon että ukko Kihlman ymmärsi, miten tehoton oikeudenkäynti oli uskonnollisten mielipiteitten oikaisemiseen nähden, taikka että hän vain tahtoi vapauttaa poikansa ikävistä rettelöistä, kummassakin tapauksessa tuottaa menettely kunniaa vanhalle isälle — se näyttää, samoin kuin useat hänen kirjeensä, että hän osasi malittaa mieltänsä.

Muutoin ei ole paljon sanottavaa Kihlmanin toiminnasta pappina; se oli nähtävästi enemmän heikkenevän kuin kiihtyvän vauhdin leimaamaa. Jo loppupuolella vuotta 1847 ja seuraavan alkupuolella L. W. Schalin (Teerijärven kappalaisen poika, papiksi vihitty 9/6 1847) noin kerran kuukaudessa saarnasi hänen edestään, ja joulukuun viime päivänä 1848 tuli avustajaksi Kaarle Nauklér, määrättynä kappalaisen apulaiseksi Kruununkylään. Syynä siihen, että Kihlman vetäytyi syrjään papintehtävistään — mikäli näet hänelle mahdollista oli — luonnollisesti ei ollut se, että, niinkuin hän itse kerran sanoo, hänen työnsä "hedelmät olivat vähemmät [kuin hän oli toivonut]", vaan terveyden puute. On jo ennen mainittu, että hän ruumiinrakennukseltaan oli heikonlainen, sekä myöskin kerrottu, että hän ylioppilaana oli pari kertaa ollut ankarasti sairas, mutta tässä on erityisesti merkille pantava, että hän ennen joulua 1848 tunsii "ensimmäiset rinta- [s.o. keuhko-] taudin oireet", jotka tekivät varovaisuuden pakolliseksi. Kun Kihlman näin oli jälleen joutunut vapaaksi ainakin rasittavimmista virkatoimista, virkosi hänessä tiedonhalu uudelleen. Hän otti taas kirjansa esille ja tilasi uusia sekä alkoi ajatella ulkomaanmatkaa, johon Kokkolan kaupunginlääkäri toht. J. J. Staudinger häntä kehotti, vaikei tuumasta vielä totta tullut. Yhdellä erikoisella tavalla hän, kaikesta huolimatta, innokkaasti vaikutti herännäisyysliikkeen palveluksessa, nimittäin levittämällä ruotsalaista ja suomalaista hartauskirjallisuutta. Muun muassa on mainittava, että Kihlman maksuna velasta 22/10 1850 vastaanotti Malmbergilta 500 kpl Wegeliuksen postillaa (1250 rupl. hop.) ja 500 kpl Björkqvistin postillaa (625 rupl. hop.) ja möi ne pappien ja muitten tuttaviansa avulla samasta hinnasta, josta hän itse oli kirjat saanut. [Nähtävästi oli Kihlman avustuksellaan tehnyt Wegeliuksen postillan julkaisemisen mahdolliseksi. Hän on näet merkinnyt 28/6 1847 suorittaneensa Malmbergille 2000 ruplaa ("till Wegelii postilla").]

Vaikei asiaa koskevia muistiinpanoja ole olemassa, on kumminkin varmaa, että Kihlman tarkkaavasti ja suurella mielenkiinnolla seurasi niitä ilmiöitä herännäisyysliikkeen alalla, jotka vähitellen johtivat tai myötävaikuttivat v. 1852 tapahtuvaan hajaannukseen. [*Rosendal* m. p. III, Luku XI.] Tammikuulla 1849 hän oli mukana, kun Malmberg, F. O. Durchman, L. Stenbäck, A. O. Törnudd, J. Grönberg, C. G. von Essen y.m. perheineen kokoontuivat Keuruulle Frans Bergrothin luokse, sieltä jatkaakseen matkaa Kuopion markkinoille. Ensinmainitusta sanotaan kuitenkin, että hän juotuaan liiaksi ja kiivastuttuaan väitellessään toisten kanssa jäi Keuruulle, vaikka kaikki muut ja hänen vaimonsakin matkustivat Kuopioon. Tällä matkalla ja erittäin Julius Berghin luona oli keskusteltu Wilhelm Niskasen opista ja vaikutuksesta Kalajoen varrella ja myöskin Malmbergistä, joka oli hyvissä väleissä Niskasen kanssa ja jota ystävät muutenkin näyttävät alkaneen katsella arvostelevasta Siitä huolimatta pysyi heidän suhteensa Malmbergiin entisellään, ja milloin aihetta ilmaantui (niinkuin esim. Edv. Svanin hautajaiset Purmossa 30/1 1849, Essenin virkaanasettajaiset Ylihärmässä 1/7 s.v., erään Bergrothin palvelijan häät lokakuulla 1850 Keuruulla j.n.e.), yhtyivät he vanhaan tapaan kaikessa ystävyudessa. Että Kihlman itse — huolimatta kaikenlaisista epäilyksistä, joista hän myöhemmin puhuu — näinä vuosina yhä pysyi herännäisyyden alkuperäisellä kannalla, todistaneekin, että hän v. 1850 kaksi eri kertaa kävi tapaamassa Paavo-ukkoa. Sinä vuonna hän näet on merkinnyt lähteneensä maaliskuun 1 p:nä Pyhäjärvelle, (Jonas Lagus), edelleen tulleen 3 p:nä "saareen" (s.o. Syvärinjärven Aholansaareen, missä Paavo asui Nilsiässä) ja 4 p:nä illalla Kuopioon. Kenen seurassa hän matkusti on epätietoista, mutta monikkomuoto ("kommo") osottaa, että hän ei ollut yksin. Toisesta retkestä saamme tiedon erästä hänen Gelalle (8/9) osoittamastaan kirjeestä. Siinä Kihlman sanoo onnellisesti saapuneensa Haapajärvelle, mutta hänen tullessaan oli Reinhold Helander juuri lähtemäisillään Nilsiään, eikä tämä voinut lykätä matkaansa, syystä että hänen piti olla kotona määräaikana. "Jotta ei matkani tarkoitus jäisi saavuttamatta, vaan saisin seurustella Reinholdin kanssa sekä samalla tavata kuuluisaa, monen parhaamaa ja monen ylistämää Paavo-ukkoa, [Kirje on laadittu näytettäväksi isälle — siitä sanat Paavosta, joiden yleisestä muodosta saattaisi luulla, että Alfred ei ennen ollut ukkoa ravannutkaan.] olen monen ahdistuksen päästä, päättänyt yhtyä matkaan. Vaikein ja suurin este on ollut, että minulla ei ole Isän lupaa, ja varmaan en matkustaisi, jos tietäisin, että Isä matkan johdosta närkästyisi. Mutta toivoen, että Isä antaa anteeksi, uskallan lähteä." Hän kääntää Gelan kohta mennä pappilaan ilmoittamaan asia isälle, mutta muutoin on matka pidettävä salassa, "sillä kansa juoruaa, ja piispa on lähimailla (i farvattnet)." — Etteivät isän ja pojan välit vieläkään olleet hyvät, todistaneekin muistiinpano (13/10 1850): "Olin valmis vuorostani saarnaamaan; pyhäamuna tulee rovasti kirkkoon ja sanoo, että hän saarnaa itse." —

Mitä perhe-elämään tulee, oli se vuoden 1850 loppuun saakka yleensä onnellista, joskaan ei ilman suruja. Ymmärrettävää on, että Kihlmanin terveyden heikontuminen herätti huolia; sen osoittaa muun muassa 4 p:nä huhtik. 1850 tehty muistiinpano: "Syljin ensi kerran (vähän) verta — kuoleman edelläkävijä." Mutta sittenkin lienee ilonsävel ollut kodissa vallalla. Marraskuun 20 p:nä 1848 syntyi pikku Hannalle veli, joka sai nimen Jonathan ja aluksi näytti hyvin menestyvän. Kesällä 1849 teki koko pikku perhe matkan Karjalaan, Puhokseen, ja mikäli voi päättää Kihlmanin kirjeestä N. L. Arppelle, jossa hän kiittää ystävällisestä vieraanvaraisuudesta, olivat sekä vanhemmat että lapset onnellisesti suoriutuneet pitkältä retkeltä. Se ei kuitenkaan estänyt Jonathania vuoden lopulla sairastumasta

hinkuuskään, johon hän kuoli 1 p:nä marrask. — siis ennenkuin oli vuottakaan täyttänyt. Vuosi 1849 päättyi siis katkeraan suruun, mutta 12 p:nä jouluk. 1850 Gela lahjotti miehelleen toisen pojan, jolle annettiin nimi Julius, ja koska sekä äiti että lapsi — "asianhaarojen mukaan" — voivat hyvin, ei tämän vuoden lopulla ollut aihetta muuhun kuin iloon ja toivoon. Mutta kumminkin oli ankara käännekohta lähellä.

* * * * *

Vuosi 1851 aikaansai täydellisen mullistuksen Alfred Kihlmanin elämässä. Se rauhallinen kodin onni, jota hän oli nauttinut viidettä vuotta, hävisi äkkiä, ja hän joutui uudestaan yksinäiseen elämään ja levottomiin oloihin, täynnä kysymyksiä ja epäilyksiä, hänelle avautui uusi opinto- ja kehityskausi, ihan kuin olisi ollut pelkkää unennäköä, että hän kerran oli ollut perheellinen mies ja valmiina pappina palvellut seurakuntaa.

Seuraava kertomus järkyttävistä tapauksista, jotka hävittivät Kihlmanin kodin, nojaa hänen omiin kirjeisiinsä (Keuruun pitäjänapulaiselle) Frans Bergrothille ja hänen vaimolleen. (Kruununkylä 11/1 1851.) "Rakas lankoni ja kälyni! — — Kotini, joka oli onnellinen ilon koti, jos mitään maan päällä voidaan onnelliseksi sanoa, on kerrassaan muuttunut surun asunnoksi. Minun vaimoni ja Sinun sisaresi, rakas Hilda, on päättänyt vaelluksensa ja lähettää Teille viimeiset tervehdyksensä. Hän kuoli, kovan taistelun jälkeen, keskiviikkona 8 p:nä klo 1/2 12 i.p." — Sitten seuraa seikkaperäinen esitys taudista ja vainajan viimeisistä hetkistä. Tauti oli alkanut hiljalleen; vasta lauantaina 4 p:nä Gela oli toivonut, että lääkäri kutsuttaisiin. Toht. Staudinger ei kuitenkaan ymmärtänyt taudin laatua eikä määrännyt mitään, mutta kuume kiihtyi ja sairas alkoi vähin hourailla. Sunnuntaina tuli toht. Fontellkin (Pietarsaaresta), mutta ei hänkään tiennyt neuvoa. Maanantaina Staudinger selitti taudin "hermokuumeeksi" (lavantaudiksi) ja hoiti sairasta sen mukaan. Mutta ei mitään parannusta huomattu. Saamatta hetkeksikään unta sairas tuli yhä voimattommaksi ja houraili samassa määrässä enemmän, joskin tunsu ympäristönsä. Oltuaan keskiviikkona aamupuolella levollisempi sai hän iltapäivällä ankaria kouristuskohtauksia. Klo 9:ltä kouristukset lakkasivat, ja sairas makasi kolmatta tuntia hiljaa valittaen, kunnes hengähti viimeisen kerran. — "Minä poloinen (Jag arme man) olen nyt yksinäinen leski kahden äidittömän lapsen kanssa, nuorempi niistä kuukauden vanha. Sinä, Hilda, olet kadottanut ainoan jällellolevan sisaresi. Nyt olemme vapaita etsimään sitä mitä ylhäällä on." — Kuvaus vainajan kilvoituksesta ennenkuin hänen sielunsa rauhoittui jääköön tässä selostamatta — "keskiviikkona hän ei enää jaksanut puhua paljon, mutta se vähä, minkä hän sanoi, todisti, niinkuin hän itsekin lausui, että aamutähti oli noussut." — Kuollessaan Gela oli vain vähän päälle 22 vuotta.

Huumaavan iskun sattuessa oli kuin kaikki olisi yhtynyt enentämään häiriötä. Oli markkina-aika ja Kihlmanilla oli vieraina ystävät Favorin, Simelius ja Östring; pikku Hannakin oli loppiaispäivänä sairastunut ja tuli päivä päivältä huonommaksi (vaikka hän sittemmin parani); Julius taas vaikeroi luonnollisen ravinnon puutteessa. Anoppi, Gelan äiti, ei tiennyt mitään, sillä Kihlman oli viimeiseen asti toivonut voivansa antaa hyviä uutisia. Kaksi "tätii", Emma Riska ja Emma Candelin, [Mamselli Emma Amanda Candelin, s. 1819, oli jo 1848 tullut perheeseen. — Emma Riska, neuvosmiehen tytär Kokkolasta, oleskeli kymmenkunta vuotta pastori Gummeruksen perheessä Ylikannuksessa ja sittemmin Pietarsaaresta ja Vaasassa, missä elätti itseään pitämällä koululaisia täyshoidossa.] oli kyllä apuna hoitamassa sairaita ja kotia; mutta sittemmin ymmärrämme Kihlmanin masennuksen. "Kyllä olisin valmis antamaan äidittömän tytönkin kuolla — mutta miksi tuli kaiken tämän minua kohdata? Vielä olen sokea syyhyn nähden, joskin aavistan sen. — Tämä suru, mitä vaikein maailmassa, on kova isku horjuvalle terveydelleni; kenties olen minäkin lähellä kuolemaa. Siinä tapauksessa mainitsen, että Gela terveenä ollessaan sanoi, että hän, jos me molemmat kuolisimme, mieluummin antaisi lapset Teidän, Fransin ja Hildan, hoitoon. Kasvattakaa ne Jumalalle, jotta he tulevat pelastetuiksi. Se on pääasia; kaikki muu ei merkitse mitään."

Toisessa kirjeessä (Lapua 15/1) Kihlman kutsuu lankonsa ja kälönsä hautajaisiin, jotka olivat määrätty tammikuun 29 p:ksi ja joissa Malmberg oli luvannut pitää ruumissaarnan. — "Olen Lapualla, ensimmäisessä kodissani, jossa ensimmäisen rakkauden muistot kaikkialla kohtaavat minua. Malmberg tuli viime pyhänä Kruununkylään ja laahasi minut kuin vangin muassaan tänne. Yhdentekevä, missä olen: kaikkialla on pelkkää tyhjyyttä. Kaikki on menettänyt värinsä, kauneutensa ja häikäisevän loistonsa; näen vain katoovaisuutta ja tuskaa. Muistan vain: 'Maaksi olet jälleen tuleva!' — Pikku Hannan tauti on alkanut väistyä. Julius parka huutaa paljon köyhyydessään. Meillä ei ole imettäjää, emmekä tiedä mistä semmoinen on saatavissa." — —

Itse hautajaisista kerromme Rosendalin mukaan: "Läheltä ja kaukaa kokoontui niihin heränneitä pappeja, ja tilaisuus muodostui valtavan juhlalliseksi. Ruumissaarnan, jota kiitettiin erinomaiseksi, piti Fredr. Östring [eikä Malmberg, joka oli vähemmän tottunut saarnaamaan ruotsin kielellä], ja Malmberg y.m. elävähenkisiä seurapuheita. — Illalla sattui sitten tapaus, jolla oli laajalle ulottuvia seurauksia. Tavallisuuden mukaan juotiin totia ja väiteltiin jonkun aikaa vireillä olleista opillisista riitakysymyksistä. Vielä illallisen jälkeen jatkui väittelyä. Malmberg, joka oli hyvin hermostunut, tilasi totia siihen

huoneeseen, johon oli valmistettu yösijat hänelle, Essenille ja A. O. Törnuddille. Sinne tuli muitakin pappeja, väittelyä jatkettiin yhä edelleen ja sen aikana Malmberg joi silloisenkin käsityksen mukaan ylenmäärin. Kirjeessä R. Helanderille (11/12 1852). hän itse tunnustaa ja selittää asian näin: 'Kun olin nähnyt ystäväni alituisen pyrkimyksen tekopyhyyteen, join kerran oikein runsaasti Kihlmanin rouvan hautajaisissa, ainoastaan saadakseni ystäväni salatut sydämet paljastetuiksi.'" [*Rosendal*, m.p. III, 363. — Alfred Kihlman on kertonut tapahtuman vähän toisin. Malmberg oli ollut samassa huoneessa, missä Essen ja hän itse (Kihlman) makasivat. He olivat ensin juoneet kukin yhden lasin totia, jonka jälkeen Essen ja Kihlman panivat maata, mutta Malmberg oli yksin jatkanut juomistaan, kunnes oli aivan humalassa. Aamulla oli Kihlman odottanut, että Malmberg olisi ollut pahoillaan asiasta; mutta niin ei suinkaan ollut laita. Malmberg oli noussut ja mennyt ulos ennen Esseniä ja Kihlmania, joten nämä tapasivat hänet pihalla, ja silloin oli Malmberg hyvätuulisena tervehtinyt heitä sanoilla: "Nytkö vasta te olette nousseet, minä olen jo ennättänyt tehdä paljon syntiä."]

Malmberg selitti ja puolusti siis viimeiseen saakka väkijuomien nauttimista samalla tavalla kuin Paavo Ruotsalainen ja muutkin heränneet: raittiudenharrastus oli muka tekopyhyyttä, he joivat osoittaakseen, etteivät olleet teeskentelijöitä. Valitettavasti, taikka onneksi — arvostelu riippuu kunkin kannasta — tämä selitys ei enää tyydyttänyt kaikkia. Varsinkin oli Malmbergin niin usein nähty unohtavan kohtuuden rajat, että ystävien ehdottomasti täytyi käsittää asia toisin, ja juuri hänen päihtymisellään näissä hautajaisissa oli siinä kohden ratkaiseva merkitys. —

* * * * *

Kuinka Kihlmanin olot edelleen muodostuivat, saamme tietää seuraavista kirjeistä, jotka nekin ovat osotetut samoille läheisille ystäville.

(Kruununkylä 27/3 1851) "Rakas kälyni! — — Älä usko, että täältä tuleva kirje tuottaa Sinulle huvia. Kotini on surun oma ja ilonaiheita on vähän. Uudenvuoden aattona ennustin, että tämä vuosi tulisi murheen vuodeksi, ja näinä kolmena kuukautena olen riittävästi saanut kokea sitä. Gelan hautajaisten jälkeen tauti ei ole poistunut meiltä. Julius sai ensin, niinkuin ehkä tiedät, riutumustaudin — — — Minulla on vähän toivoa hänen toipumisestaan, vaikkei Jumalalle mikään ole mahdotonta. Paitsi Juliusta ovat palvelijamme maanneet sairaina, ja vieraitakin ihmisiä on meillä niin äkkiä sairastunut, ettei heitä ole voitu kuljettaa pois, vaan ovat he jääneet meille makaamaan. Täällä on sentähden ollut täydellinen sairaala. Kerran makasi meillä viisi sairasta. Nykyään on niitä kaksi, nimittäin lukkari Nessler, naapurini, joka jo on maannut minun kamarissani neljä viikkoa kovassa lavantaudissa, ja entinen renkimme keuhkotulehduksessa. [Tämä kuvaus näyttää todistavan, että Kihlmanin vanhemmat olivat oikeassa kun he — niinkuin tekijälle on kerrottu — pahoittelivat sitä, että heränneet läheltä ja kaukaa väärinkäyttivät heidän poikansa vieraanvaraisuutta.] Kuolema tahtoo käydä meillä ja koputtaa ovellemme; tähän asti se ei ole saanut tulla sisään, mutta kaikki me täällä uskomme, että vielä on yksi uhri lankeava.

"Kaikesta tästä voit helposti kuvitella ulkonaisen ja sisällisenkin elämämme. Olemme vaeltaneet keskellä kuolemaa ja eläneet pelkissä kuolemanajatuksissa. Elämän sulo ja ilo on minulta hävinnyt; mutta eipä niinkään, vielä on minulla ainakin yksi epäjumala, Hannani, joka on terve ja kaunis kuin ruusu ja iloinen lapsellisessa riemussaan. Hän on sydämeni huvi; usein hän on saanut minut iloiseksi. —

"Suruni on luullakseni vähentynyt; en voi toivoa Gelaa takaisin tänne, mutta kaipaukseni on suuri. Poissa taikka kotona, aina olen yksin. Uskolliset ystävät ovat osottaneet minulle paljon ystävyyttä. Ingman ja Favorin ovat käyneet luonani, Julius Bergh ja Jonas Lagus ovat kirjoittaneet minulle. Eräs Juhana Arndtin kirje hänen ystävälleen Gerhardille, joka myöskin menetti vaimonsa, on tehnyt minulle paljon hyvää. Evankeliumi, joka on suonut minulle toivoa Vapahtajaan, on niinkään tukenut minua." —

(Kruununkylä 24/4 1851) "Rakas kälyni! Sinun täytyy antaa minulle anteeksi, että kirjoitan lyhyesti; en sitä tahdo, mutta en mitenkään jaksa enempää. Juliukseni on tullut yhä sairaammaksi; rinta on korissut joka hengenvedosta, mutta hän on terve, aivan terve. Hän ei itke eikä valita enään; hänen ei tarvitse sitä tehdä, sillä hän on Jumalan ja Äitinsä luona taivaassa, missä he nyt riemusta laulavat, isot ja pienet. Hänen kuolinkamppauksensa oli pitkä; — hänen lyhyt elämänsä päättyi torstaina (17/4) ennen pitkäperjantaita klo 3 i.p. —

"Nyt olemme jälellä ainoastaan Hanna ja minä. Hän ei sure, vaan kysyy, miksi isä huokaa. En minä enää valita, en edes nyt; mutta mikä on poissa on poissa, eikä kaipauksen tunnetta voi painaa alas. Olen alkanut ymmärtää, että maallinen onni ei ole päämäärämme, vaan tulee olla valmis uhraamaan kaikki. Vähän olen minä oppinut kärsimyksen alla, mutta minusta näyttää välttämättömältä, että meidän tulee, missä tilassa olemmekaan, rukoilla Jumalan Henkeä *joka päivä* musertamaan meitä ja rakentamaan meitä Jumalan sanalla. — Luulen että Jumala tahtoo antaa meille enemmän kuin me tahdomme, mutta Hän tahtoo tehdä sen sanallaan. Siinä olisi meidän asuttava, ja silloin olisimme turvissa; mutta missä on

turvamme, kun laiminlyömme sanan?" —

* * * * *

Mihin nyt ryhtyä? oli kysymys, johon Kihlman onnensa raunioilla mietiskellen itsekseen, kysellen neuvoa uskotuilta ystäviltä ja rukoillen Jumalalta johtoa etsi vastausta. Eikä hän tyytynyt yksistään ajatteluun, vaan hän kirjoitti tapansa mukaan mustalla valkoiselle kaikki jos- ja mutta-väitteet, kaikki eri näkökohdat, joiden pohdinnasta päätös lopulta selviytyi. Niin varsinkin nyt, sillä hän käsitti aivan oikein, että ratkaisu oli oleva käänteentekevä hänen elämässään. Mietiskelyjen tulos oli päätös tehdä ulkomaanmatka. Mikä oli matkan tarkoitus, se ilmenee hänen mietiskelyistään, ja sen vuoksi kuuluu niiden selostus seuraavaan lukuun, jossa itse matkakertomuskin alkaa.

V. ULKOMAANMATKA 1851-52.

Lähtövalmistukset; Ruotsissa.

Paitsi pitkissä kirjeissä ystävilleen, vanhemmilleen y.m. läheisille on Kihlman päiväkirjassakin kertonut ulkomaanmatkansa vaiheista ja vaikutelmista. Päiväkirja alkaa johdannolla, jossa hän luoden valoa sisälliseen elämäänsä on kuvannut, miten matka-ajatus hänessä kehittyi. Siihen y.m. valmistuksiin seuraa tässä katsaus.

Jo poikana Kihlman oli toivonut pääsevänsä ulkomaille — enemmän, hän tunnustaa, uteliaisuudesta ja saavuttaakseen matkustaneen maineen kuin hyödyn vuoksi; mutta heräys tuli väliin, ja pelosta, että matkustamisessa piili sielunvaara, hän jätti tuuman sikseen. Sitten avio ja virka estivät häntä ajattelemasta matkaa, mutta kun hän aikaa myöten jälleen tuli vapaammaksi ja palasi kirjoihinsa, silloin uudestaan virkistynyt tiedonhalu herätti myös halun tavata oppineita, jumalaapelkääviä miehiä, joiden seurasta saattaisi hyötyä. Se sekä ylempänä mainittu lääkärin kehoitus matkustaa ulkomaille parantuakseen alkavasta keuhkotaudista sai matka-aiheet uudestaan vireille. "Minä puhuin siitä Gelalleni [syksyllä 1850]. Mutta hän vastusti asiaa. Hän oli hyvä haltiani, jonka neuvot nyt jälestäpäin olen huomannut mitä parhaimmiksi. Hän oli Jumalan enkeli rinnallani, joka aina varoittaen hillitsi minua, kun tahdoin lentää liian kauas. Hänen neuvonsa perustuivat aina puhtaimpaan intoon edistää todellista parastani, ja mahdollista on, että niissä piili jumalallinen viittaus, että minun tuli luopua matkasta vaarallisena ja vahingollisena uutuutena. Matkan tulos on osoittava, oliko niin, selvittävä mitä vielä on hämärää." — — Mutta kenties oli Gelalla omakin syynsä vastustaa matkaa. "Hän ymmärsi, ettei hän voinut seurata minua jättämättä lapsiaan. Hänen oli erottava joko minusta taikka lapsista. Hellästä äidistä ja rakastavasta puoliosasta oli toinen vaihtopuoli yhtä vaikea kuin toinen, ja luonnollisesti hän asettui sille kannalle, joka salli hänen pitää kaikki omaisensa luonaan." — Kysymys jäi siis lepäämään, se oli riippuva Kihlmanin terveydentilasta. Julius syntyi. "Kaikki meni onnellisesti: elämäni taivas oli jälleen kirkas, menestyksenpäivän valo täytti rauhallisen Majataloni. Olin niin tottunut siihen, etten tiennyt peljätä vastoinkäymistä. En tiennyt kiittää Jumalaa, en antaa lahjan johtaa itseäni antajan luo. Olin kyllä huolissani rakkaudenpuutteesta Vapahtajaa kohtaan, mutta en niin, että se olisi saanut minua muuttamaan mieltäni. Rangaistusta ansaitseva välinpitämättömyyteni näyttäytyi varsinkin siinä, etten minä Jumalan sanasta enkä puhdasoppisista kirjoista koettanut etsiä selvää tietoa siitä, minkälainen se parannus on, jonka Kristus antaa ja joka ei hävitä hengen köyhyyttä. Jokaisen kristityn ja etenkin jokaisen opettajan tulisi kumminkin muistaa Jumalan varotus: ymmärryksessä olkaa täydellisiä. — — Jos minä jään vaille Jumalan lahjaa, niin on minun siitä syyttäminen omaa laiminlyöntiäni. Ehkä olisin menestyksen jatkuessa jäänyt tähän syntiin ja siten hidastuttanut Jumalan armotarkoitusta minua kohtaan. Mutta Jumala ajatteli minua isänrakkaudella ja tahtoi kurittamalla johtaa minut luoksensa. Kun minä vähimmin aavistin, meni taivas äkkiä pilveen, aurinko lakkasi paistamasta ja muutamassa silmänräpäyksessä puhkesi mitä kauhein rajuilma pääni ylitse. Ennenkuin tiesinkään oli ilon ja rauhan maja muuttunut surun ja tuskan asunnoksi. Kaikkiviisas vei minulta epäjumalani, jota kyllä en rakastanut liiaksi, mutta sentään enemmän kuin Jumalaa. Minä pidin häntä kovin rakkaana: hän oli huvini ja mielihyväni. Ei se ollut väärin, mutta kun en oikein rakastanut Kristusta, saattoi Jumala ainoastaan ottamalla minulta rakkaimpani parantaa minut. Maallisesta tappiosta en ainoastaan oppinut syvemmin tuntemaan maallista mieltäni, vaan tulin myöskin, kun minulla ei enään ollut katoovaista mielihyvää, ajetuksi Jumalan sanan ja sen kautta Jumalan tykö. Kun Gelani oli poissa, täytyi minun ruveta keskustelemaan Jumalan kanssa; nyt huomasin, miten vastenmielisesti ja vain ohimennen tahdoin seurustella Jumalan kanssa ja miten siis olin peräti kääntynyt hänestä ja että Jumalan kuva, joka uudestasytymisessä luodaan ihmiseen, ei vielä ollut minussa olemassa. Mutta yksinäisyydessäni, vastaanottaessani vaikutelmia elämän katoovaisuudesta, sain myöskin rikkaan korvauksen siinä

rauhassa, joka tuli osakseni, kun turvasin Jumalaan ja pysyin erilläni huvituksista. Rikas valon ja lohdutuksen lähde pulppusi heprealaiskirjeestä; tuskin uskalsin maistaa tätä suloista vettä. Maistoin kuitenkin, ja minä maistoin kuinka hyvä ja suloinen Herra on; mutta vesi oli terveellistä eikä vain hyvänmakuista: se ei äitelyttänyt, sillä siinä oli suolaakin. Semmoiset lauseet tulivat minulle tärkeiksi, jotka ennen olin sivuuttanut itseäni koskemattomina, syystä että ne vaativat pyhitystä, jota pidin osaksi ei vielä niin välttämättömänä, osaksi tosin välttämättömänä, mutta itsestään ilmestyvänä hedelmänä, kun vain turvasin vanhurskauttamiseen. Nyt sanottiin minulle: Katso että sinä tässä kurjuudessa vaellat pelvossa. Puhdista itsesi kaikesta lihan ja hengen saastaisuudesta, täyttämällä pyhyyttä Jumalan pelvossa. Minusta oli kuin olisi pyhitystäkin harrastettava, jopa silloinkin kun ollaan epätoivossa vanhurskauttamisestaan." — — Ulkonaisestikin oli Kihlman joutunut muuttuneisiin oloihin, jonkunlaiseen väliaikaistilaan. Ei paljoa puuttunut, ettei hän ollut palautunut samaan asemaan kuin ennen naimistaan. Ja kun lääkäri nyt vakavasti kehotti häntä lähtemään ulkomaille, saattoi hän jälleen ottaa harkintaan "nuoruutensa suunnitelman, joka oli ollut kätöksä kuin kipinä tuhan alla." Nyt se oli toteutettavissa, ja eikö ollut oikein käyttää tilaisuutta, joka kenties ei koskaan uudistuisi?

Kumminkin oli Kihlmanin vaikea tehdä ratkaiseva päätös. Hän kysyi neuvoa sekä Esseniltä että Julius Berghiltä. Edellinen oli ehdottomasti matkan puolella, jälkimäinen ei kehoittanut siihen, mutta ei vastustanutkaan. Siitä olivat ystävät yksimielisiä, että matka oli tehtävä ainoastaan terveyden eikä minkäänlaisten hengellisten tarkoitusten vuoksi. Mutta tässä kohden oli Kihlman aivan toista mieltä. Tietenkin tuli hänen pitää silmällä ruumiillista terveyttään, mutta joskin hän piti näitä ystäviä suuressa arvossa, ei hän ymmärtänyt miksi hänen ei kävisi yhdistää siihen toistakin tarkoitusta. Hänessä asui palava into jatkaa opintojaan. "Jos tarkastan elämäni lapsuudesta saakka, näen itseni aina kirja kädessä. Minulla ei ole luonnollista taipumusta seurusteluun eikä mihinkään käytännölliseen taitoon, vaan kirjalliseen harrastukseen saada ensin itse asiat selville ja sitten antaa tietoa muille. Halu harjoittaa tutkimuksia on minussa luonnollista, joka aina uudestaan ilmaantuu ja vaatii tyydyttämistä." Ymmärrettävää on siis, että Kihlman ei voinut matkasuunnitelmastaan sulkea pois "hengellisiä tarkoituksia". Ei kunnian- eikä vallanpyynnöstä, vaan ainoastaan tyydyttämiseen tiedonhaluaan ja voidakseen paremmin kuin ennen toimia opettajana, hän tahtoi hyväksyä käyttää matkan tarjoamaa tilaisuutta opintoihin. Mitä taasen opintoalaan tulee, Kihlman mainitsee niitä kaksi. Toiselta puolen hän ajattelee syventymistä kirkkohistoriaan, arvellen että siihen perehtynyt voisi "seisten historiallisella pohjalla, ei ylhäisyydessä vaan kristillisessä nöyryydessä ja kieltäytymisessä, nousta puolueiden pikkumaisuusien yläpuolelle ja kyeten antamaan arvoa hyvälle, missä se esiintyneekään, osaltaan yhdistää mitä vihollisen toimesta oli hajotettu"; toiselta puolen hän tahtoi entistä täydellisemmin omakseen tehdä raamatun järjestelmän s.o. tutkimalla raamatua koettaa yhdistää hajanaiset totuudet yhdeksi kokonaisuudeksi. Kirkkohistoriaan nähden hän erittäin huomauttaa, että sitä voidaan tutkia ei ainoastaan kirjasta vaan käytännöllisestikin — "paras tilaisuus semmoiseen käytännölliseen tutkimukseen avautuisi minulle Ruotsissa, varsinkin, jos saisin aikaa ja tilaisuutta käydä eri paikkakunnilla. Minusta olisi synty ja häpeä jättää semmoinen tilaisuus käyttämättä." —

Vasta toukokuun lopulla olivat asiat niin selvillä, että Kihlman helatorstaina lähti Kokkolaan toimittamaan virkavapaus- ja matkalupahakemuksensa postiin. Mutta samana päivänä (30/5) kun hän lähetti hakemuksen, sai hän kirjeen, että tuomiokapituli oli määrännyt hänet pitäjänapulaisen sijaiseksi Lestijärvelle. Odottamaton uutinen hämmästytti Kihlmania, ja hän mietiskeli, mitä Jumala mahtoi sillä tarkoittaa. Kun hänet Kruununkylästä, jossa ehkä olisi voinut hyödyttää, lähetettiin Lestijärvelle, missä hän "inhimillisesti arvostellen ei kyennyt mitään aikaansaamaan, syystä ettei osannut [suomen]kieltä" — tahtoi kai Jumala osoittaa, ettei häntä nykyään Suomessa tarvittu ja vapauttaa hänet omantunnon vaivoista virkavapautteen nähden(!) Kumminkaan hän ei voinut olla noudattamatta määräystä, vaan matkusti Lohtajan ja Ylikannuksen kautta yksinäiseen, jylhään erämaan seurakuntaan. Kuultuaan millä kannalla Kihlmanin asiat olivat, aikoi hänen lähin esimiehensä, Lohtajan rovasti (K. G. Elfving), kyllä kohta vapauttaa hänet, mutta kehotti häntä sitten kuitenkin viipymään Lestissä pari viikkoa. Niin tapahtuikin. Kaksi kertaa Kihlman Lestijärvellä saarnasi, mutta muutoin hän yksinäisyydessään luki kreikkaa ja tutki heprealaisepistolaa, "niin että, jos Jumala tahtoi minut lehtoriksi, josta myöskin oli syntynyt puhe, olisin siihen kelpaava". Kyseessä oli teologian lehtorinvirka Vaasan lukiossa. Kruununkylään hän palasi kesäkuun keskivaiheilla, jolloin odotti vastausta tuomiokapitulista. Se tulikin, mutta sisälsi vain tiedon, että hänen hakemustaan ei oltu käsitelty, syystä että joku muotoasia oli laiminlyöty. Hän korjasi laiminlyönnin ja uudisti hakemuksensa, mutta ei palannut enää Lestijärvelle, sillä sinne oli toinen sijainen määrätty. Sen sijaan Kihlman uudella odotusajallaan matkusti meritse Vaasaan juodakseen terveysvettä [seltterivettä]. Heinäkuun 11 p:nä tuli vihdoinkin Turusta myöntävä vastaus s.o. hänelle oli annettu 3 kuukauden virkavapaus, luettuna heinäkuun 1 p:stä, mutta kun Kihlman kamreeri Vegeliuksen kautta tilasi matkapassin Helsingistä, ilmoitettiin, että asia oli lähetettävä keisarin ratkaistavaksi! Passin puutteessa täytyi hänen siis luopua aikeestaan matkustaa saman kuun 24 p:nä Berzelius-laivalla Vaasasta Ruotsiin ja sen sijaan, noudattaen kamreerin neuvoa, lähteä Helsinkiin odottamaan matkalupaa Pietarista. Näin mutkallista oli 1800-luvun keskivaiheilla päästä Suomesta ulkomaanmatkalle!

Ennenkuin Kihlman oli saanut tietoa siitä, että hänen oli ties kuinka kauan odotettava passiakin, oli hän vielä kerran palannut Kruununkylään hajottaakseen kotinsa. Heinäkuun 14 p:nä hän lähetti 4-vuotiaan Hannan neiti Emma Candelinin turvissa Keuruulle, missä hänen kälynsä, Hilda Bergroth, oli ottava lapsen äidilliseen hoitoonsa. Itse hän vielä viipyi viisi päivää, joten hänen lähtöpäiväkseen tuli heinäkuun 20:s. Siitä alkaa myöskin hänen matka-päiväkirjansa, vaikka viikkoja vielä kului ennenkuin hän pääsi kotimaan ulkopuolelle.

* * * * *

Oli sunnuntai iltapäivä kun Alfred Kihlman erosi vanhempiansa kodista — omaa hänellä ei enää ollutkaan. Isä saattoi poikaansa Isolle sillalle. Hyvästijättö oli "surettava" (bedröfvande). Kumpikin lienee aavistanut, että he näkivät toisensa viimeisen kerran, mutta sydämet eivät sentään avautuneet toisilleen. Toinen odotti, että toinen alkaisi, ja niin jäi vapauttava, kaiken vanhan kaunan hävittävä sana lausumatta.

Terveyssyistä Kihlman oli valinnut meritien Vaasaan. Neljä tuttua miestä vei hänet ensin Luodolle (Larsmo), jossa hän oleskeli koko maanantain 1849 sinne ylimääräisenä pappina muuttaneen ystävänsä Jak. Simeliuksen luona. Illalla tulivat Kokkolasta veljekset Appelberg, joista varsinkin Is. Otto oli hänelle läheinen ja jotka olivat ottaneet saattaakseen hänet purjeveneellä Vaasaan. Lähtö tapahtui varhain tiistaiaamuna, mutta matka kului hitaasti. Tuuli oli näet enimmäkseen vastainen, joten usein ainoastaan risteillen päästiin eteenpäin, puhumatta siitä että se toisinaan niin kiihtyi, että esim. Pietarsaaren ja Oravaisten kohdalla oli pakko etsiä suojapaikkaa. Nämä keskeytykset Kihlman käytti alottaakseen päiväkirjansa kirjoittamalla ylempänä selostellun johdannon. Djupstenillä Uudenkaarlepyyn saaristossa hän oli toivonut tapaavansa ystävänsä Ingmanin ja Favorinin, mutta he olivat vähää ennen lähteneet kaupunkiin. Vasta perjantaina 25 p:nä klo 5 i.p. purjehtijat onnellisesti saapuivat määräpaikkaansa. Vaarallisempaa seikkailua päiväkirja ei mainitse kuin että navakka vihuri heitti Kihlmanin hatun mereen.

Vaasassa Kihlman ensi iltana kauan käveli ja keskusteli ystävänsä A. A. Levónin kanssa, joka enemmän toisten kuin omasta syystä oli alkanut joutua erilleen heränneistä tuttavistaan. Hän oli paljon laajentanut liiketoimiaan ja perustanut suuria laitoksia — "siinä oli hänellä ansa"; kuitenkin hän ei vielä ollut luopunut entisestä hengellisestä kannastaan. Lauantaina Kihlman toimitti asioitaan, mutta teki myöskin tunnustuksensa (biktade mig) Otto Appelbergille. Sunnuntaina oli juhlallinen jumalanpalvelus Vaasan kirkossa, H. Moliis saarnasi; i.p. oli seurat kirjanpainaja P. Lundbergin luona Ahvensaarella (Abborrön). Appelberg luki päivän saarnan Björkqvististä, ja toisten kehotuksesta Kihlman puhui luetun johdosta. Maanantaina 28 p:nä klo 4 i.p., auringon ollessa pimennyksissä, Kihlman lähti matkalle etelään päin tullakseen illalla F. O. Durchmanille Isoonkyröön. Tiistaina hän saapui Lapuan Marielundiin. Malmberg lapsineen oli niityllä, missä tehtiin heinää. Illalla tulivat Essen ja Ilmajoen kirkkoherran apulainen J.W. Nybergh. "Inter pócula" Malmberg huomautti, että latinan häviäminen väittelytilaisuuksista ja syrjäyttäminen muiden aineiden hyväksi oppikouluissa oli huono enne. "Ajanhenki on paha, eikä se voi tuottaa muuta kuin paha." Kihlman puolestaan arveli, että nytkin samoin kuin ennen voitiin inhimillisissä ja maallisissa asioissa aikaansaada paljon hyvää. Mutta samassa kun juteltiin milloin mitäkin hän sydämessään pahoitteli sitä, ettei sanaakaan puhuttu heidän kunkin sielun tilastaan, vaikka hän niin pitkäksi ajaksi oli heistä eroava.

Keskiviikkona 30 p:nä Kihlman jatkoi matkaa ja tuli seuraavana päivänä Keuruulle Bergrothin omistamaan luonnonihanaan Lehtiniemeen, missä pikku Hanna avoimin sylin juoksi isäänsä vastaan. Sinne, sukulaisiin, Essenkin oli seurannut häntä. Elokuun 1 ja 2 p:vä "vietettiin ystävyden, perhe-elämän ja rauhan helmassa. Hannani liittyi minuun, sukulaiseni olivat ilmeisesti osaaottavia; mutta kaikki tämä, sen sijaan että se olisi parantanut, repi auki vanhat haavat. Tunsin vain syvemmin mitä olin menettänyt. Milloin toiset saavat iloita, täytyy minun itkeä. Me viljelimme toisinaan Jumalan sanaa keskinäiseksi rakennukseksimme, ja se oli elävää ja voimakasta niinkuin ennen. Varsinkin oli lauantai-ilta, viimeinen, jona olimme yhdessä, siunattu, sydän tuli palavaksi. — Essenille avasin koko sydämeni, kaikki epäilykseni, kaikki mietiskelyni. Olimme yksimielisiä pääasioissa ('i afs. å riksangelägenheterna'); miten onnellista onkaan saada kätkeä huolensa veljen uskolliseen huomaan! miten ilahduttavaa, ettei ole yksin!"

"Pyhäaamuna menimme kirkkoon. Frans [Bergroth] saarnasi. Hänellä on hyvät lahjat: elävä mielikuvitus, hyvä kieli, selvä, vaikuttava esitystapa. Jumalanpalveluksen jälkeen ja päivällisen syötyäni menin rantaan, jossa Kuorevedelle lähtevä kirkkovene odotti minua. Sanoin kaikille hyvästi, ja vene lähti liikkeelle. — — Yleensä oli elämä Lehtiniemessä hupaisaa; oltiin hyvien, hiljaisten, kristillisten ihmisten seurassa. Ei eletty lihallisessa kevytmielisyydessä, eikä myöskään kateus taikka epäluulo saanut sijaa sydämässämme. Me olimme jotenkin avoimia toisillemme, ja ainakin olin minä vapaa ja luonteva. Olo siellä jätti hyvän vaikutelman; toivoin saavani vielä elää semmoisen ajan. Kumminkin huomasin, että olin antanut sydämeni liiaksi kiintyä näihin hyviin ihmisiin; olin vieraantunut Jumalasta. Niin voidaan väärinkäyttää parastakin! Olin nyt yksin Lesti[järvi]-Jumalani kanssa, ja minun täytyi

tehdä parannusta. — Oli tuskallista ajatella, että kenties en koskaan enää näkisi omaisiani. Minulla oli niin paljon sanottavaa heille! Niin olisi yhdessä oltava, kuin oltaisiin sitä viimeisen kerran." —

Illalla klo 11 Kihlman saapui Kuoreveden Maitovalkamaan, johon hänen kiesinsä oli edeltäkäsini lähetetty, ja klo 4 aamulla hän lähti eteenpäin. Hän matkusti Kuoreveden, Längelmäen, Kuhmolahden, Tuuloisten ja Hauhon kautta Hämeenlinnaan. Syystä että yksinäisyys häntä painoi, hän ei voinut nauttia seutujen luonnonkauneudesta eikä hänellä Hämeenlinnassa ollut ainoata tuttua sielua. Sentähden hän elokuun 5 p:nä jälleen oli varhain liikkeellä ja tuli siten hyvissä ajoissa iltapäivällä Helsinkiin. — "Kuuden vuoden päästä näen siis uudestaan tämän kaupungin. Kuinka paljon olikaan sillä ajalla muuttunut, ja kuinka olin itsekin muuttunut. Iloisena sulhasena lähdin Helsingistä vuoden 1845 lopulla; palaan murheellisena leskimiehenä. Terveenä ja reippaana lähdin; palaan terveys murtuneena. Lähdin heittäkseni — — — syliin, joiden avulla toivoin saavani rauhan omaantuntooni; palaan eroten (utträdande från) näistä ihmisistä, jotka eivät voi minua auttaa, siis pettyneenä toiveissani. Lähdin mieleltäni hedbergiläisyyden vihollisena; palaan siinä vakaumuksessa, että silläkin puolella saattaa olla rehellisiä kristittyjä." — Kihlman asettui asumaan kamreeri Vegeliukselle, jossa ennen oli ollut kotiopettajana. Tullessaan Kihlman oli luullut voivansa lähteä elokuun 8 p:nä Storfursten laivalla Tukholmaan, mutta passi ei ollut vielä saapunut Pietarista. Hänen täytyi lykätä lähtö 22 p:ään, jolloin laiva taas oli tarjona. Alituiset lykkäykset painoivat hänen mieltään, ja yhä uudestaan hän kysyi, piilikö esteiden takana jotain syvempää? Joutilaana ollen hän päätti seurata kamreeria tämän lähtiessä noutamaan lapsiaan, jotka olivat oleskelleet Degerbyssä pastori F. J. Wadénin luona. Kun he pyhäämuna elokuun 10 p:nä tulivat perille, kerrottiin heille, että Wadén oli Inkoon emäkirkolla. Silloin hekin ajoivat sinne ja saivat kuulla professori F. L. Schaumanin (jonka hoidossa pitäjä, yliopiston prebendana, oli) toimittavan rippilasten konfirmationin ja Wadénin saarnaavan. Kihlman lausuu siitä: Schauman, puhui "puhdasoppisesti, selvästi, yksinkertaisesti ja rakentavasti, sanalla sanoen hyvin. Hän kosketteli myöskin asioita, jotka parast'aikaa kiinnittivät sydäntäni, esim. että kristityn vaellus on hänen uskonsa voimassa — iloinen, ujostelematon usko (jos se on tosi) antaa rohkeutta käymään yrityksiin käsiksi, sitä vastoin ahdistus ja epävarmuus tuottaa ihmiselle siksi paljon puuhaa oman itsensä kanssa, ettei hän kykene rakkaudella ja osanotolla ajattelemaan muita. Wadén saarnasi vanhaa oppia vanhalla kielellä. Oli rakentavaa ja terveellistä kuunnella vakavia sanoja." Schauman kutsui vieraat päivällisille. Seurustelu oli mielenkiintoista, mutta huoneiden sisustus ja ruokien lukuisuus eivät Kihlmanin mielestä olleet oikein sopusoinnussa maalaispappilan kanssa. Illalla palattiin Degerbyhyn Wadénin seurassa, joka herätti Kihlmanin täyden myötätunnon; "hän on peräti rehellinen mies, Jumalan hengen koulussa kuritettu". Maanantaina matkustettiin Helsinkiin.

Edelleen Kihlman odottaessaan lähtöpäivää koetti lukemalla Nordisk Kyrkotidningiä perehtyä uusimpaan Ruotsin kirkkohistoriaan, ja eräänä iltana, jolloin hän oli yliopiston rehtorin Gabr. Reinin seurassa — "nöyrä ja ystävällinen mies" — hän tiedusteli tältä Suomen kirkkohistorian lähteitä. Muutamana päivänä hän kävi katsomassa uutta luterilaista kirkkoa, missä enimmin ihaili Nikolai keisarin lahjottamaa Neff'in maalaamaa alttaritaulua. "Se on korkeinta mitä taiteen alalla olen nähnyt. Se esittää Kristuksen hautaanlaskemista. Kristuksen kuolemankalpeat kasvot ovat erinomaisen hyvin ja todellisesti kuvatut: rakkaus, vakavuus, korkeus niissä ilmenee, mutta kaiken peittää kuoleman varjo. Kun näkee sen, täytyy ajatella: senlainen hän oli näöltään, kun oli täyttänyt kärsimyksensä meidän edestämme." — Sunnuntaina 17 p:nä elok. Kihlman kävi [vanhassa] kirkossa. "Saarna oli laimea, laulu hartautta vailla, seurakunta prameilevan korea."

Kihlman ajatteli näinä päivinä paljon heränneitä, heidän suhdettaan hedbergiläisiin y.m. Aihetta siihen antoivat osaksi hänen omat kokemuksensa, osaksi se mitä hän täällä etäämpänä kuuli heistä juteltavan: "pietistit pitävät erinäisiä syntejä luvallisina", "tilaisuuden sattua pohjalaiset herännäispapitkin juovat vankasti" — eikä hän voinut väittää syytöksiä tyhjäksi panetteluksi. "Voi! että paholainen on saanut liata Jumalan hyvää teosta", Kihlman huudahtaa kirjeessä Essenille (15/8). "Miten onkaan Jumalan istutus niin joutunut häviöön! Siihen on tultu, kun olemme jättäneet Jumalan sanan kuullaksemme ihmisten sanoja. — Ei olisi liian varhaista, jos silmämme nyt aukenisivat. Miten onkaan sisällisesti laita, jos ulkonaisesti on niin pahoin. Jumala ei varmaankaan sallisi semmoista tapahtua, jollei hän tahtoisi ilmisaattaa kätkeytyä pahaa. Pyhimysten täytyy kaatua, jotta oppisimme turvaamaan Jumalaan eikä ihmisiin. Meidän on palattava Sanan ehdottomaan noudattamiseen!" — Kolme päivää myöhemmin Wadén tuli Helsinkiin, ja oli hänellä tärkeitä kerrottavia hedbergiläisistä. Yksityisesti oli kaksi niihin kuuluvaa pappia tunnustanut hänelle, että oli laiminlyöty saarnata lakia, ja että siihen nähden parannus oli välttämätön. Sama mielipide oli myöskin julkisesti esitetty ja saanut kannatusta suuressa hedbergiläismielisten pappien kokouksessa Tammisaarella elokuun 11 p:nä. Hedberg itse oli vain kuunnellut, sanaakaan hiiskumatta. Jopa oli ehdotettu, että rakennettaisiin sovinto herännäisten kanssa ja että kokous sitä varten pidettäisiin. "Asian nykyisellä kannalla oli Hedberg valmis sovintoon." — Inkoon kirkkoherran apulaiselle Odert Reuterille, joka Wadénille oli kertonut Tammisaaren kokouksen tapahtumat, oli jälkimäinen sanonut, että hän puolestaan oli huomannut olevansa täydessä sopusoinnussa Kihlmanin kanssa, ja että tämä siis oli yhtä maltillinen kuin hän. Siihen oli Reuter vastannut, että se kyllä oli mahdollista, mutta että hän (Kihlman) ei aina ollut ollut semmoinen; "kenties

ovat ne olot, joihin hän oli joutunut, johtaneet hänet maltillisuuteen." — "Ei niinkään väärin arvattu!" lisää siihen Kihlman seikkaperäisesti kerrottuaan kaikesta A. W. Ingmanille (20/8). — Päiväkirjaansa on Kihlman vielä merkinnyt seuraavat sanat: "Kuinka ihmeellistä! kaukana toisistamme on sama Jumala samaan aikaan taivuttanut meidät maltillisuuteen. Molemmiin puolin alamme käsittää vikamme; he ovat tehneet väärin saarnaamalla yksipuolisesti evankeliumia, me yksipuolisesti lakia saarnaamalla. Miksi piti minun tulla Helsinkiin? Siksikö että saisin tietää tämän? Miten on tätä tietoa käytettävä? Tulee tutkia itseänsä, rukoilla itsensä ja heidän edestään, olla heistä puhumatta pahaa ja muutoin antaa Jumalan johtaa."

* * * * *

Kihlman oli saanut passinsa elokuun 14 p:nä ja 22:na illalla hän, kokonaisen päivän odotettuaan laivan tuloa Pietarista, vihdoinkin pääsi lähtemään Helsingistä. Matkustajain joukossa hän m.m. tapasi erään Amsterdamin liikemiehen, joka "enemmän kuin kauppiaat yleensä" harrasti uskontoa ja kertoi luterilaisen kirkon oloista Hollannissa. Turkuun tultiin 23 p:nä illalla.

Samana iltana Kihlman kävi entisen emäntänsä, mamselli Gustava Caireniuksen, luona. "Hän on koeteltu nainen", luemme päiväkirjassa, "jonka vertaisia tunteita harvoja ainakin herrasväessä. Hänellä on puhdas ja selvä tieto, eikä ainoastaan tietoa vaan kokemustakin, jopa tuoretta kokemusta. Hänen puheessaan on suolaa, ja se vaikuttaa terveellisesti. Hän tunsu elävästi arvottomuutensa; hän sanoi että olisi mitä suurin ihme, jos hän tulisi pelastetuksi, mutta puhui myöskin kyynelsilmin Jumalan laupeudesta häntä kohtaan. Missään yhteydessä hedbergiläisten kanssa hän ei ollut; mutta hän uskoi, että heidänkin joukossaan oli Jumalan valittuja. — Niin iloista kuin onkin vaeltajalle aavikolla tavata kosteikko, niin tuskallista on jälleen lähteä autiolle, hedelmättömälle aroille. Vaeltajan on kuitenkin riennettävä eteenpäin virvoitettuaan itseään tien varrella. Minunkin täytyy ulos, ulos maailmaan. Mikä ajaa minut pois rauhasta? Ja missä löydän satamani? Miksi on minun käytävä näitä teitä? Onko rangaistus nyt alkava, vai piileekö tässä armontarkoitus?" — Seuraavana (sunnuntai)aamuna Kihlman Maariassa tapasi rovasti H. Heikelin; arkkipiispa Edv. Bergenheim — Kihlmanin entinen historian opettaja lukion ajalta oli edellisenä vuonna nimitetty Suomen kirkon päämieheksi — oli Paraisissa, joten käynti hänen luonaan ei tullut kysymykseen. Klo 12 p:llä laiva lähti Turusta. Hitaanlainen kulku tuntui matkustajista ikävältä, ja muutamat herrat tahtoivat lyödä korttia. Laivalla ei kuitenkaan ollut kortteja saatavissa, ja se aiheutti monta kirousta. "Samat henkilöt", kertoo Kihlman, "puhuivat sentään jonkinlaisella kunnioituksella Kristuksesta ja kristinuskosta. Minä ajattelin ehdottaa, että pidettäisiin yhteinen hartaushetki, mutta tunsin itseni liian heikoksi ja maailmanhengen liian voimakkaaksi. Voi, miten kristinuskon onkaan hävinnyt kristityistä! Ei tahdota kuulla Jumalan sanaa, eikä se, joka sitä tahtoo, uskalla!" — Yöksi laskettiin ankkuri. — Maanantaina kuljettiin Ahvenanmeren yli, ja silloin Kihlman ja useat muutkin matkustajat kärsivät merikipua. Illalla saavuttiin Tukholmaan. Kihlman myöntää kaupungin erinomaisen kauniiksi, mutta syystä että hän oli kuullut sitä niin paljon kiitettävän, hän ei kuitenkaan ollut kovin ihastunut. Siitä huolimatta hän saatuaan asunnon Hotel de Finlandissa merkitsee päiväkirjaansa, ettei ollut oikein entisellään: Tukholman suuret historialliset muistot täyttivät hänen mielensä, ja hänen "tyyni verensä liikkui tavallista nopeammin". —

Jo ensi päivänä Kihlman kävi hakemassa kuuluisaa lääkäriä prof. Magnus Hussia, mutta tämä oli matkoilla ja tavattavissa vasta kahden viikon päästä. "Aina vain vasta- eikä koskaan myötä[туulta]!" Kihlman kääntyi silloin prof. P. H. Malmstenin puoleen, joka Hussin poissaollessa hoiti hänen potilaitaan, ja pääsi, usean turhan käynnin jälkeen, hänen puheilleen 29 p:nä. Malmstenin tutkimuksen tulos oli, että Kihlmanin rinta yleensä oli heikko ja että oikeassa keuhkossa oli huomattavana tuberkuloosia, mutta oli tauti vielä niin alulla, että paraneminen oli mahdollinen. Sitä varten oli kuitenkin välttämätöntä, että hän oli virkavapaa ainakin kymmenen kuukautta ja matkustaisi lämpimään ilmanalaan, joko Etelä-Amerikkaan (Brasilian Bahiaan) taikka — kun Kihlman "vapisevin sydämin" vastusti tällaista matkaa — Madeiraan. Malmsten kirjoitti paikalla lääkärintodistuksen, ja koska aika ei myöntänyt lykkäystä, lähetti Kihlman viipymättä Turkuun hakemuksen saada edelleen nauttia virkavapautta 1 p:ään elokuuta 1852. Mitä itse matkaan tulee, jätti hän sen riippuvaksi Hussin neuvosta, jossa hän oli rukoillut Jumalan ilmoittamaan tahtonsa. Syyskuun 9 p:nä hän vihdoinkin tapasi tämän lääkärin, ja oli hänenkin mielestään pitkä merelläolo s.o. Amerikanmatka otollisin keino. "On siis Jumalan tahto, että matkustan Amerikkaan; lähden senvuoksi, menkään kuinka tahansa", kirjoittaa Kihlman s.p. K. Nauklérille Kruununkylään. "Varmaa on, ettei mikään matka ole minulle vastenmielisempi. Ennemmin olisin matkustanut Madeiraan taikka — kaikkein mieluummin — Etelä-Saksaan. Olisin halunnut paikkaan, jossa olisin saattanut seurustella jumalapelkäävien ihmisten kanssa, tavata luterilaisen kirkon mainioita miehiä. Mutta en saakaan noudattaa omaa tahtoani; monta kuukautta on minun asuttava ohuiden lankkujen varassa, seurusteltava merijätkien kanssa; vaan — onhan Jumala mukana. Hädässä oppii parhaiten häntä tuntemaan. — Huss lupasi, että palaisin terveenä. Jos niin käy, tahdon uusin voimin alkaa työskennellä viinitarhassa voittaakseni sieluja Vapahtajalle. Jumala suokoon, että saisin palata kalliiseen tehtävään! Nyt on edessäni aika, jolloin minulla on tehtävää yksistään oman itseni kanssa — matkustan Wartburgiin taikka Arabian erämaahan.

Niin käsitän nykyisen asemani. — — Älä ymmärrä minua väärin. Ei minulla ole mielessä suuria uudistussuunnitelmia. Ei suinkaan! Tunnen liiaksi heikkouteni ollakseni omahyväinen. Olen luonnostani aina taipunut siihen, joka herättää vähän ääntä. Mutta onhan minunkin läpikäytävä puhdistustuli." — — "Koska tulen kauan viipymään poissa, lienee parasta, että lehmäni ja hevoseni myydään. Saaresta saamastani ohrasta on 1 tynnyri annettava Backin Britalle, 1 Wiklundskalle, ja jollet paheksu, annan Sinulle 2 puuroksi monille pienokaisillesi. — Sano terveisiä kaikille rakkaille sanankuulijoilleni; en mainitse ketään, kaikki ovat minulle yhtä rakkaita. Usein, usein muistan heitä rukouksissani. He rukoilevat kai minun edestäni! Tapaamme silloin toisemme joka päivä, joka ilta armoistuimen edessä." — —

* * * * *

Kihlman viipyi Tukholmassa neljä viikkoa ennenkuin oli saanut myöntävän vastauksen virkavapaushakemukseensa ja muuten valmistunut lähtöön. Mitä ruumiilliseen vointiin tulee, oli ilma sen määrääjänä: jos oli paha ja kostea sää (niinkuin elokuun lopulla ja syyskuun alulla), tunsu hän rinnassaan painostusta, pistoksia ja hengenahdistusta, jos oli kaunis ilma, hengitti hän kevyesti ja tunsu itsensä aivan terveeksi. Sielullisesti hän oli alakuloinen, sillä häntä vaivasi koti-ikävä ja ystävien puute. "Olenhan niin tottunut köynnöskasvin tapaan etsimään tukea heikolle olenolleni", hän kirjoittaa Ingmanille ja Favorinille 15/9 ja nyt hänen täytyi yksin kantaa kuormansa. Tuskallisesti häntä tärisytti mainittujen ystävien antama, tieto erään "isän" paljastamisesta, ja vaikertaen hän pyytää seikkaperäisempää kertomusta (kirjeessä näet ei oltu mainittu Malmbergin nimeä, jota tarkotettiin). Itse hän sen johdosta lausuu: "Aavistin kyllä, ettei kaikki ollut oikein; mutta rakkaus ei ajattele pahaa. Kun matkallani olen oppinut tuntemaan kaikenlaisia oloja, olen tullut yhä epäluuloisemmaksi sitä kohtaan, jota maassamme on parhaana pidetty. Olen ainakin saanut sen vakaumuksen, että meidän n.s. ja siksi katsotut isät eivät ole erittäin edistyneet ijässä ja viisauudessa. En voi kuitenkaan vielä lausua heistä muuta arvostelua kuin sen, johon he itse ovat pakottaneet minut, nimittäin etten voi heihin luottaa. Mutta näyttää siltä, että on aihetta enempiinkin." Tämä seikka ja muutkin kotimaan olot sekä hänen asemanottonsa siihen, mitä hän oli alkanut katsella toisin silmin kuin ennen, tuotti hänelle hänen yksinäisyydessään miettimistä, jota raskaampaa hän ei ollut kokenut — ja juuri nyt hänellä ei ollut ketään koeteltua ystävää. Olihan se vaikeaa, mutta näin hän parhaiten pysyttäytyi sillä totuudenetsinnän tiellä, jolle oli lähtenyt.

Sanotusta huolimatta Kihlman ahkerasti koetti tutustua Tukholmaan ja ennen kaikkea sen ja koko Ruotsin uskonnollisiin oloihin vertaamalla niitä suomalaisiin. Matkailijain tapaan hän ei laiminlyönyt käydä katsomassa historiallisia ja taidekokoelmia, kuninkaallisia linnoja y.m., mutta vähän hän näyttää niistä nauttineen ja hyötäneen. Palattuaan Byströmin huvilasta, missä oli katsellut veistokuvia, hän lausuu päiväkirjassaan: "Taiteen suhde kristinuskoon on minulle vielä arvoitus. Siitä en siis voi mitään sanoa; mutta kokonaisuus teki minuun ahdistavan vaikutuksen. Oli kuin olisin kävellyt epäjumalan temppeleissä." Sitä vastoin hän väsymättömällä innolla kiinnitti huomionsa kaikkeen, mikä kuului hänen omaan alaansa, ja miten olikin hiljainen ja häveliäs esiintymistavaltaan, oppi hän tuntemaan paljon ihmisiä ja sai runsaasti tietoja, joita arvostelemalla ja yhteensovittamalla hänessä muodostui epäilemättä sangen todenperäinen kuva silloisen Ruotsin hengellisestä elämästä. Aivan alussa Kihlman sattumalta tapaamansa Helsingin professorin B. O. Lillen osotuksesta kävi pappissäädyn istunnossa ja "kuuli toht. And. Sandbergin lämpimästi ja ujostelemattomasti puhuvan sunnuntain viettämisen ja pyhittämisen keinosta: pappien omasta valistuksesta ja esimerkistä". Siihen hän lisää: "Sain myöskin hetken puhutella kunnianarvoista harmaahapsista vanhusta, joka oli sydämellinen ja puhelias. Yleensä hän näytti hyvin vapaamieliseltä ja suvaitsevaiselta: hän oli sitä mieltä, että uskonnollisten eri ryhmät taivaassa (mihin kaikki tulisivat, jos olisivat rehellisiä ja vakavia) paremmin ymmärtäisivät toisiansa. Onko se totta?" — Kuitenkaan ei Kihlman näin julkisissa kokouksissa (paitsi tietysti kirkoissa) perehtynyt tutkimusalaansa, vaan tapahtui se enimmäkseen yksityisessä seurustelussa. Siitä antaa hänen päiväkirjansa seikkaperäisiä tietoja, mutta sen sijaan että seuraisimme hänen askeleitaan päivä päivältä, otamme tähän ylempänä mainitusta kirjeestä kuvauksen, missä hän on yhdistänyt tärkeimmät huomionsa.

"Täällä Tukholmassa on suuri joukko, maailma, väriltään vaihteleva ja monipuolinen niinkuin muuallakin. Punainen lanka käy kuitenkin väri vaihtelujen läpi ja tekee sen tunnettavaksi: ajallisen ja katoovaisen asettaminen iäisen edelle. Enemmistö on siis samankaltainen kuin Suomessa. Toiselta puolen on monta niitäkin, joilla on uskonnollinen mieli, mutta nämä eivät ole yksimielisiä. Puolue, jota lehti 'Pietisten' sanoo pietisteiksi, on hyvin toimelias ja myöskin lukuisin. Sen johtaja on Rosenius ja tunnusmerkit: kerskupuheisuus, rauhan ja uskon kiittäminen, käännytyskiihko, kaikkien niiden hengellismielisten ankara tuomitseminen, jotka eivät ehdottomasti hyväksy heitä, vanhempien kirjailijain, varsinkin Schartaun ja Nohrborgin, hylkääminen, haluttomuus kuulla puhuttavan muusta kuin Kristuksesta, uskosta ja evankeliumista. Suomessa sanottaisiin heitä hedbergiläisiksi, mutta luullakseni on heistä Hedberg mennyt liian kauas, joten eivät tahdo, että heitä pidetään hedbergiläisinä. Ihmeellisellä viehätysvoimalla puolue tempaa mukaansa kaiken mikä sen tielle tulee.

Lehtori [P. M.] Elmblad, joka on ollut Ternströmin ystävä ja sitten alkoi välittää, on nyt heittäytynyt tämän lahkon syliin. Hän saarnasi oivallisesti 12:ntena sunnunt. Kolm:den jälkeen. Silloin minä hengessäni sovin hänen kanssaan ja kävin häntä hakemassa, mutta hän ei ollut kotona. Kuulin hänen sitte saarnaavan 13:ntena sunnunt., enkä nyt enää tahdo tavata häntä. Hän on mitä täydellisin hedbergiläinen. Pietistit riemuitsevat tästä voitosta ja ovat saaneet uutta vauhtia. Elmblad ei ole ainoa opettaja, joka on antautunut tälle voimakkaalle hengelle. Useat vanhemmat, vakavuudestaan ja kokemuksestaan tunnetut opettajat ovat lähestyneet heitä ja ennen pitkää tulleet yltiöpaiksi. Tämä ilmiö on minua syvästi surettanut. Suomessa näytti hedbergiläisyys olevan riutumaisillaan; täällä ja kenties monessa muussa paikassa, Saksassa, Englannissa ja Amerikassa, on se täydessä voimassaan ja kukoistuksessaan. Hedberg luopuneepä epätoivostaan, kun kuulee miten täällä uskotaan ja riemuitaan. Kuitenkin on tämä puoluehenki ollut minulle nöyryyttävä kuvastin. Jumalan sanaa pidellään, venytetään ja väännellään, niin että se sopii puolueen etuihin, aivan samoin kuin minä olen tehnyt puolueeni eduksi. Teeskennellään iloa ja ujostelemattomuutta samoin kuin Suomessa teeskenneltiin eräänlaista surua, köyhyyttä ja kurjuutta. Tehdään väkivaltaa luonnollensa, ja luonnotonta pidetään kristinuskona. Katsotaan erittäin tärkeäksi, että puolue saa uusia jäseniä, jotka kaikessa hyväksyvät sen periaatteet ja ottavat osaa seuroihin. Muusta ei suuresti välitetä: ainakin uskotaan parempaa innokkaasta puoluelaisesta, vaikka hän olisikin sangen viallinen, kuin jostakin toisesta kristitystä, jota vastaan ei oikeastaan voida sanoa muuta kuin että hän ei kuulu puolueeseen. Niin täällä; eiköhän voida tunnustaa, että niin on osaksi laita Suomessakin. Monta rehellistä kristittyä esiintyneepä vielä, jahka päivä koittaa. Miten erilaisia pietistiset puolueet Suomessa ja Ruotsissa lienevätkin, on niillä kumminkin monta yhdyskohtaa. Paitsi jo mainitulta, nimittäin Jumalan sanan alistamista puolueen tunnustusopin alle, luonnottomuutta ja puoluehenkeä, olen huomannut kykenemättömyyttä käsittää vastustajan syitä ja varsinkin välinpitämättömyyttä ja ylenkatsetta oppia ja opintoja kohtaan. Kiihkoiselle ja laiskalle puoluemiehelle on kuvaavaa, että hän ei voi eikä tahdo vaivata itseään ponnistamalla ajatustaan. Innostus ei anna rauhaa ja mukavuusaines, joka on olemassa joka puolueessa, kuolettaa työhalun. — Niin olen saanut katsoa peiliin ja hävetä. Mutta koska Jumalalla on ollut kärsivällisyyttä minuun nähden, toivon, että hän on kärsivällisesti johtava heidätkin oikealle tielle. Niin, minä uskon, että kaiken tämän ulkonaisen rauhan ja ilon ja riemun alla piilee salainen levottomuus. Juuri rauhan vakuutukset ja vannomiset osottavat, ettei rauha lienekään niin varma. Juuri se, että on täytynyt etsiä voimaa liittolaisten paljoudesta viittaa siihen, että totuuden voima puuttuu. Juuri se, että aina esiintuodaan oikea todistaakseen, että se on oikeaa, ilmaisee, että salassa aavistetaan jotain väärää, jota tahdotaan olla tietämättä oikean valossa. Expertus novit [kokenut tietää]. — Te huomaatte siis tästä, etten suinkaan kallistu hedbergiläisyyteen: se on minulle vastenmielinen niinkuin kaikenlainen puoluehenki. Tahdon tästä lähtien olla uskollinen kirkon ja Jumalan palvelija, joksi olen kutsuttu. En tahdo enää koskaan olla puoluemies, sillä olen tullut poltetuksi. — Paitsi Roseniusta vaikuttaa täällä Tukholmassa ja maaseuduilla eräs entinen soittoniekka, Oskar Ahnfelt. Hän vetää sanankuulijoita oikeamielisiltä opettajilta ja on voittoisa varsinkin heikkojen naisten kesken. Aseista ansaitsee mainita miellyttävä ääni ja kitara. Hän on ollut Roseniuksen oppilas, mutta kuului kasvaneen häntä päätä pitemmäksi, ja matkustaa — Jenny Lindin kustannuksella, joka tyttö raukka myöskin on tartutettu, vaikkeivät he vielä ole aivan varmoja saaliistaan. Moni pitää jo enemmän Ahnfeltistä kuin Roseniuksesta. Lyhyesti: hajaannuksen siemen on näiden herrojen välillä. Ahnfelt on radikaalisempi; Rosenius tahtoo myös panna painoa pyhitykseen. Toisessakin kohdassa he ovat erimielisiä. Ahnfelt vaatii, että kirkko on erotettava valtiosta ja hänellä on monta kisälliä y.m. puolellaan. Rosenius on varovainen ja älykäs: hän pitää kiinni vanhasta. — Sitä paitsi on olemassa äärimmäispuolue, nimeltä hedbergiläiset. Ne ovat samanmielisiä kuin n.s. separatistit Suomessa, jotka ovat eronneet kirkosta. Niihin kuuluu vain yksi pappi, Wiberg. Hänet on väliaikaisesti erotettu virastaan, syystä että on jakanut Herranehtoollista vanhan käsikirjan mukaan, ja oleskelee nyt Hampurissa, missä on — huomaa! — ruvennut uudestikastajaksi. — Paitsi tätä suurta laumaa, joka tahtoo omistaa evankelisen nimeä, on olemassa hajanaisia kristityitä, jotka yleensä elävät hiljaisesti ja syrjässä. Heillä ei ole mitään yhdyssidettä ja he tuskin tietävätkään toisistaan. Olen heidän kesken huomannut kaksi vivahdusta, jotka eivät eroa toisistaan opissa, mutta kuitenkin ovat epäluuloisia toisiaan kohtaan. Eräät, esim. rouvat Molander, Janson y.m., rakastavat ja arvossa pitävät Ternströmiä. He ovat ylimalkaan tarkkoja sekä oppiin että elämään nähden. Heidän lisäksi on toisia, esim. emäntäni, rouva Svanström, tukkukauppiiaan Bergmanin perhe y.m., jotka paheksuvat Ternströmin lihallista intoa Roseniusta ja Scottia [G Scott Wesleyanilaisen metodistiseurain lähettämä saarnaaja, joka toimi Tukholmassa 1830-42 Hän saarnasi n.s. 'Englantilaisessa kappelissa', joka 1830-luvun keskivaiheilla sai nimen Betlehemin kirkko. Elmblad piti samassa paikassa raamatunselityksiä v:sta 1851, ja Rosenius, johon Scott oli vaikuttanut, oli kirkon saarnaja 1857-67.] vastaan eivätkä ajattele erittäin korkeasti Ternströmin kristinuskosta. Nämä liittyvät koulunopettaja Finemaniin, mystikkoon, jota tavallisesti sanotaan böhmiläiseksi. En ole tavannut Finemania (ikä mies, Roseniuksen ehdoton vastustaja, Tersteegenin hengenheimolainen), enkä siis voi sanoa hänestä mitään varmaa. Mutta hänen liittolaisensa ovat rakastettavia, ja me tunnemme itsemme yksimielisiksi. Heissä tapaa todellisen ja syvän kristinuskon, mutta rosenilaiset tuomitsevat heitä lainharrastajina, ja Ternströmin ystävät epäilevät heitä harhaoppisina. Minä seurustelen kumpaankin ryhmään kuuluvien kanssa ja olen molemmilta tahoilta

saanut nauttia sekä hengellistä että ruumiillista hyvää. Tästä lyhyestä kuvauksesta voitte päättää, että minulla on ollut sekä surun että ilon aiheita."

Niihin tunnustuksiin, jotka tavataan edellisessä, liittyvät vielä seuraavat rivit: "Epävakaisuuteni opissa, hengellinen kasvatukseni, entinen yksipuolisuuteni, asemani uutuus ovat tuottaneet minulle paljon, paljon tuskaa. Olen tullut minulle uusiin ja vieraisiin oloihin, joissa olen ollut epävakainen; olen tullut kosketuksiin ihmisten kanssa, joita minun ankarimpien vanhojen periaatteitten mukaan olisi pitänyt hylkiä, olen kuullut moitteita Roseniuksen puolueesta, jotka kokonaan sopivat puolueeseen Suomessa ja joiden oikeus minun on täytynyt myöntää. Oi! olen kärsinyt syntieni tähden! Se on hyvin ansaittua! Mutta toiselta puolen olen kärsinyt pelosta, että olen liian ankara itseäni ja meitä kohtaan Suomessa. Olen Suomesta lähtenyt, ja onhan siellä saamani kasvatustapa muodostanut minut niin, että olen yhtä mieltä oikeamielisten kanssa täällä. Eihän meidän laitamme kuitenkaan liene ollut niin aivan hullusti, silloinkaan kun oli kaikkein hulluimminkin. Julius B[ergh] esiintyykin vielä miehenä, joka minua hillitsee. Hän on minulle vielä auktoriteetti. Mutta epätietoisuus on ollut mitä tuskallisinta. Siihen on yhtynyt itsesoimaus laiskuudesta ja ihmisjumaloimisesta, jotka ovat tämän surkeuden aikaansaaneet."

— —

Sattumalta tuli Kihlman käyneeksi Upsalassakin. Hän tapasi näet Tukholmassa teologian professorin (sittemmin piispan) And. Fredr. Beckmanin, ja syyskuun 10 p:nä hän tämän kanssa höyrylaivalla matkusti vanhaan yliopistokaupunkiin. Matkalla hän ihaili kaunista Mälar-järveä, ja Fyris-joki mataloine rantoineen muistutti hänelle elävästi Kruununkylää; itse kaupungissa tuomiokirkko vanhoine muistoinen ja historiallisine freskomaalauksineen vaikutti häneen syvemmin kuin kaikki näkemänsä Tukholmassa. Mutta kumminkin hän täällä niinkuin muualla katsoi pääasiaksi uskonnollisiin oloihin tutustumisen, ja kiitos olkoon matkatoverinsa hän siinä menestyi hyvin. Beckman tutustutti minut Upsalan teologeihin. Me kävimme rehtorin, kirkkohistorian professorin (myöhemmin piispan) Lars Anton Anjoun luona (ulkonäöltään vähäpätöinen, punanenäinen mies). Sitten toimeenpani Beckman pienet päivälliset, joihin minä, prof. Anjou, teol. apul. Carl Axel Torén (joka seur. v:nä nimitettiin pastoraalteologian professoriksi) ja teol. kand. Nyblaeus olivat kutsutut. Se oli kuitenkin vähemmän mielenkiintoista. [Päiväkirjan mukaan oli seurassa vain juteltu kaiken maailman hupaisista asioista, ja päivällisten jälkeen oli isäntä lukenut ääneen Fahlcrantzin ivarunoelmaa "Noakin arkki".] Mutta minä sain yksityisesti seurustella jokaisen kanssa ja opin siten tuntemaan heidät, joihin halusin tutustua. Teologiset opettajavirat Upsalassa ovat varmaan oikeaoppisten miesten käsissä. Jopa he tahtovat olla enemmänkin: Anjoukin, joka vähimmin viehätti minua, pitää kotihartautta talossaan ja saarnaa seurakunnassaan. Torén, hento 38-vuotias mies, teki minuun syvimmän vaikutuksen. Hän oli jo maisterina syvästi perehtynyt klassilliseen kirjallisuuteen ja siihen kokonaan antautunut. Mutta silloin kristinusko valtasi hänet. Hän alkoi tutkia Jumalan sanaa ja tuli käytännölliseksi papiksi. Sitten hän ryhtyi teologiaan ja oli syvästi tunkeunut siihen. Mutta hän on enemmänkin: hän on tosi kristitty. Hän on luonteeltaan hiljainen ja vakava ja hyvin ireniläinen, niin että hän tahtoo nähdä hyvää kaikissa; hän kehotti minua rauhallisuuteen. Hän on kuitenkin samalla luja, niin että hän ei luovu totuudesta, ja vihaa puoluehenkeä. Hän on sydämestään helläluontoinen: hän syleili minua kohta ensi käynnilläni. Siinä ei sentään ollut mitään rosenilaista imelyyttä. Summa: hän oli mies, teologi, oppinut kristitty, jommoista olen toivonut näkeväni ja kuulevani. Vahinko vain että hän oli niin kiinni liseniaattitutkinnossaan ja professorinväitöskirjassaan, että hänellä oli vähän aikaa minua varten. Hän vahvisti ja kehotti minua ahdistuksessani, jumala siunatkoon sitä miestä! — Helposti voidaan erehtyä ihmisistä, ja mahdollisesti olen minä erehtynyt Torénista. Kumminkaan en sitä usko. Hänen olennossaan oli jotain rehellistä, jaloa, avonaista, joka takaa, etten ole väärin arvostellut häntä. Jos tahdotte oppia tuntemaan häntä, niin lukekaa hänen kuvauksensa Saksan-, Englannin- ja Skotlanninmatkastaan (Tidskrift för Sv. Kyrkan 1850).

"Beckman on terävä ajattelija. Hän on jonkun aikaa ollut filosofian dosenttina. Hänellä on siis suuri lukeneisuus filosofisessa kirjallisuudessa, eikä hän pelkää filosofeja, sillä hän tietää mitä heillä on tuotavana. On hyvä, että semmoinen mies astuu kristinuskon puolelle. Niin hän onkin tehnyt. Tosin hän ei liene niin käytännöllinen kuin Torén eikä niin sydämellinen kristitty, mutta hän on sitä enemmän turvana ja suojelijana." Hän oli lukenut ensimmäisen osan Ingmanin kirjaa hedbergiläisyydestä, [Hedbergianismen, skärskådad enligt den hel. Skrift och vår kyrkas symboliska böcker I-II, Helsingfors 1851-52.] jonka Kihlman oli antanut hänelle, teki sen johdosta huomautuksia ja lupasi siitä kirjoittaakin. Kihlman kehotti Ingmania varteenottamaan hänen muistutuksensa ennen julkaisun jatkamista. "Keskustellessani Beckmanin kanssa oli minun pakko puhua Suomestakin, jota yleensä mielelläni vältän. Tunnustin, että olemme olleet puolueellisia ja että kristinusko Suomessa luonteeltaan erosi siitä, jota minä ainakin tähän saakka olin voinut huomata Ruotsissa. — — Jumala suokoon, että meillä olisi paljon semmoisia teologeja Suomessa!" Kihlman päättää, samalla lausuen, että hän ei suinkaan oleta, että nämä teologit, joihin oli tutustunut, olisivat liittyneet "meihin". "He moittivat rosenilaisuutta syistä, jotka olisivat pakottaneet heitä moittimaan meitäkin. Mutta kun he kuulivat kirkollisen mielialani ja totuudenrakkauteni, he kohtelivat minua rakkaudella kuin olisin ollut heidän vertaisensa."

Nyblaeuskin oli kristinuskon ystävä, mutta Kihlmanista hän oli liian kriittinen. Näytti siltä kuin olisi kristinuskko, niin pian kun se pukeutui positiiviseen muotoon, tullut hänelle epäiltäväksi. Yliopistopiirin ulkopuolella Kihlman oppi tuntemaan erään papin C. O. Roosin, jota hän sanoo "oikeamieliseksi opettajaksi", ja neuvosmies Henschenin, joka oli mitä innokkain rosenilainen. Eräs tuntematon herrasmies (ylioppilas) pakottamalla pakotti hänet tulemaan Henschenille ("Olisi niin hupaisaa ja suotavaa!"). Neuvosmies keräsi tarmokkaasti proselyyttejä (edellisenä iltana oli hän m.m. ottanut turviinsa päihtyneen kisällin ja luovuttanut hänelle yöksi oman sänkynsä, jonka vieras ylen antamalla likasi) ja harrasti yksityisten hartausseurojen pitämistä, josta paraikaa oli oikeudessa syytettynä. Ei hän Kihlmanista saanut liittolaista. Kun näet Henschen oli lukenut Kunink. maj:tille osoittamansa puolustuskirjoituksen, ei Kihlman voinut olla väittämättä sitäkään vastaan. "Minä (joka intra parenthesin vielä vuosi sitten olin samaa mieltä) muistutin", sanoo hän päiväkirjassaan, "että koska Jumalan sanassa ei käsketä pitää konventikkeleitä, ei niitä myöskään voida katsoa ehdottomasti välttämättömiksi kristinuskon syventämiselle ja levittämiselle. Sen vuoksi tulisi mukautua olosuhteisiin ja koettaa tehdä työtä laillisten muotojen sisällä, ja olihan sitenkin laaja toimiala avoinna." Henschen ei kuitenkaan tahtonut sitä kuulla: jäisihän silloin vaino, josta hän usein puhui, kokonaan pois. Tästä huolimatta kohdeltiin suomalaista vierasta ystävällisesti Henschenin perheessä, mutta hän erosi siitä mielellään, sillä hengeltään hän ei sopinut siihen. — Yleensä jätti Upsala matkustajaamme kiitollisen muiston.

Palattuun Tukholmaan Kihlman tutustui tukkukauppias Bergmanin perheeseen, jossa hän viihtyi erittäin hyvin. Perheen jäsenet, isä ja äiti ja kaksi täyskasvuista lasta, (ylioppilas) Robert ja Henrica, eivät olleet ainoastaan rakastettavia ihmisiä, vaan lämpimiä kristittyjä kuulumatta mihinkään lahkoon. Heillä oli huvila Eläintarhassa, ja jo ensi iltana pyysivät he Kihlmania jäämään yöksi heidän luokseen. Tämän täytyi kuitenkin silloin palata kaupunkiin, mutta hän lupasi tulla takaisin ja viettikin sitten kaksi päivää (syyskuun 17 ja 18 p.) Bergmanilla. Yksin ollessaan hän lueskeli englanninkieltä (Amerikanmatkaa varten!), toiset ajat hän seurusteli perheen jäsenten kanssa tai teki heidän seurassaan käyntejä esim. "böhmläisen" Finemanin luona. "Omituinen ilmiö. Vakava, sydämellinen, syvä, mutta ehkä kuitenkin pohjalla semmoista, jota, jos se tulisi esiin, luterilainen kristitty ei voisi hyväksyä. Hänestä erottiin yhteisen polvirukouksen ja virrenvärsyn laulamisen jälkeen." Tukkukauppias kuului suomalaiseen seurakuntaan, ja Kihlman sai asiakseen tiedustella Suomesta pappia avonaista kirkkoherranvirkaa varten. — Sydämellisellä kaipauksella Kihlman sanoi hyvästi perheelle, jonka luona oli nauttinut puhdasta kodintunnelmaa.

* * * * *

Vielä kerran käytyään Hussin puheilla Kihlman syyskuun 23-27 p:nä matkusti kanavatietä Göteborgiin tiedustellakseen Etelä-Amerikkaan lähtevää laivaa. Matkalta on vähän muistiin pantavaa. "Jos tajuaisin luonnonkauneutta, olisin ollut tyytyväinen, mutta enhän minä ole juuri muuhun mieltynyt kuin kirjoihin", hän sanoo päiväkirjassaan. Kuitenkin hän myöntää, että matka palkitsee vaivan sekä että vaihtelevat kauniit maisemat ja varsinkin suurenmoinen kanava sulkulaitoksineen vaikutti hänen ajatuksiinsa ja tunteisiinsa. "Kuinka voimakkaasti saarnaavatkään", hän huudahtaa, "nämä luonnollisten ihmisten suurteokset aikamme laiskoille, ajattelemattomille ja huolimattomille kristityille, jotka niin mielellään jäävät kaavamaisuuteen, tyytymään siihen, että ovat tarttuneet auraan! — — Maailmassa puuhataan uupumatta, vaivaa, kustannuksia tai muuta säästämättä, mitään uhrauksia pelkäämättä päämäärän saavuttamiseksi; niin rakennettiin Götan kanava. Mutta eikö Jumalan valtakunnassa olisi tarpeen puuhata! Jumalan valtakunnan hyväksi on vaikea mitään uhrata! Annetaan asiain mennä vanhaan totuttuun tapaan, huomaamatta aikaa ja ajan vaatimuksia. Niin ovat maailman lapset valon lapsia viisaammat." — Trollhättania Kihlman katseli myöhään illalla ukkosen käydessä ja pitkien salamoiden valaistessa mustia kuiluja ja valkoisia kuohuja. Göteborgissa Kihlman viipyi sunnuntain yli (28/9). Seuraavalla viikolla oli eräs laiva lähtevä Etelä-Amerikkaan, mutta hän ei voinut pyrkiä siihen, syystä että hän ei vielä ollut saanut tarpeeksi rahoja eikä uutta passiansa, jonka hän sitäpaitsi oli määrännyt lähetettäväksi Ystadiin. — Täällä Kihlman kävi kauppias Corn. Johnssonin luona, joka kyynelisin kertoi hänelle parannussaarnaaja Lars Linderot (k. 1811) ja arkkipiispa Karl Fredr. af Wingård (k. 19 p:nä syysk. 1851) vainajista ja schartaulaisista, sekä kuuli kahden etevän papin saarnaavan. Toinen, Hallén, saarnasi Kehruuhuonekirkossa hyvin valmistuneena rakentavasti, vakavasti, valaisevasti, mutta samalla tynesti, jopa kuivasti, niin että hän tuskin vaikutti muihin kuin semmoisiin, jotka todella kaipasivat ohjausta, toinen, tuomiorovasti (sittemmin Lundin piispa) Joh. Henr. Thomander, tuomiokirkossa, joka oli kukkuroillaan kuulijoita. Tämä saarnaaja oli ensi luokan puhuja. Hänen ruotsiansa kelpasi kuulla. Mutta siinä oli muutakin kuin kielenkauneutta: puhdasta oppia, totuutta, suolaa, intoa, joskaan ei Hallénin järjestelmällisyyttä, syvyyttä, nöyryyttä. Kumminkin on kaupunkia onniteltava, jolla on kaksi semmoista opettajaa. Thomander herättää, Hallén johtaa heränneitä. Thomander saa julkilausua totuuden sivistyneille, jotka kärsivät sen hänen suustaan. Mutta jos totuus kerran on saanut sijaa heidän sydämissään, kärsivät he kyllä totuuden Halléninkin suusta. Maailma on kuin sairas, itsepäinen lapsi, joka ei tahdo ottaa vastaan lääkettä, sentähden että se maistuu pahalta. Mutta jos rohtomarjat annetaan sille jonkun makean aineen mukana, silloin ne

kelpaavat. Niin on totuus tarjottava sivistyneelle maailmalle hyvien lahjojen, oppineisuuden, kaunopuheisuuden, miehisen äänen, lausumisen y.m. ohella, ja kas, silloin se ainakin tulee kirkkoon. — Yhdeksän pitkä tuntia täytyi Kihlmanin kävellä Göteborgin kaduilla, ennenkuin hän pääsi höyrylaivaan, joka klo 1 yöllä lähti Helsingöriin. Astuessaan veneeseen hän putosi veteen ja kastui vyötäisiin asti, ilman suurempaa vahinkoa.

Helsingörissä, jonne laiva saapui keskellä päivää, Kihlman oli vain neljä tuntia; illalla hän jälleen meni Ruotsin puolelle Helsingborgiin. Viipyen siellä, seuraavan päivän (30/9) hän molemmat päivät vieraili kuuluisan raittiusharrastajan, kirkkoherra Pietari Wieselgrenin luona, jonka "tapasi hänen perheensä keskellä". Toisena päivänä, kun oli syöty illallista, pani isäntä toimeen kotihartaushetken. Luettiin luku raamatusta, jonka johdosta Wieselgren esitti muutamia lyhyitä selityksiä ja sovellutuksia, sen jälkeen noustiin ja rukoihtiin Isä meidän ja Herran siunaus; viimeiseksi veisattiin virrenvärsy. "Se oli ensi kerran, kun olin läsnä vasituksessa kotihartaustilaisuudessa", sanoo Kihlman, ja hän ottaa miettiäkseen, miksi kotihartausta ei meillä — Suomessa — harjoteta. Mainittuaan eri näkökohtia, joiden nojalla tapaa voidaan hyväksyä tai vastustaa, hän tulee siihen päätökseen, että kotihartaus olisi siunauksellinen siinä muodossa, että yhteiseen Jumalan sanan viljelykseen liittyisi keskustelu, jossa huonekunnan jäsenet ilmoittaisivat kokemuksensa ja hengellisen asemansa. Muutoin itsessään hyvä tapa helposti veisi väärinkäyttöön. Esittämänsä laatuista kotihartausta oli hän keväällä 1851 alkanut järjestää kodissaan, ja oli hänellä ollut siitä hyötyä ja kehotusta. — Muutoin on Kihlman muistiinpannut seuraavaa: "Minua kohdeltiin mitä vieraanvaraisemmin. Rouva miellytti minua paljon. Hän oli niin lempeä, tyyni ja vähän flegmaattinen; aivan sopiva vilkasveriselle miehelleen. Wieselgren itse on oikea mestari (öfverskärare), sukkela, nerokas mies, ajatustavaltaan varma kristitty. Syvää hänen kristinuskonsa ei sentään ole: hän on elävä historia, hän käsittää kaikki historiallisesti. Hänellä ei ole aikaa syvempiin mietiskelyihin. Eikä hänen mielenkiintonsa ulotu paljon ulkopuolelle hänen omaa piiriänsä. Suomesta esim. hän kysyi hyvin vähän. Ruotsalaiset harrastukset eivät anna tilaa muille. Seurakunnassaan hän ylläpitää ankaraa kirkkokuria ja häntä herjataan senvuoksi. Jonkunlainen mielihyvä siitä että niin oli laita tuli näkyviin, mikä johtunee (lähemmille tuttaville) huomattavasta taipumuksesta olla samanlainen kuin vanhat hälytysrummut Muhrbeck, Elfving y.m. Wieselgrenin lieneekin onnistunut hälyyttää sivistyneet luokat. Heränneitten johtamisen jättää hän Roseniukselle ja Ahnfeltille."

Täältä oli Kihlmanin mentävä Ystadiin, sillä hän oli jo Tukholmassa päättänyt käydä Tranåsin kirkkoherran Joh. Ternströmin [Johan Ternström, synt. Blekingenissä 1803, tuli papiksi 1827 ja apulaispapiksi Tukholmassa 1839 sekä 1850 Tranåsin kirkkoherraksi. Tukholmassa ollessaan hän tuli tunnetuksi etevänä saarnaajana ja Nordisk kyrkotidningin julkaisijana (1840-49). V:sta 1855 hän oli Fjelkestadin kirkkoherra, toimi edelleen teologisena kirjailijana ja kuoli 1882.] luona ja sen vuoksi määrännyt, että hänen uusi passinsa oli osotettava mainittuun lähimpään kaupunkiin. Välttääkseen huonoa maantietä hän Wieselgrenin neuvosta kuitenkin kulki Tanskan kautta. Lokakuun 1 p:nä hän näet matkusti laivalla takaisin Helsingöriin ja sieltä Köpenhaminaan. Siellä hän ilokseen tapasi vanhan tutun, eläinlääkäri Alrik Wegeliuksen Suomesta, nousi pyöreään torniin, kävi muinaistieteellisessä museossa ja (arvatenkin "hevostohtorin" kanssa) kuninkaallisessa tallissa sekä jatkoi sitten 2 p:nä laivalla Ystadiin. Sieltä hän seuraavana aamuna ajoi kyydillä Tranåsin pappilaan, noin puolikolmatta peninkulmaa. Mitä hän näki ja koki tällä matkalla on Kihlman kuvannut yhtä havainnollisesti kuin mielenkiintoisesti.

"Tie ei vienyt, niinkuin olin kuvitellut, tasangon yli, vaan oli maa hyvin mäkiä taikka oikeammin aaltoilevaa. Peltöjä kaikkialla; paikoittain kivistä laidunta. Silmä etsii turhaan puita. Joskus näkee jonkun yksinäisen salavan. Tiet ovat huonoja, maa kun on saviperäistä. Kansan asunnot ovat rakennetut savesta ja oljista ja muutamasta hirsikerrasta. Ne ovat matalia ja siivottomia, akkunat pienet niinkuin meidän navetoissamme. Lämmitys tapahtuu polttamalla turpeita rautauuneissa. Useissa asunnoissa ei ole puulattiaa. Kuudenkymmenen tynnyrinalan talo elättää 3 paria hevosta, 10 sikaa, 20 à 30 hanhea ja 4 lehmää sekä tuottaa pari sataa tynnyriä jyviä. Metsänpuute on Skoonessa huomattavin. Sen puutteen johdosta näyttää maa paljaalta. Sen puutteen johdosta on skoonelainen talonpoikaistupa matala, kostea, savuinen ja haiseva hökkeli, johon vastahakoisesti astuu. Siivottomuuskin johtunee osaksi metsänpuutteesta. Kuinka onkaan savilattia esim. syysaikana pidettävä siivossa? Mutta siivottomuuden alituisen savun ja kosteuden yhteydessä täytynee kai myöskin vaikuttaa mielenlaatuun ja luonteeseen. Skoonen talonpoika on raaka, tietämätön, tyhmä, salakavala, häijy, mateleva. Jollei voikaan väittää, että ulkonainen elämäntapa on perisyy semmoiseen luonteeseen, niin saattaa kuitenkin päättää, että inhottava sikoläättilämä ei ainakaan paranna, vaan ennemmin estää parantumista. Metsä on siis suuri Jumalan lahja ja metsänhoito tärkeä asia semmoisille maille (esim. Suomelle), joilla vielä on metsää. Jollemme voi jättää jälkeläisillemme muuta ruumiillista hyvää, tulee meidän kumminkin huolehtia siitä, että jättäisimme heille tarpeeksi hirsyä ja polttopuita. Nyt on säästettävä, kun vielä on säästettävää, sitten se on liian myöhäistä. Asian tarkeys vaatii, että sitä ajetaan ahkerasti ja huolellisesti. Mitä voidaan tehdä suuren päämäärän hyväksi?" [Todistuksena ettei Skoone ruotsalaisiinkaan tehnyt parempaa vaikutusta olkoon seuraava ote päiväkirjasta jossa "Gluntien" runoilija Gunnar Wennerberg

samana syksynä kuvaa matkalla saamansa vaikutelman: "Skoone on ruma maa sille, joka ei erikoisesti ole mieltynyt lantaan(!) Ristikkorakennukset, vinot ja aivottomat, pihat, likaiset ja ajokaluja täynnä, ikuiset, lihavat lakeat, harvojen ja kantomaisten piilipuiden jakamat, liejuiset ja loppumattomat tiet, naisväen rumat puvut ja miesväen lihavat ruumiit — kaikki vaikutti minuun vastenmielisesti Ruotsin parhaimmasta maakunnassa".]

"Pappila ei ollut talonpoikien asuntoja parempi. Päinvastoin oli se viheliäisyyteen nähden aivan erikoinen. Useat rakennukset olivat itsestään luhistuneet, jäljellä olevat näyttivät olkikattoineen, mutkaisine seinineen, pienine ikkunoineen niin kauheilta, että suuresti täytyi epäillä, olivatko nämä maahan vajonneet huonerähjät ollenkaan ihmisasuntoja. Ja kuitenkin oli niin — niin, täällä asui kirkkoherra. Luonnollisesti ei voinut astua sisään, vaan oli porstuaan ryömittävä ja samoin siitä kirkkoherran huoneeseen, jossa kosteus oli niin suuri, että saapaspari, jos se oli päivän käyttämättä, peittyi homeella. — Yhtymykseni Ternströmin kanssa ei ollut erittäin sydämellinen. Näytti siltä, etten ollut oikein tervetullut, eikä voikaan ihmetellä, että isäntä semmoisissa oloissa vastahakoisesti näkee vieraan tulevan. Minä puolestani en voinut olla hämmästyttä Ternströmin ulkonäköä. En ollut kuvitellut häntä semmoiseksi. Ääretön, luudentapainen, vaaleankeltainen peruukki, joka näöstä päättäen ei koskaan ollut kampaan nähnyt, tuuhea poskiparta, alaspäin vahvasti kapenevat kasvot, suuri, ruma ylähuuli, huolimaton vaatetus, kaikki tämä yhdessä antoi hänelle epämiellyttävän, kisällimäisen, vastenmielisen ulkonäön, jota hänen käytöstapansa ei lieventänyt. Olin odottanut jotakin toista, ja minun oli vaikea tukehduttaa kummastuksen huudahdusta. Samoin kuin Rosenius tavatessaan Lauri Stenbäckin Suomessa huudahti: Oletko sinä Stenbäck? samoin tahdoin minä tässä kysyä: Oletko sinä Ternström?" —

Kihlman ei ollut vielä Ystadissa saanut passiansa ja odottaen sitä hän viipyi kaksi viikkoa Ternströmin luona. "Tällä ajalla minä opin lähemmin tuntemaan Ternströmiä", hän jatkaa kuvaustaan, "ja luulen että minulla on syytä olla tyytyväinen tuttavuuteeni. Ternström ei ole niitä ihmisiä, joissa on mitään viehättävää ja puoleensa vetävää, kaikkein vähimmin alussa. Mutta jos malttaa, kunnes on murtautunut kovan ja rosoisen kuoren, niin tapaa sen sisältä puhtaan ja makean ytimen, uskollisuutta, rehellisyyttä, nöyryyttä, vakavuutta, tunnustuksen puhtautta y.m. Ternström pakottaa siten osoittamaan itselleen kunnioitusta ja rakkautta ja tulee lopulta kalliimmaksi kuin se, joka viehättävällä olennollaan voittaa sydämiä. Semmoisissa rakastaa usein hyvää henkilön tähden, joka osaa peittää sen hohtavalla taikaloistolla, mikä saa viat ja puutteet himmentymään taikka kokonaan unohtumaan; Ternströmissä sitä vastoin kulmikkaudet: kiivaus, itsekkyyys y.m. eivät ole kätkeytyinä, mutta kuitenkin täytyy pitää hänestä, syystä että hyvät puolet ovat voitolla. — Ternström saarnaa puhdasoppisesti, selvästi, ankarasti; saarnassakin ilmenee hänen karkeutensa, nimittäin siinä muodossa, että hän epäilee sanan vaikutusta. Juuri tämän epäilyksen tähden täytyy myöskin vaikutuksen jäädä tulematta. Kumminkin kuulin myös puhdasta, sydäimestä sydämeen käyvää evankeliumia. Ternström harjoittaa kovin ankaraa kirkkokuria, ankarampaa kuin vielä olen kuullut. Mutta seurakunta on taipumaton. Kotielämässään Ternström elää enimmäkseen itseksensä, seurustelematta vaimonsa ja lastensa kanssa. Aterioidessaan Ternström näkee perheensä; sillä välin tuskin koskaan. Sisällinen yhteiselämä rakkaudessa ja luottamuksessa on siis täällä vierasta. Ternström ei hyväile ketään eikä leiki kenenkään muun kuin koiransa kanssa." — Tähän luonnekuvaukseen lisättäköön vielä eräästä kirjeestä (28/10) seuraavat sanat: "Ternström on ruumiillistunut Nordisk Kyrkotidning. — — Kun häneen lähemmin tutustuu, huomaa että hän on kirkon oikeaoppinen poika, totuudentaistelija, uskollinen ystävä. Hänelle uskottu salaisuus pysyy salassa. Mutta Ternström on ihminen: toivoisin, että hänessä olisi enemmän tunnetta. Hän on nuoruudestaan oppinut elämään eristyneenä; häntä ovat usein pettäneet ihmiset, jotka ensin ovat osottaneet ystävyyttä, mutta sitten vihamieltä; viimein on hän kodissaan sulkeutunut itseensä, kirjojensa keskelle, niin että vaimo näyttää enemmän olevan ensimmäinen palvelijatar taikka taloudenhoitajatar kuin uskottu, osaaottavainen, tukeva auttaja; kaikki tämä on painanut häneen jonkinlaisen ankaruuden ja synkkyyden leiman. Hänellä onkin senvuoksi vähän ystäviä Ruotsissa. Luullakseni hän sittenkin on semmoinen, joka kestää muita kauemmin: koeteltua monta ollaan iloisia, että saadaan palata hänen luokseen, varsinkin hädän hetkellä."

* * * * *

Niiden kysymysten joukossa, joita Kihlman Tranåsin hiljaisina päivinä mietiskeli, oli "M[almbergi]n katastroofi" muita raskaampi. Mietiskelynsä tulokset hän julkilausuu kirjeessä Essenille ja Ingmanille (15/10). Hän selittää tapahtumissa ilmaantuvan saatanan kavalan suunnitelman vahingoittaa kristinuskoa. Jotta ei tämä joutuisi pilkanalaiseksi, oli ankara vaitiolo tarpeen, ja samalla oli vitkastelematta ryhdyttävä tarmokkaisesti toimiin M[almbergi]n pelastamiseksi. "Niin kauan kuin meillä on aikaa, tulee meidän — mitä? 1:ksi yksityisesti ja yhteisesti rukoilla Jumalaa hänen edestänsä. Paitsi niitä suuria lupauksia, jotka esirukouksella on Jumalan sanassa, on siitä myöskin se hyöty, että se poistaa lihallisen innon sydämeistämme, että se antaa meille voimaa kärsiä mitä väärimpiä syytöksiä, sekä tekee meidät samalla kykeneviksi: 2:ksi vakavuudella ja totuudella, mutta samalla kertaa rakkaudella, nöyryydellä ja toivolla ojentamaan luopunutta. Järkkymättömänä päämääränä on oleva

M[alMBERGI]n pelastus. Emme saa myöntää valtaa ajatukselle, että se olisi liian myöhäistä taikka mahdotonta. Ei saa syntyä eroa taikka puoluetta. Taistelu voi tosin tulla kuumaksi. Ehkä ei onnistuta ensi kerralla, mutta me tulemme voittamaan, meidän täytyy voittaa. Hän ei voi vastustaa totuuden, rakkauden ja väsymättömyyden yhdistettyä voimaa. Hän on käsittävä lankeemuksensa, osoittava parannuksensa, ja silloin olemme pelastaneet ei yhden, vaan monta sielua kuolemasta. Matkustakaa sinne Te kaikki, jotka olette samaa mieltä, ja taistelkaa hyvä taistelu. Jos olette sen tehneet, mutta ilman menestystä, niin uudistakaa matka. Minä olen kirjoittanut M[alMBERGI]lle; lähetän Teille jäljennöksen. Jollei joitakin erikoisia seikkoja tapahdu, joita en täällä voi aavistaa, niin viekää perille myötäseuraava kirje." [Vrt. *M. Rosendal* m.p. III s. 404, jossa tekijä ei ota uskoakseen Essenin eräässä kirjeessä antamaa tietoa, että Malmbergiä monesti koetettiin "veljellisesti varoittaa."] — Jälkikirjoituksessa Kihlman lausuu: "Toivoakseni ette ihmettele, että minä hädässäni tälle luotettavalle miehelle (Ternströmille) olen ilmaissut huoleni. Hän on hyväksynyt toimenpiteeni M[alMBERGI]n suhteen."

* * * * *

Toinen asia, jota Kihlman yhä mietiskeli, oli tietysti hänen matkansa. Viimemainitusta kirjeestä näkyy, että kaikki hänen ystävänsä kotimaassa kehottivat häntä olemaan matkustamatta Amerikkaan taikka Madeiraan. Kummassakin paikassa hän muka näännyisi ikävään. Tätä syytä. Kihlman ei kuitenkaan pitänyt pätevänä. Vaikka yksinäisyys painoikin hänen mieltään, ei hän kuitenkaan epäillyt kestävänsä yhtä vuotta ulkomailla eikä hän ajatellutkaan palata niin kauan kuin oli virkavapaa. Kumminkin hän oli kahden tai useamman vaiheilla, mihin mennä. Tranåsissa hän alkoi tuumia, eikö olisi parasta asettua talveksi — Tukholmaan. Siellä hänellä olisi lääkäri ja lääkkeitä, tilaisuus lukea ja arkistoissa harjoittaa tutkimuksia Suomen kirkkohistoriassa, jopa oli hänellä siellä hyviä tuttuja. Mutta — ilmanala, eihän se ollut parempi kuin Suomessakaan! — Vastaanotettuaan lokakuun 14 p:nä kamreeri Vegeliukselta kirjeen, joka kyllä ei vielä sisältänyt passia, mutta kuitenkin ministerivaltiosihteerin antaman luvan, että hän ilman sitäkin saisi matkustaa, lähti Kihlman 18 p:nä Tranåsista Ystadiin tarkoituksella mennä sieltä Lyybekin kautta Hampuriin josta arveli tapaavansa Amerikkaan lähtevän laivan. Ystadissa kohtasi matkustajaamme tieto, että laiva jolla hänen oli päästävä Lyybekkiin, oli Tukholmaan mennessä joutunut epäkuuntoon eikä tulisi sieltä ennenkuin 20 tai 21 p:nä. Hän päätti siis odottaa ja jäikin Ystadiin kolmeksi päiväksi. "Mutta nämä kolme päivää", hän kertoi Favorinille, Essenille ja Ingmanille osottamassaan kirjeessä (Malmö 28/10), "olivat kauheita. Asuin kurjassa ravintolassa, kylmässä, kolkossa kamarissa, myrsky ulvoi akkunoilla ja ovella, sade esti ulkona kävelemästä, eikä kristittyä ihmistä kaupungissa jonka luona olisi voinut käydä. Ajatus lähteä merelle tähän aikaan ei lieventänyt oloni hankaluutta. Muistelin Hannaani entistä elämäni hyvinvointini aikana. Muistelin kuulijoitani. Oi, kuinka katkeralta, kuinka sanomattoman tuskalliselta tuntuikaan minusta tämä nykyisyys, tämä todellisuus verrattuna entisyyteen ja mahdollisuuteen. Minun tuli ikävä. Tämä sana merkitsee paljon enemmän kuin sillä tavallisesti tarkoitetaan ja juuri tässä syvemässä merkityksessä minun oli ikävä. Koti-ikävä on jotakin taudintapaista: ei hallitse itseään eikä ajatuksiaan. Ne menevät vastustamattomasti ja taukoamatta kotiin, yhdentekevää syökö vai juoko, nukkuuko vai valvoo, tekeekö työtä vai onko joutilas. Se enenee, kunnes on saavuttanut huippukohtansa s.o. kunnes sortuu, menehtyy eikä enää voi sitä vastustaa. Minun täytyi etsiä apua Vapahtajalta, minä tunnustin hänelle kurjuuteni ja että olin hukkumaisillani, jollei hän auttaisi, ja katso: täten minä virkistyin ja vahvistuin." — Tämä kokemus, ettei hän ollutkaan niin voimakas kuin luullut oli, laivan viipyminen, tilaamiensa vekselien viipyminen ja myöhäinen vuodenaika saivat nyt Kihlmanin luopumaan Amerikanmatkasta. Mutta mihin oli hänen käännyttävä? Lähinnä hän ajatteli Tukholmaa, ja hän päättikin matkustaa sinne Göteborgin kautta (johon hän oli tilannut vekselinsä). Lokakuun 21 p:nä hän siis matkusti Malmöön. Tie oli kauhean huono — "minä luulin, että sydän tärisisi ulos ruumiistani." Seuraavana päivänä hän jatkoi dilisanssilla Lundiin, missä viipyi 28 p:ään ja missä matkasuunnitelma vihdoinkin sai lopullisen muotonsa.

* * * * *

Kihlmanin ensimmäinen käynti tässä Ruotsin toisessa yliopistokaupungissa tarkoitti kuuluisaa lähetysaarnaajaa Pietari Fjellstedtiä, "Pohjolan Mezzofantia", joka erittäin ystävällisesti vastaanotti hänet ja kutsui hänet pöytävieriaakseen siksi ajaksi kun hän viipyisi Lundissa; tuleva lähetysaarnaaja, ylioppilas Gust. Eman. Lundgren puolestaan tarjosi hänelle huoneensa asuttavaksi samana aikana. "Niin olin aavikolta joutunut pieneen kosteikkoon. Fjellstedt ei ollutkaan, niinkuin olin luullut, mikään 'Kristuksen kavaljeeri', maailman maun mukainen profeetta, suolaton suola, mies kykenemätön tutkimaan henkiä, kimaltelevan hengellisyyden hyväksyjä. Hän on päinvastoin hyvin vakava, tarmokas työntekijä, hän huokaa usein, on nuhteeton elämässään, ahkera rukoilija, sydämellinen ja tunteellinen ja elää erillään maailmasta. Hänellä on varsin rakastettava vaimo ja hyviä, hurskaita lapsia; perhe-elämä on kotihartauden pyhittäjä. Joka päivä luettiin yhdessä Jumalan sanaa, jonka jälkeen Fjellstedt rukoili omin sanoin, usein lämpimästi ja sydämellisesti. Kerrankin kun oli yhden lapsen syntymäpäivä, me rukoilimme nuoren ystävän edestä hänen läsnäollessaan. — Enhän voi mennä takaukseen hänen

kristinuskonsa totuudesta. En kysynyt 'passia' — Ruotsissa ei ole tapana siten ahdistaa toisiaan. Mutta yleensä ei ole lainkaan helppoa taata toisen tai toisen kristinuskoa. Eikä se liene tarpeenkaan. Varmuus on siinä kohden ehkä vaarallinenkin. Kuitenkin, kun ihminen, joka tahtoo tunnustaa puhdasta oppia, ilmaisee kristinuskonsa nöyryydessä, itsensäkieltämyksessä, maailmankieltämyksessä, kärsimyksessä y.m. kristillisissä hyveissä, niin on se minusta ainakin yhtä luotettava todistus kuin helposti opittu vastaus: 'että menee helvettiin'. Minulla ei ole yhtään syytä uskoa pahaa Fjellstedtinä, vaan päinvastoin monta aihetta uskoa hyvää. Senvuoksi uskon jälkimäistä."

Edelleen Kihlman tällä Schartaun entisellä toimintapaikalla oppi tuntemaan rovasti Cedergrenin, jota göteborgilaisen papin, toht. Joh. Henr. Holmqvistin ja Uddevallan rovastin (sittemmin piispan) Gust. Dan. Björckin ohella pidettiin schartaulaisten pylväänä. "Kävin kaksi kertaa hänen luonaan. Harmaahapsi vanhus on todellinen Schartaun oppilas, hänen omia hengellisiä lapsiaan, mutta iloinen ja hupaisa niin kauan kun on loukkaamatta hänen mielipiteitään. Kuulin hänen pitävän hyvän saarnan, jossa oli lakia ja evankeliumia, rangaistusta ja lohdutusta. Esitys oli kuivahkoa, tyyli, joskin huomattavasti schartaulainen, kylläkin elävä käänteiden ja vastakohtien kautta. Cedergren on sitä mieltä, että hän täyttää kutsumuksensa väsymättömästi julistamalla sanaa kirkossa. Jumala huolehtikoon hedelmistä. Saarnattuansa Cedergren on iloinen ja tyytyväinen, vaikka ei mitään hedelmää näy eikä kuulu. Mitä suurimman painon hän panee rippikouluun, joka kestää kauan. Oppilaat käyttävät varsinkin erästä Schartaun kirjoittamaa kristinuskon oppikirjaa, jota on ilmestynyt 13 painosta. Heränneet sielut käyvät ahkerasti Cedergrenin luona puhumassa sielunasioistaan. Mitä sielunhoitoon tulee, on merkittävää, että Cedergrenistä ei ole erittäin tärkeää ihmisen autuuteen nähden ajassa ja iankaikkisuudessa, että hän on vakuutettu uskostaan. Suoranainen usko on hänessä tärkeämpi kuin tietoisuudessa heijastava. Sen vuoksi hän onkin 'ylen varovainen ja säästäväinen todistusten antamisessa'. Hän ei ole liittynyt mihinkään raittiusyhdistykseen eikä myöskään harrasta lähetyksiasiaa; hän ei edes seurustele Fjellstedtin kanssa. — Yleensä en voinut olla pitämättä Cedergrenistä ja hänen ystävästään. He ovat vakavia ja tarkkoja sekä opissa että elämässä. Saattaisi tosin muistuttaa, että kaikki menee niin käskyn mukaan, että järjestelmällisyys aikaa voittaen voinee käydä kuolettavaksi ja että eri luonteensa laadut eivät pääse vapaasti kehittymään; mutta mitä vastaan ei voi tehdä muistutuksia, jos tahtoo?"

Ainoastaan kadulla Kihlman tapasi dosentti Carl Wihl. Skarstedtin. Apulaispappina maalla oli tämä jatkanut opintojaan ja sitten palannut yliopistoon. "Hän väitteli sangen menestyksellisesti dogmatiikan professorinvirkaa varten, mutta ei saa virkaa [hän tuli vasta 14 vuotta myöhemmin käytännöllisen teologian ja sitten eksegetiikan professoriksi]. Hän on nerokas, kiltti mies, suora kristitty, kasvatukseltaan schartaulainen ja ankara raittiudenharrastaja. Skarstedt on L. Stenbäckin ja myöskin Roseniuksen vanha ystävä, ja hän se oli, joka toimitti Roseniuksen Suomeen. Roseniuksen palattua sai Skarstedt häneltä laajan kirjeen, missä Rosenius humoristisesti (!) kuvaa Espoon häät (ks. ylemp.): Malmberg lasi kädessä; Paavo ukko oraakkelinamme; Lauri Stenbäck, joka paljon menettää kun häneen tutustuu; H—t [?], ei mikään uskonsankari, vaan nurkassa-istuja, joka huudahtaa: 'Se, joka menee raittiusyhdistykseen, on pirun oma'; koko joukkue itsevanhurskauden ja tekoihin perustuvan pyhyiden vallassa." Näin Kihlman kertoo Skarstedtin mukaan; nykyään tiedetään, että Roseniuksen kirje oli kaikkea muuta kuin humoristinen. Osaksi väärinkäsityksestä osaksi kai loukkaavan kohtelun aiheuttamasta vastenmielisyydestä oli hän siinä kuvannut Suomen herännäisyyden edustajineen kerrassaan kelvottomaksi, hyljättäväksi. [Vrt. *Eliel Aspelin*, Lauri Stenbäck, siv. 378 ss. ja *Rosendal*, m.p. II, siv. 409 ss.]

Vielä Kihlman mainitsee tutustuneensa pastoraaliteologian prof. (sittemmin piispa) Ebbe Gust. Bringiin, joka oli hyvin rakastettava mies luonnollisessa suhteessa (ja joskus kristillisessäkin), apulaiseen, rovasti (sittemmin piispa) Wilh. Flensburgiin, mestarillinen luennoitsija, dosentti And. Blomstrandiin (Kurtzin kirkkohistorian ruotsintaja), tuomiorovasti (sittemmin arkkipiispa) Henr. Reuterdahlisiin, jonka humaniteetti on ihmeteltävä ja joka ihmisenä on todistus siitä kuinka kauas voi päästä itsensähillitsemisessä pelkkien luonnollisten voimien avulla, sekä vihdoin useampiin nuorempiin yliopistolaisiin, jotka silloin tällöin viikon kuluessa kokoontuivat lauluharjoituksia varten ja sunnuntaisin yhdessä lukeakseen Jumalan sanaa ("luullakseni on heidän puuhansa sentään enemmän teologista kuin kristillistä.")

Eräässä myöhemmässä kirjeessä (13/11) Kihlman Lundissa-olostaan yleisesti lausuu: "Lundissa viihdyin sangen hyvin. Tässä kristinuskon perinpohjin hapattamassa kaupungissa unohdin entiset suruni. Olihan täällä eri kristillisiä suuntia; mutta vaikkeivät ole keskenään veljellisessä kosketuksessa, eivät ne myöskään seiso vihollisina toisiaan vastassa. Minä asuin Fjellstedtin luona ja kävin useita kertoja Cedergrenillä, ilman että kumpikaan minua moitti. Antinomistinen rikkaruoho suurine rauhansilmikkoineen ja loistavine ilokukkineen ei ole voinut menestyä schartaulaisessa maaperässä. Ja niin ollen saattaa käsittää, miten Lund kristillisessä suhteessa saattaa olla jaettu olematta hajotettu. Ajattelen näet, että itserakas, suvaitsematon antinomia on hajaannuksen synnyttäjä. Cedergren ei tuntenut Hedbergiä niineltäkään. Ymmärrätte siis, miksi viihdyin hyvin Lundissa. Olikin oikein

mieltäkiinnittävää oppia tuntemaan schartaulaisia kristityitä, joissa tosin on jotain omituista (jopa he puvussaankin eroavat muista: naisilla — huomaa! alemman luokan — on punaruutuinen kaulahuivi erityisellä tavalla kiinnitetty päähän), mutta samalla myöskin jotain vakavaa, kunnioitettavaa ja rakastettavaa. On kumminkin varottava, ettei loukkaa mitään heidän mielipidettään, sillä silloin on ystävyys helposti mennyt. He tulevat synkiksi, sulkeutuneiksi, vaiteliaiksi ja puhuvat vain maallisista asioista."

Niinkuin ennen on sanottu, teki Kihlman Lundissa vihdoin lopullisen matkasuunnitelman: hän päätti näet talveksi asettua Etelä-Saksaan, Württembergiin. Sitä hän oli jo ennenkin ajatellut, mutta vasta kun Fjellstedt ehdottomasti puolsi tätä tuumaa, hän ratkaisi asian. "Jollen olisi tullut tänne (Lundiin), en varmaankaan olisi matkustanut Saksaan, sillä minä olin niin väsynyt matkustamiseen ja vieraana olemiseen, että olisin todella kiirehtinyt Tukholmaan." Württembergissä hän olisi lauhkeammassa ilmanalassa, siellä hän myöskin saisi tehdä mielensä mukaisia tuttavuuksia. "Minä ikävöin niin sydämellisesti lämpimämpää ilmaa ja hiljaisuutta. Miten käyneekään, ainakin siellä on oleva parempi olla kuin Lestijärvellä!"

"Sitten kun Fjellstedt oli rukoillut minun kanssani ja edestäni, lähdin monen onnentoivomuksen seuraamana ja suosituskirjeillä varustettuna Malmöön. Täällä etsin erään herrnhutilaisen, kauppias Eman. Bagerin, joka vanha mies mitä sydämellisimmällä hyväntahtoisuudella avusti minua kaikessa. Hän ja hänen herttainen poikansa (pappi) elävät minulla hyvässä muistissa."

VI.

ULKOMAANMATKA 1851-52 (jatko).

Matka Stuttgartiin ja olo siellä.

Lokakuun 29 p:nä Kihlman lähti Malmöstä Kööpenhaminaan ja sieltä viipymättä Lyypekkiin. Tuuli oli tuima, ja matkustajamme oli, tavallisuuden mukaan, merikipeä, mutta onnellisesti tultiin perille seuraavana päivänä k:lo 11. Kolmen tunnin perästä hän jatkoi matkaa rautateitse Hampuriin. Se oli Kihlmanin ensimmäinen rautatiematka; Pohjoismaissa ei silloin vielä ollut rautateitä ollenkaan, ja täälläkin ne olivat aivan viimeisten vuosien ilmiöitä. Sentähden hän ensi kirjeessään Saksasta vanhemmilleen seikkaperäisesti kuvasikin, millainen itse rautatie oli, millaiset eri luokkien vaunut, miten lippu ostettiin, miten pakaasi uskottiin viranomaisten haltuun, miten oli hyvissä ajoin astuttava junaan, jos halusi seurata mukana, miten kulku oli nopea, eikä ollenkaan peljätty, y.m. semmoista, mikä nykyajan ihmisille on jokapäiväistä, mutta silloisille uutta ja ihmeteltävää. Oman tunnelmansa Kihlman on ilmaissut päiväkirjansa sanoissa: "Rautatie saarnaa minulle parannusta ja ennustaa, että loppu lähenee. Se huutaa äänekkäästi: säästä aikaasi!"

Hampurissa-oloa kesti puolitoista päivää. Siitä Kihlman kirjoittaa ystävilleen (13/11): "Hampuri on liikkeen ja huvituksen kaupunki. Kauppatoimet ulottuvat ympäri maapallon, eikä huvittelulla ole rajoja. Kaupunki on 1842 v:n palon jälkeen rakennettu uudestaan, entistä ehommaksi. Rikkaus ja ylellisyys ovat paljon, paljon suuremmat kuin Tukholmassa tai Kööpenhaminassa. Kaikki mitä ihminen turhamielisyydessään voi toivoa on täällä myymälöissä aistikkaasti näytteille pantuna. Kuka vastustaa tätä mahtavaa virtaa? Luullakseni ei kukaan. Ja kristittyjenkin täytyy, joskin tarpeellisen välimatkan päässä, seurata jäljissä, jos tahtovat jotain vaikuttaa turhamielisiin. — Illalla oli hengellinen konsertti P. Jaakopin kirkossa — siis minullekin huvitusta tarjona. Kuulin Seb. Bachin preludin ja fugan, Mendelssohn-Bartholdyn, Stradellan y.m. sävellyksiä, mutta ei mikään vaikuttanut minuun niin syvästi kuin esisoitto tunnettuun, ihanaan jouluvirteen: 'Enkeli taivaan lausui näin'. Se oli taivaallista, ihastuttavaa. Oli kuin taivas olisi auennut, ja enkelilauma harppuineen julistanut suloisen sanoman Vapahtajan tulosta. — Seuraavana aamupäivänä matkustin 'das Rauhe Haus'-laitokselle — sisälähetyksen kehto, missä toht. [J. H.] Wichern ensin alotti toteuttaa elämänaatettaan. Täällä hoidetaan ja kasvatetaan nyt 100 lasta n.s. veljien (ei herrnhutilaisten) valvonnan alla, toisin sanoen käsityöläiskisällejä, jotka valmistetaan sisälähetyksen palvelukseen. Näiden veljien päätehtävänä ei ole oleva opettaminen, vaan tulee heidän enemmän vaikuttaa ympäristöönsä hyvällä esimerkillään sekä aikanaan lausumallaan sanalla. Heidän lienee kuitenkin vaikea pysyttäytyä näiden rajojen sisällä. Ensi hetkellä huomaa, että laitos on syntynyt epäilyksestä, pystyykö Jumalan säätämä pappisvirka saavuttamaan tarkoituksensa. Siitä syystä turvaudutaan maallikkoihin, joiden tulee lähetyssaarnaajina luoda kristillistä elämää. Minä tunnen tahtomattani vastenmielisyyttä sisälähetystä kohtaan. En tiedä tuleeko se siitä, että itse olen pappi. Vaikka pidänkin arvossa sitä, että maallikot

keskenään rakentavat toisiaan, on kuitenkin mieltäni vastaan, että maallikot ottavat sen virakseen. Edellisessä tapauksessa hän on papin oikea käsi, toisessa hänestä tulee papin pahin vihollinen. Kumminkin ovat nämä sisälähetyksen palvelijat hyviä pappien vahteja, sillä siten papit pakotetaan tekemään velvollisuutensa. Valvokaamme itseämme ja laumaamme, niin ei tarvita lähetyssaarnaajia!" —

Hampurissa Kihlman teetti itsestään sen daguerrotypiakuvan, joka nähdään tässä jäljennettynä. Hän lähetti sen pikku Hannalleen, jotta tämä ei kokonaan unohtaisi isäänsä. Itseänsä ivaten Kihlman määrittelee ulkonäkönsä seuraavin sanoin: "Muotokuva esittää lempeää, vähän surumielistä, voimatonta ja miehuutonta miestä." Kuva on varhaisin, joka on hänestä säilynyt; hän oli silloin 26 ja puoli vuotta vanha.

Marraskuun 1 p:nä aamulla Kihlman höyrylaivalla matkusti Elbe virran poikki Harburgiin ja sieltä rautateitse Kölniin, johon saapui k:lo 10 illalla, 14 tunnin päästä. "Kuu paistoi ja levitti ihanan hohteen leveään, kirkkaan Rhein virran yli."

Seuraava päivä oli sunnuntai, ja silloin Kihlman m.m. katseli muutamia Kölnin kirkkoja. Ensin hän kävi mainiossa tuomiokirkossa ja kuunteli n.s. "soitannollista messua", joka hänestä oli erinomaisen kaunista konserttimusiikkia, mutta ei omansa herättämään hartautta. Eikä hän tiennyt mitä hyötyä siitä mahtoi olla uskovaisille katolilaisillekaan, kun ei ollenkaan saarnattu. Kumminkin näytti osa yleisöä hyvin hartaalta, ja hän tekee sen havainnon, että katolilaisten jumalanpalveluksessa on enemmän itsetoimintaa kuin luterilaisten. Jos edellinen tahtoo mielenlennystä on hänen rukoiltava; jälkimäinen sitävastoin tulee huoletonna kirkkoon, istuu siellä ajatukset hajalla ja poistuu tuntematta mitään jumalallista vaikutusta, syystä että useimmiten on kokonaan passiivinen. Papin tulee tehdä kaikki: herättää, taivuttaa, lohduttaa. Kuulija antaa vain kiltisti käsitellä itseään — jollei hän istu ja arvostele pappia. — Sitte hän kävi jesuiitakirkossa, jossa alttaritaulu esittää, ei mitään kohtausta Kristuksen elämästä, vaan Loyolaa, Xavieria y.m. jesuiitta-isiä, "jollen väärin muista, pyh. neitsyeen siunaamina. Minua värisytti kun astuin tähän temppeliin. Jesuiitat, ovathan ne protestanttein verivihollisia. On sentään ihmeellistä: Loyola, josta tähän saakka en ole kuullut muuta kuin paha, niinkuin mistäkin kirostusta pahuuden edustajasta, hän esiintyy täällä pyhimyksenä, jota Kristus pitää erityisessä arvossa. Oi, miten ovatkaan ihmiset hajaantuneet! Mikä on totuus? Eihän Loyola sentään samalla kertaa ollut paholainen ja enkeli." — Kolmanneksi kävi Kihlman eräässä evankelisessa kirkossa. Siellä pidettiin jonkunlainen lähetyssaarna, missä pappi muutamalla sanalla mainitsi Lapinmaatakin ja kiihkeästi väitteli katolisuutta vastaan, joka Kölnissä on voitolla. — Vielä näki Kihlman täällä "dioraman", missä näytettiin vaihtelevia kuvia Venetsian Markuskirkosta ja Vierwaldstätterjärveltä. Nämät "elävät kuvat" miellyttivät häntä suuresti, jota vastoin hän pahoitteli sitä, että erään taidekokoelman maalaukset eivät hänen mielestään olleet merkittäviä, vaikka niiden tekijät, Rubens, van Dyck, Kranach y.m. historian mukaan ovat erinomaisia. Kihlmanista oli tämä hänelle nöyryyttävää, mutta todellisuudessa asia ei ollut niinkään ihmeteltävää. Puhumatta siitä, ettei Kölnissä ole mainittujen mestarien etevimpiä teoksia, edellyttää taiteen ymmärtäminen jonkun määrän tottumusta katsella ja nauttia siitä, ja sitä hänellä luonnollisesti ei ollut eikä voinutkaan olla. Ainoastaan soitantoa Suomessa silloin viljeltiin, ja laulua ja soittoa Kihlmanin rakasti, mutta kuvaamataiteet jäivät hänelle vieraksi, sillä ulkomailla, missä hän olisi voinut niihin perehtyä, hänellä oli muuta tehtävää.

Sunnuntai-iltana Kihlman rautateitse matkusti Bonniin, missä otti asunnon Bellevue-hotellissa. Maanantaina (3 p:nä marrask.) hän kuunteli teologisia luentoja yliopistossa: oppinutta filologia toht. Friedr. Bleekiä (isagogiikkaa, kuivasti), syvämielteistä prof. Rich. Rothea (dogmatiikkaa), nuorta prof. Is. Aug. Dorneria (teol. encyclopediaa, tyyneesti, mielenkiintoisesti). I.p:llä hän käveli Kreuzbergin pyhiinvaelluspaikalle kaupungin ulkopuolella, jossa on kirkko ja josta on ihana näköala. Kirkon vieressä on pyhät portaat (joka portaaseen on kätkeyty pyhäinjäännös) ja niitä nousee ylös polvillaan rukoillen. Eräs jumalaton, joka oli juljennut astua niille jaloin, oli, niin jutellaan, saanut kauhean lopun. — "Illalla menin suureen, kauniiseen Mynsterkirkkoon, jossa pidettiin messu vainajien sielujen pelastumiseksi kiirastulesta (huomaa: oli pyhäin miesten päivän jälkeinen päivä). Saadakseni käsitystä siitä, mitä näin ja kuulin, kumarruin minäkin yhteen penkkiin kansan täyttämässä kirkossa. Sain siten käyttäen virsikirjaa yhdessä erään katolilaisen kanssa. Ja toden totta rukoiltiin sielujen edestä kiirastulesta! Urkujen säestäessä laulettiin sama stroofi useita kertoja, ainoastaan sillä erotuksella, että ensi kerralla rukoiltiin Kristuksen oikean käden haavan kautta, toisella kerralla vasemman käden haavan kautta j.n.e. Niin pian kuin stroofi siten oli laulettu, pappi alotti Isä meidän, ja kun hän oli ennättänyt neljänteen rukoukseen, alkoi jokainen rukoilla ääneen ja hirveällä vauhdilla. Kirkossa syntyi tietysti suuri hälinä, mutta se lienee tahallista ja tarpeellista; sillä katolisuuden Jumala on jotenkin kuuro. Tämä melu uudistui useat kerrat. Ei ole kumma, että Luther niin kiivaili heidän papattamistaan (plaudern und plappeln) vastaan. Mitään harrasta rukoilemista se ei ollut, vaan näytti pääasiana olevan niin pian kuin mahdollista päästä ameneen."

Marraskuun 4 p:nä Kihlman astui laivaan, joka kulki Rhein virtaa ylöspäin. Päiväkirjaansa hän merkitsee tämän maailmankuulun vesitien pääpiirteet: milloin jyrkät, milloin loivemmat, viiniviljelysten peittämät vuoret ja rinteet, kaupungit ja kylät rannoilla, missä vuoret vetäytyen etämmäksi ovat

antaneet asutukselle tilaa, ja linnanrauniot vuorten huipuilla. "Kaikki on niin erinomaisen romanttista, ihanaa ja kaunista, että minäkin olin aivan haltioitunut." Koblenzissa hän astui maihin ja kävi m.m. Kastorkirkossa, jossa muinoin Bernhard saarnasi ristiretkellä. Seuraavana aamupäivänä hän ihaili Stolzenfelsin uudestaan rakennettua vanhaa linnaa kokoelmineen ja näköaloineen, sen jälkeen taas jatkaakseen laivamatkaa. "Täällä on tuhlamalla tuhlatu luonnonkauneutta, tulee kerrassaan hämilleen ja epätoivoon: ei voi käsittää puoltakaan." Illalla tultiin Mainziin, missä Kihlman katseli tuomiokirkkoa, Gutenbergin kuvapatsasta y.m. Sieltä hän 6 p:nä matkusti yhä eteenpäin, sivuutti Wormsin kaupungin menemättä maihin ja saapui vihdoon Mannheimiin, jossa astui pois laivasta.

Nähtävästi Kihlmanilla oli suosituskirje eräälle h:ra Butterfassille Mannheimissa. Hän näet sanoo hänen kanssaan (7 p:nä) matkustaneensa Friedensauenen h:ra Reihlenin luokse. Kumpikin on meille tuntematon, eikä Kihlmankaan näy heihin kiintyneen, päättäen lyhyestä lauseesta. "On anteeksiannettavaa, että sokeritehtaan perustaja on jotenkin hajamielinen ja vähän viehättyynyt tavatessaan henkilön, joka matkustaa etsiäkseen kristityitä." Iltapäivällä hän rautateitse jatkoi matkaa Heidelbergiin, missä viipyi neljättä päivää.

Tietenkin Kihlman huolimatta epäsuotuisasta vuodenajasta ihaili Heidelbergin luonnonkauneutta ja mainioita linnanraunioita, mutta samoin kuin Bonnissa oli hänestä täälläkin tärkeintä tutustua yliopiston teologisiin professoreihin kuuntelemalla heidän luentojaan. Siten hän mainitsee kuulleen professoreja K. Umbreit ("vanha ja kuiva"), Schöberlein ("hurskas ja nöyrä"), K. B. Hundeshagen ja F. W. K. Ullmann, mutta ainoastaan yksi, Dan. Schenkel, herätti suuremmissa määrässä hänen mielenkiintoansa. Viimeksimainittu luennoitsi "evangelisen kirkon kutsumuksesta selvästi ja voimakkaasti; oli ilo ja nautinto kuulla häntä. Hänestä sanottiin, että hän oli elävä kristitty ja etevä saarnaaja; vahinko vain, että hän kallistuu reformeerattujen puoleen. Rudelbeck nimittää hänen suuntaansa spiritualistiseksi". Ullmannista Kihlman kertoo, että hän, vaikka olikin jo ikämies, oli nuoren Badenin kirkon johtaja. Siihen kuuluivat n.s. "ilmestysuskovaiset" (Offenbarungsgläubige), jolla nimityksellä on parempi ja syvempi merkitys kuin tavallisella "oikeauskoiset" (ortodoksit) sanalla. "Ilmestysuskovainen pyrkii asettamaan elämänsä ja mielensä sopusointuun uskonsa kanssa. Hän käy siis tosikristitystä. Nimitys näytti minusta kuvaavalta Badenin kristinuskoon nähden. Nähtävästi oltiin yleensä hyvin tyytyväisiä kristinuskon tilaan — enemmän kuin puolet papistoa on uskovaista — huomaa, tunnusmerkki on aina se, että uskotaan Jumalan sanaan, toisin sanoen, ettei olla rationalisteja." — Myöskin muutamaan Heidelbergin pappiin Kihlman tutustui. Niin hän esim. 9 p:nä kuuli dekaani Sabelin saarnaavan "nisusta ja ohdakkeista". "Hän oli melkein liian intohimoinen; maltillisuus on tarpeen, muuten näyttää siltä kuin puhuisi oman itsensä puolesta eikä Jumalan lähettiläänä. Lähettilään tulee vain selvästi esittää Herransa sanoma." Kihlman kävi sittemmin Sabelin luonakin ja oli illalla seuroissa, missä saarna luettiin, virrenvärsy veisattiin ja yhteisesti rukoiltiin. — Vihdoin mainittakoon, että hän Butterfassin suosittamana esittäytyi kauppias Zimmermannilla. Ensinnäkin häntä kohdeltiin jäykänlaisesti, mutta sitten hyvin sydämellisesti, ja hän mieltäytyi pian Zimmermanniin ja vielä enemmän tämän apulaiseen, hurskaaseen I. O. Hiensoniin. Tässä taitavassa ja ymmärtäväisessä mieheissä Kihlman tapasi mielensyvyyttä, vakavaa kristinuskoa ja veljellistä sydämellisyyttä. — Nämä ja muutkin tuttavuudet tekivät, että hän viihtyi hyvin Heidelbergissa. Kumminkin Kihlman 11 p:nä jatkoi matkaansa, käyttäen postivaunua Heilbronniin ja sieltä rautatietä Stuttgartiin, Württembergin pääkaupunkiin, minne saapui illalla ja mikä oli ollut hänen päämääränsä siitä asti kun hän Lundista lähti.

Matkakuvaukseen lisättäköön vielä, että Kihlman kertoo tapansa olleen ottaa asuntonsa jossakin paremmassa ja suuremmissa hotellissa, sillä joskin niissä hinnat olivat kalliimmat, niin saattoi myöskin olla varma siitä, että kohtelu oli hyvä. Hotelliin tullessa huomasi kyllä, että tulijan ulkoasua tarkastettiin — sillä "Kleider machen Leute" — mutta totta puhuen eivät vaatteet kuitenkaan merkinneet kovin paljon Saksassa. Rikkaat ja ylhäisetkin henkilöt esiintyivät yksinkertaisessa puvussa. Itsestään hän sanoo, että hän vaatimattomassa asussaan näytti sangen halpa-arvoiselta verrattuna hotellin hienoihin palvelijoihin. Ikävintä oli hänestä alituisten juomarahojen maksu, mutta hän keksi sen keinon, että hän pyysi isännän itse panemaan juomarahatkin laskuun, ja niin hän pääsi vähemmällä, samalla kuin tiesi, ettei voitu olla tyytymättömiä, koska oli saatu mitä pyydettiin.

Pitkä, monimutkainen matka ja vaihtelevat vaikutelmat olivat kysyneet sekä ruumiin että sielun voimia, eikä sentähden ole oudoksuttavaa, että Kihlman suuresti kaipasi hiljaisuutta ja rauhaa. Sitä tahtoi hän nyt tarpeekseen nauttia Etelä-Saksan lauhkeassa ilmanalassa ja ainakin aluksi elää pääasiassa itsekseen. Siinä tarkoituksessa Kihlman vuokrasi yksityisen huoneen "terveellisen" (Hauptstädter) kadun varrella (n:o 15), akkuna erästä toria kohden. "Täällä, suuressa nojatuolissa, vietän aikani", kirjoittaa hän vanhemmilleen (21/11) "parhaimman ymmärrykseni mukaan hoitaen sekä ruumistani että sieluani." Minne hän Stuttgartista lähtisi, oli epätietoista, mutta siellä hän aikoi olla ainakin helmikuun loppuun. Lääkärinä hän myöhemmissä kirjeissä mainitsee (päiväkirjaa ei ole ollenkaan olemassa täälläolon alkuajalta) [Kihlmanin matkapäiväkirjan ensimmäinen osa ulottuu 11 p:ään

marrask. 1851, jolloin hän tuli Stuttgartiin, toinen alkaa 1 p:stä tammik. 1852. Hän näyttää siis olleen 7 viikkoa muistiinpanoja tekemättä, vai ovatko ne hävinneet?] professori Kurrin ja tietenkin hän noudatti tämän ohjeita, kun hän aamuisin valeli ruumistaan viileällä vedellä ja joi vuohen maitoa, teki säännöllisiä kävelyjä ja tarkoin piti jalkansa lämpiminä. Siinä oli näet hänen terveydenhoitojärjestyksensä. Mitä taasen tulee elämänjärjestyksen henkiseen puoleen, oli siinä pääasiana hänen teologisten opintojensa laajentaminen ja syventäminen, josta kohta alempana enemmän. Milloin hän kaipasi seurustelua, kävi hän jonkun kaupungin papin luona taikka erään kristillismielisen liikemiehen, Reihlenin, kodissa (jonne hän luultavasti oli saanut suosituksen Mannheimista). Sitä paitsi hän toisinaan pistäytyi "Museoon", missä Saksan etevimmät sanomalehdet olivat tarjona, mutta joista hän ei löytänyt riviäkään Suomenmaasta, taikka myöskin eräeseen soitannolliseen yhdistykseen, jossa harjoitettiin klassillista hengellistä musiikkia. Enimmäkseen hän kuitenkin oli yksikseen kodissaan, johon hän oli hankkinut pianon, millä välihetkinä soitti jonkun virren tai ehkä muunkin yksinkertaisen sävelmän. "Näin kuluu päivä päivän perästä", Kihlman kirjoittaa vanhemmilleen (14/12). "Totta sanoen ei minulla ole mitään makean leivän päiviä, mutta kun työskentelee kutsumuksessaan, saa elää hiljaisuudessa Jumalansa kanssa, eikä ole jokapäiväisten elintarpeitten puutteessa, niin voi olla tyytyväinen. Jos Jumala siunaa työni, niin että joku pimeä kohta selkiää taikka joku ristiriitaisuus suoriutuu, taikka jos joku Jumalan sana käy sydämelleni eläväksi taikka minä vastaanotan jonkun huomattavamman ijäisyysvaikutelman j.n.e., silloin on minulla juhla. Silloin voin olla niin onnellinen kuin ken tahansa." —

* * * * *

Edellisessä on jo esiintunut monta Kihlmanin lauselmia, jotka osottavat, miten hän oli tyytymätön niihin uskonnollisiin oloihin, joissa hän Suomessa oli elänyt, ja miten hän ulkomailla, tyytymättömänä omaan itseensäkin, enemmän kuin ruumiillista terveyttä harrasti sisällisen terveytensä perustuksen uudistamista. Kumminkin hän vasta Stuttgartista (11/12) kirjoittaa Antero Ingmanille täydellisen tunnustuksen s.o. selittää syyt sielunsa rauhattomuuteen ja miten hän pyrki varmuuteen erinäisistä hengellisistä kysymyksistä. Tästä kirjeestä, joka sisältää kuusi suurta sivua mitä hienointa käsialaa, seuraa tässä selostus.

Valitettuaan, että hän matkan mutkien tähden ei pitkiin aikoihin ollut saanut kirjeitä kotimaasta, Kihlman sanoo kirjoittavansa "rakkaalle, kaivatulle Antero veljelleen" sentähden, että hän tietää hänessä kohtaavansa ymmärtämystä, jopa luulee hänen kokeneen samoja vaikeuksiakin, ja ryhtyy sitten esittämään niitä kotimaan oloja, jotka painoivat hänen sydäntään:

Suomessa on jumalanpelko ei ainoastaan jotain tavatonta, vaan ylenkatsottavaakin, josta vain joku pietisti välittää. Ylhäiset elävät sivistyksessään ja huvituksissaan aavistamatta mitään autuudesta Kristuksessa; porvarit jäljittelevät ylhäisiä, ja talonpojilla on viinalekkeri lohduttajana elämän ahdistuksissa. Papit, vartijat, ovat laiskoja, tietämättömiä ja sokeita. Ne, joiden tulisi olla maan suola, ovat, suureksi osaksi, menettäneet makunsa. Kumminkin on Jumala herättänyt joukon, pyhien yhteyden, siten pelastaaksensa kansan, mutta tämä yhteys on sisällisesti ja ulkonaisesti hajaantunut, ja sen sijaan, että se yksimielisesti taistelisi maailmaa vastaan, taistelee se itseänsä vastaan. Maailma, jonka tulisi vapista kristittyjen uskon, voiman ja totuuden edessä, nauttii heidän lihallisesta kiihkostaan, valheen puolustuksestaan ja heikkoudestaan. Niin on Jumalan tarkoitus uudistaa Suomen kirkko tyhjäksi tehty hajaannuksen siemenen kautta, joka kylvettiin kun kristillisen elämän harrastuksesta annettiin viekotella itsensä ylenkatsomaan oppia. Ei yksikään puolueista pysty semmoisenaan käymään kokonaisuuteen käsiksi, ne voivat vain vahtien toisiansa kukin tahollaan koettaa mitä kykenevät. — Mutta jättäkäämme muut sikseen ja katsokaamme itseämme! Jos katsomme meistä niitä, jotka ovat pysyneet maltillisina, vakavina, rehellisinä, niin voiko olla huomaamatta, että useimmissa on huomattavissa jonkunlaista horjuvaisuutta, epävarmuutta ja epämääräisyyttä. Lukuunottamatta harvoja poikkeuksia ei osata muuta kuin valittaa. Ei tiedetä missä suhteessa ollaan Jumalaan, uskotaanko häneen vai eikö, ollaanko kääntynyt vai eikö. Niinkuin sanottu, poikkeuksia on olemassa, mutta varmaa on, että monet rehelliset sielut, jotka ovat kääntyneet Jumalaan, eivät uskalla pitää itseään kääntyneinä, eivät uskalla uskoa olevansa armosta osallisia, vaikka armo on korkeinta mitä toivovat omistavansa taivaassa ja maan päällä. Tämä epävarmuus on juuren tauti ja, samoin kuin juuresta vahingoittunut kasvi tulee kokonaan sairaalloiseksi, niin on kristittykin koko olenoltaan sairaalloinen ja kuihtuva, kun rauha Jumalassa on häiritetty. Sisälliset ja ulkonaiset viat ja puutteet tietenkään eivät ole ilmaantumatta, ja ne antavat lisää aihetta epäilykseen. Näin ei sentään pitäisi olla. Sillä yhtä varmaan kuin syntinen, joka kääntyy Jumalan puoleen rukoillen Kristuksen tähden armoa, on Jumalalta saava armon, yhtä varmaan seuraa sitä omantunnon vapautus. Niin Paavalin sanojen mukaan: Jumalan valtakunta on vanhurskaus, rauha ja ilo Pyhässä Hengessä. Mutta missä on rauha, siinä ei enään ole ainoastaan valitusta, vaan myöskin iloa. Ja jollei aina sitä, niin kumminkin hiljaista, tyyntä olentoa, joka osottaa luottamusta Jumalaan. Mutta miksi tulemme niin harvoin kokemaan Jumalan valtakunnan voimaa? Tämä kysymys on vainonnut minua niinkuin kummitus. Olen käsittänyt, että vastaus on äärettömän tärkeä ja että sen pitää tulla pian, sillä muutoin käy tauti parantumattomaksi. Mutta ei siinä kyllin, sen

tulee myöskin olla oikea, jos mieli välttää mitä pahimpia seurauksia. Vielä en ole siitä täysin varma, mutta minä aavistan, että se tulee olemaan: evankelisen valon puute. Armosta puhutaan kyllä, mutta siitä ajatellaan, että se on jotain epävarmaa: Jumala antaa sen, jos tahtoo. Ja onhan kuitenkin niin, että se, joka heittäytyy armon varaan, saa armon. Lupaukset ovat kyllä huulillamme, silmissämme ja korvissamme, mutta silti unohdamme tarttua niihin pettämättöminä pelastuskeinoina. —

Entäs miten on laita ulkonaisesti? Herätykset ovat lakanneet; ei niin etteikö joukko vieläkin kasvaisi, mutta tavallisesti nykyään "herätään" ilman heräystä. Siten saamme vielä määrään nähden välttävästi uutta väkeä talonpojista ja alaluokasta. Mutta ylempänä meillä ei ole sananvaltaa. Osaksi onkin "herrasväki" jo heitetty menneeksi ja on lakattu olemasta kosketuksissa sen kanssa. Mutta mitä kauemmas siitä erotaan, sitä suuremmaksi juopa kasvaa. Seuraus onkin ollut, että viime vuosina tuskin mitään Jumalan valtakunnan voittoa sillä alueella on nähty. Helsingissäkin, jossa muinoin ylioppilaat harjoittelivat kristinuskon taistelukisoja, on nyt enimmäkseen sekä taistelu että kisa loppunut, ja hedbergiläisyys on miekaniskutta voittanut. Oi, minun on paha olla ajatellessani ylioppilaita, he ovat sentään kelpo väkeä ja kansan toivo. Kun on nuori, pitää kuitenkin muuta mielessään kuin vatsaa; silloin on myöskin tavallista enemmän totuuden ja oikeuden tuntoa. Mitä on siitä johtuva, että kristinuskko on sammunut ylioppilaitten keskuudessa? Mitä muuta kuin että, sitte kun me olemme koettaneet seurakunnissamme rakentaa ja repiä alas ja työmme on lopussa, meidän jälkeläisemme tulevat rakentamaan mitä me olemme repineet ja repimään mitä me olemme rakentaneet. Kauniita toiveita! Mutta sanoppas, veljeni, mikä on syynä tähän seisahdukseen? Kahdessa kaupungissa on meillä nykyään rehellisiä ja tunnollisia opettajia. Uudessakaarlepyyssä on kaksi, jotka varmaankaan eivät ole huonoimpia [vt. kpl. Jak. Henr. Roos ja vt. pit. ap. And. Abr. Favorin]. Olen kuullut monta saarnaajaa, mutta harvoin semmoisella mielenlennyksellä kuin Uudenkaarlepyyn pappeja. Kaupunkilaisetkin kuuntelevat heitä ahkerasti, mutta enempää he eivät teekään. Vaasassa juostaan kuulemassa [kpl. Henr. Aug.] Moliisia, ja kilvan häntä kiitetään. Mutta kuitenkin ennustan, että korkeintaan joku neiti tai mamselli kääntyy, koko muun yleisön jäädessä samalle paikalle taikka tullessa taipumattomammaksi. Miksi niin, vaikka hänellä on kiitettävät lahjat? Ylempänä mainittu epävarmuus saattaa kai olla *yksi* syy, joskin se voidaan katkeä niin monen toisen totuuden varmuuden alle. Mutta toinen syy on mielestäni ihmissäännöissä, jotka vähitellen ovat tunkeuneet kristinuskoon ja yhtäläistyneet sen kanssa. Saarnatkoot papit niin voimakkaasti, houkuttelevasti ja suloisesti kuin voivat ja haluavat, niin patriisit (yläsäätyläiset) kuitenkin aina ajattelevat, että papit tarkoittavat jotain muuta kuin sisällistä muutosta. He luulevat välttämättömästi kuuluvan asiaan, että alkaa käyttää erityistä pukua, seurustella alhaisempien kanssa y.m.s., joko tahtoen tai tahtomatta, joko omantunnon käskien tai käskemättä. Ja mitä muuta he uskoisivatkaan, kun näkevät, että kaikki, jotka kääntyvät totiseen kristinuskoon, kohta valetaan yhteen muotoon. Näinollen ei ainoastaan turhuuden rakkaus pidätä lähestymästä kristinuskoa, vaan myöskin luonnollinen vaisto, joka sanoo heille, että semmoinen ei ehdottomasti kuulu kristinuskoon. He huomaavat yhden vian, yhden yksipuolisuuden, eikä enempää tarvita. Kristinuskko on itsessään kyllä *vihattava* maailmalle ja lihalle; jos se lisäksi pukeutuu muotoon, joka ei ole Jumalan sanan pohjalla puolustettavissa, niin tulee se myöskin *ylenkatsottavaksi*. Ja kenen on syy? Minun täytyy tunnustaa, etten ole saanut lohdutusta enkä rauhaa Paavalin sanoista: ettei monta lihallista viisasta, ei monta voimallista, ei myös monta suuresta suvusta ole kutsuttu. Eiköhän vain erikoisuutemme tee, etteivät edes ne harvat, joille Jumalan sanan ovi vielä on avoinna, voi astua sisään. Jokaiselle pitää olla selvää, että pappi ei tahdo *mitään* muuta kuin sielujen kääntymystä synnistä Jumalaan, että hän siis ei tahdo hallita heidän omiatuntojaan, vaan että he aivan mielellään saavat pitää huvinsa, pukunsa, seurustelutoverinsa, jos he itse omantuntonsa puolesta voivat niin tehdä. — — Ymmärräthän, etten tahdo uhrata mitään kristinuskon totuudesta tehdäkseen sen mieluisaksi maailmalle. Ei, minä tahdon vain, että semmoinen uhrataan, joka voidaan uhrata omaatuntoa loukkaamatta. Melanchton sanoo apologiassaan de traditionibus humanis (inhimillisistä perintätavoista): "Kokemus osoittaa, että semmoiset perintätavat tulevat omientuntojen pauloiksi; varsinkin jos niihin liittyy ajatus, että ne ovat tarpeellisia autuuteen nähden; mutta vapauden julistamisella on myöskin arveluttavat ja epäiltävät puolensa, koska yhteinen kansa on ulkonaisen kurin ja johdon tarpeessa." Tarkoitukseni ei ole, että heränneet ryhtyisivät mihinkään ulkonaisiin muutoksiin; toivoisin vain, etteivät panisi niin suurta painoa körtteihinsä, alusliiveihinsä y.m. Jos siis joku heräisi eikä tuntisi omantuntonsa vaativan mitään muutosta, niin olisi mielestäni suotavaa, että hän saisi olla rauhassa ja ettei pakotettaisi mihinkään. Näin Paavalin sanojen mukaan: Älköön siis kenkään teitä tuomitko ruuasta eli juomasta, pyhäpäivistä j.n.e. Puhuin tästä Sinun kanssasi jo kesällä, kun kävimme Marielundissa.— Mielellään, sanoo Kihlman sitten, olisi hän halunnut saavansa semmoisen ratkaisun kysymyksiinsä, ettei se olisi tehnyt häntä kerettiläiseksi ystävien silmissä. V. 1849 hän varta vasten matkusti Puhokseen ja Kuopioon neuvotellakseen Juliuksen [Bergh] kanssa. Tämä lohdutti häntä sillä, että "kaikilla kristityillä on jotakin erikoista, mutta pohjaltaan he kumminkin ovat yhtä mieltä. Sen vuoksi hänen ei pitäisi loukkaantua Paavo-ukosta, vaikkei kaikki ollut sopusoinnussa esim. Freseniuksen y.m. kanssa, vaan oli hänen taisteltava näitä kiusauksia vastaan, jotka kai vielä uudistuisivat". Siihen hän oli koettanut tyytyä, mutta ei se kauan auttanut. "Oppirakennukseni liitokset alkoivat aueta, ja kun samaan aikaan yltiöpäiset hedbergiläiset ahdistivat minua, rupesin kaipaamaan hiljaista, kaukaista paikkaa, missä häiriintymättä voisin etsiä neuvoa Jumalan sanasta ja vanhoilta hyviltä isiltä." Tietoperäisten opintojen ohella hän

halusi oppia lähemmin tuntemaan muitten maitten kristittyjä, nähdäkseen oliko olemassa muunlaista kristinuskoa kuin Hedbergin, Paavon ja maailman. Se mitä hän näki Ruotsissa enensi vain hänen tarvettaan saada luja pohja, periaate, jonka mukaan voisi arvostella erilaisia ilmiöitä. Württembergissä hän nyt joksikin aikaa on antautunut opintoihin, etsiäkseen vastausta näihin kysymyksiin: mitä on uskonto, taikka toisin sanoen, milloin voidaan ihmistä sanoa uskonnolliseksi? mitä ymmärretään hengen köyhyydellä? mitä uskolla? mitä jokapäiväisellä parannuksella? uudestasytymisellä? uudistuksella? kristillisellä täydellisyydellä? mikä on sakramenttein merkitys kristilliselle elämälle? Edelleen useihin käytännöllisiin kysymyksiin: mihin suhteeseen on kristitty asettuva nykyajan taiteeseen, tieteeseen, teollisuuteen y.m. Sitä varten oli hänestä dogmatiikan kurssi tarpeen, sillä jollei siitä saanutkaan valoa, niin antoi se kuitenkin tilaisuutta miettiä noita asioita, kun ne näet siinä tulivat esille. Ensiksi aikoi hän tarkkaavasti läpikäydä tunnustuskirjat, joita ei ollut lukenut 1843 vuoden jälkeen, sitten [Heinr.] Schmidin ja ehkä myös Martensenin dogmatiikat. Sitä paitsi oli hänellä mielenkiintoinen teos, Thomasius: "Evankelis-luterilaisen kirkon tunnustus kehitettynä periaatteestaan" [Das Bekenntniss der evang.-luter. Kirche in der Konsequenz seines Prinzipes.], jota hän suosittelee Ingmanillekin. Tunnustuskirjat toivoo hän suorittaneensa jouluksi, sitte hän käyttää kaksi kuukautta dogmatiikkaan. — — "Näissä tärkeissä asioissa ei saa hätäillä. Pikaiset muutokset ovat minulle vastenmielisiä, kun näet hylkää mitä ennen on pitänyt korkeimpanaan ja mistä on ollut siunausta. Mutta toiselta puolen on yhtä vastenmielistä ja iljettävää sovitella valheen ja totuuden välillä, kiinnittää uutta paikkaa vanhaan vaatteeseen, mikä tavallisesti johtuu itserakkaudesta, joka ei tahdo myöntää erehtyneensä. Jumala auttakoon minua totuutensa valoon! Minä uskon hänen auttavan."

Sen jälkeen Kihlman puhuu tuttavuuksistaan, joita hän täällä Stuttgartissa ei paljon hakenut eikä kaivannut, osaksi töittensä tähden, osaksi huomattuaan, että "hyvillä Württembergiläisillä" oli vähän aikaa seurusteluun. Hän luettelee viisi "uskollista opettajaa", nimittäin prelaatti A. Kapff, korkeavirkainen hengellinen, mutta nöyrä, perin kristitty mies; hän saarnasi tyynesti, eikä niin teeskennellysti kuin yleensä oli tapa Saksassa, missä puhuja käyttää paitsi suutaan käsiään, käsivarsiaan ja koko ruumistaan ("suomalaisilla, hidasverisillä talonpojillamme olisi varmaan joku hieno ivasana tarjona, jos heidän tulisi arvostella sellaisia saarnaajia"); kaupungin esipappi Alb. Knapp, Christoterpen julkaisija, hengellinen runoilija, jonka saarnaa Kihlman ei oikein ymmärtänyt — niin hän "mellasti äänin ja käsin"; Burk, Christenboten julkaisija sekä pastoraaliteologian tekijä, joka saarnatessaan valmisteli sanottavaansa niin kauan, että koko saarna tuli pelkäksi silpuksi; Dettinger, joka saarnasi Bengelin ja Prinzin saarnatuolista, hitaasti ja selvästi, puhtaasti ja säälimättömästi — Kihlmanin mieleen; Rieger, Conrad Georgin pojanpojan poika, hyvä saarnamies, ulkonäöltään ei juuri miellyttävä ja vailla sydämellisyyttä, mutta saarnojensa tähden Kihlmanille yhä rakkaampi. Viimeksi mainittu oli ainoa, jonka kanssa hän oikeastaan seurusteli; hän olikin ijän puolesta häntä lähinnä, toiset olivat 40—50-ikäisiä.

Näistä papeista sanoo Kihlman, että he keskenään olivat läheisiä ystäviä, mutta oli heillä niin paljon puuhia, että he ainoastaan harvoin tapasivat toisiansa ja myöskin olivat pakotetut laiminlyömään yksityisen sielunhoidon. Konventikelit, joissa he tulivat lähempään yhteyteen kuulihoitonsa kanssa, eivät paljon muistuttaneet heränneitten seuroja Suomessa, vaan olivat paremmin oikeita jumalanpalveluksia. Väki kokoontui suureen täynnä penkkejä olevaan saliin, jossa oli aidake miesten ja naisten välillä. Kun oli hetken odotettu, alettiin pienillä uruilla soittaa alkusoittoa. Sillä aikaa pappi astui kateederiin. Pian soitto taukosi, ja pappi piti rukouksen. Sen jälkeen veisattiin pari väärsyä, niin että säe aina lausuttiin ääneen ennenkuin se laulettiin. Nyt pappi luki raamatustaan tekstin ja puhui siitä noin 3/4 tuntia. Sen jälkeen seurasi rukous ja veisattiin yksi väärsy, ja kokous hajaantui ilman että mitään keskustelua oli tapahtunut. Semmoisia hartaushetkiä pidettiin joka torstai-ilta. Näiden ohella oli sentään toisiakin, joissa ei ollut pappia, vaan joissa joku kristittynä tunnettu maallikko johtajana joko keskusteltiin hengellisistä kokemuksista taikka joku yksityinen puhui jostakin raamatunkohdasta. Oikeastaan tuli papin aina olla saapuvilla, mutta jos hän jäi tulematta, niin ei rangaistus tullut kysymykseen. — Tässä yhteydessä Kihlman kertoo eräänä iltana kauppias Reihlenin talossa tavanneensa mielenkiintoisen seuran: "1) toht. Mariott, Baselissa asuva englantilainen, nykyisin päässyt vankilasta, johon oli ollut suljettu katolilaisten vehkeiden johdosta. Hän oli näet herättänyt heidän vihansa saamalla kirjelmillään ja saarnoillaan useita katolilaisia luopumaan uskostaan; 2) württembergiläinen Kapff; 3) eräs kenraalin rouva Tallinnasta; 4) Nottbeck Pietarista, Tampereen tehtaan omistaja; 5) eräs berliniläinen; 6) eräs amerikkalainen; 7) eräs suomalainen = minä. Oli sydämellisen hauskaa kuulla, että keisarimme [Nikolai I] joka päivä lukee pari lukua raamatusta ja tekee polvirukouksen, että kristityt Pietarissa vapaasti saavat pitää kokouksiaan ja että keisari suosii kristityitä. Me erosimme rukouksen pidettyä."

Kihlman pidättäytyi tarkemmin arvostelemasta kristinuskoa Württembergissä. "Olen tosin vakuutettu siitä, että tšekäläiset kristityt eivät ole hedbergiläisiä, mutta yhtä varmaan täällä turhaan etsitään suomalaista suruteoriaa. Enemmän he lienevät Renqvistin sukua, olematta niin yksipuolisia. Paraiten voi päättää heidän hengellisyytensä laadusta, kun tietää, keiden tekemiä hartauskirjoja käyttävät. Ne ovat Bengel, Roos, Rieger G. C. ja C. H. Tersteegen, Hofacker (jonka 'syvää käsitystä sovituksesta')

pidetään suuressa arvossa), Arndt, Kapff y.m. Heillä on myöskin ihana virsikirja, joka on työntänyt tieltään rationalistisen virsikirjan menneeltä vuosisadalta. Vahinko vain, että sitä niin vähän käytetään. Edellisestä tiedät miten vähän seuroissa veisataan. Yhtä köyhää on kirkossa. Liturgiaa näet ei ole ollenkaan. Jumalanpalvelus alkaa virrellä, josta veisataan 2 tai 3 värsyä; sill'aikaa pappi nousee saarnatuoliin, ja saarnaa sitten, jonka jälkeen veisataan saman virren viimeinen värsy. Siinä kaikki. Tämä lähenee jo reformeerattua järjellisyttä, jonka mukaan on järjetöntä laulaen lähestyä Jumalaa. — Kenties olemme me suomalaiset menneet liian kauas toiseen suuntaan, kun näet meidän seuroissamme voidaan laulaa useita tunteja, joten monestikin täytyy syntyä tyhjää suun rukoilua ilman että sydän on mukana. — Elävä kristinusko Württembergissä ei ole uusi, vaan monen sukupolven perintö, olematta sentään elähtänyt; päinvastoin on se 1848 vuoden levottomuuksien jälkeen levinnyt. Niin täällä ja niin muuallakin Saksassa. Ruhtinaat ja kansat käsittävät, että ainoastaan kristinusko voi vastustaa turmiollisia sosialistisia ja demagogisia vapausaatteita; kaikkialla koetetaan senvuoksi hävittää onnettomat rationalistiset mielipiteet, jotka pappien ja kansakoulunopettajien kautta ovat tunkeutuneet kansan ytimeen. Kristillisiä kansankirjasia levitetään tuhansittain, ja kristityt panevat pystyyn omia kristillisiä oppilaitoksia. Siten on Stuttgartissa julkisten lukioiden ohella yksi kristillinen. Jopa aikoo Preussin kuningas perustaa Berliiniin toisen kristillisen yliopiston entisen rinnalle." — — —

Vihdoin lausui Kihlman jokapäiväisestä elämästään m.m. seuraavaa: "Elän täällä niinkuin kotona. — Aina tunnustan itseni syylliseksi, mutta pidän kiinni Kristuksesta ja hänen sanastaan. *Manet mediator Christus*: korkeammalle en tahdo tulla. Mielenlennyksekseni käytän raamattua, Roosin kodin hartauskirjaa, Bengelin 60 rakentavaa puhetta ilmestyskirjasta (todella rakentava kirja) sekä virsikirjaa ja pianoani. Pyhinä en harjota opintoja. Silloin elän itsekseen Jumalani kanssa. Ne ovat parimmat päiväni. Jokapäiväinen rukoukseni on, että Jumala taivuttaisi kaikki oikeamieliset isänmaassani rauhaan ja yksimielisyyteen." — — —

* * * * *

Edellisestä tiedämme, miten syvästi Malmbergin lankeemus oli koskenut Kihlmaniin, ja miten hän lokakuun lopulla kirjoittaessaan Tranåsista oli vaatimalla vaatinut ystäviään tekemään voitavansa hänen pelastamiseksi, samalla kun hän itekin kirjoitti entiselle ystävälleen. Joulukuulla hän nyt jälleen koskettelee asiaa, mutta hänen mielensä on silloin ilmeisesti muuttunut, hän ei näy enään ajattelevankaan mahdollisuutta vaikuttaa Malmbergiin. Muutoksen oli epäilemättä aiheuttanut Uudessakaarlepyyssä 24 p:nä marrask. postileimattu kirje, joka sisälsi Ingmanin, Essenin ja Favorinin vastaukset Kihlmanin heille osoittamiin yhteisiin kirjeisiin. Mitä ystävät kertoivat on vain päätettävissä Kihlmanin viittauksista; itse kirjeet ovat hävinneet [Koska Kihlmanin kirjeet ulkomailta hänen ystävilleen ovat säilyssä hänen jälkeenjättämiensä paperien joukossa, mutta ne kirjeet, jotka hän heiltä oli saanut, ovat poissa, on luultavaa, että kirjeiden vaihto toimitettiin hänen palattuaan kotia. Muutoin tiedetään, että sekä Essen että Favorin ovat ennen kuolemaansa polttaneet kirjekokoelmansa. Ingmanista ei semmoista kerrota, mutta mahdollisesti on hän menetellyt samoin, sillä ei hänkään ole jättänyt mainittavaa jälkeensä.]. — "Sinun esittämäsi Malmbergin elämäkerta", Kihlman kirjoittaa ennen mainitussa kirjeessään Ingmanille, "on uskomaton. Että hän jo silloin, kun minä asuin hänen talossaan, olisi elänyt nyt vasta ilmitulleissa synneissään, on kai uskottavaa. Sillä ainakin juotiin totia ahkerasti, vaikka en voi muistaa nähneeni häntä humalassa. Mutta kun menet v:een 1838 saakka, hämmästyn mitä syvimmin. Siis jo sinä aikana, jolloin häntä vainottiin Kalajoella. Siis ennenkuin Jumala käytti häntä suuren herätyksen välikappaleena Vaasan läänissä. Se on käsittämätöntä. — — — Hänen sokeutensa, Jumalan tuomion seuraus, on kuitenkin kaikkein kauheinta. Minä olen nimittäin sitä mieltä, että hän vielä tänä hetkenä todellisesti uskoo olevansa totuuden puolella. Hänen syntinsä tietenkin huolestuttavat häntä, mutta juuri tämä huoli on hänen lohdutuksensa. Hänen täytyy kai nähdä epähurskautensa ja jumalattomuutensa, mutta tämä jumalattomuus takaa hänelle, että hän on saava armon. Synnit ovat siis hänen jumalanpelkonsa ylläpitämisen keinona, ovat osa hänen jumalanpalvelustaan. — Luulen niinkuin Sinä, että Malmberg on oikein oivaltanut Paavon opin. Aivan samaa järjestelmää noudattaa ukko Paavokin. Jos kaikki tulisi päivän valoon, kuka tietää, mitä voitaisiin saada nähdä ja kuulla. Hänen kielilläpuhujattarensa eivät anna paljon takeita. Tunnettua on, että Lisettekin [Bergh] joutui oman veljensä toruttavaksi, syystä että oli Ukon mieliksi teeskennellyt kielilläpuhumista. — — — Voi, veljeni, ajatteles, jos olisi totta mitä Ludvig [Arppe] eno sanoi, että näet meille ei ole uskottu (att vi icke äro invigda) kaikkein salaisimpia, vaan että annamme johtajaimme tietämättämme käyttää itseämme tarkoituksiinsa. — — — Voi! mihinkä seuraan olemmekaan joutuneet! mihinkä verkkoon takertuneet! — — — Eikä meidän pidä uskoa, että tämä pysyy salassa. Niin, en tiedä tuleeko meidän itsekään enään olla salaperäisiä. Minä ajattelen, että olisi parasta julkisesti rikkoa välit koko joukon kanssa. — — — Kaikissa huolissa voimme olla rauhallisia, sillä Jumala on puolellamme, niin kauan kuin vilpittömästi etsimme totuutta." —

Juuri näihin aikoihin oli Malmbergin asia, niinkuin Rosendalkin kertoo, kehittynyt ratkaisuunsa. [Rosendal m.p. III, siv. 402 ss.] Sen lisäksi, mitä tunnettiin Kihlmanin kotona ollessa, oli uusia seikkoja ilmennyt. Juoppouspaheen ohella — ainoa, josta Kihlmanilla aluksi oli tietoa, — syytettiin Malmbergiä

muustakin, johon Rosendal viittaa ainoastaan mainitsemalla rouvan "mustasukkaisuutta". Luonnollista on, että tämä kaikki kipeästi koski hänen ystäviinsä, niinkuin erittäin tiedämme olleen Kihlmanin laidan, ja että he myöskin koettivat häntä varoittaa. Mutta kun hän tietävästi — sen todistaa m.m. hänen ylempänä mainittu kirjeensä Reinh. Helanderille — ei tunnustanut ansaitsevansa ystäviensä nuhteita ja varoituksia, on selvää, että heissä välttämättömästi heräsi ajatus, että heidän velvollisuutensa oli julkisesti erota hänestä. Ei ole ihmeellistä, että ajatus ainoastaan vähitellen kypsyi toteutettavaksi, sillä helposti ymmärrettävää oli, että entisten ystävien irtisanoutuminen miehestä, jolle niin kauan oli myönnetty johtajan asema heränneitten laajoissa piireissä, ei voisi pysyä yksityisenä asiana, vaan vaikuttaisi tuskallisen häiritsevästi ja hajottavasti uskovaisiin. Silloin tapahtui, että rouva Amanda Malmberg sairastui ja kuoli Marielundissa 21 p:nä marrask. 1851. Sen johdosta kerääntyi hautajaisiin, 19 p:nä jouluk., vainajan sukulaisia ja ystäviä, ja koska useimmat heistä pitivät Malmbergiä syyppäänä siihen, mistä häntä syytettiin, on käsiteltävissä, että silloin ero entisten uskonveljien ja taistelutoverien välillä tuli tosiasiaksi, joskaan ei kohta aivan julkiseksi.

Seikkaperäisemmin kuin Ingmanille kuvaa Kihlman suhdettaan Malmbergiin samaan aikaan (14/12) kirjoittamassaan kirjeessä vanhemmilleen, ja johtui hän aineeseen kertoessaan mitä hän parast'aikaa tutki. Hän sanoo kriittisesti tarkastavansa tunnustuskirjoja tullakseen varmalle pohjalle, riippumattomaksi muitten mielipiteistä; ihmiset ovat valheellisia, ainoastaan Kristukseen ja hänen sanaansa on luottaminen. Sen hän tietää kokemuksesta, sillä hän oli tullut kehnosti petetyksi. "Olen ollut Lapuan Malmbergin ystävä. En tahdo salata Teiltä sitä, mutta pyydän ehdotonta vaiteliaisuutta: se ystävyys on loppunut ja luultavasti iäksi. Jo keväällä 1849 aloin epäillä häntä. Mitä tarkemmin tein huomioita hänestä, sitä enemmän aukenivat silmäni. Päätelmäni olivat kauheat: jos Malmberg elää tahallisessa synnissä, niin täytyy hänen, joka tahtoo esiintyä kristittynä, olla teeskentelijä ja petturi. Niin, mitä enemmän hän harrastaa kristinuskoa, sitä syvempi täytyy hänen teeskentelynsä olla, jos hän näet elää tahallisessa synnissä. Tämä ajatus säikähdytti minua. Olinhan nähnyt ja kuullut niin paljon hyvää tästä miehestä. Minusta oli mahdotonta, että hän voisi olla teeskentelijä. Niin kului aika epäilyksessä ja levottomuudessa. Käyntini Lapualla lakkasivat tosin, mutta en minä uskaltanut langettaa ratkaisevaa tuomiota. Minä koetin oikaista häntä; turhaan. Minä ilmaisin epäilykseni Essenille. Hän tahtoi tiedustella lähempää. Nyt aukenivat hänenkin silmänsä. Vaimoni hautajaiset hävittivät kaikki epäilykset. Minä sain mitä täydellisimmän todistuksen siitä, että hän on juoppouteen vaipunut. Siitä ajasta saakka oli kaikki luottamus ja ystävyys mennyt. Vielä koetin varoittaa häntä; kun hän oli tehnyt sen tyhjäksi, en enää voinut olla tekemisissä semmoisen ihmisen kanssa. Se joka saattaa elää yhdessä tahallisessa synnissä, saattaa elää useammassakin; ja kun jumalisuuden hohde, niin, jumalisuuden voima on kaiken tämän peittävä, niin täytyy teeskentelyn olla syvästi perustettu. Inholla käännyin pois tästä jumalisuuden valepukuisesta ystävästä. — — — Semmoiset kokemukset ja havainnot eivät ole hauskoja. On syvästi tuskallista huomata pettyneensä ihmisestä, josta vähimmin on sellaista odottanut. Se minua vähän lohduttaa, etten koskaan, en silloinkaan kun asuin hänen luonaan ja olin häntä lähinnä, ole ollut hänen kanssaan oikein likeinen. Malmberg ei ole ollut kenenkään kanssa likeinen. Ei Durchmanillakaan, joka iän puolesta on lähinnä häntä, ole ollut hänen luottamustaan. Hän seisoi kaikkia muita ylempänä. Salainen vaisto piti minut aina loitolla, niin etten minä neuvotellut sieluni asioista hänen kanssaan niinkuin muitten kanssa. Ehkä tässäkin toteutuu sananlasku: kaksi suurta ei sovi saman katon alle. Ulkonaisesti olimme ystäviä, mutta sisällisesti olimme vuosi vuodelta sitä yhä vähemmin. Minä epäilin häntä, ja hän aavisti taikka pelkäsi epäilyksiäni. Nyt on asema selvillä: emme enään epäile toisiamme. Niin ovat asiat. Almqvistin katastroofi oli kauhea, käsittämätön. Olen kuitenkin saanut vastauksen arvoitukseen. [Hän oli nimittäin kommunisti ja kommunististen periaatteiden mukaan hän toimi johdonmukaisesti. Mutta Malmberg on tekopyhyytensä ja teeskennellyn jumalisuutensa kautta Almqvistia paljon pahempi. Hän on arvoitus, minulle vielä käsittämättömämpi. Jos hänen vaimonsa on kuollut, on varmaankin hivuttava suru surmannut Almqvistin katastroofi oli tapahtunut ei täyteen kolmea kuukautta ennen Kihlmanin Tukholmaan tuloa, ja oli hän siis siellä kuullut mitä asiasta arveltiin. Kuuluisaa kirjailijaa epäiltiin ja syytettiin siitä, että hän oli koettanut myrkyttää vanhan ukon ratsumestari v. Schevenin saadakseen käsiinsä ainakin jonkun osan hänen omaisuuttaan. Almqvist lähti 11 p:nä kesäk. 1851 karkuun ulkomaille, josta ei enää palannut. Uudempi tutkimus on tullut siihen päätökseen, että Almqvist ei ollut syyppää myrkytysyrityksiin, joskaan ei hänen käytöksensä muutoin ollut täysin rehellistä.] Hän oli nimittäin kommunisti ja kommunististen periaatteiden mukaan hän toimi johdonmukaisesti. Mutta Malmberg on tekopyhyytensä ja teeskennellyn jumalisuutensa kautta Almqvistia paljon pahempi. Hän on arvoitus, minulle vielä käsittämättömämpi. Jos hänen vaimonsa on kuollut, on varmaankin hivuttava suru surmannut ihmisraukan. — Te ette ole ajatelleet hyvää Malmbergista, mutta kuitenkin lienette hämmästyneet, että epäilyksenne ovat olleet *niin* oikeita. Oi, ketä onkaan enään uskottava? Tämä paljastus on kehottanut minua tarkasti tutkimaan, onko mitään väärää, valheellista, myrkyllistä tästä miehestä yhdessä totuuden kanssa imeytynyt henkeeni." — —

Vanhempien mielestä Alfred arvosteli Malmbergiä liian ankarasti, varsinkin oli heistä liikaa verrata häntä Almqvistiin. Tämä sai Kihlmanin vielä (9/2 1852) palaamaan asiaan. Hän myöntää, että helposti voi mennä liiallisuuteen hajaannuksen aikana, mutta kaukana taistelukentältä on hän pysynyt tyyneenä

eikä peruuta sanojaan. Malmberg oli hänen mielestään Almqvistia pahempi sen vuoksi, että edellinen oli ollut olevinaan hurskas, jota vastoin jälkimäinen oli soimannut hurskautta. Samassa hän kysyy, miksi ei Malmbergiä tuomittu niin ankarasti jo heinäkuun 9 p:nä 1846? [Kysymys tarkoittaa sitä, että Malmberg Alfred Kihlmanin hääpäivänä oli ollut ilmeisesti juovuksissa, niin että sulhasen vanhemmat sen vuoksi heti seuraavana aamuna lähtivät kotiin.] Ja vastaus on: "Väärä rakkaus esti, ja se estää aina totuuden rakkautta. Uskotaan liiaksi omia ajatuksia ja kuullaan liian vähän, mitä Jumala sanoo sanassaan." —

Emme ole voineet olla ottamatta kirjeistä näitä kohtia, joista näkee, miten historiallisesti tullut Malmbergin lankeemus vaikutti Kihlmaniin, ja miten hän sitä arvosteli. Kaikesta päättäen oli Ingmanin ja muitten ystävien käsitys asiasta sama, vaikka tietävästi ei kukaan heistä ollut elänyt yhtä lähellä Malmbergiä, kuin Kihlman sinä aikana, jolloin hän oleskeli Lapualla. Valaisevinta itse Malmbergiin nähden lienee se, mitä Kihlman kirjoittaa Ingmanille, nimittäin että hän (Malmberg) noudatti Paavoukon järjestelmää. Hänen luonteenlaatuansa taas valaisee eräs vielä mainitsematon kohta aivan kirjeen lopussa. Kihlman sanoo jossakin lukeneensa ihmisistä, joilla on jonkunlainen daimoninen voima vetää toisia ihmisiä luokseen sekä hallita heitä. "Jos kellään on semmoinen voima, on se Malmbergilla." Sitten hän kertoo kaksi kohtausta, joissa hän oli sen erittäin tuntenut. "Minä muistan kerran Keuruulla: tahdoin suurimmassa nöyryydessä varoittaa Malmbergiä juomisesta. Mutta hullusti kävi. Hän alkoi sanoa minua omaksitunnokseen. Ja vaikka olin sisimmässäni vakuutettu, etten ollut mitään väärää tehnyt, en kyennyt kestävänsä hänen katsettaan, niin, minä vapisin vasten tahtoani ja minun täytyi mennä huoneesta." — "Toinen kerta: vaimoni hautauspäivän aamuna, kun hän jatkoi [Lauri] St[enbäck]in yltiöpäistä tuomitsemista, muistutin minä, 'ettei kuitenkaan pitäisi niin epäinhimillisesti ja väkivaltaisesti hyökätä häntä vastaan; jos hän ajettaisiin siten maailmaan, niin hänestä voisi tulla sangen vaarallinen vihollinen'. Nyt Malmberg katsoi minuun ja lausui: 'Jos sinä ja Essen ja Ingman ja Stenbäck kyninenne käännytte Jumalan valtakuntaa vastaan, niin minä — — — [Liian törkeä sana painettavaksi.] (mielisana) teidän kaikkien päälle: Jumalan valtakunta menee kyllä sittenkin eteenpäin'. — Jälleen jouduin kovaan vapistukseen, jota en voi muuten selittää kuin että se johtui siitä daimonisesta voimasta, jolla hän oli varustettu." [Tässä vielä yksi Malmbergin luonteenlaatua kuvaava lause Lina Ingmanin kirjeestä sisarelleen, Hilda Bergrothille, joulukuulta 1845. Kysytyään aikoivatko sukulaiset Keuruulta lähteä Niilo Berghin hautajaisiin 9/1 1846 ja mainittuaan, että Malmberg tuumi lähteä sinne, mutta että Ingman oli estetty, kirjoittaja lisää: "En uskalla ajatellakaan matkustaa Malmbergin kanssa, joka lupaa ajaa *niinkuin hullu yötä päivää* (som en galning genom natt och dag)." Alleviivaus on kirjeentekijän.] Nämä tapaukset yhdistettyinä moneen muuhun Malmbergista kerrottuun seikkaan osoittavat, että hän luonteeltaan ja suhteessaan muihin ihmisiin oli mitä saksalaiset tarkoittavat sanalla "Gewaltmensch". "Semmoisena hän häikäilemättömästi esiintyen aina asetti itsensä ensi sijalle", niinkuin Ebba Stenbäck sanoi, taikka "seisoi kaikkia muita ylempänä", niinkuin Alfred Kihlman kirjoitti. — Luonteenlaadultaan Malmberg ja Kihlman olivat kerrassaan erilaisia. Toinen ulospäin kääntynyt toimi-ihminen, toinen sisäänpäin kääntynyt mietiskelijä, kriittinen totuudenetsijä. Kihlman pyrki Malmbergin läheiseen tuttavuuteen toivoen tapaavansa hänessä oppaan ja opettajan. Kumminkin hän pian huomasi erehtyneensä ja vaistomaisesti hän sulki häneltä sydämensä. Malmberg oli varsinkin kuuluisa saarnaaja, ja tietysti oletti Kihlman aluksi, että hän saarnasi täysin itsenäisesti. Vähitellen hän sentään pääsi selville siitä, että Malmbergin ansio saarnamiehenä pääasiassa oli loistavassa ja mahtipontisessa esitystavassa. Ulkomailta hän näet kirjoittaa ystävilleen, että hän ei antanut suurta arvoa Malmbergille saarnaajana, sillä hänen saarnansa olivat enimmäkseen lainattuja ("plagierade"). Yksistään tämmöinen huomio oli omansa saamaan Kihlmanin vetäytymään Malmbergista. Kun lisäksi tuli kaikki ylempänä mainittu, on luonnollista, että Kihlman, sitten kun varoitukset olivat osoittautuneet tehottomiksi, oli ensimmäisiä, jollei ensimmäinen, joka katsoi eron entisestä ystävästä välttämättömäksi.

* * * * *

Toinenkin asia vaivasi Kihlmania täällä kaukana, nimittäin pitkälinen eripuraisuus hänen ja hänen vanhempiansa välillä, jonka hänen liittymisensä heränneisiin oli aiheuttanut. Joulukuun kirjeessä hän koskettelee sitäkin. "Ruotsissa ja täällä Saksassakin olen tullut nähneeksi monta kristillistä perhettä, joiden yksimielisyyttä uskossa ja rakkaudessa olen kadehtinut. Se on minussa herättänyt ajatuksen, miksi ei voisi niin olla meidänkin perheessä? Eihän ole välttämätöntä, että vieras suhde keskenämme jatkuu. Oi, jo liian kauan olemme antaneet sen katkeroitaa elämäämme!" Hän on rukoillut, että Jumala taivuttaisi heidän sydämensä puoleensa, että Hänessä ja Hänen kauttansa, joka on korkein yhteys, kaikki epätasaisuudet tasaantuisivat, kaikki soraäänit sulaisivat sopusointuun. "Onnellinen päivä, jolloin me yksimielisyydessä syleilemme toisiamme! Toivon sen tulevan. Ainakin olen minä tekevä kaikkeni sitä varten!"

Pari kuukautta myöhemmin (9/2 1852) Kihlman merkitsi päiväkirjaansa: "Kirje Isältä. Hyvä ukko ei ole harmistunut totuudesta. Se on jo askel eteenpäin! Ei ole odottaminen äkkinäisiä muutoksia mieheltä, jossa ymmärrys on niin voitolla. Vähitellen täytyy parannuksen tapahtua. Eikö totta, Jumalani? Sinä olet ottava pois verhon, joka peittää hänen silmänsä!" Ja sitten (11/2): "Vastaten Isäni

kirjeeseen kirjoitin, että tahdon yhteyttä ei mielipiteissä, vaan totuudessa, sekä että minä sentähden olen antautuva yksistään totuuden hallittavaksi. Se on tarkoitukseni, mutta älkää uskoko sanoihini, vaan tekoihini." — Isä oli viitannut siihen, että heränneitten yksipuolisuus (puvussa y.m.) oli syynä heidän erimielisyyteensä, ja sen johdosta Alfred esittää muuttuneen kantansa. Hän myöntää olleen onnetonta, että Suomessa vaatteuksen muuttaminen alkoi käydä käsi kädessä herätyksen kanssa, että ihmissana sai liiaksi valtaa Jumalan sanan rinnalla, ja jatkaa sitte: "kun minä luon katseen taapäin lyhyelle tielleni, täytyy minun katkerasti valittaa; oi, että olisin 1840 noudattanut Isän kehotusta: 'Te olette kalliisti lunastetut, älkää ruvetko ihmisorjiksi'. En olisi silloin tarvinnut tuntea niitä tuskia, joita nyt kärsin. Mutta minä luulin, ettei Isä sitä oikein tarkottanut, luulin sitä vain keinoksi houkutella minut ystäväieni luota takaisin maailmaan." Tällä Alfred ei suinkaan tarkoittanut, että hän katui silloista kääntymystään, vaan ainoastaan että hän ei ollut osannut pitää Jumalan sanaa ainoana johtonaan. — Kirjeenvaihto katkesi ennenkuin täyden ymmärtämyksen sanat oli toiselta samoin kuin toiselta puolen julkilausuttu, mutta kumminkin Alfredilla oli syytä olla tyytyväinen, että hän näin nöyrästi ja avonaisesti oli ottanut asian puheeksi.

* * * * *

Joulu lähestyi, ensimmäinen, jonka Kihlman sai viettää kotinsa häviön jälkeen. Saksassa ovat suuren juhlan vietto ja sen valmistukset laajemmat ja touhuisammat kuin meillä, ja kaikki muistutti voimakkaasti yksinäistä ulkomaalaista siitä, mitä hän oli menettänyt. Kokonaisen viikon kestivät joulumarkkinat: kaikkialla, toreilla ja kaduilla nähtiin leluja, leivoksia, hedelmiä, joulupuita y.m. Kuitenkaan ei Kihlman jäänyt juhlaksi Stuttgartiin, vaan lähti aattopäivän aamulla Möttlingeniin, lähellä Badenin rajaa, kirkkoherra Johann Christoph Blumhardtin luokse. "Suurimman osan päivää olin minä, mies parka, maantiellä", hän kirjoittaa (4/1 1852) vanhemmilleen, "eikä se ollut hauskaa. K:lo 6 illalla tulin perille, Blumhardtin pappilaan, missä ilo oli ylimmillään. Jokainen oli saanut joulupuunsa riippuvine kynttilöineen, namusineen, ja sitä paitsi paljon muutakin. Kutsumattomana minä tulin jouluvieraaksi. Ystävällisesti minut vastaanotettiin ja mieluista oli katsella kuinka tätä iltaa Saksassa vietettiin. Mutta — mutta, vieras on vieras, enkä voinut olla vertaamatta nykyistä asemaani menneeseen vuoteen, jolloin vielä onnellisena istuin oman rakkaan perheeni keskellä. Toivon, että Teillä oli iloisempi joulu kuin minulla! Minun on kuitenkin kokonaan syyttämisen itseäni, sillä isäntäväkeeni nähden olin kerrassaan tyytyväinen. Varsinkin minua ilahdutti, että riemu pyhitettiin Jumalan sanalla, jota ahkerasti viljeltiin. Kaikki viittasi Vapahtajaan: kaikessa näkyi, että hän oli pääasiana. — Möttlingenissä viivyin 4:n päivän iltaan; täällä vietetään 3:maskin päivä juhlanan." —

Blumhardt (s. 1805, k. 1880) oli merkillinen mies, josta Kihlman oli jo Suomessa lukenut. Hän oli tullut mainioksi ihmeparannustensa kautta, ja avunpyytäjiä tuli hänen luokseen niin paljon, että hän 1852 luopui virastaan ja osti Bollin rikkikylpylän lähellä Göppingeniä, toimiakseen siellä kuolemaansa saakka sielunhoitajana ja ihmelääkärinä. — "Tapasin m.m. erään ylioppilaan", Kihlman kertoo, "jolla oli ollut kaihi silmissä ja joka toisena päivänä, sen jälkeen kun oli Möttlingeniin tullut, oli saanut näkönsä, ja oli hän parannettu — rukouksella. Monta synkkämielistä, mielipuoilta ja riivaamaa on täällä autettu. En tahdo enkä uskalla mitään tuomita, en myötä enkä vastaan — vielä; mutta minä pelkään suuresti kaikkea tavatonta."

* * * * *

Stuttgartissa Kihlman vastaanotti uuden vuoden 1852. Päiväkirjassaan hän luo katsauksen menneeseen vuoteen, joka oli hänelle ollut rangaistuksen ja herätyksen vuosi, ja matkansa tähänastisiin tuloksiin. Ruotsissa hän oli oppinut, että saattaa olla kristitty olematta valettu suomalaiseen muotoon, Saksassa hän oli saanut vahvistusta siihen sekä myöskin huomannut, että voi olla kristitty kuulumatta mihinkään puolueeseen. Sen ohella oli epämieluisa paljastus Suomessa äänekkäästi varoittanut: älä luota ihmisiin, älä usko, että paras sisältyy separatismiin. — Vuosi 1851 oli mennyt, mutta jäljellä olivat sen tuottamat surut ja myöskin seuraukset siitä, mitä se toi mukanaan; hän rukoili, että Jumala antaisi herätyksestä hedelmän kypsyä ja soisi hänelle ja hänen omaisilleen, hänen kansalleen ja isänmaalleen armonsa, johtaen kaikki vilpittömään totuuteen. Samoja ajatuksia Kihlman lausuu uudenvuodenpäivänä kirjoittamassaan kirjeessä kälylleen, Hilda Bergrothille, joka antamalla nimen Angelika vastasyntyneelle tyttärelleen oli saattanut hänet syvästi liikutetuksi. Niinkuin hän vuotta ennen oli aavistanut, että 1851 olisi oleva surun vuosi, ennustaa hän nyt, että 1852 on oleva onnellinen armon vuosi hänelle itselleen ja monelle muulle. Kirjeen lopulla hän ensi kerran sanoo lähtevänsä Tübingeniin, josta kuitenkin taas palaisi Stuttgartiin. Hän kertoo (stuttgartilaiseen tapaan) ystäviensä onneksi avanneensa raamatun ja mainitsee, mikä lause oli kullekin sattunut. Eräs saksalainen ystävä oli Kihlmanille itselle saanut lauseen, joka tuotti hänelle mitä suurinta iloa: *Minä neuvon sinua, ja osoitan sinulle tien, jotas vaellat: minä johdatan sinua minun silmilläni*. Ps. 32:8. — Ohimennen mainittakoon, että Kihlman luonnollisesti ei myöskään unohtanut lähettää sydämellistä kirjettä "rakkaalle pikku Hannalleen", joka lapsen tavalla oli täysin kotiutunut lempeän tätinsä perheessä. Kihlman jatkoi yhä hiljaista, yksinäistä elämäänsä. "Kirjat ovat parhaat, luotettavimmat ystäväni", hän kirjoittaa (4/1) vanhemmilleen; "niiden kanssa työskentelen, niiden kanssa puhelen, niiden kanssa väittelen, niiden

kanssa naurankin, ja kun olen niiden kanssa väsynyt, tuottavat ne minulle virkistystä." Hän myöntää kyllä, että alituinen lukeminen ja yksinäisyys oli moitittavaa, "mutta — minulla on yksi vika, en tiedä onko se synnynnäinen vai itsehankkima; en voi oikein käyttäytyä ihmisten ja varsinkin vieraitten kesken, olen sanaton ja ajatukseton ja senvuoksi hyvin vähän mielenkiintoinen. Minä liikun enemmän aatteiden maailmassa, enkä sentähden voi oikein sydämestäni ottaa osaa kaikenlaisiin maailman pikkuseikkoihin, enkä miellyttää seurustelussa. Ei voi aina väitellä ja keskustella, ja vielä vähemmän kykenen huvittamaan vilkkailla kuvauksilla, sattuvilla jutuilla, sukkelilla päähänpistoilla y.m. Tunnen itseni senvuoksi usein enemmän tai vähemmän sidotuksi seurassa, tunnen, etten ole kotona. Toista on kun istun rakkaitten kirjojeni parissa, silloin tunnen, että minun on hyvä olla. Kuitenkaan en ole semmoinen kirjatoukka, että aina tyytyisin kuolleisiin kirjoihin; se olisi luonnotonta, jopa tarttuu minuun joskus 'böhmiläinen tautikin' (böhmische Krankheit), joksi täällä laiskuutta sanotaan. Silloin olisin valmis viattomaan huvitukseen, siivoon leikinlaskuun. Mutta tuttavuuteni ovat niin uusia ja koettelemattomia: seurustelu ei luonnistu. Siten tapahtuu, että saan palata yksinäiseen asuntooni alakuloisempana kuin lähdinkään, enkä voi siitä syyttää ketään muuta kuin itseäni. — Luulen olevani syntynyt en puhumaan, vaan lukemaan, ajattelemaan ja kenties — kirjoittamaan. — Toinen seikka, joka ajaa minut kirjojen ääreen, on se, että oleskelen keskellä Saksan kirjameriä. On uskomatonta mitään kaikkea täällä painetaan. Saksalaiset eivät voi laisinkaan ajatella ilman kynää ja mustetta. Tietysti ilmestyy paljon kelvotonta, mutta paljon on hyvääkin. Tulen oikein sairaaksi, kun joskus uskallan pistäytyä kirjakauppaan, niin runsaasti siellä tapaa houkuttelevaa ja niin pelottavaa on paljous." — —

Essenillekin Kihlman kirjoittaa (23/1) siitä, että hänen oli vaikea päästä läheiseen tuttavuuteen ihmisten kanssa, mutta lisää samalla, että se kuitenkin kävisi päinsä, jos häntä kohdeltaisiin sydämellisesti. Mutta juuri sydämellisyyttä hän kaipasi schwabalaisissa. He tarkoittivat kyllä hyvää, mutta eivät tulleet sitä osoittaneeksi toiminnassa. Ainoastaan 4-5 kertaa häntä oli kutsuttu kotoisille illallisille. "Sekä Ranskassa että Englannissa sanotaan kristittyjen olevan vieraanvaraisempia." Hän siis ei ollut oikein tyytyväinen stuttgartilaisiin. "He ovat niinkuin kaupunkilaisten on tapana olla." Poikkeuksia oli sentään olemassa: "Professori Kurr, lääkäri, on kerta kaikkiaan lausunut minut tervetulleeksi iltahetkinä. Itse hän on 'gläubiger' (uskovainen), eikä minulla ole syytä epäillä hänen kristinuskonsa todenperäisyyttä. Hänen rouvansa on oikein sydämestä kristitty, ja hän on minulle erittäin rakas, syystä että hän vilpittömällä osanotolla on kysynyt minulta tietoja vaimovainajastani ja pikku Hannasta. Hän vuodatti kyneleitä, kun kerroin Angelikan kuolemasta. Semmoiset ihmiset, jotka mielellään tahtovat tietoja maastani, oloistamme, minusta itsestäni ja omaisistani, voittavat pian ystäväyteni. Ajattelen: heissä on rakkautta, siis on heissä uskoakin. Ne taasen, jotka välittävät vain itsestään ja omista oloistaan, jäävät minulle vieraisiksi. On niinkuin ei minulla olisi tilaa heidän majatalossaan. — Toinen poikkeus on eräs asessori Römer, ehdottomasti kristillinen mies. Hän on sitä paitsi enemmän luterilainen mieleltään kuin täällä on tavallista. 'Lutherisch' on nimittäin täällä melkein lahkolaisnimitys, jolla tarkotetaan jotakin yksipuolista, itsepäisesti oikeauskoista kiinnipitämistä kirjaimesta; Luteruksen kirjoja ei paljon lueta. — Reihlenillä seurustelen myöskin; siellä on nuorisoa, 2 minunikäistä poikaa ja 2 vähän nuorempaa tytärtä. Sielläkään en voi oikein kotiutua. Erittäin ukossa, mutta myöskin pojissa, ilmenee jonkunlainen riippumattomuuden tunto — he ovat hyvin rikkaita eikä heidän tarvitse kursailla kenenkään edessä. Oi, miten vaarallinen onkaan rikkaus! Emännästä pidän enimmäin, ja tyttäret ovat äidin tyttäriä. Mutta en ole täysin sopusoinnussa heidänkään kanssaan, vaikka en epäile heidän jumalanpelkonsa suoruutta. He ovat niinkuin perheen muutkin jäsenet Micheliaaneja [Teosofinen lahkokunta, jonka nimitys on johdettu sen perustajan Joh. Michael Hahnin (1758-1819) nimestä.] s.o. he uskovat kaikkien kappaleiden palauttamiseen ('Wiederbringung aller Dinge'): kaikki ihmiset tulevat autuaiksi, sillä helvetin rangaistukset eivät ole ijankaikkisia. Tämä vakaumus on ainakin 40,000:llä Württembergin kristityillä. Niin mielellään kuin sydämeni tahtoisikin uskoa, että Jumala ei ole luonut miljoonia ihmisiä ikuisen kadotukseen, en kuitenkaan uskalla noudattaa tätä taipumusta, niin kauan kun en Jumalan sanasta ole tullut vakuutetuksi siitä. Ijäinen, selittävät he, on sama kuin pitkä aika, ja mainitsevat todistukseksi, että Vanhan Testamentin mukaan Jumala useasta juutalaisesta uhrimenosta lausui: se on teillä oleva ijäisenä tapana. He puhuvat useammista ijäisyyksistä: yksi ijäisyys on heidän tietäen 49,000 vuotta. En tiedä missä se on kirjoitettu. Kun Antikristus tulee, on heidän tietääkseen pako tapahtuva Venäjälle (syystä että venäläisessä vaakunassa on kotka) y.m. lapsellisuuksia, mikä todistaa, että he uskovat yhtä ja toista sen vuoksi, että tahtovat uskoa sitä. Mutta sillä tiellä voidaan helposti menettää totuus."

Noin viikkoa ennen tätä kirjettä oli Kihlman (15/1) lähettänyt toisen kirjeen Essenille, joka näyttää kadonneen. Viittauksista sen sisällykseen näkyy, että hän siinä oli ystävilleen ehdottanut, että heidän tulisi toimeenpanna pappeinkokouksia. Entiset pappeinkokoukset latinaisine väittelyineen olivat menettäneet merkityksensä, "mutta pienet kokoukset kontrahdittain eli läänittäin olisivat, oikein järjestettyinä, ainakin nykyään sangen tarkoituksenmukaisia. Eihän niistä saisi liikoa odottaa; hengellistä elämää saadaan ainoastaan elämän lähteestä. Mutta ne herättäisivät halua opintoihin, mikä meille suomalaisille olisi kovin tarpeen, syystä että tulemme papeiksi melkein ilman teologisia tietoja". — Kihlmanin mielestä oli pappien sivistys maassamme mitä suurimmassa määrässä laiminlyöty. Württembergissä luettiin 14:nnesta v:sta neljä vuotta filologiaa, historiaa y.m., mitä meillä opittiin

lukiossa. Nämä neljä vuotta oleskeltiin luostarissa niitä on uskonpuhdistuksen ajoilta tätä varten säilytetty. Sitten tultiin yliopistoon, jossa taasen neljä vuotta luettiin teologiaa. Silloin katsottiin kurssi suoritetuksi, mutta useat jatkoivat vielä n.s. repetentteinä jonkun vuoden opintojaan. Tietoihin nähden sikäläinen pappi oli meikäläisen teologian tohtorin veroinen, siellä käytettiin neljä vuotta siihen, mihin meillä neljä kuukautta. Arvatenkin oli meillä tarkoitettu, että papit jälestäpäin jatkaisivat opintojaan, mutta tiettyä oli, että useimmat heittivät kirjansa "kaivoon" — ajatellen, että tiesivät mitä heiltä voitiin vaatia. — Tietysti olisi pappeinkokouksista muutakin hyötyä, kun niissä vaihdettaisiin mielipiteitä ja kokemuksia, ja kaiketikin merkitsisi niiden aikaansaanti askelta pois erillisyydestä. Tällä Kihlman ei kuitenkaan tarkoittanut mitään maailmanmukaisuutta. Hän oli ulkomailla tavannut vilpittömiä kristittyjä, jotka pysyivät erillään kotiseutunsa erikoista (partikularister), ja semmoisia oli varmaan Suomessakin olemassa. Jopa saattoi hän mainitakin senlaisia, esim. [kkh. ap. Joh. Ant.] Nordgrenin Porissa, joka oli ollut kirjeenvaihdossa Ternströmin kanssa eikä voinut sopia hedbergiläisten kanssa ja [kpl. Gustav] Polvianderin Janakkalassa, joka ihastuksissaan oli lähettänyt Ternströmille Ingmanin julkaisun Hedbergin opista. — —

* * * * *

Kihlmanin aikomus oli ollut viipyä tammi- ja helmikuun Stuttgartissa, olla maaliskuun Erlangenissa, jossa Franz Delitzsch ja Gottfried Thomasius edustivat luterilaisuutta ja jostapäin hän myöskin voisi tutustua Joh. Konr. Wilh. Loheen, Wachereriin y.m., jotka paraikaa puuhasivat vanhan luterilaisen suunnan perustamista, huhtikuulla käydä Baselissa ja Sveitsissä sekä toukoja kesäkuulla suunnata matkansa pohjoiseen Heidelbergin, Hallen, Wittenbergin ja Berlinin kautta — niin hän joulukuulla kirjoitti Ingmanille, mainiten myöskin ehkä keväällä tekevänsä matkan Palestinaan — mutta tammikuulla hän muutti suunnitelmansa. Syynä siihen oli toiselta puolen se, että hän niinkuin tiedämme ei oikein viihtynyt Stuttgartissa, toiselta puolen, että erään Tübingenin professorin maine houkutteli häntä sinne. Hän päättää näet kirjeensä Essenille seuraavin sanoin: "Olen matkapuuhissa; huomenna k:lo 7 lähdän Tübingeniin. Tarkoitukseni on kuunnella professori Beckiä, antipietististä teologia, joka koettaa kehittää kristillistä dogmatiikkaa ei rationalistiselta eikä tunnustukselliselta, vaan puhtaasti raamatulliselta kannalta. Hän kuuluu olevan erinomainen mies. Hän on pietistisen yhdistyselämän ja hemmotellevan evankelisen kristinuskon vihollinen." Kuka se oli, joka sai Kihlmanin mielen kiintymään Beckiin, jää sanomatta; se olisi kuitenkin ollut hauska tietää, sillä Stuttgartissa Beckillä yleensä ei ollut suosijoita. Ehkä se oli kohta mainittava Lämmert.

Tammikuun 24 p:nä Kihlman siis, pastori Riegerin seurassa, matkusti Stuttgartista. Lähin määräpaikka ei kuitenkaan ollut Tübingen, vaan Weilin pappila, minne kirkkoherra Aug. Lämmert tutustuttuaan Kihlmaniin Stuttgartissa-käynnillä oli kutsunut hänet. Lämmert, viidettäkymmentä käyvä, mutta näöltään nuorempi mies, muistutti monessa kohden Blumhardtia. Hänkin oli hyvä saarnaaja ja myöskin ruumiillisten tautien parantaja, vaikkei sentään Blumhardtin jäljittelijä eikä edes oppilas. "Ei voi näitä miehiä arvostella", Kihlman kirjoittaa Essenille, "muutamien päivien seurustelun nojalla; sanon vain, miten he ovat minuun vaikuttaneet. Blumhardtista en oikein pitänyt. Kenties olin vähän peloissani sen johdosta, että toht. De Valenti oli, puhuessaan siitä, miten Blumhardt karkotti pahoja henkiä, sanonut tämän langenneen saatanan paulaan niinkuin lintu pyydystäjän ansaan. En kuitenkaan antanut näille sanoille suurta arvoa, koska usealta taholta kuulin, että De Valenti kauan oli tahtonut mestaroida kaikkia ja vihdoin ylpeydestä tullut mielipuoleksi. Mutta Blumhardt on suuren herätyksen jälkeen saanut hyvin runsaasti kuulijoita ja sairaita luokseen, ja hänen maineensa on levinnyt kauas ulkomaillekin. Semmoinen menestys on vaarallinen heikolle ihmiselle, ja minusta hän olikin jo vähän pilalla. Hän nauroi niille, jotka luulivat hänen tulevan ylpeäksi. Olin sentähden niin vapaa, että sanoin, ettei se ehkä kuitenkaan ollut niin mahdotonta. En myöskään oikein pitänyt hänen saarnata vastaan. Hän oli niin mahdikas tekstiin nähden, niinkuin ei sillä olisi ollut mitään sanottavaa hänelle. Minä pidän siitä syvästä kunnioituksesta Jumalan sanaa kohtaan, joka saa saarnaajankin asettumaan opetuslapsiksi. — Lämmert sitä vastoin oli minusta nöyryyden perikuva. Koko hänen olennostaan loisti jotain, joka muistutti Jumalaa. Hänen hiljainen, suruissa puhdistettu, uskossa luottavainen henkensä levitti hänen avonaisille, kalpeille kasvoilleen rauhallisen tyyneyden. Kuolema oli häneltä vienyt kaksi rakasta uhria: hänen morsiamensa ja hänen puolisonsa. Mahdollista on, että tämä viimeinen seikka puolestaan teki, että tunsin myötätuntoa häntä kohtaan, vaikkei se häikäise minua. Samoin kuin Blumhardt on Lämmertkin parantanut monta. Kuitenkaan hän ei halveksi luonnollisia keinoja: yrtejä, joita hän usein itse kokoilee." (Jäljestä päin hän kirjeessä Tübingeniin neuvoi Kihlmania ottamaan kaksi kertaa päivässä veitsenkärjellisen hunajaan sekotettua, hienoksi jauhennettua norsunluuta.)

Koska käynti Lämmertillä näyttää jättäneen Kihlmaniin tavallista syvemmän vaikutuksen, annamme tässä tilan hänen kertomuksensa jatkolle: "Päivällisiksi tuli edelleen eräs naapuripappi sekä kaksi repetenttiä (jotain sentapaista kuin meidän dosentit), Ege ja Klett, Tübingenistä. Ege on minun ikäiseni, ehkä vähän vanhempi. Hän on suuriarvoinen mies: vakavuus, yksinkertaisuus, arvokkaisuus, miehekäs kypsyys tekevät hänet esimiesten, toverien ja ylioppilasten kunnioituksen esineeksi. Klettillä ei ole Egen vakavuutta eikä ylemmyyttä, mutta hän on kuitenkin sydämellinen, suoramielinen ja nöyrä

nuorukainen. Nämä olivat kokoontuneet viettämään yhdessä iloista iltapäivää. Haluat kenties tietää mitä silloin tehtiin? Kun oli syöty ja kahvia juotu, asetuimme pöydän ympäri keskustelemaan aineesta, joka oli määrätty kokouksesta sopiessa, nimittäin 'uhrin merkityksestä'. Ensin veisasimme muutamia värsyjä, jonka jälkeen Lämmert piti lyhyen rukouksen. Sitte käsiteltiin kysymystä: koetettiin aluksi päästä selville uhreista ennen Moosesta (Abelin, Noakin, Abrahamin), sen jälkeen Mooseksen ja viimein Kristuksen aikuisista. Kaikki tapahtui ilman muodollisuuksia, tupakoitiin, ja kukin lausui vapaasti mitä ajatteli. Keskustelun jälkeen juteltiin erinäisistä aineista. Illemmalla yhdyttiin jälleen yhteiseen (polvi)rukoukseen. Sitten veisasimme useita virsiä, pakinoimme, nautimme olutta, viiniä, hedelmiä. K:lo 10:een asti oltiin yhdessä. Silloin repetentit palasivat Tübingeniin, mutta Rieger ja minä jäimme yöksi. — Päivä oli ihana, ja minusta on esikuvaksi otettavaa, että veljellisessä yhdessäolossa erityinen aine tehdään keskustelun pohjaksi." — Tästä johtuu Kihlman vielä kerran siihen, mitä hän ennen oli kirjoittanut pappeinkokouksista. Silloin hän oli pitänyt esikuvanaan Stuttgartissa näkemiään pappien konferensseja. Nyt hänestä ne ja niitten mukaan ehdottamansa kokoukset olivat liian juhlallisia, ja katsoi hän Lämmertin luona käytettyä tapaa paremmaksi. Jos niin Suomessakin meneteltäisiin, ei pappien yhdessä ollen päivä kuluisi turhaan jutteluun, vaan jäisi siitä jokin muisto, joku parannuksen siemen sydämeen. Eikä mikään estäisi aikaa myöten kehittämästä ja laajentamasta kokousten ohjelmaa.

Seuraavana päivänä Lämmert saarnasi "raamatullisesti, yksinkertaisesti ja vaatimattomasti". I.p:llä Rieger matkusti kotia, mutta Kihlman jäi vielä Lämmertille. Tämä oli kutsuttu sairaan tytön luokse, joka oli "kääntynyt olematta sentään herännyt". "Hän [tyttö] ei tiennyt mitään synneistä, ja jos häntä voitiinkin vakuuttaa niistä, niin ei hän voinut suuresti tuskaantua niiden johdosta. Niin pian kun hän oli rukoillut Jumalalta anteeksi, oli hän iloinen ja tyytyväinen. Hän oli siis aivan kuin lapsi, vaikka oli jo 16-vuotias. Lämmert tunsu hänet ennestään ja oli tutkinut häntä, jonka tähden minä voin olla mukana. Hän seurasi kokonaan heidän käsikirjaansa ja antoi sairaalle synninpäästön ja Herran ehtoollisen. Sen jälkeen hän piti lyhyen kehotuspuheen sukulaisille vallan kristillisessä hengessä. Koko sairaanluonakäynti oli niin yksinkertainen, sydämellinen ja liikuttava, että luottamukseni Lämmertiin yhä vahvistui. — Istuimme sitten yhdessä. Lämmert kertoi asemastaan seurakunnan opettajana. Siellä oli kaikenlaisia puolueita, mutta kun hän ei kuulunut yhteenkään, ei mikään puolue häntä hyväksynyt. Jokainen toivoi, että hän liittyisi heidän riveihinsä, silloin olisi ollut hyvin. Mutta kun hän ei voinut niin tehdä, pitivät he itseänsä ymmärtäväisempinä. Kirkossa käytiin, mutta ei oppiakseen jotain, vaan järjestyksen vuoksi. Jos hän saarnasi parannusta, ajattelivat micheliaanit, että hän oli oleva heidän miehensä; jos hän saarnasi uskoa, toivoivat pregitseriaanit hänen saaneen valon. Mutta kun hän ei heittäytynyt kenenkään syliin, sanoen: Te olette oikeassa, te olette oikeita kristityitä, niin arveltiin hänen jääneen puolitiehen eikä häneen luotettu. Hän ei siis voinut vaikuttaa puolueisiin ja tuskin muihinkaan. Ainakaan ei näkynyt paljon hedelmiä. Hänen ecclesiolansa muodosti 4 kisälliä, jotka olivat lähemmin liittyneet häneen. Ja kuitenkin hän oli kärsivällinen. Totta kyllä hän ei voinut riemuiten julistaa sanaa, mutta hän tiesi, ettei se sittenkään ollut turhaa, vaikka ihmisistä siltä näytti. Hän oli tyytyväinen ja alistuvainen ja erosi siinä kohden Blumhardtista, joka aikoi erota virastaan perustaakseen sielunsairaita varten laitoksen, missä voisi vaikuttaa suurisuuntaisesti." Kihlman ajatteli kotoisia oloja ja arveli, että "mekin, jos vaellamme totuudessa, saamme kokea samaa, jos esim. Lapualle tulisi rehellinen ja tunnollinen mies, niin pelkään, että hänellä 'isissä' olisi pahimmat vastustajansa, jos hän ei alistuisi heidän allensa." — Sen jälkeen kun Kihlman oli Tranåsista lähtenyt, hän ei ollut voinut kenenkään kanssa puhua niin luottavaisesti. "Älä sen vuoksi ihmettele, että käytin tilaisuutta keventääkseni raskautettua sydäntäni!" — "K:lo 9 illalla tulivat hänen kisällinsä hänen luokseen saadakseen opetusta Uuden Testamentin johdannossa, jota myöskin annettiin sangen sopivalla tavalla. — Minulla oli siis jälleen ollut siunauksellinen päivä." —

VII.

ULKOMAANMATKA 1851-52 (jatko).

Tübingenissä; paluumatka.

Maanantaina tammikuun 26 p:nä 1852 Kihlman saapui Tübingeniin. Sinnetulo oli oleva käänteentekevä hänen kehityksessään. Tübingenissä, jota kaupunkia hän ei vielä ollut maininnutkaan, kun hän joulun edellä suunnitteli vastaisia matkojaan, hän näet professori J. T. Beckissä tapasi sen uskon miehen ja opettajan, jota hän jonkunlaisella aavistavalla kaiholla oli etsinyt. Monesta kertomukseen liittämästämme Kihlmanin lauselmasta on ilmennyt, miten innokkaasti ja johdonmukaisesti hän harrasti uskonnollisten tietojensa syventämistä raamatun s.o. Jumalan sanan perustuksella ja miten hän pelkäsi joutuvansa harhaan eri puolueitten ja yksityisten ihmisten

mielipiteitten kautta. Kun hän nyt kohtasi miehen, joka ei ainoastaan yleensä seisonut samalla kannalla, vaan jo oli raamatun pohjalla rakentanut uskonnollisen järjestelmän, niin onko ihme, että hän ihastui ja koko henkensä voimalla yritti omaksua mitä oppia, mitä johtoa tältä opettajalta oli saatavissa. Sitä varten Kihlman jäi Tübingeniin.

Koska pian saamme tietää, miten Kihlman mieskohtaisen tutustumisen perustuksella kuvasi opettajaansa, mainittakoon tässä vain lyhyesti, että Johann Tobias Beck tähän aikaan oli täyttämässä 48 vuotta, että hän lähteneenä vaatimattomasta porvarillisesta kodista (Balingenin pikkukaupungissa Württembergissä) m.m. äidin vaikutuksesta, joka ei koskaan saanut kylläänsä raamatun lukemisesta, jo poika iässä oli valinnut elämänuransa ja Urachin seminaarissa ja Tübingenin yliopistossa, osaksi — kivulaisuuden takia — mitä koettelevimmissa oloissa, valmistunut papiksi sekä että hän, toimittuaan yhdeksän vuotta pappina Waldthannin pienessä maalaisseurakunnassa, 1836 oli kutsuttu yliopiston opettajaksi Baseliin ja sieltä 1843 muuttanut Tübingeniin, missä samalla kertaa oli vakinainen teologian professori yliopistossa ja saarnaaja. Kuinka korkealle hänet asetettiin asiantuntijain keskuudessa, huomaa Bonnin professorin, K. I. Nitzschin arvostelusta, että nykyajan teologeista ei yksikään raamatun tuntemisessa vetänyt vertoja Beckille ja sveitsiläisen teologin K. R. Hagenbachin lauseesta: Luteruksen jälkeen ei kukaan ole pystynyt semmoisella urkujensoittoa muistuttavalla voimalla tarttumaan Jumalan sanan soittimiin kuin Beck. [*Eero Hyvärinen*, Johan Tobias Beckin elämäkerta, Helsingissä 1906. Tästä kirjasesta voi suomenkielinen lukija oppia tuntemaan Beckin elämänvaiheet ja toiminnan laadun.] — Niistä ja muista samankaltaisista arvosteluista päättäen oli Beckillä jos kellään uudenaikaisella teologilla edellytykset suurisuuntaiseen kirkolliseen uudistajatoimeen, mutta siihen hän ei milloinkaan pyrkinyt. Päin vastoin eli hän hiljaista, yksinäistä opettaja-elämää saaden verraten vähän kannatusta ympäristöltään. Kumminkin kerääntyi hänen kateederinsa juurelle yhä enemmän hartaita kuulijoita ei ainoastaan Saksasta, vaan aikaa voittaen kaikista europalaisista ja kaukaisemmistakin maista, missä protestantteja elää, ja kaikissa oppilaissaan Beck, huolimatta siitä, että hän ulkonaiselta olennoiltaan oli enemmän karkealuontoinen kuin rakastettava tavallisessa merkityksessä, herätti syvintä kunnioitusta ja rakkautta. Näin todistaa Kihlman, ensimmäinen suomalainen Beckin oppilaista, ja niin myös J. A. Cederberg [*J. A. Cederberg: En blick på J. T. Becks riktning i Finland. Teol. Aikakausk. 1909. siv. 136 ss.*], joka monen muun jälkeen viimeisenä meikäläisenä kuuli hänen opetustaan 1877-78. "En ole ennen enkä myöhemmin", lausuu jälkimäinen, "nähty semmoista profeetallista persoonallisuutta kuin J. T. Beck oli. Bengelistä on sanottu, että hänellä oli jotakin autuasta ijäisyysvaloa kasvoissaan; saman syvän, vakavan ijäisyysvaikutelman sai Beckistäkin."

* * * * *

Ensi iltapäivänä — jonka Kihlman luultavasti vietti yksin vieraassa kaupungissa — hän sanoo vähän kärsineensä "Ystadin tautia" s.o. koti-ikävä, josta hän Saksassa yleensä oli ollut vapaa. Hän oli ottanut asunnon hotellissa "Zum Printz Carl", missä sitten asui kesään asti, nähtävästi eläen aika mukavasti. Eineeksi hän joi pari kuppia islanninjäkälästä ja lakritsijuuresta keitettyä teetä, päivälliseksi hän söi kaksi, jopa joskus kolmekin lajia liharuokaa sekä lääkärin kehotuksesta juomalasin (ei päihdyttävää) viiniä, ja illalliseksi liemiruokaa taikka pihvipaistia sekä pullon olutta, joka hänestä oli verrattomasti parempaa kuin Suomessa saatava. Tästä ravintojärjestyksestä sekä tietenkin lauhkeasta ilmalasta hän toivoi, eikä turhaan, terveytensä parantuvan. Vanhemmilleen hän tosin kirjoitti, ettei hänen terveytensä ollut mainittavasti parempi, jollei huonompikaan: jos hän veisasi pari virttä, tunsin hän jo olevansa väsynyt; tuskia hänellä ei sentään ollut eikä käveleminen erittäin hengästyttänyt häntä. Täysin terve hän ei siis ollut, mutta siitä huolimatta Kihlman kokonaan antautui henkisiin harrastuksiin.

Seuraavat päiväkirjaotteet osottavat, miten Kihlman perehtyi uuteen ympäristöönsä ja elämäänsä:

Tammikuun 27 p. "Kuulin Beckin luennoivan dogmatiikkaa ja Efesiläiskirjeestä. Hän ei hävennyt paikoittain esitykseensä liittää sydämeen tunkeutuvia kehotuksia. Semmoista en ole koskaan kuullut kateederista. Milloin alentuvat oppineet meillä niin alhaalle? Kävelin Ege ja Klett ystävien kanssa, joihin olin tutustunut Lämmertillä. Puhuttiin repetenttitoimesta."

28 p. "Kuulin jälleen Beckiä Kristuksen synnittömyydestä. Sain selityksen yhteen arvoitukseen, joka on ollut minulle hämärä ja johon turhaan olen hakenut valoa. — I.p:llä kävelin Beckin, Egen ja Klettin kanssa [jälkimäiset olivat kai esittäneet hänet professorille]. Keskusteltiin nykyajasta ja tulevaisuudesta: kaikki liha on häviävä, kaikki kansat ovat kuritettavat."

29 p. "Illalla kokous erään ylioppilaan luona. Ege puhui lämpimästi ja nöyrästi Mark. Ev:n 14: 1-25:stä. Seurassa oli noin 20 ylioppilasta. Oi! oli aika, jolloin istutus, nuori ja kukoistava, nousi Helsingissäkin. Silloin kokoonnuttiin samoin ja oltiin iloisia ja onnellisia Jumalassa, vapahtajassa. Mutta sitten tapahtui, että varustauduttiin maailmaa vastaan, osaamatta olla varuillaan itseänsä ja ystäviänsä kohtaan. Jälkimäiseltä puolelta näet vihollinen hyökkäsi. Ihmissana ja -kunnioitus johti pois Jumalan sanasta, ja samalla hävisi hengellinen voima. Puolue-etujen, yksityisten inhimillisten aatteiden ja

toivomusten vuoksi uhrattiin Jumalan pyhä asia."

31 p. "Kuuntelin a.p.:llä prof. Landererin luennon dogmien historiassa. Illalla Ege, Klett ja prof. Schmid alakerran ravintolasalissa. Kysymys Palestinan matkasta — evättiin."

Helmikuun 1 p. "Kuulin ensikerran prof. Beckin saarnaavan. Teksti Joh. 4: 15-26. Ihmiset ajattelevat usein, että kaikki jumalanpelko on hyvä. Mutta niin ei ole laita. Niiden, jotka rukoilevat Isää, tulee rukoilla hengessä ja totuudessa. Saarna oli hyvä, mutta olin parempaa odottanut. I.p.:llä luin Bengelin puheita ja veisasin muutamia virsiä. Aina tulee minusta Jumala niin suureksi ja ihanaksi, maailma niin pieneksi ja turhaksi, ijäisyys niin tärkeäksi ja taivas niin toivottavaksi, kun luen Bengelin ilmestyksestä. — Illalla olivat Ege, Klett ja Schmid minun luonani. Ege kuvasi kohtauksia 1848 v:n vallankumouksen ajoilta. Oli opettavaa ja mielenkiintoista. Kansa oli uhmailevaa ja ylimielistä vallankumouskiihkossään, mutta kun huhu vihollisesta levisi, oli rohkeus poissa, kuoleman pelko valtasi uhmailijat. — — Kansa ei ole sen jälkeen parantunut, tarvitaan vain kipinä, niin on kaikki taas ilmitulessa."

3 p. "Aloin lukea Stierin: Efesiläiskirje sekä Beckin [Die christliche] Lehrwissenschaft [nach den biblischen Urkunden]."

4 p. "Kävin Eforus Hofmannin luona, hyvin kohtelias. Puhuttiin virolaisista oloista: talonpojat itse tahtoivat muuttaa uskontoa, syystä että heidän evankelisina täytyi maksaa niin suuria veroja. Papit laiminlöivät heitä ennen (juttu papista, joka löi vetoa aatelismiehen kanssa, kumpi heistä söisi enemmän, jälkimäinen kuoli, ja pappi löi lukkarin kanssa korttia ruumisarkun päällä). Myöskin suomalaisista oloista: luterilaisessa kirkossa aina eri mieliä vanhurskauttamisopista. I.p.:llä kävin prof. Schmidin luona."

5 p. "Kävin prof. Beckin luona." [Silloin tapahtui se keskustelu Suomen oloista, jonka Kihlman, niinkuin alempana näkyy, selosti kirjeessä Essenille.] "I.p.:llä Klett luonani. Sain häneltä vahvistusta mielipiteilleni eri henkilöistä. — — — Eihän saa noudattaa mieskohtaisia vaikutelmiaan, sillä helposti tapahtuu, että tekee itsensä malliksi ja tahtoo muovailia kaikki oman mielensä mukaan, jopa voi tulla siihen, että ankarasti arvostelee toisia ihmisiä vain sen vuoksi, että heillä on toisenlainen mielenlaatu; mutta ei pidä myöskään halveksia salaista varoitusta taikka houkutusta, jonka tuntee sisässään. Olen usein huomannut sen olevan perustetun."—

6 p. "Beck luennoi taas voimallisesti ja suolaisesti vuorisaarnasta."

8 p. "Kuulin Palmerin [Christian von Palmer (1811-1875) v.sta 1852 teologian prof. Tübingenin yliopistossa. Erittäin etevä ja mainehikas opettaja käytännöllisessä teologiassa; hänen oppikirjojaan tässä aineessa on paljon käytetty meilläkin.] saarnaavan, melko hyvin. I.p.:llä saarnasi Klett. — Illalla konsertissa, jossa esitettiin [Spohrin] oratorio Die letzten Dinge. Ihania kohtia, esim. kvartetti Selig sind die etc." — — —

Näin Kihlman eli Tübingenissä, ja samassa kirjeessä (noin 15/2), josta olemme ottaneet kuvauksen Lämmertillä käynnistä, hän kooten vaikutelmansa kirjoittaa Essenille: "En ajatellut oikein edullisesti Beckistä, syystä että olin kuullut hänen olevan antipietisti ja vieläpä antiluterilainen, mutta otin huomioon, että hänestä sanottiin, että hän seisoi raamatun pohjalla. Nyt olen kolme viikkoa kuullut hänen luennoivan, ja käynneillä mieskohtaisesti tutustunut häneen. Minun täytyy sanoa: on totta, että hän on pietismin ja luterilaisuuden vastustaja. Ja kuitenkin hän on mitä radikaalisin pietisti ja oikea luterilainen, mutta, huomaa, alkuperäisessä merkityksessä. Pietisti, sikäli kuin hänestä kristinusko ilman elämää ei ole kristinuskoa ollenkaan, ja luterilainen, sikäli kuin Jumalan sana hänelle on ainoa ja pätevä auktoriteetti. Professori Beck on kerrassaan tavaton mies, itsenäinen, eheä teologi ja kristitty. Hän ei ole mies, jolla on yksityisiä mielipiteitä ja aatteita, vaan kaikki, mitä hän ajattelee ja puhuu, on mitä tarkimmassa keskinäisessä yhteydessä. Siinä ei näytköy kokoelma yksityisiä totuuksia, vaan orgaaninen kokonaisuus, missä jokainen yksityinen totuus luonnollisesti johtuu kokonaisuudesta. Mutta sekä kokonaisuus että yksityiskohdat on otettu Jumalan sanasta. Ja — mikä on hänessä tunnusmerkillistä — kaikki totuudet tulevat hänen suussaan käytännöllisiksi. Sen vuoksi ovat hänen luentonsakin niin ihania, ettei koskaan lähde niiltä ilman että on saanut jonkun sydämeen menevän varoituksen. Niin, varoituksia hän antaa, eikä hän säästä rangaistuksiakaan, mutta evankeliumia ei saa paljon kuulla. Kuvaavaa on mitä hän kerran lausui: Kristuksen suusta ei kuultu monta 'ah', mutta sitä vastoin hän huusi 'voi'. Pohjoismaissa pidettäisiin Beckiä mitä täydellisimpänä lainsaarnaajana. Hän ei ainoastaan taistele voimakkaasti hentomielistä (sentimental) hengellisyyttä vastaan, joka ei osaa puhua muusta kuin 'rakkaasta vapahtajasta' (der liebe Heiland), vaan hän sanoo suoraan, että pyhyys se on, joka ratkaisee, tuleeko ihminen autuaaksi vai eikö. Hän on siis mystikko, mutta sanan paremmassa merkityksessä. Hän on Saksan suola. Hänen ja koko pietistisen suunnan välit ovat kireät, sen vuoksi että se hänen mielestään monenlaisilla ulkonaisilla puuhillaan turmelee vanhan pietismin; lukuisilla kirjasillaan ja sanomillaan se vetää kansan Jumalan sanasta, suunnitelmillaan Jumalan valtakunnan edistämiseksi se kääntää mielet ulospäin. Sen vuoksi hän ei voi kärsiä sellaista kristinuskoa. Ja mikäli ymmärrän asiaa olen sitä mieltä, että hän on oikeassa. Esiintymistavaltaan hän on karkea: ei mitään

kohteliaisuuksia, mutta se mitä hän sanoo, lähtee rehellisestä mielestä. Saattaa olla vakuutettu siitä, ettei hän lausu muuta kuin mitä ajattelee. Hän on totuuden mies, eikä totuus aina ole erittäin kohtelias. Koko hänen olennossaan on jotain, joka vahvasti muistuttaa Ternströmiä. Olen sydämestäni iloinen, että olen oppinut tuntemaan tämän miehen ja kiitan Jumalaa, että hän on vienyt minut Kruununkylästä tänne. Todellakaan en lähtiessäni kotoa tiennyt tapaavani semmoista helmeä, mutta Jumala, joka tiesi mitä tarvitsin ja missä tarpeeni voisi tulla tyydytetyksi, on varmaan johtanut askeleeni tänne. Ainoa mikä minua huolestuttaa on kysymys, eikö Beck sentään liene yksipuolinen. Mutta en ainakaan vielä voi varmasti sanoa, onko niin laita: täytyy tuntea koko hänen järjestelmänsä, ennenkuin voi arvostella sitä."

"Vaikka olen iloinen täälläolostani, älä kuitenkaan luule, että minulla on ollut makean leivän päiviä. Sillä Beckin mielipiteet eivät ole mitään ulkokohtaista, jolla voi hetkisen huvitella sitten etsiäkseen jotain uutta. Ei, ne ovat enemmän kuin mielenkiintoisia, ja minuun ne ovat tehneet syvän vaikutuksen. Olen tuntenut itseni pakotetuksi tarkoin tutkimaan elämäni, Stuttgartissaoloni siihen luettuna." — Nämä sanat ovat johdantona kuvaukseen pitkästä itsensä tutkimuksesta, johon Kihlman on antautunut saadakseen selville, mitä raamattu tarkoittaa "väärillä profeetoilla". Hän myöntää olleensa yksipuolinen ja puutteellinen saarnaaja, mutta hän ei ole osannut aavistaakaan, että kenties hänkin on voinut olla väärä profeetta. Ei ole aivan mahdotonta, että kumminkin sekä hän että hänen ystävänsä ovat voineet olla väärin profeettojen ryhmää, sillä raamatussa ei suinkaan sanota, että ne välttämättömästi ovat tahallisia pettureita. Tutkimalla eri raamatunkohtia tulee hän sitten siihen päätelmään, että hän puolueeseen kuuluvana mahdollisesti ei ole aina kyennyt erottamaan Jumalan ja ihmisten asiaa toisistaan, ja on siten tullut johtaneeksi muitakin harhaan. Kumminkin "tiedän, että ainakin viime aikoina olen koettanut saarnata mahdollisimman uskollisesti tekstin mukaan, että sydämestä olen tahtonut viedä ihmiset minun luotani Kristuksen luokse, että olen vihannut ihmiskäskyjä ja -sääntöjä. Mutta sittenkin on varmaan välttämätöntä kaivaa niin syvälle kuin kykenee, pelkäämättä katkerimpiakaan löytöjä. Monet rangaistukset, joiden Jumala on antanut kohdata meitä, pappeja, ovat epäilemättä tarkoittaneet sitä, että me vakavasti kysyisimme: mitä Sinulla on meitä vastaan? Tätä kysymystä olen miettinyt vaimoni kuolemasta saakka. Luulen olevani asian perillä." —

Kihlman kertoo sitten Beckin kanssa puhuneensa kotimaisistakin oloista. "Minä sanoin, että toivorikas herätys oli rappeutunut, hajaantunut puolueisiin, jotka kiivaasti taistelivat keskenään, sekä että minä ja muutamat muut opettajat olimme väsyneet puoluetisteluihin ja puoluehenkeen. Emme voi kauemmin hyvällä omallatunnolla alistua siihen mitä toinen tai toinen puolue säätää, mutta emme sentään tahdo perustaa uutta puoluetta. Siitä syystä on meistä asemamme varsin vaikea: emme tahtoisi erehtyä toiseen eikä toiseen suuntaan, vaan vaeltaa keskietä. Haluatko tietää, mitä hän vastasi? Pääsisällys oli tämä: 'Kiittäkää Jumalaa, että osaatte erottaa toisistaan Jumalan asian ja puolueasiat! Sitä eivät kaikki ymmärrä, eivät edes parhaimmat kirkonmiehemme. Meidän ja totuuden pahimpia vastustajia eivät ole uskottomat, jotka kieltävät totuuden, vaan ne, jotka sekottavat valhetta totuuteen. Ja sitä tekevät tavallisesti kaikki puolueet. Tämä ei ole mitään uutta: niin on ollut ennenkin, ja raamattu todistaa, että asiat eivät parannu lopulla, vaan pikemmin pahentuvat. Älkää siis tahtoko auttaa asiaa, siten te vain aikaansaatte uuden puolueen. Kaikkein vähimmin hyödyttää esiintyä julkisesti esim. julkaisemalla joku taistelukirja. Siitä ei seuraa muuta kuin että joukko ihmisiä hyväksyy teidän mielipiteenne, he riemuitsevat siitä, että toisten heikot puolet on paljastettu, he ryhmittyvät ympärillenne, ja silloin teilläkin on joukkue, ja uusi puolue on valmis. Julistakaa vain uskollisesti totuutta ja, jos toimintanne kohtaa vastarintaa, älkää silloin väistykö. Sillä on Jumalan tahto täytetty eikä teidän tarvitse mennä edemmäs. Kumminkaan ei niiden, jotka ovat yhtä mieltä, pidä puoluepelosta pidättäytyä kokoontumasta, yhdessä viljelläkseen Jumalan sanaa.' Kun minä huomautin, että uskollinen opettaja ehkä saa työskennellä turhaan, samalla aikaa kun puoluemiehet voittavat paljon liittolaisia, vastasi hän: 'Älköön se saattako teitä eksyksiin: yksinäinen ei sentään ole jäävä lapsettomaksi. Herra on tulemisessaan tunteva nämä harvat ja keräävä ne taivaalliseen valtakuntaansa. Tyytykää siihen.' Semmoista ja muuta hän puhui. Se on sanasta sanaan sopusoinnussa sen kanssa mitä Sinä kirjoitat. Eihän minun mielestäni kysymykseen kaikkine erityiskohtineen vielä tällä ole vastattu; mutta arvatenkin voidaan yksityisseikat helpommin selvittää, kun kerran ollaan varmat periaatteista. Ja nämä ovat mielestäni nyt ilmitulleet."

"Tarkasta nyt, rakas appi-isä, mitä olen kirjoittanut ja anna minun tietää, mitä siitä ajattelet. Jumala varjelkoon Sinua totuudessaan! Mikä armo onkaan osaksemme tullut, että Jumala on avannut silmämme! Miten onnelliseksi voimme tulla, jos vain avaamme sydämemme niin, että totuus saa sulautua olentoomme! Mutta myrskyistä ja rankkasateista emme pelastu." —

* * * * *

Kihlmanin lähin seuraava kirje (28/2) on osoitettu Ingmanille ja koskee miltei yksinomaisesti kotimaista herännäisyyttä. Ingman oli näet selostanut erään keskustelun Julius Berghin ja hänen välillään rouva Malmbergin hautajaisissa, ja se antaa Kihlmanille aihetta pitkään kriittiseen tarkasteluun. Yleensä hän on tyytymätön Berghin avonaisuuden puutteeseen, vaikka hän nyt, niinkuin ennenkin, julkilausuu suuren kunnioituksensa häntä kohtaan. Merkillisintä koko keskustelussa näyttää

olleen, että Bergh — vastoin sitä mitä ennen oli väitetty (niin sekä L. Stenbäck että A. Ingman lentokirjasissaan 1840-luvun alkupuolella), että näet herännäisyys ei opettanut mitään uutta — oli lausunut, että Paavon oppi oli Luteruksen yksipuolisen uskon saarnaamisen ja pietistien pyhyden opin välitys. "Olenhan minä aavistanut", sanoo Kihlman tämän johdosta, "ja viime aikoina älynnytkin, että se [Paavon oppi — 'Gubbianismen'] tahtoo olla vastalause molempia noita suuntia kohtaan (niinkuin muistaakseni Granfeltkin kuvaa sen); mutta hyvä on tietää asia sen omasta suusta. Paavon oppi tahtoo siis ei ainoastaan, niinkuin pietismi, parantaa rappeutunutta kristinuskoa (niin olen kuitenkin kauan luullut ja kenties moni muu minun kanssani); se tahtoo jotain enemmän: se tahtoo olla korjattu (förbättrad) laitos pietismiä." — Toinen tärkeä kohta oli Berghin huomautus, "että oli sokeutta väittää, että ukko ei esittänyt oppia armontilasta". Kihlman ei epäillyt Berghin puhuvan vakaumuksestaan; tämä nimittäin "tunsi ukon ja hänen oppinsa paremmin kuin me". Näin johtuu hän m.m. seuraaviin muistutuksiin: "Jollemme oikein tunne ukkoa eikä hänen oppiansa — mikä kyllä on mahdollista — niin seuraa siitä myöskin, ettemme ole voineet olla hänen täydellisiä oppilaitaan. Ei hän myöskään ole koskaan hyväksynyt meitä. Päinvastoin on hän usein ollut hyvin tyytymätön Pohjanmaahan: milloin on sanottu 'Rantapapeista', että he saarnasivat 'Hedperkin uskoa', milloin taas (ja niin useimmin), että he ovat 'lainsaarnaajia'. Savon ja Pohjanmaan kireät välit on tunnettu. Minusta on senvuoksi suuri erehdys, jos tahdotaan pitää savolaista ja pohjalaista kristinuskoa samana." — — — Omasta puolestaan lausuu Kihlman, että hänessä ei ole mitään "katkeruutta ei ukkoa eikä Juliusta kohtaan". Päin vastoin toivoo hän sydämestään pysyvänä ystävyysuhteessa heihin. "Ukkoa kohtaan on minulla vielä jonkunlainen kunnioituksen tunne, kun muistelen hänen terävänäköisyyttään tekopyhyyteen nähden. Hänen juoppoudestaan en ole täysin vakuutettu: olen kyllä nähnyt hänen ottavan ryyppyjä (snapsa), mutta en koskaan ole nähnyt häntä päihtyneenä."

Ainoastaan jälkikirjoituksessa Kihlman lausuu muutaman sanan nykyisistä oloistaan: "Luottamukseni prof. Beckiin ei ole vähentynyt. — Minä luen hänen Chr. Lehrwissenschaftinsa 1:stä osaa: Die Logik der chr. Lehre. Hänen tyylinsä on kovin raskas, lauseet joskus äärettömän pitkiä (kaksikin lehteä!). Alituiset raamatun otteet lisäävät lukemisen vaivaa. Mutta vakava tutkiminen ei ole haitaksi. Toivon oppivani tältä mieheltä enemmän kuin jos hätäisesti oppisin tuntemaan kaikki Saksan pietistit ja vanhaluterilaiset y.m. Ah, kunpa olisit täällä! Sinä tuntisit itsesi varmaan vedetyksi tämän vastenmielisen (frånstötande) miehen puoleen." —

* * * * *

Ei ole aivan harvinaista, että nuori mies, joka on suorittanut jonkun akateemisen tutkinnon ja sen jälkeen saanut viran ja aseman yhteiskunnassa, vielä palaa yliopistoon jatkaakseen opintojaan. Kun niin tapahtuu, on kuitenkin tavallista, että päämääränä on toinen tai toinen uusi tutkinto, joka joko on korkeamman viran ja edullisemman aseman ehto taikka avaa suorittajalleen kokonaan uuden uran. Sitä vastoin on poikkeus, että joku uudelleen ryhtyy yliopistolaisia lukuja harjoittamaan yksistään syventääkseen tietojaan, tietoja, jotka ovat virallisesti korkeimmalla arvosanalla hyväksytyt, mutta jotka hän itse on huomannut pintapuolisiksi, riittämättömiksi. Semmoinen poikkeus tavallisuudesta oli Kihlmanin tapaus. Tübingenissä hän nyt eli oikeaa ylioppilaselämää. Hän kävi säännöllisesti luennoilla tehden niistä tarkkoja muistiinpanoja ja sillä välin hän kotona ahkerasti lueskeli alaansa kuuluvaa kirjallisuutta, joka, niinkuin hänen omista sanoistaan huomaa, ei ollut helpointa laatua. Illoin ja muulloinkin, milloin väsymys vaivasi, hän seurusteli repententtien Egen ja Klettin sekä tuttujen ylioppilaiden kanssa. Nämä kävivät hänen luonaan samoin kuin hän etsi heidän seuraansa — ja kun heidän harrastuksensa olivat samansuuntaisia, ei virkistävän keskustelun aiheita puuttunut. Paitsi nuorempien toveriensa kanssa Kihlman seurusteli opettajansakin, prof. Beckin kanssa. Tämä kutsui hänet toisinaan kotiinsa, mutta sen ohella he jotenkin säännöllisesti pari kertaa viikossa tekivät yhdessä yhden tai kahden tunnin kävelyjä. Varsinkin näillä kävelyillä oli Kihlmanilla tilaisuus ottaa puheeksi kysymyksiä, jotka häiritsivät hänen rauhaansa.

Miten täsmällinen mies Kihlman olikaan, ei hän matkansa loppupuolella enää jaksanut päiväkirjaansa merkitä päivän tapahtumia niin tarkoin kuin alussa. Eikä se lainkaan ole ihmeellistä, kun ajattelee hänen kirjeenvaihtoonsa. Useat hänen kirjeensä ovat vieneet kukin ainakin pari päivää, ja ne ovat selvästi ajatellun sisällyksen, laajuuden ja käsialan huolellisuuden puolesta aivan harvinaisia. Liikaa olisi ollut kaksi kertaa kirjoittaa samat seikat. Kumminkin tapaamme päiväkirjassa muutamia esimerkkejä hänen keskusteluistaan Beckin kanssa, joihin hän kirjeissään tuskin on viitannutkaan.

Helmikuun 15 p. — "Olin kutsuttu prof. Beckille. Raittiuspuuha tuli puheeksi. Beck hylkäsi sen samoin kuin nykyajan muutkin erikoiset keinot, joilla tahdottiin auttaa mitä ei voida auttaa. Olisi valvottava, että olemassa olevia lakeja noudatetaan: jokaista päihtynyttä olisi rangaistava ja tuntuvasti. Varsinkin olisi kapakoitsijoita ja ravintoloitsijoita pidettävä ankaran tarkastuksen alaisina. Siten päihtyminen tulisi yleisessä tietoisuudessa synniksi. Se olisi kunnollista ja lähintä; jollei siten voida hävittää pahaa, niin on se kärsittävä rangaistuksena. Mutta ihmisystävämme ja uudenaikaiset maailmanparantajamme eivät voi mukautua semmoiseen parannuskeinoon; he näkevät puutteen, kurjuuden ja surkeuden, ja sitä nämä velttiöt eivät saata katsella: se on välttämättömästi muutettava. He lähtevät siis alusta alkain

väärästä periaatteesta. Nyt eivät vanhat keinot enää kelpaa, sillä siten jää vielä jotain kärsittäväksi, eikä ankaruus heitä miellytä. Sen vuoksi on etsittävä jotain uutta ja keinotekoisista. Niin ovat raittiusyhdistykset syntyneet. Ennen oli meillä luonnollinen paha; näiden keinojen kautta aikaansaadaan keinotekoinenkin paha, joka on entistä pahempi. Niin esim. olemme raittiuspuuhan kautta saaneet sen pahan, että pidetään ansiona olla juomatta. Se näet ei enään ole velvollisuus, vaan jotain vapaaehtoista, mielivaltaista. Siten semmoiset yhdistykset heikontavat siveellistä tietoisuutta." —

18 p. Kävely prof. Beckin kanssa. "Keskusteltiin köyhäläisyydestä (pauperismista), joka viime syksyn tulvien johdosta yhä leviää. Kolmasosa väestöä, joka ennen kykeni elättämään itseänsä, vajoo nyt köyhien luokkaan. Beck ei hyväksynyt hallitusta; sen tulisi hänen mielestään määrätä omaisuusvero. Kun hätä on niin suuri, oli se välttämätöntä. Kun kolmasosa väestöä ei voi elättää itseään, on omaisuus jaettava. Köyhillä on oikeus elää, eivätkä he ole velvolliset kuolemaan nälkään. Mutta sen sijaan että heidän oikeutettuja vaatimuksiaan tyydytettäisiin jätetään heidän elättämisenä yksityisen hyväntekeväisyyden asiaksi. Siitä seuraa kahdenlainen paha, toinen, että köyhän täytyy lahjana vastaanottaa mitä hänellä on oikeus saada, ja toinen, että varakas lukee ansiokseen sen, mikä on hänen velvollisuutensa. Järjestetään yhdistyksiä ja toimenpiteitä, jotka jälleen, niinkuin ainakin, vain enentävät pahaa. Yhdistykset auttavat vain niitä, jotka ovat avustuksen arvoisia; mutta mitä on arvottomien tekeminen? Kerjätäkö? Silloin saavat raippoja. Varastaako? Niin, silloin eivät ainakaan saa raippoja, vaan ruokaa, lämmintä, asunnon j.n.e. Sillä semmoinen on asian laita: köyhien tähden ei tahdota verottaa maata, vaan kyllä rikollisten tähden. Köyhä ei voi menetellä viisaammin kuin tehdä itsensä syyppääksi rikokseen. Niin nurinkurisia ovat lait. Jollei hän sitä tee, ei hänellä ole muuta valittavana kuin kuolema. Teollisuutta ja kauppa edistetään köyhien kustannuksella. Ei suolaakaan heille suoda samasta hinnasta kuin ulkomaalaisille." —

"Myöskin oli puhe kirkosta, joka Beckin käsityksen mukaan käsittää kaikkiin maihin hajaantuneet uskolliset. — Luterusta Beck kiitti varsinkin sen vuoksi, että hänessä taivaan ja maan, Jumalan ja ihmisen vastakohdat ovat niin terävät (skarpa). Hän valitti, että Luterus täällä Württembergissä on aivan tuntematon." — —

28 p. Kävelyllä puhuttiin ensimmäisistä kristityistä. Kihlman kysyi, minkälaisiksi oli heitä kuvitteleminen? Olivatko he todella niin erinomaisia kuin tavallisesti luullaan? Eivätkö apostolien varoitukset ja kehotukset osoittaneet, että asiat eivät sentään olleet niin hyvällä kannalla? Beck vastasi, että varmaankin voidaan heidät asettaa liian korkealle, jos luullaan heidän yksityiskohdiltaan olleen ihanteellisia. Kumminkin oli heissä periaate varma, he olivat periaatteellisesti muuttuneita. Totuuden elämä Jumalasta ja Jumalassa oli heissä olemassa, ja siinä kohden he siis olivat ihanteita. Apostolien kehotukset eivät ole niin käsitettävät kuin jos ne esitettäisiin nykyaikana. Nyt päätettäisiin, että joku jo ilmennyt paha on antanut aihetta niihin. Mutta toisin oli silloin. Apostolit tarttuivat pahan juureen, tietäen että pahan, juuri ei vielä ollut poiskitketty. Sentähden esitettiin kehotukset estämään pahan kasvua. — — — Varoitukset tekopyhyyttä, vääriä veljiä, vääriä profeettoja vastaan tarkoittivat siis vastedes tulevaa.

Sen jälkeen tuli kirkkohistoria puheeksi. Beckin mielestä oli siinä uusi tie raivattava, sillä meillä ei vielä ole raamatullisten periaatteiden mukaista kirkkohistoriaa. Mutta sen, joka on osaava kirjoittaa kirkkohistorian raamatun tapaan, täytyy voida raamatusta käsittää Jumalan valtakunnan peruslait. Kronologiset ynnä monet muutkin seikat voisi jättää toisten huoleksi; sitä vastoin oli esityksessä huomioon otettava yksityisiä ilmiöitä ja henkilöitä (samoin kuin raamattu ei kerro koko kansoista, vaan yksityisistä: Abrahamista, Isakista y.m. ja niin tehden usein käy erikoisseikkoihin käsiksi) katsoakseen, ovatko heissä Jumalan valtakunnan tunnusmerkit tavattavissa. — —

Kihlman kysyi edelleen, oliko Beckillä sama käsitys ennustuksista kuin Bengelillä ja Roosilla. "Beck sanoi heidän olleen yksipuolisia: he kuvittelevat paavin olevan antikristus, ikäänkuin ei meillä olisi antikristuksia evankelisessa kirkossamme. Ei ole sanottu, että antikristus tulee olemaan joku henkilö. Sanoohan Johannes, että monta antikristusta on tuleva, eikä synninihmistä tarvitse käsittää henkilöksi enemmän kuin vanhaahmistäkään. Mutta sen kautta aikaansaatiin paljon vahinkoa: kansa odottaa nyt antikristusta Napoleonissa taikka paavissa eikä huomaa sitä valhekristusta, joka sen keskellä kehittäytyy antikristukseksi." — Kun Kihlman vielä huomautti, miten useimmilla teologeilla, vaikka he monessa kohden ovatkin uskollisia, on joku mieliaate, jonka tähden he osittain uhraavat totuutta, vastasi Beck: "Mistä johtuvat nämä mieliaatteet? Tahdotaan tietää enemmän kuin ymmärryksen määrän mukaan voidaan tietää. Silloin ruvetaan tutkimaan yhtä asiaa, ja kun siitä on saatu joku ajatus tai käsitys, rakastetaan sitä sen vuoksi, että se on oma. Minut on pelastanut se, etten koskaan ole tahtonut tietää enemmän kuin mitä voin tietää sen johdosta mitä jo tiesin. Sen, mikä ei luonnollisesti seurannut esillä olevasta, jätin vastaiseksi vieraana itselleni. Minä saattaisin kai myöskin tietää yhtä ja toista ilmestyskirjaan nähden, mutta sen selittäminen olisi viimeinen työ, mihin ryhtyisin. Hengstenberg samoin kuin muutkin katsovat tärkeimmäksi voida osoittaa, missä ja milloin ennustus täyttyy, mutta he unohtavat ensimmäisen kysymyksen: mitä merkitsee se tai se, esim. peto? Ensimmäinen tehtävä olisi karakterisoida se." — —

Paitsi näitä keskusteluja on päiväkirjaan merkitty ainoastaan kaksi muuta. Edellinen niistä, maaliskuun 5 p:ltä, osottaa, että Kihlmanin ja Beckin väli jo oli tullut läheiseksi. Heidän yhdessä kävellessään kertoi näet Beck nuorelle ystävälleen piirteitä elämästään ja m.m. miten hän vaimonsa ja lapsensa kuoleman kautta oli tullut johdetuksi siihen, että hän todella uskoi tulevaiseseen elämään, ja miten samalla uusi maailma eikä vain uusia aatteita oli hänelle selvinnyt. Tähän Kihlman vastasi kertomalla oman elämänsä vaiheet, jonka ohella hän myöskin selosti Paavo-ukon opin. — Jälkimäinen ja viimeinen muistiinpantu keskustelu tapahtui s.k. 12 p:nä. Silloin tuli m.m. lastenkasvatus puheeksi, ja siihen nähden Beck lausui yleisenä ohjeena: "das Böse soll man bezwingen; das Gute nicht erzwingen" (paha on kukistettava; hyvä ei pakottamalla aikaansaata). Ei ole vaikea valmistaa "hyvin kasvatettuja lapsia"; kun taimi ajoissa taivutetaan, tulee puu minkälaiseksi tahtoo. Mutta nämä hyvin kasvatetut ovat kuin valkaistut haudat. Heidän sisällään on synnin- ja maailmanolemus murtumatta, ja, mikä on pahin asia, keinotekoinen kristinusko estää heitä parantumasta. Nykyajan kasvatusmenettely kehittää semmoisia ihmisiä. Pahaa ei rangaista, vaan koetetaan sitä hävittää järkevillä varoituksilla, rakkaudella j.n.e.; sitä vastoin pyritään kaikin keinoin pakottamaan lapsiin kristinuskoo. Missä pakko olisi tarpeen, siinä saa vapaus vallita; missä vapaus olisi paikallaan, käytetään pakkoa. Siitä tulevat iljettävät kristinuskon epäsikiöt, varsinkin naisten kesken. Maailmallisiin huvituksiin nähden Beck ei myöntänyt lapsille vapautta. Jollei pidäkään pakottamalla aikaansaada hyvää, niin tulee kuitenkin torjua semmoinen, joka estää hyvää. Tässä voidaan kyllä esittää järkeviä syitä, vaikka ei siten kuin olisi lapsen vallassa hyväksyä taikka olla hyväksymättä nämä syyt. Lopuksi on kuitenkin lausuttava: minä olen sinua ymmärtäväisempi ja sinun täytyy mukautua. Yleensä ei semmoisesta ole tehtävä suurta melua: on toimitettava niin, että lapset älyävät, ettei heiltä kielletä mitään viatonta huvitusta. — Kun Kihlman huomautti, että moni siten ankarasti pidetty kumminkin säilyttää sisässään turhuudenhalun ja myöhemmin, tilaisuuden tarjoutuessa, osottautuu paljon pahemmaksi kuin lapsi, joka on kasvanut vapaammissa oloissa, vastasi Beck: semmoisissa tapauksissa on miltei aina ei ainoastaan estetty lasta pahasta, vaan myöskin pakotettu sitä kristinuskoon. Mutta jollei niinkään ole laita, vaan lapsi, huolimatta luonnollisesta kasvatuksista (jommoisen esim. Jumalan kansa Vanh. Testamentissa sai: Jumala ei hävittänyt syntiä, vaan sulki sen vissien rajojen sisään), kehittyy ilmeiseen maailmanrakkauteen ja jumalattomuuteen, niin on se kumminkin parempi kuin tuo salattu pahuus. Ennen minä ihmisten edessä ottaisın vastaan häpeää lasteni tähden kuin tahtoisın sortaa luontoa (göra intrång på naturen). Edelliset voivat vielä kelvata taivaan valtakuntaan; jälkimäiset eivät. Siis *suoraan ja selvään*, se on minun sääntöni. Jumalanpelko on viisauden alku: kun voi erottaa toisistaan hyvän ja pahan. Jos noudatetaan sitä tietoa silloinkin kun ei oikein käsitetä syitä, niin tullaan sentään aikaa voittaen siihen, että ne käsitetään. Moni on hyljännyt menetystapani, vihdoin kuitenkin huomatakseni, että se on oikea.

* * * * *

Ihminen päättää, Jumala säätää. Pitkin matkaa kävivät asiat toisin kuin Kihlman oli ajatellut. Niin kun hän matkusti Göteborgiin lähteäkseen Amerikkaan, mutta joutuikin Tranåsiin; niin kun hän poikkesi Lundiin palatakseen Tukholmaan, mutta suuntasikin kulkunsa Stuttgartiin; niin kun hän päätti Stuttgartissa antautua teologisiin opintoihin, mutta tapasikin Tübingenissä kaipaamansa opettajan ja ohjaajan. Tullessaan Tübingeniin oli hänen aikomuksensa jäädä sinne kolmeksi viikoksi, mutta hän viipyikin siellä enemmän kuin puoli vuotta. — Vasta täällä Kihlman vihdoin sai kauan odottamansa rahakirjeen ja passin. Lähtiessään Turusta oli hän varovaisuudesta jättänyt suurimman osan matkarahojaan lehtori Heikelin haltuun pyytäen, että tämä lähettäisi rahat aikana ja osoitteella, jotka hän myöhemmin ilmoittaisi. Tukholmasta päin hän sitte oli tilannut rahat Göteborgiin, mutta miten hän niitä tiedustelikaan, ei kirje vekselineen — "selittämättömästä syystä" — saavuttanut häntä ennenkuin Tübingenissä maaliskuun 2 p:nä 1852. Ja omituista kyllä saapui uusi passikin, jota hän jo oli odottanut Tranåsissa, seuraavana päivänä. Paitsi pitkää viipymistä on passiin nähden toinenkin "selittämätön seikka" mainittava. Kihlman sanoo päiväkirjassaan (3/3 1852) suuresti ihmettelevänsä, että oli saanut virkavapautta kymmeneksi kuukaudeksi s.o. elokuun 1 p:ään, vaikka oli pyytänyt vapautta yhdeksi vuodeksi. Tukholmassa tehdyssä muistiinpanossa puhutaan kuitenkin kymmenestä kuukaudesta — kuinka on ymmärrettävä tällainen ristiriitaisuus? Hänestä oli "vaikea vastoinkäyminen", että aika oli lyhennetty, sillä nyt hän "ei ennättäisi tehdä mitään terveytensä hyväksi, ja opintosuunnitelman tulisi supistetuksi". Tositeossa tapahtui sitte kuitenkin, että Kihlman palasi Turkuun vasta lokakuun 20 p:nä!

Siinä luulossa, että hänen piti olla kotona 1 p:nä elok. Kihlman kirjoittaa (7/3) Essenille: "Italian ja Palestinan matkasta ei tule mitään. Tübingeniin jään ainakin juhannukseksi. Arvaat kai mikä aiheuttaa tämän päätöksen. Ehkä olisi terveydelleni tarkoituksenmukaisempaa lähteä merelle. Niin saattaisi lääkäri arvella. Mutta minä arvelen ruumiin terveyden siinä määrässä riippuvan sielun terveydestä, etten voi ruumiillisesti parantua ennenkuin oikea lääkäri Kristus on parantanut sieluni, ennenkuin olen saanut Jumalan rauhan. Rauhaa taasen en saa, ennenkuin olen saanut tyydyttävän vastauksen elinkysymyksiini. Lyhyesti: totuuden löytäminen on terveyteni ehto. Ensiksi tulee minun siis etsiä totuus, se totuus nimittäin, joka ei ole ainoastaan valoa, vaan myöskin elämää." — —

Sen jälkeen hän selittää, miksi hän juuri Tübingenissä luulee löytävänsä totuuden. "Täällä minulla on, mitä monessa paikassa ja ajassa saa turhaan etsiä, totuuden mies, jonka Jumalan henki ja ristin koulu, ilman ihmisapua, on kasvattanut, jonka Jumalan oikea sana on ravinnut, joka on luonnon ja armon lahjoilla rikkaasti varustettu, oppinut ja hurskas, innokas ja maltillinen, totuutta hehkuvasti rakastava ja kuitenkin viisas, maailmasta vapaa, kuulumatta mihinkään puolueeseen. Tiedät että tarkoitan professori Beckiä. Pelkään tosin olevani hätäinen arvostelussani, sillä saattaahan helposti erehtyä. Mutta Beck ei hiivi pimeässä. Hän laulaa puhtaita ääniä ja taistelee avokatsein. Huomaa pian kenen kanssa on tekemisissä ja häneen nähden on arvostelu väleä valmis. Mikäli tähän saakka olen häntä käsittänyt, uskaltaisin panna toht. Wieselgrenin, suuren raittiusapostolin ja kristinuskon harrastajan Ruotsin sivistyneitten kesken, lempeän ja sävyisän Fjellstedtin sekä rehellisen totuudenrakastajan Ternströmin toiseen vaakakuppiin, eivätkä he nostaisi toista vaakakuppia, jossa Beck istuisi yksinään. Tässä on harrastusta, mutta ei ainoastaan paloviinaa vastaan, ei ainoastaan pahan ilmaisua, vaan pahaa itseään vastaan juuresta lähtien. Wieselgren tahtoo auttaa maatansa raittiusyhdistyksillä. Mutta Beck ymmärtää, että on yksi ajan perusvirheitä tahtoa erinomaisilla keinoilla parantaa turmelusta, joka olisi poistettava Jumalan säätämällä välikappaleilla. Hän on sitä mieltä, että jos perusuudistus jää sikseen, johtavat muut pyrinnot vain siihen, että paha pukeutuu uuteen, hienompaan, petollisempaan muotoon, joka on entistä pahempi sen vuoksi, ettei se ole luonnollinen. Ylhäisiä hän ei myöskään houkuttele millään erikoisella tavalla kirkkoon. Ainoa, minkä hän katsoo asiakseen, on julistaa puhdasta, sekottamatonta totuutta. Jollei se miellytä, niin ei hänestä ole tarpeen tehdä eikä hän pidä itseään velvollisena tekemään totuutta mieluisammaksi. Hän ajattelee näin: se, joka on Jumalasta, hän kuulee Jumalan äänen, mutta se, joka ei ole Jumalasta, häntä en voi minä eikä kukaan muukaan auttaa, vaan täytyy hänen saada vaeltaa omaa tietään. — Täällä on myös lempeyttä ja sävyisyyttä, mutta ainoastaan köyhiä, vaivaisia, heikkoja ja suoramielisiä sieluja kohtaan. Sitä vastoin on täällä suolaa, joka ei ole menettänyt suolaisuuttaan, ei ainoastaan julkeaa uskottomuutta, vaan myöskin modernia hengellisyyttä varten, jota luullakseni Fjellstedt tuskin häiritsee. — Täällä on myöskin ei ainoastaan rehellisyyttä ja totuudenrakkautta, vaan samalla syvä tieto Jumalan valtakunnan luonnosta ja olemuksesta. Ternström vaivaa itseänsä kuoliaaksi Josefin vahingosta, sillä hän luulee, että voisi ja pitäisi olla toisin. Beck on sitä mieltä, että yleensä ei voi olla toisin kuin on. Jumalan tuomiot ovat tulossa: nyt ei ole odottaminen kulta-aikaa, kaikkein vähimmin suurenmoista edistystä. Jumalan lasten luku ei ole, kaikkein vähimmin viimeisinä aikoina, suuri, eivätkä he voi estää tuomioiden tuloa. Heidän on vain katsottava, että säilyvät suuren kiusauksen hetkenä, joka on tuleva, sillä tuomio on alkava Jumalan huoneen ylitse. Siis ei nyt pidä surra mitä ei voi auttaa, vaan olla valmiina. Apua tulee kai aikanaan. Kun mitta on täysi, on Herra Kristus auttava uskollisiansa, ja silloin on Josefin vahinko korjattava, kun tulee uusi taivas ja uusi maa, missä vanhurskaus asuu, kun ristinvaltakunnan sijaan on tullut Kristuksen kunnian valtakunta, missä uskolliset hallitsevat Kristuksen kanssa 1000 vuotta. Silloin lasketaan kaikki hänen vihollisensa hänen jalkojensa juureen. Sen vuoksi ei meidän tarvitse epäillä totuuden voittoa, miten epätoivoiselta se näyttäisikään. Meidän on vain kärsivällisesti odottaminen!" —

Että Kihlmanin näöltään ehdottomasti ylistelevä arvostelu Beckistä nojasi kriittilliseen tarkastukseen, ilmenee seuraavasta: "Lausuin viimeisessä kirjeessäni epäileväni, eikö hän ollut lainsaarnaaja. Kuulin häntä tänään. Hän saarnasi omantunnon pohjaan tunkevaa lakia, mutta raskautetuille ja työtä tekeville hänellä oli lohdullisinta evankeliumia. Voiko häntä silloin syystä sanoa lain intoilijaksi? Vanhurskausopissa hänellä, ei lauseissa vaan olennaisesti, (luullakseni) on sama käsitys kuin Luteruksella. Tämä ei minua peloita, vaan päin vastoin se lähentää minua häneen. Sillä, tahdon suoraan tunnustaa, Melanchtonin apologia ei ole tyydyttänyt minua. Huomaa kyllä, että tarkoitus on hyvä, jopa senkin, että *heidän* uskonsa on ollut oikea ja Jumalan vaikuttama. Se näyttäytyy varsinkin, kun hän lähemmin kehittää aineittansa. Mutta niin pian kuin tullaan määrittelyyn tai lyhyeen lauselmaan, esiintyy paperilla historiallinen usko. Turhaan etsii silloin semmoisia ilmauksia kuin 'katuvainen' taikka 'Jumalan hengen vaikuttama' taikka 'elävä usko'. Ei, silloin sanotaan vain, että 'meidät vanhurskautetaan Jumalan edessä armosta Kristuksen tähden uskon kautta, kun uskomme, että Kristus on kärsinyt edestämme ja että hänen tähtensä synti annetaan meille anteeksi' j.n.e. Se on katolilaisuuden vastakkainen äärimmäisyys. Hedbergin ei tarvitse kovin hävetä uskallettuja lauseitaan. Hänellä on tässä hyviä edeltäjiä uskonpuhdistajissa. Totta kyllä eivät he ole menneet niin kauas kuin hän; he olivat verrattomasti parempia henkilöitä kuin hän, mutta he ovat erehtyneet sanoissa. Sen vuoksi he eivät ole täydellisiä, sillä täydellinen on vain se, joka ei erehdy sanassakaan. Jos siis koettaa välttää heidän erehdystään pitäen kiinni heidän totuudestaan, niin minusta se ei ole väärin tehty. Mutta väärin on riippua heidän sanoistaan ja sen vuoksi, että Luterus tai Melanchton on sanonut tai kirjoittanut jotain, kohta pitää sitä ratkaisevana. — Jos kerran ihmisauktoriteetti on hyljättävä, niin täytyy meidän saada asettaa Jumalan sana yli *kaikkien* ihmisten. Sentähden olen katsonut itseni oikeutetuksi tunnollisesti tarkastamaan ei ainoastaan suomalaisia vaan myöskin saksalaisia isiä. — On astuttava lähteelle: se on puhdas ja sekottamaton. Siinä ei ole puoluehenkeä taikka äärimmäisyyksiä. Niin on prof. Beck tehnyt eikä hän ole sitä katunut. Mutta sen kautta on hän myöskin voimakkaasti vetänyt minut puoleensa. Kaikki epäilykseni, kysymykseni y.m. ovat hänelle tunnettuja asioita, jotka hän on läpitaistellut. Minä voisin nyt yhdellä kertaa saada tietää, mitä tahtoisin. Mutta en tahdo hätäillä. Minä en tahdo kerätä valmiita tuloksia; tahdon mieluummin antaa kaikkien vähitellen kehittyä

sisältäpäin. Tämä tie on luotettavampi. Minä koetan saattaa pienen totuusvarastoni tietoisuuteeni. Mutta sitä, mikä ei ole sieltä peräisin, pidän kyllä totuutena, mutta välittämättömänä enkä tahdo selvittää sitä ennenaikaisesti. Se kai selviää aikanaan, kun se voidaan asettaa yhteyteen muun kanssa. Tämä on minusta tarpeen varsinkin täällä, missä minulla on tilaisuus seurustella niin erinomaisen henkilön kanssa. Muutoin minun yksilöisyyteni sulaa Beckiläisyyteen: tunnen nyt jo miten ajatukseni tahtovat juosta Beckin väylää." —

Kihlman lähettää kirjeensä ohella Essenille erään Beckin saarnan, joka sisältää pääsumman tämän teologiasta. Samassa hän selittää, mitä Beck käsittää uskonnolla, johtaen saksankielisestä määritelmästä päätelmän, että ihminen on uskonnollinen, "kun hän antaa ylimaailmallisen elämänperustan todistusten kautta kohottaa itsensä johonkin, joka ei ole tästä maailmasta, sekä antaa sen kurittavan voiman nöyryyttää itsensä. Nämä kaksi piirrettä: ylimaailmallinen *kohottaminen* ja *taivuttaminen* kuvaavat koko hänen teologiaansa. Ja toiselta puolen hän osoittaa epäuskon (esiintyköön se miten kauniissa puvussa tahansa) olevan alentumista turhaan maailmalliseen ja yhtä turhaa itsensäkohottamista. Tämä käsitys on varmaan satuttava. Mitä olisikaan uskontomme ja varsinkin kristinusko, jos tuonpuolinen elämä olisi meille vieras, jollei elämämme olisi salattu Kristuksen kanssa Jumalassa. Sen on myös huomaava omasta kokemuksestaan ja muittenkin, että kristinusko ei ole syvälle tunkenut, niin kauan kuin ei vaella vieraana maan päällä. Myöskin on puoluekiihkoisen varma tunnusmerkki, että hän itserakkautensa ohella on maailmallinen mieleltään."—

Tuskin oli selostamamme kirje valmis, kun Kihlman sai uuden kirjeen Esseniltä, missä m.m. oli tieto, että Paavo Ruotsalainen oli kuollut tammikuun 27 p:nä 1852. Hän vastasi viipymättä (8/3). Tässä kirjeessä Kihlman jälleen käsittelee pappeinkokouskysymystä, esittää mietteitään universalismista ja partikularismista s.o. miten herännäisyyspuolueesta eronneiden pappien tulisi suhtautua muihin ja kirkkoon yleensä (siinäkin kelpasi hänestä Beck esikuvaksi, hän kun oli universalisti ja partikularisti yhdellä kertaa) ja koskettelee muita yksinkertaisempia asioita. Merkillisen kuolemantapauksen johdosta hän lausuu:

"Odottamaton oli sanoma Paavo-ukon kuolemasta, vaikkei olisi pitänyt niin olla. Hän on siis myöskin seisonut Vanhurskaan edessä. Olkoon hän kestänyt! Tavaton mies hän oli: mistä löydämme hänen elämänsä kertojan? Mielelläni olisin vielä tavannut häntä; nyt emme tapaa toisiamme ennenkuin ijäisyydessä. Lahkolaisuudesta hän ei koskaan ole puhdistettavissa, eikä myöskään uskalletusta sanainkäytöstä (vådlig terminologi). Mutta alkuperäisyyttä hänellä kieltämättä oli. Hänen teologiansa oli varmaan yritys välittää kahden vastakohtan, vanhurskauttamisen ja pyhityksen, välillä, ja osaksi hän luullakseni onnistuikin siinä. En uskalla kuitenkaan vielä sanoa mitään. Tämä kuolemantapaus olisi kovin masentanut minua, jos mielelläni olisin entiselläni. Sillä minä pidin häntä korkeimpana oikeusasteena hengellisissä asioissa täällä maan päällä, yhteytenä, joka piti kaikki koossa, enkä minä nähnyt muuta kuin hajaannusta ja epävarmuutta hänen kuolemansa jälkeen. Nyt tiedän, että Jumalan sana on korkein oikeusaste, joka antaa täydellisimmän varmuuden; enkä sen vuoksi pelkää, että Kristuksen palvelijat tulevat hajaantumaan, jos kohta yksi ihminen poistuukin. Mutta hyvin luultavaa on, että ne Paavon liittolaiset, jotka eivät ole Kristuksen palvelijoita, alkavat jakaa 'kolmen hiippakunnan piispan' jäämistöä. Toivon Juliuksen [Bergh] kanssa: rauha hänen tomullensa! Anna minulle tietoja hänen viime hetkistään!" [Kirjeen lopussa Kihlman kehottaa Esseniä ottamaan selkoa siitä, mitkä velkakirjat (Angelika Kihlman vainajan jäämistöä) olivat langenneet Hanna tyttären osalle, ja kirjoittamaan — "minun nimessäni, jollet tahdo omassa — velallisille, että he suorittavat koron." Näiden velallisten joukossa oli Malmbergkin ja oli siis häneltäkin korkoa vaadittava. Myöhemmistä kirjeistä päättäen Malmberg ei kuitenkaan noudattanut vaatimusta, ja sen vuoksi tapahtui, että Kihlman itse palattuaan Suomeen uudestaan kehotti häntä laatimaan velkakirjan ja suorittamaan 5 pros. korkoa. Tämän kertoo Malmberg (17/11 1852) kirjeessä R. Helanderille, lisäten että Kihlman ennen oli luvannut ottaa hänen velkansa osalleen ja olla korkoa vaatimatta. "Nyt on asia muuttunut. Saatuaan periä rikkaan isänsäkin on hän tullut tarpeeseen ottaa korkoa." Tämänmukaisesti on *Rosendal* (m.p. III s. 433) maininnut asian jonkunlaisena vainon ilmauksena Malmbergiä kohtaan. Tosiasia on kuitenkin, että Kihlman vastaiseksi ei perinyt mitään isältään, sillä äiti pysyi jakamattoman pesän haltijana, että hän itse kokonaan kustansi ulkomaanmatkansa sekä että hänen kotiin tultuaankin täytyi, niinkuin alempana saadaan nähdä, puoli kolmatta vuotta tulla toimeen omillaan. Näin ollen ei liene oudoksuttavaa, että hän vaati korkoa lainassa olevista rahoistaan.]

* * * * *

Edellisestä tiedämme jo, että Kihlman viihtyi hyvin Tübingenissä. Siitä ja sikäläisistä oloista yleensä lisäämme vielä muutamia piirteitä kirjeestä vanhemmille (31/3). Terveystään hän siinä sanoo, että se oli edistynyt. "Ainakaan ei rintani ainoanakaan keväänä menneenä kolmena vuotena ole tuntunut niin keveältä kuin nyt." Hän olettaa, että ilmanala, elämäntapa ja lääkkeet yhdessä olivat vaikuttaneet sen, ja toivoo sen vuoksi paranevansa, vaikka hänen ruumiinrakennuksensa jäisikin heikoksi, niinkuin se alkuaan oli ollut. Muutoin oli hänestä ilma Tübingenissä vähemmän lauhkea kuin vuorien ympäröimässä Stuttgartissa. Enimmin häntä vaivasi Saksan talven alituinen kosteus sekä katujen ja teiden kura, josta

huolimatta ei käytetty kalosseja. Mielellään hän koululasten tapaan olisi kävellyt puujaloilla, jos tapa olisi sitä sallinut. — Elämäntavat Tübingenissä näyttävät miellyttäneen Kihlmania varsinkin siinä kohden, että ne olivat luonnollisempia, vähemmän sovinnaisia kuin meillä. Ravintolassa saattoi professori istua samassa pöydässä kuin käsityöläinen, ja juttelu sujui hyvin heidän välillään. Itse ravintolaelämäkin oli, mikäli hän pystyi sitä arvostelemaan, siivompaa. Koko kaupungin porvaristo kävi ravintoloissa. "Siellä yhtyvät talonpoika ja professori; iltapäivällä juodaan kahvia, illalla olutta ja viiniä, eikä piippua unohdeta. Siellä kerrotaan uutisia, politikoidaan, ja ajatusten vaihto tapahtuu schwabilaisella murteella, sillä sekin kuuluu luonnollisuuteen." Tästä Kihlman ei kuitenkaan pitänyt ja kaikkein vähimmin siitä, että saarnatuolistakin sai kuulla samaa murretta. "Minä kaipaen täällä", hän sanoo, "hienoutta, jaloutta, puhtautta. Hieno ja siisti ei schwabilainen ainakaan ole: hevoset ja lehmät asuvat saman katon alla kuin ihmiset. Ravintolassa, jossa olen asunut (ja se on kuitenkin sangen hyvä), asuvat hevoset ja muut nelijalkaiset alakerrassa. Luulin, että niin oli laita tilan puutteesta, sillä maa on täällä kalliimpaa kuin Suomessa, mutta minulle selitettiin, että niin oli järjestetty etupäässä lämmön vuoksi. Minä ajattelin: onpa kuvaavaa, että haluatte nauttia navetta- ja tallilämpöä. — Ylellisyys ja koreus, teeskentely puheessa ja seurustelussa on kyllä iljettävää, mutta turhuuden ja plebeijimäisyyden välillä on olemassa kristillinen sivistys, jolla on juurensa ja joka kasvaa Jumalassa, niin että ihminen jalostuu jumalankaltaiseksi sekä sisältä että ulkoapäin, sekä sielultaan että ruumiiltaan. Ja semmoinen sivistys, joka sisältäpäin tullen ilmenee kaikissa sielunelimissä ja niiden ruumiillisessa toiminnassa, semmoinen jalous sanoissa, seurustelussa, olemuksessa on ei ainoastaan maailmallisesti sivistyneiden, vaan myöskin yksinkertaisimman torpparin saavutettavissa. Mutta semmoiset aatelliset ovat harvinaisia."

* * * * *

Kun lukukausi oli päättynyt maaliskuun 23 p:nä, päätti Kihlman käyttää huhtikuun 16 p:ään ulottuvaa loma-aikaa virkistysmatkaan, m.m. nähdäkseen Münchenin kaupungin, jossa hänen isänsäkin oli kehottanut häntä käymään. Marian ilmestyspäivän aamulla 25/3 hän Egen kanssa ensin lähti Weiliin Lämmertin luokse. Siellä hän jumalanpalveluksen jälkeen sai nähdä, minkälainen köyhyys ja kurjuus silloin vallitsi näillä seuduin. Seurakunnan 3200:sta asukkaasta 1800 ei kyennyt elättämään itseänsä. Lämmert oli sen tähden uhrautuvaisesti omilla ja muilta keräämillään varoilla perustanut keittolaitoksen, josta köyhät puolesta hinnasta saivat liemiruokaa. "Oli oikein surkeaa nähdä tämän nälkäisen ihmisjoukon tungeskelevan kullakin kreuzerinsä kädessä saadakseen tuoppiinsa lämmittävää, ravitsevaa ruokaa. Miten rikas onkaan meidän maa raukkamme verrattuna tähän yleiseen puutteenalaisuuteen! Kaksi kolmannelta asujamistosta on avun tarpeessa. Eikä syy ole niinkään kadossa kuin yleisessä levottomuudessa, joka on tehnyt lopun kaikesta liike-elämästä. Varakas ei uskalla mihinkään ryhtyä, sillä hän ei tiedä, milloin kapina tai sota syttyy. Ne, joilla vielä on vähän säästössä, lähtevät Amerikkaan. Kölnin kautta kuuluu yhtenä ainoana päivänä kulkeneen 20,000 henkeä." — —

Sitte Kihlman matkusti Stuttgartiin, missä viipyi kolme päivää ja sai kirjeen — viimeisen, vaikkei hän vielä sitä tiennyt — isältään, ja sieltä Ulmiin. Katseltuaan suurta tuomiokirkkoa y.m. hän jatkoi matkaa Augsburgiin. Tässä kaupungissa hän suurella mielenliikutuksella astui siihen saliin, missä augsburgilainen tunnustus aikoinaan oli julkiluettu, ja tapasi taidekokoelmassa maalauksen, joka jätti häneen syvän vaikutelman. Se oli luultavasti Holbein vanh:n esitys: Kristusta pilkataan (Kihlman mainitsee vain taulun aiheen). Maaliskuun 30 p:nä hän saapui Müncheniin.

Tässä kaupungissa, ("Saksan Ateena taikka Tyrus"), Kihlman loihe turistiksi. "Tahtoin mahdollisimman pian suorittaa kurssini: olin aamusta iltaan liikkeellä." Seuraus oli, että hän tapasi vähän miellyttävää — nähtävyyksien paljous ja vauhdin suuruus estivät häntä saamasta pysyviä vaikutelmia. "Pinakoteekista ei ainoakaan taulu jäänyt muistiin"; sitä vastoin hän yksityisen taiteilijan (Wilh. v. Kaulbach) luona näki Jerusalemin hävitystä esittävän maalauksen, joka hänestä oli erinomainen. "Varsinkin unohtumaton oli eräs ryhmä, joka kuvasi miten kristittyjen seurakunta, yksinkertaisena ja puhtaana, katse kohotettuna korkeuteen, rauhassa kulki ulos palavasta kaupungista. Se oli kaunista! Semmoista näkee harvoin täällä maan päällä." Glyptoteekissa eli veistokuvakokoelmassa kreikkalaisten filosoofien ja roomalaisten keisarien muotokuvat enimmin viehättivät häntä. "Heidän sisällinen luonteensa kuvastui usein sangen selvästi kasvoissa." Rakennuksista Kihlman ennen kaikkea huomasi kirkkoja. "Niissä oli, mihin päivän aikaan tulinkaan, aina paljo väkeä. Kuulin myöskin katolilaisen saarnan, eikä se ollut huono. Siinä esitettiin monta vakavaa totuutta, ja yleensä se oli semmoinen, että jollen olisi tiennyt olevani katolilaisessa kirkossa, en olisi voinut päättää sitä saarnasta. Kumminkin näytti saarnaaja tahtovan liaksi vaikuttaa tunteeseen. Hiljaisuudessa katselin kuulijoita saarnan jälkeen. Jokaisella oli rukousnauha kädessä, ja kukin piti yhtä helmeä sormien välissä niinkauan kuin rukouksen sopottamista kesti. Kun rukous loppui, pudotettiin helmi, ja nyt oli mielenkiintoista nähdä, miten moni vilkaisi nauhaan, oliko jo monta helmeä pudonnut ja montako oli jällellä. Sitten aloitettiin uudella vauhdilla, ja vielä ulosmennessäkin moni suurella kiireellä luki läksyänsä. Meillä ei käytetä rukousnauhaa, mutta meidän 'jokahetkinen tykökäymisemme' on

varmaankin monella muuttunut yhtä tarkoituksettomaksi ja itsevanhurskaaksi kuin katolilaisilla." —

Alituiset kävelyt ja varsinkin katseleminen väsytti Kihlmania, jota paitsi jokapäiväinen oleskelu kylmissä kirkoissa oli hänen terveydelleen haitallinen. Tämä sekä seuran puute — ne pari tuttavuutta, jotka hän Münchenissä teki, eivät laisinkaan tyydyttäneet häntä — synnytti hänessä alakuloisuuden, joka sai hänet lähtemään paluumatkalle. Hän matkusti näet Augsburgin, Donauwörthin ja Nördlingenin kautta (missä kävi tappelutantereella, jolla moni ruotsalainen ja suomalainen sotilas kaatui 30-vuotisessa sodassa) takaisin Stuttgartiin. Sinne hän tuli huhtikuun 7 p:nä jatkaakseen sieltä Tübingeniin, mutta ennenkuin se tapahtui, sai hän kotimaasta surullisen sanoman, jonka järkyttävä vaikutus tunki hänen sisimpäänsä, sanoman isänsä kuolemasta.

* * * * *

Keväällä ennen Alfredin lähtöä oli rovasti Kihlman täyttänyt 63 vuotta. Silloin ja sen jälkeenkin näyttää hänen terveytensä olleen tyydyttävä, koska ei kirjeissä mitään muuta mainita. Luonnon ystävänä hän oli huvitettu puitten istuttamisesta, ja vielä syksyllä hän kirjoitti Alfredille istuttaneensa pihlajia. Kumminkaan hänelle ei ollut sallittu elää uuteen syntymänsä vuosipäivään (12/4). Maaliskuun keskivaiheilla oli hänen tehtävä matka Vaasaan, rakkaaseen syntymäkaupunkiinsa, ja hän lähti kotoa vanhan uskotun palvelijattaren seurassa. Matka oli sujunut hyvin melkein perille asti, kunnes palvelijatar joku hetki Veikkarsin kevarista lähdettyä huomasi, että rovastin käsi riippui hervottomana reen laidalla ja että hän puhui sopertaen. Halvaus s.o. verenvuoto aivoihin oli sattunut, ja kun tultiin kaupunkiin, ei sairas enään omin voimin päässyt sisään (Hallstenille, missä hänellä oli kortteeri tilattuna); kumminkin hän silloin ja kuolemaansa saakka oli täydessä tajussa. Luonnollista on, että hänelle kohta toimitettiin mitä parhain hoito, sillä olihan hänellä Vaasassa sekä sukulaisia että ystäviä, ja jälkimäisistä tiedetään varsinkin koulun rehtorin, Lauri Stenbäckin, olleen erittäin avuliaan kaikessa. Ensimmäisiä tehtäviä oli antaa sana sairauskohtauksesta rouva Kihlmanille, ja nopeampien keinojen puutteessa lähti eräs nuori Grönvall, rovastin sisarenpoika, Kruununkylään noutamaan rouvaa. Kyydillä ajaen läpi yön rouva Kihlman ennättikin Vaasaan ennen puolisonsa kuolemaa. Sairaana viimeisistä päivistä kerrotaan, että hän oli huolehtinut autuudestaan, mutta lapsistaan, Alfredista ja Hilmasta, hän ei ollut puhunut. Maaliskuun 20 p:nä 1852 rovasti Kihlman kuoli, ja 25 p:nä hänen ruumiinsa kätettiin kaupungin hautausmaahan, Kappelimäkeen (Kapellbacken), joka oli ollut hänelle tuttu paikka lapsuudesta saakka ja jolla hän itse ennen oli siunannut niin monen vainajan viimeiseen lepoon. Kuolemantapauksesta johtuvissa puuhissakin Stenbäck oli vaivojaan säästämättä ollut lesken apuna, ja hän se myöskin oli, joka ensin kirjoitti Alfredille hänen isänsä kuolemasta ilmoittaen äidin puolesta, että tämä toivoi pojan palaavan kotia vasta silloin kun hän tehtäviltään oli valmis tulemaan.

"Isän kuolema iski minuun niinkuin salama", Kihlman kirjoittaa Essenille ja Ingmanille samassa kirjeessä, jonka mukaan ylempänä on kerrottu Münchenin matkasta. Ja kuitenkin olisi hänen pitänyt tietää mitä tapahtuva oli — hän lausuu — jos hän olisi tarkemmin ottanut huomioon sisällisiä ääniä ja aavistuksia. Sisällisestä vaatimuksesta hän oli usein rukoillut vanhempiansa edestä ja niinkään purkanut sydämensä ennen mainittuihin kirjeisiin. Edelleen häntä Lämmertin luona — niinkuin hän sitte sai tietää: isän hautauspäivänä — oli painanut omituisen tukala tunnelma, niin tukala, että hän oli siitä puhunut ystävälleen Egelle. Eikä se ollut luopunut hänestä Stuttgartissaakaan, jossa hän sai isän viimeisen kirjeen. Se päättyi sanoihin: "Jumala olkoon Sinun kanssasi ja auttakoon Sinua ja varjelkoon Sinua!" — "Se oli", sanoo Alfred, "hänen isällinen siunauksensa minulle. Se on minulle kallis. Jumala suokoon, että se täydellisesti täytyisi. Se on tervehdys haudan tuolta puolen minulle, joka vielä vaellan tällä puolen."

Kuolemansanoma saavutti hänet, niinkuin jo sanottiin, paluumatkalla Stuttgartissa huhtikuun 8 p:nä a.p., juuri kun hän oli "vahvistanut itseänsä lukemalla Dettingerin kirjoittaman hyvän kärsimysaarnan". Samana päivänä hän kirjoitti äidilleen kirjeen, josta otamme muutamia kohtia:

"Sydäimestä rakastettu Äitini!

"Minun on vaikea kirjoittaa Äidille nyt, sillä sydämeni on niin raskas ja niin täynnä, ja kyyneleet hämärtävät silmiäni; mutta en voi olla kirjoittamattakaan. En kuitenkaan voi ryhtyä muuhunkaan työhön, sillä ajatukseni kiertävät lakkaamatta sen ympäri, josta tänään a.p. Stenbäckin kirjeen kautta sain tiedon.

"On siis totta, että Isä on päättänyt maallisen vaelluksensa. Mitä matkallani olen peljännyt ja aavistanut, on siis tapahtunut. Jo silloin kun sanoin hyvästi Kruununkylässä ja viimeisen kerran näin Isän Kruununkylän sillalla, aavistin hämärästi, ettemme enää näkisi toisiamme maan päällä. Sen vuoksi oli minun kovin vaikea erota. Olisin toivonut saavani avonaisemmin puhua hänen kanssaan, mutta hän astui vaiti ollen ja hiljaa, ja se jäi sikseen. Tukholmassa minua voimakkaasti kehoitettiin rukoilemaan vanhempieni edestä, heidän vielä eläessään. Silloinkin minusta tuntui kuin olisi ero lähellä; mutta samalla kun minussa heräsi toivo, että vielä voisimme yhtyä yhdeksi hengeksi ja sieluksi, riemuitsin myöskin ajatellen vielä voivani Josefin kanssa syleillä vanhaa isääni. Kuvittelin sitä hetkeä, jolloin

sovitettuina ja nöyryytettyinä Jumalassa jälleen näkisimme ja tapaisimme toisemme. Luulin, että sekä Isä että minä sen jälkeen nöyrästi alistuen sanoisimme: Nyt annat palvelijasi mennä rauhassa. Tahdoin vielä itkeä hänen kaulassaan ja luulin vielä saavani elää jonkun päivän hiljaisessa rauhassa yhdessä hänen kanssaan, jonka mieltä olin ymmärtämättömyydessäni niin usein pahoittanut. Usein olen senvuoksi polvillani rukoillut Jumalaa, että hän antaisi meille, Teille ja minulle, armonsa parannukseksi, totuudellaan vetäisi meidät luokseen ja siten yhdistäisi meidät itsessään yhdeksi. Tässä mielessä olen matkallani kirjoittanut kaikki kirjeeni; mutta minun on täytyntä usein jättää sanomatta, mitä sydämeni on pitänyt painavimpana, osaksi sentähden, etten tiennyt, olisiko oikein puhua niin vapaasti vanhemmilleen, osaksi syystä, että pelkäsin Teidän voivan paheksua ja arvella, että tahtoisin pyrkiä opettajaksenne. Minä uskoin sen vuoksi asian kaikkivaltiaalle, että hän, joka paremmin ymmärsi sen, hoitaisi Teitä. Tahdoin kuitenkin saattaa tietoonne mielipiteeni, jotka jo kotona ollessani olivat vähitellen kehittyneet, ja varsinkin sen vuoksi kirjoitin kirjeen helmikuun 9 p:ltä. Sisäinen ääni toisti aina: 'Sinun täytyy kirjoittaa ja pian, et tiedä kauanko heidän tai oma elämäsi kestää'. Mainitulla kirjeellä tahdoin vain sanoa, että varmaan en kuulu mihinkään puolueeseen ja että siis siltä puolen ei enää mikään estä yhtymistämme. Odotin kauan vastausta. Vihdoin tuli kirje, mutta tässä viimeisessä kirjeessä Isä ei vastannut esittämiini mielipiteisiin. Lyhyt aika ei sitä sallinut [Isän oli lähteminen hautajaisiin Kokkolaan]. Jäin siis epätietoiseksi siitä, miten hän oli käsittänyt sen, minkä pelonalaisena olin kirjoittanut. Senvuoksi minä viime kirjeessäni Münchenistä puhuin vain ulkonaisista asioista, odottaen enempää vastausta. Mutta Herra oli toisin päättänyt; häneltä itseltään en enään ollut saava ei hyväksyvää eikä nuhtelevaa vastausta. — Ennen Müncheninmatkaa tunsin itseni kovin ahdistetuksi: en arvannut syytä, mutta luulin, että ehkä tauti ja kuolema odotti minua Münchenissä. Onnellisesti pääsin sieltä, mutta tänään, vuosipäivänä sen jälkeen kun Julius minulta otettiin takaisin, älyän ahdistukseni syyn. Oi, kuinka nopeasti Jumala leikkaa minulta toisen jäsenen toisen jälkeen! Oi, Jonathanini, Gelani, Juliukseni, Isäni! Kaikki olette poissa, enkä minä tässä elämässä enää koskaan Teitä näe! En saa enään iloita Teitä nähdessäni ja kuullessani. Suloisimmat toivomukseni tehdään tyhjäksi. Tiedän: tämä valitus ei ole Jumalasta; se on inhimillinen. Kumminkaan en tahdo valittaa niinkuin pakanat, joilla ei toivoa ole. Vielä elää Herra ja hänen Kristuksensa, menestyksessä usein unohdettu, mutta vastoinkäymisessä uskollinen auttaja, joka kykenee tyydyttämään ihmissydämen janoa. — Minun pitäisi olla Sinulle, rakas Äiti, tukena ja lohdutuksena tässä meidän yhteisessä surussamme. Mutta näethän, että olen siihen liian heikko. Mutta tiedän, missä voit tavata sekä lohdutusta että tukea, nimittäin sen luona, joka on sanonut tahtovansa olla leskien ja isättömien puolustaja. (Puhuttuaan sitten kokemuksistaan, miten antautuminen Jumalan turviin tuottaa lohdutusta ja rauhaa, hän jatkaa:) Jos se kuitenkin, armas Äitini, voi huojentaa kaipaustasi, jonka kalliin Isämme poismeno Sinussa aiheuttaa, niin ojennan Sinulle käteni vilpittömällä vakuutuksella, että tahdon olla uskollinen, nöyrä, kuuliainen poikasi viimeiseen hetkeeni saakka. Jumala varjelkoon minua koskaan tuottamasta Sinulle surua! Oi, miten minua surettaa, että Sinä nyt olet niin yksin ja hyljättyä, että minun juuri tähän aikaan täytyy olla poissa. Kuinka mielelläni rientäisinkään takaisin syliisi. Mutta toiselta puolen olisi minulle hengenvaarallista tällä vuodenajalla tehdä niin pitkä matka pohjoiseen, jossa vielä on lunta ja jäätä, toiselta puolelta velvollisuus pitää minut täällä. Jumalan sanan tähden on minun oltava täällä: minun tulee oman sieluni ja muittenkin vuoksi täydentää opintojani. Ja siitä syystä kiitän Sinua, että Sinulla on ollut voimaa ja mielenmalttia kehottaaksesi minua vielä jäämään tänne, niinkuin näen Stenbäckin kirjeestä." —

Paitsi tästä kirjeestä nähdään edellä mainitusta kirjeestä Essenille ja Ingmanille, kuinka Isän kuolema syvästi koski Kihlmaniin. Kahdessa eri kohdassa hän siitä puhuu. Hän on tyytyväinen, että hänen ja isän keskinäinen suhde viime aikoina oli ollut sydämellinen ja että hänen isänsä, jota hän "niin usein oli lahkolaisuudellaan surettanut", kuitenkin ennen kuolemaansa sai "iloita siitä, että Jumala oli vapauttanut minut tästä paulasta". Sitä hän vain valittaa, ettei hänelle ollut suotu vastaanottaa todistusta siitä, että isän suhde Jumalaan oli täysin selvinnyt hänen (Alfredin) toivomusten mukaan. Kumminkin hän alistuu ja tunnustaa, että varmaan Jumala tässäkin oli tehnyt viisaasti ja hellivästi, vaikkemme sitä ymmärrä.

* * * * *

Huhtikuun 10 p:nä matkusti Kihlman Weiliin viettääkseen pääsiäispäivät Lämmertin luona. Hän viihtyi hyvin hiljaisessa rauhassa, vaikka sielläkin "uudet valot" pyrkivät häntä häiritsemään. Tällä hän tarkoittaa, että Württembergissä, jossa ainoastaan Augsburgin tunnustusta pidetään sitovana tunnustuskirjana, on raamatusta kehitetty erinäisiä totuuksia, jotka uskonpuhdistajilla olivat olemassa ainoastaan kehittymättöminä siemeninä. Kuullessaan niitä julkilausuttavan selviöinä Kihlman sanoo monesti aivan hämmästyneensä. Hän myöntää näiden valojen olevan vaarallisia, mutta toivoo välttävänsä vaaran noudattamalla sitä periaatetta, että pitää kiinni ainoastaan niistä totuuksista, jotka itse oli Jumalan sanasta selvästi käsittänyt. Toiselta puolen hän katsoo eduksi, että "väärä luulomme omasta täydellisyydestämme häviää". — Toisen pääsiäispäivän illalla Kihlman jälleen oli Tübingenissä.

Neljä päivää myöhemmin, huhtikuun 16:na, alkoi uudestaan yliopiston toimi, ja Kihlman antautui entisellä ahkeruudella jatkamaan opintojaan. Beckin luentojen aineena oli nyt etiikka eli siveysoppi, ja

kuunteli Kihlman niitä säännöllisesti ja erityisellä mielenkiinnolla, sillä Beck esitti koko ordo salutis (autuudenjärjestysopin) etiikassa eikä dogmatiikassa. Muuten kävelyt professorin kanssa myöskin säännöllisesti uudistuivat ja samalla keskustelut milloin mistäkin. Mainiten tämän Kihlman ohimennen sanoo: "hän on minulle hyvin suosiollinen."

Samassa pitkässä kirjeessä Essenille ja Ingmanille, josta jo olemme ottaneet eri kohtia, tavataan jälleen arvostelua Beckistä. "Samoja epäilyksiä, joita Te esitätte Beckistä, olen minäkin tuntenut, eivätkä ne vielä ole kokonaan hävinneet. Ensimmäinen vaikutelma, jonka saamme jostakin henkilöstä on *usein* oikea, ja se vaikutus, jonka Beck teki minuun, oli että hän oli lainharrastaja (lagisk). Mutta osaksi emme saa päättää yksistään vaikutelmista, osaksi voi lakimaisuus perustua väärään evankelisuuteen minussa. Asiaa on senvuoksi syvemmältä tutkittava. Mikäli voin ymmärtää, on hän kaikessa totuuden mies; hänen omituisuutensa (originalitet) loukkasi minuakin. Ajattelin, että hän oli tavallinen teoreetikko ja tahtoi olla jotain enempiä kuin uskonpuhdistajat sekä kamariteorioillaan hankkia itselleen kunniaa. Mutta kun hän on minulle kertonut elämänvaiheensa, miten hänet tietämättään on askel askeleelta saatettu siihen, mihin hän oli tullut, ja miten häntä sillä aikaa ulkonaisen ja sisällisen ristiriidan kautta on pidetty nöyryydessä, niin on minulle selvinnyt, että pelkoni siihen nähden oli turha. Hänen teologiansa on lähtenyt kärsimyksestä: rukoillen ja kilvoitellen on hän oppinut ymmärtämään raamattua. Maailmalta hän ei ole saanut kunniaa. Alussa häntä halveksittiin; mutta sitte huomattiin, että hän ei ollut mies, joka salli itseänsä halveksittavan. Oli asetettava joko häntä vastaan taikka hänen puolelleen. Nyt näytti siltä kuin alettaisiin häntä kuunnella. Moni oppinut vakuutti hänelle suuresti hyötyneensä hänen kirjoituksistaan. Ja epäilemättä on hän vaikuttanut, että Saksan teologia on näöltään tullut kristillisemmäksi. Sitä hän ei kuitenkaan tahtonut, hän ei tahtonut parannusta vaan uudestasynytymistä. Mutta miten on teologi uudestaan syntyvä? Ei haluttu niin läpikäyvää muuttumista; otettiin vain jotakin vanhan vaateen paikaksi. Ja kun sen verran on tehty, niin ei enään olla tietävinään Beckistä. Hän on kuin kuollut ja haudattu. Hänen kirjelmistään näpistetään milloin mitäkin ja julaistaan omana. Ainoastaan harvat häntä ymmärtävät ja osaavat antaa hänelle sen arvon, jonka hän ansaitsee. Oppineet pitävät häntä mystikkona, pietistit — jotka täällä ovat kirkollisia, jopa kirkollisvaltiollisia — separatistina, maailma kiivaana pietistinä. Siten hän on jotenkin eristetty, kaikkien hylkäämä, sentähden ettei hän ole heidän käytettävissään. Ja kaikki tämä johtuu siitä, että hän kaikessa koettaa pitää kiinni raamatullisesta kannastaan ja toteuttaa sitä. Te kysytte hänen historiallista asemaansa. Niin, totta on, että hänessä historiallinen on syrjässä, sillä hän on kokonaan spekulatiivinen. Kumminkin olen kuullut hänen sekä julkisesti että yksityisesti lausuvan ajatuksensa tärkeimmistä kirkkohistoriallisista ilmiöistä. Uskonpuhdistajista hän puhuu kunnioittaen, jopa ihailien Luteruksesta, ja olen vakuutettu hänen vilpittömyydestään. Periaatteet, sanoo hän, olivat hyviä, mutta ne jäivät osaksi toteuttamatta. Ydin oli hyvä, vaikka kuori ei ollut virheetön. Asia heillä oli, mutta silti he eivät aina päässeet selvään käsitykseen eikä senvuoksi myöskään selvään ilmaisuun. — Hän erottaa tarkasti *Spenerin* pietismin uudenaikaisesta. Yhtä ehdottomasti kuin hän hylkää jälkimäisen antikristillisyytenä, yhtä ehdottomasti näkee hän edellisessä jumalallisen elämänilmestyksen. Kumminkin hän moittii heitä siitä, etteivät toimeenpanneet periaatteitaan teologiassakin. — Bengel ja Roos ovat hänen mielikirjailijoitaan. Hän suosittelee niitä usein. Kuitenkaan hän ei hyväksy eräitä heidän mietteitään ilmestyskirjan johdosta. Lyhyesti, hän rakastaa niitä, joita me rakastamme (hän on puolustanut Lutherustakin, kun minä joskus olen uskaltanut tehdä muistutuksia häntä vastaan ja valittaa, ettei Würtembergissä lueta Lutherusta), mutta hän ei ole sokea ystäviensä vikoihin nähden. Hän on myöskin sitä mieltä, että meidän tulee ei ainoastaan tallettaa sitä hyvää, jonka ovat meille jättäneet, vaan myöskin raamatun pohjalla kehittää sitä. Vanhurskauttamisopissa sanoo Ege hänen olevan täydellisesti puhdas s.o. hän opettaa, ettemme millään voi ansaita armoa Jumalalta, vaan ainoastaan Kristuksen kautta. Itse en voi vielä sanoa siitä mitään, vaan täytyy minun vastaiseksi luottaa auktoriteettiin sekä siihen, mitä muutoin olen häneltä kuullut. Mutta varmaa on, että vanhurskauttamisoppi ei ole se 'kultalanka, joka läpikäy kokonaisuuden' taikka se keskipiste, jonka ympäri kaikki pyörii. Vanhurskauttaminen on hänelle vain oikean elämän alku, sekä uudistunut vanhurskauttaminen uuden elämän pysyväisyyden välttämätön ehto. Mutta pääasiaksi hän ei sitä tee. Hänelle on pikemmin pääasiana uusi elämä, uusi luontokappale, uudestasynytyminen ja uudistus. Vanhurskauttamisen merkitys on siinä, että se on keino eikä päämäärä. Jos tahtoisin määrätä hänen teologiansa keskuksen, niin sanoisin, että se minun käsitykseni mukaan on oppi Jumalan eli taivaan valtakunnasta itsessään olemassa olevana valtakuntana, ylimaailmallisena elämänjärjestelmänä, jonka raamattu esittää alusta aikain valmistettuna, todenperäisenä, eikä ainoastaan ihanteellisena ja kokemuksista johdettuna [Tämän lausuu Kihlman kirjeessään saksankielellä: 'als ein Reich für sich bestehend, ein überweltliches Lebenssystem, das die Schrift als von Anfang bereitet als reell darstellt, nicht nur als ideal und empirisch'.] Ja sanoo hän: 'juuri Jumalan valtakunnan oikeissa käsitteissä ovat kristillisen elämän muodostumisen ja täydellisentymisen periaatteiden ja perustusten juuret'. Tämä Jumalan valtakunta on Kristuksen kautta toteutunut maan päällä ja on siis todenperäisesti olemassa. Tähän valtakuntaan täytyy *syntyä*, ja se tapahtuu siten, että Jumalan sanan kautta uusi elämänsubstanssi (aines) lasketaan sydämeen, Kristus meissä. Tämä ei tapahdu taika- tai ihmekeinoin eikä myöskään äkkiä mietelmän ja päätelmän johdosta, vaan, syystä että se on syntyminen Jumalasta, muuttumattoman lain mukaan. Tämä laki on perustettu Jumalan pyhään tahtoon: on antauduttava kuuliaisuuden tielle, jos tahtoo

saavuttaa päämäärän. Se joka ei ole rehellinen ja suoramielinen ihminen ei voi koskaan tulla uudestasentyneeksi. Täytyy oppia pelkäämään Jumalaa, jos tahtoo tulla kristityksi. Jos luulee voivansa tulla kristityksi oikotietä, alistumatta tähän pitkälliseen, luonnolliseen kehitykseen, niin joutuu omatekoiseen, äkkikypsään kristinuskoon, joka ennemmin tai myöhemmin osottaa arvottomuutensa ja voimattomuutensa. — Jotenkin niin olen minä käsittänyt hänen oppinsa. Te huomaatte, että se on mitä suurin vastakohta hedbergianismille sekä toiselta puolen W. Niskasenkin ja eräässä suhteessa Paavoukonkin opille. — — — Minä tahdon pidättäytyä arvostelemasta ja pyydän, että Tekin olette liian nopeasti käyttämättä nuijaa. Rukoilkaamme ja tehkäämme työtä!"

Lopuksi mainittakoon, että Kihlman tässä kirjeessä kertoo Stenbäckin kehottaneen häntä Saksassa hankkimaan itselleen tohtorinarvon ja hakemaan avonaista teologian lehtorinvirkaa Vaasan lukiossa. Jo kotimaassa oli Kihlmania kehoitettu hakemaan tätä virkaa (ks. ylemp.), sittemmin oli Essen, maaliskuulla Tübingeniin saapuneessa kirjeessä, ottanut asian puheeksi, ja nyt oli Stenbäck vuorostaan sen tehnyt. Vastatessaan Essenille oli Kihlman myöntänyt, että häneltä ei puuttunut taipumusta semmoiseen toimeen, varsinkin kun hän sen ohella saattaisi jatkaa opintojaan, mutta kuitenkin hän mieluummin kieltäytyi siitä, syystä että arveli olevan vaikeaa tyydyttää viranomaisten vaatimuksia opinnäytteisiin nähden. Mutta kun hän Stenbäckin kirjeen johdosta oli puhunut asiasta Beckille, oli tämä pitänyt itse virkaa erittäin sopivana Kihlmanille ja tohtorinarvon saamista Tübingenissä sangen yksinkertaisena ja helppona, jopa oli hän tarjoutunut heti paikalla saattamaan hänet filosofisen tiedekunnan dekaanuksen luokse. Mutta Kihlman ei olisi ollut se mietiskelevä, tunnollinen mies, mikä hän oli, jos hän olisi suostunut siihen. Paitsi sitä että hän epäili tietojaan hän ei tahtonut luopua alkamistaan teologisista opinnoista. Hän päätti siis aluksi vain kirjoittaa lehtori H. Heikelille Turkuun, tiedustellakseen, oliko tohtorinarvo puheena olevan viran saamiseen välttämätön ehto, ja selittääkseen, miten hänen uskonnollinen kantansa oli muuttunut (nimittäin ettei hän kuulunut mihinkään puolueeseen eli lahkoon) sekä kysyäkseen, eikö riittäisi — jos hänet ylipäätään katsottaisiin mahdolliseksi — että hän edelleen jatkaisi teologisia opintojaan. Tästä näkyy, että Kihlman ei ollut vastahakoinen asiaan nähden, mutta yhä vain opinnäyte häntä pelotti. "Ajatelkaas, jos minua kehoitetaan hakemaan!"

* * * * *

Teologiset opinnot ei mitään tutkintoa tai muuta opinnäytettä varten, vaan tyydyttääkseen sitä totuuden janoa, joka oli ohjannut hänen kulkunsa Tübingeniin ja saanut hänet sinne jäämään, pysyivät siis edelleen Kihlmanille pääasiana. Hän oli ilmoittautunut ja kirjoitettu ylioppilaaksi, ja akateemisena kansalaisena hänelle nyt olivat avoinna luentosalit ja kirjasto — "saksalainen kirjameri", niinkuin hän sitä nimittää. Paitsi Beckin luentoja hän kuunteli prof. Ferd. Christ. v. Bauria kirkkohistoriassa ja dosentti Dillmannia, joka selitti psalmeja. Mitä Beckiin tulee, näyttää oppilaan suhde häneen muuttuneen yhä likeisemmäksi. Seurustelu ei enää rajoittunut ennen mainittuihin kävelyihin, vaan kertoo Kihlman tapaavansa professorin joka päivä, milloin ulkona milloin kotona. Suomalainen vieras oli näet tullut läheiseksi tutuksi Beckin perheessäkkin, josta hän kyllä ei anna tarkkoja tietoja, vaikka hän sanoo tehneensä sen seurassa Spatzierfährtte, kävelyretkiä kaupungin ulkopuolelle. Kahden kesken Beckin kanssa lähti Kihlman helluntaina pitemmälle jalkamatkalle, nimittäin Hohenzollernin kautta Balingeniin, jossa asui Beckin vanhin poika, ammatiltaan suovankeittäjä. Toinen poika oli kauppapalvelijan toimesta.

Mitä lähemmin Kihlman oppi Beckiä tuntemaan, sitä enemmän kasvoi hänessä kunnioitus häntä kohtaan. Sitä todistavat hänen ystävilleen osoittamansa kirjeet, joissa hän säännöllisesti puhuu opettajastaan. Aihetta yhä uudestaan palata siihen antoi ei ainoastaan se, että hänen sydämensä oli siitä täysi, vaan ystävien muistutukset ja varoitukset. He näet eivät lainkaan olleet taipuvaisia ilman vastaväitteitä hyvänä pitämään mitä Kihlman kertoi opettajastaan. Siten tämä jälleen toukokuulla kahdessa kirjeessä, toinen Essenille (16/5) toinen Ingmanille (20/5), puhuu Beckistä. Essenin kirje oli suuresti ilahduttanut Kihlmania — m.m. sen tähden, että hän siinä sai tietoja Ylihärmän pappeinkokouksesta (josta alemp. enemmän). "Minä kiitän Jumalaa, että Hän antaa totuutensa loistaa pimeydessämme", niin hän kirjoittaa, "ja minua ilahduttaa sydämellisesti, kun siten totuus tulee totuutena tunnustetuksi ja pimeys pimeytenä tunnetuksi. Saarna, jonka lähetin Sinulle oli todellisesti yksi totuuden todistaja: se osoittautuu semmoisena omassatunnossamme. Se paljastaa perusvian ei ainoastaan Saksassa, vaan niinkuin nimi ilmaisee 'unserer Zeit', ajassamme. Suomi on tosin etäinen maailman kolkka, mutta kuitenkin osa maailmaa; mitä siellä tapahtuu, ei ole niinkään ilman yhteyttä muun maailman tapausten kanssa. Päinvastoin: kun vertaan näkemiäni ja kuulemiäni Ruotsista ja Saksasta Suomen oloihin, huomaan lankojen yhtyvän yhteen käteen. Tämän maailman ruhtinas ei ole unohtanut Suomea; niin, hänen politiikkansa on sama siellä ja täällä. Ja niinkuin Jumala koettaa väärentämättömällä sanallaan kasvattaa itselleen seurakuntaa, joka jälleen on oleva siemenenä ihmisten kesken heidän johtamiseksi oikealle tielle, niin näyttää pimeyden valta kaikkialla pyrkivän siihen, 1:ksi että Jumalan sana väärennetään, vetistetään (utvattna) taikka tehdään inhimillisten kirjain kautta tarpeettomaksi, sekä 2:ksi että Jumalan teos turmellaan, että tosi kristinuskko tehdään

irvikuvaksi, jopa inhottavaksi asiaksi, niin että se on oleva kammottava jokaiselle kunnolliselle ihmiselle. — En tunne ketään, joka niin perusteellisesti paljastaisi saatanan keinoja ja ihmissydämen petollisuutta kuin prof. Beck. Hän ei taistele yhdestä tai toisesta viasta, vaan perusviasta. Hänen todistuksensa on radikaalinen: täytyy asettua joko myötä tai vastaan. Se joka on totuudesta ei vastusta. Sinä olit ensin vastaan, niin minäkin. Mutta hyvä on, että olemme kuulleet omaatuntoamme! Beckin saarnat ovatkin pidetyt omalletunnolle: niitä on luettava hiljaisuudessa taikka yksinäisyydessä, niin että omallatunnolla olisi tilaisuutta toimimaan. Beckin sanat ovat siinäkin omituisia, etteivät haihdu ajan pitkään, vaan tulevat syvemmiksi ja painavammiksi. — Minä ilmoitin Beckille, mitä olit kirjoittanut hänen saarnansa johdosta: sekä ensimmäisen moitteesi että myöhemmän alistumisesi totuuteen. Hän lähettää Sinulle nyt myötäseuraavan saarnan; anna minun tietää, mitä ajattelet sen sisällyksestä!"

Tämän jälkeen seuraa erittäin lämmin, tunnustuksen tapainen lauselma Beckistä, Kihlmanin suhteesta häneen ja matkasta yleensä: "Mitä kauemmin viivyn täällä Tübingenissä, sitä suurempaa kunnioitusta ja luottamusta tunnen Beckiä kohtaan. Hän on mielestäni mies, jolla on maailmanhistoriallinen merkitys, hän on pylväs taistelevassa seurakunnassa maan päällä. Hänellä on ollut käsissään kaikki välikappaleet esiintyäkseen uskonpuhdistajana, mutta hän ei ole antanut sydämensä eikä ystäväinsä häikäistä itseään. Uskollisesti hän on pitänyt kiinni Jumalan sanasta ja Jumalan tahdosta: ja yksistään työskennellyt sillä paikalla, johon hänet on asetettu. Olen tullut tuntemaan hänen syvän kieltämyksensä; jos jollakin toisella olisi edes kymmenesosa hänen tietoaan, mikä kauhea mahtaja hän luulisikaan olevansa. — Olen tullut vakuutetuksi siitäkin, että hän myöskin vanhurskauttamisoppiin nähden uskollisesti noudattaa Jumalan sanaa. Kristus on *hänen kristinuskonsa periaate*, totta kyllä ei niin että Kristus-nimi aina olisi hänen huulillaan, mutta niin että se näyttäytyy hänen sekä tietopuolisissa että käytännöllisissä esityksissään. Voin myöskin sanoa omasta kokemuksestani: en koskaan ole niin syvästi käsittänyt kristinuskon olemusta, enkä koskaan oppinut niin tuntemaan Kristusta ainoana välittäjänä kuin tällä ajalla, jolla olen seurustellut Beckin kanssa. Usein olen kuullut hänen sanovan: 'Pysyvä elämänyhteys Kristuksen kanssa, pysyminen ja kasvaminen Kristuksessa on kaiken ehto alusta loppuun saakka'. Tiedän hyvin mitä olen hänelle velkaa. Lähinnä Jumalaa ja vaimovainajaani on minun kiittäminen häntä kaikesta siitä hyvästä, mikä minussa saattaa olla. Ei hän ole irroittanut minua lahkolaisuuden pauloista: olin jo ennenkuin opin häntä tuntemaan niin erilläni puolue-elämästä, että puoluekieliset ihmiset vaivoin olisivat voineet kärsiä minua. Mutta vaara oli, että lankeaisin toiselle puolelle, uudenaikaiseen kirkolliseen harrastukseen. En tiedä kuinka kauas olisin voinut mennä ennenkuin olisin alkanut epäillä, mutta luullakseni en olisi pysähtynyt ennenkuin olisin tullut viisaaksi vahingosta. Oikealla hetkellä tulin Tübingeniin: Beck on pelastanut minut monesta vaarasta, vahingosta ja tuskasta. Herra on ollut hyvä paimeneni matkalla; niin, kaikki Herran tiet minuun nähden ovat hyvyttä ja totuutta. Alan perehtyä niihin. Näen että voin löytää ja saavuttaa jotain parempaa kuin olen menettänyt, ja että menetetty oli menetettävä, jotta saavuttaisin paremman. Sen vuoksi on minulla hetkiä, jolloin voin kiittää Jumalaa kaikesta hänen ankaruudestaan minua kohtaan. Ne, jotka Jumala on ottanut minulta pois, hyödyttävät minua enemmän siellä, missä nyt ovat, kuin jos he ruumiillisesti olisivat luonani. Rakkausside, joka yhdisti heidät ja minut toisiimme, ei ole katkaistu heidän poismenonsa kautta; mutta side, joka kiinnitti minut maahan, on heikontunut. Kuitenkin on minun vielä paljosta kieltäydyttävä. Vielä on maailmalla liittymäkohtia sydämessäni." —

Niinkuin jo mainittiin oli Essen kirjeessään myöskin kertonut pappeinkokouksesta hänen luonaan Ylihärmän pappilassa, jossa saapuville tulleet — Fredr. Östring, F. O. Durchman, J. W. Durchman, A. W. Ingman, Wilh. Ingman, N. R. Lagus, S. U. Gallenius ja E. W. Snellman — olivat julkilausuneet ja tunnustaneet ne puutteet ja erehdykset, joihin he herännäisyysliikkeeseen liittyneinä olivat huomanneet itsensä ja heränneet yleensä syypäiksi. Kokouksessa esiintyneet mielipiteet tulivat tunnetuksi 13 p:nä huhtik. 1852 päivätyyn kirjeen kautta, missä C. G. von Essen on lyhyesti tehnyt selkoa kokouksen keskusteluista [Itse kokous pidettiin ainakin viikkoa ennen 13 päivää huhtik., sillä Kihlman mainitsee Essenin hänelle osoittaman kirjeen, jossa siitä puhuttiin, olleen 6 p:ltä s.k. — Kirje (Bergrothille ja Törnuddille) on suomennettuna painettu Herännäisyyden historiassa III s. 411 ss., mutta samassa paikassa annetaan siitä vähän erehdyttäviä tietoja. Essenin kirje näet ei todista oikeaksi *Rosendalin* sanoja: "Tilaisuudessa laadittiin jonkunlainen pöytäkirja, joka sitten kirjeen muodossa lähetettiin etäällä asuvien samanmielisten virkaveljien tarkastettavaksi ja hyväksyttäväksi", eikä myöskään mainitse mitään "pöytäkirjan allekirjoittamisesta". Kirjeen alussa sanotaan vain: "Alldenstund — — — I önskat få del af förhandlingarna, vill jag nu i korthet lemnå Eder en liten redogörelse", ja lopussa: "Emedan äfven Grönberg begärt höra om vårt sammanträde — — — villen I vid första tillfälle ge honom del här af d.v.s. afsända hela detta protokoll till honom. Roligt att framdeles få höra Edra tankar om våra förhandlingar." Ilmeistä on että sanat "koko tämä pöytäkirja" tarkoittavat ainoastaan Essenin omaa kirjettä; jos varsinainen, allekirjoitettu pöytäkirja olisi ollut olemassa, olisi hän tuskin käyttänyt tätä lausetapaa. — Olemme tehneet nämä muistutukset ei senvuoksi, että epäilisimme Essenin yleensä oikein selostaneen kokouksen keskusteluita, vaan sen vuoksi, että Rosendal on antanut kokoukselle niin sanoaksemme virallisen leiman, joka sillä ei näy lainkaan olleen. Näkyy kyllä Essenin kirjeestäkin, ettei sen pohjana ollut olemassa mitään tarkistettua pöytäkirjaa. Epäiltävää on myöskin, olivatko papit kokoontuneet "suunnittelemaan ohjelmaa tulevalle toiminnalleen". Essen ei mainitse siitä sanaakaan

eikä hän Kihlmanillekaan, niinkuin tämä erittäin huomauttaa, kertonut "mitä olivat päättäneet siitä kuinka aikoivat suhtautua edelliseen harrastukseensa". Nähtävästi kokoontuneet eivät muuta tarkoittaneet kuin yksinkertaisesti päästä selville omasta kannastaan herännäisyyteen ja sen oppiin nähden.] F. H. Bergrothille ja A. O. Törnuddille, jotka olivat kokoukseen lähettäneet kirjallisen lausuntonsa. Ajan tavan mukaan kirje jäljennettiin, ja leviten siten laajalle vaikutti se kai tuntuvasti siihen hajaannukseen heränneitten piireissä, joka edellisenä vuonna oli jo tosiasiaksi tullut. Tässä on siitä muutama sana lausuttava kahdesta eri syystä, ensiksi sentähden, että Kihlman oli yksimielinen kokouksen kanssa, toiseksi senvuoksi, että Rosendal selittää siinä lausuttujen mielipiteiden perustuvan Beckin oppiin ja katsantotapaan, jotka Kihlman muka kirjeillään oli tehnyt Suomessakin tunnetuiksi.

Vaikka onkin totta, että Beck Kihlmanin välityksellä on saanut ystäviä ja kannattajia Suomessa, on Rosendalin selitys kuitenkin kerrassaan harhaan vievä ja sitä oudompi kuin kirjeen lopussa suoriin sanoin ilmaistaan, miten siinä esitetyt mielipiteet oikeastaan olivat syntyneet. "Olimme jokainen omalla tahollaan tulleet samoihin johtopäätöksiin", siinä lausutaan, "ja moni tunnusti jo kauan salaa hautoneensa samoja ajatuksia, mutta ei uskaltaneensa niitä ilmaista uhkaavan pannaanjulistuksen tähden." Että nämä sanat ovat totuuden mukaisia, sen todistaa edellinen esityksemme Kihlmanista, joka totta kyllä ei ollut kokouksessa läsnä, mutta joka kotona ja ulkomaillakin oli elänyt mitä lähimmässä henkisessä yhteydessä sen pappisryhmän kanssa, jonka mielipiteet kirje ilmaisee. Ja näkyyhän siitä mitä hänestä on kerrottu, että häntä ei ainoastaan Saksassa taikka Ruotsissa vaan jo kotimaassakin, aikoja ennen matkalle lähtöä, vaivasivat ja tuskastuttivat aivan samat seikat, jotka samaisessa kirjeessä ilmituodaan. Tarpeetonta on ruveta osoittamaan, milloin ja missä hän valittaa sitä tai viittaa siihen, että heränneiden kesken ihmissana oli astunut Jumalan sanan sijaan, että pyhitysoppi oli jäänyt syrjään ja että vanhurskauttamisoppi oli puutteellinen, joten pysyvä sielun rauha jäi tuntemattomaksi, että elettiin laholaisuudessa eli puolueellisuudessa, jossa puoluelaisen puolustamista katsottiin totuutta tärkeämmäksi j.n.e. — se on tarpeetonta, sillä nämä ja samanlaatuiset valitukset uudistuvat tavan takaa. Nämä tyytymättömyyden ja levottomuuden aiheet nehän juuri ajoivatkin Kihlmanin ulkomaille, jopa voimakkaammin kuin heikontunut ruumiillinen terveys. Mutta vaikka hän oli ainoa, joka lähti niin kaukaa etsimään parannusta, ei hän ollut ainoa, joka parannusta kaipasi. Selvää on, että monessa asui sama tyytymättömyys ja rauhattomuus, samoista syistä aiheutunut. Sen osottaa Ylihärmän kokous. Kihlman oli vain yksi niitä, jotka olivat kauan "hautoneet samoja ajatuksia", ja senvuoksi hänen tunnustuksensa tarjoavat muutakin Essenin kirjeen ymmärtämiseksi. Rosendal sanoo siinä ilmestyvän surkuteltavan "vikoilemis- ja tuomitsemishalun". Tästä väitteestä päättäen herännäisyyden historioitsija joko on hämmästyttävän heikko sielutieteellisessä erittelyssä taikka ummistaa tahallaan silmänsä. Koska näet papit Ylihärmän pappilassa, sanallakaan viittailematta siihen, että olivat toisia paremmat, tuomitsivat *itseään* samalla kuin muita heränneitä, on mahdotonta olettaa heidän noudattaneen "vikoilemishalua" s.o. etsimällä etsineen vikoja viattomissa. Sille, joka ei voi kuvitella mitkä tunteet täyttivät näiden pappien sydämet, Kihlmanin kirjeet ilmaisevat, että ne olivat rauhattomuuden, surun, tuskan ja nöyryydyksen tunteet, siitä johtuvat, että he olivat huomanneet joutuneensa harhaan, menettäneensä sen pohjan, jota olivat pitäneet ehdottomasti varmana, ja luottamuksen niihin, joita ennen olivat johtajinaan kunnioittaneet. Kuinka Kihlman käsitti kokouksen mielialan ilmenee erikoisesti seuraavista sanoista: "Teidän kokouksenne oli ilahduttava; varsinkin riemuitsin siitä, että Östring oli mukana ja yhtyi Teihin toisiin. Olin epä tietoinen häneen nähden. Mitä korkeammalla on seisonut, sitä syvempi on nöyryytys oleva, mutta *jos alistuu semmoiseen nöyryytykseen, todistaa se että rakastaa totuutta*." [Sanat ovat tekijän alleviivaamat. — Eräessä myöhemmässä kirjeessä tulee myöskin näkyviin, miten hajaannus ja sen alkusyy vaikuttivat Kihlmaniin. Essen oli kertonut tavanneensa arkkipiispan, ja sen johdosta Kihlman kirjoittaa: "Oli sangen mielenkiintoista kuulla kohtauksestanne arkkipiispan kanssa. On sentään hyvä, että meille vielä osoitetaan kunnioitusta. Olen peljännyt, että kaikki ihmiset, joilla on ankaran siveelliset periaatteet, ylenkatsoisivat meitä. Ainakin me joissakin määrin ansaitsisimme sitä. Mutta kenties Herra säästää meitä, kun teemme parannusta. — — — Oli niin ja näin että annoit arkkipiispan lukea kirjeeni Malmbergille. Muistaakseni viittasin siinä juomiseemmekin. Siitä saattoi arkkipiispa ehkä luulla, että mekin olemme irstailleet. Niin kauas emme kuitenkaan menneet; luonnollinen jumalanpelkomme ja kunnollisuutemme (ärbarhet) nousivat sitä vastaan, vaikka periaatteet olivat semmoisia, että helposti olisi voinut niin käydä. Viittasin kuitenkin tähän kirjeessä, jotta en panisi kaikkea syytä hänen päällensä, ja niin taivuttaisin hänet parannukseen. Mutta sinä olet luultavasti selittänyt asiani" —] Ei siinä kokouksessa ollut rahtuakaan sitä omakylläisyyttä, joka on vikoilemisen edellytys; se mikä pakottaa ihmisen syyttämään ja tuomitsemaan itseään on yksistään *totuuden henki*. Ettei Beckin oppi voinut vaikuttaa kokouksessa esitettyjen mielipiteitten syntyyn, on selvää siitä yksinkertaisesta syystä, että Kihlman ennen kokousta oli ennättänyt antaa hyvin vähän tietoja opettajastaan ja hänen suunnastaan, eikä se vähä vielä ollut tullut monenkaan tietoon saatikka yhteen ainoankaan uudistavasti vaikuttanut. Toinen asia on, että Kihlman ja hänen ystävänsä sittemmin huomasivat saavansa Beckiltä tukea mielipiteilleen. He olivat jo, ennenkuin mitään tiesivät Beckistä, osaksi kääntymässä samaan suuntaan, ja merkille pantavaa on, että se, mikä ensiksi veti Kihlmania Tübingeniin, oli sanoma, että Beckin teologia yksinomaisesti perustui raamattuun ja oli siitä ammennettu, toisin sanoen, että tämä oli toteuttanut sen ajatuksen, joka Kihlmanilla oli jo kotona, nimittäin että hänen oli antauduttava raamatun tutkimiseen käsittääkseen sen totuudet yhtenä

järjestelmänä. [Osoittaakseen etteivät kuitenkaan kaikki vielä luottaneet Beckin oppiin siteeraa *Rosendal* (III, s. 419) erään kohdan muutamasta Hilda Bergrothin kirjeestä äidilleen, missä hän valittaa, että, "Beck on kääntänyt Kihlmanin pois yksinkertaiselta tieltä". Erehtymättä olisi hän voinut sanoa, että *kaikki* Kihlmanin ystävät vastaiseksi olivat samaa mieltä kuin hänen kälynsä. Että niin oli laita, tulee seuraava kertomuksemme täydellisesti todistamaan.]

Ottakaamme tähän vihdoin Kihlmanin loppusanat Essenille: "Väittelyllä ei saavuteta mitään; mutta se, joka on totuudesta, voitetaan totuudella. *Meidän tulee vain pitää tärkeänä, että meillä on puhdas totuus ja että annamme sen kaikessa johtaa itseämme.* — Noudattaa Jumalan tahtoa on ylenkatsottu toimi (ett föraktadt göromål), mutta *se* ratkaisee Jumalan luona, *ei mikään muu.* — Älä ole levoton sen vuoksi, että meitä on ruvettu pitämään lahkona (kommit att gälla för en sect)! Koska se kuitenkin on totta, on parempi, että lasta nimitetään oikealla nimellään. Minusta tuntuu kuin olisi sovinto entisyytemme kanssa yhä mahdollisempi. Suokoon Jumala, että aavistukseni ei olisi tosi. Tahtoisin mielelläni elää rauhassa ja sovussa kaikkien ihmisten kanssa. Mutta jos puolustetaan sitä, mikä selvästi ei ole Jumalasta vaan ihmisistä, ja tahdotaan tehdä sitä joksikin kristinuskolle oleelliseksi, niin en voi pitää rauhaa." —

Mitä tulee mainittuun kirjeeseen Ingmanille, otan siitä vain seuraavat rivit, jotka yhdessä alempana luettavien kirjeotteiden kanssa todistavat, kuinka vähän Beck aluksi sai tunnustusta niiltäkään, jotka kuitenkin välittömästi olivat saaneet tietoja hänestä: "Kiitän Sinua varoituksestasi Beckin suhteen. Tiedän, että se tuli hyväätarkoittavasta sydäimestä. Sinä et voinut oikein arvostella häntä siitä vähästä, mitä olet häneltä nähnyt. Olin ensin aikonut viipyä Tübingenissä ainoastaan 3 viikkoa, mutta mitä enemmän aikaa kului sitä selvemmin huomasin, etten vielä tuntenut häntä. Nyt olen ollut täällä neljä kuukautta, ja vaikka kuuntelen häntä joka päivä, tapaan kuitenkin aina uusia syvyyksiä. Tullessani Tübingeniin tunsin salaista vastenmielisyyttä häntä kohtaan. Varsinkin ensi ajat olivat nöyryyttäviä. Olen paljon taistellut: toisinaan olen suuttunut, kun en ole ymmärtänyt häntä, toisinaan tullut epäluuloiseksi. Mutta aina olen tullut pidätetyksi langettamasta hylkäävää arvostelua häntä kohtaan. En pääse omastatunnostani: hän on osoittautunut totuuden julistajaksi. Ei kukaan ole niin lyönyt maahan paraimpia tekojani ja ajatuksiani kuin hän, ilman että hän on sitä tarkottanut. — Beck on sinun hänestä laatimasi kuvan suora vastakohta." — Kihlman oli kälyänsä varten kääntänyt yhden Beckin saarnan, mutta kirjeensä ohella hän nyt lähetti sen ensiksi Ingmanille. [Kihlmanin paperien joukossa on useita hänen ruotsintamia Beckin saarnoja, mutta vaikka kirjeistä näkyy, että hän pyysi ystäviltaan takaisin ne, jotka hän lähetti heille Saksasta, on mahdotonta tietää, mitkä hän kulloinkin sille tai sille toimitti. —]

Kesäkuun 13 p:nä Kihlman kirjoittaa äidilleen, että kesä oli jo aikoja sitte täysin kehittynyt; kohta helluntain jälkeen oli hän syönyt kypsiä kirsimarjoja. Edelleen hän kertoo muuttaneensa hotellista Printz Carl yksityiseen taloon. "Minulla on pieni sievä huone, jossa on kaksi akkunaa ja erityinen vuodekomero. Kapea, matala Neckar-virta juoksee akkunani ulkopuolella. Jos noudatettaisiin meidän käsitys- ja lause tapaamme, olisi sanottava, että minä asun navetan ylisillä, sillä lehmät asuvat alakerrassa [samoin kuin oli laita hotellissakin]. Se on yleinen tapa täällä — ja kadulla on tunkio. Minun on vaikea tyytyä tämmöiseen siivottomuuteen."

Samassa kirjeessä Kihlman mainitsee, että rovasti Heikel omasta ja arkkipiispankin puolesta oli kehottanut häntä hakemaan teologian lehtorinvirkaa Vaasassa, tietenkin antamatta mitään lupausta tulokseen nähden. Odottaessa rovestin kirjettä oli hän koettanut vähin suunnitella opinnäytteiksi tarpeellisia teesejä, mutta huomannut, että hänen teologiset harrastuksensa siitä kärsivät. Sentähden hän nyt kaikella mahdollisella kohteliaisuudella oli vastannut, että hän luopuisi koko tuumasta, jos opinnäyte, niinkuin oli määrätty, oli suoritettava syyskuun kuluessa — hän tahtoi näet olla vapaa lokakuun 1 p:ään, mutta jos voitaisiin siten järjestää asiat, että hänellä vielä tämän päivän jälkeen olisi aikaa valmistautua, niin hän mielellään noudattaisi kehotusta. Heinäkuulla Heikel ilmoitti, että Kihlmanilla todellakin lokakuun alusta vielä olisi aikaa. Alempana nähdään, ettei asiasta sittenkään tullut mitään.

Tämän äidille lähettämänsä kirjeen jälkeen Kihlman kuuden viikon aikana kirjoitti vain kaksi kirjettä kotimaahan, toisen Favorinille (4/7), toisen Essenille (19/7), ja ovat molemmat valitettavasti hävinneet. Myöhemmistä kirjeistä saamme tietää, että hän sydänkesällä ahkerasti teki työtä ja että päivät sentähden kuluivat nopeasti. Eikä se oudostuta meitä, kun ajatteleme, että Tübingenissä-olo lähenei loppuansa. Samalta ajalta on almanakkaan merkittynä kolme pientä virkistysretkeä: kesäkuun 17 p:nä "matkustin Weiliin", 29 p:nä "kävelin Reutlingeniin", heinäkuun 11 p:nä "edestakaisin Balingenissa."

Elokuun 1 p:nä Kihlman kirjoitti viimeisen kirjeen Antero Ingmanille, vastauksen saamaansa kolmeen kirjeeseen. Vaikka nämä kirjeet ovat kadonneet, huomaa vastauksesta, että nekin olivat sisältäneet muistutuksia ja varoituksia. Kaikesta huomaa, että Kihlmanin lähimmätkin ystävät — Essen kenties

toisia vähemmän — epäluuloisesti katselivat ja pelkäsivät sitä vaikutusta, jonka alaiseksi hän Saksassa oli tullut. Varsinkin näyttää heidän mielestään Beck olleen vaarallinen mies, omansa johtamaan heidän nuorta ystäväänsä harhateille. Syytä epäluuloon saivat he milloin mistäkin väärinkäsitetystä lauseesta Kihlmanin kirjeissä, jota paitsi merkille on pantava, että Beckin teokset vielä olivat heille tuntemattomia, vaikka Kihlman kyllä oli lähettänyt luettelon niistä (milloin? on mahdoton sanoa, sillä se on kirjoitettu irtonaiselle lehdelle, jossa ei ole päivämäärää; kumminkin verraten myöhään, siitä päättäen, että muutamat muistutukset osoittavat hänen itse jo lukeneen tärkeimmät). Tätä sekä Kihlmanin kantaa yleensä valaisee kirje Ingmanille.

"Sinäkin, Brutukseni, olet peloissasi minun suhteeni. En tahdo tuhlata monta sanaa itsepuolustukseeni. Mutta minä kysyn Sinulta: voitko *todella* uskoa, että minä useita vuosia kärsittyäni ihmisorjuuden ikeen alla haluaisin nyt kohta kumartua sen alle? taikka pakottaa muita sen alle? Voitko uskoa sitä?" — — Edelleen: missä ovat 'ne mahtavat nuhteet ja muistutukset', jotka olen antanut? — "En tahdo, että minua säästetään, en pyydä suopeutta, vaan ainoastaan oikeutta. Lue kirjeeni Teille; en koskaan kirjoita alustelmaa, enkä tarkoin tiedä mitä olen kirjoittanut, mutta tiedän, etteivät kirjeeni voi ilmaista muuta kuin mitä minulla on sisässani. Katso mikä henki niistä puhuu, esiintyykö niissä maallisiin takertunut sielu vai tarkoitetaanko ijäisyyttä?" — — Ja "mistä syystä luulet Sinä, että minä vapaaehtoisesti luovun virasta, johon minulla on mitä suurin taipumus? [Arvattavasti oli häntä moitittu siitä, että hän ei innokkaammin pyrkinyt lehtoriksi.] Ja niin, vaikka toiveet näyttävät lupaavilta? Mikä antaa minulle voimaa uhrata rakkaintakin? Tekisinkö niin, jos katseeni kohdistuisi näihin maallisiin, saadakseni *täällä* merkitystä, asettuakseni *täällä* puoluemiehenä toisia puoluemiehiä vastaan?"

Mitä Beckiin tulee, oli hän vaarallinen sen vuoksi, että hän muka oli antiluterilainen, anti-pietisti ja epäkirkollinen. Kihlman ottaa nyt selittääkseen, missä mielessä näitä mainesanoja voitiin hänestä käyttää. Beck ei suinkaan ollut Luteruksen vastustaja, vaan päin vastoin kunnioitti häntä suuresti. Itsekin hän rakennukseksi luki Luteruksen postillaa ja oli kehottanut Kihlmania tekemään samoin. Kotihartaushetkinä hän käytti Pfaffin (oikea vanha luterilainen), Bengelin ja Roosin kirjoja. "Roosin kotihartaus- ja rukouskirjaa on hän usein käyttänyt kodissaan minun läsnäollessani, ja juuri se herätti minussa heti alussa rakkautta ja luottamusta häneen, sillä joku aika ennenkuin lähdin Suomesta olin itsekin kodissani käyttänyt samoja kirjoja." — Beckin "antiluterilaisuus" tarkoitti vallalla olevaa valheluterilaisuutta. "Tämä valheluterilaisuus eroaa alkuperäisestä luterilaisuudesta oleellisesti siinä, että kun jälkimäinen teki pyhän raamatun elämänperiaatteekseen, ei valheluterilaisuuden mielestä vielä ole mitään sanottu, jos sanoo tahtovansa pitää kiinni Jumalan sanasta; tulee näet myöskin nojata Concordiakirjaan ja edelleen luterilaisen teologian skolastiseen muodostukseen, semmoisena, miksi se on kehittynyt 17:nnessä vuosisadalla. Tämä valheluterilaisuus on aiheutunut katolilaisuuden uudesta virkoamisesta sekä luultavasti myöskin unionistisista vainoista Preussissa." — Valheluterilaiset eivät kärsineet Beckiä alkuperäisenä luterilaisena, ja samoin oli hän vastenmielinen uudenaikaisille pietisteille, syystä että oli oikea *speneriläinen pietisti*. Uudenaikainen pietismi Saksassa oli näet niinkuin suomalainen herännäisyys speneriläisen vastakohta. "Beck rakastaa Speneriä ja pitää häntä suurella arvossa." — Niin myös mitä kirkollisuuteen tulee. "Jos kirkkoa pidetään samana asiana kuin valtiokristinuskoa eli valtiokirkkoa, silloin on Beck kyllä epäkirkollinen. Mutta jos sillä ymmärretään samaa kuin tunnustuskirjat tarkoittavat nimityksellä congregatio sanctorum (pyhien seurakunta), silloin tahdon nähdä, ken on enemmän kirkollinen kuin hän. — Beck ei puhu paljon kirkosta, mutta missä hän vain tapaa vakavaa mieltä ja harrastusta, totuuden rakkautta, siinä hän käyttäytyy kirkon oikeana poikana. Niinkuin isä ja ystävä on hän huolehtinut minusta, kutsunut minut jokapäiväiseksi vieraakseen kotiinsa, ja jos minä jonakin päivänä olen poissa, tulee hän luokseni. Ei hän kuitenkaan tarvitse minua. Hän voisi kyllä saada parempaa seuraa. Mutta miksi hän ei halveksi minua? Olen vakuutettu siitä, että ainoa syy on se, että hän on huomannut minussa vilpittömyyden totuuden harrastusta. Mutta miten on Beckillä aikaa minuakin varten? Sitä ei stuttgartilaisilla ollut, ja Beckillä on sentään enemmän työtä. Se johtuu siitä, että hän ei ole ottanut hoitaakseen mitään ylimääräisiä toimia. Hän täyttää vain velvollisuutensa. Valmistautuu tunnollisesti luentoihinsa ja saarnoihinsa; muun ajan hän käyttää terveytensä, kotinsa ja niiden hyväksi, jotka kysyvät häneltä neuvoa ja opetusta. Nyt, kun muuan lakitieteen professori, hänen uskottu ystävänsä, on jättänyt Tübingenin, hän seurustelee ainoastaan erään köyhäinhuoneen tarkastajan ja erään värjärin kanssa. Repetentit, jotka tahtovat säilyttää itsenäisyytensä eivätkä arvele voivansa olla Beckiin muussa suhteessa kuin oppilassuhteessa, käyvät vain silloin tällöin hänen luonaan. Virkatoveriensä kanssa hän seurustelee ainoastaan milloin virka vaatii. Tätä en mainitse todistaakseni hänen puhdasoppisuuttaan, vaan ainoastaan hänen kirkollisuuttaan. Missä hän tapaa henkilön, jota hän Jumalan sanan mukaan voi pitää Kristuksen jäsenenä taikka mieluummin jonkun, joka on totuudesta, hänen kanssaan hän seurustelee, huolimatta siitä, miten halpana ja ylenkatsottuna hän onkaan maailmassa." — — — Mutta Ingman näytti pitävän kirkkoa samana kuin luterilaisuus. Sitä ei Kihlman myöntänyt oikeaksi, sillä todellisuudessa ja Jumalan kannalta katsoen saattoi korkeintaan sanoa, että luterilaisissa seurakunnissamme ainoastaan sangen pieni vähemmistö kuului Kristuksen kirkkoon; mutta semmoinen vähemmistö oli myöskin olemassa muissa kirkoissa, katolilaisissa ja reformeeratussa. —

"Mutta kenties et tahdokaan puhua kirkosta semmoisena kuin se todellisuudessa on olemassa, vaan ainoastaan sen tunnustuksesta. Siitä sanot, että se pysyy ijäti. Jos siitä luovutaan, niin olemme aavalla merellä ilman peräsintä ja ilman purjeita, irtimurrettuina Herran pyhien todistajien ihanasta veljesseppelystä." — "Onko tämä vakava mielipiteesi?" kysyy Kihlman. Hänen mielestään oli se liioittelua, sillä ainoastaan Jumalan sanalla on se lupaus, että se pysyy ijankaikkisesti. — "Älä ymmärrä minua väärin: en minä tahdo poistaa tunnustuskirjoja, eivät ne ole minun tielläni. Mutta minusta ei ole ollenkaan tarpeen ensin tutkia niitä ymmärtääkseen raamattua. Jos arvelee olevansa ilman peräsintä tullessaan raamattuun ilman tunnustuskirjoja, niin tietää se, että Jumalan sanan on mukautuminen valmiiden dogmien mukaan. Jos Luterus olisi ajatellut niin, ei hän koskaan olisi astunut luostarikammioistaan."

"Minä olen myöskin ollut tunnustuskirjojen innokas puolustaja, mutta viime aikoina en ole enää voinut olla oikein tyytyväinen yhteen ja toiseen kohtaan taikka yleensä luterilaiseen teologiaan. Varsinkin oli sakramenttioppi minulle salaperäinen ('ett mysterium'). Kun Hedberg esiintyi julistamalla käsityksensä kasteesta, olin minä neuvoton. Jos ihminen todella kasteessa syntyy uudestaan, niin mitä hyötyä on vaatia uudestasytymistä, niinkuin me olemme tehneet. Ja kuitenkin osoittaa kokemus, että meidän, vaikka olemmekin kastetuita, täytyy tulla uusiksi ihmisiksi. Tämä kysymys on paljon vaivannut minua. Samoin ehtoollisoppi. Se on niin välittämätön. En ole koskaan voinut päästä selville siitä, miksi olen mennyt Herran ehtoolliselle. Ei ole muuta syytä kuin Kristuksen käsky, mutta täytyy kuitenkin olla joku syy, jonka vuoksi Kristus on niin käskenyt. Sitä en löytänyt luterilaisuudessa. Toinen seikka, joka varsinkin vaimoni kuoleman jälkeen alkoi ahdistaa minua, oli parannusta, uskoa, kääntymystä, uudestasytymistä koskevien määritysten epävarmuus. Toinen opettaa niin, toinen näin. Mutta mikä on totuus? Miten moni ihminen joutuukaan tappiolle juuri puuttuvan tiedon vuoksi. Ja kuinka tietää, onko kääntynyt, onko uudestasytynyt, jolle tiedä mitä sillä ymmärretään taikka oikeammin mitä Jumala sillä ymmärtää. Tunnustuskirjat sekottavat kaikki yhteen katumukseen ja uskoon. — Stuttgartissa minua loukkasi oppi perisyntistä, joka luterilaisen opin mukaan on tuomittava. Siis ovat vastasyntyneet lapset perisyntinsä tähden tuomittavat. Eiväthän he kuitenkaan itse ole syypäät siihen, että heissä on perisynti; kuinka on sopusoinnussa Jumalan oikeuden kanssa tuomita joku, joka ei omasta puolestaan ole mitenkään ansainnut rangaistusta? Nämä ynnä muut vaikeudet ovat estäneet minua ihailemasta tunnustuskirjoja. Ja minä olen iloinen, että olen pysynyt suorana itseäni kohtaan pyytämättä vapautua vaikeuksista harhaluulon (illusion) kautta. Sen vuoksi toivon nyt tulevani oikeaan ratkaisuun. — Ethän Sinäkään voi, jos tahdot olla rehellinen itseäsi kohtaan, kieltää, että semmoisia pulmia on olemassa. Ja jos kerran myönnet sen, niin ajattelen, että Sinä kuitenkin vastaiseksi käännyt Jumalan ja Jumalan sanan sekä tunnollisten eksegeettien (niinkuin Bengel ja Roos) puoleen saadaksesi vastausta siihen, johon eivät tunnustuskirjat vastaa. Mutta jos Sinä kerran tunkeudut Jumalan sanaan, niin sen aarteet hämmästyttävät sinua. Eikä Sinun ylistyksesi enää tarkoita tunnustuskirjoja (joita et silti hylkää taikka ylenkatso), vaan Jumalan sanaa, sillä sydämesi on täynnä sen ihanuutta. Ja silloin ajattelen minä, että ollaan oikeita luterilaisia, vai miten? Semmoiseksi luterilaiseksi koetan minä tulla, ja minä tyydyn siihen niin hyvin, että toivoisin Sinulle samaa. En epäile, että olet tuleva yksimieliseksi minun kanssani, mutta niin kauan kuin pidät tunnustuskirjoja korkeimpana totuutena, täytyy Sinun olla epäluuloinen sitä kohtaan, joka luulottelee tietävänsä vielä parempaa." — Vaikkei Kihlman kirjeessään sitä lausukaan, todistaa se kuitenkin, että hän oli saavuttanut matkansa päämäärän. Ei niin, että hän olisi saanut ratkaisevan vastauksen kaikkiin niihin kysymyksiin, jotka hänen lähtiessään häiritsivät hänen rauhaansa, ja luonut valmiiksi teologisen järjestelmänsä, mutta kumminkin oli hän löytänyt vakavan pohjan, millä seisoa, selvän suunnan, mihin pyrkiä. Onhan hänen äänensä kerrassaan muuttunut, verrattuna siihen vaikeroivaan, joka leimasi hänen kirjeensä Tukholmasta ja Stuttgartista. Järkyttävät kokemukset, jotka häntä ennen tuskastuttivat, ovat vetäytyneet taustalle, hänen mielensä on tyyntynyt, ja vaatimatta mitään erikoista hyvää maalliselta eläältä elää hän vakaumuksensa turvissa ja tietoisena siitä, mistä hän on aina saava raitista vettä hengellisen elämänsä ylläpitämiseksi ja kehittämiseksi, valmis palaamaan kotimaahansa ja vastaanottamaan mitä Jumala siellä on hänelle tarjoava.

* * * * *

Etelä-Saksassa Kihlman oli toivonut saavansa nauttia lämmintä, ja hän näyttää saaneenkin sitä tarpeeksi heinä- ja elokuulla. Äidilleen hän kertoo, että lämpömittari osotti +29° R., ja oli hän sentähden luopunut papinpuvustaan ja pukeutunut "mylläriksi", joka kai merkitsee, että hän oli hankkinut itselleen valkoisen puvun mustan sijaan.

Mitä kauemmin Kihlman viipyi Tübingenissä, sitä enemmän supistui häneltä mahdollisuus nähdä etelämpiä maita, jota hän talvella oli ajatellut. Kumminkin hän pikimmittain pistäytyi Sveitsiin. Elokuun 19 p:nä hän näet rautateitse matkusti Friedrichshafeniin Bodenjärven rannalla, 20 p:nä laivalla yli järven Rorschachiin ja sieltä jalan St. Gallenin kautta Teuffeniin. Käytyään 21 p:nä koulunopettaja Lutzin luona hän i.p:llä käveli Appenzelliin, missä 22 p:nä, joka oli sunnuntai, kuuli kapusinilaismunkin saarnaavan, nousi sitte 5520 jalkaa korkealle Hohenkastenin vuorelle ja jäi sinne yöksi. Seuraavana päivänä hän vielä käveli Gaisiin, josta kääntyi paluumatkalle, ajaen St. Galleniin ja Rorschachiin; 24

p:nä hän jälleen oli Tübingenissä. Koko matka kesti siis vain 6 päivää. Sitä paitsi oli se siinä kohden onneton, että ilma oli huono: vettä satoi kaikki päivät, ja Hohenkastein oli paksun sumun peitossa; ainoastaan palatessaan hän Bodenjävellä näki ihanan päivänlaskun. "En kuitenkaan kadu tätä retkeä", Kihlman kirjoittaa äidilleen, "sillä sain sittenkin nähdä osan ihanaa maata. Reppu seljässä ja keppi kädessä kävelin minä aivan yksin paikasta paikkaan niinkuin vaeltava kisälli meillä. Siten oppii paremmin tuntemaan seutuja, ja jos vain ilma on kaunis, mieli reipas eikä rahoja puutu, niin ei helposti voi kuvitella mitään nautintorikkaampaa kuin semmoinen vaellus Jumalan vapaassa, ihanassa luonnossa." —

Vielä viipyi Kihlman kaksi viikkoa Tübingenissä ennenkuin oli valmis lähtemään. Hän syyttää siitä antikvaarisia kirjakauppoja, joista hän etsi ja osti mieluisia kirjoja. "Syyskuun 8 p:nä lähdin siis Tübingenistä, missä olin viettänyt 7 1/2 kuukautta", kirjoittaa hän (Wittenbergistä 20/9) äidilleen. "Ilolla ajattelen tätä aikaa, jonka olen hiljaisuudessa eläen saanut kokonaan käyttää omaksi hyödykseni, laskeakseni hyvän perustuksen aikaa ja ijäisyyttä varten. — Professori Beck ja hänen rouvansa saattoivat minua muutamia päiviä paluumatkalla. Syyskuun 9 p:nä matkustimme Stuttgartista Heilbronnin. Stuttgartissa jätin hyvästi sikäläisille tuttavilleni. Varsinkin oli se talo minulle rakas, missä olin asunut; minua ei kohdeltu vieraana vaan sukulaisena; 10 p:nä matkustimme höyrylaivalla Heilbronnista Heidelbergiin; 11 p:nä sieltä Darmstadtin rautatietä; 12 p:nä Frankfurt am Mainiin; 13 p:nä teimme huviretken hiljaiseen, vaatimattomaan Taunus-vuoriseutuun, illalla tulimme Mainziin; 14 p:nä ajoimme vaunuissa Rheinvirtaa pitkin Rüdeshelmiin, missä juodaan ihanaa, tulista viiniä. Kumpu sentään voisin tuoda Suomeenkin näitä Rheinin viinejä! Tekisi Sinullekin hyvää saada joka päivä juoda lasi jaloa puhdasta viiniä. Minä kävin eräässä viinikellarissakin ja maistelin erilaisia viinejä, niin että nyt olen olevinani vähän asiantuntija. 15 p:nä kuljimme höyrylaivalla Koblenziin, joten vielä kerran näin saman ihanan tien kuin viime syksynä; 16 p:nä tapahtui paluumatka Frankfurt am Mainiin. Tahdoin palata sinne matkustaakseni toista tietä kuin vuosi sitten. Aamulla 17 p:nä jätin Frankfurtin, erottuani prof. Beckistä ja hänen rouvastaan, jotka tähän saakka olivat seuranneet minua. Ero oli tuskallinen. Voimakas, nerokas mies itki niinkuin lapsi. Niin rakkaaksi olin minä, mitätön, halpa mies, tullut hänelle. Hänen ystävyytensä on minulle kalliimpi kuin lukuisien taitamattomien ylistykset. Ja minä mainitsen tämän Sinulle, ainoastaan Sinulle, syystä että on ilahduttavaa äidinsydämellesi kuulla, että kelpo, hurskas mies rakastaa lastasi. Olen näinä päivinä syvästi kaivannut häntä, jonka kanssa joka päivä seurustelin. Jälleen tunnen olevani niin yksin, yksin keskellä ihmisiä." —

Syyskuun 17 p:nä Kihlman tuli Eisenachiin; 18 p:nä hän kävi Wartburgissa, jota ympäröivä kaunis, erinomaisen viehättävä luonto hänestä ansaitsi enemmän huomiota kuin Luteruksen huone linnan sisällä; illalla hän saapui Halleen, missä tapasi prof. (Heinr. Ernst Ferd.) Guericken — "hän on yhtä pitkä ja laiha kuin hänen kirjansa, ja lopulta on epätietoista, mitä on ajatteleminen hänen kristillisestä elämästään" (Essenille); 19 p:nä Wittenbergiin, missä Kihlman kävi kaikkialla etsimässä Luteruksen muistoja: hänen muinoisessa kodissaan, jossa työhuone vielä on entisessä asussaan, kirkoissa, joissa hän tavallisesti saarnasi, haudalla y.m. Berliiniin Kihlman saapui 20 p:nä ja Hampuriin 22:nä sekä 23:nä Lyypekkiin. Sieltä hänen oli aikomus mennä Ystadiin, mutta — syystä että hän tuli Berlinistä, joka vähän ennen oli virallisesti julistettu koleraan saastuttamaksi, hänelle ei luvattu antaa terveystodistusta ennenkuin 7 päivän päästä! Silloin hän päätti matkustaa Tanskan kautta. Dilissansilla hän siis 24 p:nä Eutinin kautta saapui Kieliin. "Kävin meillä niin vähän kunnioitetun [rationalismin kiivaan vastustajan] Klaus Harmsin luona. Ukko on vanha, hyvin vanha [74-vuotias] ja sokea, mutta vielä voimakas ja hänellä on huumoria. Oli hauskaa nähdä ja kuulla häntä. Hänen viimeiset sanansa: 'Gott befohlen! Gott befohlen!' joita sanoessaan hän iloisesti pudisti kättäni, olivat sydämellisiä ja luottavaisia ikäänkuin hän olisi niissä julki lausunut pitkän elämänsä kokemuksen. Erikoista hartautta en hänessä huomannut." Kööpenhaminaan Kihlman tuli 26 p:nä, ja siellä ruotsalainen konsuli sanoi hänen saavan terveystodistuksen vasta kun oli ollut 10 päivää poissa Berlinistä! Ei ollut muuta neuvoa kuin odottaa!

Karanteeni viikko Kööpenhaminassa oli mitä ikävin. Eräänä päivänä Kihlman kyllä tapasi Limingan rovastin Aaron G. Borgin, mutta eivät he olleet saman hengen miehiä. Borg oli paluumatkalla Baierista, "jossa oli juonut vettä", ja oli nyt jo lähes viikon odottanut terveystodistusta. He kävivät yhdessä katsomassa marmoripalatsia (kirkkoa?), jota ei oltu jaksettu rakentaa valmiiksi ja joka sentähden nyt oli rauniona. "En voi kieltää, ettei ollut vähän yhtäläisyyttä palatsin ja Aaronin välillä", Kihlman kirjoittaa Essenille. — Samasta kirjeestä, joka nähtävästi oli matkan viimeinen (Kööpenhaminasta 2/10) Essenille, näkyy mitä Kihlman oli kirjoittanut ylempänä mainitussa, hävinneessä kirjeessä (19/7 1852). Hän oli näet ehdottanut, että koetettaisiin saada professori Beck Suomeen (yliopistoon, prof. A. A. Laurellin sijalle, joka oli kuollut 14/4 1852). Essen ei näy voineen hyväksyä ajatusta. Pahoittelematta Kihlman sen johdosta lausuu: "jos Sinä tuntisit Beckin niinkuin minä, niin olisi Sinulla, sen tiedän varmaan, sama kunnioitus ja rakkaus häntä kohtaan kuin minulla." —

Täältä Kihlman kirjoitti ensimmäisen kirjeensä prof. Beckille, "kalliille opettajalleen", ja alkoi hän sen ylistämällä onnellista Tübingenin aikaansa, rauhan aikaa, jolloin hän oli saanut tehdä työtä taistelematta kenenkään kanssa ja jolloin totuuden maito oli ollut hänen jokapäiväinen ravintonsa. Hän

tunnustaa, että Jumala oli matkalla antanut hänelle enemmän kuin hän lähtiessään kotoa oli ymmärtänyt rukoillakaan. Mutta toiselta puolen hän valittaa, että hän jo lyhyellä paluumatkallaan oli kokenut, miten paraimmatkin, vaikka tuntevatkin jumalalliset periaatteet, arvostelevat niitä inhimillisesti. Ei ainoatakaan hän ollut tavannut, josta olisi voinut varmuudella sanoa: tuolla on silmät auki. Jumalallisten periaatteiden johtopäätökset jätetään sikseen; sillä ei mitään pelätä niin paljon kuin "yksipuolisuutta". "Minulle on ollut tuskallista, että minun juuri nyt, kun en muuta harrasta kuin totuutta ilman puolueellisuutta, täytyy kuulla, että muka olen joutunut harhaan oikealta tieltä." Tämä vaikutelma näyttää Kihlmaniin jääneen etenkin erään kohtauksen jälkeen prof. Schmiedenin kanssa Wittenbergissä. Illalla hän oli kuullut professorin saarnaavan "sydämellisesti, sisään tunkevasti, rankaisevasti ja lohduttavasti", mutta kun hän seuraavana aamuna kävi hänen luonaan ja keskustelu m.m. oli kääntynyt sisälähetykseen, oli ajatustenvaihto käynyt vilkkaaksi, jopa väittelyntapaiseksi, ja Kihlman oli huomannut, että yksimielisyys oli mahdoton heidän välillään; vaikka he käyttivät samoja sanoja, olivat heidän käsityksensä Kristuksesta erilaiset. — Kirje päättyy sanoihin: "kunpa olisin Tübingenissä!"

* * * * *

Lokakuun 2 p:nä Kihlman vihdoon pääsi Juutinrauman yli Malmöhön, ja se oli onni. Tunti sen jälkeen alkoi näet orkaanintapainen myrsky, jommoista ei miesmuistiin oltu nähty Etelä-Ruotsissa ja joka aiheutti lukuisia haaksirikkoja. Malmöstä Kihlman lähti Lundiin tapaamaan sikäläisiä tuttaviam, ja lokakuun 5 p:nä hän saapui Tranåsiin, missä Ternström ystävällisesti vastaanotti hänet. Kaksi päivää siellä yhdessä luettiin ja keskusteltiin hengellisistä kysymyksistä, mutta, päinvastoin mitä odottanut oli, ei Kihlman Ternströmiltäkään saanut kuulla myötätuntoista hyväksymistä uusille mielipiteilleen. Lopputuloksena oli varoitus ja vakuutus, että hänen vaivansa oli ollut turha! Näin kertoo Kihlman Beckille kirjeessä, jonka hän kirjoitti tälle kotia tultuaan. — Jatkaakseen matkaa Tukholmaan Kihlman 7 p:nä ajoi Ystadiin, mutta myrskyn tähden oli laivojen kulku häiriintynyt, ja hän oli pakotettu jälleen viipymään puolineljättä vuorokautta kurjassa pikkukaupungissa. "Olen aivan onneton esteitteni vuoksi", hän valittaa äidilleen. "Kun kerran on huono onni, niin se vainooa kaikkialla." Lähtiessään Tranåsista oli Kihlman jättänyt Ternströmille muutamia Beckin saarnoja, ja luettuaan ne tuli tämä 11 p:nä varhain aamulla kaupunkiin pitääkseen seuraa yksinäiselle ystävälleen, jolta nyt halusi kuulla enemmän Beckistä. Kumminkin tuli ja lähti höyrylaiva samana päivänä, joten yhdessäolo kävi lyhyeksi. Matka Tukholmaan oli onnellinen, ja saapui Kihlman sinne 13 p:nä. Siellä häntä odotti koko pinkka vuoden vanhoja kirjeitä!

Tukholmassakin matkustajamme kävi tervehtimässä tuttaviaan, mikä oli sitä luonnollisempaa kuin hänen sielläkin täytyi lähes viikon odottaa Storfursten-laivaa, jolla vasta 19 p:nä pääsi lähtemään. Lokakuun 20 p:nä, siis oltuaan ulkomailla 14 kuukautta, Kihlman astui maihin Turussa.

* * * * *

Moninaiset esteet paluumatkalla merkitsivät paljon Kihlmanille. Lehtorinviran hakuaika oli näet kulunut umpeen kuusi päivää ennen hänen tuloansa, eikä asia ollut mitenkään autettavissa. "Jos olisin tiennyt sen, olisin ehkä jäänyt Saksaan talveksi." Kun ei missään ruotsinkielisessä seurakunnassa ollut vapaata paikkaa, tahtoi tuomiokapituli määrätä hänet johonkin suomalaiseen seutuun. Siihen Kihlman ei kuitenkaan, kielen vuoksi, suostunut, ja kun lääkäri arveli olevan vaarallista hänen terveydelleen ruveta saarnaamaan kylmässä kirkossa ennenkuin uudestaan oli tottunut ilmanalaamme, jäi tulokseksi, että hän pitkien mietiskelyjen jälkeen anoi virkavapauden pidennystä toukokuun 1 p:ään 1853. Vapaa aika oli edelleen käytettävä opintoihin — tullakseenko yliopistonopettajaksi? — sitä hän ei uskaltanut päättää.

Arkkipiispa ja tuomiokapitulin jäsenet kohtelivat Kihlmania hyvin ystävällisesti niinä yhdeksänä päivänä, jotka hän viipyi Turussa, mutta kun hän kävi ensinmainitun luona hyvästi jättämässä, alkoi korkea esimies kysellä häneltä hänen teologisia mielipiteitään. "Hän tahtoi välttämättömästi", Kihlman kertoo Beckille, "saada minua tunnustamaan, että uskoni oli yhtäpitävä tunnustuskirjoissa julkilausutun uskon kanssa. Olisin mielelläni ollut siihen vastaamatta, mutta hän vaati ehdottomasti suoraa vastausta. Silloin minä vastasin, että uskon Luteruksen olleen Jumalan miehen, joka on oikeassa mitä tulee kristinuskon pääasioihin, mutta uskon myöskin, ettei hän kaikessa voinut tulla valmiiksi ja että uskonpuhdistusta siis ei ole katsottava hänen kauttaan loppuunsa toteutetuksi. Meidän on kyllä pitäminen kiinni niistä periaatteista, joihin hän on pannut painoa, syystä että Jumalan sana myöskin panee niihin painoa, mutta meidän on myöskin lahjojemme mukaan käytävä eteenpäin ja jatkettava alotettua työtä. Tämän on evankelinen teologia oikeaksi myöntänyt, ja minä olen sen totuudeksi käsittänyt." Arkkipiispa ei kieltänyt, että asia oli niin, mutta kuitenkin oli tarpeellista tuntea yksilöllisen kehityksen tulokset voidakseen arvostella, eivätkö ne ehkä olleet ristiriidassa periaatteitten ja niistä jo kehitetyn opin kanssa. Sillä kerskailevathan hegeliaanitkin protestanttisista periaatteistaan, vaikka heidän tuloksensa kerrassaan repivät alas protestanttisen opin. "Minä vakuutin, ettei minulla ollut mitään yhteistä heidän kanssaan, ja silloin hän rauhottui."

Saatuaan Helsingistä edellisenä syksynä sinne jättämät kiesinsä Kihlman lähti Turusta lokakuun 29 p:nä. Matkalla Tampereelle satoi lunta, niin että hänen täytyi siellä ostaa reki, millä jatkoi 20:n asteen pakkasessa. Tampereelta hän matkusti Kurun kappeliin, jossa hänen ystävänsä Favorin tänä vuonna oli kappalaisen apulaisena. Siellä Kihlman viipyi kolme päivää, ja Favorinissa, joka kirjeistä päättäen ennen kyllä oli ollut epäluuloinen Beckiä kohtaan, hän ilokseen tapasi ensimmäisen, joka hyväksyi ja omakseen otti ne uudet hengelliset näköalat, jotka hän hänelle esitti. Tästä Kihlman mainitsee Beckille sanoen Favorinia "rehelliseksi, totuutta vakavasti etsiväksi mieheksi", sekä että hän jälestäpäinkin oli kirjoittanut yhä enemmän "antautuneensa totuuden alle ja tunteneensa itsensä lohdutetuksi". Kihlman toimitti myös Beckille sydämelliset tervehdykset Favorinilta. — Pakkanen kiristyi kiristymistään ja lunta satoi, mutta kuitenkin Kihlman vihdoin 8 p:nä marrask. tuli Ylihärmään, appi-isänsä, Essenin luokse. [Kulkiessaan Lapuan kautta Kihlman luultavasti pistäysi pappilassa, koska Malmberg 17/11 kirjoittaa R. Helanderille: "Kihlmanin tapasin viikolla (i veckan) kirkkoherran talossa. Hän ei poikennut luokseni. Puhuimme kaikenlaista Saksan oloista. Ylen vähän Suomesta." Kihlman itse ei mainitse kohtausta.] "Oli jo ilta ja aivan pimeä", jatkuu kertomus kirjeessä Beckille. "Useita viikkoja oli minua maltittomasti odotettu ja oltiin jo huolestuneita kohtalostani, kun ei mitään kuulunut. Äkkiä seisoin keskellä huonetta, missä anoppini istui kaikkine pienine lapsineen ja lapsenlapsineen. Uskokaa, että riemu nousi, niinkuin olisi ollut jouluaatto. Kaikki huusivat nimeäni ja syleilivät minua eivätkä tahtoneet uskoa, että olin palannut. Appeani huudettiin ja hän tuli ja oli iloinen kuin lapsi. Mutta pikku Hannani katseli minua tarkkaan ja sanoi sitte: 'ei se ole isä!' Eivätkä vakuutukset aluksi mitään auttaneet; lopulta hän kuitenkin myöntyi sen verran, että sanoi: 'koska kaikki sanovat, että se on isäni, niin täytyy kai minun uskoa se', ja niin tulimme vähitellen hyviksi ystäviksi, mutta vasta seuraavana päivänä hän selitti: 'nyt tunnen, että se on oma isäni.' Mutta jos kaikki iloitsivat, että olin onnellisesti palannut, niin oli minun iloni yhtä suuri tavata kaikki terveinä ja nähdä heidän rakkautensa minua kohtaan. Hanna oli kasvanut ja tullut kauniimmaksi ja ymmärtäväisemmäksi — hän oli isänsä silmänilo." Illan kuluessa lasten riemu vielä yltyi, kun matka-arkusta tavattiin jokaiselle jokin lahja, ja erittäin tuotti rouva Beckin lähettämä nukke Hannalle tuskin vähempää iloa kuin isä itse. — Seuraavina päivinä, varsinkin kun Ingman Alahärmästä oli tullut saapuville, joutui Kihlman pitkään ja vaikeaan tutkintoon. Häntä vaadittiin tekemään selkoa uskonnollisista periaatteistaan ja Beckin teologisesta järjestelmästä. Kihlman ryhtyikin vastaamaan, mutta vähitellen hän huomasi vain antavansa aihetta loppumattomiin väittelyihin, ja silloin hän tyytyi lukemaan muutamia Beckin saarnoja, ja otteita hänen luennoistaan. Vaikkei ystävillä ollut mitään luettua vastaan, ei sentään päästy yksimielisyyteen. Ingmanista, joka erottuaan herännäisyydestä, "piti vallalla olevaa kirkkoa pelastavana äitinä", oli Beckin oppi perustaltaan rationalistinen, jota vastoin Essen, varovaisempana, tunnusti olevansa epäpätevä arvostelemaan raamatullista teologiaa, koska ei ollut raamattuaan niin puolueettomasti lukenut. Edelleen Essen sanoi, että olisi ruvettava raamattua tutkimaan — yksistään siitä olisi apua saatavissa; Beckin järjestelmä oli hänestä subjektivinen ja liian syvä yksinkertaisille. Vihdoin hän varoitti Kihlmania, niin kauan kun hän itse vielä etsi totuutta eikä siis kyennyt kumoamaan kaikkia vastaväitteitä, kelle tahansa esittämästä mielipiteitään. "Hänen varoitustaan pidin hyvänä, etenkin kun nykyinen asemani ei velvottanut minua opettamaan toisia."

Tämän kaiken Kihlman kirjoitti Beckille. Se kai kevensi hänen sydäntään, sillä ymmärrettävää on, että ystävien vastahakoisuus taipua hänen mielipiteisiinsä ei voinut olla häntä painamatta.

Marraskuun 10 p:nä Kihlman pikku Hannan kanssa matkusti Alahärmään Ingmanin luokse ja sieltä 15 p:nä Uuteenkaarlepyyhyn, missä tapasi L. Stenbäckin. Tämä kertoi hänelle kirjoittaneensa Helsinkiin ilmoittaakseen, että kenties olisi mahdollista saada prof. Beck Tübingenistä dogmatiikan ja etiikan professoriksi yliopistoomme, jos hänet siihen virkaan kutsuttaisiin. Omasta puolestaan hän oli, viittaamalla Beckin teoksiin, huomauttanut, että maallemme olisi suureksi hyödyksi, jos niin etevä mies asetettaisiin tärkeään virkaan. Kumminkaan hän ei vielä ollut saanut vastausta eikä hän enää sitä odottanutkaan, sillä virka oli jo julistettu haettavaksi. — Näin kertoo Kihlman, ja kirjeen alustelmasta [V. T. *R(osenqvist)* on sen julkaissut Teol. Aikakauskirjassa 1911 s. 463-467.] päättäen oli se osotettu F. L. Schaumanille. Itse ehdotus oli, niinkuin ylempänä on mainittu, Kihlmanista lähtöisin. Kun Stenbäck lausuu syystä uskovansa, että Beck ei olisi vastahakoinen tulemaan Suomeen ja että hän suurella osanotolla oli kiintynyt maahamme, niin varmaankaan hän ei kenenkään muun kuin Kihlmanin kautta ollut voinut saada tietoja hänelle tuntemattoman saksalaisen professorin ajatuksista. Muutoin Stenbäckin kirje todistaa, että hän oli ensimmäisiä jollei kaikkein ensimmäinen, joka Suomessa vilpittömästi tunnusti Beckin erinomaiset teologiset ansiot.

Marraskuun 17 p:nä Kihlman tuli Kruununkylään, missä äiti ilosta itkien sulki hänet syliinsä.

Kun Kihlman palattuaan ulkomaanmatkaltaan tuli Kruununkylään, asui hänen äitinsä vielä entisissä huoneissaan pappilassa. Leskenä hän näet nautti armovuotta miesvainajansa jälkeen ja vasta seuraavana keväänä, jolloin uusi kirkkoherra, sotarovasti Jak. Ad. Cajanus, astui virkaansa, hän muutti miehensä häntä varten pappilan maalle rakennuttamaan uuteen asuntoon [Rakennus oli pappilan entinen vanha päärakennus, jonka rovasti Kihlman oli ostanut ja muuttanut pappilan puutarhan taakse (kansakouluna käytettäväksi — se oli alkutarkoitus, joka kuitenkin jäi toteutumatta); rouva Kihlmanin aikana oli asunnon nimi Sofielund. Hänen kuolemansa jälkeen myytiin rakennus taas ja muutettiin pois.], joka koko 18 vuotta eteenpäin oli oleva se "äidin maja", mikä satoi Kihlmanin Kruununkylään ja sai hänet usein käymään siellä verestämässä nuoruutensa ja ensimmäisen kotionnensa rikkaita muistoja. Armovuodensaarnaajana toimi Jos. Reinh. Hedberg, ja Nauklér oli edelleen kappalaisen apulaisena. Koska nämä nuoret papit luonnollisesti eivät olleet avun tarpeessa, eivät mitkään virkatehtävät estäneet Kihlmania käyttämästä aikaansa mielensä mukaan. Hän asettui rauhalliseen yliskamariin, joka ylioppilasaikanakin oli ollut hänen hallussaan, ja laskeutui sieltä alas ainoastaan ruoka-ajoiksi taikka kävelläkseen ympäristössä taikka istuakseen hetken ja toisen pienen perheen piirissä, johon nyt kuului äiti, Hilma sisar ja jo seitsemättä vuotta omaisena pidetty 11-vuotias serkku, Mathilda Grönvall. Pikku Hanna ei jäänyt Kruununkylään, vaan katsottiin paraimmaksi, että hän yhä olisi mummonsä luona Ylihärmässä, missä hänellä oli samanikäisiä tovereita. Tietenkin oli ero ikävä sekä isälle että Hannalle, mutta asiat olivat kerran kaikkiaan niin, että jälkimäisen täytyi vielä kolmatta vuotta ihmetellä, "että hän ei niinkuin muut pikku työt aina saanut olla isänsä kanssa". Jouluksi tuli Hanna luultavasti taas Kruununkylään, ja silloin sepitti isä pitkän "joululaulun", jossa hän kertoi jouluevankeliumin sisällyksen. Vaikkei runo ole runollisesti huomattava, todistaa se sentään, että Kihlman pystyi pukemaan ajatuksensa säkeisiinkin.

Varsinaista tehtävää tuotti kodissaolo Kihlmanille ainoastaan sikäli kuin äiti tarvitsi hänen apuansa esiin tulevissa taloudellisissa asioissa. Sen ohella huomautettakoon, että hänen nyt oli hoitaminen omiakin asioitaan, joista hänen ulkomailla ollessaan Essen oli huolehtinut. Vaimon ja Julius pojan kuoleman jälkeen oli pesänkirjoituksessa (30 p:nä huhtik. 1851) lesken osalle tullut n. 25,000 rupl. hop. ja Hanna tyttären n. 19,000 (jotka summat kuitenkin 1857, syystä että huomattiin erehdyksen sattuneen, alennettiin 23,000:ksi ja 14,000:ksi). Rahat olivat enimmäkseen lainattuina yksityisille, ja tuottivat vaivaa varsinkin kirjeenvaihdon muodossa. Ensiksikin täytyi Kihlmanin, jolla ei ainoastaan virka-, vapautensa aikana vaan sen jälkeenkin (paitsi muutamina kuukausina) lähes kolmena vuotena ei ollut mitään palkkatuloja, vaatia korkoa niiltä, jotka ennen eivät olleet sitä maksaneet, toiseksi eivät velalliset muutenkaan aina muistutuksetta noudattaneet velvollisuuttaan. Erityinen huoli hänellä oli tyttärensä omaisuudesta. Essen määrättiin kyllä Kihlmanin anomuksesta Hannan toiseksi holhoojaksi, mutta ei se tapahtunut vaivojen vähentämiseksi vaan siinä tarkoituksessa, että alaikäisen varojen hoito olisi sitä tarkempi. Myöhemmin tuli Kihlman osalliseksi suuriinkin liikeyrityksiin, mutta vastaiseksi eivät asiat häntä viehättäneet. Todistukseksi otettakoon seuraavat rivit eräästä kirjeestä Reinh. Helanderille (5/10 1854), jossa hän on pyytänyt ystäväänsä muistuttamaan kahta haapajärveläistä korkojen maksamisesta: "Näet, että minusta on tullut oikein perinpohjainen ekonomii, mutta muuan seikka ajaa siihen. Ei minulla vielä enemmän kuin ennenkään ole halua asioihin, mutta syystä, että minulla ei ole juuri mitään tuloja, olen pakotettu huolehtimaan niistä ja sentähden pidän vuosittain tarkastuksen yrittäen selvittää kaikki, saadakseni sitte taas jonkun ajan olla vapaa semmoisista puuhista. Minä katson myöskin velvollisuudekseni olla uskollinen maallisessakin ja arvelen, että kristinusko kaikkein vähimmin antaa lupaa olla kevytmielinen maallisen hoitamisessa." —

* * * * *

Ennestään tiedämme, miten hyvin Kihlman osasi viihtyä kirjojensa ääressä, ja voimme siis kuvitella hänen suurella mielihyvällä levittäneen pöydälleen Tübingenistä tuomansa kirjat. Aluksi hän syventyi Beckin etiikkaan, jota hän samalla ryhtyi ruotsintamaan, osaksi sen vuoksi että hän siten tulisi paremmin tarkkaamaan joka lausetta ja sanaa, osaksi sentähden että hän antamalla ystäviensä lukea käsikirjoituksensa voisi tyydyttää heidän haluansa oppia tuntemaan Beckiä. Rinnakkain sen kanssa hän tutki raamattua, samassa haluten edistyä hepreankielessä.

Mutta ei Kihlman sittenkään ollut täysin tyytyväinen, ei itseensä eikä oloonsa. Sen näemme eräästä keskeneräisestä kirjeestä (Essenille 8/12 1852). Että hänen entiset kuulijansa ja ystävänsä Kruununkylässä usein väsyttivät häntä pitkillä käynneillään ("minä koetan totuttaa heitä selviin ajatuksiin ja lyhyihin asioihin"), ei liene tärkeämpänä pidettävä kuin se, että hänen työnsä ei edistynyt niin vauhdikkaasti kuin hän toivoi; syvemmin häntä häiritsi tunto siitä pettymyksestä, jonka hän oli kokenut totuuden tuojana. "En yritä tekemään proselyyttejä", hän kirjoittaa, "purtuna (bränd) en tahdo avata sydäntäni. Luulin herättäväni iloa, luulin että totuuden ääni tunnettaisiin ja että tahdottaisiin sitä kuunnella." Sen sijaan hän oli huomannut, että keskustelu synnytti alakuloisuutta, että arveltiin parhaaksipysyttäytyä entisellään, sekä että häntä kohdeltiin epäluulolla; vaivansa palkaksi hän sai

varoituksia eikä koskaan rohkaisua. Olihan se oikein, ettei otettu vastaan uutta, jota ei tyystin tunnettu, mutta oliko myöskin oikein tuomita asia ennenkuin oli siihen perehtynyt? Häntä suretti, että häntä kaikilta tahoilta varoitettiin, vaikka tiesi itsestään että oli "hurskaampi (frommare) kuin konsanaan ennen". "Jollei Jumala olisi lohdutukseni ja hänen totuutensa antaisi minulle valoa, olisin sangen kurja, sillä ihmislohdutusta en ole saanut nauttia."

Mahdollista on, että Kihlman jätti kirjeen lähettämättä — ehkä pitäen sitä liian valittavana; mutta kyllä valitus tuli sydäimestä. Kirjeessä Beckille (19/12 1852, josta ennen on otettu matkakertomus) hän puhuu samoin: "Muutamia nuorempia pappeja on toisinaan käynyt luonani, enkä ole ilman toivoa heihin nähden, mutta rohkaisua en ole heiltä saanut. Miten usein elänpökösen sen vuoksi [ajatuksissani] Tübingenissä. Unessakin puhun Teidän kanssanne; en ole enää oikein kotona täällä." —

Mitään selityksiä tämä Kihlmanin alakuloisuus ei kaipaa, eikä se hänelle jäänytkään pysyväiseksi mielentilaksi. Aikaa voittaen hän näet sai kokea, että hänen ystävänsä, miten vastahakoisilta olivatkin ensin näyttäneet, hiljalleen omakseen ottivat sen totuuden, (tällä sanalla Kihlman, niinkuin lukija jo kai on huomannut, ensi aikoina palattuaan Saksasta aina tarkoitti Beckin luona saamaansa uutta käsitystään kristinuskosta), jonka välittäjäksi hän ulkomaanmatkansa kautta oli tullut, ja tietenkin hän silloin ymmärsi alussa olleensa liian hätäinen kuvitteluissaan ja toiveissaan.

* * * * *

Hiljainen elämä vanhassa kodissa äidin luona keskeytyi pikemmin kuin Kihlman oli aavistanut, ja muutenkin tuli uusi vuosi 1853 hänelle odottamattoman vaihtelevaksi. Tammikuulla sairastui Ylihärmässä, ollessaan siellä sukulaisissa, Lauri Stenbäck, joka Vaasan yläalkeiskoulun rehtorina kaupungin edellisenä kesänä sattuneen palon jälkeen oli koulunsa kanssa muuttanut Uuteenkaarlepyyhyn, ja kun Kihlman saman kuun lopulla kävi Essenillä, pyysi sairaas häntä hoitamaan virkaansa sillä ajalla, jolloin hänen itsensä lääkärin määräyksestä oli oltava työtä tekemättä. Koska hän oli täysin vapaa ja ajatteli, että olisi hupaista koettaa, miltä tuntuisi opettaa julkisessa koulussa, Kihlman suostui ja niin hän tuli ensi kerran toimineeksi pedagogina. Helmikuun alusta huhtikuun alkupuoleen hän opetti latinaa, hepreaa ja suomea sekä uskontoa, yhteensä 17 tuntia viikossa lukuunottamatta kirjoitusten oikaisua. Mieluisimmat olivat hänestä uskontotunnit, ja käytti hän niitä varten, kertoo hän Beckille, "sitä käytännöllistä dogmatiikkaa, jonka Calmbachin koulunopettaja oli hänelle jäljentänyt". Tehtävä oli niin hänen mieleensä, ettei se ollenkaan tuntunut työltä. Oppilaat istuivat hiljaa ja olivat tarkkaavaisia, niin että opettajatoimen varjopuolet jäivät häneltä kokematta. Jopa sanoo hän huomanneensa, että hän aikaa myöten saavutti poikien luottamuksen ja rakkauden. Kihlmanilla olisi siis ollut täysi syy olla tyytyväinen satunnaiseen kokeeseensa, jollei kivuloisuus taas olisi vaivannut häntä. Maaliskuulla hän ajoittain oli niin heikko, että hänen, palattuaan koulusta, monesti täytyi kohta panna maata.

Siten kului Kihlmanin virkavapaus. Maaliskuun 30 p:nä oli tuomiokapituli määrännyt hänen toukokuun alusta kappalaisen apulaiseksi Munsalaan, eikä hän siis saanut olla kauan Kruununkylässä ennenkuin hänen oli lähdeittävä uuteen työpaikkaansa, ryhtyäkseen papilliseen toimintaan.

Munsalan kappeli oli pohjalaisen herännäisyysliikkeen keskusseutuja, ja ennen Kihlmania oli siellä eri aikoina toiminut koko sarja eteviä, innokkaita opettajia, niinkuin Lauri Jos. Achrén, Fredr. Östring, Olof. H. Helander, A. A. Favorin ja viimeksi G. W. Lybeck. Paitsi alkuperäistä herännäisyyspuoluetta oli seurakunnassa hedbergiläispuoluekin, ja kummassakin olivat kaikenlaiset huhut levittäneet epäluuloa tulokasta kohtaan. Kihlman puolestaan tunnusti suoraan alusta alkaen, ettei hän kuulunut mihinkään puolueeseen, vaan tahtoi julistaa puolueetonta totuutta, ja kun kuulijat huomasivat, että hän todella välittämättä toisesta tai toisesta suunnasta saarnasi esillä olevasta tekstistä, niin hän ennen pitkää saavutti luottamusta monella taholla. Hänen luokseen alkoi tulla osaksi semmoisia, jotka olivat pysyttäytyneet erillään puoluekiistoista, osaksi semmoisia, joita kiusaukset ja epäilykset ahdistivat, ja he iloitsivat siitä, että Jumala oli antanut heille totuuden. "Oli ihania hetkiä", Kihlman kirjoittaa Beckille, "kun nämä yksinkertaiset maalaisihmiset kiittivät Jumalaa taivaallisesta totuudesta. Miten olinkaan kiitollinen Jumalaa kohtaan muistaessani Teitä, joka olitte minua opettanut, niin että kykenin auttamaan toisia, jotka opetusta kaipasivat. Kun mielenne käy raskaaksi ja Teistä on kuin tekisitte turhaa työtä, ajatelkaa silloin näitä ihmisparkoja täällä Pohjolassa, jotka kiittävät Jumalaa siitä armosta, jonka hän Teidän kauttanne on heille suonut. Eivät ne ole lukuisia eikä korkea-arvoisia, vaan maamme rehellisiä." —

Vaikka elämä Munsalassakin oli erakkomaista ("nyt olen yksin, niin yksin, ettei minulla ole ketään, jonka kanssa vaihtaisin ajatuksia"), olisi menestyksellinen vaikutus seurakunnassa sekä riittävä aika opintoihin saanut Kihlmanin tyytymään oloonsa siellä, mutta tuskin hän oli alkanut tuntea tämän, kun tuomiokapituli määräsi hänet rovasti Sim. Vilh. Appelgrenin apulaiseksi Kokkolaan. Määräys oli hänelle yhtä aavistamaton kuin vastenmielinen, sillä puhumatta siitä, että kaupungin elämä yleensä oli levottomampaa, odotti häntä uudessa paikassa paljo enemmän työtä. Siellä näet tuli hänen saarnata

joka sunnuntai ja monesti sekä ruotsiksi että suomeksi samana päivänä, mainitsematta muita tehtäviä kovin laajassa pitäjässä. Mutta ei ollut muuta neuvoa kuin noudattaa käskyä, ja oltuaan Munsalassa ainoastaan kuusi viikkoa hän muutti Kokkolaan. [Tästä huolimatta näyttää Kihlman kesällä olleen jonkun ajan Munsalassa, missä hänellä silloin oli seuratovereina Essen ja Stenbäck jotka perheineen siellä viettivät kaunista vuodenaikaa Lydia Bergroth (nyk. rouva Hällfors), joka tänne oli seurannut Essenin perhettä, on elämänsä ehtooseen saakka säilyttänyt muiston ensimmäisestä purjehdusretkestään, jonka hän Hanna serkkunsa ja Emma Candelin tädin kanssa sai tehdä Kihlman enonsa seurassa kun tämä oli kutsuttu erään sairaan luokse, minne oli kuljettava meritse. Kihlman oli asunut talonpoikaistalossa lähellä kirkkoa, jossa oli saarnannutkin, toiset jonkun kilometrin päässä Veksalassa.]

Onneksi oli Kihlman nyt kesänaikana hyvissä voimissa, joten hän pystyi hoitamaan vaativaa virkaansa, mutta silti hän tunsi, ettei hän voisi jäädä Kokkolaan pitemmäksi aikaa. Ei niin, ettei hän sielläkin olisi saanut ystävällistä kohtelua varsinkin pappilassa, missä asui Appelgrenin luona, ja kuullut monen vakavan kuulijan todistavan, ettei hänen opetuksensa ollut turha. — Erittäin mainittakoon, että Kihlman täällä uudestaan tapasi neiti Emma Riskan, joka sisaren tavoin oli häntä tukenut talvella ja keväällä 1851 ja joka nyt avoimin sydämin vastaanotti hänen julistamansa totuuden, ja että hän tuli läheiseen suhteeseen leskirouva Jeana Hellströmin kanssa, joka myöskin asui Appelgrenilla, lankonsa ja sisarensa luona. Molempien näiden naisten kanssa Kihlman seuraavana aikana oli kirjeenvaihdossakin, vaikka jälkimäinen kuoli jo syksyllä 1854, lähetettyään hänelle siunauksensa sen johdosta, mitä hän oli hänessä vaikuttanut. [Maria Johanna Hellström, joka oli hyvin lahjakas nainen, oli synt. Kemissä 1795, o.s. Thilman. Hänen puolisonsa oli ollut Abr. Hellström, kuollut Alavetelin kappalaisena 1840.] — Se mikä herätti hänessä epäilystä tulevaisuuteen nähden oli: ensiksikin pelko, että hänen terveytensä ei enää kestäisi talven tultua, toiseksi tietoisuus hänen opintojensa puutteellisuudesta. Hän oli tyytymätön itseensä sekä saarnaajana että sielunhoitajana ja oli kuitenkin joutunut asemaan, jossa edistyminen tuskin oli mahdollinen, syystä että hänellä oli liian vähän aikaa lukemiseen. Mietiskellen sinne tänne Kihlman vihdoin syyskesällä päätti vielä pyytää virkavapautta lähteäkseen talveksi Tübingeniin. Syyskuulla hän lähetti anomuksen tuomiokapituliin, mutta vastaus oli tällä kertaa kieltävä. Syynä mainittiin pappien puute, mutta kenties emme suurestikaan erehdy, jos oletamme, että isät Turussa arvelivat hänen jo tarpeeksi oleskelleen ulkomailla, missä niin paljo vaarallisia aatteita liikkui.

* * * * *

Kihlmanin halu palata Tübingeniin ei johtunut yksistään siitä, että sikäläinen oppiaika oli jättänyt häneen rakkaan muiston, vaan myöskin hänen jälestäpäin saamistaan todistuksista, että häntä siellä kaivattiin. Helmikuulla Uudessakaarlepyyssä ollessaan hän oli saanut Beckiltä pitkän kirjeen, pitemmän kuin tämä — niin hän itse väittää — koskaan oli kellekään kirjoittanut, ja se huokui todella mitä vilpittömintä ystävyyttä häntä kohtaan. Beck kiitti Jumalaa hänen onnellisesta kotiutumisestaan, sanoi häntä "uustestamentillisen totuuden tuntemuksessa ja kuuliaisuudessa yhdeksi etummaisista niistä, jotka eivät väistyneet" ja senvuoksi myöskin saivat kärsiä, ja lohdutti häntä siitä, ettei hänen julistustaan tahdottu vastaanottaa. Kihlman puolestaan tuotti hänelle itselleen niinkuin harvat muut iloa ja lohdutusta semmoisina hetkinä, jolloin hänestä tuntui kuin tekisi hän turhaa työtä. — Sitten Beck jutteli omasta paluumatkastaan, miten hän myöhemmin toista viikkoa oli Balingenissa poikansa luona ottanut osaa hedelmänkorjuuseen ja miten hän työn päätyttyä oli toivonut, että Kihlman olisi istunut sohvalla hänen rinnallaan. Vihdoin hän antoi tietoja perheen jäsenistä, kaikenlaisista vastoinkäymisistä, vihamielisten aiheuttamista rettelöistä, jotka kuitenkin lopulta olivat rauenneet tyhjiin, luennoista, ohimenevistä sairauskohtauksista y.m. — niinkuin tavallista on, kun kirjoitetaan joko läheiselle sukulaiselle taikka uskolliselle ystävälle, jonka osanotosta ei ole vähintäkään epäilystä. Kirje päättyi tervehdyksillä Favorinille — "olen iloinen, että tiedän hänen kuuluvan liittoomme" — ja Kihlmanille sekä pikku Hannalle rouvalta ja lapsilta.

Tähän kirjeeseen Kihlman ei tullut vastanneeksi ennenkuin lokakuulla saatuaan tuomiokapitulilta kieltävän vastauksen virkavapausanomukseensa. Hän kertoo olostaan Uudessakaarlepyyssä, Munsalassa ja Kokkolassa, mainiten mitä hyvää ja pahaa häntä oli kohdannut ja pyytäen neuvoa, tuleeko hänen tyytyä johonkin hiljaiseen työpaikkaan maalla, vai noudattaa haluansa vielä päästä vuodeksi tai pariin Tübingeniin. Usein hän oli muistanut Beckin sanoneen, että hän (Beck) mielellään ottaisi papinviran maalla, jos voisi mieliteteoan noudattaa, ja toiselta puolen myöskin tuntenut ahdistusta sielussaan ajatellessaan kauheaa lukemisen paljoutta nykyisessä oppineessa maailmassa. —

Paitsi kirjeillä ylläpitivät Beck ja Kihlman toisellakin tavalla keskinäistä yhteyttä. Jälkimäisen pyynnöstä ja kustannuksella Beck näet jäljennytti uusia saarnojaan ja osia luennoistaan ja lähetti käsikirjoitukset Suomeen. Ensimmäinen lähetys saapui samaan aikaan kun selostamamme kirje, ja opettajan "uhrautuvan rakkauden todistukset" valmistivat Kihlmanille "oikeita juhlapäiviä". Marraskuun lopulla Beck toisen kerran lähetti kirjeen ja paketin käsikirjoituksia, mutta silloin kävi hullusti: kirje hävisi tykkänään ja käsikirjoitukset tulivat perille vasta monen kuukauden ja monen vaivan päästä. Lokakuulla oli Turkki julistanut sodan Venäjää vastaan ja samalla olivat Venäjän ja länsivaltain

(Ranskan ja Englannin) välit käyneet niin kireiksi, että jälkimäisten sodanjulistus seurasi maaliskuulla 1854. Näiden valtiollisten olojen tähden pantiin sotasensuuri toimeen, ja Beckin teologiset käsikirjoitukset joutuivat sen käsiin. Paketti avattiin Viipurissa, sisällys lähetettiin Helsinkiin tutkittavaksi, mutta kuori ja lähettäjän luettelo käsikirjoituksista saapuivat oikein Kihlmanille. Näin ollen tiesi tämä tiedustella omaisuuttaan, ja vihdoinkin hänen onnistuikin saada viattomat kirjoitukset, mutta kirje oli kuin olikin hävinnyt, ja se aiheutti vuoden pituisen seisahduksen kirjeenvaihdossa. Myöhemmin Beck sanoo juuri siinä kirjeessä vastanneensa kaikkeen, mitä Kihlman oli kirjoittanut ja kysynyt.

* * * * *

Tuskin oli Kihlman, niinkuin ennen on kerrottu, purkanut huolensa ystävälleen Tübingenissä ennenkuin uusi odottamaton käänne tapahtui hänen elämässään. Hän sai näet kirjeen (24/10 1853) arkkipiispa Bergenheimiltä, jossa tämä kysyi, eikö hän, koska hän hoitaakseen heikkoa terveyttään ja myöskin jatkaakseen teologisia opintojaan toivoi muutosta nykyisissä virkatehtävissään, haluaisi vastaanottaa määräystä olla hänen, arkkipiispan, apulaisena erinäisiä tehtäviä varten. Tietenkin olisi hänen sitä varten muutettava Turkuun, mutta hänen toimensa, joka tulisi käsittämään "kirjoittamista, asiakirjojen ja ilmestyvien kirjojen tarkastamista (genomgående) y.m.", ei lainkaan estäisi häntä käyttämästä melkoista osaa ajastaan teologisiin opintoihin. Hänen tuli antaa vastaus ennen 11 p:ää marrask., mutta asia oli pidettävä salassa; ainoastaan ystäviensä L. Stenbäckin ja C. G. von Essenin kanssa saisi hän neuvotella siitä.

Kahdella päällä, tuliko hänen suostua vai kieltäytyä, Kihlman kohta lähti Ylihärmään, ja on siis hänen vastauksensa (jonka alustelma on säilynyt) katsottava tulokseksi neuvottelusta Essenin kanssa. Tunnustaen että hänen kiitollisuutensa arkkipiispan osoittamasta luottamuksesta pitäisi näyttäytyä suorassa myöntymyksessä, Kihlman sanoo erinäisten epäilysten kuitenkin estävän häntä ehdottomasti suostumasta. "Minussa on nimittäin jo kauan ja varsinkin viimeisinä vuosina katkerien kokemusten ja tuskallisten perhetappioiden johdosta kehittynyt vastustamaton tarve käsittää ja omistaa kristillinen uskonto. Ajatellen että minun tulee olla säästämättä vaivoja ja kustannuksia tyydyttääkseni tätä tarvetta, olenkin koettanut tutustua kristillisen teologian tuloksiin. Sikäli olen myöskin onnistunut, että kristillinen uskonto vakaumuksen tietä on tullut minulle totuudeksi. Mutta mitä enemmän olen saanut katsoa tämän uskonnon eheään ja laajaperäiseen järjestelmään, sitä tärkeämmältä on minusta näyttänyt tunkeutua eteenpäin ja voidakseni rauhassa tehdä niin, uskalsin anoa virkavapautta yhdeksi vuodeksi." Koska hän ei mitenkään tahtonut luopua aikeistaan jatkaa opintojaan, selittää hän edelleen, olisi hän pakotettu kieltäytymään, jos hänen tehtävänsä arkkipiispan luona tulisivat viemään suuremman osan aikaa, mutta jos mahdollista olisi, että hän saisi käyttää esim. 2/3 ajastaan omiin töihinsä, olisi hän valmis hyväksymään tarjouksen. — "Kumminkin olisi toimi oleva minulle väliaikainen ja minä vastaanotan sen, joko siten helpommin päästäkseni johonkin sopivaan koulunopettajan virkaan taikka kenties vielä saadakseni virkavapautta pitempää ulkomaanmatkaa varten tieteellisessä tarkoituksessa."

Asettaen näin ankarat ehdot suostumukselleen Kihlman luuli arkkipiispan luopuvan tuumastaan. Mutta todellisuudessa kävi niin, että tuomiokapituli 16 p:nä marrask. määräsi Kihlmanin apulaiseksi arkkipiispalle, joka uudessa suosiolisessa kirjeessä lausui toivovansa, että hän uuden vuoden alusta ryhtyisi toimeensa. — Edellisessä kirjeessään oli arkkipiispa myöskin yhtenä ehdotuksensa aiheena maininnut "herra komministerin, kuuleman mukaan, edullisen taloudellisen aseman". Tuomiokapitulin määräyksessä taasen sanottiin, että Kihlmanin tuli palkasta sopia arkkipiispan kanssa. Itse asiassa sai "apulainen erinäisiä tehtäviä varten" elää omillaan, paitsi milloin hän seurasi arkkipiispaa virkamatkoilla. [Tunnettua on että Bergenheim oli velkainen, ja tämän kirjoittaja muistaa poikaajoiltaan, miten papit juttelivat arkkipiispan pyytäneen toista tai toista varakasta rovasti takaukseen.]

* * * * *

Vaikkei Kihlmanilla Kokkolassa ollut ainoatakaan uskottua ystävää, oli hänen jo taas vaikea lähteä sieltäkin. Hän näet huomasi todeksi, että vilpittömästi toivottiin hänen jäävän sinne. Joulun hän vietti kotona Kruununkylässä, mihin oli "tilannut" pikku Hannankin. Sitte hän jätti hyvästi äidilleen, jolle tuntui raskaalta jälleen erota pojastaan — jota hän koko tänä vuotena oli milloin tahansa voinut tavata, sillä Uuskaarlepyy, Munsala ja Kokkola olivat lähekkäin olevia paikkoja — ja matkusti uudenvuodenaatoksi ja -päiväksi Ylihärmään. Maanantaina 2 p:nä tammik. 1854 Kihlman lähti Ylihärmästä. "Hanna itki yhtä vakavasti kuin hän lauantai-iltana oli nauranut [uuden vuoden pukille]", kirjoittaa hän äidilleen, "mutta isä ei itke koskaan erohetkinä, olematta sentään tunteeton. Nyt Hanna luultavasti nauraa yhtä iloisesti kuin ennen, mutta isä tuntee kaipausta yhtä syvästi kuin erotessa." Loppiaispäivänä kulki Kihlman Pöytyän kautta ja kuuli F. G. Hedbergin saarnaavan ("hyvät luonnonlahjat: kaunis ääni, miellyttävä esitystapa, mutta pinnalla liikkuva") ja saapui illalla Turkuun, missä Heikel oli hankkinut hänelle mukavan 2-huoneisen asunnon nti Blomrosin luona (huoneisto ja täyshoito 14:stä rupl. kuukaudessa).

Kun Kihlman kävi tervehtimässä esimiehiänsä (joista historian lehtori T. T. Renvall ja pyhien kielten lehtori Gust. Er. Eurén olivat uusia), oli tuomiorovasti Edman nähtävästi tyytymätön, että hän oli vastaanottanut toimensa; kyseessä oli muka "kirjoittamista, jota varten ei kappaa eikä kaulusta tarvittu". Samassa (71-vuotias) ukko pahoitteli, että Viipurin kuvernööri (K. von Kothén) oli tullut kirkollisasiain päälliköksi, sillä "kun epoletit johtavat, joutuvat pappien oikeudet hunningolle". Arkkipiispa oli erittäin ystävällinen, vakuutti tarkoittaneensa ainoastaan Kihlmanin parasta ja ehdotti, että tämä säännöllisesti söisi päivällisensä hänen luonaan. Siihen ei Kihlman kuitenkaan myöntynyt, koska asui täyshoidossa. Tulokas saattoi siis olla ja olikin tyytyväinen, mutta hän kirjoitti äidilleen: "tyytyväisempi olisin, jos Äiti ja muut omaiset olisivat täällä: on vähän surullista aina syödä yksin".

Tammikuun 31 p:nä Kihlman kirjoittaa äidilleen, että hän toivoi seuraavana päivänä saavansa loppuun ensimmäisen hänelle uskotun tehtävän. Hän oli näet läpikäynyt ja järjestänyt muistutukset, jotka eri tahoilta oli esitetty kirkkolakiehdotusta vastaan. "Muistutukset muodostavat kaksi paksua käsikirjoitettua folianttia. — Tämä työ on siihen nähden ollut mieltäkiinnittävää, että olen oppinut tuntemaan monta henkilöä maassamme ja saanut yleiskatsauksen eri piirien mielipiteisiin". [Viittaamme vielä *E. G. Palménin* ennen mainittuun julkaisuun, jossa lausunnot on selostettu.] Muun muassa hän oli tässä kokoelmassa tavannut senkin lausunnon, jossa hän itse niin innokkaasti oli puolustanut yksityisten hartausseurojen pitämistä. Nyt hän kai olisi laatinut sen koko joukon toiseen tapaan, syystä ettei hän enää pitänyt seuroja yhtä tärkeänä kuin ennen. Mutta ei hän siitä mainitse mitään äidilleen. — Samana päivänä kun työ päättyi s.o. helmikuun 1:senä lähti arkkipiispa tarkastamaan anneksaansa, Närpiön pitäjää, ja Kihlman seurasi häntä sihteerinä matkalla, joka kesti yhden viikon. Mennen tullen ajettiin yötä päivää, arkkipiispa kuomi- ja Kihlman avonaisessa reessä, niin että 25 penikulmaa kuljettiin 25 tunnissa. Vaikka palatessa oli kauhea pyryilma, ei tämä kuriirinkulku haitannut Kihlmanin terveyttä.

Se seikka, joka nähtävästi oli saanut arkkipiispan ottamaan Kihlmanin apulaisekseen, oli (alkuaan v. 1817 asetettujen) kirkollisten komiteain kokoonkutsuminen 10 p:ään helmik. 1854. Mitä nämä komiteat, joiden jäseniä tietysti tarpeen mukaan oli uusittu, olivatkaan ennen yrittäneet, pääasia on, että niiden tehtävä, uuden virsikirjan, kirkkokäsikirjan, kirkkolain ja katekismuksen toimittaminen oli vielä suorittamatta. Toimelias Bergenheim, joka arkkipiispana oli komiteain esimies, tahtoi nyt luoda uutta intoa siihen tärkeään harrastukseen, jota ne edustivat, ja epäilemättä oli Kihlman edeltäkäsini — sanomme tahalla edeltäkäsini — tyytyväinen, että hänelle oli sallittu olla mukana merkillisessä tilaisuudessa. Muutenkin hän oli erittäin virkeällä mielellä, syystä että hän helmikuun 9 p:nä sai luokseen tervetulleen vieraan, appensa Essenin, joka m.m. tavatakseen Kihlmania oli Turkuun seurannut virsikirjakomitean jäsentä, lankoansa ja ystäväänsä Lauri Stenbäckkiä. Minkä vaikutuksen tutustumisen komiteoihin lopulta häneen jätti, huomataan seuraavasta otteesta hänen äidille osottamastaan kirjeestä (21/2): "10 p:nä komiteat alkoivat työnsä, ja sen jälkeen olen ollut alituisessa touhussa. Kun nimittäin komiteat jumalanpalveluksen jälkeen tuomiokirkossa olivat palanneet tuomiokapitulini istuntosaliin ensimmäiseen yhteiseen kokoukseensa, ehdotti arkkipiispa, että minut kutsuttaisiin ylimääräiseksi sihteeriksi; ehdotus hyväksyttiin ja minä sain sijan pienen pöydän ääressä. [Pöytäkirjassa käytetään sanoja: 'till biträde för sekreteraren [A. J. Hornborg] vid protokollets förande, egentligen för det fall att sekreteraren af sjukdom eller annat förfall skulle hindras att sitt åliggande fullgöra'. Koska K. itse asiassa ei pitänyt pöytäkirjaa eikä sellaista apulaista komitean sihteerillä ollut ennen eikä myöhemmin, voinee päätätä, että arkkipiispa vain tahtoi valmistaa K:lle tilaisuuden perehtyä asioihin, jotta tämä paremmin pystyisi avustamaan häntä tavalla, josta alempana tekstissä puhutaan.] Sen johdosta olen nyt saanut kuunnella kaikkia neuvotteluja ja tulisi kai minun olla hyvin onnellinen saatuaani osaa siitä viisaudesta, joka välttämättömästi on tavattavissa maan oppineimmissa ja kokeneimmissa miehissä. Mutta valitettavasti ei niin ole laita. Äiti tuntee minut, että olen luonnostani ylpeä, ja kuvittelee ehkä, että ylpeyteni on syynä siihen, etten minä, vaikka rakastankin viisautta, nytkään tunne itseäni onnelliseksi. Olkoon miten tahansa, joko niin että itserakkauteni estää minua käsittämästä vanhojen viisautta, taikka että heidän viisautensa on vähäinen, varmaa on, etten läheskään tunne itseäni onnelliseksi, vaan olen syvällä tuskalla nähnyt ja kuullut tätä kaikkea. Mitä lähemmin opin tuntemaan heitä, joilta minunlaiseni nuorukaisen pitäisi voida oppia niin paljon, sitä kovapäisemmäksi tulen, sillä luottamukseni vähenee vähenemistään. Sen sijaan että tuntisin itseni vedetyksi näiden korkea-arvoisten miesten puoleen, tunnen yhä suuremman vastenmielisyyden kehittyvän itsessäni heitä kohtaan. Sihteerintyöni ei ole tähän saakka ollut erittäin vaikeaa; mutta joka päivä on minun oltava läsnä heidän kokouksissaan k:lo 9:stä tai 10:sta k:lo 1:een a.p. ja k:lo 4:stä k:lo 7:ään i.p. Kemuja (kalaser) kuuluu myös pidetyn loppumatta; mutta en minä ole ollut kutsuttu muualle kuin päivällisiin arkkipiispan ja Edmanin luokse." —

Kihlmanin hämmästyttävän ankara arvostelu tarkoitti kai lähinnä kirkkolaki- ja käsikirja-komiteoja, joiden kokoukset kestivät maaliskuun alkupuoleen saakka — virsikirja- ja katekismuskomiteat hajosivat jo parin virallisen kokouksen jälkeen — ja käy joissakin määrin ymmärrettäväksi, kun ajattelemme, että hän erinäisistä syistä oli asioihin ehkä enemmän perehtynyt kuin arvatenkin useimmat toimikuntien jäsenet. Ei siinä kyllä että hän yksin oli vähän ennen läpikäynyt kaikki muistutukset kirkkolakiehdotusta

vastaan, vaan oli hän muutoinkin valmistunut esiintulevien kysymysten käsittelemiseen. Kihlman on näet viidettäkymmentä vuotta myöhemmin kertonut, että Bergenheim, joka entisenä historian lehtorina ei suinkaan ollut mikään tarkka kirkollisten asiain tuntija, aina kokousten edellä kahdenkesken Kihlmanin kanssa tiedusteli tältä, kuinka se tai se asia oli ollut ennen järjestetty, mitä siitä tai siitä säädetty. [Toht. L. Ingmanin tiedonanto. — Jos Kihlman samassa oli tahtonut esittää omia mielipiteitään ja muistutuksiaan, oli arkkipiispa keskeyttänyt hänet ja kysynyt: "mitä opettaa kirkko?" — ainoastaan siitä hän välitti.] Kun lisäksi otamme huomioon hänen luontaisen kriittillisen kykynsä ja ulkomaanmatkan, jolla hän oli niin paljon oppinut, kuullut ja miettinyt, niin on todella sangen luultavaa, että hänellä olisi monesta seikasta ollut syvempää ja järkevämpää sanottavana kuin "vanhoilla", jotka keskeltä virkatoimiaan oli kutsuttu Turkuun. Arkkipiispasta on Kihlman erittäin jutellut, että hän noiden valmistavien keskustelujen jälkeen apulaisensa kanssa oli kokouksissa esiintynyt tarkkana asiantuntijana, niin että komiteain jäsenet olivat ihmetelleet hänen tietojaan. — Essen ja Stenbäck lähtivät jo helmikuun 20 p:nä jättäen Kihlmaniin syvän kaipauksen tunteen.

Maaliskuuhun saakka oli Kihlmanilla, niinkuin edellisestä näkyy, yhtä mittaa työtä, mutta sitten seurasi vapaampi aika. Mainitun kuun 12 p:nä arkkipiispa kyllä kehotti häntä tulemaan hänen kanssaan Helsinkiin, minne hän lähti tapaamaan keisaria, joka uhkaavan sodan aattona oli luvannut käydä Suomessa, mutta kuultuaan, että Kihlman ei ollut terve, hän muutti suunnitelmansa ja matkusti yksin. Kihlmania vaivasi jonkunlainen silmätauti, johon yhtyi kova päänsärky ja kuume ja josta hän toipui vasta kuun lopulla. Sen jälkeen hän saattoi taas ryhtyä kirjoihinsa. Tautinsa aikana hän paljon "kaipasi äidin taikka puolison hellää hoitoa". Kuitenkin hänen emäntänsä teki parastaan hoitaessaan häntä, ja joka päivä kävi lehtori T. T. Renvall häntä katsomassa. Renvall oli näet tällä ajalla Kihlmanin läheisin ystävä Turussa; toinen ystävä, jonka hän kirjeissään mainitsee, oli entinen koulutoveri maist. Titus Reuter. Molemmat olivat myöskin totuudelle alttiita, joten ei heidän kanssaan tullut kysymyksenkään väitellä uskonnollisista asioista. Väittelyjä Kihlman näet kartti. "En ole sillä [väittelemisellä] mitään voittanut", hän kirjoittaa Emma Riskalle, "vaan kyllä vahingoittanut itseäni, niin että on ollut vaikea palata entiseen hiljaisuuteen. Siinäkin kohden on paras seurata Jumalan sanaa." Toiselta puolen Kihlman oli vieraantunut entisestä suosijastaan rovasti H. Heikelistä ja myöskin neiti Caireniuksesta, kumpikin kun ehdottomasti pysyi oppimassaan kristinuskon käsityksessä. Paitsi Renvallin ja Reuterin perheitä — jälkimäisen rouvaa (syntyään Aline Procopé) Kihlman sanoo "vakavaksi naiseksi, jolla on syvä hengellinen kaipio ja josta toivon paljon hyvää" — on vain yksi mainittava, jossa hän seurusteli. Hän kertoo näet jo toisessa kirjeessään äidille (31/1), että hän "yksinäisyydessään päätti käydä tervehtimässä hovioikeudenneuvoksetarta Louise Forssellia (o.s. Höckert). Teinkin niin eräänä iltana ja olin tervetullut. Saatoin oikein nähdä, että niin oli laita. Hän oli tullut vanhaksi, mutta kuitenkin tunsin hänet kohta. — Tyttäret olivat kaikki poissa, joten tutustuminen heihin jäi tuonemmaksi. Tahdottiin että pitäisin itseäni sukulaisena ja semmoisena kävisin usein perheessä." Forssellin ja Kihlmanin perheet olivat tuttuja Vaasan ajoilta, ja "sukulaisuus" oli siinä, että hovioikeudenneuvoksetaren isän, kauppaneuvos Höckertin ensimmäinen vaimo, Hedvig Siniä (joka ei sentään ollut Louisen äiti), oli ollut Kihlmanin äidin isän sisar! Forssellin perhe, joka isän kuoltua (1845) oli muuttanut Turkuun, käsitti paitsi äitiä, kolme tytärtä, Amelie, Hilda ja Julie (ensimmäinen vuotta, toinen neljä, kolmas kuusi vuotta Kihlmania nuorempi), ja neljä poikaa, joista nimeltä mainittakoon vain nuorin (s. 1839), Oskar. Että tällä käynnillä oli merkitystä Kihlmanin tulevaisuuteen nähden ilmenee alempana.

* * * * *

Toukokuun ensi päivinä arkkipiispa ilmoitti lähtevänsä tarkastamaan kouluja Pohjanmaalla ja jätti Kihlmanin itsensä ratkaistavaksi, tahtoiko yhtyä matkaan vai jäädä kotia Turkuun. Vaikka tämä sydämestään olisi toivonut tavata rakkaita omaisiaan ja ystäviään kotiseuduillaan, päätti hän kuitenkin, peläten retken kuriirinvahtia, tällä kertaa jäädä Turkuun, semminkin kuin toinen matka pohjoiseen oli suunniteltu loppukesäksi. Hän ilmoitti vain äidilleen, että arkkipiispa toukokuun 29 p:nä aikoi saapua Kruununkylään ja seuraavana päivänä tarkastaa Kokkolan koulua. Arkkipiispa oli luvannut käydä tapaamassa rouva Kihlmania, ja antoi poika sentähden äidilleen seuraavat neuvot: "Äidin pitäisi tarjota arkkipiispalle ateria kaikkien niiden ateriain edestä, jotka minä syön hänen luonaan. Jos Äidille suodaan antaa hänelle illalliset, niin on hänelle tarjottava jauhopuuroa. Sitä hän syö melkein joka ilta kotonaan eikä luultavasti saa sitä koko matkalla. Äidin ei siis tarvitse muuta kuin istua ja odottaa; kahdenkesken puhellessa voi Äiti myös kysyä, onko hän tyytyväinen minuun. Hoitakaa nyt vieraitanne parhaimman mukaan, mutta älkää hyväntahtoisuudessanne antako heille liian paljon ruokaa, niinkuin tavallista on pappiloissa ja varsinkin kaikkien rovastinrouvien luona!"

Vastauksena tähän ottakaamme äidin kirjeestä (31/5) kuvaus arkkipiispan ja hänen seuralaistensa (lehtori G. F. Helsingius ja notaari A. J. Hornborg) käynnistä Kruununkylän pappilassa. "Eilen illalla k:lo 1/2 7 piispa tuli — varhemmin kuin isäntä [rovasti Cajanus] oli odottanut. Kun Wegelius ja Frosterus ei täyttä puolta tuntia ennen tulivat pappilaan, oli hän vielä arkipuvussa ja parta ajamatta. He kävivät silloin minun luonani ja olivat juuri palanneet Cajanukselle, kun kahdet vaunut vierivät pihalle. Voit uskoa, että ukolle tuli kiire. Tosin hän ehti ulos portaille, mutta ei napittaa kauhtanaansa eikä ottaa

kappaansa. Astuttuaan sisään oli piispa hetken päästä kehottanut pappeja riisumaan kappaansa, mutta Cajanuksella ei ollut sitä vaivaa. Hän oli kuvitellut piispan välttämättömästi tulevan yöllä, sillä niin oli joskus tapahtunut Appelgrenilla — mutta älä mainitse sitä. K:lo 9 kävi piispa minun luonani. En luullut hänen tulevan niin pian, mutta kuitenkin olin pukeutunut, ajatellen että ei ole vahinkoa, jollei hän tulekaan, mutta jos hän tulisi, olisi julman paha olla häntä vastaanottamatta — olin siis täydessä komeudessa (i full pomp). Cajanus saattoi häntä tänne. Mutta en minäkään päässyt seikkailutta. Rouva Cajanus oli pyytänyt minulta yösijaa kahdelle herralle, ja vähän ennen k:lo 9 oli Lotta ottanut esiin makuuvaatteet laittaakseen vuoteet sänkyyn ja sohvalle, mutta kun huomattiin, että piispa tulee, heitettiin kauheassa touhussa vaatteet keittiökamariin. Sen vuoksi lienee ollut vähän tomuista, kun hän astui sisään, mutta minä osoitin hänet vierashuoneeseen, jossa hänen oli istuttava sohvassa. Minä taasen tahdoin kainosti istuutua läheiselle tuolille, mutta hän ei sallinut sitä, vaan sanoi, että rovastinrouvan tuli istua sohvalla, niin että hän voisi kertoa Alfredille istuneensa hänen äitinsä rinnalla. Muutoin hän oli iloinen, mutta kun kysyin mitä tärkeää Alfredilla oli tehtävänä, kun hänellä ei ollut piispan antamaa työtä, hän vastasi sangen epämääräisesti, että sillä, joka tahtoo opintoja harjoittaa, oli aina tehtävää. Sitäpaitsi hän sanoi, että sinä olet edistyvä (på uppgående) ja [poika], josta äidillä oli täysi syy iloita." — Rouva Kihlman päätti kirjeensä alkupuolen k:lo 1/2 3, jolloin hänen oli nälkä. Hän oli kutsuttu Cajanukselle päivällisille, joihin odotettiin piispaa Kokkolasta. Kirjeen loppupuolesta seuratkoon vielä pieni ote: "Nyt k:lo 1/2 12 olen ollut sekä päivällisillä että illallisilla, ja minulla on ollut kunnia seurustella korkean patruunasi kanssa. Hän on kohdellut minua erinomaisen kohteliaasti, niin kohteliaasti, että pelkään sen pahoittaneen joitakuita. — Piispa puhui sinusta ja sanoi tänään saaneensa kirjeen sinulta. Hän näytti minulle ulkokirjoituksen, kysyen tuntisinko käsialan, ja oli niin ihastunut kuin olisi kirje ollut morsiamelta. Sinä olet onnen poika saavuttamaan ihmisten suosiota. K:lo 7 aamulla jatketaan matkaa."

Kihlmanista oli kuvaus niin luonnon mukainen, että hän täydellisesti kuvitteli miten kaikki oli tapahtunut. "Että hän (arkkipiispa) olisi kohtelias Äidille, arvasin hyvin. Hän osaa käyttäytyä ihmisten kesken ja varsinkin toisinaan, kun hän tulee vapaammaksi, on hän oikein rakastettava. Unohdin sanoa, että Äidin olisi pitänyt olla olevinaan tietämättä mitään työstäni. Jos arkkipiispa hyvydestä minua kohtaan ja tietäen, että minä kuitenkin hyvin käytän aikaani, joskus myöntää minulle enemmän aikaa omiin tehtäviini, niin emme kumpainenkaan tahdo, että se tulee tunnetuksi. On ilmeisesti kateellisia, jotka murisevat. Tiedän esim. yhden esimiehistäni lausuneen, että olen hankkinut itselleni tämän toimen ainoastaan nauttiakseni hyviä päiviä. En muka viitsinyt tehdä työtä ja koska minulla oli varaa elää palkatta, olin keksinyt tämän keinon. Tämän mielipiteen nojassa oli tuomiokapituli jo määräämisillään minut apulaiseksi Ahvenanmaalle, mutta luovuttiin siitä sentään syystä että arkkipiispa oli poissa. On sentähden erittäin tärkeää, ettei ihmisissä vahvisteta sitä ajatusta, että minulla täällä ei ole mitään tehtävää. Eikä siinä suinkaan ole perää, minä teen uskollisesti työtä aamusta iltaan, yhtä ahkerasti kuin mikä virkaatoimittava pappi tahansa. Mutta vaikka minä elän niin yksinäisesti, etten juuri seurustele kenenkään kanssa, ja esiinnyn vaatimattomasti, näyttää kuitenkin siltä, että olen monen tiellä." — Vähän varhemmin kirjoitti Kihlman Emma Riskalle arkkipiispasta ja heidän keskinäisestä suhteestaan seuraavat rivit: Arkkipiispa "tahtoisin sitä mikä on oikeaa, hän harrastaa sitä; saattaa istua tuntikausia ja puhua siitä (kuinka moni tekee edes niin paljon?), mutta jos on vaikeaa päästä erilleen näkyvästä, vaikka surut ahdistavat, miten paljon vaikeampaa onkaan, kun kaikki käy hyvin ja seisoo kunnian kukkuloilla. Minä en pyydä saavuttaa vaikutusvaltaa hänen luonaan, sillä en ole sen tarpeessa, eikä Jumalan valtakunta ole ihmisten puutteessa. Pyytämättäni olen yhä enemmän saanut kunnioitusta hänen puoleltaan. Lähemmin hän ei tunne mielipiteitäni, sillä hän ei ole niitä kysynyt. Talon rouvan kanssa en ole tullut vähimpäänkään keskusteluun, välillämme ei ole mitään kosketuskohtaa taikka en ainakaan tähän saakka ole huomannut semmoista olevan."

* * * * *

Tämän ajan kuvaus jäisi vaillinaiseksi, jollei puhuttaisi sodastakin. Jo helmikuulla Kihlman kertoo, että Turussa 15 tykkipurttia ja yksi fregatti olivat rakennuksen alla, ja oli sitä varten tilattu 100 pohjalaista kirvesmiestä. Näiden joukossa oli monta tuttuakin, jotka kävivät Kihlmania tapaamassa. "He ovat minulle sangen rakkaita", hän kirjoittaa — "minua huvittaa seurustella aliluokankin kanssa; siinä on jonkunlaista suorutta ja yksinkertaisuutta, johon panen arvoa". — Kun arkkipiispa oli palannut Helsinginmatkaltaan, kävi hän Kihlmanin luona ja kertoi keisarin sanoneen, että maalla oli odotettavana tuntevia onnettomuuksia. "Hän tarkoitti luultavasti paitsi sodan yleistä rasisitusta ja monia yksityisten perheiden tappioita, että joku tai useampi kaupungeistamme ehkä poltettaisiin taikka joutuisi pakkoverotuksen alaiseksi." Kihlman katseli asiaa uskonnolliselta kannalta. "Meidän aikana", hän kirjoittaa, "on kolera ollut Jumalan rangaistuksena ihmiskunnalle, ja jos sota puhkeaisi nyt samaan aikaan, olisi se minulle niin vähän odottamatonta, että päinvastoin ihmettelisin, jollei se tulisikaan". Kaksi päivää ennen (28/3) olivat todellisuudessa länsivallat julistaneet sodan Venäjää vastaan, mutta vaikka Kihlman ei vielä tietänyt siitä neuvoo hän kuitenkin äitiänsä jonkun luotettavan talonpojan avulla kätkemään osan hopeatavaroitaan johonkin etäiseen, salaiseen paikkaan, itse voisi hän hädän lähestyessä matkustaa Ylihärmään. Jopa hän muistaa äitinsä lehmiäkin — "englantilaiset ovat

intohimoisia pihvinsyöjiä". Äiti ei näy olleen läheskään niin levoton ja huolestunut kuin poika, joka joka kirjeessä puhuu sodasta. Syynä siihen oli tietysti sekin, että jälkimäinen alinomaa näki ja kuuli uutta Turussa, jonka kautta sotaväkeä ja sotatarpeita kuljetettiin Ahvenanmaalle. Sitä paitsi oli vanha rouva jotakin kokenut; "vaikka olen jo kestänyt yhden sodan sekä ryöstön ja tappelun Vaasassa, en minä ollenkaan pelkää", kirjoittaa hän. Kun sitte kesäkuun 7 p:nä k:lo 11 illalla, jolloin äiti jo oli pannut maata, Hilma oli häneltä kysynyt, kuka jyskyttää porstuan ovea, niin että akkunat tärisee, oli hänelle pian selvinnyt, että Kokkolassa kahakka oli alkanut. Hän lohdutti hätäntynyttä tytärtään ja kertoo sitten (9/6) levollisesti pojalleen, kuinka englantilaiset, jotka olivat yhdeksässä veneessä lähestyneet rantaa, oli ajettu pakoon. M.m. oli eräs saaristolainen (bonde från Öjan) ahkerasti ampunut erään venäläisen panostaessa pyssyjä. Kun hän näki miten toinen vihollinen toisen perästä kaatui hänen luodeistaan, tahtoi hän säälistä lakata, mutta venäläinen kehotti häntä ampumaan: "minä lataan, ammu sinä!" — S.p. Kihlman kirjoittaa, että Turussakin peljättiin vihollisen tulevan kaupunkia hätyyttämään. Saaristossa englantilaiset maksoivat kaloista y.m. mitä ottivat, mutta sanottiin rahojen olevan "uushopeaa". "Parasta kaikesta oli kuitenkin, että he ryöstettyään, poltettuaan ja petettyään lähimmäistään jättivät ilmaiseksi uusia testamentteja ryöstettyjen lohdutukseksi ja kääntymykseksi. Se on inhoittavaa ulkokullaisuutta." — Emma Riskalle Kihlman lausuu englantilaisten hyökkäysten johdosta: "Koston ja palkinnon hetki on kerran tuleva heillekin, jotka nyt kohtelevat meitä niin julmasti. He ovat nyt mahtavia, mutta aika tulee jolloin joku vielä mahtavampi maksaa heille täydellä mitalla. Siitä olkaamme vakuutetut, sillä se perustuu Jumalan ijäiseen oikeuteen, ja niin on aina käynyt. Mutta meidän tulisi ajatella, että viholliset ovat Jumalan välikappaleita ja ettei mitään tapahdu Jumalan sallimatta. Meidän pitäisi rangaistuksesta käsittää meidän rangaistuksenarvoisuutemme, ja oppia kumartamaan Herran edessä ja uskolla vastaanottamaan *Hänet, joka tulee luoksemme* semmoisissa rangaistuksissa. Herra ei ole ainoastaan kerran tuleva, vaan Hän on jo tulossa. Jos pysähtyy kärsimättömyyteen iskusta, joka on sattunut, niin joutuu aivan samaan asemaan kuin he, joita Hänen viimeisen tulemisensa aikana toinen vaiva kohtaa toisen perästä, ilman että he sentään kääntyvät Jumalan puoleen, vaan vihassa ja herjauksessa yhä enemmän etenevät Hänestä. Semmoisena aikana kuin tämä nykyinen tulee valppauden olla kahta vertaa suurempi, jotta siten todistetaan olevansa *uskollinen* palvelija."

* * * * *

Kesänsä Kihlman vietti Turussa kirjojensa ääressä, iltaisin kävellen yksin taikka Renvallin seurassa. Pari kertaa hän saarnasi tuomiokirkossa. Heinäkuun lopulla ilmoitti arkkipiispa aikovansa elokuun viime päivinä lähteä tarkastusmatkalle, joka oli alkava Lohtajassa 31 p:nä, ja tuli Kihlmaninkin seurata häntä. Kuitenkin saisi tämä ("n.b. omalla kustannuksellaan") jo ennen lähteä liikkeelle, voidakseen siten vapaasti viettää joitakuuta päiviä sukulaistensa ja ystäviensä parissa. Sen johdosta Kihlman kirjoitti äidilleen, että hän 19 p:nä elok. toivoi saapuvansa Kruununkylään, sitä ennen käytyään Ylihärmässä ottamassa Hannan mukaansa.

Niin sitte tapahtuikin, mitä Kihlmaniin tulee, mutta erästä Bergenheimin kirjeestä (21/8) päättäen jäi itse tarkastusmatka tekemättä; Turussa oli näet ruvettu pelkäämään, että viholliset hyökkäisivät sinne elokuun lopulla, eikä arkkipiispa tahtonut silloin matkustaa pois. Siitä johtui, että Kihlmanin virkistysmatka tuli kestämaan koko syyskuunkin. Enemmän ajan näyttää hän oleskelleen Kruununkylässä s.o. 17 p:ään syysk., jolloin hän äitinsä ja muun perheen seurassa matkusti Ylihärmään. Täältä hän sitte sunnuntaina 24 p:nä, neiti S. Nordenkraftin seurassa, lähti etelään päin. Ensi yöksi he poikkesivat Marielundiin, missä heidän rajuilman vuoksi täytyi viipyä tiistaiaamuun asti. Tästä merkillisestä vierailusta Kihlman mainitsee äidilleen ainoastaan, että "ukko kestitsi meitä kuvauksilla kärsimyksistään ja vainoistaan"; mutta Emma Riskalle hän kirjoittaa laajemmin: "Saimme siis uudistaa tuttavuuttamme Malmbergin kanssa. Hän on täysin näköisensä: sama karkea ja epäpuhdas henki, joka rakastaa puhua synnistä, perkeleestä ja helvetistä, sama viekas ja teeskennelty olemus yksinkertaisen viettelemisen päämääränä; sama antikristillinen perusoppi, että kristinusko ei koskaan tässä maailmassa pysty voittamaan syntiä, minkä opin Malmberg naiivisti julkilausui tähän tapaan: 'Kristus on tullut hankkiakseen (att beställa sig) seurakunnan, joka on puhdas ja tahraton, jossa ei ole pilkkua eikä ryppyä, mutta ei hän koskaan ole saanut semmoista seurakuntaa eikä hän koskaan ole sitä saava.' Malmbergin kanssa on turhaa puhua, sillä hän vakuuttaa jo edeltäkäsikin, ettei hän poikke tieltään, vaikka tahdottaisiin hakata hänet tuhansiin palasiin. Erosimme senvuoksi niinkuin näytti tyytyväisinä, että pääsimme toisistamme." —

Jätettyään neiti Nordenkraftin Alavuden pappilaan, josta hänen oli jatkettava Keuruulle (Bergrothille), Kihlman 28 p:nä saapui Messukylään, Antero Ingmanin luokse. Ingman oli vaikeanlaisen hermotaudin tähden alkupuolen vuotta ollut virkavapaa ja ensin Helsingissä ja myöhemmin Pietarsaareissa nauttinut lääkärinhoitoa, mutta heinäkuun alusta toiminut armovuodensaarnaajana Messukylässä. Täällä hänellä oli aikaa lukutöihin ja rauhaa, jota hän suuresti kaipasi raskaitten kokemustensa jälkeen Alahärmässä, mistä hänelle oli tullut järkyttävän äkillinen lähtö. Kesäkuun 29 p:nä näet eräs uskollinen kansannainen ilmoitti hänelle, että kolme nuorukaista, hänen entisiä rippikoululapsiaan, oli väijyksissä läheisessä

metsässä, missä hänellä oli tapana säännöllisesti kävellä, ja oli heidän tarkoituksensa ampua hänet. Pojat olivat silmittömästi suuttuneet siitä, että Ingman saarnatuolista ankarasti nuhdellessaan heitä pahennusta aikaansaaneesta epäjärjestyksestä oli maininnut heidät nimeltä. Onneksi Ingman (syystä että Essen oli tullut hänen luokseen) ei sinä päivänä mennytkään kävelemään, mutta silloin hurjimukset päättivät yöllä murtautua hänen kotiinsa ja surmata hänet hänen vuoteessaan. Estääkseen kauheaa rikosta Ingman ei keksinyt muuta neuvoa kuin viipymättä karata pois paikkakunnalta s.o., jättäen sairaan vaimonsa ja muun perheensä, matkustaa suoraa päätä Messukylään. "Minä itkin katkerasti, kun minun siten täytyi erota entisestä seurakunnastani, mutta ei se auttanut: minun *täytyi* lähteä. Paljon, paljon olen kärsinyt Alahärmässä."

Nämä viimeiset sanat viittaavat siihen katkeruuteen, jolla Malmbergin herännäispuolue oli kohdellut häntä samoin kuin muita pappeja, jotka olivat siitä luopuneet. Ettei hän uudessakaan paikassa siinä kohden päässyt lepoon on luonnollista. — "'Körttiläiset' väittävät minua harhauskoiseksi", hän kirjoittaa, "mutta 'kläninkikristityt', moniaat hiljaiset ja hurskaat ihmiset, jotka raamatun tunnusmerkkien mukaan näyttävät elävän Jumalassa, hyväksyvät ja vastaanottavat [opetukseni]." — Muutoin Ingman hartaasti koetti perehtyä Beckin oppiin. Heinäkuun 17-27 p:nä oli hän Kihlmanille kirjoittanut 28 sivua pitkän kirjeen, jossa hän esittää muistutuksiaan Beckiä vastaan ja valittaen hänen spekulatiivista oppineisuuttaan koettaa osottaa, että hän ei kaikessa noudata raamattua. Kun vertaa kirjettä siihen kuvaukseen "Beckin teologisesta luonteesta", [J. Tob. Becks Theologiska karakter, tecknad af *Anders Wilh. Ingman*, liite tekijän julkaisuun: Sjutton kristliga tal af J. T. Beck.] jonka Ingman julkaisi 1866, huomaa kuitenkin muistutusten pääasiassa johtuneen siitä, että hän ei vielä tarpeeksi tuntenut saksalaista jumaluusoppinutta. Kirjeissään hän siitä huolimatta sanoo suuresti kunnioittavansa häntä ja asettavansa hänet kaikkien saksalaisten teologiensa edelle. Ja myöhemmin (20/10) hän kirjoittaa: "Nykyään olen tutkinut Beckin Lehrwissenchaftia. Siitä kirjasta opin enemmän teologiaa ja eksegetiikkaa kuin kaikista muista apulähteistäni yhteensä. Viikon päästä ryhdyn heprealaiskirjeen eksegetiikkaan ja Beckin etiikkaan muistiinpanojesi mukaan. Mutta etkö tahdo lähettää minulle jatkoa. Haluaisin suuresti lähemmin perehtyä niihin kohtiin omantunnon opista, jotka viimeksi täällä ollessasi luit minulle."

Tästä näemme mikä oli Kihlmanin ja Ingmanin puheenaineena Messukylässä ja myöskin, miten edellinen huomasi totuuden julistuksensa vähitellen itävän. Myöhemmissä kirjeissä Ingman sanoo muuttaneensa saarnatapaansa, ja toivoi hän että Kihlman joskus kuulisi hänen saarnaavan.

Palattuaan Turkuun Kihlman jälleen tunsu yksinäisyyden painoa: "Hannasta on minun yhä vaikeampi erota: hän muistutti minua hankkimaan oman kodin. Mutta sen toiveet ovat nykyään pienet." Kuitenkaan hän ei tahtonut antautua synkkyytteen. — Hänen poissaollessaan oli hänen kirjastonsa ollut maalla, mutta oli se jo tuotu takaisin, koska vihollista ei enää peljätty. Sitä kurjemmat kuuluivat olot olevan Ahvenanmaalla. "Siellä sanotaan talonpoikaisvallan hallitsevan. Ei tahdota mitään tietää esivallasta ja veronmaksuista ei kruunulle enemmän kuin papistolle. Semmoiseen laittomuuteen ovat vihollisen kuvittelut houkutelleet. Eletään hetken elämää ajattelematta kerran tulevan tilinteon päivää. Kun linnoitus luovutettiin, kuuluu vihollinen jättäneen venäläisen jauhoavaraston kansan ryöstettäväksi, ja oli siinä syntynyt semmoinen kahakka jakavien kesken, että usea ihmishenki tuhottiin. Varmaa on, että moni, kenties useimmatkin ovat tyytymättömiä tähän laittomuuteen, mutta pahuus on aina oikeamielisyyttä rohkeampi."

Vuoden viime kuukausilta ei ole mitään merkillisempää mainittavana, vaan näyttää Kihlman saaneen jotenkin häiritsemättä jatkaa lukujaan. Kirjeessä äidille Marraskuun 9 p:ltä hän mainitsee, että saksankielen opettajavirka Vaasan lukiossa oli tullut avonaiseksi, kun toht. O. Rancken oli nimitetty historian lehtoriksi, ja kysyy mitä äiti sanoisi, jos hän hakisi sitä. Äiti myöntää, että virka olisi mukava pojan heikolle terveydelle, että loma-aikojen vapaus olisi suuri etu ja että palkkakin, vaikka tuskin 200 ruplaa suurempi, olisi jotakin verrattuna nykyiseen; mutta enemmän kuin nämä seikat yhteensä vaikutti kai sekä äitiin että poikaan ajatus, että virka tuottaisi onnellisen muutoksen jälkimäisen yksityiseen elämään. Turusta, johon hän ei voinut kotiutua, hän pääsisi takaisin Pohjanmaalle, nimittäin Pietarsaareen (missä lukio oli Vaasan palon jälkeen), lähelle Kruununkylää, ja siellä hän voisi järjestää kodin Hannallensakin. Kun sittemmin arkkipiispakin, joka kyllä mielellään olisi edelleenkin pitänyt Kihlmania apulaisenaan, mutta toiselta puolen ei tahtonut estää häntä saamasta taloudellisesti edullisempaa tointa, oli neuvonut häntä hakemaan virkaa, hän lopulta ratkaisikin asian myönteiseen suuntaan. Sanomattakin ymmärretään, ettei Kihlman ruvetessaan saksankielen opettajaksi mitenkään ajatellut luopua teologisista harrastuksistaan; päinvastoin toivoi hän tulevansa semmoiseen asemaan, että hän entistä vapaammin saattaisi käyttää jouto aikaansa jatkaaksensa opintojaan. — Jouluaaton Kihlman vietti lehtori Renvallin perheessä; Bergenheimkin kävi itse kutsumassa häntä luokseen samaksi illaksi, mutta oli hän jo silloin lupautunut Renvallille.

* * * * *

Ennenkuin kertomuksemme siirtyy uuteen vuoteen, on hetkinen viivytävä Kihlmanin

kirjeenvaihdossa v:lta 1854. Siitä näkee, että melkoinen osa aikaa kului hänen ystäviensä ja tuttaviansa asioiden ajamiseen ja vastauskirjeiden laatimiseen heille. Tähän aikaan, jolloin ei vielä ollut olemassa asioimistoja, turvattiin näet, milloin tarvittiin edustajaa vieraalla paikkakunnalla, tuttavien apuun, ja jos kukaan sai Kihlman kokea mitä merkitsi nuorelle papille olla Turussa-asuja sekä läheisessä asemassa arkkipiispaan ja tuomiokapituliin. Jos kyseessä oli ainoastaan viranhakemuksen sisään jättäminen oikealla ajalla, niin oli se yksinkertainen ja helppo asia; mutta monesti vaadittiin vaikeampia. Milloin tuli edeltäpäin tiedustella mitä "apparanseja" toisella tai toisella hakijalla saattoi olla ja sitten ratkaista kannattiko jättää hakemuskirjat viranomaisille vai eikö, milloin koettaa jossakin asiassa vaikuttaa arkkipiispaan siihen tai siihen suuntaan. Vaikei Kihlmanilta suorastaan pyydettykään mitään, joka olisi ollut hänen omalletunnonleen loukkaavaa, on kuitenkin ymmärrettävissä, että mainitunlaiset tehtävät olivat hänelle vastenmielisiä. Suhteessaan arkkipiispaan hän oli hyvin arkatuntoinen, ja mitä ystävällisempi korkea esimies oli häntä kohtaan, sitä enemmän hän pelkäsi väärinkäyttää hänen luottamustaan. Yleensä hän kokonaan vältti tuttaviansa arvostelemista, rajoittuen siihen että vastasi omantuntonsa mukaan milloin hänen mieltään kysyttiin. Kumminkin näkyy hänen kirjeenvaihdostaan äidin kanssa, että häntä kotiseuduilla aivan viattomasti syytettiin eräiden pappien virkamääräyksistä. Jos kirjeet hänen tuttavilleen olisivat säilyneet, näkisimme epäilemättä, että hän kerran ja toisenkin kieltäytyi "tiedustelemasta" ja "vaikuttamasta" mitä pyydetty oli.

Toisista kirjeistä saamme tietää, ettei Ingman lainkaan ollut ainoa, joka tahtoi oppia tuntemaan Beckiä. Hän oli kyllä ainoa, joka ystävänsä kautta (alusssa v. 1855) tilasi *kaikki* Tübingenin professorin teokset, mutta Frans Bergrothin, hänen rouvansa Hilda Bergrothin ja neiti S. Nordenkraftin, K. Nauklerin, A. Törnuddin, L. Stenbäckin, C. G. von Essenin y.m. huomaamme mielenkiinnolla tutustuneen Kihlmanin ruotsintamiin Beckin saarnoihin, luentoihin taikka osiin hänen teoksistaan. Joko he toivovat saavansa vielä pitää lainaamansa käsikirjoituksen paremmin syventyäkseen siihen taikka pyytävät lisää, uutta. Ainoastaan Favorinin ja Kihlmanin kirjeistä näkyy, että heidän välillään oli ilmaantunut erimielisyyttä jostakin Beckin opin kohdasta. Siitä kai he keskustelivat, kun Kihlman elokuulla matkustaessaan Pohjanmaalle oli yhden päivän ystävänsä luona (Kuorevedellä). — Essen valittaa, että häneltä puuttuu aikaa lukemiseen. "Toisinaan tuntuu minusta onnettomuudelta, että lähdit Saksaan ja toit sieltä uudet aatteet(!)". Eikä hän kuitenkaan voinut jättää niitä siksensä. "Minussa on tarve tunkeutua niiden tuntemiseen." Mutta miten tehdä ilman vapautta ja hiljaisuutta. Onnettominta oli, että hänen piti saarnata ja opettaa toisia ennenkuin itse oli päässyt selvyteen, totuuteen käsiksi. Myöhemmin hän kirjoittaa: "Mitä enemmän olen alkanut saarnoissani menetellä raamattua selitellen, sitä enemmän vieroitan kuulijani luotani. Mutta niin usein kun varmaan tiedän oikein esittäneeni Jumalan sanaa, olen levollisempi kuin ennen, jolloin kaikki kuulijani hyväksyivät kyhäelmiäni (krior)." — Paljon hän kärsi hajaannuksesta seurakunnassaan, niinkuin seuraavista otteista näkyy: "Sokeuden tuomio on jo langennut näiden ihmisten yli. Ja suurin askelin he näyttävät edistyvän urallaan — päällikkö etupäässä. Hän on aina yhä innokas saamaan proselyyttejä ja kalastamaan sameassa vedessä. Minä taasen olen pitänyt velvollisuutenani ainoastaan hoitaa virkaani lainmukaisesti ja muuten elää hiljaisesti. Olen tahtonut välttää käännytyspuuhan ja puolueellisuuden näköäkin. Mutta seuraus siitä on, että hän kiihkollaan ja rohkeudellaan, lähettiläittensä kautta, milloin hänellä itsellään ei ole aikaa, voittaa yhä enemmän alaa. Teenkö oikein ollessani hiljaa? Hän panettelee minua voimansa takaa, enkä minä koskaan puhu hänestä. Siten kansan viha minua kohtaan kasvaa kasvamistaan, eikä minun puoleltani ole vastapainoa. Heidän luottamuksensa häneen kasvaa samassa määrässä kuin epäluottamus minuun. Hän saarnaa jotenkin puhtaasti luterilaisen dogmatiikan mukaan ensimmäiset askeleet, mutta edemmäs hän ei mene. Ja kun minä käyn edemmäs ja huomaatan niistä Jumalan sanoista, jotka puhuvat pyhityksestä, edistyksestä j.n.e., niin on se farisealaisuutta y.m. Viime sunnuntaina, 2:nä rukouspäivänä, halusin kuulla, kuinka hän selittää ihanan tekstin Efes. 3, 14-19, joka on aivan vastoin hänen oppiansa. Mutta miten kävi? Hän luki tekstin, otti aineen, jolla ei ollut mitään yhteyttä sen kanssa, eikä sanonut sanaakaan koko tekstistä. Niin pääsi hän siitä loukkauskivestä — ja piti sentään kelpo saarnan (Nohrborgin 19:nä sunnuntaina — mutatis mutandis)." — — — "Nyt juuri oli minulla suora keskustelu muutamien etevimpien malmbergiläisten kanssa. He ovat auttamattomasti paatuneet — niin, uskomattomasti. [Maisteri A.] Forsnäskin, joka oli saapuvilla, kauhistui ja oli ihmeissään. Luullakseni on aika tullut pyyhkäistä pöly jaloistaan ja lähteä tiehensä täältä." —

On todella vahinko, että Kihlmanin vastakirjeet eivät ole säilyneet, vaikka voimmekin pitää varmana, että hän Beckin neuvon mukaan kehotti Essenä yhä vain "olemaan hiljaa" s.o. välttämään taistelua.

* * * * *

Uuden vuoden 1855 ensi kuukausina Kihlman sanoo arkkipiispan osanneen antaa hänelle niin paljon tehtäviä, että hän joutui pois tavallisesta elämänjärjestyksestään. Mitä laatua nämä tehtävät olivat, siitä hän ei anna lähempiä tietoja, mutta sittenkin voimme päättää, että ne enimmäkseen olivat kirjallista laatua. Siten lienee varmaa, että Kihlman vuoden vaihteella on kirjoittanut sangen laajaperäiset muistutuksensa toht. C. Jos. Estlanderin kirkkokäsikirja-ehdotukseen. [Käsikirjoitus, "Anmärkningur till Handboks Förslaget", käsittää 53 kokoarkin sivua Kihlmanin ylen taajaa käsialaa.] Tarkastus taikka

oikeammin tutkimus on vienyt paljon aikaa, sillä muistutukset eivät koske ainoastaan vähäpätöisempiä yksityiskohtia eivätkä rajoitu osoittamaan, missä määrin ehdotus on yhtäpitävä toimikunnan pöytäkirjan kanssa, vaan on Kihlman perinpohjin selvittänyt erinäisiä peruskysymyksiä, niinkuin esim. lapsenkasteen- ja konfirmatio-opin synnyn, tarkoituksen ja pätevyyden raamatun ja tunnustuskirjojen kannalta. Mitä tulee asiantuntemukseen ja ehdottomaan totuudenetsintään, on tämä kirjoitus tavallaan pidettävä Kihlmanin ulkomaanmatkan hedelmänä ja usein siinä suorastaan viitataankin seikkoihin, joihin hän joko Ruotsissa taikka Etelä-Saksassa oli tutustunut. Kumminkaan emme katso aineeseemme kuuluvan tarkemmin selostaa sitä taikka tutkia missä määrin se on voinut vaikuttaa kirkkokäsikirjamme lopulliseen muodostukseen.

Muutamista muista kirjallisista puuhista saamme vihiä Ingmanin ja Kihlmanin kirjeenvaihdosta. Kun Ingman kesällä 1853 oli parannuksilla Turun kylpylaitoksessa, pyysi arkkipiispa häntä tarkastamaan suomalaisia aapiskirjoja ja antamaan niistä lausunnon. Tämän lausunnon hän antoi Kihlmanille osoittamassaan kirjeessä 24 p:ltä marrask. 1854. Tarkastus koski ensi kädessä Otto Tandefeltin "Kuva-aapelusta", mutta sen ohella myöskin Frenckellin Turussa julkaisemaa ja n.s. viipurilaista aapista, ja oli sen tulos, että kaikki kolme, osaksi kielen osaksi sisällyksen vuoksi, olivat vähemmän tyydyttäviä, ja olivat sentähden Ingman ja (Tampereen tehtaansaarnaaja) Berndt Bergroth yhdessä laatineet uuden, suuresti muutetun laitoksen ensinmainittua. Uusi aapinen oli Turussa tarkastettava, ja näyttää Kihlman sen ja Ingmanin lausunnon johdosta asettaneen kysymyksenalaiseksi, oliko ensimmäinen oppikirja lukutaidossa välttämättömästi myöskin oleva ensimmäinen oppikirja kristinuskossa. Pitkässä kirjeessä 28 p:ltä jouluk. Ingman näet puolustaa noudattamiaan perusjohteita, jotka siinä olivat yhtäpitäviä entisten aapistentekijäin mielipiteitten kanssa, että aapiskirja on oleva kristillinen oppikirja, jopa siteeraa kirkkoisä Irenaeusta, joka sanoo, että Herra Jesus on ollut pieni lapsi, jotta meidän lapsemme Hänen kauttansa pyhitettäisiin ja uudestasynntyisivät. [Ingmanin ja Bergrothin aapiskirja ilmestyi nimellä: *Kuva-Aapinen* G. Nordensvanin kustannuksella Hämeenlinnassa 1855. Tietysti tekijäin nimiä ei mainita. Myöhemmin on samasta kirjasta ilmestynyt kymmeniä painoksia G. W. Wilénin ja Kumpp:n kustantamina Turussa.]

Mutta Ingmanin jälkimäinen kirje sisältää pari muutakin kirkolliskirjallista asiaa. Juuri tähän samaan aikaan oli arkkipiispa kiertokirjeellä kehottanut papistoa antamaan lausuntonsa kysymykseen tulleesta suomalaisen raamatun oikeinkirjoituksen korjauksesta tai uudistuksesta. Samalla kun Ingman ehdottomasti kannattaa sitä, hän lämpimästi puoltaa, että samassa myöskin itse kieltä oikaistaisiin, niin että ilmeiset kielivirheet ja epäjohtonmukaisuudet poistettaisiin. Esitettyään sarjan virheitä ja niiden oikaisuja hän jatkaa: "Pyydän siis, että Sinä viet Herra Arkkipiispalle tämän hurskaan toivoni, että hän — jos mahdollista on — kiertokirjeellä vielä kehottaisi arkkiihiippakunnan papistoa, yhdessä lausuntonsa kanssa ortografisesta uudistuksesta, *myöskin* lausumaan mielensä kielen korjauksesta. Tämä pyyntöni saattaa kyllä korkeasta Esimiehestä näyttää liian rohkealta, jopa, niinkuin sanotaan, tungettelevaiselta (påflugen), itsekin häpeän tätä kirjoittaessani; mutta suotakoon se kuitenkin anteeksi — se on sittenkin johtunut mitä lämpimimmistä pieteetistä, rakkaudesta Suomen komeaan ja arvokkaaseen kieleen, jonka tahtoisin tavata myöskin kaikkein pyhimässä kirjassamme — suomalaisessa Raamatussa. Minä tunnen mitä syvästi juurtuneita ennakkoluuloja näitäkin uudistuksia vastaan on tavattavissa useissa sangen kunnioitettavissa virkaveljissä, minä tiedän, että he leimaavat kerettiläisyydeksi kirjaimenkin muuttamisen nykyisessä raamatussa, mutta heidän ajattelemattomien anateemojensa pitäisi herjetä lukuisien virkaveljien viisaitten ja perusteellisten lausuntojen edessä, jotka näistä isänmaallisista kysymyksistä annetaan tarkastuskomitealle." — Lopuksi Ingman huomauttaa, että papisto, kun se joku aika ennen oli vastustanut Geitlinin ja Akianderin vaatimia kielellisiä korjauksia, oli johtunut siihen "väärinkäsityksestä: *peljättiin* että kyseessä oli uudenaikaisia *fennomaanisia* parannuksia — hinc illae lacrymae".

Mitä Kihlman teki asian hyväksi, jota Ingman niin innokkaasti puolsi, on tietymätöntä, mutta varmaan hän vilpittömästi puhui sen puolesta, ja tunnettu on, että ennen pitkää Ingman itse sai suorittaakseen ehdottamansa korjaustyön. [*Ar(thur) H(jelt)*, Anders Vilhelm Ingman raamatun kääntäjänä. Kyrönmaa I, siv. 58 ss.]

Kolmas asia samassa kirjeessä oli tämä: — Sodan ja luultavasti erittäinkin ylempänä mainittujen tapausten johdosta Ahvenanmaalla oli arkkipiispa antanut Ingmanin tehtäväksi kirjoittaa lentokirjasen kristillisten alamaisten suhteesta lailliseen esivaltaansa. Vaikka Ingman oli hämmästynyt tehtävästä, lupasi hän kuitenkin koettaa, samalla vakuuttaen, että hän ei panisi pahaksi, joskin hänen kirjassensa huomattaisiin kelvottomaksi. Arkkipiispan toivomuksen mukaan oli se oleva valmis tammikuun keskivaiheilla, mutta vasta saman kuun 24 p:nä Ingman lähetti käsikirjoituksen Kihlmanille. Tekijä oli luullut parhaiten suoriutuvansa tehtävästä selittämällä raamatunlauseet 1 Piet. 2: 13-17 vv., mutta hänen kirjelmänsä herätti epäilyksiä, ja varsinkin Kihlman katsoi paraaksi, että se jäisi julkaisematta. Arvostelun syyt nähdään seuraavasta kirjeotteesta (29/5 1855):

"Mitä kirjoitukseesi tulee, en ole voinut muuttaa mielipidettäni siitä. Sillä on monta hyvää puolta, useita kauniita kohtia, jotka hyvin ansaitsevat tulla luetuiksi ja mieleen pannuiksi, mutta yleensä se

kaipaa korjausta. Olen varma, että Sinulla itselläsikin ehkä nyt jo ja varsinkin vuoden päästä olisi koko joukko muistutettavaa. Olisi vahinko, jos vähemmin onnistunut peittäisi varjoon mitä siinä on hyvää. Tähän yleiseen arvosteluun nähden on Renvallkin samaa mieltä. Pääsyyt tähän mielipiteeseen ovat: 1:ksi ettei ankarasti johdonmukainen ajatus kannata mielenkiintoa. On kuin tekijä toisinaan lämpimän tunteensa viehättämänä olisi menettänyt oikean päämääränsä. Kun nyt kirjoitus esipuheen kautta myöskin olisi tullut riitakirjoitukseksi, [F. G. Hedberg oli samana vuonna ja sen jälkeen kun Ingman jo oli kirjelmänsä kirjoittanut julkaissut valtiollisen lentokirjasen, jota tämä ei hyväksynyt ja jonka epäpätevyyden hän luuli oman kirjasensa todistavan, mutta ei siinä kyllä: 'Myöskin tahdoin tällä, kenties viimeisellä kirjoituksellani tunnustaa *evankeliumin* käsittämisessä olennaisesti eroavani hedbergiläisyydestä, johon nyt tahdotaan minua lukea. Hedbergiläiset levittelevät täytenä totena, että minä Hedbergin edessä olen peruuttanut oppini — mutta tämä selitys todistaisi *kaikkien silmissä* kaikkea muuta.' (Kirje Kihlmanille 16/4 1855).] niin olisi päämäärä vielä enemmän hämärtynyt. Toiselta puolen olisi vaikea huomata, että tekijän tarkoitus on ollut kirjoittaa Hedbergiä vastaan, mutta toiselta puolen tekisi tekijän vakuutus, että niin on laita, että lukijan katseen täytyisi kääntyä kahteen suuntaan ja siten tulisi varsinainen päämäärä kärsimään. 2:ksi esiintyy kristinuskon kirjoituksesi mukaan melkein täysin välinpitämättömänä valtiolliseen nähden. Sitähän juuri Snellmankin väittää [Viittaus J. V. Snellmanin arvosteluun L. Stenbäckin professorinväitöskirjasta Litteraturbladetin maaliskuunvihkossa 1855. Essen antautui sen johdosta pitkään väittelyyn Snellmanin kanssa, ja kirjeistä näkyy, että Kihlman ja Essen keskenään paljon keskustelivat aineesta. Myös Volmar Renvall (jossakin Turun lehdessä?) kirjoitti Snellmania vastaan. Ingman luuli kirjoituksen olevan Kihlmanilta, mutta tämä sanoo vain puhuneensa asiasta Renvallin kanssa.], ja todella se *näyttääkin* olevan aivan totta, mutta lähemmin tarkastaessa lienee asia kumminkin toisin. Koska kristinuskon päämäärä on pyhittäen läpitukea kaikki maalliset olot, ja valtio on yksi tärkeimpiä luonnollisia olosuhteita maan päällä, olen sitä mieltä, että kristinuskon ei pitäisi voida olla välinpitämätön niin tärkeään seikkaan nähden. 3:ksi on minussa herännyt epäilyksiä itse perusaatetta kohtaan, että kristityn on oltava täydellisesti passiivinen, kun hänelle tehdään vääryyttä. Tuleeko hänen kärsiä *kaikki*? Eikö ole olemassa rajaa, jolla vastarinta on oikeutettu? Kuinka on sveitsiläisten vapaustaistelu arvosteltava kristilliseltä näkökannalta? kuinka alankomaalaisten? — Historia on esittänyt nämä taistelut oikeutettuina, ja runous on levittänyt niiden yli hurmaavan väriloisteen. Muistettakoon Wilhelm Tell! Olisiko hänen pitänyt kumartaa hattua? Olisiko Baumgartenin pitänyt antaa voudin raiskata vaimonsa? Tuleeko kristityn menetellä samalla tavoin, jos valalla vahvistetut sitoumukset rikotaan tai pidetään pyhinä? Nämät ja toisia samanlaisia kysymyksiä on minussa syntynyt, enkä ole voinut tyydyttävästi vastata niihin. Jos olet täysin vakuutettu esittämästäsi mielipiteestä, niin tämä kirjasen painattamisen kolmas este katoaisi." — Kun Kihlman näistä syistä vastustaa painatusta, hän lopuksi vielä huomauttaa, miten vaikea on käsitellä arkaluontoista ainetta ja miten helposti joutuu hiipivän arvostelun alaiseksi. "En tiedä, pelottaako minua ihmispelko. Mutta olen kuullut niin monta soimaavaa arvostelua Hedbergista, etten tahtoisi kuulla semmoista henkilöstä, joka on minua niin lähellä kuin Sinä. Ennen arkkipiispan lähtöä Helsinkiin lausuin, kun minulta sitä kysyttiin, etten mielelläni julkaisisi kirjoitustasi. Hän ei pitänyt siitä, vaan sanoi: 'Kyllä on mukavinta panna kädet ristiin ja odottaa asioiden kehitystä. Mutta sen, joka voisi tehdä jotain hyvää, ei pitäisi olla mitään tekemättä'." —

Kun vertaa niitä viittauksia kristinuskon ja valtiollisen elämän keskinäiseen suhteeseen, jotka ilmaantuvat yllä olevassa arvostelussa, siihen mitä Kihlman 1848 (ks. ylemp.) kirjoitti N. L. Arppelle, täytyy tunnustaa, että hänen kristillinen elämäntähtäyksensä oli merkittävästi laajentunut ja syventynyt. Kumminkaan ei ole sillä sanottu, että hän tässäkin olisi Beckin vaikutuksen alainen; päin vastoin saanee pitää tätä todistuksena hänen itsenäisyydestään. Ei hän ainakaan missään mainitse, että Beck olisi esimerkillään tai sanoillaan ohjannut häntä valtiolliseen tai yhteiskunnalliseen toimintaan. — Mitä Ingmanin kirjaseen tulee, ilmestyi se vihdoon 1856, jolloin sota päättyi ja kysymys lakkasi olemasta polttava. Sen vuoksi kai nimi onkin niin vähän silmiin pistävä kuin mahdollista ("1 Petr. 2: 13-17 vv. förklarade af And. Wilh. Ingman"), ja on tekijä itse kustantanut 22-sivuisen vihkosen. Jollemme erehdy on Kihlman kirjoittanut uuden esipuheen (josta viittaus Hedbergiin on jätetty pois) ja myöskin korjannut itse esitystä. [Ks. Aika 1915, helmikuun vihko.]

* * * * *

Helmikuun 22 p:nä lähti arkkipiispa lehtori Eurénin, notaari Rindellin ja Kihlmanin seuraamana Ahvenanmaalle tarkastusmatkalle, jonka suunnitelman mukaan, piti kestää maaliskuun 20 p:ään, mutta joka todellisuudessa päättyi niin varhain, että jo 16 p:nä jälleen oltiin Turussa. Syynä suunnitelman supistamiseen oli keisari Nikolai I:sen kuolema, joka tapahtui maaliskuun 2 p:nä ja josta tieto saavutti arkkipiispan Saltvikissa 9 p:nä. Äidilleen Kihlman kirjoittaa, että hänestä tuntui kuin olisi hän ollut mukana kolmen viikon kemuissa, niin ylenpalttisesti oli arkkipiispaa ja hänen seuruettaan kestetty. Turussa sanottiinkin, että Kihlman oli lihonut matkalla, mutta toiselta puolen hän väittää, että tarkastajat olivat olleet hyvin ahkeria. Joka päivä oltiin kirkossa k:lo 9:stä k:lo 3:een tai 4:ään, ja oli Kihlmanin tehtävänä ollut ottaa osaa seurakunnan lukutaidon ja kristinuskon tuntemuksen tutkimiseen; matkan lopulla hän Rindellin sairastumisen vuoksi myöskin laati pöytäkirjan. Vaikka ilmat olivat kylmät,

ei hän vilustunut, sillä arkkipiispan kuomireessä, missä hänellä oli kunnia istua, oli lämmin ja mukava matkustaa.

Mitään erittäin merkillistä Kihlmanilla ei ollut kerrottavana matkalta — ei ainakaan äidilleen; Essenillehän sitä vastoin lähetti pirteämmän juttelun siitä, mutta valitettavasti on se hävinnyt. Kauniissa Sundin pappilassa hän oli muistellut entistä Vaasan koulun rehtoria ja Kihlmanin perheen ystävää J. C. Ebelingiä, joka siellä oli viettänyt elämänsä viimeiset päivät (1846-47). Vanhoina tuttavina hän mainitsee Sottungan yksinäisessä saassa tavanneensa F. V. Fredrikssonin ja hänen vaimonsa Betty Adlerstjernan, jotka 5 vuoden erakkoelämän jälkeen ikävöivät päästä sieltä pois. Jomalassa Kihlman tutustui rovasti Chydeniukseen, "komea mies ja suuri väittelijä", ja Finströmissä rovasti von Knorringiin sekä hänen puolisoonsa, o.s. vapaaherratar Lybecker. Jälkimäisten luona oli ollut hyvin yksinkertaista ja porvarillista ja neidit ottivat osaa talousaskareihin niinkuin muutkin papintyttäret. Sitäpaitsi näyttivät he suuresti kunnioittavan vanhempiansa. Kihlman viihtyi siellä hyvin. Viimeinen toimitus oli rovasti Sadelinin luona Hammarlandin pappilassa, minne kaikki Ahvenanmaan papit oli kutsuttu huhtikuun 14 p:ksi. Siellä papit Kihlmanin sanellessa vanhoivat uskollisuudenvalan Aleksanteri II:lle, jonka jälkeen arkkipiispa m.m. suostui Sadelinin anomukseen tulla vapautetuksi lääninrovastin toimesta; hänen sijaansa tuli rovasti Chydenius. Ukko Sadelin — niinkuin entisestä tiedämme Kihlmanin äidin muinoinen kosija — oli tullut vanhaksi, jota paitsi hän pikkumaisen tarkkuutensa tähden oli joutunut virkaveljiensä, omien seurakuntalaistensa (he olivat uhanneet ampua hänet) ja kaiken lopuksi venäläisen hallituksenkin epäsuosioon. Hänen rouvansa, jolle joku koiransilmä oli antanut liikanimen kuningatar Pomaré (syystä että oli iholtaan niin tummanruskea ja käytökseltään niin olevinaan), oli ensin tehnyt Kihlmaniin vähemmän edullisen vaikutuksen, mutta sittemmin osoittautunut rakastettavaksi. Hänen olotapaansa kuului ukko vaikuttaneen, hän kun vaati erikoista arvokkaisuutta puolisoltaan. Molemmat olivat kohdelleet Kihlmania suurella ystävyydellä.

Viikko sen jälkeen kun arkkipiispa oli palannut Ahvenanmaalta, lähti hän uudelle tarkastusmatkalle (Ikaalisiin, Kankaanpähän y.m.), jolle hän ei kuitenkaan vaatinut Kihlmania tulemaan. "Viidettä pyörää vaunujen alla", kirjoittaa tämä, "ei suuresti kaivatakaan". Kihlmanin oli nyt valmistauduttava kokeisiin saksankielen opettajan virkaa varten, jotka olivat määrätty huhtikuun 15 p:ksi. Paitsi häntä olivat venäjän kielen opettaja G. W. Passelberg ja maisteri Emil Frosterus hakeneet virkaa, mutta ainoastaan jälkimäinen näytti olevan lukuun otettava kilpailijana. Itse asiassa arvosteltiin sekä Kihlmanin että Frosteruksen kokeet arvosanalla approbatur cum laude, mutta sai jälkimäinen 2 ääntä enemmän. Tähän tulokseen Kihlman ei ollut tyytyväinen, sillä hän arveli olevansa ainakin yhtä perehtynyt saksankieleen kuin toinenkin. Tahtomatta väittää lehtorien Heikelin ja Eurénin, jotka olivat asettaneet Frosteruksen hänen edelleen, äänestäneen vastoin vakaumustaan, ajatteli hän sentään, että se vastenmielisyyys, jonka hän tiesi kummassakin piilevän häntä kohtaan, oli helposti aiheuttanut päätöksen. Huhtik. 25 p:nä oli asia lopullisesti ratkaistava, ja vaikka kyllä Frosteruksen paperit siinä kohden olivat epätäydelliset, että hänellä ei ollut asetusten vaatimaa saksankielen opettajan todistusta, vaan sen sijaan Vaasan kuvernöörin, Rechenbergin, suosituskirjoitus, oletti Kihlman, että tuomiokapitulin enemmistö olisi oleva sen puolella, joka oli saanut useimmat äänet kokeissa. Siinä mielessä hän edellisenä iltana kirjoittaa äidilleen: "Siten raukesi tämäkin suunnitelma tyhjiin. En ole alustakaan ollut erittäin viehätynyt tästä virasta ja sen vuoksi voin ilman suurempaa mielipahaa luopua siitä." Äidille hän luulee asian tuskallisemmaksi. "Älä kuitenkaan sure! Olenhan tähänkin saakka elänyt kuin lintu oksalla ja koska olen menestynyt, menestyn edelleenkin. — — — Tämä on meidän kesken, ja minulle voi äiti ilmaista ilonsa ja tuskansa, mutta muille, vieraille: tyyneyttä — aina tyyneyttä."

Asia päättyi kuitenkin toisin. Frosterus jätettiin mainitusta muodollisesta syystä kokonaan lukuun ottamatta, ja sitten äänestettiin Passelbergista ja Kihlmanista. Kun kuudesta äänestäjästä kolme oli antanut äänensä edelliselle ja kolme jälkimäiselle, tuli ratkaisu riippumaan seitsemännestä, tuomiorovasti Edmanista. Tämä äänesti Kihlmania, joka siis sai yhden äänen enemmistön. Valtakirja hänelle annettiin heinäkuun lopulla.

Ei ainoastaan valitusajan tähden vaan senkin vuoksi, että arkkipiispa mielellään toivoi hänen mahdollisimman kauan viipyvän Turussa, Kihlman oleskeli siellä kevät- ja lähes koko kesäkaudenkin. Hänen toimistaan tällä ajalla on vain hajanaisia tietoja. — Helluntaipäivänä hän pyynnöstä saarnasi tuomiokirkossa, ja sanoo hän saarnansa herättäneen ainakin sen verran huomiota, että muutamat sitä puolustivat ja toiset moittivat. Tämän yhteydessä sopii mainita, että Kihlman Turussa ollessaan ei pyytänyt saada eikä saanutkaan kannattajia beekiläiselle suunnalleen. Renvall ja Reuter olivat nähtävästi ainoat, joille hän antoi Beckin saarnoja y.m. julkaisuja luettavaksi, ja heidän lämmin ystävyytensä Kihlmaniin perustui juuri siihen kiitollisuuteen, millä he vastaanottivat tämän ohjauksen entistä syvempään ja valoisampaan kristinuskoon. Että näin oli laita näkyy heidän kirjeistään Kihlmanille, kun hän oli muuttanut Pietarsaareen. — Viimeisen kerran Kihlman esiintyi julkisesti Turussa Piipliaseuran vuosijuhlissa 20 p:nä kesäk. Huhtikuun lopulla palattuansa Pietarista, missä oli käynyt onnittelemassa keisaria, oli näet arkkipiispa pyytänyt häntä pitämään juhlapuheen.

Juhannusjuhlan Kihlman vietti arkkipiispan vieraana Paraisten pappilassa ja mainitsee hän

almanakassaan, että aattona tanssittiin ja leikittiin vappuriun ympärillä, poltettiin kokko valkea ja esitettiin tableaux vivants (kuvaelmia). — Heinäkuun alussa hän teki viimeisen tarkastusmatkan arkkipiispan seurassa. Silloin käytiin näet Tammelassa, kuultiin tutkintoa Mustialassa y.m. — Viimeiset viikot hän oli yksin Turussa, käyden kuitenkin heinäkuun lopussa sanomassa hyvästi arkkipiispalle Paraisissa ja Forssellin perheelle, joka vietti kesäänsä Kemiössä. Seurustelua tämän perheen kanssa oli Kihlman näet jatkanut koko Turun ajallaan, ja lienee siitä johtunut lähempi tuttavuus kuin kirjeistä päättäen voisi luulla. Kerran on tosin mainittu (äidille nimittäin), että Turussa oli levinnyt huhu, että Kihlman oli kihloissa jonkun neiti Forssellin kanssa, mutta samassa sanotaan, että huhu oli perätön. Kumminkin näkee almanakasta, että tänä kesänä kirjeenvaihto oli alkanut hänen ja neiti Hilda Forssellin välillä.

Elokuun alussa Kihlman valmistautuu lähtemään ja 8 p:nä, viimeisenä minkä hän vietti Turussa, hän kirjoittaa Beckille. Lämpimästi hän kiittää käsikirjoituksista, jotka oli saanut edellisen vuoden alkupuolella ja jotka olivat tuottaneet hänelle paljon hyötyä ja totuuden voimaa, mutta sanoo pelkäävänsä, että Beckin luottamus häneen oli vähentynyt, kun hänen kirjeensä oli jäänyt ilman vastausta. Edelleen hän mainitsee tänä kesänä -aikoneensa käydä Tübingenissä, jollei sota olisi estänyt häntä, ja antaa lopuksi tietoja Turussa-olostaan ja muutostaan Pietarsaareen. Tämä kirje saapui Tübingeniin 18 p:nä, ja jo 22 p:nä Beck kirjoittaa vastauksensa. Hän oli erittäin iloinen, että vihdoinkin, lähes kahden vuoden päästä, oli saanut tietoja Kihlmanista, sillä koska hän ei ollut aavistanutkaan että hänen kirjeensä 23 p:ltä marrask. 1853 oli kadonnut, hän ei ymmärtänyt miksi hänet oli jätetty ilman vastausta. Nyt hän viipymättä riensi vakuuttamaan Kihlmanille, että hänen luottamuksensa oli muuttumatta, ja että hän piti häntä yhtä rakkaana kuin ennen. Kirjoittaessaan hän ei vielä ollut täysin toipunut tuskallisesta taudista, ja sen vuoksi kirje veikin häneltä kolme päivää ennenkuin hän sai sen valmiiksi. Korvaukseksi siitä, ettei hän jaksanut kirjoittaa pitempää kirjettä, hän lupasi lähettää uusia saarnajäljennöksiä, samalla antaen Kihlmanille täyden vallan julkaista niistä käännöksiä; "jollei se minulle mitään tuotakaan (vaikken minä perheeni tähden olekaan oikeutettu ylpeästi hylkäämään sitä: 1 Kor. 7), niin on kuitenkin asia, joka on kyseessä, siitä hyötyvä". — Kihlman tuumi näet itse julkaista ruotsinnoksia Beckin saarnoista, jota paitsi Ingman ja Törnudd olivat suomentaneet niitä pari kolme.

IX.

KIELENOPETTAJA: PIETARSAARESSA 1855-63.

Pietarsaareen-muutto merkitsi Kihlmanin elämässä ratkaisevampaa käännettä kuin hän itse aavistikaan. Vaikka hän ainoastaan paremman puutteessa oli hakenut saksankielen opettajanvirkaa Vaasan lukiossa, tuli hän sitä hoitaneeksi toista kymmentä vuotta eikä hän senkään jälkeen enää palannut käytännölliseen papintoimeen, uralle, jolle alkuaan oli antautunut. Tämä tosiasia ja se, että hän aikaa voittaen yhä enemmän kietoutui liike-elämään, herättäneen monessa ajatuksen, että ulkonaisen elämän muutos mahtoi aiheutua sisäisen elämän muutoksesta, toisin sanoen, että kristinusko ja totuudenetsintä, jotka tähän asti olivat hänessä olleet päävaikuttimina, jolleivät kokonaan hävinneetkään, kumminkin väistyivät syrjään maailmallisten harrastusten tieltä. Miten luonnolliselta ja perustellulta sellainen olettaus näyttäneekään, on se todellisuudessa väärä. Sen tulee seuraava kertomuksemme todistamaan, ja joskin lähteemme monelta ajalta ovat niukemmat kuin tähän saakka, on niitä kuitenkin sen verran tarjona, ettei ole vähintäkään syytä epäillä Kihlmanin aina pysyneen sisällisesti ei entisenä, sillä hänen kehityksensä oli taukoamaton, vaan perustuksiltaan samana miehenä, jolle edistyminen totuudessa muuttumatta oli ihmiselämän korkein päämäärä.

Lukuvuodelta 1855-56 ei ole paljon muuta sanottavana kuin että se kului Kihlmanin perehtyessä uuteen tehtäväänsä ja ympäristöönsä. Asunnon hän vuokrasi asessori K. W. Fontellin talosta Pohj. Kanavakadun varrella: ison salin, kaksi kamaria ja keittiön, kaksikerroksisen, punaiseksi maalatun rakennuksen yläkerrassa; alakerrassa asui talon isäntä itse, etevä, kuuluisa, tähän aikaan 61-vuotias herttainen lääkäri perheineen. Kihlmanin eli täällä alusta alkaen perheellisenä miehenä. Tuskin oli hän näet itse Kruununkylästä saapunut Pietarsaareen, kun elokuun viimeisellä viikolla sinne tuli Essen Ylihärmästä tuoden muassaan nyt 8-vuotiaan Hanna Kihlmanin, oman 13-vuotiaan Lydia tyttärensä ja "Emma tädin", joka koko pitkän eronajan oli Hannaa hoitanut. Nämä kolme naishenkilöä jäivät Kihlmanille, tytöt käydäkseen koulua ja mamselli Candelin emäntänä. Seuraavana vuonna tuli vielä kaksi tyttöä lisää, ja siltä ajalta on piirteitä muistiinpantuna kodin alempana luettavaan kuvaukseen.

Miten vaatimaton Pietarsaaren pikkukaupunki näihin aikoihin yleensä olikaan, elettiin siellä kumminkin niin sanoaksemme korotettua elämää. Se johtui siitä että Vaasan kaupungin palon jälkeen

syksyllä 1852 sinne oli väliaikaisesti sijoitettu kolme oppilaitosta, lukio, teknillinen realkoulu ja kauppakoulu. Näiden laitosten opettajat ja oppilaat lisäsivät huomattavasti henkistä voimaa ja elämän vilkkautta semmoisella paikkakunnalla, jossa ennestään oli olemassa ainoastaan pieni ala-alkeiskoulu, ja siitä seurasi myöskin, että Kihlmanille, joka kuitenkin tuli verraten suuresta Turusta, täällä oli tarjona työtä ja seurustelua vähintään yhtä paljon, jopa enemmänkin kuin arkkipiispan kaupungissa. Saksankielen opettajana oli hänellä lukiossa 8 tuntia viikossa, mutta sitä paitsi otti hän hoitaakseen uskonnontunnit (4 viikossa) realkoulussa ja niinkään uskonnon ja raamatunhistorian opetuksen yksityisessä tyttökoulussa. Viimemainittu koulu, ensimmäinen laatuaan Pohjanmaalla, oli lukionopettajain L. L. Laurénin ja Osk. Ranckenin perustama ja oli toiminut syksystä 1853. Kihlmanista koulun perustajat saivat hartaan, kykenevän avustajan, ja heihin — etenkin Lauréniin — hän ystävänäkin liittyi lähemmin kuin muihin lukionopettajiin. Tiedoiltaan monipuolinen ja kirjallisesti tuottelias, mutta sairaalloinen ja senvuoksi vaihdellen iloinen ja synkkämielinen Laurén lienee ollut ainoa lukion opettajistosta, jossa Kihlman tapasi myötätuntoa ja vastaanottavaisuutta sisäiseen, uskonnolliseen elämäänsäkin nähden. Toisissa, enimmäkseen vanhemmissa, nimittäin rehtorissa ja latinan kielen lehtorissa F. J. Odenvallissa, kreikan kielen lehtorissa G. Cannelinissa, matematiikan lehtorissa J. E. Bergrothissa, uskonnon lehtorissa Aug. Liliuksessa ja historian lehtorissa Ranckenissa joko ei ollenkaan ollut edellytyksiä sensuuntaiseen keskinäiseen ymmärtämykseen taikka jäi se kehittämättä. Sitä vastoin sanotaan Kihlmanin suhteen viittä vuotta nuorempaan Georg Z. Forsmaniin — Yrjö Koskiseen — joka v:sta 1854 oli muutamia vuosia lukion apulainen, muodostuneen varsin ystävälliseksi, ja oli kai syynä siihen toiselta puolen nuorekas intomieli, millä hän harrasti suomalaisuutta ja kaikkea isänmaallista, toiselta puolen hänen ja hänen vaimonsa vakava suhtautuminen kristinuskoon. Edelleen mainittakoon realkoulun opettajat: F. E. Conradi — johtaja — harvinaisen kykenevä ja kunnan mies alallaan, ja J. L. Lindskog, syntyään vermlantilainen; molempien kanssa Kihlmanin oli mieluista toimia yhdessä, ja myöhemmin, Vaasassa, jälkimäinen asui hänen talossaan. Opettajiston ulkopuolella oli Kihlmanilla apteekkari Viktor L. Schaumanissa "lapsuudenystävä", joka monipuolisesti toimielias mies oli paikkakunnan johtavia ja joka nähtävästi tuli paljon vaikuttaneeksi häneen, kun hän jonkun vuoden päästä otti ensimmäiset askeleensa liikemiehenä. Keskinäisen kunnioituksen pohjalla pysyi heidän ystävyytensä muuttumattomana Schaumanin kuolemaan asti 1872. [Schauman oli syntynyt Taivassalossa 1822, mutta tuli jo noin 12-vuotiaana oppilaaksi Lindebäckin apteekkiin Vaasassa. Siltä ajalta alkoi Kihlmanin ja hänen tuttavuus.]

Niistä kirjelipuista, jotka Kihlman ensi syksynä lähetti äidilleen, näkyy, että ainoat tapahtumat, mitkä häiritsivät kodin hupaisuutta, olivat milloin Hannaa milloin Lydiaa kehdanneet pääasiassa tilapäiset pahoinvoinnit. Mutta kun lääkäri asui samassa talossa, ei koskaan oltu neuvottomia. Vielä liikkui vihollisten sotalaivoja Pohjanlahdella ja Pietarsaarenkin edustalla, ja toisinaan jymähti kanuunan laukauskin, mutta Kihlman oli siihen jo niin tottunut, ettei hän enää suunnitellut varokeinoja niinkuin edellisenä vuonna kirjoittaessaan Turusta.

Talvikelillä, kun saaristoselät olivat jäässä, oli tie Kruununkylään lyhempi kuin kesällä, ei kahta penikulmaakaan. Sentähden on luonnollista, että Kihlman omaisineen kohta lukukauden päätyttyä matkusti vanhan äitinsä luokse joulun ja uudenvuoden ajaksi, ja helppoa on kuvitella miten hän nautti vapaudestaan, hiljaisesta maalaiselämästään ja kirjoistaan.

Kuukauden päästä palattiin Pietarsaareen ja ensimmäisestä kirjeestä, 16 p:ltä tammik. 1856, huomaa, kuinka kaikki oli viihtyisää. "Tullessamme olivat huoneet lämpimät ja miellyttävät. Aessorin rouva kutsui meidät paikalla kahville, ja illalla olin uudestaan kutsuttu alas. Eilen ehtoolla tuli Lydia Essen äitinsä seurassa. Tänään päivällisiksi tuli [Kruununkylästä] Thilda [Grönvall] terveenä ja hyvissä voimissa. Siten on minulla nyt koti täynnä. Thilda on, Emman mukaan, nauranut siitä asti kuin tuli. Voiko ajatella parempaa todistusta, että Thilda, pituudestaan huolimatta, vielä on lapsi?" Thilda, joka nyt oli 15 vaiheilla, oli hänkin tullut kaupunkiin käydäkseen koulua, ja käsitti siis Kihlmanin "perhe" tästä lähtien kolme tyttöstä. — Kevätpuolen merkkitapaus oli sodan päättyminen Parisin rauhaan 30/3 1856.

Jo edellisenä kesänä oli Kihlman ajatellut lyhempää ulkomaanmatkaa; tänä vuonna hän päätti panna sen toimeen. Olipa hän nyt koko kolme kuukautta vapaa, ja sillä ajalla hän kyllä ennättäisi käydä Tübingenissä. Mutta lähteä ainoastaan huvimatalle, jos kohta tavatakseen kunnioitettua opettajaansa, ei ollut Kihlmanin luonteen mukaista; hän asetti päämääräkseen perehtymisen saksankielen opetusmenettelyihin ja tietojen hankkimisen kansakoulun laadusta ja tuloksista Ruotsissa ja Saksassa. Että niin oli laita ilmenee hänen hajanaisista muistiinpanoistaan. Aihetta kansakoulun tutkimiseen oli Kihlman saanut siitä, että kysymys juuri tähän aikaan oli meilläkin tullut julkisen keskustelun alaiseksi. Hänen ystävistään oli varsinkin Yrjö Koskinen kohdistanut huomionsa asiaan, niinkuin muutamat kirjoitukset Suomettaressa todistavat.

Nähtävästi aikoi Kihlman ensin heti kun lukukausi oli päättynyt lähteä ulkomaille, mutta sittemmin

selvisi, että hänen täytyi sitä ennen tehdä matka Itä-Suomeen, joka vaatisi miltei keko kesäkuun, eikä hänellä ollut muuta neuvoa kuin pyytää virkavapautta syyskuun ajaksi, saadakseen tarpeeksi aikaa ulkomaita varten. Syynä tuohon kotimaiseen matkaan oli huoli kiinteästä omaisuudesta, jonka maisteri Fabritius vainajan Pohjanmaalle joutuneet perilliset vielä omistivat Itä-Suomessa. Maaliskuulla 1856 oli Essen kyllä vaimonsa ja muitten perillisten puolesta 11,000 ruplasta "todellista" hop. Joensuun kauppiaille A. J. Mustoselle ja S. Parviaiselle myynyt Utran sahan Liperin pitäjän Kontiolahden kappelissa, mutta jälellä oli Puhoksen saha ja mylly tiluksineen Kiteellä ja niiden myyntimahdollisuuksia tutkimassa oli jonkun perillisten edustajan käytävä siellä. Kun ei Essen eikä kukaan muukaan ollut matkaan halukas, oli Kihlman pakotettu lähtemään. Lykkäystä asia ei sietänyt, sillä nyt; kun rauha oli palannut maahan, näytti aika olevan otollisin tilusten myymiseen, joita N. L. Arppe ei enää tahtonut vuokrata ja joita ei mitenkään voitu Pohjanmaalta käsin hoitaa.

Neuvoteltuaan matkansa tarkoituksesta kauppaneuvos P. Malmin kanssa, joka puolestaan ei pitänyt aikaa suotuisena kyseessä olevalle myynnille, Kihlman kesäkuun 4 p:nä lähti Pietarsaaresta yöpyäkseen Kruununkylään. Äidin terveys oli niin huono, että pojassa heräsi tuskallinen ajatus, että äiti saattaisi kuolla hänen matkalla ollessaan samoin kuin isä oli päättänyt päivänsä hänen edellisen ulkomaanmatkansa aikana. Viipurista hän kirjoitti siitä Essenille ja pyysi, että tämä, jos pelottava aavistus toteutuisi, kohta lähtisi Kruununkylään järjestämään asioita ja turvaamaan Hilma parkaa. Todellisuudessa oli äidillä vielä toistakymmentä vuotta elettävänä, mutta seikka kuvaa Kihlmanin luonteenlaatua: hänen tapansa ei ollut ottaa asioita kevyesti.

Seuraavana päivänä Kihlman poikkesi Ylivetelin pappilaan, minne A. W. Ingman edellisenä vuotena oli tullut kappalaiseksi, ja jatkoi matkaa 6-8 p:nä Perhon, Saarijärven, Rautalammin kautta Kuopioon. Ilmat olivat kauniinlaiset, mutta matkustajan mieli ei laisinkaan siitä parantunut, sillä tie kulki miltei lakkaamatta autioiden seutujen läpi, "autioiden ei ainoastaan sen vuoksi että olivat asumattomia, vaan sentähden että laajat, laajat alat olivat kulovalkean hävittämiä, joka viime kesänä näyttää tehneen ääretöntä vahinkoa maallemme. On jälellä tyhjä erämaa, missä tämä vihollinen on raivonnut". Kuopioon Kihlman saapui sunnuntaina. "Julius [Bergh] oli kirkossa, mutta minä asetuin hänen huoneeseensa, kunnes emäntä näyttäytyi. Odottaessani katselin huonetta ja kalustusta, ja minua todella hämmästytti kaiken yksinkertaisuus. Täällä ei ollut mitään uutta taikka uusmuotista, ja se mikä 10 vuotta sitten oli ollut uutta, oli jo vanhemman näköistä. Sanottakoon meistä pohjalaisista mitä tahansa ja koetettakoon väittää, ettemme ole maailmankaltaisia, mutta sen tunsin kohta, kun vilkaisin ympärilleni, että täällä vallitsee toinen henki. En sano sitä siinä tarkoituksessa, että tahtoisin sillä lausua arvosteluni toisesta tai toisesta hengestä; tarkoitan vain, että on olemassa todellinen erotus Juliuksen ja esim. minun kotini välillä. Kenties voivat molemmat suunnat pitää paikkansa toistensa rinnalla, onhan sekin sydämessä ja vaikuttimissa. Mutta yhtä asiaa pidän minä välttämättömänä: das ist die Sauberkeit (se on siisteys)." — Bergh oli iloinen vieraan tulosta, [Palattuaan ensimmäiseltä ulkomaanmatkaltaan oli Kihlman jo kerran ennen tavannut Berghin. Luultavasti tapahtui se 1853 (syksyllä?), jolloin menojen joukkoon on merkitty: "Puhoksen matka 35 r." Eräs Berghin tyttäristä muistelee isänsä silloin hyvin iloisena eteisessä vastaanottaneen Kihlmanin. He olivat suudellen tervehtineet toisiansa, ja Bergh oli taputtanut ystävää hartioille, sanoen: "Nu skall jag klappa kathederdammet af dig" (nyt taputan päältäsi kateederipölyn). — Kumminkaan ei Bergh ollut niitä, jotka hyväksyivät Beckin opin. Kirjeistä huomaa, että vanha luottamuksellinen veljellisyys Berghin ja entisten ystävien — Kihlmanin, Ingmanin, Essenin y.m. — välillä oli laimentunut, ja sen huomaa Kihlmanin kertomuksesta Kuopiossakäynnistäänkin.] ja Inga, vanha palvelijatar Suonenjoelta, sanoi "että teki oikein hyvää sydämelle vielä saada nähdä Pohjanmaankin pappia". Iltapäivällä juteltiin Stenbäckin, Essenin ja Ingmanin viimeaikaisesta julkisesta esiintymisestä, [Tarkoittaa L. Stenbäckin professorin väitöskirjaa ja Essenin polemiikkia J. V. Snellmanin kanssa saman väitöskirjan johdosta sekä Ingmanin kirjoitusta: Om den föregående bättringen i anledning af A. F. Granfelts skrift om nådens ordning. Helsinki 1856.] ja oli Bergh yleensä suosiollinen heitä kaikkia kohtaan. Granfeltin taistelussa oli hän pääasiassa Ingmanin puolella, joskaan ei kaikessa. Myöskin "tuon onnettoman kysymyksen" Martensenin välitilasta Bergh otti puheeksi, ollen sitä mieltä, että paras oli jättää semmoisten asiain aprikoiminen syrjään, ne kun olivat vähemmän oleellisia ja esteenä tärkeämmille. "Nun, man kennt schon diese Stimme (tämä ääni on jo tunnettu)!" — Illalla Kihlman yhdessä Berghin kanssa kävi saksankielen opettajan And. Helanderin luona tiedustelemassa, miten tämä oli järjestänyt aineensa opetuksen lukiossa. Hän tapasi myöskin rouva Helanderin ja hänen sisarensa (C. G. von Essenin sisaria), ja erittäinkin rouva miellytti häntä: "hänen olennossaan oli jotakin perin naisellista". Heidän palatessaan Bergh kysyi, eikö rouva Helander ennen ole murehtinut [sielunsa tilaa]; hän ei tiennyt miten nyt oli, sillä rouva ei käynyt heillä. "Minä ajattelen, että yksi ja toinen Kuopiossa kyllä saattaa murehtia olematta sentään huvitettu sikäläisten n.s. heränneitten seurustelusta." —

Tiistaiamuna (10 p:nä) Kihlman saapui Joensuuhun, missä hän oli Mustosen ja Parviaisen vieraana, noiden liikemiesten, jotka olivat ostaneet Utran ja nyt miettivät Puhoksenkin sahaostoa. Mustonen asui hyvin mukavasti omassa talossaan, "joka oli uusi niinkuin muutkin tässä kaupungissa", ja Parviainen ehkä vieläkin mukavammin. Kihlmanista he olivat kunnon miehiä, joiden seurassa hän viihtyi, vaikka

Parviaisen kanssa oli ainoastaan suomea puhuttava. Mustonen puolestaan oli ihastunut oloonsa Essenillä Ylihärmässä, kun oli käynyt siellä sahanosto-asialla: ei missään hän ollut pikemmin vapautunut vieraisuuden painosta. Neuvottelut veivät Kihlmanin seuraaviin päätelmiin: tilusten arvo on vähintään 40,000 rupl. hop., Mustonen ja Parviainen ostavat mielellään ja maksavat ehkä 45,000, jollei enemmänkin, mutta ei koskaan perillisten ajattelemaa hintaa, 60,000.

Lähdettyään Mustoselta varhain aamulla Kihlman keskiviikkona iltapuoleen tuli Kiteen Koivikkoon, N. L. Arppen luokse. Talon emäntä, miehensä toinen vaimo, oli kuollut viime marraskuulla ja jättänyt jälkeensä 6 lasta ja 2 lapsipuolta, joita nyt hoiti vainajan äiti, rouva Porthan. Tämä, joka jo tyttärensä eläessä oli tutustunut Kihlmaniin, alkoi itkeä nähdessään hänet, ja vastaanotto muodostui hyvin sydämelliseksi. Eno itse oli Puhoksessa, ja Kihlmankin ajoi kohta sinne ja herätti esiintymisellään suurta hämmästyä; eno näet ihmetteli, että Kihlman, joka muka oli "vähimmin liikemies" kaikista perillisistä, oli lähetetty tälle matkalle! Kun sitte oli vähän katseltu laitoksia palattiin Koivikkoon — "enkä sen jälkeen enää nähnyt Puhosta", Kihlman kirjoittaa, "joka Gela vainajan kertomusten johdosta hänen viattomilta lapsuudenajoiltaan aina väikkyy edessäni sulaisen runollisessa loisteessa. Asuntorakennus seisoo siellä nykyään melkein valkoisena: oi, kuinka minä rakastan sitä rakennusta. Ohimennen olisin tahtonut sitä syleillä." — "Eno kohteli minua", hän jatkaa, "ylen ystävällisesti ja suorasti. Suoruus meni siihen saakka, että hän sanoi minun olevan yltiöpäisimpiä uskonnollisia henkilöitä, joita hän oli tavannut, nimittäin ei nyt, vaan kun ensi kerran kävin hänen luonaan. Vaikka eno oli sairastanut vilutautia, oli hän paremmalla tuulella kuin koskaan ennen olin nähnyt. Mutta hyvällä tuulella olikin hyvät syynsä: 1:ksi menestyivät asiat oivallisesti. Värtsilä tuotti 600 puutaa takkirautaa päivässä. Möhköä rakennetaan paraikaa tuottamaan yhtä paljon. Eno on myynyt kaikki rautansa, jonka tänä kesänä voi saada, Pietariin ja hyvistä hinnoista. Hän sanoi viime vuonna myyneensä rautaa 270,000 ruplasta; tänä vuonna 140,000:sta. Lautoja hänellä oli 3 à 400,000 ruplan arvosta, ja toivoi hän saavansa ainakin osasta edullisen hinnan. Jollei hän saa edullista hintaa, odottaa hän mieluummin. 2:ksi oli eno sulhanen ja aikoi viettää häitä elokuulla." Morsian oli mamselli Amalia Kristina Seitz, joka useita vuosia oli ollut lasten kotiopettajattarena. Hän oli matkustanut vanhempiansa luokse samana päivänä kuin Kihlman tuli, joten tämä ei nähnyt häntä, mutta kuuleman mukaan hän sanoo häntä hyvin miellyttäväksi ja kunnioitettavaksi naiseksi. Eno oli tyytyväinen valintaansa, mutta rouva Porthan ja naiset yleensä olivat pahoillaan pikaisesta kihlauksesta. "Naiset näyttävät katsovan pikaista kihlausta loukkaukseksi heidän sukupuoltansa kohtaan." — Vielä Kihlman kertoo silloin 53-vuotiaasta Arpesta, että tämä kerättyään enemmän rahaa aikoi perustaa kankirautapajan, "ja sillä hän arvelee suorittaneensa kutsumuksensa maailmassa".

Mitä matkan tarkoitukseen tulee, sai Kihlman Koivikossa tietää, että Arppe ei halunnut ostaa Puhosta; hän oli saanut tarpeekseen puutavaraliikkeestä. Hintaan nähden eno sanoi: "jos saatte 40,000, niin myykää; jos voitte saada enemmän, niin ottakaa!" Kihlman kysyi ja kysyi ja pani kaikki yksityisseikat muistiin, tullakseen siten loppusummaan: 48,000. Nyt hän tiesi mistä hinnasta tarjoaisi Puhoksen Viipurin pohatoille, jos joku niistä oli halukas tekemään kauppia.

Koivikosta hän lähti 13 p:nä ja poikkesi seuraavana aamuna Ruokolahden pappilaan toht. Joos. Wegeliuksen luokse: "pitkä laiha mies, tukka pitkä, valkea, taapäin kammattu, kunnioitettava ukko". Vieras vastaanotettiin herttaisesti; ukko Wegelius oli näet ollut Fabritiuksen perillisten ensimmäinen holhooja ja kuuli mielellään uutisia heistä. Hän oli naimaton ja hänen sanottiin käyttävän melkoisen osan tuloistaan pitäjän köyhien hyväksi. Täällä Kihlman myöskin tapasi everstiluutnantinrouvan Elise Fieandtin (o.s. Hallonblad), joka riemastui nähdessään Gela vainajan miehen ja hyvin muisti Essenin Puhoksen ajoilta "erinomaisen kauniina ja rakastettavana miehenä" ("mihin", kirjoittaa Kihlman leikkillisesti asianomaiselle, "minä yhdyin hänen kanssaan"). — Samana päivänä Kihlman ihaili Imatraa, joka ei kuitenkaan tehnyt häneen niin syvää vaikutusta kuin Trollhättan 4 vuotta ennen.

Viipuriin tuli Kihlman 15 p:nä ja viipyi hän siellä useita päiviä vaimovainajansa sukulaisen, kreikan ja heprean kielten lehtorin Joh. Gabr. Fabritiuksen luona, joka hotellista vei hänet omaan kotiinsa. "Täällä olen viettänyt ylen miellyttävää elämää; minua on kohdeltu mitä herttaisimmin. Lehtorin rouva (kauppiaantytär Emilia Dannenberg Pietarista) on hyvin ymmärtäväinen ja mieltäkiinnittävä nainen, ja lapset varsin viehättäviä. Lehtori on oikea mekaanikko ex professo, ja kullakin lapsella on varma taipumus johonkin erikoiseen: yhdellä tekniikkaan, toisella maalaukseen, pienellä 5-vuotiaalla tytöllä musiikkiin ja hän soittaa jo hyvin täsmällisesti. Heidän asuntonsa on Viipurin esikaupungissa keskellä puutarhaa meren rannalla. Valoisa, ilmava veranta, akkunat täynnä kukkia, on kokoushuoneemme. Fabritius laittaa par'aikaa pientä suihkukaivoa tähän verantaan." — Unohtamatta matkansa tarkotusta Kihlman kävi tarjoamassa Puhoksen sahaa suurimmille Viipurin toiminimille: Wahl & kump:lle, Rosenius & Sesemanille ja Hackmanille, joista kuitenkin ainoastaan ensin mainittu oli taipuvainen asiaa miettimään. Kun hintaa kysyttiin, vastasi hän: "50,000 ruplaa".

Näin suoritettuaan tehtävänsä Kihlman laati Essenille seikkaperäisen kertomuksen saamistaan tiedoista, havainnoistaan ja laskelmistaan, kertomuksen, joka on tekijälleen varsin kuvaava. Hän sanoo näet kyllä eräässä kirjeessä (Emma Puskalle) tästä matkastaan: "Minun täytyi esiintyä liikemiehenä,

mikä ei ollenkaan sovi yhteen luontoni kanssa ja siihen tapaan, jolla nykyaikana asioita toimitetaan"; mutta silti hän tässäkin menetteli sillä tarkkuudella ja pienimpiä seikkoja huomioon ottavalla älykkäisyydellä, jotka olivat hänen luonteensa tunnusmerkkejä. Hän tekee päätelmiä puhuteltavan henkilön ulkomuodosta (esim. eräästä Viipurin liikemiehestä: "lihava ja hyvinvoipa, ulkonäöltään kevytmielinen"; toisesta: "laiha, oikean liikemiehen näköinen") ja panee merkille, millä äänen soinnulla hänelle vastataan, puhumatta siitä, ettei hän unohda verrata toisiinsa eri tahoilta ja eri tiloissa saamia tietoja. Siten Essen varmaankaan ei voinut olla muuta kuin tyytyväinen siihen selvitykseen, jonka Kihlman oli hankkinut. Miten oikeaan tämä oli osannut, todistaa se, että koko juttu lopulta päättyi niin, että Mustonen ja Parviainen ostivat Puhoksen sahan, myllyn ynnä siihen kuuluvat tilukset täsmälleen 50,000 ruplasta! Kaupan välittäjänä oli Arppe, joka vaivoistaan pyysi ja saikin noin 300 ruplaa maksavan Huhtilammin uutistalon. Luultavaa on, että etevä, nerokas liikemies Niilo Ludvig Arppe, tarkkasilmäinen ihmistuntija kun oli, tämän kesäisen yhtymän jälkeen piti Kihlmania parempana liikemiehenalkuna kuin ennen oli kuvitellut. Sen voinee päättää siitä vilpittömästä ystävydestä, joka aina leimaa hänen myöhemmät kirjeensä nuorelle sukulaiselleen ("frände"). Kihlman puolestaan osottaa osaavansa arvostella liikemiestä liikemiehenä, kun hän moittimatta huomauttaa, miten Arppe Fabritiuksen perillisten holhoojana näiden ollessa turvattomina oli Utran ja Puhoksen sahoista maksanut sangen runsaan vuokran, mutta sittemmin alentamalla vuokran 3,000 ruplaan oli *liikemiehenä* kohdellut entisten holhottiensa miehiä — jolleivät miehet pystyneet katsomaan puoliaan, oli heidän siitä syyttäminen itseään!

* * * * *

Samoin kuin Pietarsaaresta Viipuriin matkusti Kihlman edelleen Helsinkiin — yhteensä 110 à 115 penikulmaa — yhdenistuttavissa kieseissään. Viimemainitussa kaupungissa hän 22 p:nä astui Örnköld höyrylaivaan, jolla, Turun kautta menen, juhannuspäivänä saapui Tukholmaan. Samana päivänä tuli sinne Yrjö Koskinenkin höyrylaivalla Hernösandista, minne oli päässyt Merenkurkun yli kurjassa "tervahaahdessa". Yhdessä he kävivät 25 p:nä kunink. kirjastonhoitajan A. I. Arvidssonin luona. Vanha suomalainen oli "iloisa ja uljas" (fryntlig och bussig), puhui suomea ja oli varsin valmis hankkimaan Koskiselle tilaisuutta harjoittamaan tutkimuksia arkistoissa. Kansakoulusta Arvidsson lausui: "Minun täytyy tunnustaa, että olen liiaksi aikaani jälessä ollakseni kansakoulun ystävä. Olen, kenties ikäni vuoksi, tyytymätön ei ainoastaan siihen väärään tapaan, millä se on toimeenpantu, vaan myöskin kansakouluun yleensä. Sen kautta vapautetaan vanhemmat kasvattamasta lapsiaan, ja niin jäävät lapset ilman kasvatusta; sillä eihän kansakoulu kykene korvaamaan vanhempien antamaa kasvatusta."

Tietenkin Kihlman kävi tapaamassa entisiä ystäviään, mutta, sanoo hän, "ainoastaan parin kanssa olin sisällisessä sopusoinnussa". Viittaus tarkoittanee nuorempia Bergmanuja (Carl Henrik ja Robert), joiden kanssa hän oli vaihtanut kirjeitä ja joista ainakin toinen oli käynyt Tübingenissäkin. Muuten Kihlman lehtori Elfvingin avulla, joka Tukholman lukiossa opetti saksan, ranskan ja englannin kieliä, koetti perehtyä tutkimusaloihinsa. Täällä opetettiin uudenaikaisia kieliä 20 tuntia viikossa (6 alimmalla osastolla, 5 toisella, 5 kolmannella ja 4 ylimmällä), ja oli Elfving sitä mieltä, ettei tällä ajalla voinut aikaansaada enempää kuin opettaa pojat kirjoittamaan ja puhumaan yhtä kieltä (ranskaa). Muissa kielissä hän rajoittui siihen, että sai oppilaat ymmärtämään kieliä semmoisina kuin ne esiintyvät kirjoissa. Oli siis selvitettävä itselleen, mitä oppilaille oli tarpeen; jolleivät tarvitse käyttää kieltä puheessa eikä kirjoituksessa, on suullisiin harjoituksiin uhrattu aika jotenkin hukkaan mennyttä. — Kansakoulua moitti Elfving siitä, että katkismusta luetettiin ulkoa sekä että äidinkieltä käsiteltiin liian tietopuolisesti. — Ruotsalainen kansakoulu jakaantui kahteen osastoon: *alempi* (jokaisen lapsen käytävä) käsitti: 1) sisälukua, 2) uskontoa (katkismus, raamatunhistoria, suullinen kristinuskon opetus), 3) laskentoa (kokonaisluk.), 4) kirjoitusta, 5) kirkkolaulua; *ylempi* (vapaaehtoisia varten): 1) laskentoa päätös- ja korkolaskuun saakka, 2) maantietoa, 3) yleistä ja isänmaan historiaa, 4) luonnonoppia, 5) viivapiirustusta. Sitä paitsi kummallakin osastolla voimistelua.

Kesäkuun 28 p:nä on almanakkaan merkitty: "W(ilhelm) Tell." Arvatenkin kävi Kihlman silloin teatterissa katsomassa Schillerin kuuluisaa näytelmää, ja johti kai hänet siihen kysymys, josta edellisenä vuonna oli kirjoittanut Ingmanille: miten oli kristittyjen alamaisten suhtauduttava vapautta sortavaan esivaltaan, miten arvosteltava vapautussotaa?

Vaikka Kihlmanin Tukholmassa-olo kesti yhdeksän päivää, ei siitä ole enemmän sanottavaa, ja muutenkaan ei ole paljon tietoja tältä matkalta. Essen, jolle hän seikkaperäisesti kuvasi mitä oli nähnyt ja kokenut, on tietävästi hävittänyt nämä niinkuin enimmät muutkin kirjeensä, ja sen vuoksi ei meillä ole muita lähteitä kuin harvat kirjeet äidille, yksi kirje Emma Riskalle ja jo mainitut hajanaiset muistiinpanot. — Heinäkuun 3 p:nä Kihlman lähti höyrylaivalla Lyypekkiin, minne saapui 6 p:nä. Eräs laivalla (4/7) tehty muistiinpano ilmaisee, että hän luultavasti vähän ennen lähtöään oli Tukholmassa tavannut Fjellstedtin Lundista: "Toht. Fjellstedt arveli, että kansakoulu ei ollut tuottanut semmoisia hedelmiä kuin toivottu oli", ja oli siihen syynä: 1:ksi että seminaarien opettajiksi oli nimitetty parhaimmilla todistuksilla varustettuja, mutta kristilliseltä kannalta katsoen sopimattomia henkilöitä. Nämät olivat istuttaneet epä kristilliset mielipiteensä kansakoulunopettajiin ja jälkimäiset vuorostaan

kansaan. Siten oli kansakoulu useissa paikoin vaikuttanut pahaa. 2:ksi on papisto laiminlyönyt kansakoulun silmälläpidon, joten se on saanut vapaasti kehittyä omaan suuntaansa. "Fjellstedtin mietteet olivat, niinkuin näyttää, aivan tosia, mutta kuitenkin puutteellisia (bristfälliga)."

Lyypekistä matkusti Kihlman viipymättä Hampuriin ja sieltä parin päivän päästä Berliiniin. Hampurissa hän kävi sikäläisessä Pestalozzilaitoksessa, jonka muuan vapaamuurari-osasto oli perustanut 1847 vanhempien kuoleman kautta tai muuten turvattomiksi joutuneiden lasten kasvattamiseksi. Nykyään täydessä laitoksessa oli 45 lasta: 30 poikaa ja 15 tyttöä. Aamupäivin luettiin, iltapäivin tehtiin työtä puutarhassa tai pellolla, ja tytöt harjoittivat käsitöitä. Kihlmanin katsellessa laitosta olivat tytöt kiinni käsitöissään, jota vastoin pienemmät pojat (7 vuotta nuorempia ei oteta vastaan) harjoittelivat kirjoitusta tauluille. "Käsialat sangen hyviä." Uskontoa ei opetettu katkismuksesta vaan selittämällä evankelioita (saarnatekstejä). Vasta ripille päästyään lapset erosivat laitoksesta. Johtaja (Grele) mainitsi, että laitoksen päämäärää kasvattaa lapset hyväksi ja kelvollisiksi ihmisiksi ei oltu saavutettu kaikkiin nähden, jotka jo olivat sieltä lähteneet.

Berlinistä on enemmän muistiinpanoja ja niistä näkee, kuinka ahkerasti Kihlman taas käytti tilaisuutta nähdä ja kuulla opettajia, joista saattoi hyötyä. Kahtena ensimmäisenä päivänä, heinäkuun 11 ja 12, hän kuuli seitsemän teologista luentoa (proff. Hengstenberg, Vatke, Twesten, Imm. Nitzsch) ja kolmantena, joka oli sunnuntai, neljä saarnaa. Paitsi kunkin luennon tai saarnan ainetta hän usein panee muistiin jonkun arvostetun ja kuvaavan sanan esiintyjän ulkonaisesta olennoista. Souchon Kolminaisuuden kirkossa: "viittoili paljon, mutta viittoilut ja meluaminen eivät korvaa hengen puutetta"; toht. Nitzsch Nikolainkirkossa: "erittäin ihana saarna, missä liha henkisessäkin haamussa, tieteen ja taiteen koristamana, paljastettiin ja tarkoin erotettiin ruumiista"; toht. W. Hoffman tuomiokirkossa: "käsivarsia käytettiin ahkerasti — näytti olevan oikea hovimies, joka oli ottanut näytelläkseen kristillisen saarnaajan osaa, syystä että se nykyään on kannattavaa"; kenraalisuperintendentti Büchsel Mattheuksen kirkossa: "esitystapa teeskentelemätöntä ja yksinkertaista, mutta toisinaan liian tuttavallista, oli kuin saarnaaja olisi unohtanut, että der liebe Gott myöskin on pyhä Jumala."

Viimemainitun saarnan jälkeen Kihlman katseli, miten ensin 6 lasta yhdellä kertaa kastettiin ja sitte 2 morsiusparia vihittiin. Tämä näyttää erikoisesti kiinnittäneen hänen mieltään, arvatenkin sen vuoksi että hän Turussa oli perinpohjin tutkinut kirkkokäsikirja-ehdotusta. Buchsel, joka toimitti kasteen ilman käsikirjaa, piti ensin puheen Mark. 16: 16:n johdosta: "Joka uskoo ja kastetaan, se tulee autuaaksi; mutta joka ei usko, se kadotetaan. Hän selitti kasteen tarkoituksen olevan tehdä lapset Jumalan lapsiksi ja taivaanvaltakunnan perillisiksi. Kumminkin myönsi hän, että lapsilla ei nyt ollut uskoa, vaan saivat he sen kasvatuksen kautta. Oli merkillistä huomata, miten ujostelematta hän puhui tästä lauseesta ikäänkuin hän ei olisi tiennytkään olevansa 'mellan skål och vägg' [s.o. käsittelevän riidan alaista kysymystä]. Sen ohella hän painokkaasti huomautti kummin velvollisuuksista ja kuinka kevyesti ne tavallisesti käsitettiin. Sitten tehtiin ristinmerkki kasvojen ja rinnan päällä: ota tämä pyhä ristinmerkki kasvoihisi ja rintaasi, merkiksi että olet lunastettu (toistettiin 2 kertaa kullekin lapselle). Sen jälkeen sanat opetuslasten nuhtelusta, kun lapsia tuotiin esiin. Sitte Isä meidän, jolloin ainoastaan kummit laskivat kätensä lasten päälle, ja uskontunnustus. Nyt seurasi kysymys, oliko lapsi kastettava ja sitoutuiko se noudattamaan kasteen velvollisuuksia ja luopumaan kaikesta pahasta, jonka jälkeen kaste, rukous ja siunaus." — Vihkiminen toimitettiin samoin ilman kirjaa. "Puhe eräästä raamatun lauseesta: nöyryyttä, lempeyttä, kärsivällisyyttä, suvaitsevaisuutta terotettiin. Sitte kysymys: tahtoivatko esille tulleet ottaa toisensa avioksi ja rakastaa toisiansa myötä- ja vastoinkäymisessä? Sen jälkeen sulhanen ja morsian papin avustaessa vaihtoivat sormuksia ja antoivat toisilleen kättä, samalla kun pappi julisti avioliiton solmituksi kolmiyhteisen Jumalan nimeen. Sitte laskeutui aviopari polvilleen, ja Isä meidän rukoiltiin. Nyt antoi pappi kummallekin raamatun, johon molempain puolisojen nimet oli kirjoitettu, ja kehotti heitä pitämään kirjan tämän hetken muistona, jolloin olivat luvanneet toisilleen uskollisuutta, käyttämään sitä ahkerasti aamuin ja illoin sekä etsimään siitä lohdutusta kun toinen palaa haudalta, mihin on jättänyt toisen. Viimeiseksi siunaus. Kokonaisuudessaan oli toimitus vakava ja sydämellinen. Näytti kuitenkin siltä, ettei vaikutus kuulijoihin ollut niin suuri kuin se olisi voinut olla." —

Maanantaina Kihlman kävi paitsi yhdellä teologisella luennolla kuulemassa filosofian prof. K. L. Michelet'ä ja historian prof. Leopold von Rankea. Edellinen oli "erittäin viehättävä, toisinaan leikillinen", mutta miten mainio Ranke olikaan historiankirjoittajana, ei hän luennoitsijana tehnyt edullista vaikutusta. "Pieni mies, ulkonäkö jotenkin vähän suositteluva; vaikka istuin toisella penkillä kateederista ja koetin kuunnella mitä tarkimmin, en tiedä sinnepäinkään mitä hän puhui," — Samana päivänä Kihlman tapasi seminaarinjohtajan Thilon ja kuuli hänen vastustavan korkeaa sivistystä seminaarin (? kansakoulun) opettajissa: "heidän on oltava kansan kesken ensimmäiset eikä herroista viimeiset". Syystä että koulut olivat suljetut, kehotti hän vierasta palaamaan syksyllä. Myöskin erään uusien kielten opettajan, toht. Mohnin, puheilla Kihlman kävi ja pani merkille, miten hän äänsi erinäisiä saksalaisia sanoja.

Dresdenissä, minne matkustajamme tuli heinäkuun 15 p:nä, olivat koulut avoinna, ja hän kävi useissa oppilaitoksissa, joista tässä mainittakoon Friedrichstadtin kansakoulunopettaja-seminaari. Siinä oli 80

oppilasta, ja oli oppikurssi 4-vuotinen. Samalla kun oppilaat harjoittivat omia opinnoitaan, kuuntelivat he kahtena ensimmäisenä vuotena opetusta seminaariin yhdistetyissä köyhäin- ja porvarikouluissa ja kahtena toisena ottivat itse osaa opetuksen antamiseen. Köyhäinkoulussa Kihlman kuunteli saksankielen tuntia: "Lapset olivat tarkkaavaisia, mutta minusta oli se tapa loukkaava, että lapset viittasivat kädellään, kun tahtoivat vastata." Luultavasti hän silloin ensi kerran näki tämän sittemmin meilläkin käytäntöön otetun tavan. — Eräässä toisessa koulussa Kihlman mielenkiinnolla huomasi, miten muuan opettaja hupaisella opetustavallaan osasi pitää lapset virkeinä ja hilpeinä; toisinaan naurettiin ääneen ilman että tarkkaavaisuus väheni.

Heinäkuun 18 ja 19 p:nä teki Kihlman kävelyretken n.s. saksilaiseen Sweitsiin: "ensimmäinen todella iloinen päiväni [matkalla]." Wehlenissä hän kävi "vanhan kunnianarvoisan" kansakoulunopettajan luona, joka seurasi häntä osan tietä; sitte hän yksin jatkoi. "Täällä hiljaisessa luonnossa, korkeiden, rosoisten kallioiden keskellä puhui minulle Jumalan näkymätön olemus tavalla, joka käy yli inhimillisen voiman ja taiteen. Voi, nuo suuret, loistavat kaupungit komeine palatseineen, pystykuvilleen, taidetuotteineen, mitä ne ovatkaan verrattuna luonnon yksinkertaiseen suuruuteen! Ja miten erilainen onkaan vaikutus! Siellä mieli hajaantuu, täällä palaa välittömästi itseensä." Saavuttuaan Basteivuorelle, josta on ihana, maailmankuulu näköala 600 jalkaa alempana leviävän Elbelaakson yli, Kihlman jäi sinne yöksi ja näki auringon sekä laskevan että nousevan. "Jos yleensä on herkkä luonnonvaikutuksille, niin ei auringonnousu, tältä paikalta nähtynä, ole jälkiä jättämättä. Minulle oli tämä retki kaikkine yksityiskohtineen todella nautintorikas, jota en voi sanoa matkastani ylimalkaan."

"Aamulla 20 p:nä matkustin Leipzigiin", Kihlman kirjoittaa äidilleen, "ja viivyn siellä 22:een, jolloin tulin Erlangeniin. Täällä samoin kuin Leipzigissä kuuntelin luentoja yliopistossa. Kävin myöskin [saksan kielen ja kirjallisuuden] prof. R. H. G. von Raumerin luona, jonka perheessä vietin kaksi iltaa. 25 p:nä saavuin Nürnbergiin, lelujen kaupunkiin, ja matkustin 26 p:nä Nordlingenin, Augsburgin, Ulmin, Esslingenin kautta Stuttgartiin, johon tulin k:lo 9 illalla. Tällä paikkakunnalla, jonka hyvin tunnen, vietin sunnuntain tuttavieni seurassa. Maanantaiaamuna (28/7) istuin jälleen vaunussa, ei kuitenkaan höyry- vaan postivaunussa, joka 4 tunnissa vei minut Tübingeniin, matkani varsinaiseen päämäärään. Minä menin vanhaan majatalooni, jossa minut kohta tunnettiin ja sanottiin tervetulleeksi. Viipymättä lähdin prof. Beckin taloon, missä minua edellisellä matkallani oli niin hyvänä pidetty. Minä yllätin perheen päivällispöydässä: huudahdus hämmästyksestä, ja — sen uskallan sanoa — isä ei voi koskaan sydämellisemmin syleillä poikaansa kuin prof. Beck syleili minua. Kohta minut kutsuttiin muuttamaan heidän luoksensa ja syömään heidän pöydässään. Niin olen jo tehnytkin ja olen nyt kotiutunut, kun vihdoin olen saanut purkaa kapsäkkini. Olen vakuutettu siitä, että täällä tulen viettämään miellyttäviä ja hyödyllisiä päiviä, ja siten virkistyneenä, jos Jumala sallii, syksyllä palaamaan [kotia]." — Kirjeessä Emma Riskalle Kihlman sanoo: "Beck on aivan näköisensä, paitsi että hän on tullut harmaammaksi. Olen viimein jälleen kerran tullut hiljaisuuteen ja tunnen kuinka hyödyllinen ja tarpeellinen hiljaisuus on. Ilman hiljaisuutta ei voi todella lähestyä Jumalaa." —

* * * * *

Kihlman viipyi Tübingenissä Beckin vieraana kokonaisen kuukauden. Tästä ajasta ja olostaan hän äidilleen kertoo kaikenlaista. Samoin kuin Suomessa olivat ilmat Saksassakin heinäkuuhun saakka kylmänlaiset ja niin epäsuotuisat kasvullisuudelle, että edellisessä maassa viljanvienti kiellettiin; jälkimäisessä maassa loppukesän lämpö (elokuulla oli Tübingenissä toisinaan +34° Cels. varjossa) kyllä sai viljan nopeasti kypsymään, mutta osaksi tuli sielläkin katovuosi (esim. omenapuut eivät antaneet mitään). Itse Tübingenin kaupunki miellytti Kihlmania nyt yhtä vähän kuin ennen. Tunkiot kaduilla, joista kanat ja ankat etsivät ravintoaan, sikojen ja vasikkain teurastaminen ulkona avonaisilla paikoilla ja sänkyvaatteiden tuulettaminen akkunoissa ja talojen edustalla (kerran oli viides osa kaupungin päätoria patjojen y.m. vaatteiden peittämä) vaivasivat häntä tavattomasti. Sanalla sanoen "Tübingen on kaupunki, jossa siivottomuus menee tavattoman pitkälle; mutta tapasin juurikään papin Marseillesta, joka sanoi, että olot siellä olivat kahta vertaa pahemmat."

"Yleisestä rähjäisyydestä ja sopivaisuuden tunteen puutteesta", jatkaa hän sitten, "ei kuitenkaan saa päättää, että kaikki perheet ovat samanlaisia. Beckin talossa olen kaikkialla huomannut kiitettävää siisteyttä. Mutta osoitteena tapojen vanhanaikaisuudesta tahdon mainita, että tässä kodissa käytetään posliinia ainoastaan kahvia ja teetä tarjotessa. Päivällispöydässä käytetään tinalautasia ja tinakulhoja, semmoisia joita Äiti muinoin ripusti koristuksena keittiöön. Mitä ruokiin tulee, on vaihtelevaisuus suurempi kuin Suomessa; varsinkin tarjotaan monenlaisia liemiruokia, jotka ovat hyvin yksinkertaisia, mutta kuitenkin maukkaita. Toivoisin että voisimme niihin vaihtaa kehnon hernerokkamme(?). Ehkä täkäläinen elämänjärjestys huvittaa Sinua. K:lo 8 aamiainen: kahvia taikka maitoa nisuleivän ja voin kanssa (minä juon maitoa); k:lo 1 päivällinen: 1:ksi liemiruokaa, 2:ksi naudanlihaa (keitettyä), 3:ksi papuja, herneitä tai muita vihanneksia perunain kanssa tai joku laji jauhuruokaa; k:lo 4 Vesper eli väliateria: kahvia nisuleivän kanssa ja hedelmiä (istutaan oikein pöydässä, joka sentään ei ole katettu); illallinen k:lo 9. Tavallisesti olemme illastaneet maalla perheen omistamassa huvimajassa ja on silloin syöty voileipää teen taikka oluen kanssa. Kotona tarjotaan liemiruokaa ja pannukakkuja (s.o.

pannukakkuja laajuudeltaan, lättyjä paksuudeltaan). Huomaathan, ettei poikasi ole ollut nälkäparannuksilla."

Ennestään tiedämme, että Kihlman ei omaisilleen kirjoittanut mitään Beckin opista eikä siitä teologisen kannan muutoksesta, jonka se oli hänessä aiheuttanut. Nytkään, kun isä oli poissa, hän ei menetellyt toisin, vaikka hän kyllä yleensä tunnusti mitä Beck hänelle merkitsi. Synnä miksi hän niin kauan viipyi Tübingenissä hän mainitsee: ensiksikin että prof. Beck ja koko hänen perheensä niin erinomaisen ystävällisesti kohtelivat häntä, toiseksi että hän Beckissä oli oppinut tuntemaan niin harvinaisen miehen. "En vielä koskaan ole hänen seurassaan tullut houkutelluksi puhumaan taikka tekemään mitään, josta omatuntoni jälestäpäin olisi minua soimannut. Tämä on jotain tavatonta: saattaa tavata oppineita, sivistyneitä, sukkelia ja nerokkaita ihmisiä, eivätkä myöskään semmoiset ihmiset, joilla on taipumusta ja lämpöä uskontoa ja kristinuskoa kohtaan, ole aivan harvinaisia, mutta kuinka usein tapahtuukaan, että nämäkin puhuvat sellaista, jota ei Jumalan sana eikä omatunto voi hyväksyä ja joka senvuoksi saastuttaa tunnollista. Tästä syystä siis, saadakseni seurustella ankarasti siveellisen miehen kanssa, olen minä viipynyt Tübingenissä." —

Niinkuin 1852 oli Beckillä ja Kihlmanilla nytkin tapana kävellä yhdessä keskustellen milloin mistäkin. Lähes joka päivä jälkimäinen pani muistiin mitä huomattavinta Beck kulloinkin oli lausunut, ja siten syntynyt 12-sivuinen vihkonen "J. T. B:n lauselmia 1856" on ainoa, asiakirja, josta näemme mistä ystävykset vaihtoivat ajatuksia. Tässä seuraa valikoima näitä lauselmia.

29/7. Olen yhä enemmän oppinut käyttämään niitä raamatun osia, jotka tavallisesti sivuutetaan muka hedelmättöminä. Varsinkin olen oppinut ymmärtämään, kuinka Kristus kuolemansa edellä koettaa rakentaa uskoa ja luottamusta Jumalaan, eikä ainoastaan viittaamalla tulevaan sovituskouluun, vaan sen pohjalla, joka jo oli olemassa. Juuri se onkin yksi vanhan dogmatiikan päänahat, että se poistaa luottamuksen Jumalaan, ja tämä haitta on niin tunkeutunut vereemme, että se pysyy siinä sittenkin kun puhtaampi tieto on valaissut ihmisen.

Vainajainpalvelus (Todten-Cultus) tulee yhä yleisemmäksi. Muinoin ei ollut ainakaan kansan kesken tapana koristaa vainajien hautoja: nyt näkee harvoin koristamattoman haudan. Luulisi, ettei siinä ole mitään pahaa, vaan päinvastoin hyvää. Mutta niin ei ole laita. Runouden ja fantasian kautta on kuolemanpelko kadonnut, eikä kuolemassa enää nähdä mitään peljättävää; sen vuoksi voidaan oleskella hautojen keskellä, jota vanhaan aikaan vältettiin. Tämä pelko on jotain luonnollista niissä, jotka eivät Kristuksen kautta ole vapautetut. Sen tuleekin olla olemassa luonnonihmisessä, joka ei ole tullut osalliseksi Kristuksen rauhasta, mutta jollei sitä ole, on hän kaksinkerroin turmeltunut ja vielä enemmän saavuttamaton tosirauhalle kuin puhdas luonnonihminen.

31/7. Raamatun tutkiminen on jokaisen velvollisuus. Itsekunkin tulee harjoittautua siihen, muuten ei ihminen pääse lujuteen eikä todelliseen yhtenäisyyteen. Toinen ei voi tässä tehdä työtä toisen puolesta. Inhimillisiä apuneuvoja voidaan tosin käyttää, jopa hyödylläkin, mutta aina täytyy ihmisen itsensä harjaantua näkemään omin silmin ja välittömästi vastaanottamaan raamatun vaikutusta. Jos nyt, huolimatta rukouksesta ja tutkimisesta, paljon jää käsittämättömäksi, niin ei tämä käsittämätön ole välttämättömän tarpeellista tietää.

1/8. Kristuksen kirkkoa ja seurakuntaa ei *rakenneta* joukkokääntymyksillä. Tätä eivät uskonpuhdistajat huomanneet, ja sen vuoksi protestanttinen kirkko alusta alkaen ei tullut congregatio sanctorum'iksi (pyhien yhteydeksi), jota sen olisi pitänyt olla, vaan ulkonaiseksi maailmankirkoksi niinkuin katolinenkin. Mutta Kristuksen kirkko ei myöskään jatku lihallista tietä vanhemmista lapsiin, vaan hengellistä tietä niissä, jotka vapaaehtoisesti ja mielellään vastaanottavat evankeliumin ja taipuvat sen alle. Kristuksen kirkko muuttaa sen tähden asuntoa paikasta paikkaan. Tätä taasen eivät böhmiläiset veljet huomanneet, vaan luulivat he voivansa kirkkokurillaan ylläpitää elämää seurakunnassa ja tahtoivat silloinkin, kun elämä jo oli kadonnut, omistaa elävän seurakunnan etuoikeuksia. Lapseni voin minä kasvattaa hurskaiksi ja hyväiksi ihmisiksi, mutta en voi enkä tahdo tehdä heitä kristityiksi. Se on Herran asia ja ihmisen vapaassa tahdossa.

2/8. Merkillistä on, miten omituisesti Herra menettelee puheissaan. Hän ei puhu niin selvästi, että jokainen ilman mitään vaikeutta ymmärtäisi sitä, ja kuitenkin niin selvästi, että tutkiva voi löytää totuuden. Siten ovat Hänen sanansa tuomio ihmisen ylitse (minun sanani on teitä tuomitseva). Jos ainoastaan pintapuolisesti tarkastaa sitä, niin ei tapaa sisällystä, vaan sen sijaan ristiriitaisuuksia, mutta jos uhraa jotakin totuudelle, niin tulee palkituksi löytämättä rikkaita aarteita. Tässä on siis sama olosuhde kuin luonnossa, missä ei myöskään aarteet makaa maan päällä, vaan maan sisällä, ja tulee niitä sentähden kaivamalla etsiä.

3/8. Eräässä sanomalehdessä oli kirjoitus yliopiston muuttamisesta Tübingenistä Stuttgartiin. Tekijä on muuttoa vastaan, mutta yrittäen tyyneesti ja puolueettomasti käsitellä asiaa sekä tunnustaen syitä, jotka puhuvat muuton puolesta, menettää todistelu voimansa eikä kirjoitus kykene, niinkuin se kumminkin tarkoittaa, vaikuttamaan ratkaisevasti vakaumukseen. Sen johdosta Beck moittivasti puhui

tästä uudenaikaisesta kirjoitustavasta. Kun minä puolustin sitä, huomauttaen että tekijän velvollisuus kaiketi oli tehdä oikeutta jokaiselle ja siis myöskin ottaa vastaväitteet arvostelunalaiseksi, vastasi Beck: On kyllä niin, että jokaiselle henkilölle ja asialle on tehtävä oikeutta, mutta oikeutta ei harjoiteta äänten enemmistöllä, eikä siten että toiseen vaakaan pannaan myötäsyys ja toiseen vastasyys. Sellaisella matemaattisella menettelyllä ei löydä totuutta, vaan on joka asialla yksi päänäkökohta, jolta sitä yksistään on katseltava. Muut näkökohdat eivät ole päänäkökohtia ja sen vuoksi eivät ne saa muuttaa sitä, joka on osoittautunut todeksi päänäkökohdalta katsellen. Täytyy siis ennen kaikkea koettaa löytää päänäkökohta ja pitää kiinni siitä eikä antaa sivuseikkojen eksyttää itseään. Siten tekee oikein ja on uskollinen totuudelle. Niin menetteli Luterus arvostellessaan katolista kirkkoa. Paavi, sanoi hän, on Antikristus: me eroamme toisistamme perustuksia myöten. Mutta Hengstenberg sanoo: katolinen ja protestanttinen kirkko ovat perustuksiltaan yksimielisiä. Miksi sanoo Hengstenberg niin? Hän on pelkkien sivuseikkojen vuoksi menettänyt kyvyn huomata sitä, joka on oleellista.

5/8. Niinkuin Kristuksen itse tulee meidän tehdä erotus sen välillä, joka on sanottu vanhoille (laissa), ja sen välillä, jota Kristus vaatii. Jos lakiin pannaan liian paljon, tullaan onnettomaan kysymykseen: voiko ihminen täyttää lakia? ja vielä onnettomampaan vastaukseen: ei, ihminen ei voi täyttää lakia. Raamattu puhuu kuitenkin ihmisistä, jotka vaelsivat Jumalan käskyissä, esim. Zacharias ja Elisabet, joista sanotaan, että he olivat vaeltavaiset kaikissa Herran käskyissä ja säännöksissä nuhteettomasti (Luk. 1: 6). Saattaa siis nyt niinkuin ennenkin elää nuhteettomasti lain mukaan. Ja niin tahtoo Jumala meidän tekevän: sen vuoksi on Hän ilmoittanut meille tahtonsa laissa. Mutta miten heikontuukaan Jumalan lain vaikutus, kun alinomaa toistetaan: lakia ei voi täyttää. Siitä ihminen tylsistyy ja koko hänen siveellinen harrastuksensa häviää. Ja kun nyt lisäksi tulee toinen lause: että me sentähden armosta tulemme vanhurskautetuksi Jumalan edessä, niin ei enempää tarvita täydellisesti turmellakseen ihmistä.

Kun mainitsin erään kirjailijan väittävän, että joka ihmisellä on suojelushenki, vastasi Beck, että se kyllä oli mahdollista, mutta emme tiedä siitä mitään varmaa. Päin vastoin on uskomatonta, että sellainen koneellinen olosuhde (joka ihmistä varten yksi suojelushenki) on olemassa.

Vähän vakavuudella on parempi kuin paljon ulkokullaisuudella. Ratsionalisti, joka vakavasti opettaa jumalasta, hyveestä ja kuolemattomuudesta, voi olla parempi kuin kuollut oikeauskoinen.

8/8. Se majesteetti, jota vastaan meidän aikana ei saa rikkoa ja jota vastaan tehty rikos on anteeksiantamaton, on *ihminen*. Jos Jumalaa loukataan, ei se merkitse mitään.

9/8. Minä kysyin, tuleeko ihminen, joka ei vielä ole saanut pyhää henkeä ja siis ei vielä ole uudestisyntynyt, ehtoollisessa todella osalliseksi Kristuksen ruumiista ja verestä, taikka ainoastaan niiden vaikutuksesta. Beck vastasi: Miten tarkka täytyykään olla oppiin nähden, niin ei kuitenkaan saa mennä liian pitkälle opin soveltamisessa yksityiseen henkilöön, kaikkein vähimmin kaavojen mukaan määrätä mitään. Suuressa kääntymyksessä (Ap. T. 2) saattaa kai olettaa, etteivät kaikki kastetut tulleet osalliseksi pyhästä hengestä ja kuitenkin sanotaan heidän murtaneen leipää.

Juuri paraikaa suorittivat kokeita ne, jotka päättivät teologisen kurssinsa yliopistossa. Beck lausui: Tämä tutkintopuuha hävittää (borttager) joka kerta kaikki mitä minä edellisenä puolena vuotena olen saavuttanut.

15/8. Beck kertoi lapsuudestaan, kuinka hän koulussa meni alaspäin ja kuinka opettajat kohtelivat häntä kelvottomana; hän harjoitti opintoja itsekseen. Jo silloin esiintyi Beck *miehenä*, jo silloin näyttäytyi itsenäisyys. Kuinka on *voimakkaasti* saarnattava? Kun sanoo asian suoraan semmoisena kuin se on. Siinä on voima, että kaikki sivuseikat asetetaan syrjään, niin että asia esiintyy selvästi. Niin ilmenee omantunnon voima siinä, että se yksinkertaisesti osoittaa mikä on tosiasiallista. Ei enemmän eikä vähemmän kuin totuus, se on voima, se on sisään tunkevaa.

20/8. Päävirhe vanhassa oppijärjestelmässä on se, että Isä Jumala asetetaan Pojan taakse: Pojan ulkopuolella pelkkää Jumalan vihaa, vaikka kuitenkin Isä Jumala isänrakkaudesta on lähettänyt Pojan.

Jos minun täytyisi elää teologisessa ilmanalassa, niin menettäisin uskoni. Tieteellisyyden nimellä harjoitetaan täällä käsityön tapaisesti mitä kaikkein vähimmin olisi ammatillisesti harjoitettava.

21/8. Jos vertaa tasavaltaa ja yksinvaltaa hallitusmuotoina toisiinsa, ei toista voi sanoa toista paremmaksi. Ei ole se maa onnellisin, jossa valta on kansan käsissä, vaan on tavallisesti semmoisen hallitusmuodon alla sorto pahempikin, syystä että yksityiset tempaavat itselleen vallan ja harjoittavat sitä säälimättömämmin kuin ne, jotka ovat saaneet sen perintönä; mutta toiselta puolen ei sekään maa ole onnellisin, jonka hallitusmuoto on yksinvaltainen. Sitä vastoin on se maa onnellisin, missä valta on hyvillä, ja huomaa! todellisesti *hyvillä*, olkoon hallitusmuoto mikä tahansa, ja se maa onneton, jota hallitsevat pahat taikka — lapsi.

1/9. Pahentaa ja pahentua (gifva och taga förargelse), ovat sanoja, joiden merkitys on tavallista tarkemmin merkittävä. On tapauksia, jolloin tulee sekä pahentaa että pahentua. Kristus on esim. pahentunut Pietarin vuoksi (Matth. 16) ja hän on usein pahentanut farisealaisia.

2/9. Mitä pääasiallisesti ajaltamme puuttuu, on käsitys vanhurskaudesta, että oikea ei koskaan saa tulla vääräksi eikä väärä oikeaksi, että Jumala armossaan ja anteeksiannossaan on vanhurskas eikä menettele väärin. Sen tähden ei nyt myöskään ymmärretä, että Jumalan armonosoituksessa täytyy olla järjestystä, ja että kaikki on päättyvä tuomioon, missä kukin saa tekojensa palkan.

Nämä lauseimat riittänevät osoittamaan, miten vakavaa laatua Beckin ja Kihlmanin seurustelu oli, ja ettei jälkimäinen syyttä kiittänyt sitä, niin sanoaksemme, henkisenä terveyslähteenä. Ainoastaan poikkeukselta hän niissä vilahtaa kysyjänä, mutta me voimme sittenkin helposti kuvitella, miten hän tarkkaavaisena ja nöyränä kävelee kunnianarvoisan opettajan rinnalla kiitollisesti kätkien sydämeensä viisaat sanat, joihin tämän syvä henkisen ja maallisenkin elämän kokemus pukeutui.

* * * * *

Elokuun 27 p:nä Kihlman matkusti Stuttgartin kautta Esslingeniin, württembergiläiseen tehdaskaupunkiin, jossa siihen aikaan oli noin 10,000 asukasta. Siellä hän muutamia päiviä k:lo 1/2 6:sta aamusin kuunteli opetusta kansakoulunopettaja-seminaarissa ja sitä paitsi myöskin eräässä tyttökoulussa ja n.s. latinakoulussa. Seminaarinjohtajan puolelta hän sai osakseen suurta kohteliaisuutta ja ystävällisyyttä, ja tyytyväisenä matkaansa hän syyskuun 1 p:nä palasi Tübingeniin, ottamaan matkatavaransa, jotka oli jättänyt sinne. Hänen aikomuksensa oli — niin hän kirjoittaa äidilleen Esslingenistä — 10 p:nä lähteä Württembergistä paluumatkalle, mutta almanakka-muistiinpanot todistavat hänen muuttaneen suunnitelmansa. Oltuaan vielä kaksi päivää Beckin luona erosi hän sieltä syyskuun 4:nä ja teki viikon kestävän huvimatkan Sveitsiin, käyden Konstanzissa ja Bodenjävellä, missä ennenkin oli ollut. Täältä hän palasi 9 p:nä Stuttgartiin, josta 12:na oikea paluumatka alkoi. Hän matkusti näet Frankfurtin kautta Berliniin, mihin tuli varhain aamulla 14 p:nä, ja sieltä Lyypekkiin, josta Gauthiod laivalla pääsi Tukholmaan. Tukholmassa täytyi hänen jälleen odottaa laivaa kokonaisen viikon, sillä vasta 28 p:nä hän sieltä lähti Örnköld laivassa. Matkalla tapahtui 29 p:nä, että laiva Ahvenanmaan saaristossa törmäsi karille. Oli niin varhain aamulla, että matkustajat vielä nukkuivat ja heräsivät kovasta täräyksestä. Säikähdys oli suuri, mutta pian huomattiin, ettei hengenhätää ollut; sillä laiva oli lähellä rantaa. Kun sittemmin eräs purjelaiva tuli avuksi, ja osa lastia oli muutettu siihen, keventyi laiva, niin että se irtautui karilta. Vuorokauden viivytyksen jälkeen saapui Örnköld 30 p:nä illalla Turkuun. — Lokakuun 7 p:nä Kihlman terveenä ja hyvissä voimissa tuli kotiinsa Pietarsaareen — siis viikkoa myöhemmin kuin määrä oli.

* * * * *

Viipymättä ryhtyi Kihlman koulutyöhönsä, ja kun ensin hänen äitinsä ja sitten Essen olivat käyneet Pietarsaareessa tapaamassa pitkältä matkalta tullutta, tasaantui elämä hiljaiseen menoonsa. Kodissa oli se muutos tapahtunut, että lukukauden alussa 11-vuotias Lydia Bergroth [Lydia Bergroth nyk. rouva Hällfors ja Mathilda Grönvall nyk. rouva Forsgård.] Keuruulta oli tullut lisäämään nuorisoa, joka muodosti Kihlmanin lähimmän ympäristön. Ja koska juuri tämä viimeksi saapunut samoin kuin hänen edellään tullut Thilda [Lydia Bergroth nyk. rouva Hällfors ja Mathilda Grönvall nyk. rouva Forsgård.] ovat antaneet tietoja tästä kodista, lienee tässä oikea paikka lupaamallemme kuvaukselle.

Kihlman, joka niinkuin isänsäkin oli vakava ja harvapuheinen, herätti ty töissä ensi sijassa kunnioitusta, mutta toiselta puolen hänen isällinen hyvytensä sekä jokapäiväinen tottumus vaikuttivat, etteivät he koskaan hänen tähtensä olleet sydän kurkussa, vaan päinvastoin luottamuksella valittivat hänelle vaivansa ja vastuksensa. Heillä oli se käsitys, että hän ymmärsi heitä ja aina valvoi heidän parastaan. Milloin kumminkin sattui että vanhemmat tytöt epäilivät esittää hänelle jotakin ehdotustaan, silloin lähetettiin Hanna airueena alkamaan keskusteluja. Ainoastaan kerran esiintyi Kihlman tosiankarana. Lydia Bergroth ja Hanna olivat muutamana iltana olleet viettämässä erään toverin syntymäpäivää, ja palatessaan sieltä he, jotka ennen eivät olleet kortteja nähneetkään, hengästyksissään kertoivat oppineensa hauskan leikin s.o. pelaamaan korttia. Mutta silloin he eivät kohdanneet hymyilevää ymmärtämystä, vaan saivat päinvastoin mitä vakavimman käskyn olla koskaan ottamatta kortteja käteensä. Varoitus jättikin pysyvän pelikorttien kammon nuoriin sydämiin.

Yleensä puuhasi Kihlman kaiken päivää omissa töissään; ainoastaan illat hän uhrasi perhe-elämälle. Silloin kokoonnuttiin illalliselle saliin, joka oli samalla kertaa vastaanottohuone ja ruokasali. Kun yksinkertainen ateria — johon säännöllisesti kuului "olutjuustoa" (ölost) — oli syöty, luki Kihlman ennenkuin noustiin pöydästä kappaleen eräästä Roseniuksen hartauskirjasta taikka käänsi jonkun kohdan samantapaisesta vanhasta saksalaisesta kirjasta. Sen jälkeen vietettiin tavallisesti iltaa "sänkykamarissa", joka oli Emma tädin ja tyttöjen hallussa. Nuorten tehdessä käsitöitä Kihlman käveli edestakaisin milloin sanatonna, milloin puhuen vakavasti, milloin toistaen pienimpien oppilaittensa koomillisia vastauksia. Niin esim. hän kerran sanoi kysyneensä kahdelta pojalta, mitä he kuiskasivat

keskenään, ja saaneensa vastauksen: "Lindqvist säjer, at han int' sku' vila bli kung!" (L. sanoo, ettei hän tahtoisi tulla kuninkaaksi). Kun tytöille tuli uni, sanoi Kihlman hyvää yötä ja meni kamariinsa toiselle puolen salia, missä hän vielä kauan lueskeli ja kirjoitti ennenkuin pani maata.

Vanhempia vieraita nähtiin harvoin, mutta tytöt saivat toisinaan, esim. syntymäpäivinä, kutsua luokseen parhaat ystävänsä. Silloin juotiin teetä ja tavallisesti toimeenpantiin näytäntö, jota ennen "teatterikappale" varta vasten tekaistiin. Tällaisiin illanviettoihin ei Kihlman sentään ottanut osaa. Sitä vastoin hän tyttöjen seurassa teki käyntejä toht. Ranckenilla, jonka kaunis rouva (o.s. Asp) ja suloiset lapset nuorten vieraitten kuvittelussa olivat ikäänkuin vähän korkeampaa lajia olentoja, ja Yrjö Koskisella, joka varsinkin suomalaisessa ympäristössä kasvaneista Lydioista oli henkilöksi muuttunut isänmaanrakkaus. Suuren aatteen kannattamina hän ja hänen jalo vaimonsa, miten vaatimattomasti esiintyivätkään, heidän silmissään elivät tasaista arkielämää ylempänä. Luonnollisesti Koskisen vaikutus koulussa oli suuri isänmaallisen hengen syyttäjänä; hän näet oli (opettaen Suomen historiaa ja suomenkieltä) myöskin niitä vapaaehtoisia, jotka täällä harrastivat tyttöjen kehittämistä perinnäistä kantaa korkeammalle. Tietenkin yksin Kihlman usein kävi Laurénin luona, joka, luulosairas kun oli, kuvitteli potevansa kaiken maailman tauteja. Kihlman tahtoi saamalla hänet unohtamaan itsensä lyhentää hänen ikäviä hetkiään ja myöskin valmistautua ranskan kielen tunneille, joita hän lukiossa hoiti ystävän puolesta. [Eräs päiväämätön (luultavasti tammikuulta 1856 l. 57) kirje Laurénilta Kihlmanille on oikein tyyppillinen luulosairaahan kyhäämäksi. Hän toivottaa Kihlmanille onnellista uutta vuotta siinä luulossa, ettei saisi enää koskaan häntä tavata. "Olen nyt taas alati sidottu vuoteeseeni ja saan jälleen *uusissa* tuskissa maistaa kaiken kärsimyksen katkeruutta ja siten kokea, etteivät tuskani koskaan ole olleet kyllin suuria, ettei seuraava päivä olisi voinut tuottaa vielä vaikeampia." Hän rukoilee Jumalaa siunaamaan Kihlmania hänen hyvinvoinnistaan ja ystävyystään j.n.e. ja päättää: "Sinun kurja Leonardisi."]

Vihdoin kertoo hyvämuistinen Lydia Kihlmanista uskonnon opettajana tyttökoulussa: "Nyt tiedetään, että hän oli Suomen etevin uskonnonopettaja; niin jo silloinkin. Raamatun historiaa opettaessaan hän muutamilla sanoilla, pienellä piirteellä toi kertomuksen ytimen päivän valoon, niin että oppilas hämmästyen ihmetteli, miksei itse ollut tuota ennen huomannut. Varsinaisilla uskonopin tunneilla ei meillä ollut muuta oppikirjaa kuin raamattu, jota saimme oppia tuntemaan ja rakastamaan. Saimme neljä, viisi raamatunlausetta kerrallaan ulkoa luettavaksi, ja näihin perustuen Kihlman lyhyesti selitti meille uskonopin pääpiirteet ja teroitti muistiimme joitakin tärkeimpiä määritelmiä. Joka tahtoi, sai tunnin ajalla kirjoittaa muistiin minkä ennätti; opetus ei sen vuoksi keskeytynyt. Minä tahdoin, ja kirjoitin vähitellen raamattuni kannet ja tyhjät kansilehdet täyteen. Olen sittemmin, itse uskonnonopettajana ollen, ihmeekseni huomannut, että muistiinpanoni monessa kohden ovat melkein sanasta sanaan yhtäpitävät usean J. T. Beckin 'Leitfaden der Glaubenslehre' nimisessä kirjassa esitetyn määritelmän kanssa. — Tämähän on todistus Kihlmanin erinomaisesta opettajakyvystä, että hän osasi tehdä Beckin syvämieliset mietteet niin selviksi meille tytösille, että pystyimme panemaan niitä paperillekin." — Että Kihlman alusta alkaen ja sitten yhä edelleen uskonnonopetuksessa seurasi mainittua Beckin teosta, sen todistaa jälkeenjääneiden paperien joukossa oleva vihkonen, jonka irtonaisilla lehdillä hän on lyhyesti ja vapaasti mutta sentään täydellisesti kirjoittanut yhteenvedon siitä. Lehdissä huomaa vuosikymmenien käyttämisen jälkiä.

Päätäksemme tämän kuvauksen Kihlmanin ensi ajoista Pietarsaaresta, lisättäköön vielä, että hänen kasvattava huolenpitonsa tytöistä, jotka asuivat hänen kodissaan, aina oli valveilla. Samoin kuin hartaushetket olivat jatkona uskonnonopetukseen koulussa hän aterioidessa ja kävelyillä kauniina keväämuina taikka ensimmäisellä jäällä syksyllä sekä Kruununkylänmatkoilla pääsiäis- ja helluntaijuhlineina aina koetti rikastuttaa heidän tietovarastoaan ja kehittää heidän huomiokykyään. — Että Kihlman oli niin sanoaksemme synnynnäinen opettaja tuli siis ilmi jo tällä varhaisella kehityskaudella.

Tämä kuvaus Pietarsaaren elämästä ulottuu osaksi v:een 1858, osaksi vielä edemmäskin. Kumminkin on tässä v:lta 1856 taikka tarkemmin sanoen siltä syyslukukaudelta, jona Kihlman palasi toiselta ulkomaanmatkaltaan, lisättävä, että hänessä silloin kypsyi ajatus mennä uusiin naimisiin. Yksinäinen elämä oli näet alkanut häntä painaa — sillä eihän pikku tyttöjen tuottama huvi estänyt kaipaamista tasa-arvoista seuraveria — jota paitsi hän ymmärsi, että 11:llä oleva Hanna yhä enemmän tarvitsi äidillisen silmän ja käden johtoa. Oman tyttönsä kasvatuksesta Kihlman näet erityisesti huolehti, niinkuin eräs muistiinpano tältä ajalta osoittaa. Hän mainitsee siinä, että Hannalla oli tapana tulla hänen huoneeseensa selaillemaan kirjoja, ja aina kun löysi niistä jonkun kuvan, hän pyysi isää kertomaan siitä. Huomattuaan kuinka kertomuksen pienimmätkin piirteet painuivat lapsen mieleen hän arveli, eikö hän ehkä voisi kertomalla opettaa hänelle kalliimpia uskonnollisia totuuksiakin, ja niin hän alkoi tarkasti mutta sittenkin laajemmin kuin uudessa testamentissa kertoa Jesuksen kuolemasta, hautaanpanosta, ylösnousemisesta, ja oli iloinen siitä tarkkaavaisuudesta, jolla Hanna kuunteli. Toisella kerralla isä kertoi Tuomo sedän surullisen tarinan (Harriet Beecher-Stowen maailmankuulu romaani oli ilmestynyt ruotsinnettuna 1853), ja se liikutti Hannaa niin, että hän itkien painoi päänsä isän rintaa

vasten, kunnes hetken perästä lausui: "jos se paha herra olisi täällä (joka ruoski Tuomon kuoliaaksi), niin minä löisin häntä!" Nyt oli isällä suuri vaiva tynnyttäessä tyttärensä kuohuvia tunteita. Muistiinpano päättyy tunnustukseen, että hän tahtoi syvästi istuttaa lapseensa siveellisyyttä ja jumalanpelkoa, mutta oli huolissaan siitä, ettei oikein tiennyt kuinka oli menetteleminen, sillä hän oli huomannut, että alituiset kehoitukset voivat viedä aivan vastakkaiseen tulokseen. — Ei ole ihme, että tällaiset mietteet veivät yllä mainittuun päätökseen etsiä itselleen uusi elämäntoveri, johon äiti ja muut läheiset jo aikoja olivat häntä kehoittaneet.

Päätäten Essenin kirjeestä (17/12 1856) oli Kihlman hänelle salaisuutena ilmaissut *päättäneensä* mennä naimisiin, mutta siitä, ketä hän kosisi, oli hän vielä niin epävarma, että hän arveli mahdolliseksi, että valinta-aika tulisi kestämään 6 vuotta niinkuin hänen tähänastinen leskenäolonsa! Essenistä oli tämä hupainen "eriskummaisuus".

* * * * *

Koko alkuvuodella 1857 Kihlman jokapäiväisten toimiensa ohella lienee enemmän kuin muuta miettinyt juuri mainitun päätöksen toimeenpanoa. Keväällä hän kirjoitti yksinäisestä elämästään m.m. lehtori Fabritiukselle, ja seuraava ote vastauksesta — kaiku hänen kirjeestään — ilmaisee, mihin äänilajiin hän siitä puhui. "Minun täytyy tunnustaa, että Sinä ja Sinun lohduton erakkoelämäsi usein on ollut keskustelunaineena minun ja vaimoni välillä, ja että me vilpittömällä osanotolla kirjeestäsi näimme, kuinka Sinä kaipaat sitä elämäniloa, jota tunteellinen sydämesi niin hyvin ansaitsee. — — — Kenties löytäisit Sinä parannusta sairaalle sydämellesi juuri Viipurissa, jossa kieltämättä naisen kasvatusta on paljon korkeammalla kuin missään muussa kaupungissa meillä, sillä [täällä] häntä kasvatetaan enemmän perhe-elämää kuin maailmaa varten."

Alkukesällä Kihlman oleskeli pari viikkoa Ylihärmässä. Vapaina hetkinä näyttää hän ruotsintaneen Beckin saarnoja, joiden julkaisemista hän yhä ajatteli. Runomuotoiset otteet, jotka hän tapasi saksalaisessa alkutekstissä, lähetti hän L. Stenbäckille käännettäväksi. Sen todistaa tämän kirje 26 p:ltä heinäk. Palauttaessaan käännettyt säkeet Stenbäck lausuu: "Ilahduttavaa on saada joitakuita Beckin saarnoja ruotsinkielelle; ne ovat olleet rakkainta sitä lajia luettavaani, enkä minä mistään saarnakokoelmasta ole saanut niin paljon hyvää." Heinäkuun 9 p:nä lähti Kihlman ratkaisevalle matkalle. Keuruulle asti saattoivat häntä Essen ja Hanna, ja jälkimäisen olisi hän mielellään edelleenkin pitänyt seuranaan, mutta lapsen itsekkäisyydellä tämä sanoi, että hänellä olisi hausempi jäädä Lehtiniemeen [Bergrothin perheeseen]. Matkan ensimmäinen päämäärä oli — Viipuri — ei minkään liiketehtävän vaan kaikesta päättären Fabritiuksen kirjeen johdosta. Kihlman tahtoi katsoa, voisiko hän ehkä siellä löytää elämäntoverin. Kulkien melkein samoja teitä kuin edellisenä kesänä, mutta poikkeamatta mihinkään tien varrella, hän saapui perille 15 p:nä ja jäi kahdeksi viikoksi Fabritiuksen luo, missä hän viimeksi oli niin hyvin viihtynyt. Mitä täällä yritettiin Kihlmanin onneksi on tuntematonta; Essenille hän luultavasti kaikki kertoi, mutta säilyneistä kirjeistä näkyy vain, että "näköalat olivat pimeitä". Äidilleen, joka ei tiennyt mitään matkan tarkoituksesta, poika kirjoitti: "Täältä [s.o. Fabritiuksen perheestä] erosin vähemmällä harhaluuloilla (illusioner), mutta muuttumattomalla kunnioituksella. Talon emäntä saavutti erinomaisen luottamukseni. Semmoinen tulee kuvitelmani mukaan naisen olla: mitä hellin ja ymmärtäväisin äiti ja puoliso. — — — Usein muistin koulutyttöjäni ja toivoin, että he saisivat nauttia niin sivistyneen naisen johtoa." — Tästä huomaa, että Kihlman vähän alakuloisena lähti Viipurista, mutta varmaan erehtyisimme, jos luulisimme sen johtuneen pettyneistä toiveista. Jos elämäkertojalla on oikeus arvata kuvattavansa salattujakin tunteita, niin sanoisimme, että käynti Fabritiuksella oikeammin on käsitettävä viimeiseksi uhriksi unohtumattoman Angelikavainajan muistolle. Toukokuulla oli rouva Fabritius saanut tyttölapsen, jolle annettiin nimi Angelika Irene ja jonka kummiksi Kihlman oli kutsuttu, vaikka hän oli estetty ristiäisiin saapumasta. Lapsen edellisen nimen olivat vanhemmat varmaan valinneet osoittaakseen ystävyttään Kihlmania kohtaan ja samalla kunnioitusta hänen ensimmäisen vaimonsa muistolle. Näin ollen piili menevän alakuloisuudessa sitä tunnelmaa, joka seuraa hyvästijättöä kadonneelle onnelle.

Lähdettyään heinäkuun viimeisenä Viipurista Kihlman elokuun 2 p:nä höyrylaivalla saapui Turkuun, jossa sai asunnon lehtori Renvallin luona. Nyt oli hänellä mielessä Hilda Forssell, keskimäinen niistä kolmesta sisaruksesta, joiden kanssa hän Turunaikanaan oli seurustellut, ja kun ottaa huomioon mitä nykyään tiedetään heidän suhteestaan, ei voi olla ihmettelemättä, miten Kihlman niin kauan epäili, kenen puoleen hänen oli kääntyminen. Siinä jos missään tulee hänen hidas, mietiskelevä luonteenlaatunsa näkyviin. Sisarista oli Hilda ei ainoastaan lahjakkain, vaan myöskin henkisesti kehittynein ja tiettävästi ainoa vakavasti uskonnollinen. Olematta mikään loistava kaunotar, niinkuin hänen äitinsä nuorena kuuluu olleen, oli hän kuitenkin ulkonäöltään viehättävä, kasvopiiirteet säännölliset, sielukkaat. Luonteeltaan hän oli enemmän yhtäläinen kuin vastakkainen Kihlmanille. Hänkin oli tynnesti, älykkäästi miettävä, joskin naisen luonnon mukaan hieman haaveksivaisuuteen taipuva, hänkin osasi hillitä tunteensa, mutta myöskin tarpeen tullen osoittaa suurta tarmoa. Nämä tämän vakavan tytön ominaisuudet lienevät syynä siihen, että kaikki sukulaiset, ystävät ja tuttavat, jotka tunsivat sekä hänet että Kihlmanin, tavattomalla yksimielisyydellä iloitsivat heidän liitostaan: he

olivat muka niin "sopivat" toisilleen. — Ensi kerran Hilda Forssell näki Kihlmanin taikka ainakin kuuli hänen saarnaavan eräänä rukouspäivänä toukokuulla 1854 Turun tuomiokirkossa. Silloin oli hänen esiintymisensä ja olentonsa tehnyt kuulijain joukkoon kätkeytyyn tyttöön syvän vaikutuksen, joka, kun Kihlman alkoi useammin käydä perheessä, muuttui rakkaudeksi. Kuitenkin hän visusti kätki salaisuutensa muilta, koettaen koko sielunsa voimalla tukehduuttaa vaarallista tunnetta. Kihlman taasen oli saanut ensimmäisen vaikutelman Hilda Forssellista, kun Ingman 1853 palattuaan kylpyparannuksilta Turussa oli (arvatenkin kiittävin sanoin) puhunut hänestä. Sittemmin seurustellessaan perheessä hän aivan luonnollisesti enimmin kiintyi Hildaan, jopa niin että ajatteli kosinnan mahdollisuutta, mutta siihen asia pitkäksi aikaa jäi. Ensimmäisen rakkauden aika oli häneltä jo mennyt — oliko se kunnioitus, oliko se sydämensuosio, jonka tyttö oli hänessä herättänyt, oliko se sitä oikeaa rakkautta, jolle elämänoppi oli perustettavissa, sitä hän niin kauan itseltään kyseli. Hän oli näet kehittänyt kauas siltä herännäisten kannalta, joka katsoi "maallista rakkautta" tarpeettomaksi, jopa hyljättäväksi aviota perustettaessa. Kesällä 1855, kun Forssellin perhe oli muuttanut Kemiöön (paikan nimi oli Nordanå), Kihlman ja Hilda vaihtoivat kirjeitäkin, mutta niissä käsiteltiin vain uskonnollisia kysymyksiä m.m. Kihlmanin esitelmän johdosta Pipliaseuran vuosijuhlissa. Hän oli näet lähettänyt esitelmänsä tulevalle morsiamelleen luettavaksi.

Myöhemmistä kirjeistä näkyy, että ratkaisu tapahtui Titus Reuterin luona Lofsdalin tilalla Paraisten kauniissa saaristossa. Turusta oli Kihlman siis lähtenyt ei Kemiöön, missä Forssellin perhe nytkin asui, vaan Lofsdaliin ystävänsä Reuterin luo. Että Hilda Forssell oleskeli täällä ei ole ihmeteltävää, sillä rouva Aline Reuter oli hänen läheinen, uskottu ystävänsä [Tämä ystävyys oli jo alkanut 1844, jolloin Hilda Forssell lähetettiin Turkuun, missä hän sai kasvatuksensa setänsä, senaattori Reinh. Forssellin, kustannuksella rouva Salmbergin pensionaatissa.] mutta tiesikö Kihlman lähtiessään sinne, että hän siellä tapaisi hänet, sitä emme voi sanoa. Miten ollakaan, elokuun 17 p:nä illalla he menivät kihloihin. Sen jälkeen Kihlman kävi Kemiössä morsiamensa kodissa, missä sovittiin, että häät vietettäisiin joululomalla.

Koko kihlausajan ylläpidettiin vilkasta kirjeenvaihtoa. Kirjeet ovat säilyssä ja ansaitsisivat suurempaakin huomiota kuin tässä voi niiden osaksi tulla. Jos Kihlman oli tavaton kirjeentekijä, niin oli sitä hänen Hildansakin, eikä sulhanen voinut olla julkilausumatta iloansa siitä, että morsian osasi niin hyvin sanoiksi pukea mitä tunsu ja ajatteli. Vaikka Hilda tunnustaa: "Onneni sielu on yhtymisemme Jumalassa", eivät kuitenkaan uskonnolliset selvittelyt olleet kirjeissä pääasiana, vaan, niin sanoaksemme, valmistus yhteiselämään. He olivat siksi vähän olleet yhdessä, että kummallakin oli paljon sanottavaa itsestään ja oloistaan, jota toisen tuli tietää. Tietenkin suodaan rakkaudellekin sananvuoroa, ja erittäin on Kihlmanista mainittava, että hänen rakkautensa näyttää kasvamistaan kasvaneen: hän "tuntee itsensä viisi vuotta nuoremmaksi ja juoksee portaitansa ylös kuin poika", ja hän istuu puoliyöhön tutun postimestarin luona odottamassa postin tuloa, saadakseen heti morsiamensa kirjeet ja rientääkseen juoksujalassa kotia niitä lukemaan. Joitakuuta piirteitä ja kohtia täytyy kuitenkin ottaa näistä kirjeistä. — Paluumatkalla Turusta pysähtyi Kihlman Vaasaan. Eräänä iltapäivänä hän seurasi Levónia veneretkellä Sandvikiin, missä tällä oli kesähuvila. Sieltä hän illalla teki kävelyn uuteen kaupunkiin, "jonka asema on mitä ihanin. Siellä on oikea paratiisi mitä luonnonympäristöön tulee. Siellä rakensin suurimmassa kiireessä meille ilmalinnan ja näin meidät niin onnellisina kuin täällä maan päällä voi olla. Mutta onnemme on Jumalan kädessä. Kuitenkaan en toivoisi miellyttävämpää paikkaa asuakseni kuin Klemetsöön niemi."

Suurta huolta tuotti morsiamelle ajatus, miten hän kykenisi saavuttamaan sijan sulhasen lähimpään, hänen tyttärensä ja äitinsä sydämissä. Ensimmäisiä uutisia, joita Kihlman kertoi, olikin tieto, miten nämä vastaanottivat sanoman hänen kihlauksestaan. Kun hän sopivan valmistuksen jälkeen kysyi Hannalta, mitä tämä pitäisi siitä, jos saisi oman äidin, oli vastaus: "Kyllä minä pitäisin siitä, kun hän vain olisi kiltti ja rehti" (beskedlig och praktig). "Praktig" on sana, selittää kirjoittaja, jota Pietarsaaren koulutytöt käyttävät tarkoittaakseen: hyvyttä, lempeyttä, kelpoisuutta y.m. Isä sanoi sitte, että äiti todella oli tulossa ja tietenkin oli hän rehti. Siitä Hanna ihastui ja hän vaati isää seikkaperäisesti kuvaamaan tuntematonta äitiä, eikä tyttö siitä lähtien enää muuta ajatellutkaan. Kun hän myöhemmin sai kirjeenkin uudelta äidiltään, oli hän täysin tyytyväinen ja ikävöi vain hänen tuloaan. Joku päivä myöhemmin lähtivät molemmat, isä ja tytär, viemään uutista Kruununkylään. Siellä oli Kihlman ensin illallista syödessä kierrellen kaarrellen kysynyt, mitä äidin mielestä meidän maassamme kunnan emännältä oli vaadittava. Äiti oli luetellut koko joukon hyviä ominaisuuksia ja m.m. sanonut, että hänen tulee osata tehdä sahtia (kaljaa) ja leipoa. Poika väitti vastaan arvelleen, että voidaanhan meilläkin, niinkuin esim. Saksassa on tapana, *ostaa* leipää ja sahtia y.m.; mutta sitä ei äiti myöntänyt, se tulisi liian kalliiksi. Sittemmin Kihlman kysyi, mitä äiti sanoisi, jos hän todella hakisi itselleen puolison, niinkuin äiti usein oli kehottanutkin. "Kyllä sinä tiedät", vastasi äiti, "että se olisi minulle mieluista, mutta sen minä sanon, että hänen, minun miniäni, täytyy osata leipoa." — "Mutta, lausuin minä, jos olisin unohtanut tiedustella morsiameni leipomataittoa, ja jos, olettakaamme pahinta, hän ei osaisi leipoa, mitä sitten? 'Silloin', virkkoi äiti hymyillen, 'silloin täytyisi kai minun ottaa hänet oppiin.' Näiden valmistusten jälkeen annoin hänelle kirjeesi, ja Hanna otti myöskin esiin saamansa kirjeen, ja kun Mummo oli päättämäsillään

kirjeesi Hannalle, sanoi hän: 'kyllä hän osaa leipoa' ja siunasi meidän liittoamme." Ehkä merkillisin näistä kirjeistä on eräs (6/11), jossa Kihlman morsiamelleen kuvaa omaa luonnettansa. Siitä teen pitemmän otteen, sillä jollei kuvaus olekaan täysin oikea taikka paremmin sanoen oikein täydellinen ja siis meidän käsityksemme mukaan tyydyttävä, niin on se kuitenkin syvällisen itsensätutkimuksen tulos: — — — "Jos luen jotain suuresta miehestä taikka jotain suuren miehen kirjoittamaa (ja sitä teen mielelläni), niin tunnen itseni niin äärettömän pieneksi. Minä näen ja tunnen mikä on suurta, sydämeni sykkii sitä katsellessa, enkä voi tyytyä keskinkertaiseen, mutta — suuruus — se ei ole tullut eikä koskaan tulle osakseni. Jokaiselle menneelle ajanjaksolle jätän hyvästi syyttäen itseäni siitä, etten ole suorittanut mitään huomattavaa ihmisyyden hyväksi. Toisinaan painaa minua tunto siitä, että olen laiminlyönyt ja menettänyt aikani — — —

"Se suuri vika, joka vaivaa minua ja aina on tielläni, on hitaisuuteni. Se on perintö äidiltäni, joka ei myöskään koskaan saa mitään valmiiksi, ei ainakaan oikeassa ajassa. Samoin on minunkin laitani: suunnitelmia voin tehdä, mutta kun on ryhdyttävä suunnitelman toteuttamiseen, silloin tunnen sisässäni merkillisen hitausvastuksen, ja jos minun onnistuukin voittaa se, niin sorrun kuitenkin tavallisesti myöhemmin vastuksen alle, joka kieltää minua täydentämästä mitä olen aloittanut. Kun tähän tulee lisäksi toinen suuri vikani, epäröiminen (obeslutsamhet), jonka luulen perineeni isältäni, niin on toiminnan mahdollisuus murrettu. Mitä voi epäröivältä ja hitaalta odottaa! Mutta kun tiedän, että voisi ja pitäisi tehdä paljon, niin kärsin sitä enemmän itsekseni, mutta varon myöskin seurustelua toisten kanssa, syystä etten voi viedä mukanani sitä iloisuutta, jonka reipas työ tuottaa, enkä *tahdo* viedä mukanani ikävyyttä.

"Erittäin olen tänä syyslukukautena ollut hyvin tyytymätön itseeni hitaisuuteni vuoksi. Prof. Granfelt on luvannut (sanon sen vain Sinulle) tutkia minua teologiassa ja antaa minulle todistuksen teologiankandidaattiarvolauseella. Olin toivonut voivani tänä syksynä tehdä jotain asian hyväksi, mutta ei mitään, ei rahtuakaan ole tullut tehdyksi ja ainoastaan sentähden että ensin oli suoritettava kaikenlaisia pikku tehtäviä, jotka onnettoman hitaisuuteni vuoksi olivat jääneet kesken.

"Niin, rakas Hilda, on sulhasesi laita. Kumminkaan en ole vielä laannut toivomasta, että minäkin ihmistyn, ja vahvistaakseni toivoani kätkemällä huoleni uskolliseen sydämeesi olen uskaltanut paljastaa Sinulle heikkouteni, vaikka hyvin ymmärrän, että nämä tunnustukset eivät voi Sinua ilahduttaa. On kuitenkin, luullakseni, parempi, että Sinä edeltäkäsin vähän tunnet minua kuin että jälestäpäin teet epämiellyttäviä huomioita.

"Mutta eräs hyväkin puoli täytyy minun esiintuoda: minulla on elävä oikeudentunto, ja siltä puolen olen aina saavutettavissa, jos muuten olisinkin saavuttamaton. Vetoa siihen ja minä taivun! Muistuta minua oikeasta, niin Sinä olet kosketellut kieltä, joka toivoakseni ei koskaan taukoa soimasta sydämestäni. Sentähden kun Sinä kirjeessäsi 25 p:ltä varoittaen lausut: 'Sinun tulee aina muistaa kuinka riippuvainen minä olen Sinusta', ja minä luin nämä minulle osoittamasi sanat, silloin soi se äänekkäästi sisässäni: niin, Sinä uskollinen tyttö, sen olen aina, aina muistava.

"Niin, vieläkin on minulla yksi hyvä puoli: minä pidän ankarasti kiinni totuudesta ja kaikki teeskentely ja valhe on minulle vastenmielistä. Kun siis olen lausunut sanan taikka antanut lupauksen, on minulle omantunnon asia pysyä siinä. Olen sentähden, syystä että tahdon pitää lupaukseni, säästäväinen niiden antamisessa. Mutta luullakseni tulet huomaamaan, että minä, mikäli ihmiselle on mahdollista, tahdon olla sanassani pysyvä." — —

Kuulkaamme nyt mitä morsian vastaa (18/11): "Vai niin, Sinä olet niin epäröivä ja hidas! On kyllä totta, että ihminen on jäävi arvostelemaan itseänsä, eikä minun senvuoksi pitäisi kiinnittää huomiotani todistuksiisi itsestäsi. Mutta on myöskin totta, ettei kukaan ihminen voi tuntea toista niin hyvin kuin rehellinen ja itseään tutkiva saattaa tuntea itseänsä. Luulen senvuoksi, että itsestäsi langettamasi tuomio on oikea ja otan osaa tyytymättömyyteesi niihin vaikeuksiin ja esteihin, joita vastaan Sinun on taisteltava suorittaessasi elämäntyötäsi. Sillä tiedän, että Sinä taistelet näitä vaikeuksia vastaan ja että Sinä toivot vielä 'ihmistyväsi'. Saa nähdä miten minun käy tässä kohden. Sillä Sinun tulee tietää, etten minäkään ole päättäväinen, vaikka melkein luulen olevani vähemmän epäröivä kuin Sinä. Mitä taasen hitaisuuteen tulee, luulen olevani sinun edelläsi. Hitaus on ryöstänyt minulta paljon, *sen* vuoksi olen laiminlyönyt paljon sekä sisällisessä että ulkonaisessa suhteessa. Toinen meistä ei siis voi jakaa toiselle mitä toiselta puuttuu. Mutta me voimme auttaa toisiamme, me voimme työskennellä toistemme hyväksi, kun me työskentelemme parantaaksemme itseämme.

"Aikomasi tutkinto ilahduttaa sydäntäni: Sinä pääset siten toiminta-alalle, jolle voimasi yksistään ovat uhrattavat ja jolla olet oikeassa työssäsi. Voimasi ovat uhrattavat, yksistään uhrattavat pyhemmälle ja siunauksellisemmalle kuin kielenopetus. Niin olen Sinusta ajatellut ja iloitsen sentähden, että ura yhä enemmän aukenee. Hyvin ymmärrän, että Sinusta on ikävää, että työ siihen suuntaan tänä syksynä on ollut seisahduksissa; mutta tokko sentään hitautesi on syynä siihen? Onhan sinulla ollut muutakin työtä, jota ei ole käynyt laiminlyödä." — Näkyyhän jo näistä otteista, että näillä tulevilla puolisoilla oli

edellytyksiä semmoiseen keskinäiseen ymmärtämykseen ja sopusointuun, joka on onnellisen avioelämän välttämätön ehto. Siinä vakaumuksessa Kihlman kirjoittaakin (15/11) tavallista lennokkaammin:

"Terve tultua siis, oi kuningatar, pieneen valtakuntaasi! Hallitse hyveilläsi, ja valtasi on oleva suuri! Hallitse hyveilläsi, ja valtakuntasi on oleva onnellinen, sillä hyveiden ilmassa ihmisen sielu tuntee sitä sanomatonta mielihyvää, joka yksistään ansaitsee onnen nimen.

"Uneksinko, kun puhun onnesta maan päällä, maan, joka on kärsimyksen ja onnettomuuden asunto? Ei, en minä uneksi, sillä minä en puhu onnesta, joka on kärsimystä vailla, vaan onnesta, joka pysyy keskellä kärsimystäkin ja kenties parhaimmin juuri silloin, onnesta hyveessä, onnesta Jumalassa. Onnea meille!" —

Ensimmäisenä adventtina kuulutettiin avio ensi kerran, ja häät oli määrätty tammikuun 8 p:ksi. Joulun vietti Kihlman kuitenkin Kruununkylässä äitinsä luona, mutta kolmantena joulupäivänä hän Hannan ja Emma tädin kanssa lähti Turkuun, minne saavuttiin 30 p:nä iltapuolella. Lokakuulla oli Forssellin perhe muuttanut Kemiöstä Kaksikerran Möllbyhyn, ja sinne Pohjanmaalta tulijatkin uuden vuoden aattona matkustivat. Turusta oli sinne vain noin penikulma, mutta kun heikkoa jäätä oli ajettava, "olivat kaikki kovin peloissaan"; kuitenkin ei onnettomuutta tapahtunut.

Uuden vuoden 1858 vastaanotti siis Kihlman morsiamensa kodissa. Tässä kodissa olisivat häätkin oikeastaan olleet vietettävät, mutta se oli liian ahdas, puhumatta siitä, että jäiden heikkous teki vieraiden matkustamisen sinne arveluttavaksi. Sen vuoksi päätettiin toimeenpanna häät Turussa erään rouva Ladden luona, jolla oli tapana vuokrata huoneustonsa semmoisiin tarkoituksiin, ja niin sitte tapahtuikin ennen mainittuna päivänä. Itse häistä mainittakoon vain, että ne olivat mielialaltaan vakavat, vaikkei mikään muistuttanut sulhasen ensimmäisten häitten "seuroja". Kutsuttuina olivat ainoastaan Forssellin perheen ja Kihlmanin lähemmät tuttavat; pappina toimi Renvall.

Kihlmanin aikomus oli ollut päästä kotia lukukauden alkuun, mutta huono keli esti sen. Hän tahtoi palata reellä niinkuin oli tullutkin, mutta almanakan lupauksista huolimatta maa pysyi paljaana. Vasta 19 p:nä tapahtui lähtö, sillä silloin oli vähän lunta satanut, mutta kumminkin täytyi monesti käyttää rattaita ja kuljettaa rekiäkin rattailla. Eräänäkin päivänä päästiin vain puolikolmatta penikulmaa eteenpäin, ja koko matkaan meni seitsemän päivää. Ainoastaan pikimmältä poikettiin Vaasaan, ja Isossakyrössä käytiin F. O. Durchmanilla ja L. Stenbäckillä.

Itsestään on ymmärrettävää, että Kihlmanin kotielämä tästä lähtien melkoisesti erosi ennen kuvaamastamme. Hän vei kyllä puolisonsa entiseen asuntoonsa, mutta sen kalustus oli osaksi uudistettu, osaksi täydennetty, ja asessorin pienemmässä rakennuksessa oli vuokrattu eri huone Hannaa, Lydia Bergrothia ja Emma tatiä varten. Nämä mainitut oleskelivat kuitenkin enimmäkseen "ylhäällä", mutta öisin he nukkuivat omassa huoneessaan; Lydia v. Essen ja Thilda Grönvall olivat jo lopettaneet koulunsa. Mitä seurusteluun tulee, muodostui sekin toisenlaiseksi. Hilda Kihlmanilla oli paljon sukulaisia Pietarsaareissa, joista mainittakoon enot: rovasti Johan Höckert (kuoli 80-vuotiaana 1859), kauppias Herman Höckert ja alkeiskoulun rehtori August Höckert, sekä tädit: Margret Höckert (naimaton) ja kauppaneuvos P. Malmin rouva Charlotte. Sen vuoksi ja Kihlmanin aseman johdosta lukion opettajana eivät puoliset voineet olla käymättä useissa kaupungin alkuperäisistä ja oppilaitosten kanssa sinne muuttaneista perheistä. Kihlman kirjoittaa kyllä äidilleen, että hänellä olisi ollut parempaakin tehtävää kuin "käydä visiiteillä", mutta pikku kaupungissa on vaikeampi rajoittaa seurusteluaan kuin suuressa, ja olihan siinä ystävydessä, millä puolisoja kohdeltiin, aihetta tyytyväisyyteenkin. Tavallisten kutsuiltojen ohella oli toisia erikoisempiakin. Niin esim. kun musiikki-intoilija toht. Cannelin tuli viulunsa kanssa ja lehtorin rouva Bergrothin tai jonkun muun säestämänä koko illan soitti sävelmiä Preciosasta, Normasta y.m. taikka kun Hanna oli syntymäpäivänään kutsunut 41 koulutoveria ilon pitoon. Kihlman nautti suuresti soitosta eikä vähemmin lapsilaumasta, kun se leikkien ja riemuiten sai salin muistuttamaan mehiläispesää. — Rouvasta lisättäköön erityisesti, että hän hyvin viihtyi "kauniissa" kodissaan ja että hänen suhteensa Hannaan ja anoppiin kehittyi mitä parhaimmaksi. Anoppi oli näet niin kokenut ja viisas, että hän ei sekaantunut lastensa asioihin. Sitä vastoin Emma tati, miten olikin avulias, ei voinut olla joissakin määrin häiritsemättä nuoren rouvan vapautta, ja sen vuoksi hän syksyllä 1859 muutti pois (Essenille).

Kysyä saattaa, oliko Kihlman nyt niin onnellinen kuin hän kihlausajan kirjeistä päättäen oli kuvitellut? Ettei hänen onnensa ainakaan heti ollut ehdoton, sen näkee rouva Fabritiuksen vastauksesta (11/1 1858) kirjeeseen, jonka sulhanen oli joku päivä ennen häitä kirjoittanut hänelle. Siitä huomaa näet, että Kihlmanin itsetutkiskelu, oliko hän valinnut oikein vai eikö, oli kehittynyt melkein sairaalloisuudeksi. Hän oli luonut itselleen fantasiakuvan morsiamestaan ja kun hän havaitsi jonkun piirteän, joka ei vastannut tuota kuvaa, häiritsti se hänen rauhaansa ja aiheutti jatkuvaa levottomuutta. Ystävättären muistutukset ja neuvot olivat kuitenkin erinomaisen viisaita, eikä ole syytä epäillä niiden vaikuttaneen Kihlmaniin, sillä ne vetosivat juuri niihin voimiin joita hän piti suurimmassa arvossa: oikeuden ja

totuuden tuntoon ja luottamukseen Jumalan isälliseen johtoon. Mutta juuri se tosiasia, että Kihlman oli omilla tunnustuksillaan osottanut olevansa semmoisten huomautusten tarpeessa, todistaa, ettei se onni, joka tuli hänen osakseen toisessakin aviossa, rakentunut itsestään ilman sisällisiä taisteluja. — Lähteemme eivät salli meidän luoda syvempiä katseita näihin taisteluihin, eikä sitä kaivattaneakaan, koska näet lopputulos oli hyvä, mutta viittaus niihin ei kuitenkaan ole ollut vältettävissä. Varma asia on, että Kihlmanin toinen avio on suuresti edistänyt hänen kehitystään voimalliseen, terveeseen miehuuteen, ja siinä hänen Hildansa uskollisella rakkaudella ja henkevällä ymmärtämyksellä ei liene ollut vähäinen ansio.

* * * * *

Keväältä 1858 on merkittävä eräs todistus siitä, miten Kihlman seurasi yleistä kotimaan elämää. Toukokuun 2 p:nä hän näet kirjoitti Oskar Forssellille siitä mielten kuohusta, jonka Snellman oli aikaansaanut eräällä taholla kirjoituksellaan "suomalaisesta siirtolaisuudesta Ruotsissa": "Olen tarkkaavaisuudella seurannut kirjallista [? valtiollista] elämää Helsingissä tänä keväänä, mikäli se ilmenee sanomissa ja aikakauskirjoissa. En tiedä mitä sinä ajattelet esim. protestanttisesta kysymyksestä (!), mutta minun mielestäni on J. V. S. jälleen esiintynyt miesten miehenä (kara-karl). Sydämeni oikein keventyi, kun luin S:n kirjoitukset, ensin siirtolaisuudesta ja sitte vastauksen vastaväittäjille (protestanterne). Minua on aina pistänyt vihaksi tämä ylioppilaspoikien kärsimätön meluaminen (sqvadroneerande) kansallisuudestamme sekä siihen yhtynyt muka ymmärtäväinen nykyisten olojen moittiminen. Luullakseni voi Suomi ja suomalainen kansallisuus in spe semmoisista *puhuvista* fennomaaneista [Nimitys fennomaani on tässä ivallisesti käytetty; 'protestantit', jotka esiintyivät Snellmania vastaan olivat n.s. 'verettömiä'. — Ks. Th. Rein J. V. Snellmanin elämäkerta. II. 4:jäs luku.] sanoa: Jumala varjelkoon minua ystävästäni, vihollisistani suoriudun kyllä. Minun vakaumukseni on, että semmoiset ystävät, jotka juuri eivät tee muuta kuin likaavat omaa pesäänsä, taikka toisin sanoin elävät vain oppositiosta, ovat maan asialle vaarallisempia kuin avonaiset viholliset. Olen kuullut niiden olemassaoloa pidettävän välttämättömänä samoin kuin kuhnurien, mutta kyllä kai siinä tapauksessa joukko niistä aina väliin on otettava hengiltä, niin etteivät laiskurit näännytä yhteiskuntaa, — Mutta sinä, joka olet lähempänä, sano missä kohden ovat nämä herrat vastustajat käyneet Snellmanin edelle. He tahtovat luulotella hänen olevan ajastaan jälessä. On sangen paha, että nämä herrat ovat niin salaperäisiä taikka niin vaatimattomia, mutta mielelläni haluaisin tietää jotakin siitä [mitä he ovat aikaansaaneet]."

* * * * *

Kevätlukukauden jälkeen matkusti Kihlman perheineen Vaasaan, mihin häntä oli pyydetty pitämään puhetta Piipliaseuran vuosikokouksessa. Tällä matkalla päätettiin jäädä kesäksi Vaasan läheisyyteen. Sandvikissa oli näet vuokrattavana asunto — "tavallinen pappilan rakennus, semmoinen kuin Härbärge [Kruununkylässä]", kirjoittaa Kihlman äidilleen — ja siihen asetuttiin. Levónin perhe asui nurkka nurkassa, uimapaikka oli lähellä, ruokaa saatiin kaupungista, ja uudenkaupungin alueelle sopi tehdä mielenkiintoisia kävelyretkiä. "Puuwillakehräämö nousee yhä korkeammalle Brändön rannalla. Jonkun viikon päästä ollaan katonharjalla, mikä ei ole ihme, kun 300 miestä on työssä. — Räätäli Sambergin hotelli on jo valmis, ja saa hän siitä hyvän vuokran (2 à 300 rupl.); Revell on rakennuttanut suuren ulkorakennuksen; Levón rakennuttaa paraikaa melko suurta puurakennusta. Arkkitehti Setterberg laskee perustusta tiilirakennukselle; ja 'residensin' [hoviouikeuden ja lääninkanslian] perustus on niinikään tekeillä. Viehättyneenä kaupungin ihanasta asemasta olisin minäkin taipuvainen ostamaan tontin ja alkamaan rakentaa. Aluksi rakentaisin vain pakarituvan, jota vastedes käyttäisin kesäasunnoksi, kunnes muutamme Nikolainkaupunkiin. Mutta rakentaminen on suuri asia, ja minä pelkään siihen liittyviä huolia ja kustannuksia, jonka tähden siitä arvatenkaan ei tule mitään(!)" — Huomaa, niin kirjoitti 34-vuotiaana mies, joka 70-vuotiaana ei epäillyt ryhtyä rakentamaan suuren suurta kivimuuria Helsingissä!

Ainoa huomattava tapaus tänä kesänä oli se, että Kihlman maalla ollessaan sai vastaanottaa kaukaisen vieraan, teologiankandidaatti L. Wagnerin Stuttgartista, joka Beckin "uskollisena oppilaana" oli tämän kehotuksesta "elävänä kirjeenä" lähtenyt häntä tervehtimään. Wagner seurasi perhettä myöskin Pietarsaareen, kun sinne palattiin elokuun loppupuolella, ja Kihlman vei hänet vielä Kruununkyläänkin äitinsä luokse, jotta hän saisi nähdä suomalaisen pappilan. Paluumatkalle vieras lähti 14 p:nä syysk., ja Stuttgartista käsin hän sittemmin vakuuttaa Suomesta ja Kihlmanin kodista saaneensa pitkän matkansa pysyvimmät muistot.

Toinen kahta vertaa huomattavampi seikka tuli syksyn osalle. Lokakuun 4 p:nä synnytti rouva Kihlman esikoisensa, jolle ristiäisissä 20 p:nä annettiin nimi: Alfred Oswald. Mitä tämä merkitsi pienen perheen elämässä on helppo kuvitella. Lydia Bergroth, joka jo keväällä oli päättänyt koulunkäyntinsä, mutta vuotta myöhemmin kävi Pietarsaareessa, todistaa: "Oswald oli tietysti koko perheen keskipisteenä."

Samoin kuin muuttunut kotielämä samoin laajentunut seurustelu, puhumatta koulutoimesta, esti tästä lähtien Kihlmania etsimästä yksinäisyyttä, jota hän leskenäolo-aikanaan oli niin rakastanut. Sitä vastoin hän alkoi entistä enemmän kääntää huomionsa julkisiin asioihin ja osottaa toimeliaisuutta, jota tuskin oli häneltä odotettu. Tämä käänne voidaan lukea v:sta 1859, jollei suorastaan toisen avion alusta. Sanalla sanoen Kihlman ikäänkuin havahtui ei ainoastaan huomatakseen vaan myöskin ottaakseen osaa siihen vilkastuneeseen yritteliäisyyteen, joka maassamme oli ilmaantunut sodan jälkeisinä vuosina, ja mainitulta vuodelta on pari tosiasiaa merkittävänä, jotka ehdottomasti todistavat muutoksen tapahtuneen.

Lukuunottamatta Kihlmanin merkitsemiä osakkeita 1857 perustetussa Vaasan Puuvillateollisuus oy:ssä oli hän tähän saakka sijoittanut omat ja tyttärensä puolesta hoitamansa rahat ainoastaan lainoihin, joita yksityiset häneltä pyysivät; mutta 1859 hän Viktor Schaumanin kanssa perusti "luujauhomyllyn", joka itsessään olematta mikään suurenlainen laitos kumminkin oli maanviljelykselle tärkeä ja tiettävästi ensimmäinen laatuaan Suomessa. Että Kihlman oli yrityksessä osallinen muutenkin kuin rahojen antajana, näkee siitä, että hän asiaan kuuluvista teknillisistä seikoista vaihtoi kirjeitä lehtori Fabritiuksen kanssa. Tämä oli kohta sen jälkeen, kun Kihlman 1857 oli käynyt Viipurissa, perheineen matkustanut Leipzigiin, ja sieltä hän nyt saattoi lähettää ystävälleen asiantuntijoilta hankittuja tietoja ja neuvoja. Kesällä 1859 mylly olikin valmis, ja heinäkuun 17 p:nä suoritettiin ensimmäinen tilaus (Österbotten höyrylaivalla 135 leiv. 9:ssä säkissä maanviljelyksen harrastuksesta kuuluisalle vapaaherra J. A. Bornille Helsinkiin). Mutta koska mylly kävi tuulen voimalla (se oli alkuaan vanha tuulimylly) ja sen tuotantokyky riippui ilmoista, rakennettiin seuraavana vuonna Ähtävänjoen Kiiskikoskelle (Gersfors) vesimylly samaa tarkotusta varten, ja sen jälkeen oli tuotanto sekä runsaampi että varmempi. Eräästä Schaumanin uutena vuotena 1870 tekemästä taulukosta otamme seuraavat numerot molempien myllyjen toiminnasta kymmenvuotiskaudella 1859-69: perustamiskustannukset ja juoksevat menot 56,451 mk, jauhettu luita 174,906 leiv. ja saatu jauhoja 162,943 leiv., voitto paitsi myllyjä 39,324 mk. Tästä näkyy, että Kihlmanin ensimmäinen liikeyritys oli sangen menestyksellinen.

V. 1859 Kihlman myöskin osti tontin uudessa Vaasassa, saman, jota hän jo edellisenä kesänä oli tuuminut, mutta jonka hän nyt omistajan (apteekkari J. H. Lindebäckin) kuoltua sai huokeammasta hinnasta. Tontti (n:o 6 2:sen kaupungin osan 2:ssa kortteerissa) sijaitsi kauniilla paikalla Ranta- ja Vuorikadun kulmassa, josta rantapuiston lävitse ja ylitse näkyi melkoinen osa kaupungin ulappaa. Tietysti Kihlman pian ryhtyi rakennuspuuhiin, ja se selittää, että hän lähinnä seuraavina vuosina usein teki matkoja Vaasaan. Lähimpinä neuvonantajina ja apumiehinä hänellä siellä oli arkkitehti Setterberg, ja vanha ystävä Levón, joka oli kehittynyt paikkakunnan yritteliäimmäksi liikemieheksi ja jolla muutenkin aina oli tekemistä uudessa kaupungissa. Levón oli näet sieluna puuvillatehtaan johdossa (joka oli hänen aloitteestaan syntynytkin) ja hän omisti naapuritontit (Vuorikadun pohjoispuolella), joilla myöskin rakennustyö oli käymässä. Tammikuulla 1859 oli senaatti määrännyt, että vanhan Vaasan kaupunginoikeudet lakkaisivat heinäkuun ummetessa 1862, mutta milloin lukio ja realkoulu muutettaisiin takaisin Pietarsaaresta oli vielä tuntematonta. Vasta myöhemmin näet määrättiin, että näiden oppilaitosten oli aloitettava toimintansa Vaasassa syksystä 1863.

Vielä mainittakoon, että Kihlman jo 1858 oli ruvennut ajattelemaan maatilan ostamista. Aiheena oli toiselta puolen arvelu, että rahojen sijoitus maatilaan olisi edullinen, toiselta puolen aikomus valmistaa hovioikeudenneuvoksetar Forssellille perheineen tilaisuus muuttaa takaisin Pohjanmaalle. Varsinkin rouva Kihlman toivoi sydämestään, että äiti asuisi lähempänä. M.m. oli välipuheita Mullolan talosta Isossakyrössä, Äminnestä Maalahdella ja erittäinkin Norrminnestä Koivulahdella. Viime mainitussa paikassa kävi Kihlman V. Schaumanin kanssa, mutta tämä asiantuntija oli sitä mieltä, että tila ei voisi tulla kannattavaksi, ja niin ostotuuma raukesi. Kuitenkin Kihlman perheineen asui siellä pari kesäkautta.

* * * * *

Kesällä 1859 Kihlman omaisineen oleskeli anoppinsa luona Möllbyssä. Turkuun tultiin juhannuksen jälkeen, jolloin siellä paraikaa oli pappeinkokous. Kihlman ilmoittautui osanottajaksi kokoukseen ja hänen vaimonsakin seurasi keskusteluja, ennenkuin he lähtivät maalle. Äidilleen hän siitä kirjoitti: "Minäkin esiinnyin muutamia kertoja, mutta ehkä olisi ollut parempi, että olisin vaiennut. Mieli piteeni eivät kuitenkaan päässeet määrääviksi minun kauttani. Minä ujostun helposti, kun minua vastustetaan. Kumminkin tapahtui minulle se ilo, että sääty hyväksyi useat kannattamani mielipiteet". [Ks. Handlingar i anl. af prestmötet i Åbo d. 28 juni — 1 juli 1859. Åbo 1860. Siitä näkee, että Kihlman esitti laajempia, perusteellisia lausuntoja seuraavista kysymyksistä: (1) raamatun saattamisesta yleisempään käytäntöön, (2) kotiopetuksen parantamisesta, (7) rippikouluista, (9) katekismussaarnoista, (14) pyhäpäivien viettämisestä. S.p.s. 312, 313 huomaa, että Kihlman kokouksessa, jonka lukion opettajat Pietarsaareissa pitivät 10/3 1859 valmistakseen aineita pappeinkokouksen käsiteltäväksi, ehdotti, että ranskan ja venäjän kielten opetus poistettaisiin lukion ohjelmasta ja lykättäisiin yliopisto-aikaan, joten elävistä kielistä ainoastaan suomi "maan omana kielenä" ja saksa "enimmin kehitettynä tieteellisenä kielenä" säilytettäisiin. Varsinkin oli luonnotonta, että kaikkien oppilaitten, jopa tulevien pappienkin

täytyi lukea venäjää. — Pappeinkokouksista 1859 ja 1860 huomauttaa *Martti Ruuth* (Kirkollinen alkeisopetus aikakautena 1800-1860, Piispa H. Råberghille omistetussa julkaisussa 1913), "että suuri osa niistä papeista, jotka nyt ovat Turun papiston neuvotteluissa johtavana kantajoukkona — C. G. von Essen, F. O. Durchman, J. Grönberg, C. F. Stenbäck, A. Kihlman, F. G. Hedberg, E. M. Rosengren y.m. — joko olivat 1842 vuoden Turun pappeinkokouksessa syytettyjen ja nuhdeltujen penkillä olleita 'nuoria pappeja' tai olivat heidän hengenheimolaisiaan."] —

Heinä- ja elokuun vaihteella teki Kihlman Hannan kanssa viikon matkan Kirkkonummelle tavatakseen Saksasta palannutta Fabritiuksen perhettä, joka oli kesäksi asettunut Westerkullan tilalle. Möllbystä Kihlman kirjoitti Emma Riskalle: "En tunne itseäni koskaan onnellisemmaksi — kuin milloin Kristuksen totuus on saanut sijaa sisässäni. Semmoista onnellista aikaa olen taas saanut kokea maalaiselämän hiljaisuudessa, jossa olen saanut käyttää päiväni sanan tutkiskeluun. Tämä sana on ihmisen terveyslähde ja tätä kaivoa tahdotaan sulkea ja korvata ihmiskirjoituksilla, jotka ovat kurjia kaivoja (usla brunnar)!" — Terveinä palattiin Turun matkalta, mutta melkoinen osa syksyä elettiin vähemmän tyydyttävissä oloissa. Kihlmania vaivasi näet pitkälinen henkitorven tulehdus, jonka tähden hänen täytyi pysyä kotona ja jättää koulutuntiansa hoito muille. Kumminkin hän joulukuulla oli niin toipunut, että saattoi perheineen lähteä jouluksi Kruununkylään.

Yleensä nämä vuodet eivät tarjoa merkittäviä tapahtumia, jotka suorastaan kuuluisivat Kihlmanin elämäkertaan, ja pienemmille, joskin ajoittain syvästäkin tuntuville, seikoille jokapäiväisessä elämässä tässä ei ole tilaa. Siten mainittakoon v:lta 1860 ainoastaan seuraavaa: kesänsä vietti perhe Kruununkylässä Kihlmanin äidin luona. Juuri tällä ajalla Kihlman huomasi yrityksensä saada ostaa sopiva maatila turhaksi ja sen johdosta hän kirjoittaa humoristisesti äidilleen: "Kenties onkin parempi, että pysyn kiinni kirjassa kuin aurassa." Kun kumminkin anopin kanssa oli sovittu, että tämä tyttäreineen muuttaisi Pohjanmaalle, vuokrasi Kihlman heille uudessa kaupungissa huoneuston, johon perhe jo syksyn alussa asettui. Vaasassa käydessään elokuulla teki Kihlman "setä Grönvallin" kanssa retken Molnträskille, joka muinoin oli ollut hänen isänsä lempipaikkoja. "Ah! kuinka kaikki oli autiota! Haan kautta johtava tie kytömaalle, joka ennen oli niin kaunis, on kokonaan häviön alainen ja puut kaadettu. Itse kytömaa on metsittyneet, ojat kasvaneet umpeen taikka täynnä vettä. Riihi voitaisiin sentään helposti saada kuntoon. Täällä olisi tarpeeksi tilaisuutta maanviljelykseen, jos sitä kaipaam". —

Tänä vuonna puuhattiin paljon oppilaitosten takaisinmuutto-asiassa. Vaasan porvaristo laati anomuksen, jossa esitettiin toivomus, että muutto tapahtuisi jo 1861. Kun sitten arkkipiispa syksyn alussa kävi Vaasassa, pyydettiin häntä puoltamaan anomusta. Bergenheim olikin valmis kannattamaan asiaa ja lupasi Pietarsaareissa tiedustella mitä siellä arveltiin, mutta nähtävästi hän ei saanut suoraa vastausta. Rehtori Odenvall, koulujen tarkastaja (Vöyrin rovasti) toht. Estlander y.m. olivat ehdottomasti muuttoon vastaan; toiset olivat kyllä sen puolella, mutta nekin vaativat varmuutta siitä, että lukio saisi laajemman huoneuston kuin Pietarsaareissa, että uudessa Vaasassa olisi tarpeeksi huoneita opettajille ja oppilaille, että siellä olisi kirkko, lääkäri, apteekki ja postikonttori y.m. Näin luetaan Wasabladetin (17/11) painetussa lausunnossa, jonka Kihlman oli esittänyt opettajiston kokouksessa 3 p:nä marrask. ja johon G. Boehm, Osk. Blomstedt, J. G. Hedman, L. L. Laurén, Aug. Lilius ja G. Cannelin pääasiassa olivat yhtyneet. Sitte mainitussa lehdessä vielä julkisesti väiteltiin asiasta (kirjoittajat olivat: ääö ja xyz, edellinen merkki Osk. Ranckenin, jälkimäinen Alfr. Kihlmanin), mutta ilman muuta tulosta kuin että vaasalaisten toiveet pettyivät ja että koulujen palauttaminen lykkääntyi, niinkuin jo ennen on sanottu, v:een 1863.

Mitä Kihlman lepoaikoina lueskeli siitä ei ole tarkempia tietoja, mutta yhä näkee, että hän oli Beckin opin välittäjä niille, jotka olivat siihen mieltyneet. Kirjeistä näemme, että Nauklér ja Favorin olivat jäljentäneet Kihlmanin kääntämät osat Beckin etiikkaa ja pyysivät saada jatkoa. Varsinkin haluaa sitä Favorin, jonka joulukuulla oli muuttaminen Kuusamosta Inariin; hän lähettää Kihlmanin kautta terveisiä Beckille: "hän on minulle rakas ja kallis". L. Stenbäck puolestaan kysyy vielä kerran, missä Beckin saarnojen käännökset viipyvät? Syynä siihen, etteivät ne ilmestyneet julkisuuteen oli tietenkin Kihlmanin usein mainittu hitaus. Niistä käännöksistä, jotka vielä ovat olemassa hänen jälkeensä jääneiden paperiensa joukossa, olisi syntynyt sievonen julkaisu, mutta hänessä ei ollut rahtuakaan sitä antamisintoa, joka on kirjallisen toiminnan perusedellytyksiä. — Muita syvemmin oli Ingman perehtynyt Beckin teologiaan, mikä tuli näkyviin kun hän syyslukukaudella 1860 julkaisi teologiantohtorinarvoa varten väitöskirjansa: "Om det bibliska trosbegreppet och dess historiska utveckling". [Raamatullisesta uskonkäsitteestä ja sen historiallisesta kehityksestä.] Hän kirjoittaa Kihlmanille (14/12): "Väitelytilaisuudessa, joka kesti k:lo 1/2 3:een i.p. suoriuduin jotenkin hyvin: vastaväittäjä (Granfelt) vastusti enimmäkseen dogmaattiselta kannalta, minä vastasin raamatulliseneksegeettisesti — kumpikin pysyi mielipiteessään. Teologiemme vastenmielisyys Beckiä kohtaan on suuri. Hyljätä väitöskirjaani he eivät voi — sen oppineisuusansiot tunnustetaan, mutta sen bengel-beckiläinen eriuskoisuus herättää 'herrojen' ihmettelyä. Schauman ja Lille irvistelivät ja liikahtelivat pilkallisesti joka kerta, kun vastaväittäjä vastusti beckiläisiä mielipiteitä." Seuraavana vuonna Ingman kirjoittaa (28/11 1861): "Beck on minun etevin (förmämsta) inhimillinen opettajani. Voin sanoa, että minä nyt rakastan häntä

koko sydämestäni, vaikka en katso ansaitsevani edes hänen oppilaansa nimeä." — Vasta nyt sai siis Kihlman kuulla ystäviltään tunnustuksia, jommoisia hän oli toivonut jo kohta palattuana ensi kerran Tübingenistä.

* * * * *

Vuoden vaihteella oli kaksi suurta liikeyritystä tekeillä, joihin Kihlman kiinnitti melkoista huomiota. Tammikuulla 1861 oli näet osakkeiden merkintä päättyvä sekä "Maanviljelyspankkiin" (maamme ensimmäinen yksityispankki, joka perustavassa kokouksessa helmikuulla sai nykyisen nimensä: Suomen Yhdyspankki) että Tampereen Pellava- ja rautateollisuus oy:öön. Jälkimäiseen osakemerkintään olivat A. Törngren ja G. A. Wasastjerna kehottaneet kansalaisia, ja oli heidän tarkoituksensa yhtiölle luovuttaa omistamansa tehdaslaitokset — Wasastjerna: masuunin, konepajan ja sahan sekä Haverin talon ja rautakaivoksen ja Törngren: pellavakehräämön ja -kutomon Tampereella. [Rautatehtaat olivat vanhemmat, salaneuvos Aug. Ramsayn, vuorimestari G. Idestamin ja laamanni N. J. Idmanin 1842 muodostaman yhtiön perustamat; Wasastjerna osti ne v. 1856 50,000 ruplasta ja uudisti ja laajensi liikettä seuraavina vuosina. Pellavatehtaan perustamiseen ryhtyi ensin Törngren kuitenkin pian yhtyäkseen Wasastjernaan. Tehdasrakennukset valmistuivat 1859. Ks. *Elias Lodenius*, Tammerfors Linne och Jern-manufaktur Aktie-Bolag 1856-1906, Helsingfors 1908.] Yhtiön kanta-pääoma oli oleva 1,000,000 ruplaa; maanviljelyspankin taasen 1,500,000, joten siis molemmat merkinnät yhteensä tiesivät puolenkolmatta miljoonan ruplan samanaikaista sijoitusta. Kihlmanista oli tämä sen ajan oloihin katsoen merkkitapaus, niinkuin olikin, ja muistiinpanoista näkee, että hän kriittisesti tarkasti yritysten suunnitelmia. M.m. hän huomauttaa, että Törngren ja Wasastjerna eivät lähemmin selittäneet, miksi he luovuttamastaan omaisuudesta vaativat juuri 736,000 ruplaa, niinkuin kutumuskirjoituksessa sanottiin. Kumminkin Kihlman merkitsi 80 osaketta Yhdyspankissa ja "pari" osaketta Tampereen pellava- ja rautateollisuus oy:ssä, jonka jälkimäisen toiminnassa ja kehityksessä hänellä tulevaisuudessa oli oleva erittäin tärkeä osa.

* * * * *

Olemme jo ennen huomanneet, että Kihlman ei enää pitänyt valtiollisia kysymyksiä yhdentekevinä kristitylle. V. 1861 saamme siitä entistä merkittävämmän todistuksen eräässä kirjeessä, jossa hän arvostelee 10 p:nä huhtik. annettua julistuskirjaa n.s. Tammikuun valiokunnan kokoonkutsumisesta. Nyt, kun tunnemme tämän asian seikkaperäisen historian, [Ks. *Th. Rein*, Johan Vilhelm Snellman II, luvut 6 ja 7.] pistää kohta silmään, että Kihlman lähtee siitä väärästä olettamuksesta, että kyseessä oli tahallinen valtiokeikaus. Erehdys oli kuitenkin hyvin luonnollinen ja yleinen, eikä vähennä kansakunnassa nousseen vastustuksen merkitystä, sillä juuri se johti julistuskirjan pikaiseen "selvittämiseen" s.o. muuttamiseen. Kihlmanin kirjeestä on olemassa ainoastaan jäljennös, josta ei näe milloin ja kenelle se on kirjoitettu. Kumminkin on päätettävissä, että se oli osoitettu langolle, maisteri Oskar Forssellille, Helsingissä ja päivätty 26/4 1861. Se seuraa tässä:

"Päivän suuri uutinen: qvasi-valtiopäivät, saa minut jälleen katkaisemaan hiljaisuuden keskenämme.

"Tämä äärettömän tärkeä uutinen on täälläkin täydellisesti käsitetty. Olen puhunut siitä tämän pikku yhteiskunnan ymmärtävimpien kanssa, niiden, joiden mielipide tavallisesti määrää yhteiskunnankin, ja nämä ovat samoin kuin minäkin hämmästyksissä. Tällä ajalla, jolloin kansallistunto Euroopassa on herännyt, kun kansakunnat, joilla ei ole ollut eduskuntalaitosta, ovat taistellen hankkineet itselleen semmoisen, tahdotaan kiertää, väliaikaisesti lakkauttaa meidän perustuslaillinen valtiosäädäntömme ja pyydetään vielä lisäksi, että kansakunta itse antaa tälle keikaukselle vahvistuksensa. Meidän tulee itse osaltamme miinoittaa esi-isiltä peritty valtiosäädäntömme, joka on tukemme ja toivomme siitä saakka kun meidät yhdistettiin perustuslaittomaan keisarikuntaan ja jonka me suomalaisina kansalaisina olemme valalla vahvistaneet. Korkeampien valtiollisten päämäärien vuoksi, joita emme tunne ja joista meidän ei edes sallita tietää, siis hyvässä uskossa on meidän viattomina lapsina annettava pois kallein omaisuutemme, perustuslakimme. Yhtä viattomasti tulee meidän uskoa tuleviin valtiopäiviin, vaikkeivät olosuhteet enemmän kuin puolen vuosisadan aikana ole myöntäneet semmoisia. Meidän on luottaminen siihen, vaikkei meille suoda tietoa siitä, mitkä nämä olosuhteet ovat, jotka ovat estäneet täyttämästä tätä kansakunnan kauan kytenyttä toivoa, ja mitä mahdollisuuksia on olemassa, että olosuhteet tulevat muuttumaan. Meidän on oltava mukana säätämässä lakeja, jotka kasvavat laittomuuden pohjalla. Meidän tulee myöntyä laittomuuteen, meidän tulee tehdä pahaa, jotta siitä koituisi hyvää. Mitä hyvää? Kenties muutettuja perustuslakeja ad interim s.o. ensimäisiin valtiopäiviin, jotka tulevat kun olosuhteet ovat muuttuneet. Mutta olkoon niin, että paljon hyvääkin saattaisi koitua ehdotettujen valtiopäivien kautta, sillä pahakin voi aiheuttaa hyvää, niin voiko tämä otaksuttu hyvä korvata sitä alennusta, mihin vajoaa kansakunta, samoin kuin yksityinenkin, joka pelkuruudesta taikka välinpitämättömyydestä halveksii ihmisen kalleimpia oikeuksia ja velvollisuuksia. Samalla kun kansakunta vastaanottaa sille pyytämättä heitetyn armolahjan, tunnustaa se itsensä kerjäläiseksi, se on luopunut uskomasta ihmiselliseen ja valtiolliseen oikeuteensa, se antautuu armoille ja saa syyttää itseään, kun sitä kohdellaan armoilla-eläjänä. Seuraus on toisten kansakuntain ylenkatse, oman hallitsijan ylenkatse,

oman itsensä ylenkatse. Siinä voitto.

"Tähän suuntaan täällä ajatellaan. Kuitenkin on myöskin olemassa lyhytnäköisiä, jotka tahtovat selittää kaikki parhaimpaan päin ja välittämättä laittomista muodoista kiinnittävät huomionsa siihen hyvään, jonka ehdotettu toimenpide mahdollisesti voisi maalle tuottaa, toivoen, että lainmukaiset valtiopäivät pian seuraisivat. Näiden tunnuslause näyttää olevan: parempi jotain kuin ei mitään. Tämän ajattelutavan löyhyys on ilmeinen.

"Mutta mitä on tekeminen? Koska seisomme laillisuuden pohjalla ei meidän tarvitse kiivastua. Meillä on hyvä asia eikä meidän pidä pilata sitä millään laittomuudella. Ei mikään olisi mieluisampaa niille, jotka eivät suo meille hyvää, kuin että hairahtuisimme menettelemään laittomasti. Mutta lähinnä olemme sitä mieltä, ettei meidän tule komeilla vakaumuksellamme, joskin julkilausumme sen. Luottaen totuuden voimaan toivomme, että tämä julkilausuminen ei ole turha. Mielipide on kehittyvä ja olkoon se kyllin voimakas kuuluakseen Pietariin asti! Jos maassa kerran tullaan toivottuun selvyYTEEN, niin on Suuriruhtinaskin tietävä, mitä maa ajattelee. Olisiko avonainen adressi taikka lähetyskunta mahdollinen? Tämä menettelytapa olisi rehellinen ja johtaisi kenties siihen, että esitys peruutetaan taikka jonkun verukkeen nojassa jätetään toimeenpanematta. Mutta jollei sitä peruuteta, pitäisi kai jokaisen suomalaisen kansalaisen voida kevään ja kesän kuluessa tulla käsittämään velvollisuutensa olla ottamatta osaa vaaliin. Jollei vaaleja voida kaikkialla välttää, niin pitäisi kai ilman suurempaa vaivaa voida saada valitut, maamme ymmärtäväisimpiä miehiä, oivaltamaan, että heidän tulee joko luopua taikka ensimmäisessä istunnossa, joka myöskin olisi oleva viimeinen, selittää, etteivät he voi sekaantua säätyjen oikeuksiin. Pääasia on mielestämme, että oikea käsitys asiasta tulee mahdollisimman yleiseksi. Jos se kerran on olemassa, niin tietää jokainen toimia velvollisuutensa mukaan.

"Osatkoon Suomen kansa antaa arvoa perustuslaillisille oikeuksilleen ja tyyneesti, miehekkäästi pitämällä niistä kiinni herättää kunnioitusta asianomaisissa!" —

Samana päivänä kirjoitti Kihlman samasta asiasta myöskin tehtaanisäntä G. A. Wasastjernalle, joka vastauksessaan (Tampere 7/5) kertoi, miten julistuskirja oli vastaanotettu senaatissa sekä kansalaiskokouksesta, jossa hänkin oli ollut saapuvilla, ja adressista, jonka perille saattamisen "selitys" teki tarpeettomaksi. — Forssell, jota silmätauti vaivasi, ei kyennyt vastaamaan ennenkuin syksyllä (10/10), jolloin olot olivat melkoisesti muuttuneet. Hän tunnustaa hyväksyvänsä Snellmanin mielipiteen valiokunnasta ja jatkaa sitten: "Mitä tulee käsitykseeni Snellmanista itsestään ja häneen kohdistetuista kunnottomista hyökkäyksistä, niin tiedät mielipiteeni, kun mainitsen, että minulla oli kunnia olla 'niiden muiden henkilöiden' joukossa, jotka olivat saapuvilla kun hrat T. Renvall, G. Ehrström ja A. Meurman allekirjoittivat tänä päivänä [Finlands] allmänna Tidn:ssä julkaistun kirjelmän Aug. Schaumanille." — [Ks. *Rein*, m. p. Myöskin A. *Meurman* kertoo tästä: Muistelmia I s. 184 ss. Snellmanilaisten kokous oli Catanilla ja oli niitä läsnä 17.]

Osoitteena miten kysymys valtiopäivistä oli Kihlmanin mielessä mainittakoon lopuksi, että hän opettajiston jäähyväiskekkereissä toht. G. Cannelinille, joka keväällä 1861 muutti Sääksmäelle kirkkoherraksi, piti siitä lämpimän puheen: Paha haltia oli kauan vainonnut Suomea hallan ja sodan muodossa, jopa oli se "korkeampien valtionetujen" nimisenä estänyt valtiopäivien kokoonkutsumista ja hidastuttanut maan kehitystä; vihdoinkin oli rakas suuriruhtinaamme kuitenkin ilmoittanut tahtovansa tehdä totta valtiosäännöstämme, ja meillä on syytä luottaa hänen sanoihinsa. Nyt tarvitaan vain kunnan miehiä, jotka osaavat puhua ja vaieta eivätkä välitä ruhtinaan eikä kansan suosiosta: heidän tulee voittaa paha haltia. Eläköön Suomen hyvä haltia!

* * * * *

Kihlmanin kotielämästä on kerrottava, että 11 p:nä helmik. 1861 syntyi pikku Oswaldille veli, joka sai nimen Lorenzo. Tämä tapaus sekä toisten lasten kivuloisuus teki alkuvuoden jotenkin levottomaksi. Kihlman itsekin tunsu semmoista raihnaisuutta, että kysyi asessorilta neuvoa. Fontell kehotti häntä lähtemään Böhmiin, jossa muka Ferdinands Qvellen vesi olisi hänelle otollista; Essen taasen, joka lähti Sundsvalliin kylpemään, pyysi häntä yhtymään seuraansa. Kesä vaikutti kumminkin niin virkistävästi, että matkustaminen ei enää tuntunut välttämättömältä: "Saada kerran jälleen oikein elää hiljaisuudessa itsensä ja perheensä kanssa — silläkin on melkoinen vetovoimansa." Nämä sanat Kihlman kirjoitti Essenille Koivulahden Norrminnestä, jossa hän omansa ja Forssellin perheen kanssa vietti kesänsä. Mikä työ häntä täällä kiinnitti, siitä kohta alempana.

Kohta juhannuksen jälkeen Kihlman kävi Tampereella oppiakseen lähemmin tuntemaan Pellava- ja rautateollisuus oy:n tehtaita. Essenille Kihlman kirjoittaa (13/7): "Tampereen matkasta ainoastaan tämä: Mahdotonta on voida tarkastaa tätä suurenmoista liikettä. Tässä täytyy luottaa perustajien tietoihin, arvostelukykyyn ja rehellisyyteen. Ja näissä kohden tekee Törngren erittäin hyvän vaikutuksen. Hän sanoi yrityksestä: jollei erinomaisia onnettomuuksia tapahdu, voivat osakkeenomistajat toivoakseni odottaa 10 prosenttia. Sen ohella hän puhui suoraan omista kohtaloistaan, erehdyksistään y.m. Mies on hyvin miellyttävä." Valitettavasti ei monta vuotta kulunut

ennenkuin kirjoittajan käsitys Törngrenistä oli kokonaan muuttunut. — Kysyen äidiltäänkin, tahtoiko tämäkin ottaa jonkun osakkeen, Kihlman sanoo: "kehräämössä kehrätään niin paljon lankaa kuin viisikymmentätuhatta akkaa voisi aikaansaada."

Tässä yhteydessä mainittakoon vielä Kihlmanin liikemiespuuhista, että hän tänä vuonna Levónin näkymättömänä toverina oli mukana hankkimassa Vaasaan höyrypurren, jonka tehtäväksi tuli toimittaa hinauksia ja välittää liikettä vanhan ja uuden kaupungin välillä. Se maksoi Tukholmassa 7,700 riksiä, ja sen nimi oli "Svalan" (Pääskynen). — Mitä rakennustyöhön uudessa Vaasassa tulee, oli Kihlman ensin ajatellut kaksikerroksista kivirakennusta tornineen, ja Setterberg oli semmoisen jo suunnitellutkin. Mutta silloin selvisi, että ne 8,000 ruplaa, jotka Kihlman oli ajatellut voivansa panna taloon, eivät läheskään riittäisi. Nyt hän päätti rakentaa vaatimattomasti — puusta, ja sitä varten Levón syksyllä 1861 huutokaupassa huokeasta hinnasta (1,611 r.) osti hänelle Hjertmanin talon vanhat rakennukset, jotka sijaiten hovioikeuden puistokäytävän eteläpuolella olivat säästyneet vanhan Vaasan palossa.

Paitsi muita tavallisempia asioita oli Kihlmanilla tänä syksynä aivan erikoinen mietiskelynaihe. Uuden Vaasan kappalaisen virka oli julistettu avonaiseksi ja monelta taholta kehoitettiin häntä hakemaan sitä. Kihlman oli, niinkuin tiedämme, aina pitänyt kielenopettajavirkaansa väliaikaisena, eikä hän sentähden voinut olla välinpitämätön, kun tilaisuus päästä oikealle alalle tarjoutui hänelle. Se mikä häntä enimmin epäilytti oli hänen ruumiillinen heikkoutensa, mutta kumminkin hän vihdoin saatuaan tietää, että Essen ei tulisi hakemaan, lähetti "paperinsa" Turkuun. Hakijoita oli 40 ja niistä pantiin 12 ehdolle — näiden joukossa Kihlmanin, ja tuli hänen pitää vaalisääränsä 9 p:nä maalisk. 1863. Sen päivän kohdalle on hän merkinnyt almanakkaansa: "Saarnasin ruotsiksi ja suomeksi Vaasan lautakirkossa ['Brädkyrka' s.o. se Tilapäinen rakennus, jota Vaasassa palon jälkeen käytettiin kirkkona.]; julkilausuin toivomuksen että minut jätettäisiin lukuunottamatta vaalissa." Siis oli Kihlman sittenkin lopulta tullut siihen päätökseen, ettei virka ollut hänelle otollinen, ja hänen syynsä olivat kylläkin päteviä. Hän oli nimittäin vasta viran haettuansa saanut tietää, että kappalaiselta vaadittiin suomenkielenkin taitoa, sekä että virkatoimet olivat moninaisemmat kuin hän oli aavistanutkaan. Niin hän kirjoittaa Levónille, joka omasta ja muitten puolesta oli kysynyt, oliko hänen vakaa toivomuksensa, ettei häntä valittaisi? — Valituksi tuli K. W. Wegelius, Kruununkylän kappalaisen poika.

* * * * *

Nyt on huomio käännettävä siihen Kihlmanin erityiseen tehtävään, johon hän ryhtyi Norrminnessa, ja jota hän jatkoi koko loppupuolen vuotta. Tämä tehtävä oli 1857 ilmestyneen virsikirjaehdotuksen eli n.s. Runebergin virsikirjan tarkastaminen. Ansio siitä että Kihlman kävi siihen käsiksi on Essenin. Essen oli näet jo kevätpuolella päättämäsillään saman tehtävän ja hän pyysi (kirjeessä 12/5) Kihlmania "läpilykemaan" virsikirjamuistutuksensa, jotka olivat pian lähetettävät Turkuun sensuroitaviksi. Kihlman myöntyi, mutta ei ennättänyt alottaakaan ennenkuin Norrminnessa. Sieltä hän kirjoittaa (13/7): "Lauantaina viikko sitte tulini kotia [Tampereen matkalta] enkä ole tällä viikolla suorittanut enemmän kuin 38 virttä." Kumminkin oli Essen, siinä luulossa, että Kihlman jo oli läpikäynyt käsikirjoituksen, pyytänyt saada sen Sundsvalliin, missä hän kylpyparannuksilla ollessaan painattaisi kirjansa [näin tehden ei myöskään sensuurilupaa olisi tarvittu]. Jos Essenin määräys lähettämisestä olisi ollut ehdoton, olisi hän tietysti saanut koko käsikirjoituksen, ja Kihlman olisi luopunut tarkastuksesta, mutta kun Essen oli katsonut tärkeäksi, että hän sen suorittaisi, ja hän itsekin "työn aikana oli siihen mieltynyt, niin että hänellä ei ollut mitään jatkamista vastaan", lähetti hän vain sen vähäisen osan käsikirjoitusta, joka oli valmistunut. Tästä johtui, että Essenin tuuma painattaa muistutukset Sundsvallissa raukesi ja että Kihlman yhä enemmän syventyi tehtäväänsä. "Minä teen työtä aamusta iltaan", hän kirjoittaa (24/7), "ja vaimoni toruu minua siitä, että istun liikkumatta, mutta tuskin saan sentään enemmän kuin 20 virttä päivässä valmiiksi. — Osuuteni työssä on varmaan tullut laajemmaksi kuin Appi-isä on tarkoittanut, alan nyt käsittää sen. Kuitenkin tahdon jatkaa koska olen asiaan ryhtynyt ja toivon, että Appi-isällä ei ole mitään sitä vastaan."

Näin tapahtui, että Kihlman, sen sijaan, että hän olisi ainoastaan "läpilykenut" Essenin muistutukset, tuli tämän rinnalla kirjan varsinaiseksi tekijäksi. Hän jatkoi näet tarkastustyötä pitkin syksyä, ja kun se vihdoin oli päättynyt, huomasivat molemmat, että todellinen *yhteistyö* oli välttämätön, jos tahtoivat aikaansaada eheää kokonaisuutta. Sen johdosta Kihlman päätti pyytää virka vapautta yhdeksi kuukaudeksi, ja kun hän 11 p:nä. tammik. 1862 perheineen oli palannut Kruununkylästä, missä joululoma oli vietetty, lähti hän viipymättä Ylihärmään, ja siellä alkoi nyt ankara työ. Pappilan vinttikamarissa, missä Kihlman asui, Essen ja hän työskentelivät k:lo 6:sta aamulla k:lo 10:een tai 11:een illalla, eikä heitä nähty alhaalla muuta kuin ruoka-aikoina, jollei sattunut vieraita tulemaan. "Ellei pelko, että työ ehkä ei valmistu oikeaan aikaansa, tuottaisi huolta, voisin sanoa, että kaikki on hyvin", kirjoittaa Kihlman (30/1) vaimolleen. "Työ on meistä sangen hupaista; ei kukaan teoksemme lukija saata uskoa kuinka erinomaisen hauskaa meillä on ollut. Toisinaan nauramme niin että vatsaa pakottaa. Toivottavaa olisi, että lukija saisi edes kymmenennen osan hupiamme. Mutta naurettava häviää, kun se tulee paperille. Juuri synnyttyään on vitsi kirpein. — Älä sentään usko, että me ainoastaan laskemme leikkiä: on meillä pimeätkin hetkemme. Semmoinen oli meillä eilen, kun työstä ei tahtonut loppua tulla,

ja kaikki tuntui vaikealta." Edelleen Kihlman kertoo seisovansa koko päivän pulpetin edessä kirjoittamassa. Aamuin hän joi kaksi kuppia kahvia ja iltapäivän yhden, mutta ei tavallista, vaan "Garibaldikahvia" s.o. ohrakahvia. Voittaakseen aikaa oli hänellä tapana jo päivällisen jälkeen alhaalla sanoa hyvää yötä ja illaksi juoda vain teetä, joka tuotiin yläkertaan. — Tämä voimien ääretön jännitys vei toivottuun tulokseen. Työ tuli ajoissa valmiiksi, ja 19 p:nä helmik. Kihlman jälleen oli Pietarsaassa, missä hänen omaisensa olivat häntä suuresti kaivanneet. Ponnistus ei ollut laisinkaan vahingoittanut hänen terveyttään. Essenin, virsikriitikon kielellä lausuttu, Hilda Kihlmanille osoitettu arvostelu hänen miehestään oli: "muoto huononnettu, sisällus säilytetty" — mikä kai merkitsi, että hän oli laihtunut.

Tämä yhteistyön kautta syntynyt kirja tarkastettiin lopullisesti 10-19 p:nä heinäk. Ilmajoella, johon Essen keväällä oli muuttanut pitäjän kappalaiseksi. Sen jälkeen se lähetettiin Turkuun sensuroitavaksi ja painettavaksi, ja ilmestyi se kirjakauppaan ennen vuoden loppua [*Förslag till Svensk Psalmbok för de Evangeliskt-Lutherska församlingarna i Finland* (Hfors 1857 Den s. k. Runebergiska psalmboken) granskadt af C. G. v. Essen och Alfred Kihlman. Åbo, 1862.]. Kaikesta päättäen ei Essenin alkuteos ollut kovin laaja, kenties samoin kuin J. H. Roosin ja A. Mobergin samanlaatuiset noin puoli sataa sivua; sitä vastoin käsittää Essenin ja Kihlmanin yhteinen julkaisu 240 sivua. Että jälkimäisellä on suuri ansio siitä, että tarkastus tuli niin perusteelliseksi, ettei yksikään muu vedä sille vertoja, on ilmeistä, mutta luonnollisesti on mahdotonta tarkemmin osoittaa mikä on toisen, mikä toisen osuutta työssä. Kumminkin monessa kohden tuntuu Kihlmanin kirjoitustapa, samoin kuin sisällyksessäkin tapaa mielipiteitä, jotka helposti tuntee hänen omikseen. Esimerkkinä semmoisista kohdista mainitsemme selityksen, mitä Jumalan seurakunnalla raamatun mukaan oikeastaan on ymmärrettävä (s. 130 ss), sekä kahden Runebergin alkuperäisen virren puolustuksen Roosin ahdasmielistä kritiikkiä vastaan (s. 178 ja s. 181). Nämä virret ovat 312 Hur skön är än ej jorden ja 321 Bevåra, Gud, vårt fosterland. Edellisen johdosta sanotaan: "Roos ei tahdo kuulla puhuttavan maan ihanuudesta. Hän pelkää, että siten viritetään maallista mieltä: maata rakastavia on muutenkin liian paljon. Onkohan tämä pelko oikeutettu? Onkohan todella vaarallista rakastaa luonnonkaunista? Tuleeko kristityn tukahduttaa taipumustaan siihen? Emme usko sitä. Maa on ihana: se on kieltämätöntä, yöllä ja päivällä se levittää kauneutensa silmiemme eteen. Ei näkymätön ole tuleva meille rakkaaksi ummistamalla silmämme siltä, joka näkyy. Päinvastoin lausutaan: Miten voitte rakastaa Jumalaa, jota ette näe, jollette rakasta lähimmäistänne, jonka näette? Niin myös: kuinka voi tuntea taipumusta taivaallista ihanaa kohtaan, jollei maallinen ihana mitään vaikuta? Ettei edes Vanh. Testamentissa peljätty maan kauneutta, näkyy Davidin psalmeissa tavattavista ihanista luonnonkuvauksista. Ja kuinka vähän Kristus tahtoi, että silmät ummistettaisiin luonnolta ja sen ihanuudelta, näkyy siitä, että hän itse sanoo: 'Katsokaat kedon kukkia, ei Salomo kaikessa kunniassansa ollut niin vaatetettu kuin yksi heistä'." — Jälkimäisestä virrestä taasen: "On totta, että tämä virsi muistuttaa 'Maamme-laulua', mutta että se sen vuoksi on hyljättävä, ei ole itsestään selvä. Kun virsi käsittelee samaa aihetta, ei ole ihme että yhtäläisyyttä on olemassa. Jos yleensä aihe: *isänmaa* on virsikirjassa käsiteltävä, niin missä se tapahtuu sopivammin kuin tässä? Ja mitä muita motiiveja voitaisiin käyttää kuin Runebergin käyttämät? Onhan totuus, jota ei kenkään tahtone kieltää, että kaikista maista isänmaa on rakkain sille, jonka ei ole onnistunut tukahduttaa luonnollista tunnettaan syntymäseutuansa kohtaan. Saattaa pitää muita maita parempina monessa suhteessa, saattaa niitä rakastaa, jopa etsiä niissä uuden isänmaankin; mutta aina rehellinen, turmeltumaton mies, jolla on joku rahaa korkeampi harrastus, on tunteva itsensä pieteetin tunteella kiinnitetyksi vanhaan isänmaahansa. Isänmaanrakkaus voi monessa olla tiedoton, mutta tarvitaan vain, että hän joutuu joksikin ajaksi sen ulkopuolelle, ja palatessaan on hänen sydämensä sykkivä aivan toisella lailla, kun hän jälleen näkee sen kalliorannat. Se on sykkivä lämpimästi ei ainoastaan rakkaiden puolesta, jotka täällä asuvat, vaan myöskin rannan, kallion, manteren, maan ja kaiken sen puolesta, joka siinä on." — — — Epäilemättä oli Essen yhtä mieltä, mutta koska Kihlman kirjeissään on ylistänyt luonnon ihanuutta (esim. käytyään saksilaisessa Sweitsissä) ja myöskin tunnustanut, että isänmaa ulkomailla oli käynyt hänelle entistä rakkaammaksi, saattaa pitää varmana, että nämä otteet ovat hänestä lähtöisin.

Essenin ja Kihlmanin teos herätti melkoista huomiota ja sitä arvosteltiin sekä sanomalehdistössä että yksityisissä kirjeissä. Moni lukija vainusi siinä bekkiläisiä mielipiteitä, ja vielä useampi loukkaantui sukkeluuksista ja ivallisista käänteistä, joilla tarkastajat olivat esitystään höystäneet. Muistutukset vähemmän arvokkaasta kirjoitustavasta koskivat kipeästi kumpaankin, ja varsinkin näyttää Essen tunteneensa syylliseksi: "Jokainen, joka meidät tuntee", hän kirjoittaa Kihlmanille, "tietää, että minä olen irvihammas (spefågel), sinä vakava". Ja totta onkin, että Essenillä oli synnynäinen taipumus ivaan ja kokkapuheiden latelemiseen, jota vastoin Kihlman, olematta vailla ivanlahjaa, oli enemmän huvitettu sukkeluuksista kuin tottunut niitä esittämään. Kumminkin on ilmeistä, että asiasta tehtiin liian suuri numero. Pääasiassa oli kritiikki tarkoitukseltaan mitä vakavinta ja yleensä pätevääkin — se täytyi vastustajienkin myöntää, ja ainoastaan pedanttinen ahdasmielisyyys saattaa väittää Kihlmanin olleen väärässä, kun hän Essenille muistutti, että "eräitä asioita voidaan ainoastaan ivalla tehokkaasti vastustaa; yksinkertaista olisi mielestäni vakavasti käsitellä parantumattomia ennakkoluuloja". Erittäinkin Essen kumminkin katui sitä tapaa, jolla Runebergin virsi 148 oli arvosteltu (ja oli kai hän itse siinä kohden syyllinen).

Koska yksityisissä kirjeissä, tekijöille suorastaan esitetyillä arvosteluilla on erikoinen arvonsa, mainitsemme tässä muutamia semmoisia. — A. W. Ingman, joka nyt oleskeli Helsingissä, syystä että oli määrätty syksystä 1862 hoitamaan raamatun eksegetiikan professorin virkaa (1864 hän nimitettiin varsinaiseksi professoriksi), lausui ensin useissa kirjeissä Essenille omat mielipiteensä ja muittenkin. Hän paheksui suuresti ystäviensä kirjoitustapaa ja erityisiä heidän väitteitäänkin. F. L. Schaumanin arvostelun hän selosti näin (huomaa! ote ei ole Ingmanin alkuperäisestä kirjeestä, vaan Essenin kirjeestä Kihlmanille): "En pidä kirjan tyylistä: se on paikoittain melkein poikamainen. Heidän ei olisi pitänyt laskea leikkiä komitean kanssa. Myöskin ovat herrat liian ylimielisiä Roosia kohtaan, joka mielestäni usein on oikeassa heihin verraten, esim. arvostellessaan Runebergin isänmaan virttä. Mutta mitä kirjan sisällykseen tulee, ovat he minusta käsittäneet tehtävänsä vakavalta kannalta: muistutukset ovat usein perusteellisia ja päteviä, joskin monessa kohden minun mielipiteistäni eroavia." Sittemmin (2 p:nä huhtik. 1863) Ingman kirjoitti Kihlmanille erittäin sydämellisen kirjeen, jossa hän tunnustaa olleensa niin ankara ainoastaan sen vuoksi, että hän pelkäsi julkaisun vahingoittavan Beckin mainetta.

[Otamme mielenkiintoisen kirjeen tähän kokonaisuudessaan:

"Rakas Lanko! Kauan olen ajatellut kirjoittaa Sinulle muutamia sanoja, jotta et mahdollisesti väärinkäsittäisi arvosteluani Essenin ja Sinun teoksestasi.

"Älä suinkaan luule, että olen väärin ymmärtänyt kritikoimiani lauseita kirjassasi, sillä, koska minulla pääasiassa on sama peruskäsitys kristinuskosta kuin Sinulla, niin ymmärsin Sinut sangen hyvin. Mutta mikä lukiessani kirjaanne teki minuun tuskallisen vaikutuksen — oli se osaksi ylpeä, osaksi kevytmielinen ääni, joka kauttaaltaan siinä vallitsee, — ja koska olen ystäväenne *täytyy* minun suoraan julkilausua Teille, etten hyväksy semmoista epäpyhää kirjoitustapaa. Te vaaditte korkeaa pyhitystä, ja se on oikein, mutta miksi näyttäydytte itse lihallsina ja veitikoina (putslustiga)? Semmoisilla aseilla ei koskaan onnistu voittamaan toisinajattelevia; päinvastoin teette siten kirjoittaessanne oman siveellisen ja hengellisen harrastuksenne sangen epäiltäväksi. Ja se mikä enimmin tuskastuttaa minua on se, että myöskin ukko Beck, jonka oppilaana Sinua pidetään, puheena olevan kirjaanne kautta tulee väärinkäsitettyksi. Kaikki tämä yhteensä teki, että minun oli katseltava teostanne ikäänkuin *vastustajienne* silmillä. Minä puolestani sekä ymmärsin kaksimieliset (tvetydiga) lauseet — minä tunsin muutamin paikoin Sinun dogmaattiset mietelmäsi — että tunsin myöskin varsin hyvin Teidän persoonalliset tyyppinne, niin etten *minä* mitenkään harmistunut; mutta nyt, kun tarkastan teostanne, täytyy minun asettua esim. Ol. Helanderin, Jul. Berghin ja myöskin Schaumanin, Fredrikssonin y.m. kannalle. Ja kun itse otat huomataksesi näitä vaikuttimiani, niin et Sinä suinkaan saata väärin selittää arvostelutapaani. Sanon vielä kerran, että vastenmielisyyteni Teidän teoksenne *ulkonaista* muotoa kohtaan johtui sydämellisestä suosiostani sitä kristinuskon käsitystä kohtaan, jota Beck puolustaa. Ei yksikään ihminen ole niin väärin ymmärretty meillä kuin juuri tämä mainittu jumalanmies; mutta että hän (niinkuin pelkään) tulee vielä enemmän väärinkäsitettyksi kirjaanne kautta, se, rakas veli, *se* — teki minut murheelliseksi.

"Mutta nyt piste ja loppu sille asialle. Uskallan toivoa, että suoruteni vain on vahvistanut ystävyttämme. Sinä olet kuitenkin se, joka uskonnollisissa ajatuksissa olet minua lähinnä tässä maassa. Sinä olet myöskin hyvin väärinkäsitetty ihmisten kesken; mutta ole varma siitä, että minä, se sama, joka kirjoittaessani Essenille, niin ankarasti moitin kirjaasi, aina puolustan Sinua, kun kuulen hengellisten tai hengettömien Sinua moittivan.

"Osoitteeksi jatkuvasta ystävydestäni Sinua kohtaan lähetän Sinulle tässä muotokuvani. Sum tuus totus And. Wilh. Ingman.

"J. K. Hyvin harvat niistäkin, jotka ovat minua lähinnä, näyttävät ymmärtävän minua."

* * * * *

Vahinko että Kihlmanin vastaus on hävinnyt. Siinä kuvastui kai hänen luonteenlaatunsa samoin kuin Ingmanin hänen kirjeessään, ja niin olisi selväksi käynyt, että ivan käyttäminen ja ymmärtäminen on luonteenlaadussa (temperamentissa).]

Mutta moitteiden ohella tuli kauniita tunnustuksiakin. Prof. B. O. Lille, virsikirjakomitean jäsen, kirjoitti Essenille ehdottomasti kiittävän, jopa ylistävän kirjeen, joka samalla kertaa ilahdutti ja "nöyryytti" vastaanottajaa. Hyvää se teki Kihlmanillekin: "Minulla on harvoin elämässäni ollut niin iloista hetkeä kuin saadessani Appi-isän tiedonannon Lillen kirjeestä." — Toinen kaunis tunnustus luetaan toht. (sitten piispa) A. J. Hornborgin Aug. Liliukselle osottamassa kirjeessä (20/2 1863): "Kiitä häntä [Kihlmania] samalla siitä Runebergin virsikirjan arvostelusta, jonka hän yhdessä ystävä v. Essenin kanssa on aikaansaanut. Perusaatteisiin ja enimmäkseen yksityiskohtiinkin nähden olen ja olen

aina ollut ihan samaa mieltä kuin he. Että he ovat tehneet *oikeutta* Runebergille ei ole vähimmin ilahduttanut minua. Sekä Roos että Moberg ovat tässä kohden tehneet syntiä, ja varsinkin jälkimäinen on liian yksipuolinen ja epärunollinen antautuakseen sille alalle. Vielä kerran: Essenin ja Kihlmanin näköpiiri on osoittautunut sekä laajaksi että kirkkaaksi, heidän totuudenrakkautensa ja tietonsa on erehtymätön, ja minä kiitan heitä sydämestäni erittäin arvokkaasta avustuksesta tärkeän kysymyksen selvittämiseksi, jonka he ovat antaneet suomalaiselle kirkollemme ja seurakunnalle." — [Udempi arvostelu ei ole suinkaan tinkinyt mitään samanaikuisten kiitoslauseista. *V. T. Rosenqvist* (Runebergs insats i arbetet för åstadkommande af en ny svensk psalmbok i Finland Ruots. Kirjallisuusseuran juhlaulkaisussa: J. L. Runebergs minne 1904) sanoo sitä etevimmäksi ilmestyneistä arvosteluista. Arvostelijat osoittavat laajoja hymnologisia tietoja, runollista ymmärtämystä, hyvää ennakkoluulotonta arvostelukykyä, eivätkä epäilleet antaa täyttä tunnustusta Runebergille.]

* * * * *

Kesä vietettiin jälleen Norrminnessa, mutta vähemmällä nautinnolla kuin vuotta ennen. Näin kirjoittaa Kihlman (31/8 1862) äidilleen ilmoittaen, että hän perheineen oli palannut Pietarsaareen: "Kesäkausi on siis loppunut. Mutta mikä kesä! Harvat ne päivät, joina olen voinut käyttää kesävaatteita. Ainoastaan jonkun kerran kesä- ja elokuun keskivaiheilla olen uinut. Kaiken päätteeksi tulivat kylmän ja kostean kesän lopulla kovat hallayöt. Mitä koko kesän oli peljätty, on tapahtunut: vuoden sato on suureksi osaksi hävinnyt. — — — Kaikkialla parkua ja valitusta! Häpeäkseni täytyy minun tunnustaa, että olen ollut yhtä varomaton kuin enemmistö. Sen vuoksi ei meillä ole näkki- eikä reikäleipää talossa eikä täällä saa mistään ostaa ei ruista eikä jauhoja eikä leipää. Emma Riskalta sai Hilda eilen illalla lainaksi 7 naulaa leipää. Muuten olisimme tänään olleet ilman leipää: ensi kerran eläissäni. Kauppiaat odottavat joka päivä jauhoja ja jyviä: kun niitä tulee, saa kuitenkin rahalla mitä tarvitaan, mutta nyt väliajalla täytyy säästää leipää. Jos oikein tunnen hyvän äitini, niin on hän ollut varovaisempi. Toivon sentähden, että Äidillä on, mitä Äiti tarvitsee. Näissä oloissa en voi kutsua Äitiä tänne, niin mielellämme kuin näkisimmekin Äidin täällä, jollei Äiti tuo leipää muassaan. Viikon päästä lienee kuitenkin puutteemme ohimennyt." — Jotenkin yleisen kadon vuoksi kärsittiin nälkää laajoissa osissa maatamme, joskin rahankeräyksillä koetettiin hätää vähentää. Kihlman puolestaan antoi puutteenalaisille 50 ruplaa, sillä määräyksellä, että ne käytettäisiin Kruununkylän köyhien hyväksi.

Juur'ikään mainitun kirjeen lopussa oli toisenlainenkin surullinen uutinen: "Isäntämme, asessori Fontell, on kuolemaisillaan. Ukko raukka on jo ruumiin näköinen, eikä hänellä ole monta päivää jällellä. Minä suren rakkaan ukon poismenoa. Hän on monta kertaa auttanut minua ja omaisiani ja tuhansia muita! Jumala siunatkoon häntä!" — Fontell kuoli 2 p:nä syysk. k:lo 3 a.p., yleiseksi suruksi ja kaipaukseksi. Ja kaipaus oli sitä suurempi kuin Pietarsaari pitkäksi aikaa jäi kokonaan ilman lääkäriä. Vasta kahden ja puolen kuukauden päästä tehtiin sopimus Uudenkaarlepyyn lääkärin kanssa, että hän kerran viikossa(!) kävisi Pietarsaareissa antamassa sairaille apua. Kaksi eri kertaa Kihlman lähetti Vasabladettiin (nimettömiä) huomautuksia tästä arveluttavasta asiaintilasta. — Vielä mainittakoon erikoinen seikka, joka puolestaan oli painanut mitä surullisimman leiman muutenkin kolkkoon kesään, nimittäin Oskar Forssellin sairaus. Hän oli näet täksi suveksi tullut omaistensa luokse, mutta ei terveenä. Päinvastoin hänen pitkällisestä silmätaudistaan y.m. johtunut hermostumisensa kehittyi täydelliseksi mielipuolisuudeksi. Kihlman oli enimmin kiintynyt tähän nuorimpaan lankoonsa ja tehokkaasti hän avusti Forssellin perhettä sairaasta huolehtimisessa, kunnes kuolema toi parannuksen.

* * * * *

Tänä syksynä alkoi lukion viimeinen lukuvuosi Pietarsaareissa, ja tapahtui se uudella johdolla. Vanha rehtori Odenvall, joka v:sta 1844 saakka oli ollut oppilaitoksen päällikkönä, oli viimeisinä vuosina säännöttömällä elämällään ja pahennusta herättävällä käytöksellään tehnyt itsensä mahdottomaksi, ja siitä syystä hänen virka toverinsa toukokuulla 1862 valitsivat lehtori J. E. Bergrothin rehtoriksi ja lehtori Aug. Liliuksen vararehtoriksi. Edellinen oli kumminkin juur'ikään saanut matkarahan ulkomailla valmistuakseen 1862 perustettavaksi päätetyn ja sittemmin 1864 avatun normaalikoulun yliopettajaksi matematiikassa eikä hän sen vuoksi koskaan toiminut Vaasan lukion rehtorina, vaan jäi tämä tehtävä alusta pitäen jälkimäisen osaksi. Lilius astui siis syyslukukauden alussa uuteen arvoasemaansa, ja oli arkkipiispa Bergenheim saapunut siihen tilaisuuteen. Kun arkkipiispa onnitteli oppilaitosta uuteen, parempaan johtoon, olivat oppilaat näkevinään, että entinen, mahtavuudestaan kuulu rehtori kalpeni, mutta toiselta puolen puhuja ei laiminlyönyt tunnustaa eroavankin johtajan (aikoinaan suuria) ansioita, joten katkeraan sekottui sopiva annos makeata. Yleensä oppilaat eivät voineet olla säälimättä langennutta suuruutta, ja näyttää melkein siltä kuin olisi Odenvall vaistomaisesti vedonnut nuorten luontaiseen myötätuntoon. Lahjoittaessaan yhden ruplan tänä syksynä lukioon tulleelle, puujalalla kulkevalle J. E. Wefvarille (sittemmin filos, maisteri, kansanmuistojen kerääjä ja kolportööri) hän lausui: "Int' e' ja' sã barsk som ja' ser ut!" (En ole niin ankara, kuin miltä näytän). [Virkaveljet tahtoivat, että Odenvall olisi jättänyt erohakemuksen, mutta hän jäi kuin jäikin lehtorinvirkaansa. Vaasassa hänen elämänsä ei suinkaan ollut nuhteetonta, mutta oppilaita kohtaan hän oli sävyisä ja tarjosi halukkaille ylimääräisillä tunneilla johtoa latinaisten kirjailijain kääntämisessä suomeksi.] Varmaa on, että lukion

elämä tästä lähtien muodostui rauhallisemmaksi kuin lähinnä edellisenä aikana, ja siitä oli epäilemättä kiittäminen uuden johtajan lempeämpää luonteenlaatua.

Kihlmanin suhteesta Odenvalliin ei ole tarkkoja tietoja, mutta kuitenkin voi kirjeistä päättää, että hän ei ollut rehtorin suosiossa. Toiselta puolen huomaa oppilaiden isien Kihlmanille osoittamista kirjeistä, että tämä rettelöiden sattuessa oli koettanut rauhoittaa oppilaita ja myöskin oli saavuttanut näiden luottamuksen. Kun Essen, jolla itsellä oli poika lukiossa — eikä suinkaan kiltimpien joukkoon luettava —, kertoo Odenvallin, jonka hän eräänä loma-aikana oli tavannut, syytäneen valheita Kihlmania kohtaan, niin on sangen luultavaa, että kyseessä oli jälkimäisen suhde oppilaisiin. Miten lieneekään, keräsi Kihlman tällä ajalla kokemuksia siitä, miten nuorten kanssa on parhaiten meneteltävä, kokemuksia, joista hänellä kyllä oli oleva hyötyä tulevaisuudessa. — Niistä monesta lukiolaisesta, joita Kihlman — tavallisesti isien pyynnöstä — erityisesti piti silmällä ja avusti ahdingon sattuessa, mainittakoon tässä vain Gustaf Malmberg, herännäisjohtajan poika. N. G. Malmberg oli kuollut 21 p:nä syysk. 1858 (tuskin enemmän kuin 51 ja puolen vuoden vanhana) ja jättänyt jälkeensä 7 lasta. Tämän entisen ystävänsä pojalle Kihlman yhdessä Essenin, Frans Bergrothin, Jul. Berghin y.m. sukulaisten ja ystävien kanssa hankki tarpeelliset varat lukion ja ylioppilastutkinnon suorittamiseksi.

Tässä yhteydessä myöskin pari sanaa Kihlmanista saksankielen opettajana — nyt vasta sen vuoksi, että tämän kirjoittaja juuri tänä syksynä (1862) oppi hänet opettajana tuntemaan. Kielenopetuksessa hän ei harrastanut mitään uudistusta. Menettely oli näet sama kuin vanhastaan kouluissamme tavallinen. Ensin luettiin kielioppia, sitten alettiin kääntää saksasta ruotsiksi tehden selkoa sanoista j.n.e. Puheharjoituksia ei yritettykään. Kihlmanin päämääränä oli saada oppilaansa lukemaan ja ymmärtämään saksalaista kirjakieltä, ja sen päämäärän hän yleensä saavuttikin. Pääansio menestyksestä tulee hänen tyynelle, tasaiselle, vakavalle opettajaolemukselleen. Ei tullut kysymyksenkään hutiloida hänen aineessaan. Aine oli tosin semmoinen, että hänellä ei ollut mainittavaa tilaisuutta vaikuttaa oppilaiden sydämiin, mutta hänen esiintymisensä herätti aina kunnioitusta, ja kunnioituksessa oli tarpeeksi kiihoketta oppilaille.

* * * * *

Tänä Pietarsaaren viimeisenä aikana eli Kihlman ajatuksissaan yhtä paljon jollei enemmän Vaasassa. Kun hän, niinkuin ylempänä on mainittu, oli luopunut aikeesta rakentaa "kivilinnaa", alkoi hän suunnitella kaksikerroksista puurakennusta, ja sitä varten oli jo perustus laskettu ennenkuin hänellä oli käsissä tarkka kustannusarvio. Sen hän näet sai vasta tammikuulla 1863 Vaasassa käydessään, ja tuotti se hänelle suuren yllätyksen. Palattuaan kotia hän kirjoittaa (24/1) äidilleen: "Kadun katkerasti talonrakennustani. Toivoin saavani sen kaksikerroksisena valmiiksi 6,000 ruplalla. Mutta kustannusarviosta näen, että se nousee — voiko sitä kuvitellakaan? — 11,000 taikka mahdollisesti 10,000 ruplaan. Joudunhan siten vararikkoon!" Koska toisen kerroksen vuokra ei olisi tuottanut kohtuullista korkoa kustannuksille, jätti Kihlman senkin sikseen. Näin mahdollisimman mukaan rajoittamalla suunnitelmaansa ja hankkimalla Kruununkylästä ahkeran, taitavan työnjohtajan sai hän vihdoin asiat sujumaan tyydyttävästi, ja sen jälkeen elettiin toivossa, että ennen vuoden loppua voitaisiin asettua uuteen taloon uudessa kaupungissa.

* * * * *

Miten paljon Essenin ja Kihlmanin virsikirja-arvostelua olikaan moitittu, olivat he kumminkin siinä näyttäneet semmoisia tietoja ja semmoista kykyä, että he kumpikin sillä avasivat itselleen uran laajemmille toimialoille. Huolimatta vastustuksestaan kutsuttiin näet Essen keväällä 1863 jäseneksi suomalaiseen virsikirjakomiteaan, jonka piti kokoontua Turkuun kohta juhannuksen jälkeen, samalla aikaa kuin ruotsalainen virsikirjakomiteakin. "Ajatteles, että tulen istumaan saman pöydän ääressä kuin Porvoon piispa, joka 25 vuotta sitten ajoi minut ulos hiippakunnastaan, ja että minulla on oleva sama sananvalta kuin hänellä! Tempora mutantur" — kirjoittaa Essen Kihlmanille. Samaan aikaan tahtoi arkkipiispa kutsua Kihlmanin katkismuskomiteaan, vaikka asia jäi sikseen Kihlmanin vastauksen johdosta. Tässä lähemmät tiedot.

Ensin arkkipiispa (10/4) kirjoitti ja kysyi, eikö Kihlman ottaisi kirjoittaakseen niitä kahta oppikirjaa — toinen kristinopin päätötuksia esittävä, järjestelmällinen kokoelma raamatunlauseita ja virsikirjaotteita, toinen katekeettinen kristinuskon oppikirja —, jotka papisto kokouksessaan 1859 oli toivonut aikaansaataviksi. Kihlman ei kieltäytynyt kummastakaan tehtävästä, vaikka varsinkin jälkimäinen häntä arvelutti; olivathan tuhannet Ruotsissa ja Saksassa epäonnistuneet siinä yrityksessä. Onnistuakseen, ajatteli hän, pitäisi olla enemmän yleisön suosima kuin hän, jonka teos luultavasti jo edeltäpäin herättäisi epäluuloa. Sitä paitsi olisi työ suoritettava hiljaisuudessa; julkista määräystä hän ei mitenkään tahtonut vastaanottaa. — Tyytyväisenä vastaukseen kirjoitti arkkipiispa sitten (8/5) samasta asiasta, sanoen tahtovansa kutsua Kihlmanin katkismuskomitean jäseneksi. Kiittäen luottamuksesta vastasi Kihlman nyt laajemmin ja luultavaa on, että seuraava kohta hänen kirjeessään vaikutti, että arkkipiispa luopui aikeestaan:

"On selvää, että uskonnon oppikirja luterilaiselle seurakunnalle ei voi sisältää oppeja, jotka ovat ristiriidassa tämän seurakunnan tunnustuksen kanssa. Siinä olen täysin samaa mieltä kuin hra Arkkipiispa. Mutta tämä on ainoastaan asian toinen puoli ja sillä on toinenkin. Käsitys kristinuskosta ei ole kuluneena kolmena vuosisatana pysynyt muuttumatta. Juuri luterilaisessa kirkossa on koetettu tulla selvyteen erinäisistä kohdista, jotka vielä uskonpuhdistuksen aikana jäivät jonkunlaiseen hämäämään, eikä harrastus ole ollut turha. Esimerkkinä mainittakoon sakramenttioppi. Varsinkin lapsenkaste oli 16:nnella vuosisadalla eräs crux theologorum. Siitä esitettiin väitteitä, jotka olivat ristiriidassa kirkon omien perusaatteiden kanssa: oletettiin esim. että lapsi kasteen kautta saapi kristillisen uskon, uskon Kristukseen, vaikka ennen uskottiin ja tunnustettiin: 1) että sakramenttien autuuttava vaikutus oli riippuvainen sakramenttia nauttivan henkilön uskosta, ja 2) että tämä usko aikaansaatiin ainoastaan evankeliumin saarnaamisella. Jos nyt on onnistuttu selvittämään tämä ristiriita, niin eikö sitä ole huomioonotettava uudessa oppikirjassa, eikö ole saavutettuja tuloksia hyväksikäytettävä, ainoastaan sentähden ettei niihin tultu jo uskonpuhdistuksen aikakautena, ovatko ne jätettävät sikseen, vaikka ne ovat sopusoinnussa kirkon yleisten periaatteiden kanssa, ja sen sijaan semmoiset pysyttävät, jotka ovat ilmeisessä ristiriidassa näiden kanssa? Ei yksikään ajatteleva kristitty enään, että pienellä lapsella on taikka voi olla erikoista kristillistä uskoa: onko nyt uudessa oppikirjassa, tästä kristillisestä tietoisuudesta huolimatta, opetettava päinvastoin, ainoastaan sen tähden, ettei täydellisempi ja oikeampi käsitys ole merkitty konkordiakirjaan (Formula Concordiae)? Onko seurakuntamme oleva pakotettu oppikirjoissaan aina pysymään siinä, mitä esi-isät 16:nnella vuosisadalla olettivat, vaikka seurakunta sittemmin onkin tullut parempaan vakaumukseen? Ja jos edistymisen on mahdollinen, kuka on astuva etupäässä ja johtava sitä, jollei opettajat? Minun mielipiteeni on sen vuoksi, että oppikirjaa laatiessa ei ainoastaan ole pidettävä silmällä tunnustuskirjoja vaan myöskin oltava oikeutettu ja velvollinen hyväkseen käyttämään mitä vuosisatojen kuluessa on saavutettu kristinuskon puhtaammassa ja täydellisemmässä käsittämisessä, vaikka se ei olisi tunnustuskirjoissa (symboliskt) vahvistettu, jos se vain on yhtäpitävää kristinuskon perustotuuksien kanssa ja johtuu kirkon yleisistä perusaatteista. Siten pysymällä tunnustuskirjain hengessä ja uskonpuhdistuksen suuressa perusaatteessa, Jumalan sanan kuuliaisuudessa, täytetään, käsittääkseni, kaikki vanhurskaus kirkon tunnustukseen nähden samalla kuin huomioon otetaan kehittyneempi kristillinen tietoisuus. Mutta jos vaaditaan enemmän, jos vaaditaan että ankarasti on noudatettava tunnustusta myöskin yksityiskohdissa, jopa siinäkin, missä se on ristiriidassa Jumalan sanan ja itsensäkin kanssa, silloin olen sitä mieltä, että arvossa pidetään vain asian toista puolta, ja olen minä sielustani ja sydämestäni liian paljon protestantti voidakseni tulla käytetyksi niin epäprotestanttiseen tehtävään.

"Mitä oppikirjan muotoon tulee, on minun mielipiteeni, että Luteruksen vähää katkismusta, kuinka suuria ansiopuolia sillä voikaan olla, kumminkaan ei vahingotta voida panna uuden oppikirjan perustukseksi. Minun mielestäni on geneettistä menettelyä noudatettava s.o. kristinuskon sisällys esitettävä niinkuin se itse aikojen kuluessa on kehittynyt, siis tässä järjestyksessä: luominen, lankeemus, synty, laki, armo Kristuksessa, jos laki, niinkuin Luteruksen katkismuksessa asetetaan etupäähän, niin on se väärässä paikassa. Tulisi liian laajaksi lähemmin perustella mielipidettäni, katson riittäväksi, että ainoastaan olen esiintuonut sen."

Kihlman jättää arkkipiispan ratkaistavaksi, voiko hän tulla kutsutuksi komiteaan. "Jos yllä oleva lausuntoni ei ole tarpeeksi kirkollinen, niin toivon, että hra arkkipiispa vapauttaa sekä komitean että minut sovittamattomista väittelyistä." — Arkkipiispa ilmaisi oman kantansa ainoastaan siten, että hän ei kutsunut Kihlmania komiteaan.

* * * * *

Erosta ja muutosta Pietarsaaresta mainittakoon ainoastaan seuraavaa. Lukiossa oli tutkinto toukokuun 29 p:nä, tyttökoulussa ["fruntimmerskolan"], jossa Kihlman piti päättäjaispuheen ja joka kokonaan lakkautettiin [Koulu oli toiminut 10 vuotta. Korkein oppilasluku oli ollut (1856) 36, sittemmin 25 à 30. Väheneminen johtui siitä, että valtio perusti tyttökouluja Ouluun ja Vaasaan. Tämä yksityinen koulu suljettiin ilman vaillinkia. Opettajain palkka oli vaihdellut 17-30 kop. välillä tunnilta. Kihlmanin palkka oli ollut 18-20 ruplaa vuodessa. "Kun palvelee semmoisesta palkasta, on oikeutettu torjumaan kaikki puheet omanvoiton-pyyynnistä.], syystä että opettajat lähtivät pois, 30 p:nä ja realikoulussa kesäkuun 1 p:nä, jonka saman päivän iltana kaupunkilaiset pitivät jäähyväiskekkerit koulujen opettajille ja heidän perheilleen. Sen jälkeen tehtiin hyvästijättö-käynnit ja pakattiin omaisuus lähetettäväksi Vaasaan. Kihlmanin tavarat menivät purjealuksessa, rouva ja lapset matkustivat maitse 11 p:nä kuskina luotettava "Luu-Kalle", joka muutoin oli luumyllyliikkeen varsinainen hoitaja, mutta Kihlman yhdessä virkaveljiensä kanssa Österbotten höyrylaivalla 13 p:nä. Silloin olivat kaikki Pietarsaaren "herrat, rouvat ja lapset" laivasillalla hyvästijättämässä. "Me erosimme kaikki vilpittömällä kaipauksella", kirjoittaa Kihlman äidilleen. "Minä ainakin olen viihtynyt hyvin Pietarsaaresta enkä voi koskaan muistella sitä paikkakuntaa muuta kuin ystävyydellä." Ilma oli mitä herttaisain, ja 7 tunnin päästä oltiin Vaasassa.

KIELENOPETTAJA: VAASASSA 1863-66.

Käydessään toukokuulla Vaasassa tarkastamassa Kehräämö-yhtiön tilejä oli Kihlman tontillaan nähnyt pääarakennuksen kohonneena akkunain puolikorkeuteen; kun hän kesäkuulla, lopullisesti jätettyään Pietarsaaren, saapui uuteen olopaikkaansa, oli se jo katon alla, mutta paljon puuttui vielä ennenkuin se oli asuttavassa kunnossa. Sen vuoksi asettui perhe Forssellille, ja oman kodin valmistumista kiirehditettiin mahdollisuuden mukaan. Jopa tapahtui että Kihlman erotti huolimattoman rakennusmestarin ja ryhtyi itse, asuen päiväkaudet työmaalla, "renkikamarissa", valvomaan sisustustöitä. Kuitenkin hän ennen pitkää huomasi, että tehtävä oli hänelle ylivoimainen, ja luovutti komennon entistä luotettavammalle ammattimiehelle. Elokuun keskivaiheilla oli vihdoinkin kolme huonetta kunnossa, ja isän ja äidin kihlauspäivänä, 17:ntenä, perhe muutti uuteen kotiinsa. Sittemmin valmistui huone huoneen perästä, ja talven tullen oli talo jo täysin asuttu: Kihlman perheineen kuudessa huoneessa paitsi keittiötä ja kahta otsikkohuonetta — toinen Hannan, toinen isän kirjastohuone — jotka muodostivat niin sanoaksemme jäännöksen ajatellusta toisesta kerroksesta ja joiden akkunoista oli ihana näköala ulapalle; maisteri Lindskog kahdessa huoneessa eteläispäädystä, joihin oli eri sisäänkäytävä; Emma Riska täysihoitolais-lukiolaisineen pienessä rakennuksessa (2 huonetta ja keittiö) pihan pohjoispuolella; ja kaksi lehmää navetassa, joka makasiinirakennuksen ohella rajoitti pihaa itäpuolelta. Piha oli jotenkin laaja, niinkuin pikkukaupungeissamme tavallista on, mutta puutarhaksi määrätty tontinosa oli pieni — molemmilla, pihalla ja puutarhalla, se yhteinen etu, että olivat avoinna etelää kohti. "Talo on kelvollinen ja kauniilla paikalla", vakuuttaa Kihlman äidilleen. — Lähimmät naapurit samassa korttelissa olivat toht. Rancken perheineen, joka asui Vuori- ja Koulukatujen kulmassa, ja kuvernööri, parooni C. G. Wrede perheineen, joka asui Rantakadun varrella eteläänpäin Kihlmanin talosta. Korttelin kaksi keskimäistä tonttia oli asumattomia, ja oli toinen Kihlmanin, toinen Wreden vuokraama. Edellinen näistä kasvoi nuorta koivumetsää, sen läpi kulki Oikotie ("Ginvägen") Koulukadulle, ja siinä oli viehättävä leikkipaikka Kihlmanin, Ranckenin ja viimeainitun kadun varrella asuvan rehtori Hallstenin lapsille; jälkimäisellä oli kuvernöörillä perunamaa, kanala, pukki, kotka ja aikoinaan kenties muitakin eläviä turvallisten aitausten sisällä. Pitkin Koulukatua istutti Kihlman koivuja, jotka vielä lienevät paikoillaan, sillä tontteja ei ole myöhemminkään asuttu, vaan ovat ne tasoitettut lasten leikkitalantereksi.

Kesällä ja syksyllä 1863 oli Kihlman, niinkuin on helppo ymmärtää, kokonaan kiinni taloudellisissa puuhissa. Niin sitä enemmän kuin hän Vaasassa tavallaan tuli maanviljelijäksikin. Hänen vanhempansa näet eivät olleet myyneet niitä pieniä viljelysmaita, jotka he ammoisista ajoista omistivat varsinkin Molnträskin rannoilla, vaan joutuivat ne nyt väliaikaisilta vuokralaisilta heidän poikansa hoitoon. Sieltä Kihlman jo ensi kesänä korjautti heiniä lehmilleen, ja hän päätti uudestaan ottaa viljelyksen alle entisen metsistyneen kuokkamaan sekä rakennuttaa tupa- tai ehkä oikeammin huvilarakennuksen samoille paikoille, jossa hänen isällään oli ollut tupansa. Seuraavana vuonna tuuma toteutuikin, ja huvilaan otettiin asukkaita hoitamaan ja vahtimaan tiluksia. Olihan tästä sekä huvia että hyötyä, mutta myöskin paljon kiusaa, sillä kokemus osoitti pian, että oli sangen vaikeaa saada asumukseen luotettavaa väkeä. Äidilleen Kihlman kertoo kaikista näistä niinkuin muistakin kotielämänsä myötä- ja vastoinkäymisistä, mutta tässä ei ole tilaa muulle kuin tekemillemme viittauksille.

Perhe menestyi hyvin uudella paikkakunnalla, joskin elämä Pietarsaassa oli ollut hiljaisempaa, idyllimäisempää. Rouvalla oli nyt äiti ja sisaret lähimpinä seuralaisinaan, ja lapset olivat terveitä. Seitsemättätoista käyvä Hanna, josta — "silmäterästään" (ögonstenen — tätä lempinimeä Essen usein käytti kirjeissään Kihlmanille Hannasta puhuessa) — isä tänä vuonna kirjoitti äidilleen: "hän kukoistaa, on ahkera ja elää nyt kaiketi onnellisinta elämäänsä", oli suurimman osan suvea sukulaisissa Keuruulla ja tuli kotia vasta kun rakennus oli asuttavassa kunnossa; Oswald, nyt jo viidennellä, oli Pietarsaassa ollut milloin minkin taudin ahdistama, mutta Vaasassa hän voimistui merikylvyistä; Lorenzo eli "pikku veli" vihdoinkin oli terve ja iloinen, niinkuin hänen tapansa ennenkin oli ollut. Näin ollen saattoi Kihlman tyytyväisenä aloittaa toimintansa uudessa kodissa, josta hän lausuu: "kaikki on varsin siistiä ja enemmän kuin tarpeeksi hienoa kielenopettajalle", ja uudessa ympäristössä, missä hänellä, joka syntyään oli vaasalainen, ei puuttunut ystäviä.

* * * * *

Tänä syksynä toteutui Suomen kansan toivomus, johon Kihlmankin oli sydämestään ottanut osaa: 15 p:nä syysk. avasi keisari Aleksanteri II Helsingissä ensimmäiset valtiopäivät — enemmän kuin puolen vuosisadan loma-ajan jälkeen. Essen oli siellä mukana arkkhiippakunnan kappalaisten edustajana; Kihlmanin aika ei ollut vielä tullut. Kumminkin oli jälkimäisenkin huomattavalla tavalla osallinen päivän vietossa. Vaasan yhteiskunta oli näet päättänyt juhlia merkkipäivänä, ja se tapahtui seuraavalla tavalla. Aamulla ammuttiin 101 laukausta Sandöllä "kaupungin vanhoilla kanuunilla, 9 luvultaan, jollemme

erehdy" (sanotaan Wasabladetissa) ja k:lo 11 oli hartaushetki kirkossa, missä Kihlman saarnasi. Hänen saarnansa pääajatuksukset olivat seuraavat:

Me tunnemme enemmän tai vähemmän selvästi, että Jumalan suojaava kaitseminen tarkoittaa maallisiakin asioitamme, ettei hän, joka on opettanut meitä rukoilemaan: Anna meille meidän jokapäiväinen leipämme, voi paheksua, että käännymme hänen puoleensa, kun maallisen elämämme ehdot ovat kyseessä. — Jumala johtaa kansojen kohtaloita. Kansan menestys ei ole sen suuruudessa eikä suurissa sotajoukoissa; pienikin kansa voi olla onnellinen, jopa säilyttää itsenäisyytensä. Jumalanpelko ja vanhurskaus kohottaa kansan; ylimielisyys, Jumalan ylenkatse, heikomman oikeuden polkeminen, sanalla sanoen, synty vie kansan perikatoon. Näin ollen on kansalla tavallaan kohtalonsa käsissään, syystä että se voi luottaa Jumalan turvaan, jos se tunnustaa hänestä riippuvansa ja tämä tunnustus pääsee voimaan kansan koko elämässä, niin yksityisessä kuin julkisessa. — Näiden perusaatteiden pohjalla loi puhuja katsauksen kansamme historiaan ja osoitti sen nykyisen aseman tunnusmerkkinä olevan, että se oli lakien määräämä, että se oli riippuvainen ei yksityisten eikä hallituksen mielivallasta vaan oikeasta, semmoisena kuin se laeissa oli julkilausuttuna. Säätäjien kokoontuminen todisti parhaiten tämän aseman laadun, todisti että Suomen kansalla oli oikeus päättää omissa asioissaan ja yhdessä hallitsijan kanssa säätää lakinsa ja verottaa itseänsä. Puolen vuosisadan aikana oli kansakunta ollut kielletty harjoittamasta tätä oikeutta; nyt oli muutos tapahtunut, ja "senvuoksi vallitsi tänä päivänä juhlallinen tunnelma koko Suomen kansakunnassa, sen vuoksi sykkivät kaikkien sydämet, niin senaattorin kuin talonpojan, niin harmaantuneen sotavanhuksen kuin nuoren neitosen, ilosta ja toivosta, sen vuoksi olivat ei ainoastaan kansakunnan edustajat tänään kokoontuneet pääkaupunkiin, vaan koko kansakunta oli siellä, kansakunta oli jättänyt jokapäiväiset toimensa ja ajatuksensa siivillä rientänyt valtiollisen elämänsä keskuspiesteeseen. Kansakunta ympäröi mitä kauneimpana turvallisuus- ja kunniavahtina ruhtinaansa ja edustajansa, ja vaikka se muodosti silmäkantamattoman paljouden, se hiljaa ja kunnioittaen kuunteli hallitusmahtien keskustelua". — Tänä v. vietettiin Suomen kansan astumista täysikäisyyden asteelle, ja sen ilo oli oikeutettu, joskin kaksi seikkaa vielä painoi kansan sydäntä: toinen se, että sen valtiollisten oikeuksien harjoittaminen voitiin mielivaltaisesti keskeyttää pitemmäksi aikaa, toinen se, että Suomi, syystä että sillä oli Venäjän kanssa yhteinen hallitsija, saattoi tulla vedetyksi suurvaltioitten keskinäisiin selkkauksiin ja siten joutua sodan jalkoihin. Mutta olihan kansamme sittenkin onnellisempi kuin useimmat ei-itsenäiset kansat. — "Ketä oli Suomen kansan kiittäminen nykyisestä asemastaan? Totta kyllä keisari Aleksanteri I:sen suurisuuntaista jalomielisyyttä ja keisari Aleksanteri II:sen yhtä suurisuuntaista oikeamielisyyttä. Mutta olisikohan semmoista jalomielisyyttä osoitettu mille kansalle tahansa? Eiköhän Suomen kansa urhoollisuudellaan, uskollisuudellaan, lainkuuliaisuudellaan, kärsivällisyydellään ole herättänyt ruhtinaissa kunnioitusta ja tällä siveellisellä voimalla voittanut itselleen, mitä se ei koskaan muulla tavoin olisi voinut itselleen hankkia? Mutta mistä ammensi Suomen kansa tämän voiman? Eiköhän uskosta viisaaseen, pyhään, oikeamieliseen, kaikkivaltiaaseen Jumalaan, joka isällisen lempeästi hallitsee maailmaa ja kuitenkin mieheen katsomatta palkitsee kunkin, kunkin yksityisen ihmisen ja kunkin kansan sen tekojen mukaan?" — — — Suuremmat oikeudet enentävät vastuuta. Kun saamme ratkaista omat asiamme, tulee meidän *osata* tehdä se tiedolla ja ymmärryksellä. Jos erehdymme on meidän syyttäminen itseämme. "Ennen kaikkea on otettava menneisyydestä oppia tulevaisuutta varten. Muistakaamme aina, että siveellinen voima, se kunnioitus, jonka herätämme lainkuuliaisuudellamme, maltillamme, uskollisuudellamme ja kärsivällisyydellämme, että tämä voima on sadantuhannen pajunetin voimaa suurempi, että tämä voima on voittamaton. Lopulta täytyy kuitenkin kaikkien, niin ruhtinaitten kuin kansojen, kumartaa oikeaa. Oikea ei tässä maailmassa edisty ilman vastustusta, mutta jos vain pysytään siinä uskollisesti, järkevästi ja maltillisesti, niin on se kumminkin vihdoin voittava". — Valtiopäivät ei ole mikään taikakeino, joka käden käänteessä muuttaa olot. Paljon on meillä tarpeita, paljon uhrauksia vaatii niiden tyydyttäminen, ja kärsivällisesti on parannusharrastusten tuloksia odotettava, eikä ole edes sanottu, että me itse saamme korjata sadon. "Ovathan esi-isämme jotakin tehneet meidän hyväksemme; emmekö me tekisi jotakin jälkeläistemme hyväksi." — Mutta katoavaa on kaikki maallinen, kansatkin, valtiotkin häviävät, ainoastaan Jumalan valtakunta, Jeesuksen Kristuksen perustama, on ijäti pysyvä. "Etsikäämme ijästä, niin voimme ijäisen valossa arvostella maallisia ilmiöitä, ja uskollisuutemme pienessä, maallisessa, on tuottava ijäisen palkinnon." — Puhe päättyi rukoukseen suuriruhtinaan ja kansanedustajain edestä.

Se vakava isänmaallinen tunnelma, se syvä käsitys juhlapäivän historiallisen tapauksen merkityksestä, joka esiintyy tässä puheessa, todistaa kuinka Kihlman näinä vuosina oli kansalaisenakin kypsytynyt.

Juhlimista jatkettiin sitte niin, että porvaristo antoi päivälliset 80 hengelle Holmbergin ravintolassa. Niissä v.t. pormestari J. Kr. Svanljung suomenkielellä esitti ensiksi keisarin ja sitte säätäjien maljan, ja seurasi sen jälkeen Levónin maljapuhe paikkakunnalla jo puolitoista vuotta olleelle kuvernöörille, parooni Wredelle — "kansan miehelle", saman puhe vastatulleelle presidentti S. Ekbonille ja J. Kurténin lukion ja realikoulun opettajille, joten tämä tilaisuus myöskin muodostui Pietarsaaresta palanneen opettajiston tuliaispidoiksi. — Illalla oli vihdoin tanssijaiset Kjellmanin ravintolassa. —

* * * * *

Syystä että Kihlmanin talon sisustustyöt kestivät melkein joulun saakka, ei perhe halunnut lähteä jouluksi Kruununkylään, eikä mummo myöskään tullut Vaasaan. Sitä vastoin lähti Kihlman Hannansa kanssa vuoden vaihteella matkalle, jolla käytiin Essenillä Ilmajoella, Pietarsaassa ja Kruununkylässäkin. Enemmän aikaa viivytettiin Pietarsaassa, jossa matkustajia tutuissa perheissä pidettiin erittäin hyvinä. "Oli oikein hupaista jälleen nähdä kaikki nuo vanhat tutut kasvot", Kihlman kirjoittaa vaimolleen, "tuntui olevan niin ujostelematonta, niin kodikasta, niin gemütlich". He asuivat apteekkari Schaumanilla, jonka kanssa Kihlman suoritti luujauhomyllyjen tilejä, tullakseen siihen päätökseen, että "tämä liike oli nykyään parhaimpia". Se tuotti 6 prosenttia "ja sitä paitsi käytetyn pääoman vähennystä". Tämä yhteinen liike ja yhteistyössä kehittynyt tosiystävyyden aiheutti, että Kihlman ja Schauman jälkimäisen kuolemaan asti ylläpitivät erittäin vilkasta kirjeenvaihtoa, jossa oli puhetta muustakin kuin liikeasioista. Muuten Schauman, joka oli harras kasvitarhan viljelijä, tavantakaa muistutti Kihlmanin perhettä Pietarsaaren ystävästä lähettämällä vihanneksia, kukkia ja kypsiä rypäleitäkin (ensikerran syksyllä 1864). Kihlman puolestaan koetti hankkia menekkiä Vaasassa pohjoisemman kaupungin mainitunlaisille tuotteille.

Vielä matkalla ollessaan sai Kihlman vaimonsa kirjeestä lukea sanoman, että Emma Riska oli kuollut 11 p:nä tammik. (1864). Ei ainoastaan hänen omansa, vanhemman, ja hänen vaimonsa, nuoremman, ystävyyden tähden — joka jälkimäinen pukeutui sanoihin: "Jumalan ikuinen rauha tälle lämpimälle, jalolle sielulle! Kaipaen häntä syvästi" — vaan myöskin sen vuoksi, että vainaja oli asunut heidän talossaan, liikutti tieto Kihlmanin sydäntä. Kotia tultuaan hän hautasi uskollisen ystävättärensä, jolle lukiolaiset kantajina tekivät viimeisen palveluksen. [Emma Riskan jälkeen muutti Kihlmanin talon pienempään rakennukseen ensin neidit Berg, sitte neiti S. Nordenkraft ja 1866 neiti Lovise Alcenius, joka luujauhomylly-yhtiön asiamiehenä osti maalaisilta luita. Luut säilytettiin talon makasiinissa, kunnes ne lähetettiin Pietarsaareen.]

* * * * *

Koulutyötä oli Kihlmanilla Vaasassa vähemmän kuin Pietarsaassa, nimittäin lukiossa 8 tuntia ja realikoulussa 4, s.o. yhteensä 12 viikossa. Sitä vastoin häneltä ei puuttunut muunlaisia tehtäviä. Jo v:sta 1860 oli Kihlman kuvernööri O. von Blomin määräyksestä Vaasan teknillisen realikoulun johtokunnan jäsen, joulukuulla 1863 Vaasan maistraatti kutsui hänet kaupungin rahatoimikamarin puheenjohtajaksi ja helmikuulla 1864 hänet kutsuttiin Vaasan Piplia- ja evankelisen seurain komitean jäseneksi. Kun tämän lisäksi vielä mainitaan, että hän Vaasaan tultuaan myöskin vastaanotti määräyksen olla Yhdyspankin Vaasan haarakonttorin johtokunnan jäsen (toiset olivat: H. Rosenberg ja Levón) ja samoin valittiin Puuvillakehräämön johtokunnan jäseneksi, niin ymmärrämme, että Kihlmanilla, joka kaikissa toimissaan oli niin erinomaisen tarkka ja tunnollinen, oli tarpeeksi monta rautaa tulella. — Tässä yhteydessä mainittakoon, että Kihlman jo 1859 oli kutsuttu Suomen Lähetysseuran asiamieheksi, jonka tehtävänä olisi ollut lähetystointia varten kerättyjen rahojen lähettäminen seurain johtokunnalle Helsinkiin. Siihen hän kuitenkin (14/11 1859) antoi kieltävän vastauksen, "siitä syystä etten minä vielä ole voinut tulla vakuutetuksi siitä, että lähetysasia on sopusoinnussa Jumalan tahdon kanssa". Kihlmanin epäilykset lähetysasiaan nähden johtuivat tietenkin Beckin vaikutuksesta.

Mitä seurusteluun tulee, oli se Vaasassa rajoitetumpi kuin Pietarsaassa. Täällä oli vähemmän sukulaisia kuin siellä, ja uusia tuttavuuksia perhe tuskin etsi. Kirjeistä päätäten on vain yksi uusi seurustelu tuttava mainittava, nimittäin kuvernööri, paroni Wrede perheineen, joka niinkuin ylempänä on mainittu oli lähin naapuri eteläpuolella samoin kuin kauppaneuvos Levón oli lähin naapuri pohjoispuolella. Keväällä 1864 oli Jalasjärvellä karhu kierretty. Paroni Wrede, joka oli innokas metsästäjä, pani silloin toimeen metsästyretken, jolla hän johti toista kymmentä vaasalaista nimrodia ja sitä paitsi (kuopiolaista?) luutnantti Höökiä metsän kuningasta vastaan. Tietysti yksi ei kyennyt pitämään puoliaan niin monta vastaan: karhu kaatui Höökin luodeista. Sittemmin mesikämmen tuotiin Vaasaan (luultavasti viimeinen tätä lajia, joka siellä on nähty), ja Wrede toimeenpani peijaispäivälliset tapauksen kunniaksi. Tässä tilaisuudessa piti Kihlman humoristisen maljapuheen isännälle, omistaen tälle sen kunnian, joka sodassa aina myönnetään päällikölle, vaikka hän itse ei olisikaan vihollisen verta vuodattanut. Niin puhuja teki sitä mieluummin, kun hän eräitten muitten kanssa oli uskaltanut epäillä retken menestystä.

Yleensä Kihlman ja hänen perheensä terveyden puolesta viihtyivät hyvin Vaasassa, mutta kumminkin ansaitsee merkitä, että hän huhtikuulla (1864) käydessään vaasalaisten osakkaitten edustajana Pohjalaisen höyrylaiva oy:n vuosikokouksessa Porissa, vilustui tavalla, joka pitkäksi aikaa teki hänet raihnaiseksi. Onneksi hänen rintansa kesti tämänkin uhkaavan vaaran, ja kesäksi hän jälleen toipui, mikä oli sitä hauskeempaa, kun vanha äiti Kruununkylästä nyt tuli katsomaan poikansa uutta kotia. Siten täytyi Kihlmanin lukuisissa kirjeissä esitetty toivomus saada kokeneelle, rakkaalle äidilleen "jonkunlaisella ylpeydellä näyttää" — niin hän kirjoittaa — "mitä hän oli kyennyt aikaansaamaan". Muuten oli äidillä toinenkin syy tulla: perheeseen oli näet helmikuulla ilmestynyt kolmas poikanen, joka

oli saanut isänsä velivainajan nimen, Siegrwarth. Tämän tulokkaan oli Kihlman esittänyt äidilleen humoristisessa kirjeessä, jonka pienokainen itse oli kirjoittavinaan rakkaalle Mummolle: "Vaikka minun voimani eivät juuri sallisi mitään ponnistusta, kaikkein vähimmin kirjalliseen suuntaan, olen kuitenkin katsonut sopivammaksi itse käydä kunniatervehdyksellä Mummoni luona kuin antaa jonkun muun esittää minut. — — — Mummolla on kolmaskin pojanpoika, jota erotukseksi pikku veli Lorenzosta, saksaksi nimitetään 'Brüderle'. Maallinen elämänurani alkoi perjantaiamuna 19 p:nä helmik. klo neljänneksen yli 5:n. — — — Sen jälkeen olen melkein taukoamatta harrastanut iälleni kuuluvien velvollisuuksieni noudattamista. Olen nukkunut, nukkunut yöt ja päivät. Tämä minun menettelyni on enentänyt suosiotani äitini, isäni ja isoäitini y.m. luona, ja lauseita on kuulunut, jotka ovat minulle hyvin imartelevia, mutta joita kainouteni ei salli toistaa. Jos tulevaisuudessakin voin yhtä helposti niittää laakereita, niin tulee minusta varmaan mainio mies. Mutta jättäkäämme tulevaisuus siksensä: Minä en välitä siitä, en ollenkaan, olen, Mummo, todellakin niin tyyni kuin ei minulla tulevaisuutta olisikaan." — Avautuuhan tässä meille vilahdus Kihlmanin onnelliseen kotiin, josta lukiolaistenkin kesken juteltiin, että isä oli ottanut pojan kätkyestä käsiinsä ja sitä ihailien huudahtanut: "Ganz sonderbar!"

Elokuulla vietti Kihlman iloisia päiviä Essenillä Ilmajoella. Siellä oli näet 21 p:nä Lydia von Essenin ja insinööri Edvin Bergrothin häät. Saman kuun 8 p:nä oli toinenkin tuntemamme Lydia, nimittäin Lydia Bergroth Keuruulla viettänyt häitä v. t. kappalaisen (Kihlmanin oppilaan Helsingin ajoilta) Adolf Vegeliuksen [Kuollut 1868 Perhon kappalaisena.] kanssa, ja tämä nuori pari oli myöskin saapunut häihin Ilmajoelle. Kuvaavaa Kihlmanille on, että hän vähän ennenkuin Vegelius rouvineen lähti Esseniltä pyysi saada puhutella nuorta rouvaa kahdenkesken. Silloin hän oli antanut Gelansa sisaren tyttärelle neuvoja alkavaa uutta elämää varten, sanoen m.m. miten hänen tuli koettaa tehdä kotinsa miellyttäväksi ja että hän ei saisi surkutella miestänsä, vaikka tällä olisi vaikeitakin tehtäviä, vaan aina rohkaista häntä täyttämään velvollisuuttansa. Kun hän odotti miestänsä kotia, piti kylmällä säällä olla iloinen roihu uunissa ja lämmin ruoka pöydälle pantavana. Pöytä oli aina siististi katettava ja kesäisin asetit tuoreella krassilla tai persiljalla koristettavat. Semmoisia neuvoja hän antoi puhuen paljon muutakin, niinkuin ainakin isä kodista eroavalle lapselleen.

* * * * *

Muuten tämä vuosi kului ilman merkkitapauksia Kihlmanin elämässä. Joulukuulta on sentään kerrottava, että silloin, 21 p:nä (1864), kuoli kauppias Gust. Th. Forssell Turussa 73 vuoden ikäisenä. Hän oli hovioikeudenneuvos vainajan Forssellin veli ja jätti jälkeensä melkoisen omaisuuden, joka, kun hän itse oli ollut naimaton, joutui jaettavaksi kahdelle sisarelle ja kahden veljen lapsille. Siten hovioikeudenneuvoksetar ja hänen perheensä, jonka toimeentulo oli ollut kaikkea muuta kuin huoleton, pääsi taloudellisesti turvalliseen asemaan; Kihlmanin rouvan osalle tuli noin 25,000 markkaa. — Melkein tasan kuukautta myöhemmin sattui toinen kuolemantapaus, josta tässä siteeraamme Kihlmanin omat sanat kirjeestä äidilleen (5/2 1865): "Viime viikolla saimme tiedon, että lankoraukkani, onneton Oskar Forssell, on kuollut [25 ja puolen vuoden vanhana] Sjählön sairaalassa sunnuntaina 22 p:nä tammik. Kirjoittaja ei sano muuta kuin että hänen tautinsa oli lyhyt. Siten on siis tämä elämä päättynyt, elämä niin täynnä toivoa ja surua. Oskar oli luonnoltaan tavattoman lahjakas; itse viljeli hän luonnonlahjojaan väsymättömällä ahkeruudella. Hän oli todella toivorikas nuorukainen. Ja juuri silloin, kun hän oli herättänyt oikeutetuimpia toiveita, otettiin häneltä kaikki: ensin sumentuu hänen ruumiillinen silmänsä, ja vaipuneena synkkämielisyys sen johdosta, että hänen uransa oli katkennut, kalvaa synkkämielisyys, jota pakollinen toimeentulo ylläpitää, hänen sielunvoimiaan, jotka sortuvat pimentäkkeeseen sielunkin silmän. Sen jälkeen elää tämä ennen niin älykäs nuorukainen vielä kolmatta vuotta eläimenlaatusessa tilassa kertaakaan avaamatta suutansa puheeseen. Voi, miten kurja onkaan ihminen! Kuinka surkeaksi hän voikaan tulla kaikella ymmärryksellään! Kuitenkin oli Oskar nuorukaisen esikuva, ja se, joka jättää jälkeensä semmoisen muiston, ei varmaankaan ole turhaan elänyt. Rauha hänen ylitsensä!" — Tähän lisättäköön vain, että Forssellin muisto ja maine jäi elämään hänen pohjalaisten toveriensa piiriin, jotka olivat hänestä odottaneet enemmän kuin kenties kenestäkään muusta. Julkisuudessa hän tuskin ollenkaan oli esiintynyt, mutta eräs hänen tutkielmansa Saulin luonteesta oli herättänyt ihastusta Fredrik Cygnaeuksessa, joka ilman tutkintoa antoi hänelle aineessaan korkeimman arvosanan. —

Syyskuun 1 p:nä 1864 oli Normaalikoulu Helsingissä alkanut toimintansa, ja oli tällä uudella oppilaitoksella silloin kolme yliopettajaa, J. E. Bergroth matematiikassa, H. L. Melander historiassa ja C. J. Lindeqvist kielissä, joista ensinmainittu myöskin oli koulun rehtori. Lokakuulla (9 p:nä) Kihlman kirjoittaa äidilleen: "Helsingistä olen näinä päivinä saanut tervehdyksen Bergrothilta, että minun ei pidä liiaksi kiinnittää itseäni Vaasaan. Tämä viittaa muuttoon. Lilius on ehdolla Kokemäelle. Mitä on tekeminen?" Se oli ensimmäinen enne siitä, että Helsingissä oli valmistumassa Kihlmanille uusi laajempi toimiala. Ettei tämä asia kuitenkaan kohta ottanut sujuakseen suotuisasti, sen saamme tietää myöhemmistä kirjeistä. Huhtikuun 5 p:nä 1865 Kihlman kirjoittaa: "Helsingistä kuuluu paljon uutisia. Komitea on asetettava kouluasioita varten. Sen tulee laatia kouluille uusi vuosirahasääntö. Tarkoitus on

korottaa opettajien palkkoja. Vahinko vain että minä ja moni muukin koulumies eronnee ennenkuin ehdotuksista totta tulee. Minä puolestani en jaksa enää odottaa. Jollen pian tavalla tai toisella saa parempaa palkkaa, niin otan eron. Olen nyt palvellut kirkkoa ja koulua 19 vuotta ja kiivennyt 100 ruplasta 300:aan. Arvelen tehneeni tarpeeksi yleiseksi hyväksi, kun pikkurahasta olen uhrannut parhaimmat voimani. — Helsingistä kuuluu niinikään, että minut on senaatissa esitetty normaalikoulun teologianlehtoriksi. En ole oikein tyytyväinen siihen, sillä minullakin pitäisi olla sananvuoro asiassa. Kuitenkaan ei minulta ole mitään kysytty, mikä on sangen kummallista. Jonakin kauniina päivänä saan kenties lukea sanomista, että minut on nimitetty, ja arvatenkin luullaan, että minulle on osoitettu suurikin armo, kun minulle annetaan 1000 ruplaa 23 tunnista viikossa. Minä olen toista mieltä: minusta on nimittäin mitä raskain ja vaikein työ opettaa uskontoa 4 tuntia päivässä. Onhan se oikeaa rippikoulun pitämistä koko vuoden, ja semmoisesta työstä ei saisi edes niin paljon, että lastensa kanssa voisi syödä itsensä kylläiseksi. Se on surkeaa! Ja kestäkö terveyteni niin ankaraa työntekoa? Olen sentähden hyvin epätietoinen, onko minun suostuttava tarjoukseen. Olenhan jo 10 vuoden vanha koulukarhu (skolfux) ja tunnen jo tämän viran painon. En ole enää niin kärsivällinen. Pelkään myöskin etten enää ole niin sopiva. Jos tarjous olisi tullut 10 vuotta sitten, silloin olisi ollut toisin: nyt on ukko jo väsynyt — — — poikiin." — Ainoastaan neljä päivää myöhemmin (9/4) hän kirjoittaa samasta asiasta. Bergroth oli ilmoittanut sen olevan esillä senaatissa, ja että hän epäilemättä nimitettäisiin, jos hän itse tahtoo. Hänen tuli senvuoksi viipymättä lähettää myöntymyksensä. Virkatoimi käsitti 23 tuntia viikossa, ja palkka oli 800 ruplaa sekä 250 vuokratuloja. "Saatuani tietää nämät ehdot, olin kyllä hetken epävarma; mutta pian oli päätökseni tehty. Minä sähköitin eilen: 'Koska 23 tunnin työ palkitaan tavallisella pedagogisella nälkähoitokeinolla, en voi vastaanottaa tarjousta.' — Äiti ehkä ihmettelee päätöstäni. En ole kuitenkaan katsonut mahdolliseksi menetellä toisin, tekemättä mitä suurimpia uhrauksia. Ensiksikin menettäisin useita tuhansia ruplia myymällä taloni, josta varmaankaan en saisi 6,000 ruplaa enemmän, edelleen omani ja perheeni mukavuuden kodissa, sillä Helsingissä olisi meidän tyydyttävä korkeintaan 5:een huoneeseen, jotka maksavat 300 ruplaa vuokraa. Vihdoin olisin saanut paljon ja vaikeaa työtä, josta en Helsingissä olisi elänyt niukastikaan. Jos minun on nälkää näkeminen, niin on se minulle mieluisempaa 8 kuin 23 tunnin työllä. On todella häpeällistä tehdä semmoinen tarjous. Jos tahdon vaikkapa huonoimman rengin, niin en voi tarjota hänelle vähempää kuin ruokaa; mutta valtio ei häpeä antaa koulunopettajain palvelu vähemmästä kuin ruuasta. — — — Olen siis vapaa muuttokysymyksestä, joka on koko vuoden häirinyt rauhaani."

Sähkösanoman ohella oli Kihlman kirjeessä laajemmin esittänyt kantansa, ja vastauksessaan Bergroth tunnusti, että hän täysin käsitti sen ja että kieltö oli luonnollinen. Lehtorinvirka oli nyt vuodeksi eteenpäin jätettävä sijaisen hoidettavaksi, ja aikoi Bergroth koettaa sillä aikaa saada viran mukavammaksi, s.o. tuntien luvun vähennetyksi 12:een tai 13:een ja palkan korotetuksi 1,350 ruplaan. Menestys oli kuitenkin epävarma. — Tämä Bergrothin lupaus ei suinkaan ilahduttanut Kihlmania, sillä se palautti hänet epävarmuuteen, josta hän juuri oli tuntenut itsensä vapautuneeksi.

Lukijasta, joka tietää, että Kihlman itse, säästääkseen heikkoa terveyttään, oli valinnut vaatimattoman virkansa ja myöskin ottanut lukuun, että hänen toimeentulonsa ei ollut riippuvainen siitä, oliko palkka vähän isompi tai pienempi, tuntunee kirjeotteissa esiintyvä tyytymättömyys oudolta, mutta näennäinen epäjohtonmukaisuus on helposti selitettävissä. Se johtui näet siitä, että koulunopettajain palkkakysymyksen oli tänä uudistusten aikana tullut päiväjärjestykseen. Opettajain kesken oli se kaikkialla puheenaiheena, ja niin kauas oltiin jo päästy, että, niinkuin ylempänä mainittiin, Helsingissä asetettiin komitea laatimaan kouluille uutta vuosirahasääntöä. Mitä erittäin Kihlmaniin tulee, oli hän maaliskuulla käynyt Turussa (Forssellin pesänsuoritusasioissa) ja silloin T. Reuterin kanssa erikoisesti neuvotellut kielenopettajain asemasta. Sen huomaa eräästä pitkästä Reuterin kirjeestä, jossa ei ainoastaan ole kysymys siitä, että heidän palkkansa olisivat korotettavat kohtuulliseen määrään, vaan myöskin että heidän tulisi saada joku sopiva (esim. lehtorin) arvonimi. Kihlman puolestaan, joka otti vähäpalkkaisten ja puutteenalaisten virkaveljiensä asian omakseen, ei tyytynyt esittämään mielipiteitään yksityisessä kirjeessä vaan tahtoi saattaa ne julkisuuteenkin, ja antoi 22 p:nä toukok. 1865 Vaasan lukion tarkastuspöytäkirjaan seuraavan suorapuheisen lausunnon:

"Koska minulle on myönnetty tilaisuus esittää pia desideria oppilaitosten hyväksi, olen sitä mieltä, että minun on lausuttava sana palkkakysymyksestä. On kyllä epämiellyttävää esiintuoda toivomuksia tässä asiassa, syystä että siten antautuu alttiiksi epäluulolle, että puhuu vain omasta puolestaan. Kumminkin kestän mieluummin semmoisen halpamielisen epäluulon kuin vaikenen, milloin koulun ja nousevan sukupolven paras on kyseessä. Jotta opetus olisi semmoinen kuin sen tulee olla, vaaditaan minun käsitykseni mukaan ensi sijassa kelvollisia henkilöitä, jotka rupeavat opettajiksi. Mutta kelvollisia opettajia ei ole saatavissa taikka ainakaan ei toimeensa pysytettävissä, jos palkat ovat kehoja, riittämättömiä. Kehno ravinto tekee aikaa myöten välttämättömästi kehoja työntekijöitäpä kelvollisessakin työntekijässä voi lopulta syntyä ylenkatse itseään ja tehtävänsä kohtaan, kun hän huomaa, että se, verrattuna muihin toimiin yhteiskunnassa, saa tältä halveksimista osoittavan palkan. Koulun, nousevan sukupolven, huolestuneiden vanhempien, oikeuden ja kohtuullisuuden nimessä vaadin, että koulunopettajille myönnetään palkka, joka vastaa heidän tehtävänsä tärkeyttä ja on

verrattava kirkollisten ja siviilivirkamiesten palkkoihin; minä vaadin Suomen koulun opettajalle niin suuren palkan, että hänellä on, ei ainoastaan yksinkertainen ruoka itselleen ja perheelleen, vaan että hän, jonka tulee olla sivistyksen levittäjä ja edustaja, myöskin voi antaa omille lapsilleen sivistyneen kasvatuksen. Kuinka suuri palkka, laskettuna markoissa taikka viljassa, siinä tapauksessa olisi oleva, siitä saattaa olla eri mieliä katsoen elintarpeiden vaihteleviin hintoihin eri paikkakunnilla. Yleensä ja silmällä pitäen rahan nykyistä arvoa uskaltaisin olla sitä mieltä, että jos 2,000 mk. olisi vähin määrä ja 6,800 korkein, niin ei olisi liiallisiin menty; vähemmällä palkanmuutos ei monestakaan tuntuisi todelliselta palkankorotukselta. On nimittäin muistettava, että koulunopettajat tähän saakka ovat voineet muuttaa kirkon palvelukseen, ja siinä saada palkan, joka on riittänyt täyttämään pedagogisen virkauran tuottaman vaillingin. Korotettakoon palkkaa vähitellen, rehellisten ja tunnollisten opettajain kehotukseksi, niin etteivät he vanhuudessaan kiroa sitä hetkeä, jolloin ryhtyivät työhön, joka ei ole tuottanut heille tarpeellista elatusta. Ei ole minun eikä meidän opettajain asia vastata kysymykseen, mistä varat semmoisiin palkkoihin ovat otettavat. Meidän oikeutemme ja velvollisuutemme on sanoa, mitä koulu tarvitsee saavuttaakseen päämääränsä; kansakunnan asia on päättää, tahtooko se vai eikö antaa varoja siihen. Jollei tahdota myöntää lasten opettajille kohtuullista palkkaa, niin tyydyttäköön semmoiseen opettajistoon, jonka ainoastaan kykenemättömyys menestymään muilla urilla on määrännyt kasvattajantoimeen." —

* * * * *

Kesällä 1865 oli Kihlmanilla monenlaisia huolia. Hän oli, niinkuin ennen on mainittu, Puuvillakehräämön johtokunnan jäsen ja, Levónin matkoilla ollessa, jonkun aikaa myöskin toimitusjohtaja. Amerikassa riehuvan sodan ja siitä johtuvan puuvillansaannin vaikeuden tähden oli kehräämö seisonut koko edellisen vuoden. Se ei siis ollut tuottanut mitään, vaan päinvastoin oli vararahastosta menetetty 9,000 mk. V. 1865 oli tehdas taas pantu käyntiin, mutta eräs onnettomuus oli vähällä uudestaan aiheuttaa sen seisahduttamisen. Juhannuspäivänä tapahtui näet, että höyrylaiva "Österbotten", jolla oli m.m. lastina puuvillaa kehräämöyhtiölle, ajoi karille Sandön eteläpuolella ja loukkaantui niin pahoin, että suuri osa lastia turomeltui. Kihlman osti kuitenkin vakuuttajilta ensin sen osan puuvillaa, joka ei ollut kastunut, ja sitten myöskin alennetusta hinnasta merenvahingoittamat pakat, joiden huomattiin olevan sisältä pilaantumattomia. Näin kävi mahdolliseksi pitää tehdas käynnissä, ja oli toimenpide senkin tähden edullinen, että puuvillan hinta samaan aikaan taas kohosi 35 prosenttia.

Mainittu merionnettomuus tuotti Kihlmanille muutakin harmia. Oli nimittäin niin, että höyrylaivat vasta tähän aikaan olivat alkaneet tulla kaupungin rantaan, sen sijaan että ne ennen olivat pysähtyneet Brändöhön. Mitä "Österbotteniin" tulee, oli muutos päätetty maaliskuulla yhtiökokouksessa Porissa, jossa Kihlman vaasalaisten osakkaitten puolesta oli ehdottanut asian. Huolimatta siitä, että hän oli puhunut muitten edustajana ja että yhtiökokous yksimielisesti oli hyväksynyt ehdotuksen, ruvettiin yksityisesti ja julkisestikin syyttämään häntä ja Levónia onnettomuudesta ja vaatimaan, että heidän oli korvattava vahinko. Itse asiassa oli yksistään luotsi syyppä onnettomuuteen, hän kun vastoin kapteenin mielipidettä oli tahtonut kulkea Sandön *ympäri*, jotta ei laivaa tarvittaisi kääntää itse rannassa ennen lähtöä. Syytettyjen viattomuus oli kuitenkin jokaiselle järkevälle niin selvä, ettei asiasta sen enempää tullut; mutta tunnollisesta Kihlmanista oli sentään ikävää kuulla, että hänen sanottiin ajaneen "nurkkakunnan" (kotteri) asiaa. Laivat laskivat yhä edelleen kaupungin rantaan ja — onnellisesti, sillä nyt ei enää kukaan halunnut kiertää Sandön ympäri.

Tämän yhteydessä mainittakoon, että varsinkin tänä vuonna kämnärioikeuden puheenjohtaja J. Kr. Svanljung teki nimensä kuuluisaksi Vaasankirjeillään y.m. kertomuksen- tai sadun muotoon laatimillaan kirjoituksilla kaupungin oloista Åbo Underrättelser-lehdessä. Etenkin näissä jälkimäisissä vilisi viittauksia yksityisiin henkilöihin, joiden yhteisenä tunnusmerkkinä oli, ettei niissä selitetty asioita parhaimpaan vaan pahimpaan päin. Nykyään olisi turhaa seikkaperäisemmin tutkia, mitä tekijä viittauksillaan on tarkoittanut: kaikki asianomaiset ovat poissa, ja silloiset päivän riitakysymykset ovat unohtuneet. Kuitenkin on tässä merkittävä, että Kihlmanin esiintyi julkisuudessa nimimerkki "Kr:in" kirjoitusten johdosta. Se tapahtui ensiksi niin, että hän Helsingfors Tidningariin (n:o 213, 14/9) lähetti pari mietelmää ("Tankar"), joissa hän mainitsematta mitään nimeä tai asiaa ankarasti tuomitsi semmoisia kynäniekkoja, jotka salakavalasti pyytävät vahingoittaa toisten nimeä ja mainetta. Joku aika myöhemmin Kr. (Å. U:rissa) "yleisen järjen nimessä lausui hylkäävän tuomion ajattelevan herran tekeleestä", missä hän oli havaitsevinaan jesuitismiä, sofismiä, hierarkiaa y.m. pahaa. Silloin Kihlman painatti Wasabladeen kirjoituksen, jonka pääajatus oli: "Se koira älähtää, johon kalikka koskee." — Tämä sananvaihto oli kumminkin vähäpätöinen ottelu verrattuna siihen musertavaan iskuun, joka pari viikkoa myöhemmin kohdistettiin Svanljungiin. Nimellä "Herra Kr." ilmestyi näet H. T:ssa (n:o 227:n liitteessä, 2/10) 8 palstaa pitkä kirjoitus, jonka tarkoitus oli jollei pakottaa häntä vaikenemaan kuitenkin seikkaperäisesti karakterisoimalla hänen kirjailijatoimintaan tehdä se vastaisuudessa tehottomaksi. Kirjoituksen alla luettiin nimet: J. Ekström, J. O. I. Rancken, A. G. J. Hallsten, Joachim Kurtén, Fr. E. Conradi, Alfr. Kihlman, J. W. Sabelli ja G. v. Troil, mutta erästä kirjeestä (15/10) Kihlmanin äidille

saamme tietää, että se "suurimmaksi osaksi" oli Kihlmanin laatima, jota paitsi "muutamat kappaleet" olivat laamanni Ekströmin kirjoittamat. Varsinkin alkupuolella tunteekin helposti edellisen tekijän täsmällisen ja terävän esitystavan, mutta katsoen koko kirjoituksen aiheeltaan välttämättömästi mieskohtaiseen laatuun emme tahdo sitä tässä selostaa. Mistä syystä ja missä hengessä Kihlman oli ottanut osaa tähän mielenosoitukseen ilmaisevat seuraavat lauseet äidille: "En ole esiintynyt hra Kr:n tähden vaan loukatun totuuden [ja] yleisön tähden, jotta se tietäisi, missä määrin Kr:in tietoihin on luottaminen. — — — Mitä tulenkaan kärsimään, ja vaikka ei esiintymiseni tuottaisikaan näkyvää hedelmää, niin en kuitenkaan kadu sitä, sillä minä olen noudattanut vakaumustani: olen tehnyt mikä mielestäni on ollut velvollisuuteni." — Ohimennen sopii huomauttaa, että Vasabladet, joka olisi ollut lähinnä oikaisemaan mitä Kr:in kirjelmässä saattoi olla erehdyttävää, nykyään oli L. L. Laurénin käsissä ja että hän, miten olikaan näppärä kynämies, pelkäsi antautua taisteluun Kr:in kanssa. Siitä johtui että kaupunkilaisten itsepuolustus ilmestyi helsinkiläisessä lehdessä. Muutoin koko tämä seikka jälleen todistaa, että Kihlman kyllä osasi voittaa hitaisuutensa, milloin hänen oikeuden- ja totuudentuntonsa kehotti häntä toimimaan.

* * * * *

Uutisista, jotka Kihlman tänä syksynä kertoi äidilleen, kuuluvat muutamat hänen elämäkertansaakin. Niin esim. se, että syyskuulla perhe jälleen lisääntyi: syntyi näet neljäs poika, joka sai nimen Uno Rafael. — Toinen uutinen koski Essenä. "Esseniltä olen saanut kirjeen", mainitsee Kihlman 1 p:nä lokak. "Paljon mietittyään on hän suostunut noudattamaan kutsumusta ensi kevätlukukautena hoitaa käytännöllisen teologian professorinvirkaa, joka on vapaa [Porvooon piispaksi tulleen] Schaumanin jälestä. He [Essen perheineen] muuttavat siis koetteeksi Helsinkiin. Jollei miellytä, niin palataan Ilmajoelle. Se on nyt toinen kappalainen, joka kutsutaan professoriksi. Miten ovatkaan ajat muuttuneet!" — Kolmas uutinen koski kirjoittajaa itseä. Aug. Lilius oli nimitetty Kokemäen kirkkoherraksi, ja Kihlman oli hakenut siten avonaiseksi tullutta teologianlehtorin virkaa. Hän oli ainoa hakija, mutta hänen oli suoritettava asianmukainen opinnäyte tullakseen kysymykseen. Näin oli siis Kihlmanillekin avautumassa uusi ura.

Loppuvuodeksi oli Kihlmanilla nyt yllin kyllin työtä väitöskirjan kirjoittamisessa. Selittäessään marraskuun lopulla, miksi niin harvoin kirjoitti äidilleen, hän lausuu: "Äiti, joka tuntee luontoni, saattaa ymmärtää, kuinka levoton olen. Tahdon tehdä niin hyvää työtä kuin mahdollista, ja sen vuoksi täytyy minun käyttää siihen jokaista vapaata hetkeäni. En pane koskaan maata ennenkuin puoliyön jälkeen ja kuitenkin ennätän mielestäni niin vähän. Monet toimeni vaikuttavat hyvin häiritsevästi. En saa koskaan rauhaa ennenkuin yöllä." Aineekseen hän oli valinnut kysymyksen lapsenkasteesta, joka, niinkuin edellisestä tiedämme, oli aikoja sitten kiinnittänyt hänen mieltään.

Luonnollista on, että joululomakin kului tässä työssä. Itse joulun vietosta sisältää seuraava kirjeenote kuvaavan piirteen (äidille 7/1 1866): "Kiitän sydämellisesti kaikista joululahjoista. Kalleinta minulle oli Isän muotokuva. Nähdessäni sen tulini niin liikutetuksi, että minun täytyi vetäytyä syrjään vuodattaakseni Isän muistolle pyhitetyn kyneleen. Oli kuin olisin hengessäni tavannut hänen henkensä. Jumala suokoon hänelle rauhansa! On omituinen tunne siten hengessään elävästi seurustella aikoja sitten poismenneen kanssa. Ah, kuinka pian jopa lähimmät omaisemmekin unohtavat meidät maan päällä!"

* * * * *

Uutena vuotena 1866 oli Kihlmanin lähdettävä Turkuun painattamaan ja julkisesti puolustamaan väitöskirjaansa, joka hänen lähtiessään ei vielä ollut valmis. Ilmajoelta hän (13/1) kirjoittaa Hildalleen, että hän Hannan seurassa hauskan matkan jälkeen oli saapunut Essenille, että hän tälle oli lukenut osia teoksestaan ja "saanut painatusluvan" ja että hän oli päättänyt matkustaa Tampereen kautta nauttiakseen appensa seurasta, jonka piti lähteä Helsinkiin. Tietysti tulikin siten matkan alkupuoli hupaiseksi, mutta kun hän Huutijärvellä (Kangasalla) erosi Essenistä, oli alkanut sataa vettä aivan niinkuin kesällä, ja Kihlmanin oli ylen vaikea lumettomalla tiellä päästä eteenpäin. Hän myöhästyikin kokonaisen päivän ja saapui hyvin alakuloisena "vanhaan Turkuun". Eikä hän aluksi sielläkään saanut kehotusta, niinkuin näkyy seuraavasta otteesta (Hildalle 19/1): "Keskiviikko-[tulopäivän]iltana kävin Titus Reuterin kanssa Renvallilla. — Torsten tuli levottomaksi, kun sai tietää aineeni. Sen johdosta syntyi vilkas keskustelu, jossa Renvall koetti antaa minulle parempia mielipiteitä, ilman että saatoin muuttaa vakaumustani. Lopputulos oli, että voisi tulla arveluttavaksi, jos pysyisin kannallani. Eilen tein tervehdyskäynnin piispan ja muitten konsistorin jäsenten luona, ja kaikki kohtelivat minua siivosti ja ystävällisesti. Piispa oli oikein sydämellinen; mutta saatuaan tietää aineeni tuli hän hyvin alakuloiseksi. Hän selitti miten vaikeaksi kävisi, jos minä esittäisin harhaoppisia (heterodoxa) mielipiteitä, että minä saatoin hänet välikäteen, että hän tahtoi nimittää minut, mutta voisi hän itsekin tulla oikeauskoisten hyökkäysten esineeksi, syystä että hän, jonka tuli valvoa kirkon parasta, nimitti uskonnon opettajaksi henkilön, joka avonaisesti julkilausui kirkon käsitykselle vastakkaisia oppeja y.m. Hetken hiljaa kuunneltuani näitä purkauksia, sanoin olevani valmis kohta lähtemään kotia enkä suinkaan haluavani

vastoin kirkonhallituksen tahtoa pakkautua kenenkään tielle j.n.e. Piispa vastasi silloin heti, että hän ei lainkaan tarkoittanut, että minun oli lähdeittävä pois, että hän päinvastoin toivoi, että tulen nimitetyksi, ja että hän itse puolestaan oli täysin levollinen seurauksiin nähden; mutta hän ainoastaan pelkäsi hedbergiläisten valitushuutoja y.m. Minä juttelin hänen kanssaan pari tuntia ja sain kutsun päivälliselle tänään. — Niin ovat asiat: pelkään vähin, että palaan kotia toimittamatta asiaani. Kumminkin olen nyt tavallista levollisempi. Menköön miten tahansa: päätökseni on peruuttamaton, että olen toimiva velvollisuuteni ja omantuntoni mukaan. — Älä puhu lähemmin näistä seikoista, jotta ei tarpeetonta lavertelua syntyisi. Piispa pitää minusta sydämellisesti, mutta pelkää (är rädd), tapansa mukaan. Peittäkäämme hänen heikkoutensa. Voit sanoa, että väitöskirjani on herättänyt epäilyksiä, mutta että toivon voivani poistaa ne. — Bergrothilta ei kuulu mitään. Jos niin tapahtuisi, ettei minua täällä hyväksyttäisi ja että asia Helsingissäkin menisi myttyyn, niin katsoisin täyttäneeni kaiken teologisen vanhurskauden ja sanoisin teologialle, nimittäin tälle inhimilliselle teologialle, joka tuottaa sydämelle ainoastaan rauhattomuutta, ikuiset jäähyväiset, ja sanoisin sen ilman kaipausta tai surua. On helpompi olla ihminen, kun ei ole teologi." —

Toiseltakin taholta Kihlmania ehdistettiin. Eräs "kysyjä" (Frågåre) pyytää näet (A. U. n:o 8, 20/1) saada tietää, oliko tuomiokapituli, joka nykyisin oli hyväksynyt muutaman kielenopettajan hakemuksen lehtorin virkaan, sitä mieltä, että kaikki semmoiset olivat hakukelpoisia, vai oliko tässä vain poikkeus kyseessä? Sen ohella hän tiedustelee, oliko prokuraattorin vai kenen velvollisuus ryhtyä asiaan, jos vääryyttä oli tapahtunut? — "Ikävä on, että minulla on kadehtija", kirjoittaa Kihlman (22/1) mainiten "kysyjän" (jonka hän luulee maisteri C. G. Swaniksi). [Tämä lienee ollut erehdys. Ainakaan ei maist. Swan enää muista kirjoittaneensa mitään Turun lehtiin. Eräessä toisessa kirjeessä Kihlman sanoo Swanin aikovan hakea virkaa, jota tämä ei kuitenkaan tehnyt. Mahdollisesti aiheutti jonkun antama tieto, että Swan oli ajatellut viran hakemista, oletamuksen, että hän oli kysyjä. — Kysymys johtui siitä, että Kihlman ei ollut suorittanut pedagogian tutkintoa, mutta tuomiokapituli lienee ollut sitä mieltä, että hän *pappina* oli pätevä uskonnonopettajaksi.] tiedustelut. "Kysymyksestä saattaisi luulla, että minä matelemisella olen hankkinut itselleni jonkun armon. Jos olisin tiennyt, etten ole hakukelpoinen, niin en olisi vaivannut itseäni tänne, ja jos vielä tietäisin, etten sitä ole, niin lähtisin pitemmittä mutkitta pois. Nyt en tiedä mitä olen. Renvall sanoo tuomiokapitulin selittäneen minut päteväksi; Hornborg sanoo, että kysymys vielä on ratkaisematta. Saattaa siis tapahtua, että sitte kun olen suorittanut opinnäytteeni minut selitetään epäpäteväksi, ja koko työni on ollut turha. — — Olen tarjonnut palvelustani; jollei minua voida käyttää uskonnonopettajana, niin kelpaan kai vieläkin kielenopettajaksi, niinkuin ennen." —

Kaikki sujui hyvin. Arkkipiispa oli purkanut huolensa Renvallille, joka oli rauhoittanut hänet, ja Kihlman kiirehti kirjansa valmistumista. Hän kirjoitti uudestaan johdannon, jonka jälkeen painatus alkoi, ja sen jälkeen hän suuressa ehdistuksessa jatkoi työtään. Oli näet jo määrätty, että helmikuun 10 p:nä tapahtuisivat käytännölliset kokeet ja 12:tena väittely.

Keskellä tätä kiirettä kirjoitti Essen esittelijäsihteeri toht. Waenerbergin salaisuutena kertoneen, että senaatissa 18 p:nä oli käsitelty ehdotusta, että Kihlman ilman hakemusta nimitettäisiin normaalikoulun yliopettajaksi. Äänestäessä oli neljä ollut vastaan, neljä Kihlmanin puolella, jälkimäisten joukossa puheenjohtaja. Siitä seurasi, että esitys oli lähetettävä Pietariin, jollei pöytäkirjaa tarkistettaessa muutosta tapahtunut, jota Waenerberg ei ollut katsonut luultavaksi. "Niin ovat asiat, rakas Hilda. Olen tänään usein huokaillut Jumalalle, että hän johtaisi kaikki parhaimmaksi. Minä olen entiselläni. Jos tieto tulisi, että ehdotus on mennyt myttyyn, niin olisin iloinen, en ainakaan murheellinen. Mutta jos se hyväksytään, silloin, Hilda, täytyy meidän alistua ja mennä, minne Herra kutsuu meidät. Tapahtukoon Jumalan tahto!" Samasta kirjeestä (25/1) otamme vielä seuraavat rivit: "Niin, rakas Hilda, lapsiamme täytyy meidän hoitaa: minun tulee käyttää enemmän aikaa heitä varten. Se on kuitenkin pysyvintä, mitä voi jättää jälkeensä: hyvin kasvatettuja lapsia. Das Gute soll man nur nicht erzwingen. On oltava hyvin kärsivällisiä ja antaa hyvän juurtua. Meidän tulee olla yhtä kärsivällisiä kuin Isä taivaassa on meitä kohtaan. Kuinka kärsivällisesti hän odottaakaan parannustamme! Ja hän voisi kai kyllä käyttää montakin pakkokeinoa! Mutta rakkaus on oleva vapaaehtoinen. Jollei se sitä ole, jos siinä on vähintäkään pakkoa, niin on se ulkokullaisuutta, ja kaikki on turmeltu."

Seuraavasta kirjeestä (30/1) näkyy, että Kihlman vielä kuukauden vaihteella oli samassa pinnistyksessä. "Toisinaan olen oikein epätoivossa. Eikä kuitenkaan auta menettää rohkeuttaan: minun täytyy kestää. Ei ole paljo jälellä, mutta kaikki vaatii aikansa, ja kun sanoja tulisi punnita kultavaa'alla, pitäisi olla enemmän aikaa ja ennen kaikkea — rauhaa. Tätä jälkimäistä en ole voinut saada." — — —

Viikon päästä oli teos kuitenkin valmis: "*Dogmen om barndopet. Historisk-kritisk afhandling.*" Tutkimuksessa, joka käsittää 100 sivua, tekijä on seikkaperäisesti esittänyt ja perustellut samat mielipiteet, jotka jo tavataan hänen muistutuksissaan toht. C. J. Estlanderin käsikirjaehdotuksen johdosta (1854-55) ja joista hän oli kirjoittanut arkkipiispalle, kun tämä tahtoi kutsua hänet katkismuskomitean jäseneksi (1863). Tässä riittänevät seuraavat otteet ilmaisemaan Kihlmanin lähtökohdan ja lopputulokset:

"Luterilainen kirkko ei muodosta mitään poikkeusta muista erikoiskirkoista. Ei sekään ole yhdenmukainen Kristuksen todellisen kirkon kanssa. Eikä ole sille häpeä tunnustaa epätäydellisyyttänsä ja pyrkimystään parempaan. Mutta se on häpeä, jos se elää sokeassa itsetyytyväisyydessä kaipaamatta enempää edistystä ja täydellisentymistä. Jos se sanoo: minä olen rikas, olen kylläinen enkä tarvitse mitään, niin on se sokea ja tarvitsee totuuden silmävoidetta oppiakseen tuntemaan köyhyyttään. Mutta niin ei voi se kirkko sanoa, joka asettaa pyhän raamatun, kristillisen totuuden lähteenä, itseään korkeammalle, kehottaen itsekutakin siitä välittömästi noutamaan enempää valoa, ja joka pitää tunnustuskirjoissa säilytetyn tunnustuksen todistuksena siitä, miten raamatullinen totuus määrättyä aikana on käsitetty. Protestanttisen kirkon oppineimmat ja hurskaimmat teologit eivät senvuoksi olekaan epäilleet avonaisesti osoittaa, mitä puutteita he ovat huomanneet kirkonopissakin, ja lahjojensa mukaan koettaa myötävaikuttaa kristillisen totuuden täydellisempään käsittämiseen."

"Niihin dogmeihin, jotka kaipaisivat enempää tutkimista ja jotka olisivat saatavat parempaan sopusointuun kokonaisuuden kanssa, luumme sakramentteja koskevan. Erittäinkin olisi kasteenoppi lapsenkaste-muodossaan huolellisemman perustelun tarpeessa (tarfva en omsorgsfullare begrundning)." [Siv. 3-4.] — —

"Miten vaikea tämä uskonkappale onkaan ja miten horjuva käsitys siitä historian todistuksen mukaan onkaan ollut, näyttää meistä kuitenkin niin paljon varmalta, että lapsenkasteen hylkääminen ei ole oikeutettu. Ainoastaan silloin kun lapsenkasteelle annetaan merkitys, jonka kautta kristinuskon tärkeimmät totuudet saatetaan vaaraan, on oikeutettua vastustaa sitä. Että teorit lapsen uskosta ja uudestasynntymisestä ovat aiheuttaneet semmoisen vaaran, ei ole kiellettävissä". [Siv. 98.] —

"Mutta koska raamatussa lapsenkastetta ei nimenomaan käsketä eikä edes mainita, niin ei sen laiminlyömistä voida leimata antikristilliseksi. Sitä vastoin on täydellisesti kristinuskon henkeä vastaan tehdä lapsenkaste pakolliseksi toimitukseksi. Koska Kristus, jolla yksin on oikeus säätää lakeja seurakunnalleen, ei ole määrännyt vissiä aikaa, jolloin kaste on toimitettava, ei mikään inhimillinen valta (myndighet) ole oikeutettu rajoittamaan Hänen myöntämänsä vapautta. Kirkko toimisi ainoastaan sopusoinnussa korkean Perustajansa hengen kanssa, samoin kuin arvonsa mukaisesti, vapaalle vakaumukselle perustettuna yhteytenä, jos se jättäisi yksityiselle seurakunnanjäsenelle vallan määrätä, milloin hänen lapsensa ovat kastettavat." — [Siv. 99.]

Itse väittelystä Kihlman kertoo äidilleen: "Viime keskiviikkona sairastuin lievään vatsakuumeeseen. — Sairauteni tähden ei käytännöllisistä kokeista lauantaina tullut mitään. Maanantaina [12 p:nä] tunsin itseni [kiitos olkoon lääkärin ja ystäväni T. Reuterin hoidon] siinä määrin paremmaksi, että päätin väitellä. [Kirjoittaessaan kotiinsa Kihlman humoristisesti lausuu: 'Tiedän että ajatuksissanne olette luonani, kun olen kiikissä (i pressen)! Olen usein muistanut Ragnar Lodbrokin sanoja käärmekuopassa: 'Kyllä kai porsaat röhkisivät, jos tietäisivät, mitä karju kärsii'.'] Nousin sairavuoteeltani ja lähdin suoraan kateederiin. Kestin ihmeellistä kyllä yli neljä tuntia, k:lo 11:sta yli 3:een saakka. [Toht. J. A.] Lindelöf oli ex officio opponens, prior oli eräs pastori Alopaeus, ylimääräisinä esiintyivät arkkipiispa ja rovasti E. M. Rosengren (innokas hedbergiläinen). Lindelöf ja arkkipiispa olivat erittäin humaania, samoin Alopaeus. Rosengren [joka vasta väittelytilaisuudessa oli saanut kirjani käsiinsä] huusi ja melusi ja teki itsensä naurettavaksi koko yleisön edessä. Olen jäävi arvostelemaan itseäni, mutta luullakseni en menestynyt huonosti: ainakaan ei väitteitäni osoitettu vääriksi. Lopputulos on sentään epävarma. Minua pidetään kerettiläisenä, kirkolle vaarallisena henkilönä. On mahdollista, että teoreettinen opinnäytteeni hyljätään, taikka ainakin katsotaan vähäarvoiseksi, vaikka väittelystä tunnustettiin, että väitöskirjani oli laadultaan akateeminen, ja että siis olin tehnyt enemmän kuin tarvittiin. Jos minut hyljätään, ei Äidin pidä surra. En minä aio sitä hävetä, päinvastoin merkitsen sen ansioluettelooni. Kumminkin toivon vielä hyvää loppua. Arkkipiispa ja tuomiorovasti ovat puolellani, niin myös Lindelöf. — Huomenna [14 p:nä] ovat käytännölliset kokeet k:lo 8-10. — Tämän hevoslääkityksen jälkeen tunnen itseni paremmaksi enkä huonommaksi. Jumalalle kiitos kaikesta. Antaudun hänen turviinsa, sillä etsin Häntä ja Hänen totuuttaan. Vaikka ihmiset eivät hyväksy minua, toivon sentään, että Hänen mielihyvänsä ei ole minusta kääntynyt." [Olemme ottaneet tämän kirjeestä äidille, syystä että kirjeet vaimolle ovat liian seikkaperäiset.]

Kokeet eivät onnistuneet täysin tyydyttävästi, osaksi liiallisesta perusteellisuudesta, osaksi väsymyksestä (Kihlman valmistautui niihin k:lo 4:ään aamulla!). Pari tuntia myöhemmin tuomiokapituli kokoontui tekemään päätöstään. Tietopuolinen opinnäyte arvosteltiin korkeimmalla arvolauseella, käytännölliset kokeet lähinnä korkeimmalla, ja Kihlman nimitettiin teologianlehtoriksi Vaasan lukioon. Kun kapitulin jäsenet k:lo 2 saapuivat päivällisille Kupittaaan ravintolaan, mihin asianomainen oli kutsunut heidät, toivat he hänelle tämän tiedon ja onnittelunsa — sitä tervetulleemmat, kun hän viime hetkeen saakka oli odottanut pahinta. Heikko kun oli sairautensa jälkeen, istui uusi lehtori ja isäntä palttoo päällä arkkipiispan ja presidentti Procopén välillä, joka jälkimäinen oli kutsuttu vanhana tuttuna. Kihlmanin esittämien maljojen jälkeen piti arkkipiispa hänelle mitä kauneimman ja sydämellisimmän onnentoivotuspuheen. Päivällisten syötyä istuttiin maljakon ympärillä ystävällisesti

pakisten k:lo 8:aan illalla. Keskellä juhlatilaisuutta sai Kihlman sähköiteitse lämpimän onnentoivotuksen virkatovereiltaan Vaasasta, mikä suuresti ilahdutti häntä. — Tuomiokapitulin äänestyksestä annettiin hänelle sittemmin tieto, että jotkut herroista olivat tunteneet samoja tunteita kuin Herodes, kun hän ajatteli, että Johannes Kastaja oli mestattava. Sen täytyi tapahtua, joskin raskaalla sydämellä. Sentähden kesti neuvottelu tavattoman kauan. "Hjelt oli minua vastaan ja samoin Hornborg. Jälkimäiselle Renvall muistutti, ettei hänkään, Hornborg itse, ollut puhdasoppinen tutkimuksessaan kasteesta; miksi oli hän niin tarkka minuun nähden? Hjelt oli lopulta selittänyt, että hän ei tahdo vastustaa minua, koska arkkipiispa, jonka lähinnä tulee vastata kirkon puhtaan uskon säilyttämisestä, sekä 4 teologiantohtoria katsoi voivansa hyväksyä minut." Lopputulos oli tietoperäisestä opinnäytteestä 25/28 (Arkkipiispa, Hjelt ja Hornborg kukin 3, muut kukin 4) ja käytännöllisestä 23/28 (Renvall ja Hornborg kumpikin 4, muut kukin 3). "Arkkipiispa antoi tietoperäisestä ainoastaan 3 ääntä, luultavasti näyttääkseen, ettei hän sentään hyväksynyt sisällystä, taikka jotta hän ei tekisi itseään moitteenalaiseksi; Hornborg taas antoi 4 ääntä käytännöllisessä korvatakseen mitä oli vähentänyt toisessa äänestyksessä." — Varmana pidettiin, että Kihlman ei olisi saanut painatuslupaa, jos käsikirjoitus olisi valmiina kiertänyt kapitulilaisten luona. Nyt se oli hänelle annettu Renvallin vastuulla — ja tästä huomaa, että Kihlman luultavasti olisi palannut tyhjin käsin Turusta, jollei teoksen myöhäinen valmistuminen olisi tehnyt edeltäkävää tarkastusta mahdottomaksi.

Voimistuakseen viipyi Kihlman Turussa 20 p:ään, ollen koko ajan mitä ystävällisimmän huomaavaisuuden esineenä tuttaviansa puolelta. Arkkipiispan epäilykset näyttivät kerrassaan hälvenneen, ja erotessa hän suuteli Kihlmania. Kumminkin tunsin tämä enimmäin kiitollisuutta tuomiorovasti Renvallia kohtaan, joka tosiystävänä oli häntä tukenut.

Miten tyytyväinen Kihlman oli, sen huomaa seuraavista riveistä äidille (25/2): "Niin, hyvä Äiti, olen nyt taas hupaisessa kodissani. Olen suorittanut tehtäväni tavalla, joka on saavuttanut tuomarieni tunnustuksen. — Olen nyt teologianlehtori: tulevaisuuteni on jotenkin turvattu. Saan käyttää aikaani ja kykyäni semmoiseen, joka on minulle sydämen asia. Olen nyt mielestäni päässyt toivomusteni perille. Korkeammalle en ole pyrkinyt, toivon vain, että terveys ja voimat sallisivat minun siunauksellisesi vaikuttaa sillä paikalla, johon olen tullut. Minulla on niiden kunnioitus, jotka tuntevat minut, minulla on ymmärtäväinen, lämpimästi tunteva, jalosti ajatteleva, rakastettu vaimo, eivätkä lapseni vielä aiheuta mitään erikoisia huolia. Olen niin onnellinen ja tunnen itseni niin onnelliseksi, ja onnentunteeni kahdistuu siitä, että Äiti vielä elää ja, saatuaan kärsiä niin paljon huolia minun tähteni, on onneni todistajana. Sydämeni on täynnä kiitollisuutta Jumalaa, kaiken hyvän antajaa kohtaan."

Äidin vastaus on liikuttavan hellä: "Minun on vaikea sanoin ilmituoda onnellisuutta ja iloa, joita olen saanut kokea, kun olet, lauseesi mukaan, päässyt toivomustesi ja harrastuksesi perille. Ainoastaan Jumala tietää, mitä kiitollinen sydämeni tuntee. — Et sinä ole koskaan tuottanut minulle surua, paitsi silloin kun päätit lähteä Saksaan. Silloin itkin ja tuskittelin erotessani sinusta — ja nyt, juuri se levottomuus ja tuska, jotka silloin vaivasivat minua, ovat nyt muuttuneet minulle syvimmäksi iloksi ja riemuksi. Tiedät, kuinka sydämestä rakas aina olet minulle ollut: sinun onnesi on ollut minun onneni. Jos Jumala sallii, että jotain semmoista tapahtuu jollekin sinun omaisistasi, niin silloin vasta tunnet, minkä onnen minä nyt olen kokenut." — — —

Mutta ei Kihlman sittenkään ollut ilman huolia. Toiselta puolen huolestutti häntä ajatus, että Helsinkiin-muutto kenties oli edessä, toiselta puolen hän luuli väitöskirjansa synnyttävän ikävää polemiikkaa. "Jos siitä olisi hyötyä totuudelle, niin polemiikki olisi ilahduttava. Mutta tavallisesti se kehittyy toraksi ja herjaukseksi, jota en rakasta. Olen kuitenkin yleensä levollinen. Ei kukaan voi minua tuhota (förderfva), jollen itse sitä tee. Lokaa voidaan heittää päälleni, mutta sillä en ole tuhottu. Voidaan osoittaa, että olen väärässä, mutta en silläkään ole tuhottu. Olen ainoastaan tahtonut tietää, mikä on totuus, ja muuttaisin mielelläni mielipidettä, niin pian kun huomaisin erehtyneeni." [Että muutkin odottivat polemiikin syntyvän, todistaa esim. seuraava ote K. E. Stenbäckin kirjeestä (13/3) Kihlmanille: "Onneksi että olet päässyt Turun kiirastulesta. Olen mielenkiinnolla lukenut kirjasesi lapsenkasteesta. Sinä pitelet surkeasti oikeauskoisuutta — ihmeellistä, että tuomiokapituli antoi: laudatur. — Mutta odotappas — kyllä tulee satamaan anateemoja sekä idästä että lännestä. Ja jollei niin tapahdu — todistaneen vaikeneminen niin tärkeässä asiassa joko että hengellinen välinpitämättömyys on yleinen taikka että — totuus voittaa yhä enemmän alaa." —]

* * * * *

Totta puhuen Kihlmanin tutkimus herättikin sangen suurta huomiota kirkollisissa ja uskonnollisissa piireissä, eikä siitä aivan vähän kirjoitettukaan, vaikkei se sentään aiheuttanut mitään merkillisempää polemiikkaa. Ollen sitä mieltä, ettei syventyminen tähän riitakysymykseen enemmän kuin muihinkaan esiintyviin puhtaasti teologisiin erimielisyyksiin välttämättömästi kuulu elämäkertaan, tahdomme vain ohimennen merkitä muutamia siihen liittyviä ilmiöitä. — Jo maaliskuun alussa julkaisi A. V. Ingman eräässä kirjoituskokoelmassa (Uppsatser i bibliskt-theologiska ämnen, 3:mas vihko) lyhyen tutkimuksen nimeltä: "Uuden testamentin kasteenopin peruspiirteet." Mainitsematta Kihlmanin nimeä tekijä

alkusanoissaan kuitenkin viittaa hänen teokseensa. Myönnettyään näet ensin, ettei yksikään kirkollinen oppi ole enemmän sumun ja pimeyden peittämä kuin lapsenkasteen uskonkappale, hän lausuu, "että eräs täysin oikeutettu tieteellinen tutkimus on saanut aikaan, että kaikki hurskaimmat kristityt nyt jännityksellä odottavat herätetyn riitakysymyksen selvitystä". Muutoin Ingman puolustaa lapsenkastetta ja kehottaa — baptisteja miettimään hänen esittämiään todistuksia. Tästä voinee päättää, ettei Kihlmanin tutkimus ollutkaan välittömästi aiheuttanut kirjoitusta, vaan luultavasti se tosiasia, että juuri näihin aikoihin baptismi oli alkanut saada kannattajia Suomessa (Ahvenanmaalla ja Pohjanmaan ruotsalaisissa rannikkopitäjissä). Mitä Kihlmaniin tulee, oli hän kokonaan vieras baptistiselle liikkeelle, eikä hän suinkaan ollut tarkoittanut sen puolustamista. Kenties saattaakin olettaa, että Ingman juuri senvuoksi jätti Kihlmanin nimen mainitsematta ja hänen kirjansa sisällyksen koskettelematta, ettei häntä luettaisi lahkolaisiin, joihin tekijä koetti vaikuttaa. — Edelleen tavataan Kirjallisen Kuukauslehden huhtikuun numerossa A. F. Granfeltin kirjoittama arvostelu. [Ruotsiksi kirjoitettu, toimituksen suomentama.] Se alkaa tunnustamalla, että Kihlmanin teos todistaa tekijän omistavan useita todellisen tieteellisyyden avuja, nimittäin "selvän ajatuksen-juoksun, historiallisen tutkimushengen, tarkastaja-terävyyden sekä miellyttävän, täysi-painoisen ja selvä-ymmärteisen lausetavan" sekä "jumaluus-opissa ei aina tavallisen uskalluksen, jonka hän on osoittanut julkisesti ja peittämättä lausumalla ne päätökset, joihin tutkimuksensa on hänen vienyt eräässä kysymyksessä, missä oma vakaumuksensa näkyy eroavan kirkon opista." Lähemmin selostamatta kirjan sisällystä, jossa löytyy "paljon sekä hyvää että totta", hän sitte huomauttaa, että tekijän premissien oikeastaan olisi pitänyt johtaa hänet hylkäämään lapsenkasteen, ja puolustaa m.m. omaa julkaisemassaan dogmatiikassa esitettyä kantaansa, jota Kihlman ei ollut hyväksynyt. — Vihdoin mainittakoon, että (Angelniemen kappalainen) H(egesippus) H(ippolytus) H(jerpe) vielä s.v. eri kirjasena julkaisi 56 sivua käsittävän arvostelun. Tämä tarkastaja ei myönnä Kihlmanin tutkimuksella olevan tieteellistä taikka muutakaan arvoa. Se on muka kauttaaltaan pintapuolinen, ja tekijän tarkoitus on ryöstää kirkolta lapsenkaste. Jos hän menestyy siinä, ennustaa arvostelija, niin menetetään pian pyhä ehtoollinenkin ja lopuksi koko raamattu!

Tietääksemme Kihlman ei esiintynyt julkisuudessa puolustaakseen teostaan. Syynä oli kai ei ainoastaan hänen vastenmielisyytensä ryhtyä julkiseen polemiikkiin, vaan myöskin ajan puute. Asuinpaikan ja viran vaihto sekä monet muut seikat tekivät näet nyt seuraavan ajan ehkä levottomimmaksi jaksoksi hänen elämässään.

Mitä muutoin tulee tähän Kihlmanin yritykseen luoda valoa lapsenkasteen, Ingmanin sanoja käyttääksemme, "sumun ja pimeyden peittämään" uskonkappaleeseen, tahtoisimme lopuksi sanoa seuraavaa: Olkoonpa niin, että hän kenties monessakin kohden erehtyi, kumminkaan ei kellään, joka on tutustunut hänen kehitykseensä, voine olla vähintäkään epäilystä siitä, että hän ryhtyi aineeseen sisällisestä pakosta. Kun samalla on tunnustettava hänen lähtökohtansa pätevyys, nimittäin että kristitylle raamattu on korkein totuuden lähde ja myöskin että "ei tavallista" uskallusta vaadittiin julkituomaan kirkon opista eroavia mielipiteitä, niin tullaan siihen päätökseen, että hänen julkaisunsa oli kunniakas teko, sen vakavan harrastuksen arvoinen, joka nuoruudesta saakka oli häntä elähyttänyt. Ettei Kihlman ollut mikään reformaattori-, uudistajaluonne, sen tiedämme, sellaiseksi hän oli liian mietiskeleväinen, liian "hidas", mutta tarkoitiko hän teoksellaan aikaansaada uudistusta vai eikö, oli se hänen sielunsa syvimmän intomielen, hänen totuudenetsintänsä tuote.

Ylempänä huomautettiin, että Kihlman pari kertaa ennen oli ilmituonut ajatuksensa lapsenkasteesta. Itse asiassa on tutkimus oikeastaan katsottava myöhään kypsyneeksi hedelmäksi hänen opinnoistaan ensimmäisellä Saksan matkalla. Olipa hän Stuttgartissa syventynyt tunnustuskirjojen tarkastukseen ja Tübingenissä saanut varman pohjan, miltä käydä hämäriin kysymyksiin käsiksi, ja uskalluksen julkilausua päätelmänsä. Juuri kiireimmän työn aikana Turussa hänelle saapui maisteri (sittemmin yliopettaja) K. Ervastin välittämä tervehdys Beckiltä, jolle hän Wagnerin käynnin jälkeen (1858) ei ollut antanut tietoja itsestään, ja silloin Kihlman kirjoitti vaimolleen: "Ahdistuksen hetkinä olen usein ollut siellä [Beckin luona Tübingenissä]." Ohimennen mainiten Beck ei ollut hyväksynyt hänen valitsemaansa ainetta, ei mielipiteitten vuoksi, vaan sen tähden, että tutkimus sisällykseltään välttämättömästi tulisi olemaan pääasiassa kriittinen eikä myötäperäinen (positiv).

[Saman huomautuksen teki Granfeltkin mainitussa arvostelussaan.

Koska puheena ollut Kihlmanin teos on ainoa hänen itsensä julkaisema, olen pyytänyt toht. *Erkki Kailalta* arvostelua siitä nykyajan kannalta, ja on hän hyväntahtoisesti antanut seuraavan lausunnon, jonka otan tähän lyhentämättä: "A. Kihlmanin väitöskirja 'Dogmen om barndopet' on akateemisestikin katsoen arvokas tutkimus. Sen vahvimpana puolena on kritiikki, asianomaiseen kirkonoppiin sisältyvien heikkouksien ja ristiriitojen esittäminen; heikompi on esitys tekijän omasta kannasta. Mutta tutkimus tahtookin olla etupäässä 'historiallis-kriittinen'. Tutkimus on myöskin pääosaltaan *itsenäistä* työtä. Esityksessään omantunnon- ja uskonpsykologiasta Kihlman tosin nojautuu opettajaansa Beckiin; myöskin hän pitää Beckin käsitystä lasten kasteesta totuutta lähimpänä, mutta tekee sitäkin vastaan

muistutuksia. Mutta mitä itse dogmin kritiikkiin tulee, esiintyy siinä kauttaaltaan Kihlmanille ominainen dialektinen terävyys. Tällaisen tutkimuksen esittäminen v. 1866 osoittaa myöskin suurta *rohkeutta*, sillä aika kulki kirkollisessa suhteessa taantumuksen merkeissä ja vallitsevalta kirkolliselta taholta katsoen oli tutkimus pahasti harhaoppinen."

Missä määrin Kihlmanin tutkimuksella on ollut *vaikutusta* meikäläisissä oloissa on vaikea sanoa. V. 1886 toisen kirkolliskokouksen hyväksymässä käsikirjassa ovat kastettavalle lapselle asetetut kysymykset poistettut, samoin manaus (exorcismi), mitkä muutokset epäilemättä tapahtuivat Kihlmanin haluamaan suuntaan; mistä vaikutuksesta on minun vaikea sanoa. Epäilemättä n.s. "raamatullinen suunta" (piispa Johansson y.m.) näitä muutoksia kannattivat. V:n 1886 kastekaavassa kuitenkin identifioidaan lapsenkaste ja uusi syntyminen, mikä on kokonaan Kihlmanin intentiooneja vastaan. Siinä suhteessa 1913 hyväksytty kastekaava paljon enemmän vastaa Kihlmanin toivomuksia; sitä paitsi on siinä vaihtoehtoisia kaavoja, niinkuin hän toivoi. Luulen että Kihlman olisi ollut tyytyväinen ainakin muutamiin näistä.

Kihlmanin ehdotus, että kirkkolaisissa vanhemmille asetettu *lastenkastepakko* poistettaisiin, ei ole *meillä* saanut mainittavaa kannatusta. Jollei uskonnonvapauslakia saada, on kuitenkin tapauksien logiikka siihen luultavasti johtava. Tunnettu positiivinen ja raamatullinen teologi *Schlatter* (Tübingen) kirjoittaa asiasta dogmatiikassaan: "Der Lage wäre wohl am meisten angemessen, wenn wir wieder die gemischte Praxis bekämen, wie sie in der Kirche des römischen Reiches vorhanden war, wo die Taufe erwachsener und die von Kindern nebeneinander bestanden. Es wäre für die Gemeinde und die ganze Taufpraxis eine wesentliche Förderung, wenn sich je und je nicht nur Kinder sondern auch Männer zur Taufe einfänden, die sie mit eigenem Wissen und Willen begehren und zu sagen vermögen, warum sie sich an Christus wenden." Das christliche Dogma s. 467 s. 1911.]

— Huomattavaa on, että 1866 muutenkin muodostui jonkinlaiseksi merkkipuodeksi Beckin opinkannan, "uusimman raamatunteologian" historiassa Suomessa. Sinä vuonna näet Ingman vihdoin julkaisi kokoelman ruotsinnoksia (Sjutton kristliga tal) Beckin saarnoista ja sen yhteydessä luonnekuvauksen hänen oppisuunnastaan sekä eri vihkosen, jossa hän puolusti Beckin raamatunteologiaa ruotsalaisen toht. Landgrenin ilmeisestä väärinkäsityksestä johtuvia syytöksiä kohtaan. Tästä näkyy, kuinka hitaita Beckin ystävät meillä todellisudessa olivat esiintymään julkisuudessa, ja, jollei oteta lukuun Kihlmanin ainoastaan käsikirjoituksissa luettavia ruotsinnoksia, tuli nyt vasta laajemmalle yleisölle mahdolliseksi tutustua saksalaiseen opettajaan. Oli kulunut 14 vuotta siitä ajasta, kun Kihlman palasi Tübingenistä!

Mahdollisen Helsinkiin-muuton aiheuttama levottomuus sai Kihlmanin Hannan kanssa huhtikuun keskivaiheilla käymään pääkaupungissa. Siellä häntä kohtasi uutinen, että hänet 15 p:nä oli nimitetty normaalikoulun yliopettajaksi uskonnossa. Hänen aikomuksensa oli ollut, jos mahdollista, vielä kieltäytyä, mutta Cleve oli sitä mieltä, että hän tekemällä niin saisi sekä itsensä että hänet moitteenalaiseksi. Sentähden Kihlman kirjoittaa vaimolleen (23/3): "Asia on siis peruuttamaton. Kirjoitan tätä, ystäväni, kyneleet silmissä. Tiedän että olen menetellyt epäviisaasti, jos minua arvostellaan niinkuin ihmiset tavallisesti tekevät. Vaihdan varman hyvän varmaan pahaan; mutta en voi muuta. Jos olisin kieltäytynyt, olisi omatuntoni alituisesti soimannut minua siitä, että olen oman mukavuuteni tähden pelkurimaisesti vetäytynyt taistelusta. Minä astun siis eteenpäin Jumalan nimessä: Jumala, jonka tahtoa olen tahtonut noudattaa, suojelkoon minua ja suokoon voimaa palvelijalleen! Nyt on pysyttävä rohkeina, hyvä Hilda, emme saa edeltäkäsän pitää asiaa pahempiana kuin se todellisudessa on. — Pääasia on, että meillä on sydämen rauha tietäessämme, että olemme tehneet oikein, ja että me puoliset pysymme yksimielisinä, yhteisesti tukien toisiamme." [B. O. Lillen kirjeessä L. Stenbäckille 29 p:ltä maalisk. 1866 mainitaan Kihlmanin Helsinginmatkasta seuraavin sanoin: "Kihlman on vierailut täällä yhden viikon ja on nyt, niinkuin sanomista näet, kiinnitetty tänne tulevaisuudeksi. Että hän jättää Vaasan ja mitä hänellä siellä on, osoittaa erittäin kaunista velvollisuudentuntoa ja kuuliaisuutta korkeammalle kutsumukselle. Toivokaamme, ettei hän täällä vähemmin kuin Vaasassakaan kykene herättämään teologian harrastusta ja valmistamaan papinalkuja. Teologien kanssa on hän täällä ankarasti väitellyt ja näyttänyt, ettei hän ole heitä heikompi opissa eikä dialektisessa kyvyssä. Hänen väitöskirjansa olisi hyvin kelvannut professorinkin virkaa varten, ja kuka tietää, eikö hänkin vielä joudu professorin istuimelle niinkuin hänen sukulaisensa [Ingman ja Essen]."] — Palattuaan kotia hän jo kirjoittaakin äidilleen (1/4) vähän toisessa äänilajissa: "Onneksi huomasi koulun olot semmoisiksi, että niiden tuntemus antoi minulle rohkeutta ja halua astua aisoihin. Tosin on sillä ääretön vastuu, jonka tulee järjestää uskonnonopetus koko maata varten ja myötävaikuttaa koulujen uskonnonopettajain valmistukseen. Tunnen syvästi minulle uskotun työn tärkeyden. Minä vaipuisin kuormani alle, jollen voisi toivoa, että Jumala on suova minulle voimia suorittamaan tehtävää, johon minut on kutsuttu. Minua lohduttaa, etten itse ole ottanut askeltakaan saadakseni virkaa, vaan pikemmin vastustanut asiaa. Minun täytyy siis käsittää nimitykseni Jumalan sallimaksi ja minun on vain

mentävä, mihin minut kutsutaan." —

Miten suuri erotus olikaan yliopettajaksi nimittämisen ja entisen tarjouksen välillä tulla uskonnonlehtoriksi normaalikouluun, ei Kihlman nytkään voinut taloudelliselta kannalta kiittää asemansa muutosta. Hänen palkkansa tuli olemaan 4000 mk. ja vuokratuloja 1,400, jota paitsi muuttoavuksi myönnettiin 1,000. Mutta ottaen lukuun 1,200 markan suorituksen leski- ja orpokassaan, vuokran y.m. välttämättömät menot tuli Kihlman siihen päätökseen, että hänellä ensi vuoden toimeentuloon oli ainoastaan 2,700 mk.

* * * * *

Aika oli yleensäkin taloudellisesti huolestuttava. Puuvillakehräämö oli jälleen pantu seisomaan, ei niinkään Amerikasodan vaikutuksesta, vaan sen vuoksi että katovuosien kautta köyhtynyt kansa ei kyennyt ostamaan lankoja. Kihlmanin mielestä oli "parempi nukkua itsensä köyhäksi, kuin tehdä työtä tullaksensa köyhäksi". Kun näet ei edes 1/5 osaa tuotannosta voitu myydä, oli jatkaminen turhaa. Ettei osinkoa voitu jakaa oli yhtä selvä kuin se, ettei kukaan halunnut ostaa osakkeita. — Paremmiin menestyivät jotkut muut liikeyritykset, joissa Kihlman oli osallisena. Niin luujauholiike, niin viljakauppa, jota Schauman Pietarsaassa näinä vuosina oli harjoittanut (jyviä ostettiin syksyisin ja myytiin jauhettuina keväisin; Kihlman antoi rahat, Schauman hoiti asiat; mitä saatiin yli 6 pros. se jaettiin tasan), niin Yhdyspankki, joka jakoi 8 pros., ja myöskin Pohjalainen höyrylaiva-oy., joka oli tuottanut 10 pros., vaikka ainoastaan 5 jaettiin. Sitä vastoin Pellavakehräämön asema Tampereella ei ollut täysin selvä. "*Sanotaan*", kirjoittaa Kihlman äidilleen, "että liike menestyy hyvin, mutta en ole varma, että niin todella on laita. Varmaa on, että osakkeita ei voitaisi myydä nimellisarvosta. Tässä liikkeessä on minulla ainoastaan 1,500 ruplaa; mutta Gustaf Wasastjernalla on siinä nykyään 800,000 ruplaa. Jos liikkeen käy huonosti, taittaa se Wasastjernan niskan. Törngren, joka peri 400,000 ruplaa, on nyt vararikon partaalla onnistumattomien yritystensä johdosta. Siinä on varoittava esimerkki olla tuhlaamatta esisien hien ja vaiivan hedelmiä. — Olen tähän asti kerännyt vähän, mutta käyttänyt paljon. Jo on aika miettiä asiaa." Kesäkuulla kävi Kihlman Tampereella ottaakseen osaa yhtiökokoukseen. Siinä päätettiin jakaa 7 pros. Mutta ei se poistanut Kihlmanin huolia, jotka aiheutuivat siitä, että liikettä oli johtanut "jotenkin uhkarohkea (öfverdådig) henkilö, Törngren". Kokouksessa tapahtui edelleen, että entisen johtokunnan sijaan valittiin uusi, jonka jäseniksi tulivat Alfred Kihlman, protokollasihteeri, sittemmin esittelijäsihteeri ja Valtiokonttorin ylitirehtööri Sixtus Calamnius sekä mol. oik. kandidaatti Gideon Wasastjerna. "Tehtävämme on kyllä oleva vaikea. Saa nähdä, pystymmekö mitään toimittamaan."

Taloansa Kihlman ei vielä saanut myydyksi, vaan vuokrasi hän oman asuntonsa pormestari K. O. Elfvingille. Samoin täytyi hänen vastaiseksi antaa viljelysmaansa Molnträskillä vuokraajan haltuun. Hänen suunnitelmansa oli ollut aikaansaada siellä pieni maatila, joka elättäisi omistajansa, ja oli hän sitä varten ostanut lisää maata, niin että siellä jo olikin jotenkin tarpeeksi kytömaita, niittyjä ja metsää; mutta kaikesta oli nyt luovuttava.

* * * * *

Syntymäpäivänään Kihlman kirjoitti äidilleen: "Tänään täytän 41 vuotta. Huu kauheaa, kuinka olen vanha! Ja mitä olen minä maailmassa aikaansaanut!" Samassa hän ilmoittaa, että oli ruvettu pakkaamaan tavaroita lähetettäväksi Helsinkiin. Lähetys tapahtui purjelaivalla ja onnistui hyvin. Perhe jäi kuitenkin Vaasaan kesäksi, joskin uusien vuokralaisten tähden oli pakko asua kovin ahtaasti. Jäähyväiskäynti Kruununkylään oli suunniteltu jo kesän aluksi, mutta oli lykättävä heinäkuuhun, syystä että kesäkuulla pikku pojat toinen toisensa perästä sairastuivat tuhkarokkoon. Tauti meni kuitenkin menoansa ilman pahempia seurauksia, vaikka se oli valinnut niin sopimattoman ajan ilmaantuakseen. Käynti Kruununkylässä tuotti suurta tyydytystä sekä mummolle että Vaasan perheelle, joka siellä nautti hiljaista lepoa rauhattoman alkukesän jälkeen. Eräs asiapaperi 26 p:ltä heinäk. todistaa, että äiti ja poika m.m. neuvottelivat keskenään omaisuutensa hoidosta, joka näinä aikoina ei ollut helppo asia. Kihlman itse oli vuosien kuluessa pannut puolet jollei enemmänkin omista ja tyttärensä varoista osakkeihin ja muihin arvopapereihin, jota vastoin äiti huolimatta poikansa neuvoista oli jatkanut lainausliikettä, niin että hänellä nyt oli noin 120,000 mk. saatavana Kruununkylän talonpojilta. Vaikka lainanottajat yleensä olivat luotettavia, katsoi Kihlman asiaa kuitenkin arveluttavaksi. "Vuosikymmenen kuluessa ovat olot Suomessa suuresti muuttuneet. Ennen oli rahamiesten vaikea sijoittaa varojaan, nyt ovat katovuodet aiheuttaneet yleisen rahanpuutteen, josta välttämättömästi on johtunut kaikkien tavara-arvojen aleneminen. Jos nyt talo olisi myytävä siten että se olisi maksettava käteisellä, niin ei siitä saataisi enemmän kuin puoli hintaa, jos sitäkään." Näin ollen olisi mahdotonta, tarpeen tullen, melkoista vahinkoa kärsimättä saada lainat maksetuiksi. Kihlman neuvoa sentähden äitiään olemaan myöntämättä enemmän lainoja kruununkyläläisille, joista useimmat ovat velkaantuneita, vaan sen sijaan sijoittamaan rahat niin, että ne saadaan irti, jos tarve vaatii. Rahoja takaisin vaatiessa tulee tietysti noudattaa kaikkea mahdollista armahtavaisuutta varsinkin niitä kohtaan, jotka koettavat lyhentää velkojaan; niitä kohtaan taasen, jotka vain enentävät velkataakkaansa, on ankaruus paikallaan. Vihdoin Kihlman muistuttaa äitiään siitä, että velkakirjat, joissa rahat on merkitty ruplissa, ovat

laadittavat uudestaan, ja velka merkittävä markoissa. Se olisi oikeastaan ollut tehtävä jo edellisenä syksynä (1865), jolloin rahanmuutos tapahtui ja tuotti kapitalisteille 18 prosentin voiton. — Myöhemmistä kirjeistä huomaa, että äiti kyllä koetti noudattaa näitä neuvoja, vaikka hän ei, kun lähinnä seuraavina vuosina olot kävivät yhä ahtaammiksi, voinut olla edelleenkin auttamatta rakkaita kruununkyläläisiään.

Elokuun 16 p:nä Kihlman perheineen lähti Vaasasta. Isossakyrössä käytiin L. Stenbäckillä, "joka aina oli iloinen saadessaan vieraita", ja Alavudella K. F. Stenbäckillä. Tultiin sitte Visuvedelle, josta höyrylaivalla kuljettiin Tampereelle. Sieltä jatkettiin maanteitse Hämeenlinnaan, missä 20 p:nä astuttiin junaan, jolla saavuttiin Helsinkiin. Matka oli alituisten sateitten vuoksi mitä rasittavin, mutta kumminkin tultiin terveenä perille.

End of Project Gutenberg's Alfred Kihlman I (of 2), by Eliel Aspelin-Haapkylä

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK ALFRED KIHLMAN: ELÄMÄN KUVAUS. 1 (OF 2) ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase "Project Gutenberg"), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. "Project Gutenberg" is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation ("the Foundation" or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are

removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.

- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™’s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.